CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीमद्भगवद् नवम् खण्ड

620

150668

150668

720,Bhashak
150668

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रूपसिद्धादिभि[illegible]दीयमानेनसार्धद्विसहस्रप्रमाणेन नामानिपुराणांतराज्ज्ञातव्यानि यथोक्तं मेरौनवपुराणिस्युर्मनोवत्यमरावती तेजावतीसर्वमनीतथोकृष्णांगनापरा श्रद्धावतीगंधवतीतथाचान्यामहोदया यशोवतीचब्रह्मेंद्रवन्ह्यादीनांयथाक्रममिति ॥३०॥ ॥ इतिपंच मेटीकायांषोडशोध्यायः॥१६॥ ॥७॥ ॥ततःसप्तदशेगंगागमनंतच्चतुर्दिशम् ॥इलावृतेचरुद्रेणसंकर्षणनिषेवणम् ॥१॥यज्ञलिंगस्यबलेर्यज्ञेलिंगं

कुरंगकुररकुसुंभवैकंकत्रिकूटशिशिरपतंगरुचकनिषधशिनीवासकपिलशंखवैदूर्यजारुधिहंसर्षभनाग कालंजरनारदादयोविंशतिगिरयोमेरोःकर्णिकायाइवकेसरभूतामूलदेशेपरितउपकॢप्ताः॥ २७॥ जठरदेव कूटौमेरुंपूर्वेणाष्टादशयोजनसहस्रमुदगायतौद्विसहस्रंपृथुतुंगौभवतःएवमपरेणपवनपारियात्रौदक्षिणेन कैलासकरवीरौप्रागायतावेवमुत्तरतस्त्रिशृंगमकरावष्टभिरेतैःपरिस्तृतोऽग्निरिवपरितश्चकास्तिकांचनगि रिः॥२८॥ मेरोर्मूर्धनिभगवतआत्मयोनेर्मध्यतउपकॢप्तांपुरीमयुतयोजनसाहस्रींसमचतुरस्रांशातकौंभींव दंति॥ २९॥ तामनुपरितोलोकपालानामष्टानांयथादिशंयथारूपंतुरीयभागेनपुरोऽष्टावुपकॢप्ताः॥ ३०॥ इतिश्रीभा०म०पंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनंनामषोडशोऽध्यायः॥१६॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच तत्रभग वतःसाक्षाद्यज्ञलिंगस्यविष्णोर्विक्रमतोवामपादांगुष्ठनखनिर्भिन्नोर्ध्वांडकटाहविवरेणांतःप्रविष्टायाबाह्य जलधारातच्चरणपंकजावनेजनारुणकिंजल्कोपरंजिताखिलजगदघमलापहोपस्पर्शनाऽमलासाक्षाद्भ गवत्पदीत्यनुपलक्षितवचोऽभिधीयमानाऽतिमहताकालेनयुगसहस्रोपलक्षणेनदिवोमुर्धन्यवततार॥१॥

योदशा[illegible]य विक्रमतःदक्षिणेनपदाभुवंकांत्वावामपदमुत्क्षिपतः वामपादांगुष्ठनखेननिर्भिन्नमूर्ध्वमुपरिभागोयस्यांडकटाहस्यतस्यविवैराग्यायप्रपंचयति[illegible]ज्यजलधारासादिवोमूर्धन्यवतातरेत्यन्वयः तस्ययच्चरणपंकजंतस्यावनेजनेनक्षालनेनअरुणंतद्गतंकुंकुमंतदेवकिंजल्का [illegible]रःसुखार्थंसनु [illegible]स्यजगतोऽघमलापहमुपस्पर्शनंयस्यास्तथाऽप्यमलातन्मलसंगशून्यासाक्षाद्भगवत्पदीतियदनुपलक्षितंजाह्नवीभा ति यद्वा क्षेत्रज्ञोजीवस्तेनामतेनाभिधीयमाना तस्मिन्समयेभगवत्पदीनामपश्चान्नामांतराणिजातानि ॥ १ ॥

[illegible]र्मानरुद्धंमनोवृत्ति[illegible]

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तन[illegible]

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

...ष्णुपदंतदाहु यत्रेति वीरव्रतःदृढसंकल्पः अस्मत्कुलदेवतायाहरेश्चरणारविंदोदकमितिहेतोःपरमादरे
...तन् प्रतिक्षणंवर्धमानेनभगवद्भक्तियोगेनदृढमत्यंतंक्ष्यिमानमंतर्हृदयंयस्य अतएवऔत्कंठ्येनविवशमामीलितं
...ज्मलेताभ्यांविगलितममलंबाष्पंतस्यकलयासहअभिव्यज्यमानरोमपुलकानांकुलंयस्य ॥ २ ॥ ततःसप्तऋषयस्तस्या
...भिज्ञाःसंतोयांजटाजूटैरुद्वहंतीत्यन्वयः एतावत्येवनातोऽधिकास्तीत्यभिप्रायवंतः तत्रहेतुः भगवतिसंततंभक्तियोगलाभेनै

यत्तद्विष्णुपदमाहुःयत्रहवाववीरव्रतऔत्तानपादिःपरमभागवतोऽस्मत्कुलदेवताचरणारविंदोदकमिति यामनुसवनमुरुश्यमाणभगवद्भक्तियोगेनदृढंक्ष्यिमानांतर्हृदयऔत्कंठ्यविवशामीलितलोचनयुगलकुड्मलविगलितामलबाष्पकलयाऽभिव्यज्यमानरोमपुलकोऽधुनापिपरमादरेणशिरसाबिभर्ति॥२॥ततऋषयस्तत्प्रभावाभिज्ञायांननुतपसआत्यंतिकीसिद्धिरेतावतिभगवतिसर्वात्मनिवासुदेवेऽनुपरतभक्तियोगलाभेनैवोपेक्षितान्यार्थात्मगतयोमुक्तिमिवागतांमुमुक्षवइवसबहुमानमद्यापिजटाजूटैरुद्वहंति ॥ ३ ॥ ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसंकुलदेवयानेनावतरंतींदुमंडलमावार्यब्रह्मसदनेनिपतति॥ ४ ॥ तत्रचतुर्धाभिद्यमानाचतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशमभिस्पंदंतीनदनदीपतिमेवाभिनिविशति ॥ ५ ॥ सीताऽलकनंदाचक्षुर्भद्रेति॥ सीतातुब्रह्मसदनात्केसराचलादिगिरिशिखरेभ्योऽधोऽधःप्रस्रवंतीगंधमादनमूर्धसुपतित्वाअंतरेणभद्राश्ववर्षंप्राच्यांदिशिक्षारसमुद्रमभिप्रविशति॥ ६ ॥

वोपेक्षिताअन्येपुरुषार्थाआत्मज्ञानंचयैः कामिवकइवधारयंति प्रत्यक्षंमुक्तिमिवतामागतांमुमुक्षवोजनाइवेति ॥ ३ ॥ ततोऽनेकसहस्रकोटीनांविमानानामनीकैःसंकुलेनदेवयानेनाकाशमार्गेणावतरंती सप्तऋषिभ्योऽर्वागेवप्रायशःकर्मिणांगतिरितितोऽर्वागेवसंकुलत्वमुक्तं आवार्य

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्यरोगमाह यत्रयेषुमहत्सु ग्राम्यकथानांविघातोयस्मात् ॥ १३ ॥ विषयसंगस्तुयोगभंशकइतिवदन्कस्त्वंनिगूढश्चरसी
अहमितिद्वाभ्यां विमुक्तोऽश्रुताभ्यांसंगनिमित्तोबंधोयेन हतोऽर्थःप्रयोजनंयस्य ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णार्चनंभ्रष्टमप्युद्धर
जनसंगात्विशंकमानःअविदतःअप्रकटः ॥ १५ ॥ असंगैर्महद्भिर्यःसुसंगस्तेनजातंज्ञानमेवासिःखड्गस्तेनच्छिन्नमोहःसन् अ
रमार्गस्यअतिशयितंश्रेष्ठंपारंहरियाति यद्वापारमतिअतिक्रम्यहरियाति अतिरतिक्रमणेचेतिकर्मप्रवचनीयत्वाद्वितीया तस्यहरे
कथनस्मृतिभ्यांलब्धास्मृतिर्येनसः ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीपंचमस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ोत्तमश्लोकगुणानुवादःप्रस्तूयतेग्राम्यकथाविघातः ॥ निषेव्यमाणोऽनुदिनंमुमुक्षोर्मतिंसतींयच्छति
ासुदेवे ॥ १३ ॥ अहंपुराभरतोनामराजाविमुक्तदृष्टश्रुतसंगबंधः ॥ आराधनंभगवतईहमानोम्रगोऽभवं
गसंगाद्धतार्थः ॥ १४ ॥ सामांस्मृतिर्म्रगदेहेऽपिवीरकृष्णार्चनप्रभवानोजहाति ॥ अथोअहंजनसंगादसंगो
वेशंकमानोऽविदतश्चरामि ॥ १५ ॥ तस्मान्नरोऽसंगसुसंगजातज्ञानासिनेहैवविदत्कृणमोहः ॥ हरिंतदीहा
कथनस्मृतिभ्यांलब्धस्मृतिर्यात्यतिपारमध्वनः ॥ १६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेब्राह्मणरहू
गणसंवादेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच दुरत्ययेऽध्वन्यजयानिवेशितोरजस्तमः
सत्वविभक्तकर्मदृक् ॥ सएषसाऽर्थोऽर्थपरःपरिभ्रमन्भवाटवींयातिनशर्मविंदति ॥ १ ॥ यस्यामिमेषण्नरदे
वदस्यवःसार्थविलुंपंतिकुनायकंबलात् ॥ गोमायवोयत्रहरंतिसार्थिकंप्रमत्तमाविश्ययथोरणंदकाः ॥ २ ॥
योदशेविरक्तायदथातत्त्वनिरूपणम् ॥ इतिवैराग्यदार्ढ्यायभवाटव्युपवर्ण्यते ॥ १ ॥ अध्वनःपारमित्युक्तंतमेवाध्वानंप्रसिद्धमार्गरूपके
वैराग्यायप्रपंचयति दुरत्ययेदुस्तरेअध्वनिप्रवृत्तिमार्गे रजस्तमःसत्वैर्विभक्तानिकर्माणिकार्यतयापश्यतीतितथा सएषप्रसिद्धसार्थोजीवसमू
रःसुखार्थःसन् यथावणिक्सार्थोऽर्थार्जनायगच्छन्नटवींयातितद्वत् ॥ १ ॥ अस्याध्यायस्यव्याख्यानरूपउत्तराध्यायोऽस्तितथा
त्वात्अनंताःस्युरित्यचे यस्यांभवाटव्यामिमेइंद्रियनामानःषट्दस्यवःचोराः कुत्सितोनायकःसारथिर्बुद्धिर्यस्यतंसार्थवि
ति यद्वा क्षेत्रज्ञोजीवस्तस्मान्नस्युः ाभिमानिः सुतादारापत्यादयः त्वंमेभर्तापितेत्येवंप्रविश्यप्रमत्तंसार्थिकंसार्थेस्थितंहरंति
र्मानरुद्धंमनोवृत्तिःश्रयतइत्यर्थः पश्यंतः र्यंतः पश्यति क्रा

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तन

॥ २८ ॥

...मर्थक्रिययासदित्यनुमेयनिरूप्यतां तथाचश्रुतिः वाचारंभणंविकारोनाम
...सत्यतास्यात्तत्राह एवंक्षितिशब्दस्यापिवृत्तंवर्तनमर्थंविनैवनिरुक्तं यद्वा क्षितिशब्दस्यवृत्तंयस्मि
...मथ्यात्वेनानिरुक्तमित्यर्थः कुतः असत्सुसूक्ष्मेषुपरमाणुषुस्वकारणभूतेषुनिधानात्लयात् अतःपरमाणुव्यतिरेकेणक्षितिर्नास्तीत्यर्थः
...रमाणवस्तर्हिसत्याःस्युस्तत्राह तेमनसाकार्यानुपपत्त्यावादिभिःकल्पिताः कल्पनाबीजमाह येषांसमूहेनविशेषः कृतस्तेषांसमूहःपृथ्वीबु
...द्ध्यालंबनमित्यर्थः अवयविनोनिरस्तत्वात्समूहग्रहणं तथापिसत्याःस्युः न अविद्ययाप्रपंचस्यभगवन्मायाविलसितत्वादज्ञानेनकल्पिताः

यदाक्षितावेवचराचरस्यविदामनिष्ठांप्रभवंचनित्यम्॥ तन्नामतोऽन्यद्व्यवहारमूलंनिरूप्यतांसत्क्रिययानुमे
यम्॥८॥ एवंनिरुक्तंक्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानात्परमाणवोये ॥ अविद्ययामनसाकल्पितास्तेयेषांसमूहेन
कृतोविशेषः॥ ९ ॥ एवंकृशंस्थूलमणुर्बृहद्यदसच्चसज्जीवमजीवमन्यत् ॥ द्रव्यस्वभावाशयकालकर्मनाम्ना
ऽजयावेहिकृतंद्वितीयम्॥ १०॥ ज्ञानंविशुद्धंपरमार्थमेकमनंतरंत्वबहिर्ब्रह्मसत्यम्॥ प्रत्यक्प्रशांतंभगवच्छ
दसंज्ञंयद्वासुदेवंकवयोवदंति॥ ११॥ रहूगणैतत्तपसानयातिनचेज्ययानिर्वपणाद्गृहाद्वा॥ नच्छंदसानैवज
लाग्निसूर्यैर्विनामहत्पादरजोऽभिषेकम्॥ १२॥

॥ एवमन्यदपिकृशत्वादिधर्मकंबुद्ध्याप्रतीतंद्वितीयंद्वैतंद्रव्यादिनाम्नाउपलक्षितयाऽजयामाययाकृतमवेहि तत्रकृशंह्रस्वंस्थूलंतत्प्रति
अणुबृहतोःपृथगुपादानात् असत्कारणं सत्कार्यं जीवंचेतनमजीवंजडम् ॥ १० ॥ तर्हिकिंसत्यंतदाह ज्ञानंसत्यं व्यावहारिकसत्यत्वं
...ति परमार्थं वृत्तिज्ञानव्यवच्छेदार्थानिषट्विशेषणानि विशुद्धं तत्त्वाविद्यकं एकं तत्तुनानारूपं अनंतरंत्वबहिःबाह्याभ्यंतरशून्यं त
...स्मपरिपूर्णं तत्तुपरिच्छिन्नं प्रत्यक् तत्तुविषयाकारं प्रशांतंनिर्विकारंतदेवस्वरूपज्ञानंसत्यमित्युक्तं कीदृशंतत् ऐश्वर्यादिषड्गुणत्वे
...यस्य यच्चज्ञानंवासुदेवंवदंति ॥ ११ ॥ एतत्प्राप्तिस्तुमहत्सेवांविनानभवतीत्याह हेरहूगण एतत्ज्ञानंतपसापुरुषोनयाति
वोपेक्षिताऽ... निर्वपणात्अन्नादिसंविभागेन गृहाद्वातन्निमित्तपरोपकारेण छंदसावेदाभ्यासेन जलाग्न्यादिभिरुपासितैः ॥ १२ ॥
नांविमानानामन...

३८

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रःतत्रश्रुतंतद्वाक्यमभिनंदति ज्वरएवामयोरोगस्तेनार्तस्ययथासत्त्वादुअगदमौषधं यथाचनिदाघेनदग्धस्यसंतप्तस्यहिमांभःशीतलमु
गोदकंवा तथाहेब्रह्मन्कुत्सितेदेहेयोमानःअहंकारःसएवाहिःतेनविशेषेणदष्टादृष्टिर्विवेकलक्षणायस्यतस्यमेतवेदंवचःअमृततुल्यमौषधं
॥ २ ॥ ममसंशयविषयमर्थंपश्चात्प्रवक्ष्यामि अधुनातावत्त्वदुक्तंवचःअध्यात्मयोगेनग्रथितंदुर्बोधंसुबोधंयथाभवतिएवंव्याख्याहि कौतूह
लयुक्तंचेतोयस्यतस्यमम ॥ ३ ॥ त्वयादितंव्यक्तमविप्रलब्धमित्यादिनाभारवाहनादिक्रियाचतत्फलंचश्रमादिप्रत्यक्षादिभिर्दृश्यमानंसत्अ
बाधितमपिव्यवहारमात्रमूलं यद्वासतेःअबाधितव्यवहारस्यमूलंकारणमपिनह्यंजसातत्त्वविमर्शनायक्षममितिभवान्यदाह अमुष्मिन्नर्थेम
ममनोभ्रमति ॥ ४ ॥ अबाधितत्वमसिद्धमित्याह हेपार्थिव यःपार्थिवोविकारःसएवकस्यहेतोःकस्माच्चित्कारणात्पृथिव्यांचलन्नयंभारवा

ज्वरामर्तार्तस्ययथागदंसन्निदाघदग्धस्ययथाहिमांभः॥ कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टेर्ब्रह्मन्वचस्तेऽमृतमौषधंमे
॥२॥तस्माद्भवंतंममसंशयार्थंप्रक्ष्यामिपश्चादधुनासुबोधम्॥ अध्यात्मयोगग्रथितंतवोक्तमाख्याहिकौतूह
लचेतसोमे॥ ३॥यदाहयोगेश्वरदृश्यमानंक्रियाफलंसद्व्यवहारमूलम्॥नह्यंजसातत्त्वविमर्शनायभवानमु
ष्मिन्भ्रमतेमनोमे॥ ४॥ ब्राह्मणउवाच अयंजनोनामचलन्पृथिव्यांयःपार्थिवःपार्थिवकस्यहेतोः ॥ त
स्यापिचांघ्र्योरधिगुल्फजंघाजानूरुमध्योरशिरोधरांसाः॥ ५॥ अंसेऽधिदार्वींशिबिकाचयस्यांसौवीरराजे
त्यपदेशआस्ते॥यस्मिन्भवानारूढनिजाभिमानोराजाऽस्मिसिंधुष्वितिदुर्मदांधः॥६॥शोच्यानिमांस्त्वमधि
कृष्टदीनान्विष्यानिगृह्णन्निरनुग्रहोऽसि॥ जनस्यगोप्ताऽस्मिविकत्थमानोनशोभसेवृद्धसभासुधृष्टः॥ ७॥

हकादिर्जनोनामप्रसिद्धः यस्तुनचलतिसपाषाणादिरित्येतावानेवभेदः तस्यचजडत्वान्नभारःश्रमश्च किंच भवेदेवंयदिश्रमस्याश्रयोनिरूप्ये
तनत्वेतदस्ति अवयवव्यतिरेकेणश्रमास्पदस्यावयविनोऽनिरूपणादित्याशयेनाह तस्यापिपृथ्वीविकारस्यापि अंघ्र्योःअधिउपर्युपरिगुल्फा
त्वात्अनंताःस्युरित्यर्थः शिबिकायामप्यवयवीनास्तित्वव्यपिनास्तितदाह सौवीरराजेत्यपदेशोनाममात्रंयस्यसपार्थिवोविकारआ
ति यद्वा क्षेत्रज्ञोजीवस्तस्मान्नस्युः ताभिमानः सिंधुषुराजाऽस्मीतिदुर्मदेनांधःसन् ॥ ६ ॥ शोच्यान्विष्यानिगृह्णन्निष्कृपोवर्तसेऽतोमि
र्मानरुद्धमनोवृत्तीःश्रयतइतिर्थदुष्प्रापं पर्वता:पश्यति क्वा

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

क्षेत्रज्ञआत्मापुरुषःपुराणःसाक्षात्स्वयंज्योतिरजःपरेशः॥नारायणोभगवान्वासुदेवःस्वमाययात्मन्यवधीयमानः॥१३॥यथाऽनिलःस्थावरजंगमानामात्मस्वरूपेणनिविष्टईशेत्॥एवंपरोभगवान्वासुदेवःक्षेत्रज्ञआत्मेदमनुप्रविष्टः॥१४॥नयावदेतांतनुभृन्नरेंद्रविधूयमायांवयुनोदयेन॥विमुक्तसंगोजितषट्सपत्नोवेदात्मतत्त्वंभ्रमतीहतावत्॥१५॥नयावदेतन्मनआत्मलिंगसंसारतापावपनंजनस्य॥यच्छोकमोहामयरागलोभवैरानुबंधंममतांविधत्ते॥१६॥भ्रातृव्यमेनंतददभ्रवीर्यमुपेक्षयाऽध्येधितमप्रमत्तः॥गुरोर्हरेश्वरणोपासनास्त्रोजहिव्यलीकंस्वयमात्ममोषम्॥१७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेरहूगणसंवादेएकादशोऽध्यायः॥११॥ ॥७॥ रहूगणउवाच नमोनमःकारणविग्रहायस्वरूपतुच्छीकृतविग्रहाय॥नमोऽवधूतद्विजबंधुलिंगनिगूढनित्यानुभवायतुभ्यम्॥१॥

प्रीतः ननुज्ञानस्यविषयत्वनाश्रयत्वेनवापराक्षः अजःजन्मादिशून्यः परेषांब्रह्मादीनामपिईशः भगवानैश्वर्यादिषड्गुणवान् वासुदेवःसर्वभूतानामाश्रयः स्वाधीनयामायायाआत्मनिजीवेअवधीयमान अवस्थाप्यमानः कर्मकृतैरर्थैर्योगः तन्नियंतृत्वेनवर्तमानइत्यर्थः॥ १३॥ एतत्सदृष्टांतमाह यथेति आत्मस्वरूपेणप्राणरूपेणईशेन्नियमयति इदंविश्वम्॥ १४॥ तदेवमात्मनःशुद्धत्वंसंसारस्यचमिथ्यात्वंप्रदर्श्येदानींतन्निवृत्तिमाह तनुभृत्देहीवयुनोदयेनज्ञानोत्पत्त्यायावन्मायांविधूयात्मतत्त्वंनवेदतावदिहभ्रमति॥ १५॥ यावच्चविषयानुरक्तंमनएवानर्थहेतुरितिनवेदतावन्निर्वेदाभावात्परिभ्रमत्येवेत्याह नेति आत्मनोलिंगमुपाधिभूतंमनःसंसारतापानामावपनंक्षेत्रंयावन्नवेदतावद्भ्रमतीत्यनुषंगः तापावपनत्वेहेतुः यन्मनःशोकाद्यनुबंधंममतांचविधत्ते॥ १६॥ तत्तस्मात्भ्रातृव्यंशत्रुंअध्येधितंसंप्रवृद्धंस्वयंव्यलीकंमिथ्याभूतंतथाप्यात्मानंमुष्णातीतितथातंगुरुरेवहरिस्तस्यचरणोपासनमेवास्त्रंयस्यतथाभूतःसन्जहिघातय॥ १७॥ ॥इतिपंचमस्कंधेटीकायामेकादशोऽध्यायः॥ ११॥ ॥७॥ ॥द्वादशेपुनरापृष्टःसंदेहेनमहता॥सयोगीसर्वसंदेहानपानुददितीर्यते॥ १॥ कारणमीश्वरःतस्यैवलोकसंरक्षणार्थोविग्रहोयस्य स्वरूपेणपरमानंदप्रकाशेनतुच्छीकृतोयेन हेअवधूतयोगेश्वर द्विजबंधोर्लिंगेनवेषेणनिगूढोनित्यानुभवोयेनतस्मैनमः॥ १॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मुरुमर्धस्थेब्रह्मसदनेऽपः

तस्यरे ... ५५ ... रतः ॥ ९ ॥

रःतत्पसूताः ॥ १० ॥ हि

.दर्शयति एकादशवृत्तयःआसन् आकूतयःक्रियाकाराःपंच धियश्चज्ञानाकाराःपंचअभिमानश्चेति ॥ नेनआयुर्वर्षा

.यानेवाह गंधादयःपंचज्ञानेंद्रियद्वाराधीवृत्तीनांविषयाः आकृतिःरूपं श्रवःशब्दः विसर्गादयःपंचकर्मेंद्रिय ...कार

.याः रतिःसंभोगः अर्तिर्गतिः॥१०॥पुरस्याभिमानविषयत्वप्रकारमाह एकादशंपुरं स्वीक्रियतइतिस्वीकरणं अयमर्थः शरीरमभि

एवंनज्ञेयतयागंधादिवद्विषयः नापिकार्यतयाविसर्गादिवत् किंतुममेतिभोगायतनत्वेस्वीकार्यतयाविषयइति एतेतुविवेकिनामेवपुरंमम

त्वाभिमानविषयःनतुमूढानामतोमूढदृष्ट्याअहमहंकारंद्वादशंवृत्त्यंतरमाहुः तस्यचपुरमेवशय्यासंज्ञंद्वादशंविषयमाहुः तत्रहिजीवोऽहंकारेण

शेते यतःपुरिशयनात्पुरुषइत्युच्यते तासांवृत्तीनामवांतरभेदैरानंत्यमाह द्रव्याणिविषयाः स्वभावःपरिणामहेतुः आशयःसंस्कारः कर्मअदृ

पदंतथागुणकर्मानुबद्धंवृत्तीर्मनःश्रयतेऽन्यत्रतत्त्वम् ॥ एकादशासन्मनसोहिवृत्तयआकूतयःपंचधियोऽभि मानः ॥ ९ ॥ मात्राणिकर्माणिपुरंचतासांवदंतिहैकादशवीरभूमीः ॥ गंधाकृतिःस्पर्शरसश्रवांसिविसर्गरत्य र्त्यभिजल्पशिल्पाः ॥ १० ॥ एकादशंस्वीकरणंममेतिशय्यामहंद्वादशमेकआहुः ॥ द्रव्यस्वभावाशयकर्मका लैरेकादशामीमनसोविकाराः ॥ सहस्रशःशतशःकोटिशश्चक्षेत्रज्ञतोनमिथोनस्वतःस्युः ॥ ११ ॥ क्षेत्रज्ञए तामनसोविभूतीर्जीवस्यमायारचितस्यनित्याः ॥ आविर्हिताःक्वापितिरोहिताश्चशुद्धोविचष्टेत्यविशुद्धक र्तुः ॥ १२ ॥

ष्टं कालःक्षोभकः तैर्निमित्तभूतैः प्रथमंशतशःततःसहस्रशःततःकोटिशःस्युःनतुमिथःस्युः नचस्वतः किंतुक्षेत्रज्ञतःपरमेश्वरात् तस्यचानंतश

क्तित्वात्अनंताःस्युरित्यर्थः यद्वा तासांमिथ्यात्वमनेनोच्यते कोटिशोभवंत्यतस्ताःक्षेत्रज्ञतएवस्युः तत्सत्तयैवसत्तांलभेरन्नतुमिथोनचस्वतइ

ति यद्वा क्षेत्रज्ञोजीवस्तस्मान्नस्युः तस्याविकारित्वात् नमिथःइतरेतराश्रयत्वापत्तेः नस्वतः आत्माश्रयत्वापत्तेः अतोमिथ्याभूताएव ॥ ११ ॥

...मनरुद्धंमनोवृत्तीःश्रयतइतियदुक्तंतत्पंचितं अन्यदातत्त्वंश्रयतइतियदुक्तंतदेवतत्त्वमाह क्षेत्रज्ञइति जीवस्यजीवो

...च्छिन्नाःजायत्स्व... ...र्भनाःपश्यति का... ...ःपश्यति अवस्थात्रयसाक्षी

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तन...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यावन्मनोरजसापूरुषस्यसत्वेनवातमसावाऽनुरुद्धम् ॥ चेतोभिराकूतिभिरातनोतिनिरंकुशंकुशलंचेतरं वा॥ ४ ॥ सवासनात्माविषयोपरक्तोगुणप्रवाहोविकृतःषोडशात्मा ॥ बिभ्रत्पृथङ्नामभिरूपभेदमंतर्बहिष्ट्वंचपुरैस्तनोति॥ ५॥ दुःखंसुखंव्यतिरिक्तंचतीव्रंकालोपपन्नंफलमाव्यनक्ति ॥ आलिंग्यमायारचितांतरात्मासदेहिनंसंसृतिचक्रकूटः ॥ ६ ॥ तावानयंव्यवहारःसदाविःक्षेत्रज्ञसाक्ष्योभवतिस्थूलसूक्ष्मः ॥ तस्मान्मनोलिंगमदोवदंतिगुणागुणत्वस्यपरावरस्य ॥ ७॥ गुणानुरक्तंव्यसनायजंतोःक्षेमायनैर्गुण्यमथोमनःस्यात्॥ यथाप्रदीपोघृतवर्तिमश्नन्शिखाःसधूमाभजतित्यन्यदास्वम्॥ ८ ॥

...ः ॥ १० ॥ दिव्यभौमबिलभेदात्त्रिविधःस्वर्गः तत्रभौमस्वर्गस्यपदानिस्थानानिव्यपदिशंति ॥ ११ ॥ अयुतंपुरुषमानेनआयुर्वर्षा

एवंमाल्यवच्छिखरान्निष्पतंतीततोऽनुपरतवेगाकेतुमालमभिचक्षुःप्रतीच्यांदिशिसरित्पतिंप्रविशति॥ ७॥ भद्राचोत्तरतोमेरुशिरसोनिपतितागिरिशिखराद्गिरिशिखरमतिहायशृंगवतःशृंगादवस्पंदमानाउत्तरांस्तु कुरूनभितउदीच्यांदिशिजलधिमभिप्रविशति॥ ८॥ तथैवालकनंदादक्षिणेनब्रह्मसदनाद्बहूनिगिरिकूटान्य तिक्रम्यहेमकूटाद्धैमकूटान्यतिरभसतररंहसालुठयंतीभारतमभिवर्षंदक्षिणस्यांदिशिजलधिमभिप्रविशति ॥ ९ ॥ यस्यांस्नानार्थंचागच्छतःपुंसःपदेपदेऽश्वमेधराजसूयादीनांफलंनदुर्लभमिति॥ अन्येचनदानद्यश्चव र्षेवर्षेसंतिबहुशोमेर्वादिगिरिदुहितरःशतशः॥ १०॥ तत्रापिभारतमेववर्षंकर्मक्षेत्रमन्यान्यष्टवर्षाणिस्वर्गि णांपुण्यशेषोपभोगस्थानानिभौमानिस्वर्गपदानिव्यपदिशंति ॥ ११ ॥ एषुपुरुषाणामयुतंपुरुषायुर्वर्षाणां देवकल्पानांनागायुतप्राणानांवज्रसंहननबलवयोमोदप्रमुदितमहासौरतमिथुनव्यवायापवर्गवर्षधृतैक गर्भकलत्राणांतत्रतुत्रेतायुगसमःकालोवर्तते॥ १२॥

णियेषां वज्रवत्दृढंसंहननंशरीरंतस्मिन्बलवयोमोदास्तैःप्रमुदितानियानिमहासौरतानिमिथुनानितेषांव्यवायापवर्गेसंभोगावसानेएकवर्षशेषे आयुषिधृतएकोगर्भोयैस्तादृशानिकलत्राणियेषां त्रतायुगसमः विषयसुखोत्कर्षात् कृतयुगेहिसर्वेध्याननिष्ठाः द्वापरादौतुदुःखबहुलाः॥ १२॥

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तन...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यत्रहयेषुहिवर्षेषुदेवपतयःस्वैःस्वैःसेवकगणेषुमुख्यैःकृतमहोपचाराःसंतःस्वैरंविहरंतीत्यन्वयः केषुस्थानेषु सर्वेषुऋतुषुकुसुमस्तबकादीनां श्रियासमृद्ध्याऽत्यंतंनम्यमानाविटपास्तदाश्रिताश्चलताश्चयेषुतैर्विटपिभिरुपशुंभमानानिशोभमानानिरुचिराणिकाननानियेषुतेष्वाश्रमायतनेषुव र्षगिरिद्रोणीषुच तथाअमलेषुजलाशयेषुविकचानिविकासीनियानिनवानिवनरुहाणिनीरजानितेषामामोदेनमुदितैराजहंसादिभिर्मधुकरनि

यत्रहदेवपतयःस्वैःस्वैर्गणनायकैर्विहितमहार्हणाःसर्वर्तुकुसुमस्तबकफलकिसलयश्रियानम्यमानविटपल तावटपिभिरुपशुंभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषुतथाचामलजलाशयेषुविकचविविधन ववनरुहामोदमुदितराजहंसजलकुक्कुटकारंडवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकराकृतिभिरुपकूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विचित्रविनोदैःसुललितसुरसुंदरीणांकामकलिलविलासहासलीलाऽवलोकाकृष्टमनोदृष्ट यःस्वैरंविहरंति॥१३॥नवस्वपिवर्षेषुभगवान्नारायणोमहापुरुषःपुरुषाणांतदनुग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनात्मना ऽद्यापिसन्निधीयते ॥१४॥इलावृततुभगवान्भवएकएवपुमान्नत्वन्यस्तत्रापरोनिर्विशतिभवान्याःशाप निमित्तजोयत्प्रवेक्षतःस्त्रीभावस्तत्पश्चाद्द्रक्ष्यामि ॥१५॥भवानीनाथैःस्त्रीगणार्बुदसहस्रैरवरुद्ध्यमानोभग वतश्चतुर्मूर्तेर्महापुरुषस्यतुरीयांतामसींमूर्तिंप्रकृतिमात्मनःसंकर्षणसंज्ञामात्मसमाधिरूपेणसन्निधाप्यैत दभिगृणन्भवउपधावति॥१६॥

कराणांचआकृतिभिर्जातिविशेषैरुपकूजितेषु कामेनकलिलैःक्षुभितैर्विलासादिभिराकृष्टंमनोदृष्टिश्चयेषांते ॥ १३ ॥ नवस्वपिवर्षेषुयेपुरुषा स्तेषांतदनुग्रहायसचासौवक्ष्यमाणोऽनुग्रहस्तदर्थमात्मतत्त्वव्यूहेनस्वमूर्तिसमूहेनसन्निधीयतेसंनिहितोभवति ॥ १४ ॥ अपरःअर्वाचीनः प

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

...र्धस्थेब्रह्मसदन...

...त्यनुषंगः भवंभावयतीतितथातं अर्थादभक्तेषुइतिद्रष्टव्यम् ॥ १८ ॥ ईश्वरत्वमुपपादयंस्तामसत्वेनप्रसक्तमनादरंवारयति नयस्ये...
...तस्यरोणस्यापिदृष्टिर्मायागुणैर्विषयैश्चित्तवृत्तिभिःकरणैश्चअण्वपिईषदपिनाज्यतेनलिप्यते किमर्थंनिरीक्षमाणस्य ईशेईशनायनि
यमनाय ईशनमीट् संपदादित्वाद्भावेक्विप् अत्रवैधर्म्येदृष्टांतः यथाअजितक्रोधवेगानांनोऽस्माकंदृष्टिरज्यतेनतथेति अतःआत्मनइंद्रियाणि

श्रीभगवानुवाच ॐनमोभगवतेमहापुरुषायसर्वगुणसंख्यानायानंतायाव्यक्तायनमइति ॥ १७ ॥ भजे
भजन्यारणपादपंकजंभगस्यकृत्स्नस्यपरंपरायणम् ॥ भक्तेष्वलंभावितभूतभावनंभवापहंत्वाभवभाव
मीश्वरम् ॥ १८ ॥ नयस्यमायागुणचित्तवृत्तिभिर्निरीक्षतोह्यण्वपिदृष्टिरज्यते ॥ ईशेयथानोजितमन्युरंहसां
कस्तंनमन्येतजिगीषुरात्मनः ॥ १९ ॥ असद्दृशोयःप्रतिभातिमाययाक्षीबेवमध्वासवताम्रलोचनः ॥ नना
गवध्वोऽर्हणईशिरेह्रियायत्पादयोःस्पर्शनधर्षितेंद्रियाः ॥ २० ॥ यमाहुरस्यस्थितिजन्मसंयमंत्रिभिर्विहीनं
यमनंतमृषयः ॥ नवेदसिद्धार्थमिवक्वचित्स्थितंभूमंडलंमूर्धसहस्रधामसु ॥ २१ ॥

जिगीषुःजेतुमिच्छुर्मुमुक्षुस्तंकोनमन्येतनाद्रियेत ॥ १९ ॥ ननुसुरामद्याभ्यांमत्तस्यकुतोदृष्टिर्नाज्यतेतत्राह असतीदृष्टिर्यस्यतस्यस्वमायया
क्षीबामत्तइवयोभयंकरःप्रतिभाति मध्वासवाभ्यामाताम्रलोचनइव नागवधूविमोहनेनतथाप्रतिभानंयुक्तमित्याह नेति पादार्चनेयस्यपाद
योःस्पर्शनेनधर्षितंमोहितमिंद्रियंमनोयासांताःह्रियालज्जयाभुजाद्यर्हणेनईशिरेनशेकुःकस्तंनमन्येतेतिपूर्वेणैवान्वयः ॥ २० ॥ अस्यविश्व
स्यस्थितिजन्मसंयमहेतुंयमाहुः अतएवत्रिभिःस्थित्यादिभिर्विहीनमनंतंचयमाहुः ऋषयोमंत्राः छंदोऽनुरोधेनदीर्घपाठेऋकारोदेवमाताल
क्ष्मीसाचऋषयश्चेत्यर्थः अनंतत्वंदर्शयति मूर्द्धसहस्रमेवधामानिस्थानानितेषुक्वचिदेकदेशस्थितंभूमंडलंयोनवेद सिद्धार्थंसर्षपमिव तस्मैनम
इतिचतुर्थेनान्वयः ॥ २१ ॥

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तन...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रजन्महेतुत्वंमहदादिद्वारेणप्रपंचयति यस्यगुणनिमित्तोमहान्नामविग्रहआसीत् विज्ञानंसत्त्वंधिष्ण्यमाश्रयोयस्यसः तस्यचित्तरूपत्वेनस
त्वप्रधानत्वात् सएवकिलाधिदैवोवासुदेवाभेदविवक्षया भगवानजोब्रह्मा यत्संभवःयस्मात्ब्रह्मणःसंभूतःअहंरुद्रः त्रिवृतात्रिगुणेनस्वतेजसा
स्वविभूतिरूपेणाहंकारेणवैकारिकंदेवतावर्गंतामसंभूतवर्गमैंद्रियमिंद्रियवर्गंचसृजेसृजामि ॥ २२ ॥ किंच एतेवयंमहदादयःसर्वेयस्यानुग्र
हादिदंब्रह्मांडंसृजामः कथंभूताः यस्यमहात्मनोवशेस्थिताःसंतः यतः सूत्रेणक्रियाशक्त्यायंत्रिताःप्रोताःशकुंताःपक्षिणइवलौकिकेनसूत्रेण

यस्याद्यआसीद्गुणविग्रहोमहान्विज्ञानधिष्ण्योभगवानजःकिल॥ यत्संभवोऽहंत्रिवृतास्वतेजसावैकारिकं
तामसमैंद्रियंसृजे ॥ २२॥ एतेवयंयस्यवशेमहात्मनःस्थिताःशकुंताइवसूत्रयंत्रिताः ॥ महानहंवैकृतताम
सेंद्रियाःसृजामसर्वेयदनुग्रहादिदम्॥ २३॥ यन्निर्मितांकर्त्र्यपिकर्मपर्वणींमायांजनोऽयंगुणसर्गमोहितः॥
नवेदनिस्तारणयोगमंजसातस्मैनमस्तेविलयोदयात्मने॥ २४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधे
सप्तदशोऽध्यायः॥१७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच तथाचभद्रश्रवाना
मधर्मसुतस्तत्कुलपतयःपुरुषाभद्राश्ववर्षेसाक्षाद्भगवतोवासुदेवस्यप्रियांतनूंधर्ममयींहयशीर्षाभिधानीं
परमेणसमाधिनासन्निधाप्येदमभिगृणंतउपधावंति॥ १ ॥

वयमित्युक्तं तानेवाह महानहंकारश्च वैकृतादयःपूर्वोक्तावर्गाश्च ॥ २३ ॥ स्थितिलयहेतुत्वंदर्शयन्प्रणमति येननिर्मितामेतांमायामेवायंज
नोऽजसावेदनतुतन्निस्तारणयोगमुपायंकर्हिचिदपिवेदेतिस्थितिहेतुत्वंदर्शितं कीदृशीं कर्माण्येवपर्वाणिग्रंथयस्तानिनयतिप्रापयतीतितथातां
प्रलयहेतुत्वमाह विलीयतेऽस्मिन्नितिविलयः उदेत्यस्मादितिउदयः विलयश्चोदयश्चात्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः॥ २४ ॥ ॥ इतिपंचमटीका

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तिजीवितुमिच्छति पाठांतरेतुछंदःसामजस्यं किंधर्माद्यर्थं न यहियतःअसत्तुच्छंविषयसुखंसेवितुंविकर्मपापमेवध्यायन् ॥ ३ ॥ नन्वविद्वा न्नपश्यतिकिमत्रचित्रंतत्राह नश्वरंवदंतिस्मशास्त्रतः पश्यंतिचसमाधौ हेअजतथापिमाययामुह्यंति एतच्चतवकृत्यंचेष्टितंसुविस्मितमतिचि

भद्रश्रवसऊचुः ॐनमोभगवतेधर्मायात्मविशोधनायनमइति ॥ २ ॥ अहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितंध्रुवंतंज नोऽयंहिमिषन्नपश्यति ॥ ध्यायन्नसद्यर्हिविकर्मसेवितुंनिर्द्धत्यपुत्रंपितरंजिजीविषुः ॥ ३ ॥ वदंतिविश्वंक वयःस्मनश्वरंपश्यंतिचाध्यात्मविदोविपश्चितः ॥ तथाऽपिमुह्यंतितवाजमायया सुविस्मितंकृत्यमजंनतोऽ स्मितम् ॥ ४ ॥ विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्मतेह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः ॥ युक्तंनचित्रंत्वयिकार्यकारणेसर्वा त्मनिव्यतिरिक्तेचवस्तुतः ॥ ५ ॥ वेदान्युगांतेतमसातिरस्कृतान्रसातलाद्योनृतुरंगविग्रहः ॥ प्रत्याददेवैकव येऽभियाचतेतस्मैनमस्तेऽवितथेहितायतइति ॥ ६ ॥

त्रमतःशास्त्रादिश्रमंविहायतंत्वामजंनतोऽस्मि ॥ ४ ॥ इदमपरंचित्रवत्प्रतीयमानमपित्वयिनचित्रमित्याह विश्वोद्भवादिकर्मअकर्तुरपिअपग ताआवृत्आवरणंयस्मात्तादृशस्यापितेअंगीकृतंवेदेन त्वयितन्नचित्रं यतःमाययासर्वात्मनिकार्यस्यकारणेस्रष्टरिकर्मयुक्तं वस्तुतःसर्वव्यति रिक्तेनिरुपाधावनावृतत्वमकर्तृत्वंचयुक्तम् ॥ ५ ॥ परमेश्वरत्वेनस्तुत्वाप्रस्तुतावतारचरितमाह वेदानिति तमसादैत्यरूपेणतिरस्कृतान्अपनीता न् नाचतुरंगश्चनृतुरंगौतद्रूपोविग्रहोयस्य कवयेब्रह्मणे तदर्थमवितथेहितायसत्यसंकल्पाय ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उत्तरत्रप्रह्लादचरित्रे महापुरुषस्यगुणानांभाजनआश्रयः दैत्यदानवकुलस्यतीर्थीकरणंशीलमाचरितंचयस्य फलसंकल्पेनव्यवधानशून्य श्वासावनन्यश्वाव्यभिचारीयोभक्तियोगस्तेनउपास्तेसेवते ॥ ७ ॥ तेजसामपितेजसे आविराविःअतिप्रकटोभव वीप्सावा कर्माशयान्कर्म वासनाः कर्माश्रयानितिपाठेरागादीन्रंधयनिर्दह भूयिष्ठाःभूयाः ॥ ८ ॥ विश्वस्यस्वस्तिप्रार्थनेखलस्यापिभवेत् तच्चसाधुपीडांविनानस्यात् अन्योऽन्यममंगलंध्यायतांचभूतानामन्योन्यघातंविनानभवेदित्याशंक्याह खलःप्रसीदतांक्रौर्यत्यजतु भूतानिचमिथःशिवमेवध्यायंतु ते

हरिवर्षेचापिभगवान्नरहरिरूपेणास्तेतद्रूपग्रहणनिमित्तमुत्तरत्राभिधास्येतद्दयितंरूपंमहापुरुषगुणभाज नोमहाभागवतोदैत्यदानवकुलतीर्थीकरणशीलाचरितःप्रह्लादोऽव्यवधानानन्यभक्तियोगेनसहतद्वर्षपुरुषै रुपास्तेइदंचोदाहरति॥७॥ ॐनमोभगवतेनरसिंहायनमस्तेजस्तेजसेआविराविर्भववज्रनखवज्रदंष्ट्रकर्मा शयान्रंधयरंधयतमोग्रसॐस्वाहाअभयमभयमात्मनिभूयिष्ठाॐक्ष्म्रौं ॥ ८ ॥ स्वस्त्यस्तुविश्वस्यखलःप्र सीदतांध्यायंतुभूतानिशिवंमिथोधिया॥ मनश्चभद्रंभजतादधोऽक्षजआवेश्यतांनोमतिरप्यहैतुकी॥ ९ ॥ माऽगारदारात्मजवित्तबंधुषुसंगोयदिस्याद्भगवत्प्रियेषुनः ॥ यःप्राणवृत्त्यापरितुष्टआत्मवान्सिद्ध्यत्यदूरा न्नतथेंद्रियप्रियः॥१०॥यत्संगलब्ध्यनिजवीर्यवैभवंतीर्थंमुद्गुःसंस्पृशतांहिमानसम्॥हरत्यजोंऽतःश्रुतिभिर्ग तोंऽगजंकोवैनसेवेतमुकुंदविक्रमम्॥ ११ ॥

षांमनश्चभद्रमुपशमादिकंभजतु नोऽस्माकमपिमतिः अपिशब्दात्भूतानांचमतिः अहैतुकीनिष्कामासती ॥ ९ ॥ नःसंगःक्वापिमास्यात् य दिकथंचित्स्यात्तर्हिअगारादिषुमास्यात्किंतुभगवत्प्रियेष्वेव अगारादिसंगेदोषमाह यइति इंद्रियप्रियोग्रहाद्यासक्तः ॥ १० ॥ भगवत्प्रिय

दिकथंचित्स्यात्तर्हिअगारादिषुमास्यात्किंतुभगवत्प्रियेष्वेव अगारादिसंगेदोषमाह यइति इंद्रियप्रियोग्रहाद्यासक्तः ॥ १० ॥ भगवत्प्रिय

॥ १२ ॥ ननुहरिविमुखस्यग्रहाद्यासक्तस्यापिलोकेमहत्त्वंदृश्यते सत्यंदृश्यते तत्तूपहासास्पदमितिसहेतुकमाह हरिर्हीति यथाझषाणांमीना नामीप्सितंतोयमेवात्मा तेनविनाजीवनाभावात् महानतिप्रसिद्धोऽपिगृहेयदिसज्जतेतदादंपतीनांमिथुनानांशूद्रादिष्वपिप्रसिद्धंवयसैवकेवलंय न्महत्त्वंतदेवतस्यभवतिनतुज्ञानादिना मिथुनेषुस्त्रीभ्यःपुंसांमहत्त्वंबालमिथुनेभ्यश्चवृद्धमिथुनानांमहत्त्वंयथेत्यर्थः ॥ १३ ॥ यस्मादेवंतस्मात्

यस्यासिभक्तिर्भगवत्यकिंचनासर्वैर्गुणैस्तत्रसमासतेसुराः ॥ हरावभक्तस्यकुतोमहद्गुणामनोरथेनासति धावतोबहिः॥ १२॥ हरिर्हिसाक्षाद्भगवाञ्छरीरिणामात्माझषाणामिवतोयमीप्सितम् ॥ हित्वामहांस्तंय दिसज्जतेग्रहेतदामहत्त्वंवयसादंपतीनाम् ॥ १३॥ तस्माद्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूल म्॥ हित्वाग्रहंसंस्तुतिचक्रवालंनृसिंहपादंभजताकुतोभयमिति ॥ १४॥ केतुमालेऽपिभगवान्कामदेवस्वरू पेणलक्ष्म्याप्रियचिकीर्षयाप्रजापतेर्दुहितॄणांपुत्राणांतद्वर्षपतीनांपुरुषायुषाऽहोरात्रपरिसंख्यानानांयासां गर्भामहापुरुषमहास्त्रतेजसोद्वेजितमनसांविध्वस्ताव्यसवःसंवत्सरांतेविनिपतंति॥ १५॥

गृहंहित्वाऽकुतोभयंनृसिंहपादंभजतेत्यसुरानुपदिशति कीदृशंगृहं रजस्तृष्णा रागोऽभिनिवेशः रजआदीनांमूलंकारणमतएवसंसृतीनांजन्म मरणादीनांचक्रवालंमंडलमविच्छेदोयस्मात् ॥ १४ ॥ केतुमालेऽपिकामदेवस्वरूपेणआस्तइतिशेषः किमर्थमास्तेअतआह लक्ष्म्याइति प्रजापतिःसंवत्सरः संवत्सरोवैप्रजापतिरितिश्रुतेः तस्यदुहितरोरात्र्यभिमानिन्योदेवताः पुत्रादिवसाभिमानिनोदेवाः तेषांचप्रियचिकीर्ष या पुरुषायुषावर्षशतेनयान्यहोरात्राणितैःपरिसंख्यानंगणनायेषां षट्त्रिंशत्सहस्राणामित्यर्थः यासांदुहितॄणां महापुरुषस्यमहास्त्रंचक्रंत स्यतेजसा ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रमांरमयन्स्त्रीयानींद्रियाणिरमयते केनसाधनेनरमयन्तदाह अतीवसुललितयागत्यायोविलासस्तेनविलसितोरुचिरोहासलेशोमंदस्मितंत सहितोऽवलोकएवलीलातयाकिंचिदुत्तंभितमुत्तुंगितसुंदरंयद्भ्रूमंडलंतेनसुभगंवदनारविंदंतस्यश्रिया ॥ १६ ॥ तद्भर्तृभिर्दिवसाधिष्ठातृभिरुपेता ॥ १७ ॥ सर्वैर्गुणविशेषैःश्रेष्ठवस्तुभिर्विलक्षितोलक्षीकृतआत्मायस्य आकूतीनांक्रियाणां चित्तीनांज्ञानानां चेतसांसंकल्पाध्यवसायादीनां विशेषाणांतत्तद्विषयाणां षोडशकलाअंशाएकादशेंद्रियपंचविषयलक्षणायस्य छंदोमयायवेदोक्तकर्मप्राप्यायअन्नमयायअन्नोपष्टभ्यत्वात् अमृतमयायपरमानंदाविष्कारत्वात् सर्वमयायसर्वविषयत्वात् सहसेओजसेबलायतद्धेतुत्वात् ॥ १८ ॥ त्वत्कामेनैवत्वत्सेवकत्वादहं

अतीवसुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोकलीलयाकिंचिदुत्तंभितसुंदरभ्रूमंडलसुभग वदनारविंदश्रियारमांरमयन्निंद्रियाणिरमयते ॥ १६ ॥ तद्भगवतोमायामयंरूपंपरमसमाधियोगेनरमाद्वीसंवत्सरस्यरात्रिषुप्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताऽहरसुचतद्भर्तृभिरुपास्तेइदंचोदाहरति ॥ १७ ॥ ॐक्रांक्रींक्रूंओं नमोभगवतेहृषीकेशायसर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मेनआकूतीनांचित्तिनांचेतसांविशेषाणांचाधिपतये षोडशकलायच्छंदोमयायान्नमयायामृतमयायसर्वमयायसहसेओजसेबलायकांतायकामायनमस्तेऽ भयत्रभूयात् ॥ १८ ॥ स्त्रियोव्रतैस्त्वादृषीकेश्वरंस्वतोऽर्चाराध्यलोकेपतिमाशासतेऽन्यम् ॥ तासांनतेवैपरिपांत्यपत्यंप्रियंधनायूंषियतोऽस्वतंत्राः ॥ १९ ॥ सवैपतिःस्यादकुतोभयःस्वयंसमंततःपातिभयातुरंजनम् ॥ स एकएवेतरथामिथोभयंनैवात्मलाभादधिमन्यतेपरम् ॥ २० ॥

कृतार्थास्मि अन्यकामनयातुत्वामर्चंत्योनपरिपूर्णमनोरथाःस्युरित्याह स्त्रियइति स्वतएवहृषीकाणामीश्वरंपतिंसंतंत्वामाराध्ययाःस्त्रियोऽन्यंपतिंप्रार्थयंते पतिकामानांहिकामाराधनंव्रतेषुप्रसिद्धं तासामपत्यादीनितेपतयोनपातुंशक्ताः ॥ १९ ॥ अतस्तेपतयएवनभवंतीत्याह स

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हितदेवैकंरासिददासि किंच यद्यतःफलभोगानंतरंभग्नायाश्चायाचितोऽर्थोयस्याःसाप्रतप्यतेदुःखंप्राप्नोति तदेवरासिनतुनित्यम् ॥ २१ ॥ ननुम
मार्हणेकुतःसर्वकामप्राप्तिस्त्वमेवकामार्थिभिःसेव्यसेअतआह नत्वाप्तयेब्रह्मादयस्तपस्तप्यंतेकुर्वंति कथंभूताः ऐंद्रियेसुखेधीर्येषां अलुक्स
मासः तथाऽपिभवत्पादपरायणादृतेमांनविंदंति मत्कटाक्षविलसितविभूतिनलभंतइत्यर्थः यतःत्वय्येवहृदयंयस्याःसाऽहंत्वत्परतंत्रत्वात्त्वदनुव

यातस्यतेपादसरोरुहार्हणंनिकामयेत्साऽखिलकामलंपटा॥ तदेवरासीप्सितमीप्सितोऽर्चितोयद्भग्नयाञ्चा
भगवन्प्रतप्यते॥ २१॥मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तप्यंतउग्रंतपऐंद्रियेधियः॥ऋतेभवत्पादपरायणान्नमां
विंदंत्यहंत्वद्धृदयायतोऽजित॥ २२॥सत्वंममाप्यच्युतशीर्ष्णिवंदितंकरांबुजंयत्त्वदधायिसात्त्वताम्॥बिभर्षि
मालक्ष्मवरेण्यमाययाकईश्वरस्येहितमूहितुंविभुरिति॥ २३॥ रम्यकेचभगवतःप्रियतमंमात्स्यमवताररू
पंतद्दर्षपुरुषस्यमनोःप्राक्प्रदर्शितंसइदानीमपिमहताभक्तियोगेनाराधयतीदंचोदाहरति॥ २४॥ ॐनमो
भगवतेमुख्यतमायनमःसत्त्वायप्राणायौजसेसहसेबलायमहामत्स्यायनमइति॥ २५॥ अंतर्बहिश्चाखि
ललोकपालकैरदृष्टरूपोविचरस्युरुस्वनः॥ सईश्वरस्त्वंयइदंवशेनयन्नाम्नायथादारुमयींनरःस्त्रियम्॥२६॥

र्तिनमेवविलोकयामिनान्यमित्यर्थः ॥ २ ॥ इदानींकृपांप्रार्थयते सत्वमिति यद्भजनंविनानकश्चित्पुरुषार्थःसत्वं त्वदिति त्वयायत्करांबुजं
सात्त्वतांभक्तानांशीर्ष्णिअधायिकृपयान्यस्तंतन्ममापिशीर्ष्णिनिधेहीतिशेषः कथंभूतं वंदितंसर्वकामवर्षित्वेनसद्भिःस्तुतं नचमयितवानादरः
यतःहेवरेण्यमांवक्षसिलक्ष्मबिभर्षि अहोचित्रमेतत् मयिकेवलमादरमात्रंभक्तेषुतुपरमाकृपाअतईश्वरस्यतवयन्मायया ईहितंतत्कोवितर्कयि
तुंसमर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ सत्त्वायसत्त्वप्रधानाय मुख्यतमायप्राणायसूत्रात्मने ॥ २५ ॥ उरुःस्वनोवेदात्मकोनादोयस्य यइदंविश्वंब्राह्मणा
दिना ॥विधिनिषेधालंबनभूतेनवशेऽनयन्नियमितवान्सत्वमीश्वरः तथाचश्रुतिः तस्यवाकृतंतिर्नामानिदामानीति ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नन्विंद्रादयोवशंनयंतिलोकपालत्वात्कुतोऽहंतत्राह यमिति मत्सरएवज्वरोयेषांते यंहित्वाद्विपदःचतुष्पदःसरीसृपंजंगमंस्थाणुस्थावरंचयदत्रदृश्यतेतत्किंचिदपिपातुंनशक्ताः सत्वमेवप्राणरूपेणपालकईश्वरश्चेत्यर्थः तथाश्रुतिः ताअहिंसंताहमुक्थमस्म्यहमुक्थमस्मीत्यादि ॥ २७ ॥ अवतारचरितमाह भवान्इमांक्षोणींमयामनुनासहमत्सहितांधृत्वेत्यध्याहारः ऊर्मिमालावतिप्रलयार्णवेओजसाक्रमतेविचरति यद्वा पातुमित्यस्यानुषंगः क्षोणींपातुंक्रमते उत्सहतइत्यर्थः यतःअजः कीदृशीं ओषधीनांवीरुधांचनिधिमाश्रयभूतां तस्मैनमः जगतोयःप्राणगणस्तस्यात्मनेनियंत्रे ॥ २८ ॥ तस्रियतमांतांप्रियतनुम् ॥ २९ ॥ अकूपारायकूर्माय सर्वःसंपूर्णःसत्त्वगुणोविशेषणंयस्य नउपलक्षितंस्थानंयस्य

यंलोकपालाःकिलमत्सरज्वराहित्वायतंतोऽपिपृथक्समेत्यच ॥ पातुंनशेकुर्द्विपदश्चतुष्पदःसरीसृपंस्थाणु यदत्रदृश्यते॥२७॥भवान्युगांतार्णवऊर्मिमालिनिक्षोणीमिमामोषधिवीरुधांनिधिं॥मयासहोरुक्रमतेज ओजसातस्मैजगत्प्राणगणात्मनेनमइति ॥ २८ ॥ हिरण्मेऽपिभगवान्निवसतिकूर्मतनुंबिभ्राणस्तस्यत स्रियतमांतनुमर्यमासहवर्षपुरुषैःपितृगणाधिपतिरुपधावति॥मंत्रमिमंचानुजपति॥ २९ ॥ ॐनमोभग वतेअकूपारायसर्वसत्त्वगुणविशेषणायनोपलक्षितस्थानायनमोवर्ष्मणेभूम्नेनमोनमोऽवस्थानायनमस्ते ॥३०॥यद्रूपमेतन्निजमायया ऽर्पितमर्थस्वरूपंबहुरूपरूपितम्॥संख्यानयस्यास्ययथोपलंभनात्तस्मैनम स्तेऽव्यपदेशरूपिणे॥ ३१ ॥ जरायुजंस्वेदजमंडजोद्भिदंचराचरंदेवर्षिपितृभूतमैंद्रियम्॥द्यौःखंक्षितिःशैल सरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेयएकः॥ ३२ ॥

वारिचरत्वात् वर्ष्मणेवर्षीयसेकालानवच्छिन्नाय भूम्नेसर्वगताय अवस्थानायआधाराय ॥ ३० ॥ निजमायया ऽर्पितंप्रकाशितमेतदर्थस्वरूपंदृश्यंपृथिव्यादियस्यैवरूपंयतःपृथक्नास्ति कथंभूतं बह्वभिःरूपैरूपितंनिरूपितं यस्यचसंख्यानास्ति कुतः अयथामिथ्यैवोपलंभनात्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वा ॥ ३३ ॥ एषाभूरुपधावतिहेत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ मंत्रैस्तत्त्वेनलिंग्यतइतितथातस्मै यज्ञाअयूपाःक्रतवःसयूपास्तद्रूपाय अतएवमहांतो ध्वराअवयवभूतायस्य कर्मणाशुक्लायशुद्धायधर्मानुष्ठात्रे त्रियुगायकृतयुगेयज्ञाभावात् यद्वाकलियुगेछन्नत्वात् ॥ ३५ ॥ कवयोविद्वांसः विपश्चितोनिपुणाःगुणेषुदेहेंद्रियादिषुमग्नं तविचिन्वंति मग्नाविवेकसाधनेनमनसाक्रियार्थैःकर्मभिस्तत्फलैश्चगूढमप्रकाशमानंदिदृक्षवः एवं

यस्मिन्नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौकविभिःकल्पितेयम्॥संख्याययातत्त्वदृशाऽपनीयतेतस्मैनमःसांख्य निदर्शनायतइति॥ ३३॥ उत्तरेषुचकुरुषुभगवान्यज्ञपुरुषःक्रतवराहरूपआस्तेतंतुदेवीहैषाभूःसहकुरुभिर स्खलितभक्तियोगेनोपधावतिइमांचपरमामुपनिषदमावर्तयति॥ ३४॥ ॐनमोभगवतेमंत्रतत्त्वलिंगाय यज्ञक्रतवेमहाध्वरावयवायमहापुरुषायनमःकर्मशुक्लायत्रियुगायनमस्ते॥ ३५॥ यस्यस्वरूपंकवयोवि पश्चितोगुणेषुदारुष्विवजातवेदसम्॥मथ्नंतिमथ्नामनसादिदृक्षवोगूढंक्रियार्थैर्नमईरितात्मने ॥ ३६॥ द्रव्य क्रियाहेत्वयनेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने॥ अन्वीक्षयाऽगातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृत येनमोनमः॥ ३७॥ करोतिविश्वस्थितिसंयमोदयंयस्येप्सितंनेप्सितमीक्षितुर्गुणैः॥ मायायथाऽयोभ्रमतेत दाश्रयंग्राव्णोनमस्तेगुणकर्मसाक्षिणे॥ ३८॥

मंथनेईरितःप्रकटितःआत्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः ॥ ३६ ॥ मथनमेवदर्शयन्नाह द्रव्यंविषयः क्रियाइंद्रियव्यापारः हेतुर्देवता अयनंदेहः ई शःकालः कर्ताअहंकारः एतैर्मायायागुणैःकार्यैरुपलक्षणैर्वस्तुत्वेननिरीक्षितोयआत्मातस्मै अन्वीक्षयाविचारेण अंगैर्यमनियमादिभिः अ तिशयात्मानिश्चयवतीबुद्धिर्येषांतैः निरस्तामायानिमित्ताआकृतिर्यस्मात्तस्मै ॥ ३७ ॥ तदेवंनिर्गुणरूपेणनत्वापरमेश्वररूपेणप्रणमति करो तीति यस्येक्षितुर्जीवार्थमीप्सितमत्यंतानिच्छायामीक्षणायोगात् स्वार्थंतुनेप्सितं विश्वस्थित्यादिस्वगुणैर्मायाकरोति तस्याजडत्वेपीश्वरस न्निधानात्प्रवर्त्तितदृष्टांतेनाह यथाअयोलोहंग्राव्णोऽयस्कांतान्निमित्तात्भ्रमते तदाश्रयंतदभिमुखंसत्गुणानांकर्मणांजीवादृष्टानांचसाक्षिणे तस्मैतेनमः ॥ ३८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अवतारचरितमाह प्रमथ्येति योजगतामादिःकारणभूतःसूकरःमांपृथ्वीमग्रदंष्ट्रेदंष्ट्राऽग्रेकृत्वारसातलादारभ्यउदन्वतःप्रलयार्णवात्इभोगज इवनिरगात् ततश्चप्रतिगजतुल्यंदैत्यंप्रमथ्ययःक्रीडन्स्थितस्तंविभुंप्रणताऽस्मीत्यन्वयः॥३९॥ ॥ इतिपंचमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ऊनविंशेकिंपुरुषेभारतेचोपवर्ण्यते ॥ सेव्यसेवकभावश्चभारतश्रैष्ठ्यमेवच ॥ १ ॥ किंपुरुषेवर्षइति ॥ १ ॥ भर्तांचासौभगवांश्चतस्यकथां ॥ २ ॥ आर्याणिलक्षणानिशीलंव्रतंचयस्मिन् उपशिक्षितात्मनेसंयतचित्ताय उपासितोऽनुस्तोलोकोयेन साधुवादःसाधुत्वप्रसिद्धिस्तस्य

प्रमथ्यदैत्यंप्रतिवारणंमृधेयोमांरसायाजगदादिसूकरः॥ कृत्वाऽग्रदंष्ट्रेनिरगादुदन्वतःक्रीडन्निवेभःप्रणता ऽस्मितंविभुमिति॥ ३९॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनंनामाष्टादशोऽध्या यः॥ १८॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच किंपुरुषेवर्षेभगवंतमादिपुरुषंलक्ष्मणा ग्रजंसीताऽभिरामंतच्चरणसन्निकर्षाभिरतःपरमभागवतोहनुमान्सहकिंपुरुषैरविरतभक्तिरुपास्ते ॥ १ ॥ आर्ष्टिषेणेनसहगंधर्वैरनुगीयमानांपरमकल्याणींभर्तृभगवत्कथांसमुपश्रृणोतिस्वयंचेदंगायति॥ २॥ॐ नमोभगवतेउत्तमश्लोकायनमआर्यलक्षणशीलव्रतायनमउपशिक्षितात्मनेउपासितलोकायनमःसाधु वादनिकषणायनमोब्रह्मण्यदेवायमहापुरुषायमहाराजायनमइति॥ ३॥यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकंस्वते जसाध्वस्तगुणव्यवस्थम्॥ प्रत्यक्प्रशांतंसुधियोपलंभनंत्यनामरूपंनिरहंप्रपद्ये॥ ४॥

निकषणायनिकषाश्मवन्निर्द्धारस्थानायपरमसीम्नइत्यर्थः ॥ ३ ॥ श्रीरामंपरमार्थरूपेणप्रणमति यदेकंवेदांतेषुप्रसिद्धंतत्त्वंतत्प्रपद्ये तत्कथं भूतं विशुद्धश्चासावनुभवश्चसएवमात्रास्वरूपंयस्य विशुद्धत्वेहेतुः प्रशांतं तत्रापिहेतुः स्वतेजसास्वरूपप्रकाशेनध्वस्ताःगुणानांविविधाजा यदाद्यवस्थायस्मिन् अनुभवमात्रत्वेहेतुः प्रत्यक्दृश्यादन्यत् तत्कुतः अनामरूपं ननुवस्तुतएवंभूतस्यापिजीवस्योक्तसर्वविपर्ययोदृश्यतेतत्राह

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यदाद्यवस्थायस्मिन् अनुभवमात्रत्वेहेतुः प्रत्यक्दृश्यादन्यत् तत्कुतः अनामरूपं ननुवस्तुतएवंभूतस्यापिजीवस्योक्तसर्वविपर्ययोदृश्यतेतत्राह ॥ ४४ ॥

स्युः ॥ ५ ॥ विषयासक्त्यभावेनव्यसनानर्हत्वमुपपादयति नवैसभगवान्त्रिलोक्यांकापिसक्तः यतआत्मवतांधीराणामात्मासुहृत्तमश्च अ
तोनस्वीकृतंमोहंप्राप्नुयात् लक्ष्मणंचेति देवदूतेनश्रीरामंमंत्रयताविज्ञापितमत्रागतस्त्वयावध्यइतितंदैवद्वारिस्थितंलक्ष्मणंदुर्वाससमागतंविज्ञा
पयितुंप्रविष्टंहंतुमुद्यतोवसिष्ठवाक्यात्तत्याजतच्चनयुज्येतेत्यर्थः ॥ ६ ॥ अतःश्रीरामएवसर्वैःसेव्यइतिवक्तुंनतस्यतोषहेतुःसत्कुलजन्मादिकि

मर्त्यावतारस्त्विहमर्त्यशिक्षणंरक्षोवधायैवनकेवलंविभोः ॥ कुतोऽन्यथास्यूरमतःस्वआत्मनःसीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य ॥ ५ ॥ नवैसआत्मात्मवतांसुहृत्तमःसक्तस्त्रिलोक्यांभगवान्वासुदेवः ॥ नस्त्रीकृतंकश्मल मशुवीतनलक्ष्मणंचापिविहातुमर्हति ॥ ६ ॥ नजन्मनूनंमहतोनसौभगंनवाङ्बुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतुः ॥ तैर्य द्विसृष्टानपिनोवनौकसश्चकारसख्येबतलक्ष्मणाग्रजः ॥ ७ ॥ सुरोऽसुरोवाऽप्यथवानरोनरःसर्वात्मनाय: सुकृतज्ञमुत्तमम् ॥ भजेतरामंमनुजाकृतिंहरिंयउत्तराननयत्कोसलान्दिवमिति ॥ ८ ॥ भारतेपिवर्षेभगवान्नर नारायणाख्यआकल्पांतमुपचितधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्योपशमोपरमात्मोपलंभनमनुग्रहायात्मवतामनुकंप यातपोऽव्यक्तगतिश्चरति ॥ ९ ॥ तंभगवान्नारदोवर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिःप्रजाभिर्भगवत्प्रोक्ताभ्यांसांख्य योगाभ्यांभगवदनुभावोपवर्णनंसावर्णेरुपदेक्ष्यमाणःपरमभक्तिभावेनोपसरतिइदंचाभिगृणाति ॥ १० ॥

तुभक्तिरेवेत्याह नजन्मेति महतःपुरुषाज्जन्म महतःश्रीरामस्येतिवा सौभगंसौंदर्यं आकृतिर्जातिः यद्यस्मात्तैर्जन्मादिभिर्विसृष्टानूत्यक्तानपि
नोवनचरान्बतअहोलक्ष्मणस्याग्रजोऽपिसखित्वेकृतवान् ॥ ७ ॥ तस्मात्सुरोवाअन्योवायःकोपिश्रीराममेवसर्वप्रकारेणभजेत् सुकृतज्ञम
ल्पीयस्यपिभजनेबहुमानिनं उत्तरान्कोसलान्अयोध्यावासिनः ॥ ८ ॥ उपचितैर्धर्मादिभिरात्मोपलभ्यतेयेनतत्तपश्चरति तत्रउपशमइंद्रि
याणांसंयमः उपरमोनिरहंकारता आत्मवतामनुग्रहायनस्वार्थं ईश्वरत्वात् ॥ ९ ॥ भगवदनुभावउपवर्ण्यतेयेनपंचरात्रेणतत्सावर्णेर्मनोः उप
सरतिसेवते ॥ १० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उपरतानात्म्यायनिरहंकाराय ॥ ११ ॥ असक्तश्चासौविविक्तश्चसाक्षीचतस्मैनमः असक्तत्वंदर्शयति अस्यविश्वस्यसर्गादिषुकर्ताऽपियोनब
ध्यतेअहंकर्तेतिनमन्यते विविक्तत्वमाह देहगतोऽपिदैहिकैःक्षुत्पिपासादिभिर्योनहन्यतेनाभिभूयते साक्षित्वमाह यस्यद्रष्टुरपिसतोदृष्टिर्गुणै
र्दृश्यैर्नविदूष्यतेनविक्रियते ॥ १२ ॥ योगकौशलंनिरूपयन्योगंप्रार्थयते इदमितित्रिभिः हेयोगेश्वरहिरण्यगर्भोयद्योगनैपुणंजगाद इदमे
व तत्किं जन्मप्रभृतिभक्त्याअंतकालेपुमांस्त्वयिमनोधारयेदितियत् कथंभूतःसन् उज्झितंदुष्कलेवरंतदभिमानोयेन ॥ १३ ॥ अन्यथातस्य

ॐनमोभगवतेउपशमशीलायोपरतानात्म्यायनमोऽकिंचनवित्तायऋषिऋषभायनरनारायणायपरमहं
सपरमगुरवेआत्मारामाधिपतयेनमोनमइति॥ ११ ॥ गायतिचेदं कर्ताऽस्यसर्गादिषुयोनबध्यतेनहन्यते
देहगतोऽपिदैहिकैः॥ द्रष्टुर्नदृग्यस्यगुणैर्विदूष्यतेतस्मैनमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ॥ १२ ॥ इदंहियोगेश्वरयो
गनैपुणंहिरण्यगर्भोभगवान्जगादयत्॥ यदंतकालेत्वयिनिर्गुणेमनोभक्त्यादधीतोज्झितदुष्कलेवरः॥१३
यथैहिकामुष्मिककामलंपटःसुतेषुदारेषुधनेषुचिंतयन्॥शंकेतविद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्तस्ययत्नःश्रमएव
केवलम्॥ १४॥ तन्नःप्रभोत्वंकुकलेवरार्पितांत्वन्मायया ऽहंममतामधोक्षज॥ भिंध्यामयेनाशुवयंसुदुर्भि
दांविधेहियोगंत्वयिनःस्वभावजमिति ॥ १५॥ भारतेप्यस्मिन्वर्षेसरिच्छैलाःसंतिबहवोमलयोमंगलप्रस्थो
मैनाकस्त्रिकूटऋषभःकूटकःकोल्लुकःसह्योदेवगिरिर्ऋष्यमूकःश्रीशैलोवेंकटोमहेंद्रोवारिधारोविंध्यःशुक्ति
मान्ऋक्षगिरिःपारियात्रोद्रोणश्चित्रकूटोगोवर्धनोरैवतकःककुभोनीलोगोकामुखइंद्रकीलःकामगिरिरिति
चान्येचशतसहस्रशःशैलास्तेषांनितंबप्रभवानदान्यश्चसंत्यसंख्याताः॥ १६ ॥

शास्त्राभ्यासादिश्रमोव्यर्थइत्याह ऐहिकामुष्मिककामेषुलंपटोमूर्खःसुतादिषुयोगक्षेमंचिंतयन्कुत्सितस्यकलेवरस्यात्ययान्मृत्योःशंकेत त
थाविद्वानपिसन्नयःशंकेततस्ययत्नःश्रमएव ॥ १४ ॥ यस्माद्विदुषोऽपीयमेवदशातत्तस्माद्धेप्रभोअधोक्षजत्वमेवनोयोगंविधेहि कीदृशं त्वयि

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

थाविद्वानपिसन्यःशंकेततस्ययत्नःश्रमएव ॥ १४ ॥ यस्माद्विदुषोऽपीयमेवदशातत्तस्माद्धेप्रभोअधोक्षजत्वमेवनोयोगंविधेहि कीदृशं त्वयि

वर्गश्चभवति एतच्चक[illegible]दिबहुसाधनसंभवाभिप्रायेणोक्तंनत्वन्यत्रापवर्गाभावेन तदुपयोगबादरायणसंभवादितदवानामपिमोक्षस्यसूचित त्वात् ॥ १९ ॥ अपवर्गस्वरूपमाह योऽसाविति अनात्म्येआत्मनिभवमात्म्यंरागादितद्रहिते अनिरुक्तेवाचामगोचरे अनिलयनेअनाधारे

एतासामपोभारत्यःप्रजानामभिरेवपुनंतीनामात्मनाचोपस्पृशंति ॥ १७ ॥ चंद्रवशाताम्रपर्णीअवटोदाकृतमालावैहायसीकावेरिवेणीपयस्विनीशर्करावर्तातुंगभद्राकृष्णावेण्याभीमरथीगोदावरीनिर्विंध्यापयोष्णीतापीरेवासुरसानर्मदाचर्मण्वतीसिंधुःअंधःशोणश्चनदौमहानदीवेदस्मृतीऋषिकुल्यात्रिसामाकौशिकीमंदाकिनीयमुनासरस्वतीदृषद्वतीगोमतीसरयूरोधस्वतीसप्तवतीसुषोमाशतद्रूश्चंद्रभागामरुद्वृधावितस्ताअसिक्नीविश्वेतिमहानद्यः ॥ १८ ॥ अस्मिन्नेववर्षेपुरुषैर्लब्धजन्मभिःशुक्ललोहितकृष्णवर्णेनस्वारब्धेनकर्मणादिव्यमानुषनारकगतयोबह्व्यआत्मनआनुपूर्व्येणसर्वाह्येवसर्वेषांविधीयंतेयथावर्णविधानमपवर्गश्चापिभवति ॥ १९ ॥ योऽसौभगवतिसर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेपरमात्मनिवासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणोनानागतिनिमित्ताऽविद्याग्रंथिरंधनद्वारेणयदाहिमहापुरुषपुरुषप्रसंगः ॥ २० ॥ एतदेवहिदेवागायंति अहोअमीषांकिमकारिशोभनंप्रसन्नएषांस्विदुतस्वयंहरिः ॥ यैर्जन्मलब्धंनृषुभारताजिरेमुकुंदसेवौपयिकंस्पृहाहिनः ॥ २१ ॥

अनन्यनिमित्तोऽहैतुकोभक्तियोगएवलक्षणंस्वरूपंयस्य कथंभवति नानागतीनांनिमित्तंयोऽविद्याग्रंथिस्तस्यरंधनंछेदनंतद्द्वारेणमहापुरुषपुरुषाविष्णुभक्तास्तैःप्रकृष्टःसंयोगोयदाभवतितदा ॥ २० ॥ एतदेवमानुष्यमेवसर्वपुरुषार्थसाधनंगायंति अमीषामेभिः उतस्वित्अथवा स्वयमेवसाधनंविनैवहरिरेषांप्रसन्नोऽभूत् एवंभूतस्यपुण्यस्यदुष्करत्वात् भारताजिरेभारतांगनेनःकेवलंस्पृहैव यत्रतन्मुकुंदसेवोपयोगिनृषुजन्मयैर्लब्धम् ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्पृहामेवाह किमित्यादिसप्तभिः दुष्करैःक्रत्वादिभिर्नःफल्गुनातुच्छेनद्युजयेनस्वर्गप्राप्त्याकिंनकिंचित्फलं कुतः यत्रनारायणपादपंकजस्मृतिर्नास्ति प्रत्युतअतिशयितादिंद्रियाणामुत्सवात्भोगात्प्रमुष्टाऽभूत् ॥ २२ ॥ क्षणमल्पमेवायुर्येषां वरत्वेहेतुः मर्त्येनापिदेहेनक्षणेनैवकालेन कृतंकर्मसंन्यस्यहरेःपदंसम्यग्यांति ॥ २३ ॥ अतःयत्रवैकुंठकथामृतनद्योनसंति तदाश्रयाःकथापगाश्रयामहांतोनृत्याद्युत्सवायेषुतादृशाय ज्ञेशस्यमखाश्चपूजाःसःसुरेशस्यब्रह्मणोऽपिलोकोनसेव्यताम् ॥२४॥ अमुमुक्षून्नरान्निंदति प्राप्ताइति ज्ञानंचतदर्थाःक्रियाश्चतदर्थानिद्रव्याणिचतेषांकलापेनसंभृतांपूर्णां अपुनर्मृतायमोक्षाय वनौकाइव वनौकसःपक्षिणोयथालुब्धकान्मुक्ताअपिपुनर्यदितस्मिन्नेववृक्षेप्रमत्ताविह

किंदुष्करैर्नःक्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वाद्युजयेनफल्गुना॥ नयत्रनारायणपादपंकजस्मृतिःप्रमुष्टाऽतिशयेंद्रियोत्सवात्॥ २२॥ कल्पायुषांस्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषांभारतभूजयोवरम्॥ क्षणेनमर्त्येनकृतंमनस्विनःसंन्यस्यसंयांत्यभयंपदंहरेः॥ २३॥ नयत्रवैकुंठकथासुधापगानसाधवोभागवतास्तदाश्रयाः॥ नयत्रयज्ञेशमखामहोत्सवाःसुरेशलोकोऽपिनवैससेव्यताम्॥ २४॥ प्राप्तानृजातिंत्विहयेचजंतवोज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृताम्॥ नवैयतेरन्नपुनर्मृतायतेभूयोवनौकाइवयांतिबंधनम्॥ २५॥ यैःश्रद्धयाबर्हिषिभागशोहविर्निरुप्तमिष्टंविधिमंत्रवस्तुतः॥एकःपृथङ्नामभिराहुतोमुदागृह्णातिपूर्णःस्वयमाशिषांप्रभुः॥ २६ सत्यंदिशत्यर्थितमर्थितोनृणांनैवार्थदोयत्पुनरर्थितायतः॥ स्वयंविधत्तेभजतामनिच्छतामिच्छापिधानंनिजपादपल्लवम्॥ २७॥

रंतितर्हियथाबद्ध्यंतेतद्वत् ॥ २५ ॥ अहोभारतवासिनांभाग्यमित्याहुः यैरिति अग्नयेजुष्टंनिर्वपामिइंद्रायजुष्टंनिर्वपामीत्येवंभागशोनिरुप्तं पृथक्कृतं कथं विधिनाप्रकारेणमंत्रेणच वस्तुतश्चरुपुरोडाशादिभेदेनइष्टंदेवतामुद्दिश्यत्यक्तंनिरुप्तंचममेदमितिस्वीकृत्यत्यागानंतरमश्नातीत्यर्थः पृथक्इंद्रादिनामभिराहुतःआहूतः आशिषांप्रभुः स्वयंपूर्णोऽपिहरिः ॥ २६ ॥ तत्रापिनिष्कामाःकृतार्थाइत्याहुः सत्यमिति प्रार्थितः [illegible] ॥ २४ ॥ यस्माद्विदुषोऽपीयमवदशातत्तस्माद्धप्रभाअधाक्षजत्वमवनोयोगविधेहि कादृश त्वांय

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

त्यर्थः पृथक्इंद्रादिनामभिराहुतःआहूतः आशिषांप्रभुः स्वयंपूर्णोऽपिहरिः ॥ २६ ॥ तत्रापिनिष्कामाःकृतार्थाइत्याहुः सत्यमिति प्रार्थितः

॥ १४ ॥ यस्माद्विदुषोऽपीयमवदशातत्तस्माद्धप्रभाअधाक्षजत्वमवनोयोगविधेहि कादृश त्वांय

मेरुमर्धस्थेब्रह्मसद

टीकायामेकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥छ॥ ॥ विंशेप्लक्षादिषड्द्वीपस्थितिमाहसहार्णवैः ॥ लोकालोकस्थितिश्चांतर्वहिर्भा

यद्यत्रनःस्वर्गसुखावशेषितंस्विष्टस्यसूक्तस्यकृतस्यशोभनम्॥तेनाजनाभेस्मृतिमुज्जन्मनःस्याद्वर्षेहरिर्यद्भज तांशंतनोति ॥ २८ ॥ श्रीशुकउवाच जंबूद्वीपस्यचराजन्नुपद्वीपानष्टौहैकउपदिशंतिसगरात्मजैरश्वान्वे षणइमांमहींपरितोनिखनद्भिरुपकल्पितान्॥ २९ ॥ तद्यथास्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्लआवर्तनोरमणकोमंदरहरि णःपांचजन्यःसिंहलोलंकेति ॥ ३० ॥ एवंतवभारतोत्तमजंबूद्वीपवर्षविभागोयथोपदेशमुपवर्णितइति ॥३१॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेजंबूद्वीपवर्णनोनामएकोनविंशतितमोऽध्यायः॥ १९ ॥ श्रीशुकउवाच अतःपरंप्लक्षादीनांप्रमाणलक्षणसंस्थानतोवर्षविभागउपवर्ण्यते ॥ १ ॥ जंबूद्वीपोऽयंयाव त्प्रमाणविस्तारस्तावताक्षारोदधिनापरिवेष्टितोयथामेरुर्जंब्वाख्येनलवणोदधिरपिततोद्विगुणविशालेनप्ल क्षाख्येनपरिक्षिप्तोयथापरिखाबाह्योपवनेनप्लक्षोजंबूप्रमाणोद्वीपाख्याकरोहिरण्मयउत्थितोयत्राग्निरुपा स्तेसप्तजिह्वस्तस्याधिपतिःप्रियव्रतात्मजइध्मजिह्वःस्वंद्वीपंसप्तवर्षाणिविभज्यसप्तवर्षनामभ्यआत्मजेभ्य आकलय्यस्वयमात्मयोगेनोपरराम ॥ २॥ शिवंयवयसंसुभद्रंशांतंक्षेमममृतमभयमितिवर्षाणितेषुगिर योनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञाताः॥ ३॥

गादिमानतः ॥ १ ॥ १ ॥ तावतालक्षविस्तारेणपरिक्षिप्तःपरिवेष्टितः उपास्तेतिष्ठति आकलय्यसमर्प्य ॥ २ ॥ अभिज्ञाताःप्रसिद्धाःसप्तैवअन्ये चपर्वतानद्यश्चसहस्रशःसंतीत्यर्थः मानसोत्तरस्यमंडलाकारत्वोक्तेरेतेषुप्लक्षादिपंचद्वीपेषुवर्षाद्रयस्तिर्यग्रेखाकाराउभयतोऽब्धिस्पृशंतइतिगम्य तेअन्यथासप्तवर्षविभागासंभवात् वैष्णवेवर्षाणांपूर्वादिक्रमोक्तेश्च ॥ ३ ॥

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तन

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

जलोपस्पर्शनेनविधूतंरजस्तमश्चयेषां हंसादयोब्राह्मणादिस्थानीयाःवर्णाः विबुधोपमंसंदर्शनंक्लमस्वेदादिरहितंरूपंप्रजननमपत्योत्पादनंचयेषां ॥ ४ ॥ विगीताअपिद्वीपमंत्राव्याख्यायंते प्रत्नस्यपुराणपुरुषस्यविष्णोर्यद्रूपंतंसूर्यमीमहीतिशरणंव्रजेम कथंभूतं सत्यादीनामात्मानमधि

मणिकूटोवज्रकूटइंद्रसेनोज्योतिष्मान्सुपर्णोहिरण्यष्ठीवोमेघमालइतिसेतुशैलाःअरुणानृम्णांगिरसीसावित्रीसुप्रभाताऋंतंभरासत्यंभराइतिमहानद्यःयासांजलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसोहंसपतंगोर्ध्वायनसत्यांगसंज्ञाश्चत्वारोवर्णाःसहस्रायुषोविबुधोपमसंदर्शनप्रजननाःस्वर्गद्वारंत्रय्याविद्ययाभगवंतंत्रयीमयंसूर्यमात्मानंयजंते ॥ ४ ॥ प्रत्नस्यविष्णोरूपंचसत्यस्यऋतस्यब्रह्मणोऽमृतस्यचमृत्योश्चसूर्यमात्मानमीमहीति ॥ ५॥ प्लक्षादिषुपंचसुपुरुषाणामायुरिंद्रियमोजःसहोबलंबुद्धिर्विक्रमइतिचसर्वेषामौत्पत्तिकीसिद्धिरविशेषेणवर्तते॥ ६ ॥ प्लक्षःस्वसमानेनेक्षुरसोदेनावृतोयथातथाद्वीपोऽपिशाल्मलोद्विगुणविशालःसमानेनसुरोदेनावृतःपरिक्षिप्ते ॥ ७ ॥ यत्रहवैशाल्मलीप्लक्षायामायस्यांवावकिलनिलयमाहुर्भगवतश्छंदःस्तुतःपतत्रिराजस्यसाह्वीपह्वयेउपलक्ष्यते॥ ८ ॥ तद्वीपाधिपतिःप्रियव्रतात्मजोयज्ञबाहुःस्वसुतेभ्यःसप्तभ्यस्तन्नामानिसप्तवर्षाणिव्यभजत्सुरोचनंसौमनस्यंरमणकंदेववर्षंपारिभद्रमाप्यायनमविज्ञातमिति॥ ९ ॥तेषुवर्षाद्रयोनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञाताः स्वरसःशतशृंगोवामदेवःकुंदोमुकुंदःपुष्पवर्षःसहस्रश्रुतिरिति अनुमतिःसिनीवालीसरस्वतीकुहूरजनीनंदाराकेति॥ १० ॥ तद्वर्षपुरुषाःश्रुतधरवीर्यधरवसुंधरेषंधरसंज्ञाभगवंतंवेदमयंसोममात्मानंवेदेनयजंते॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वगोभिःपितृदेवेभ्योविभजन्कृष्णशुक्लयोः॥ प्रजानांसवासाराजाऽधःसामानआस्त्वात॥१२॥एवंसुरो
दाद्वहिस्तद्द्विगुणःसमानेनावृतोघृतोदेनयथापूर्वःकुशद्वीपोयस्मिन्कुशस्तंबोदेवकृतस्तद्वीपाख्याकरोज्वल
नइवापरःस्वशष्परोचिषादिशोविराजयति॥१३॥तद्वीपपतिःप्रैयव्रतोराजा हिरण्यरेतोनामस्वंद्वीपंसप्तभ्यः
स्वपुत्रेभ्योयथाभागंविभज्यस्वयंतपआतिष्ठत॥ १४ ॥ वसुवसुदानदृढरुचिनाभिगुप्तस्तुत्यव्रतविविक्तवा
मदेवनामभ्यस्तेषांवर्षेषुसीमागिरयोनद्यश्चाभिज्ञाताःसप्तैवचक्रश्चतुःशृंगःकपिलश्चित्रकूटोदेवानीकऊ
र्ध्वरोमाद्रविणइति॥१५॥रसकुल्यामधुकुल्यामित्रविंदाश्रुतविंदादेवगर्भाघृतच्युतामंत्रमालेतियासांपयो
भिःकुशद्वीपौकसःकुशलकोविदाभियुक्तकुलकसंज्ञाभगवंतंजातवेदसरूपिणंकर्मकौशलेनयजंते॥ १६ ॥
परस्यब्रह्मणःसाक्षाज्जातवेदोऽसिहव्यवाट्॥ देवानांपुरुषांगानांयज्ञेनपुरुषंयजेति॥१७॥तथाबहिःक्रौंचद्वी
पोद्विगुणःस्वमानेनक्षीरोदेनपरितउपक्लृप्तोवृतोयथाकुशद्वीपोघृतोदेनयस्मिन्क्रौंचोनामपर्वतराजोद्वीपना
मनिर्वर्तकआस्ते॥ १८॥ योऽसौगुहप्रहरणोन्मथितनितंबकुंजोऽपिक्षीरोदेनासिच्यमानोभगवतावरुणेना
भिगुप्तोविभयोबभूव॥ १९ ॥तस्मिन्नपिप्रैयव्रतोघृतपृष्ठोनामाधिपतिःस्वेद्वीपेवर्षाणिसप्तविभज्यतेषुपुत्र
नामसुसप्तरिक्थादान्वर्षपानिवेश्यस्वयंभगवान्भगवतःपरमकल्याणयशसआत्मभूतस्यहरेश्वरणारविं
दमुपजगाम॥ २०॥ आमोमधुरुहोमेघपृष्ठोसुधामाभ्राजिष्ठोलोहितार्णोवनस्पतिरितिघृतपृष्ठसुतास्तेषां
वर्षगिरयःसप्तसप्तैवनद्यश्चाभिख्याताःशुक्लोवर्धमानोभोजनउपबर्हिणोनंदोनंदनःसर्वतोभद्रइति॥ २१ ॥

सि अतोदेवानांयज्ञेनपुरुषंहरिमेवयज अंगानांनाम्नादत्तमंगिनेसमर्पयेत्यर्थः॥१७॥उपक्लृप्तोवेष्टितः यथाकुशद्वीपोघृतोदेनावृतः ॥ १८ ॥ गु
हस्यकार्तिकेयस्यप्रहरणेनआयुधेनउन्मथितानितंबाःकुंजानिचयस्य ॥ १९ ॥ स्वयंभगवान्ज्ञानी परमकल्याणंयशोयस्येति ॥२० ॥ २१॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आपोमयमम्मयम् ॥ २२ ॥ हेआपःपुरुषवीर्याईश्वरात्लब्धसामर्थ्याःस्थभवथ अतएवभूर्भुवःस्वःत्रैलोक्यंपुनंत्यस्ताःभवत्योनोस्माकंस्पृ
शतांस्पर्शनंकुर्वतांभुवःशरीराणिपुनंतु यतआत्मनास्वरूपेणैवअमीवघ्नीःपापहंत्र्यः ॥ २३ ॥ दध्नोमंडरसःसएवोदकंयस्य यस्यपर्णान्यंतःखर

अभयाअमृतौघाआर्यकातीर्थवतीदत्तिरूपवतीपवित्रवतीशुक्लतियासामंभःपवित्रममलमुपयुंजानाःपु
रुषऋषभद्रविणदेवकसंज्ञावर्षपुरुषाआपोमयंदेवमपांपूर्णेनांजलिनायजंते॥ २२॥ आपःपुरुषवीर्यास्थ
पुनंतीर्भूर्भुवःसुवः॥ तानःपुनीतामीवघ्नीःस्पृशतामात्मनाभुवइति॥ २३॥ एवंपुरस्तात्क्षीरोदात्परितउपवेशि
तःशाकद्वीपोद्वात्रिंशल्लक्षयोजनायामःसमानेनचदधिमंडोदेनपरीतोयस्मिन्शाकोनाममहीरुहःस्वक्षेत्रव्य
पदेशकोयस्यहमहासुरभिगंधस्तंद्वीपमनुवासयति ॥ २४ ॥ तस्यापिप्रैयव्रतएवाधिपतिर्नाम्नामेधातिथिः
सोऽपिविभज्यसप्तवर्षाणिपुत्रनामानितेषुस्वात्मजान्पुरोजवमनोजवपवमानधूम्रानीकचित्ररेफबहुरूपवि
श्वधारसंज्ञान्निधाय्याधिपतीन्स्वयंभगवत्यनंतेआवेशितमतिरुपोवनंप्रविवेश ॥ २५ ॥ एतेषांवर्षमर्या
दागिरयोनद्यश्चसप्तसप्तैवईशानउरुशृंगोबलभद्रःशतकेसरःसहस्रस्रोतोदेवपालोमहानसइति ॥ २६ ॥ अ
नघायुर्दाउभयस्पृष्टिरपराजितापंचपदीसहस्रस्तुतिर्निजधृतिरिति ॥ २७॥ तद्वर्षपुरुषाऋतसत्यव्रतदानव्रता
नुव्रतनामानोभगवंतंवाय्वात्मकंप्राणायामविधुतरजस्तमसःपरमसमाधिनायजंति ॥ २८ ॥ अंतःप्रवि
स्यभूतानियोबिभर्त्यात्मकेतुभिः॥ अंतर्यामीश्वरःसाक्षात्पातुनोयद्वशेस्फुटम्॥ २९॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दशमा[illegible] यस्यतदतएववस्तुताऽद्भुतम् ॥ ३३ ॥ ततःशुद्धादित्यरश्म्यर्कसूर्याद्योलोकवान्दराःअलर्कस्तद्रश्मिस्तयोरंतरालमध्यप्रभावभागाद्धानित्यर्थः ॥ ३४ ॥ ततःपरस्तादित्युक्तस्तदेवकियतांऽतरेणेत्यपेक्षायांतदंतर्वर्तिनींभूमिमाह यावन्मानसोत्तरमेर्वोरंतरंसार्द्धसप्तलक्षोत्तरंसार्धकोटिपरि

एवमेवदधिमंडोदात्परतःपुष्करद्वीपस्ततोद्विगुणायामःसमंततउपकल्पितःसमानेनस्वादूदकेनसमुद्रेणवहिरावृतोयस्मिन्बृहत्पुष्करंज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतायुतंभगवतःकमलासनस्याध्यासनंपरिकल्पितं तद्द्वीपमध्येमानसोत्तरनामैकएवार्वाचीनपराचीनवर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनोच्छ्रायायामोयत्रतुचतसृषुदिक्षुचत्वारिपुराणिलोकपालानामिंद्रादीनांयदुपरिष्टात्सूर्यरथस्यमेरुंपरिभ्रमतःसंवत्सरात्मकंचक्रंदेवानामहोरात्राभ्यांपरिभ्रमति ॥ ३० ॥ एतद्द्वीपस्याप्यधिपतिःप्रैयव्रतोवीतिहोत्रोनामैतस्यात्मजौरमणकधातकिनामानौवर्षपतीनियुज्यस्वयंपूर्वजवद्भगवत्कर्मशीलइत्यास्ते ॥ ३१ ॥ तद्वर्षपुरुषाभगवंतंब्रह्मरूपिणंसकर्मकेनकर्मणाराधयंतिइदंचोदाहरंति ॥ ३२ ॥ यत्तत्कर्ममयंलिंगंब्रह्मलिंगंजनोऽर्चयेत् ॥ एकांतमद्वयंशांतंतस्मैभगवतेनमइति ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच ततःपरस्ताल्लोकालोकनामाऽचलोलोकालोकयोरंतरालेपरितउपक्षिप्तः ॥ ३४ ॥ यावन्मानसोत्तरमेर्वोरंतरंतावतीभूमिःकांचन्यन्यादर्शतलोपमायस्यांप्रहितःपदार्थोनकथंचित्पुनःप्रत्युपलभ्यतेतस्मात्सर्वसत्त्वपरित्यक्तासीत् ॥ ३५ ॥

मितंतावतीभूःशुद्धोदात्परास्ति तत्रचप्राणिनोऽपिसंति ततःकांचनीभूमिरन्यास्तीत्यर्थःसाचैकोनचत्वारिंशल्लक्षोत्तरकोट्यष्टकपरिमिताज्ञेया एवंहिसतिमेरुलोकालोकयोरंतरंसार्द्धद्वादशकोटिपरिमितंवक्ष्यमाणमुपपन्नंभवति एतदेवशैवतंत्रेषूक्तं कोटिद्वयंत्रिपंचाशल्लक्षाणिचततःपरं पंचाशच्चसहस्राणिसप्तद्वीपाससागरा ततोहेममयीभूमिर्दशकोट्योवरानने देवानांक्रीडनार्थायलोकालोकस्ततःपरमिति अत्रचदशकोटित्वं पूर्वोक्तभूम्यासहद्रष्टव्यं सर्वसत्त्वपरित्यक्तेतिदेवव्यतिरेकेणेतिविज्ञेयं देवानांक्रीडनार्थायेत्युक्तत्वात् ॥ ३५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ३६ ॥ लोकत्रयस्यांतेपरितोमर्यादारूपोविहितः यस्मात्प्रतिबंधकात् सूर्यआदिर्येषांध्रुवोपवर्गोंऽतोयेषां आवितन्वानाःसमंतात्प्रकाशयं तःपरतोगंतुंनशक्नुवंतितावदुन्नहनमुत्सेधस्तदनुरूपआयामश्चविस्तारोयस्य ध्रुवादप्युच्छ्रितत्वात्त्रिलोकीमर्यादाभूतइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ सोऽयंतुलोकालोकाचलः तुरीयभागश्चतुर्थोंऽशःसार्द्धद्वादशकोट्यःमेरोरेकतइतिद्रष्टव्यम् ॥३८॥ आशासुदिक्षुयेऽधिनिवेशितास्तेआसते ॥३९॥

लोकालोकइतिसमाख्यायदनेनाचलेनलोकालोकस्यांतर्वर्तिनाऽवस्थाप्यते ॥ ३६ ॥ सलोकत्रयांतेपरित ईश्वरेणविहितोयस्मात्सूर्यादीनांध्रुवापवर्गाणांज्योतिर्गणानांगभस्तयोर्वाचीनास्त्रीन्लोकानावितन्वानान कदाचित्पराचीनाभवितुमुत्सहंतेतावदुन्नहनायामः॥३७॥एतावाँल्लोकविन्यासोमानलक्षणसंस्थाभिर्विचिंतितःकविभिःसतुपंचाशत्कोटिगणितस्यभूगोलस्यतुरीयभागोऽयंलोकालोकाचलः ॥ ३८॥ तदुपरिष्टाच्च तसृष्वाशास्वात्मयोनिनाऽखिलजगद्गुरुणाऽधिनिवेशितायेद्विरदपतयऋषभःपुष्करचूडोवामनोऽपराजितइतिसकललोकस्थितिहेतवः॥३९॥तेषांस्वविभूतीनांविविधवीर्योपबृंहणायभगवान्परममहापुरुषोमहाविभूतिपतिरंतर्याम्यात्मनोविशुद्धसत्त्वंधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिद्ध्युपलक्षणंविष्वक्सेनादिभिःस्वपार्षदप्रवरैःपरिवारितोनिजवरायुधोपशोभितैर्निजभुजदंडैःसंधारयमाणस्तस्मिन्गिरिवरेसमंतात्सकललोकस्वस्तयआस्ते॥ ४० ॥

तेषांदिग्गजानांस्वविभूतीनांस्वांशभूतानांमहेंद्रादीनांचविविधवीर्योपबृंहणायसकललोकस्वस्तयेचभगवांस्तस्मिन्नास्तेइत्यन्वयः किंकुर्वन्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

माणंचमेरोरेकतःसाद्धद्वादशकोट्यः ततोलोकालोकस्तु अलोकश्चद्वीपरस्तात् विशुद्धांद्विजपुंगवेनऽजुनस्यश्राकृष्णेनप्रेदीरिताम् ॥ ४२ ॥
विस्तरेणोक्तंब्रह्मांडमानंसर्वतोऽपिनिरूपयति अंडमध्यगतः कितन्मध्यंतदाह द्यावाभूम्योःपूर्वोत्तरकपालयोर्यदंतरंमध्यस्थानं सर्वतःपंचविं

आकल्पमेवंवेषंगतएषभगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोकयात्रागोपीथायेति॥ ४१ ॥ योंऽत
र्विस्तारएतेनत्र्यलोकपरिमाणंचव्याख्यातंयद्बहिर्लोकालोकाचलात् ॥ ततःपरस्ताद्योगेश्वरगतिंविशुद्धामु
दाहरंति॥ ४२॥अंडमध्यगतःसूर्योद्यावाभूम्योर्यदंतरम्॥सूर्यांडगोलयोर्मध्येकोट्यःस्युःपंचविंशतिः॥४३॥
मृतेंऽडएषएतस्मिन्यदभूत्ततोमार्तंडइतिव्यपदेशः॥हिरण्यगर्भइतियद्धिरण्यांडसमुद्भवः॥ ४४॥ सूर्येणहि
विभज्यंतेदिशःखंद्यौर्महीभिदा॥स्वर्गापवर्गौनरकारसौकांसिचसर्वशः॥ ४५ ॥ देवतिर्यङ्मनुष्याणांसरी
सृपसवीरुधाम्॥सर्वजीवनिकायानांसूर्यआत्माहगीश्वरः॥ ४६ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कं
धेभुवनकोशवर्णनेसमुद्रद्वीपवर्षसन्निवेशपरिमाणलक्षणोविंशतितमोऽध्यायः॥ २० ॥ ॥ ७ ॥

शतिकोट्यः ॥ ४३ ॥ अंडमध्यावस्थानेकारणंतन्नामनिर्वचनेनाह मृतेअचेतनेएषसूर्योविराजरूपेणयस्मात्प्रविष्टः ॥ ४४ ॥ किंच सूर्येणैव
विभज्यंतेदिशः खमंतरिक्षं भिदाअन्योऽपिविभागः स्वर्गापवर्गौभोगमोक्षदेशौ रसौकांसिअतलादीनि ॥ ४५ ॥ उपासनार्थमाह देवादीनां
सूर्यआत्मादृगीश्वरोनेत्राधिष्ठाताच ॥ ४६ ॥ ॥ इतिपंचमटीकायांविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एवमध्यायविंशत्याभूमर्यादानिरूपिता ॥ अतःपरंद्युमर्यादापालनंत्रिभिरुच्यते ॥ १ ॥ एकविंशेरवेःकालचक्रेणभ्रमतोऽन्वहं ॥ स्वगत्याराशिसंचारैर्लोकयात्रानिरूप्यते ॥ २ ॥ एतावान्विस्तारेणकोट्यःपंचाशत् उत्सेधेनपंचविंशतिः ॥ १ ॥ द्विदलयोर्मध्येयथैकस्यमानेनापरस्यमानमुपदिश्यतेतद्वत् तेअंतरेणतयोर्मध्येतदुभयसंधितंताभ्यामुभयतःसंलग्नम् ॥ २ ॥ उदगयनादिसंज्ञाभिर्मंदक्षिप्रसमगतिभिर्यथाकालमारोहणादिस्थानेष्वारोहणाद्यभिपद्यमानोमकरादिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ॥ ३ ॥ तत्पंचयति यदेति अत्यंतवैषम्याभावात्स

श्रीशुकउवाच एतावानेवभूवलयस्यसन्निवेशःप्रमाणलक्षणतोव्याख्यातएतेनहिदिवोमंडलमानंतद्विद उपदिशंति॥१॥यथाद्विदलयोर्निष्पावादीनांतेअंतरेणांतरिक्षंतदुभयसंधितम्॥२॥तन्मध्यगतोभगवांस्तपतांपतिस्तपनआतपेनत्रिलोकींप्रतपत्यवभासयत्यात्मभासा ॥ सएषउदगयनदक्षिणायनवैषुवतसंज्ञाभिर्मंद्यशैघ्यसमानाभिर्गतिभिरारोहणावरोहणसमानस्थानेषुयथासवनमभिपद्यमानोमकरादिषुत्रिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते॥ ३॥ यदामेषतुलयोर्वर्ततेतदाऽहोरात्राणिसमानानिभवंति यदावृषभादिषुपंचसुचराशिषुचरतितदाऽह्न्येववर्धतेह्रसतिचमासिमास्येकैकाघटिकारात्रिषु ॥ ४ ॥ यदावृश्चिकादिषुपंचसुवर्ततेतदाऽहोरात्राणिविपर्ययाणिभवंति॥ ५ ॥ यावद्दक्षिणायनमहानिवर्धतेयावदुदगयनं रात्रयः॥ ६ ॥

मानानीत्युक्तं सर्वथासाम्यंत्वेकस्यैवाहोरात्रस्य यद्यपिवृषभमिथुनयोरेवाङ्गांवृद्धिःकर्कटादिषूह्रासः. तथाऽपिरात्र्यपेक्षयाऽधिकत्वाद्वृद्धेतइ

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

राणेदर्शितानि सर्वग्रहाणात्राण्यवस्थानानिद्वि[illegible]नजरद्गवमध्यतथरावतमुत्तर [illegible]
ध्यमोत्तरदक्षिणमार्गत्रयंप्रत्येकंवीथीत्रयेणत्रिधाभिद्यते त्रिभिस्त्रिभिरश्विन्यादिनक्षत्रैर्नागवीथीगजवीथीऐरावतीचेत्युत्तरमार्गेवीथीत्रयं आ
र्षभीगोवीथीजरद्गवीचेतिवैषुवतेमध्यममार्गेवीथीत्रयं अजवीथीमृगवीथीवैश्वानरीचेतिदक्षिणमार्गेवीथीत्रयं तदप्युक्तंतत्रैव अश्विनीकृ
त्तिकायाम्यानागवीथीतिशब्दिता रोहिण्यार्द्रामृगशिरोगजवीथ्यभिधीयते पुष्याश्लेषातथादित्यावीथीचैरावतीस्मृता एतास्तुवीथयस्तिस्र
उत्तरोमार्गउच्यते तथाद्वेचापिफाल्गुन्यौमघाचैवार्षभीमता हस्तश्चित्रातथास्वातीगोवीथीतितुशब्दिता ज्येष्ठाविशाखाऽनुराधावीथीजार
द्गवीमता एतास्तुवीथयस्तिस्रोमध्यमोमार्गउच्यते मूलाषाढोत्तराषाढाअजवीथ्यभिशब्दिता श्रवणंचधनिष्ठाचमार्गीशतभिषस्तथा वैश्वान

**एवंनवकोटयएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानांमानसोत्तरगिरिपरिवर्तनस्योपदिशंतितस्मिन्नैंद्रींपुरींपूर्वस्मा
न्मेरोर्देवधानींनामदक्षिणतोयाम्यांसंयमनींनामपश्चाद्वारुणींनिम्लोचनींनामउत्तरतःसौम्यांविभावरीं
नामतासूदयमध्याह्नास्तमयनिशीथानीतिभूतानांप्रवृत्तिनिमित्तानिसमयविशेषेणमेरोश्चतुर्दिशम् ॥ ७॥**

रीभाद्रपदेरेवतीचैवकीर्तिता एतास्तुवीथयस्तिस्रोदक्षिणोमार्गउच्यतइति याम्याभरणी आदित्याअदितिदेवताकापुनर्वसुः मार्गीमृगवीथी
एवंस्थितेउत्तरायणेध्रुवेणयुगाक्षकोटिनिबद्धवायुपाशद्वयाकर्षणेरथस्यारोहणं तथाभ्यंतरमंडलप्रवेशोगतिमांद्यंचेतिदिनवृद्धिःरात्रिह्रासश्च
दक्षिणायनेचपाशप्रेरणादवरोहणेबहिर्मंडलप्रवेशोगतिशैघ्र्यंचेत्यहोरात्रयोर्विपर्ययः वैषुवतेतुपाशसाम्यात्समावस्थानेमध्यमंडलप्रवेशोगति
साम्यंचेत्यहोरात्रयोःसाम्यमिति तथाचपुराणांतरं आकृष्येतेयदातौतुध्रुवेणसमधिष्ठितौ तदाभ्यंतरतःसूर्योभ्रमतेमंडलानितु ध्रुवेणमुच्यमाने
नपुनारश्मियुगेनतु तथैवबाह्यतःसूर्योभ्रमतेमंडलानिचेति तदेतदुक्तं यदामेषतुलयोरित्यादिना उदयास्तादिकंवक्तुमाह तस्मिन्मानसोत्तरेमे
रोःपूर्वतऐंद्रींपुरीमुपदिशंतीत्यनुषंगः तासुपुरीषुउदयादीन्युपदिशंति चतुर्दिशमित्युक्तेयेमेरोर्दक्षिणेदेशेतेषामैंद्रीमारभ्यपूर्वादयः येपश्चिमेतेषां
याम्यामारभ्य येउत्तरेतेषांवारुणीमारभ्य येपूर्वेतेषांसौम्यामारभ्य ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रत्यानांमेरुस्थानां सव्येनेति नक्षत्राभिमुखतयास्वगत्यामेरुंवामतःकुर्वन्नपिप्रदक्षिणावर्तप्रवहाख्यवायुभाम्यमाणज्योतिश्चक्रवशात्यत्यहं दक्षिणतःकरोति अतश्चक्रगतिवशादतिदूरतोभूसंलग्नस्येवदर्शनमुदयः आकाशमारूढस्येवदर्शनंमध्याह्नः भूमिप्रविष्टस्येवादर्शनमस्तमयः ततोऽतीवदूरगमनेनिशीथइति समुद्रतीरस्थदृष्ट्याचअब्धोवाएषप्रातरुदेत्यपःसायंप्रविशतीतिश्रुतिव्यवहारोनवस्तुतः तदुक्तंवैष्णवे उदयास्तमयेचैवसर्वकालंतुसंमुखे दिशास्वशेषासुतथामैत्रेयविदिशासुच यैर्यत्रदृश्यतेभास्वान्सतेषामुदयःस्मृतः तिरोभावंचयत्रैतित्रैवास्तमनंरवेः नैवास्तमनमर्कस्यनोदयःसर्वदास्मृतः उदयास्तमनाख्यंहिदर्शनादर्शनंरवेः शक्रादीनांपुरेतिष्ठन्स्पृशत्येषपुरत्रयं विकर्णौद्वौविकर्णस्थस्त्रीन्को

तत्रत्यानांदिवसमध्यंगतएवसदादित्यस्तपतिसव्येनाचलंदक्षिणेनकरोति ॥ ८ ॥ यत्रोदेतितस्यहसमानसूत्रनिपातेनिम्लोचतियत्रक्वचनस्यंदेनाभितपतितस्यहैषसमानसूत्रनिपातेप्रस्वापयतितत्रगतंनपश्यंतियेतं समनुपश्येरन् ॥ ९ ॥ यदाचैंद्र्याःपुर्याःप्रचलतेपंचदशघटिकाभिर्याम्यांसपादकोटिद्वयंयोजनानांसार्धद्वादशलक्षाणिसाधिकानिचोपयाति ॥ १० ॥ एवंततोवारुणींसौम्यामैंद्रींचपुनस्तथाऽन्येचग्रहाःसोमादयोनक्षत्रैःसहज्योतिश्चक्रेसमभ्युद्यंतिसहवानिम्लोचंति ॥ ११ ॥ एवंमुहूर्तेनचतुस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्यष्टशताधिकानिसौरोरथस्त्रयीमयोऽसौचतस्त्रिषुपरिवर्ततेपुरीषु ॥ १२ ॥

णानद्वेपुरेतथेति अतएवतत्रैवोक्तं तस्माद्दिश्युत्तरस्यांवैदिवारात्रिःसदैवहि सर्वेषांद्वीपवर्षाणांमेरोरुत्तरतःस्थितिरिति यतोयत्रयःपश्यतिसैवतस्यप्राची तस्यचवामतोमेरुस्तिष्ठतीति ॥ ८ ॥ [illegible]

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

त्तेः ॥ १२ ॥ तस्मिन्नक्षेचक्रप्रांतेकृतमूलानिबद्धपूर्वभागःप्रथमाक्षोमेरुमानसोत्तरायतःसार्द्धसप्तलक्षाधिकसार्द्धकोटिप्रमाणःतस्यतुर्यमानन

यस्यैकंचक्रंद्वादशारंषण्नेमित्रिणाभिसंवत्सरात्मकंसमामनंतितस्याक्षोमेरोर्मूर्धनिकृतेतरभागोयत्रप्रोतं रविरथचक्रंतैलयंत्रचक्रवद्भ्रमन्मानसोत्तरगिरौपरिभ्रमति ॥ १३ ॥तस्मिन्नक्षेकृतमूलोद्वितीयोऽक्षस्तुर्यमानेनसंमितस्तैलयंत्राक्षवद्ध्रुवेकृतोपरिभागः॥ १४ ॥ रथनीडस्तुषट्त्रिंशल्लक्षयोजनायतस्तस्तुरीयभागविशालस्तावान्रविरथयुगोयत्रहयाश्छंदोनामानःसप्तारुणयोजितावहंतिदेवमादित्यम्॥ १५ ॥पुरस्तात्सवितुररुणःपश्चाच्चनियुक्तःसौत्येकर्मणिकिलास्ते ॥ १६ ॥ तथावालखिल्याऋषयोंऽगुष्ठपर्वमात्राःषष्टिसहस्राणिपुरतःसूर्यंसूक्तवाकायनियुक्ताःसंस्तुवंति ॥ १७ ॥ तथान्येचऋषयोगंधर्वाप्सरसोनागाग्रामण्योयातुधानादेवाइत्येकैकशोगणाःसप्तचतुर्दशमासिमासिभगवंतंसूर्यमात्मानंनानानामानंपृथङ्नानानामानःपृथक्कर्मभिर्द्वद्वशउपासते॥ १८ ॥

सार्द्धसप्तत्रिंशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्षमानेन ध्रुवेकृतोवायुपाशेननिबद्धउपरिभागोयस्य ॥ १४ ॥ नीडउपवेशस्थानं गायत्र्यादिच्छंदोनामानः अरुणेनयोजिताःसंतोदेवंवहंति ॥ १५ ॥ पुरस्तात्स्थितोऽपिपश्चात्यङ्मुखआस्ते यद्वा यत्सूर्यस्यपुरस्तात्तत्स्यवैपश्चिमत्वात्पश्चादित्युक्तं अश्वस्थानंचवायुनोक्तं सप्ताश्वरूपच्छंदांसिवहंतेवामतोरवि चक्रपक्षनिबद्धानिचक्रेचाक्षःसमाहितइति ॥ १६ ॥ सूक्तवाकायसुभाषिताय ॥ १७ ॥ एकैकशश्चतुर्दशद्वंद्वशःसप्तगणाःसंतोमासिमास्युपासतइत्यन्वयः ॥ १८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

गव्यूतिःक्रोशद्वयं सगव्यूत्युत्तरंयथाभवतितथा ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेपंचमेटीकायामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अ० २२
द्वाविंशेसोमशुक्रादेःस्थानमाहोत्तरोत्तरम् ॥ तत्तद्गत्यनुसारेणइष्टानिष्टेतथानृणाम् ॥ १ ॥ राशीनामभिमुखमप्रदक्षिणंचउपवर्णितंसव्येनचल
नूदक्षिणेनकरोतीतिवदता अमुष्यवयंकथमनुमिमीमहिएतत्कथंज्ञास्यामोविरुद्धत्वादित्यर्थः ॥ १ ॥ चक्रवशात्स्वतश्चगतिद्वयमविरुद्धमि

लक्षोत्तरंसार्धनवकोटियोजनपरिमंडलंभूवलयस्यक्षणेनसगव्यूत्युत्तरंद्विसहस्रयोजनानिसभुंक्ते ॥ १९ ॥
इतिश्रीभा० म० पंचमस्कंधेज्योतिश्चक्रसूर्यरथमंडलवर्णनंनामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥
राजोवाच यदेतद्भगवतआदित्यस्यमेरुंध्रुवंचप्रदक्षिणेनपरिक्रामतोराशीनामभिमुखंचप्रचलितंचाप्र
दक्षिणंभगवतोपवर्णितममुष्यवयंकथमनुमिमीमहीति ॥ १ ॥ सहोवाच यथाकुलालचक्रेणभ्रमता
सहभ्रमतांतदाश्रयाणांपिपीलिकादीनांगतिरन्यैवप्रदेशांतरेष्वप्युपलभ्यमानत्वात्एवंनक्षत्रराशिभिरुप
लक्षितेनकालचक्रेणध्रुवंमेरुंचप्रदक्षिणेनपरिधावतासहपरिधावमानानांतदाश्रयाणांसूर्यादीनांग्रहाणां
गतिरन्यैवनक्षत्रांतरेराश्यंतरेचोपलभ्यमानत्वात् ॥ २ ॥ सएषभगवानादिपुरुषएवसाक्षान्नारायणोलो
कानांस्वस्तयआत्मानंत्रयीमयंकर्मविशुद्धिनिमित्तंकविभिरपिचवेदेनविजिज्ञास्यमानोद्वादशधाविभज्य
षट्सुवसंतादिषुऋतुषुयथोपजोषमृतुगण्वाविदधाति ॥ ३ ॥ तमेतमिहपुरुषास्त्रय्याविद्ययावर्णाश्रमाचारा
नुपथाउच्चावचैःकर्मभिराम्नातैर्योगवितानैश्चश्रद्धायायजंतोऽजसाश्रेयःसमधिगच्छंति ॥ ४ ॥

तिपरिहारार्थः ॥ २ ॥ तत्तत्कालनियमेनकर्मणांनिष्पादकःसादृण्यस्यनिमित्तभूतमात्मानंविभज्य चिन्त्यमानःवितर्क्यमाणः यथोपजो ॥ ५२ ॥

क्तंचाहोरात्रमितिपित्र्येण षष्ठमंशराशिद्वयम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ मंडलाभ्यांसहभुंजीत सहसहिसूर्यःयदाशुक्लप्रतिपदिसंक्रांतिर्भवतितदासारचांद्र
योर्मासयोर्युगपदुपक्रमोभवति ससंवत्सरः ततःसौरमानेनवर्षेषट्दिनानिवर्द्धंतेचांद्रमानेनषट्ह्रसंतीतिद्वादशदिनव्यवधानादुभयोरग्रपश्चाद्भा

अथसएषआत्मालोकानांद्यावापृथिव्योरंतरेणनभोवलयस्यकालचक्रगतोद्वादशमासान्भुंक्ते ॥ राशिसं
ज्ञान्संवत्सरावयवान्मासःपक्षद्वयंदिवानक्तंचेतिसपादर्क्षद्वयमुपदिशंतियावताषष्ठमंशंभुंजीतसवैऋतुरि
त्युपदिश्यतेसंवत्सरावयवः॥५॥ अथचयावताऽर्धेननभोवीथ्यांप्रचरतितंकालमयनमाचक्षते॥ ६ ॥ अथ
चयावन्नभोमंडलंसहद्यावापृथिव्योर्मंडलाभ्यांकार्त्स्न्येनसहभुंजीततंकालंसंवत्सरंपरिवत्सरमिडावत्सरम
नुवत्सरंवत्सरमितिभानोर्मांद्यशैघ्र्यसमगतिभिःसमामनंति॥ ७॥एवंचंद्रमाअर्कगभस्तिभ्यउपरिष्टाल्लक्षयो
जनतउपलभ्यमानोऽर्कस्यसंवत्सरभुक्तिंपक्षाभ्यांमासभुक्तिंसपादर्क्षाभ्यांदिनेनैवपक्षभुक्तिमुग्रचारीद्रुत
तरगमनोभुंक्ते ॥ ८ ॥ अथवापूर्यमाणाभिश्चकलाभिरमराणांक्षीयमाणाभिश्चकलाभिःपितॄणामहोरात्रा
णिपूर्वपक्षापरपक्षाभ्यांवितन्वानःसर्वजीवनिवहप्राणोजीवश्चएकमेकंनक्षत्रंत्रिंशतामुहूर्तेनभुंक्ते ॥ ९ ॥
यएषषोडशकलःपुरुषोभगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयोदेवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरीसृपवीरुधांप्रा
णाप्यायनशीलत्वात्सर्वमयइतिवर्णयंति॥ १० ॥

वोभवति एवंपंचवर्षाणिगच्छंतितन्मध्येद्वौमलमासौभवतः ततःपुनःषष्ठःसंवत्सरोभवति तदेवमवांतरभेदेनसंवत्सरादिपंचकंसमामनंति ॥ ७ ॥
सोमादीनामपिस्थानंकार्यंचाह एवंचंद्रमाइति अर्कगभस्तिभ्यःमंडलरूपेभ्यः सपादर्क्षाभ्यांसपाददिनद्वयेन ॥ ८ ॥ सर्वेषांजीवनिवहानां
प्राणःअन्नमयत्वादमृतमयत्वाच्च अतएवजीवनहेतुत्वाज्जीवश्च ॥ ९ ॥ तदेवाह यएषइति ॥ १० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दक्षिणेनैवनतुतेषांपृथगन्यागतिरस्तीत्यर्थः कालायनेकालचक्रे उत्तराषाढाश्रवणसंधावभिजिन्नक्षत्रंफलविशेषेणपृथक्कल्पितंतेनसह तथा चश्रुतिः अभिजिन्नामनक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणायाइति ॥ ११ ॥ पुरतःसूर्येणभोक्ष्यमाणेनक्षत्रेपश्चाद्भुक्ते सहैवंभुज्यमानेचारे णक्रमस्थनक्षत्राद्यतिक्रमेण दृष्टेर्विष्टंभःस्तंभनंयस्मात्यहात्तमुपशमयतीतितथा ॥ १२ ॥ बुधोव्याख्यातः पुरतःपश्चात्सहैववाचरतीति कि

ततउपरिष्टात्त्रिलक्षयोजनतोनक्षत्राणिमेरुंदक्षिणेनैवकालायनईश्वरयोजितानिसहाभिजिताऽष्टाविंशतिः ॥११॥ततउपरिष्टादुशनाद्विलक्षयोजनतउपलभ्यतेपुरतःपश्चात्सहैववाऽर्कस्यशैघ्र्यमांद्यसाम्याभिर्गतिभि र्रकवच्चरतिलोकानांनित्यदाऽनुकूलएवप्रायेणवर्षयंश्चारेणानुमीयतेसदृष्टिविष्टंभग्रहोपशमनः॥ १२ ॥ उ शनसाबुधोव्याख्यातस्ततउपरिष्टाद्विलक्षयोजनतोबुधःसोमसुतउपलभ्यमानःप्रायेणशुभकृद्यदाऽर्काद्वि तिरिच्येततदाऽतिचरताऽभ्रप्रायानावृष्ट्यादिभयमाशंसते॥१३॥अतऊर्ध्वमंगारकोऽपियोजनलक्षद्वितयउ पलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिःपक्षैरेकैकशोराशीन्द्वादशानुभुंक्तेयदिनवक्रेणाभिवर्ततेप्रायेणाशुभग्रहोऽघशंसः ॥१४॥ततउपरिष्टाद्विलक्षयोजनांतरगतोभगवान्बृहस्पतिरेकैकस्मिन्नराशौपरिवत्सरंचरति॥ यदिनवक्रः स्यात्प्रायेणानुकूलोब्राह्मणकुलस्य॥ १५॥ ततउपरिष्टाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानःशनैश्चरएकैकस्मिन्नरा शौत्रिंशन्मासान्विलंबमानःसर्वानेवानुपर्येतिताबद्भिरनुवत्सरैःप्रायेणहिसर्वेषामशांतिकरः॥ १६॥ ततउ त्तरस्माद्दषयएकादशलक्षयोजनांतरउपलक्ष्यंते॥ यएवलोकानांशमनुभावयंतोभगवतोविष्णोर्यत्परमंप दंप्रदक्षिणंप्रक्रमंति॥१७॥ ॥इतिश्रीभा॰महापुराणेपंचमस्कंधेज्योतिश्चक्रवर्णनेद्वाविंशोऽध्यायः॥२२॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीशुकउवाच अथतस्मात्परतस्त्रयोदशलक्षयोजनांतरतोयत्तद्विष्णोःपरमंपदमभिवदंतियत्रहमहाभाग
वतोध्रुवऔत्तानपादिरग्निनेंद्रेणप्रजापतिनाकस्यपेनधर्मेणचसमकालयुग्भिःसबहुमानंदक्षिणतःक्रिय
माणइदानीमपिकल्पजीविनामाजीव्यउपास्तेतस्येहानुभावउपवर्णितः॥१॥सहिसर्वेषांज्योतिर्गणानांग्रह
नक्षत्रादीनामनिमिषेणाव्यक्तरंहसाभगवताकालेनभ्राम्यमाणानांस्थाणुरिवावष्टंभईश्वरेणविहितःशश्व
दवभासतेयथामेढीस्तंभआक्रमणपशवःसंयोजितास्त्रिभिस्त्रिभिःसवनैर्यथास्थानंमंडलानिचरंति॥ २॥
एवंभगणाग्रहादयएतस्मिन्नंतर्बहिर्योगेनकालचक्रआयोजिताध्रुवमेवावलंब्यवायुनोदीर्यमाणाआक
ल्पांतंपरिचक्रमंतिनभसियथामेघाःश्येनादयोवायुवशाःकर्मसारथयःपरिवर्ततेएवंज्योतिर्गणाःप्रकृतिपुरु
षसंयोगानुगृहीताःकर्मनिर्मितगतयोभुविनपतंति॥३॥ केचनैतज्ज्योतिरनीकंशिशुमारसंस्थानेनभगवतो
वासुदेवस्ययोगधारणायामनुवर्णयंति॥ ४॥ यस्यपुच्छाग्रेऽवाक्शिरसःकुंडलीभूतदेहस्यध्रुवउपकल्पितः
तस्यलांगूलेप्रजापतिरग्निरिंद्रोधर्मइतिपुच्छमूलेधाताविधाताचकट्यांसप्तर्षयस्तस्यदक्षिणावर्तकुंडलीभूत
शरीरस्ययान्युदगयनानिदक्षिणपार्श्वेतुनक्षत्राण्युपकल्पयंतिदक्षिणायनानितुसव्येयथाशिशुमारस्यकुंड
लाभोगसन्निवेशस्यपार्श्वयोरुभयोरप्यवयवाःसमसंख्याभवंतिपृष्ठेवजवीथीआकाशगंगाचोदरतः॥५॥

श्वराधारत्वात्पतनशंकैवनास्तीतिवक्तुंमतांतरमाह केचनेति ज्योतिरनीकंज्योतिश्चक्रंयोगधारणायांस्थितमितिशेषः॥ ४॥ लांगूलेअग्राद
धोभागे उदगयनानिअभिजिदादीनिपुनर्वस्वंतानिचतुर्दशदक्षिणपार्श्वे दक्षिणायनानिपुष्यादीन्युत्तराषाढांतानिचतुर्दशवामपार्श्वे॥ ५॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवस्थानविशेषेणविभज्यदर्शयति पुनर्वसुपुष्यावित्यादिना पुनर्वसुरुदगयनांत्यंनक्षत्रं पुष्योदक्षिणायनस्याद्यं आर्द्राश्लेषेतयोर्निरंतरं अभिजिदुत्तराषाढेउत्तरदक्षिणायनयोराद्यंतनक्षत्रे श्रवणपूर्वाषाढेधनिष्ठामूलंचतयोरप्युत्तरपूर्वमघादीनियान्यनुराधांतानिदक्षिणायनान्यष्टतानिवामपार्श्ववंक्रिषुवामपार्श्वास्थिषु मृगशीर्षादीनिप्रातिलोम्येनपूर्वाभाद्रपदांतानियान्युदगयननक्षत्राण्यष्टतानिदक्षिणपार्श्वे शतभिषक्

पुनर्वसुपुष्यौदक्षिणवामयोःश्रोण्योरार्द्राश्लेषेचदक्षिणवामयोपश्चिमयोःपादयोरभिजिदुत्तराषाढेदक्षिणवामयोर्नासिकयोर्यथासंख्यंश्रवणपूर्वाषाढेदक्षिणवामयोर्लोचनयोर्धनिष्ठामूलंचदक्षिणवामयोःकर्णयोर्मघादीन्यष्टनक्षत्राणिदक्षिणायनानिवामपार्श्ववंक्रिषुयुंजीततथैवमृगशीर्षादीन्युदगयनानिदक्षिणपार्श्ववंक्रिषुप्रातिलोम्येनप्रयुंजीतशतभिषाज्येष्ठेस्कंधयोर्दक्षिणवामयोर्न्यसेत् ॥६॥ उत्तराहनावगस्तिरधराहनौयमोमुखेषुचांगारकःशनैश्चरउपस्थेबृहस्पतिःककुदिवक्षस्यादित्योहृदयेनारायणोमनसिचंद्रोनाभ्यामुशनास्तनयोरश्विनौबुधःप्राणापानयोराहुर्गलेकेतवःसर्वांगेषुरोमसुसर्वेतारागणाः ॥७॥ एतदुहैवभगवतोविष्णोःसर्वदेवतामयंरूपमहरहःसंध्यायांप्रयतोवाग्यतोनिरीक्षमाणउपतिष्ठेतनमोज्योतिर्लोकायकालायनायानिमिषांपतयेमहापुरुषायधीमहीति ॥८॥ ग्रहर्क्षतारामयमाधिदैविकंपापापहंमंत्रकृतांत्रिकालम् ॥ नमस्यतःस्मरतोवात्रिकालंनश्येततत्कालजमाशुपापम् ॥९॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेशिशुमारसंस्थानंनामत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ज्येष्ठेउत्तरदक्षिणायनयोर्येऽवशिष्टेतेस्कंधयो[illegible] तथानारायणो[illegible]

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

लेभे सिंहिकायाःपुत्रः ॥ १ ॥ ग्रहणवक्तुमाह

श्रीशुकउवाच अधस्तात्सवितुर्योजनायुतेस्वर्भानुर्नक्षत्रवच्चरतीत्येके योऽसावमरत्वंग्रहत्वंवाऽलभतभगवदनुकंपयास्वयमसुरापसदःसैंहिकेयोद्यतदर्हःतस्यतातजन्मकर्माणिचोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥ १ ॥ यददस्तरणेर्मंडलंप्रतपतस्तद्विस्तरतोयोजनायुतमाचक्षतेद्वादशसहस्रंसोमस्यत्रयोदशसहस्रंराहोर्यःपर्वणितद्व्यवधानरुद्वैरानुबंधःसूर्यचंद्रमसावभिधावति ॥ २ ॥ तन्निशम्योभयत्रापिभगवतारक्षणायप्रयुक्तंसुदर्शनंनामभागवतंदयितमस्त्रंतत्तेजसादुर्विषहंमुहुःपरिवर्तमानमभ्यवस्थितोमुहूर्तमुद्विजमानश्चकितहृदयआरादेवनिवर्ततेतदुपरागमितिवदंतिलोकाः ॥ ३ ॥ ततोऽधस्तात्सिद्धचारणविद्याधराणांसदनानितावन्मात्रएव ॥ ४ ॥ ततोऽधस्ताद्यक्षरक्षःपिशाचप्रेतभूतगणानांविहाराजिरमंतरिक्षंयावद्वायुःप्रवातियावन्मेघाउपलभ्यंते ॥ ५ ॥ ततोऽधस्ताच्छतयोजनांतरइयंपृथिवीयावद्धंसभासश्येनसुपर्णादयःपतत्रिप्रवराउत्पतंतीति ॥ ६ ॥ उपवर्णीतंभूमेर्यथासंनिवेशावस्थानमवनेरप्यधस्तात्सप्तभूविवराएकैकशोयोजनायुतांतरेणायामविस्तारेणोपकॢप्ताः अतलंवितलंसुतलंतलातलंमहातलंरसातलंपातालमिति ॥ ७ ॥

सूचितत्वाद्वैरमनुबध्नातीतितथा ॥ २ ॥ भागवतंचक्रंपरिवर्तमानंपरिभ्रमत्अभिअभिमुखंमुहूर्तमवस्थितःसन् इतिएवमंतरातदवस्थानमुपरागंवदंति तत्रचक्रजुवक्रस्थितिभ्यामर्धग्राससर्वग्रासौनतुग्रासोऽस्तिदूरांतरत्वात् ॥ ३ ॥ तावन्मात्रेयोजनायुते ॥ ४ ॥ अंतरिक्षंग्रहहीनं तस्यावधिमाह यावद्वायुःप्रवातीति तीव्रोवाति तस्याप्यवधिमाह यावन्मेघाः ॥ ५ ॥ पृथिव्याउपरिभूर्लोकावधिमाह यावद्धंसादयःपार्थिवा विकाराः ॥ ६ ॥ योजनायुतांतरेणप्रत्येकमुच्छ्रिताः आयामोयःकटाहस्यतावद्विस्तारेण ॥ ७ ॥

सामान्येनविवराणिवर्णयति एतेष्वित्यादिनाअथातलइत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन एतेषुदैत्यादयोनिवसंतीत्यन्वयः कथंभूतेषु अधिकःकामभोग श्चऐश्वर्यानंदश्चविभूतिश्चसंपत्तिस्तैःसुसमृद्धाभवनादयोयेषु कथंभूताः नित्यप्रमुदिताअनुरक्ताःकलत्रादयोयेषां नप्रतिहतःकामोयेषां मा याविनोदोयेषाम् ॥८॥ किंच हेमहाराजयेषुमयेननिर्मिताःपुरश्चचकासतीत्यन्वयः कथंभूताः नानायेमणिप्रवरास्तेषांप्रवेकामुख्यास्तैर्विरचि तैर्विचित्रैर्भवनादिभिःतथाविवरेश्वराणांगृहोत्तमैश्चसमलंकृताः कीदृशैर्गृहोत्तमैः नागाश्चअसुराश्चमिथुनभूताःपारावतादयश्चतैराकीर्णाः कृत्रिमाभूमयोयेषुतैः पाठांतरेनानास्वनत्वंमिथुनविशेषणम् ॥ ९ ॥ उद्यानानिचअतितराममरलोकश्रियमतिशयितानियेषुचकासतीत्यन्वयः

एतेषुहिविलस्वर्गेषुस्वर्गादप्यधिककामभोगैश्वर्यानंदविभूतिभिःसुसमृद्धभवनोद्यानाक्रीडविहारेषुदैत्यदा नवकाद्रवेयानित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबंधुसुहृदनुचरागृहपतयईश्वरादप्यप्रतिहतकामामायाविनो दानिवसंति ॥ ८॥ येषुमहाराजमयेनमायाविनाविनिर्मिताःपुरोनानामणिप्रवरप्रवेकविरचितविचित्रभ वनप्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायतनादिभिर्नागासुरमिथुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिमभूमिभिर्वि वरेश्वरगृहोत्तमैःसमलंकृताश्चकासति ॥ ९ ॥ उद्यानानिचातितरांमनइंद्रियानंदिभिःकुसुमफलस्तबक सुभगकिसलयावनतरुचिरविटपविटपिनांलतांऽगालिंगितानांश्रीभिःसमिथुनविविधविहंगमजलाशया नाममलजलपूर्णानांझषकुलोल्लंघनक्षुभितनीरनीरजकुमुदकुवलयकह्लारनीलोत्पललोहितशतपत्रादिव नेषुकृतनिकेतनानामेकविहाराकुलमधुरविविधस्वनादिभिरिंद्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमतिशयितानि॥१०

काभिः श्रीभिः केषां कुसुमफलस्तबकाश्चसुभगकिसलयानिचतैरवनतारुचिराविटपायेषांविटपिनांलतानामंगैरालिंगितानांश्रीभिःतथास मिथुनाश्चकवाकादिमिथुनसहितायेविविधाविहंगास्तद्युक्तानांजलाशयानांचश्रीभिः कीदृशानाममलैर्जलैःपूर्णानां पुनरपिकैरतिशयितानि झषकुलोल्लंघनेनक्षभितंयज्जलाशयानांनीरंतस्मिन्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यत्रहवावनभयमहोरात्रादिभिःकालविभागैरुपलक्ष्यते ॥ ११ ॥ यत्रहिमहाहिप्रवरशिरोमणयःसर्वतमः प्रबाधंते ॥ १२ ॥ नवाएतेषुवसतांदिव्यौषधिरसरसायनान्नपानस्नानादिभिराधयोव्याधयोवलीपलितजराद्यश्चदेहवैवर्ण्यदौर्गंध्यस्वेदक्लमग्लानिरितिवयोवस्थाश्चभवंति ॥ १३ ॥ नहितेषांकल्याणानांप्रभवतिकुतश्चनमृत्युर्विनाभगवत्तेजश्चक्रापदेशात् ॥ १४ ॥ यस्मिन्प्रविष्टेऽसुरवधूनांप्रायःपुंसवनानिभयादेवस्रवंतिपतंति ॥ १५ ॥ अथातलेमयपुत्रोऽसुरोबलोनिवसतियेनहवाइहसृष्टाःषण्णवतिर्मायाःकाश्चनाद्यापि मायाविनोधारयंतियस्यचजृंभमाणस्यमुखतस्त्रयस्त्रीगणाउदपद्यंतस्वैरिण्यःकामिन्यःपुंश्चल्यइतियावैबिलायनंप्रविष्टंपुरुषंरसेनहाटकाख्येनसाधयित्वास्वविलासावलोकनानुरागस्मितसंलापोपगूहनादिभिःस्वैरंकिलरमयंतियस्मिन्नुपयुक्तेपुरुषईश्वरोऽहंसिद्धोऽहमितिअयुतमहागजबलआत्मानमभिमन्यमानःकत्थतेमदांधइव ॥ १६ ॥ ततोधऽस्ताद्वितलेहरोभगवान्हाटकेश्वरःस्वपार्षदभूतगणावृतःप्रजापतिसर्गोपबृंहणायभवोभवान्यासहमिथुनीभूतअस्ते यतःप्रवृत्तासरित्प्रवराहाटकीनामभवयोर्वीर्येणयत्रचित्रभानुर्मातरिश्वनासमिध्यमानओजसापिबतितन्निष्ठ्यूतंहाटकाख्यंसुवर्णंभूषणेनासुरेंद्रावरोधेषुपुरुषाःसहपुरुषीभिर्धारयंति ॥ १७ ॥

र्वकोरवलोकस्तेनानुरागयुक्तंस्मिततेनसंलापउपगूहनंचतदादिभिः यस्मिन्रसेउपयुक्तेसेविते ॥ १६ ॥ भवयोर्भवस्यभनान्याश्च चित्रभानुरग्निस्तेननिष्ठ्यूतंफूत्कृत्यत्यक्तं असुरेंद्राणामवरोधेषुअंतःपुरेषु पुरुषीभिःस्त्रीभिः ॥ १७ ॥

सुतलेबलिरधुनाऽप्यास्तइत्यन्वयः कथंभूतः महेंद्रस्यप्रियंकर्तुमिच्छताभगवताप्रथमंपराक्षिप्तमपदंतंलोकत्रयंयस्यसः पुनर्भगवतोऽनुकंपयैवतत्रप्रवेशितःसन् कीदृशेन योऽदितेःसकाशाद्भूत्वाबटुवामनरूपेणलब्धकायस्तेन ॥ १८ ॥ केचित्तस्यसुतलराज्यंभूमिदानफलंमन्यंतेतन्निराकरोतिनोएवैतदिति यद्बलिनिलयेविवरस्थानेऐश्वर्यमेतद्भूमिदानस्यसाक्षात्कारःफलंनभवत्येव कुतइत्यपेक्षायामेवंभूतस्यदानस्यसाक्षादपवर्गहेतुत्वादित्याह यत्तत्प्रसिद्धंदानंतस्य तदेवाह भगवत्यशेषजीवनिकायांजीवभूतश्चासावात्मभूतश्चसर्वजीवनियंताचासावात्मारामश्चेत्यर्थः तस्मिन्संप्रतिपादितस्य ॥ १९ ॥ किंच यस्यनामक्षुतादिषुचविवशोऽपिसकृदपिगृणन्कर्मबंधंविधुनोति कथंभूतं यस्यप्रतिबाधनंत्वि

ततोऽधस्तात्सुतलउदारश्रवाःपुण्यश्लोकोविरोचनात्मजोबलिर्भगवतामहेंद्रस्यप्रियंचिकीर्षमाणेनादितेर्लब्धकायोभूत्वाबटुवामनरूपेणपराक्षिप्तस्वलोकत्रयोभगवदनुकंपयैवपुनःप्रवेशितइंद्रादिष्वविद्यमानयासुसन्नद्धयाश्रीयाऽभिजुष्टःस्वधर्मेनाराधयंस्तमेवभगवंतमाराधनीयमपगतसाध्वसआस्तेऽधुनापि ॥ १८ ॥ नोएवैतत्साक्षात्कारोभूमिदानस्ययत्तद्भगवत्यशेषजीवनिकायानांजीवभूतात्मभूतेपरमात्मनिवासुदेवेतीर्थतमेसर्वजीवनियंतर्यात्मारामेपात्रउपपन्नेपरयाश्रद्धयापरमादरसमाहितमनसासंप्रतिपादितस्यसाक्षादपवर्गद्वारस्ययद्बिलनिलयैश्वर्यम् ॥ १९ ॥ यस्यहवावक्षुतपतनप्रस्खलनादिषुविवशःसकृन्नामाभिगृणन्पुरुषःकर्मबंधनमंजसाविधुनोतियस्यैवप्रतिबाधनंमुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते ॥ २० ॥ तद्भगवतामात्मवतांसर्वेषामात्मन्यात्मदआत्मतमेच ॥ २१ ॥ नवैभगवान्नूनममुष्यानुजग्राहयदुतपुनरात्मानुस्मृतिमोषणंमायामयभोगैश्वर्यमेवातनुतेति ॥ २२ ॥

हमुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते यन्निवृत्त्यर्थंयोगसांख्यादिक्लेशाननुभवंतीत्यर्थः तंकर्मबंधंत्यजति ॥ २० ॥ तत्तस्मिन्भगवतांभक्तानांज्ञानिनां

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

त्मानंमांलोकत्रयमयाचत तंमंत्रप्रदंबृहस्पतिमतिहायेतिवा तस्मिन्प्रसन्नेसएववरणीयोनलोकत्रयंयतस्तदतितुच्छमित्याह अतिगंभीरमनंतं वयोयस्यतस्यकालस्ययस्मन्वंतरंतेनपरिवृतंविपर्यस्तंलोकत्रयमिदंकियत् ॥२४॥ प्रह्लादस्त्वेकएवार्थेनिष्णातइत्याह यस्यानुदास्यमिति स्वपि

यत्तद्भगवताऽनधिगतान्योपायेनयच्छान्छलेनापहृतस्वशरीरावशेषितलोकत्रयोवरुणपाशैश्चसंप्रतिमुक्तो गिरिदर्यांचापविद्धइतिहोवाच ॥ २३ ॥ नूनंबतायंभगवानर्थेषुनिष्णातोयोऽसाविंद्रोयस्यसचिवोमंत्रा यद्वतएकांततोबृहस्पतिस्तमतिहायस्वयमुपेंद्रेणात्मानमयाचतआत्मनश्चाशिषोनोएवतद्वास्यमतिगंभीर वयसःकालस्यमन्वंतरपरिवृतंकियल्लोकत्रयमिदम् ॥२४॥ यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहःकिलवव्रेनतुस्व पित्र्यंयदुताकुतोभयंपदंदीयमानंभगवतःपरमितिभगवतोपरतेखलुस्वपितरि ॥ २५ ॥ तस्यमहानुभावस्या नुपथमस्मृजितकषायःकोवाऽस्मद्विधःपरिहीणभगवदनुग्रहउपजिगमिषतीति ॥ २६ ॥ अथतस्यानुचरित मुत्तरस्माद्विस्तरिष्यतेयस्यभगवान्स्वयमखिलजगद्गुरुर्नारायणोद्वारिगदापाणिरवतिष्ठतेनिजजनानुकंपि तत्पदयोयेनांगुष्ठेनपदादशकंधरोयोजनायुतायुतंदिग्विजयउच्चाटितः ॥ २७ ॥

तरिउपरतेसतिस्वपित्र्यंपदंभगवतादीयमानमपिभगवतःखलुपरमन्यदितिकृत्वानतुजग्राहेत्यर्थः ॥ २५ ॥ ननुत्वमतिवीरःकुतस्तमेवबहुमन्यसे तत्राह तस्यानुपथमनुवर्त्म अमृजिताक्षीणाःकषायारागादयोयस्य परिहीणोभगवदनुग्रहोयस्यसकोवाउपगंतुमिच्छतीति ॥ २६ ॥ अथशु कोक्तिःनन्वेवंभूतश्चेद्बलिस्तर्हितस्यैवचरितंविस्तरेणकथ्यतांतत्राह तस्यबलेरनुचरितमुपरिष्टादष्टमेविस्तरिष्यते यस्यद्वार्यवतिष्ठते निजजने ष्वनुकंपितंकृतानुकंपंपदयंयस्य द्वारपालकर्मदर्शयति येनश्रीनारायणेनबलेर्द्वारिविशन्दशकंधरउच्चाटितःकेन पदा तत्राप्यंगुष्ठेनैव ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यथाहरिणास्वभक्तोबलिःसुतलेनिहितःसुखमास्तेएवंमहादेवभक्तोऽपिमयस्तलातलेसुखमास्तइत्याह ततइति लब्धंपदंस्थानंयेन महीयते पूज्यते ॥ २८ ॥ नैकशिरसामनेकफणानांगणोऽस्ति एतत्पंचयति कुहकेति महाभोगवंतोमहाकायाः पुरुषवाहात्हरेर्वाहनात् ॥ २९ ॥ विबुधप्रत्यनीकाःदेवशत्रवः सकलेष्वपिलोकेष्वनुभावोयस्यतस्यैवतेजसादर्शनेनप्रतिहतोबलावलेपोवीर्यमदोयेषां बिलेशयाःसर्पाइव इंद्रदूत्याप्रयुक्ताभिर्मंत्ररूपाभिर्वाग्भिः एवंहिवैदिकमाख्यानं पणिभिरसुरैर्निगूढागामन्वेटुंसरमादेवशुनीभिद्रेणप्रहितांसंधिमिच्छंतःपणयःप्रा

ततोऽधस्तात्तलातलेमयोनामदानवेंद्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवतापुरारिणात्रिलोकीशंचिकीर्षुणानिर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्लब्धपदोमायाविनामाचार्योमहादेवेनपरिरक्षितोविगतसुदर्शनभयोमहीयते॥२८॥ततोऽधस्तान्महातलेकाद्रवेयाणांसर्पाणांनैकशिरसांक्रोधवशोनामगणःकुहकतक्षककालियसुषेणादिप्रधानामहाभोगवंतःपतत्रिराजाधिपतेःपुरुषवाहादनवरतमुद्विजमानाःस्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबसंगेनक्वचित्प्रमत्ताविहरंति॥२९॥ततोऽधस्ताद्रसातलेदैतेयादानवाःपणयोनामनिवातकवचाःकालेयाहिरण्यपुरवासिन इतिविबुधप्रत्यनीकाउत्पत्त्यामहौजसोमहासाहसिनोभगवतःसकललोकानुभावस्यहरेरेवतेजसाप्रतिहतबलावलेपाविलेशयाइववसंतियेवैसरमयेंद्रदूत्यावाग्भिर्मंत्रवर्णाभिरिंद्राद्बिभ्यति॥३०॥ततोऽधस्तात्पातालेनागलोकपतयोवासुकिप्रमुखाःशंखकुलिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्रशंखचूडकंबलाश्वतरदेवदत्तादयोमहाभोगिनोमहामर्षानिवसंतितेषामुहवैपंचसप्तदशशतसहस्रशीर्षाणांफणासुविरचितामहामणयोरोचिष्णवःपातालविवरतिमिरनिकरंस्वरोचिषाविधमंति॥३१॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेराङ्कादिस्थितिविलस्वर्गमर्यादानिरूपणंनामचतुर्विंशतितमोऽध्यायः॥२४॥ ॥७॥ ॥७॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीशुकउवाच तस्यमूलदेशेत्रिंशद्योजनसहस्रांतरआस्तेयावैकलाभगवतस्तामसीसमाख्याताऽनंतइति सात्वतीयाद्रष्टृदृश्ययोःसंकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणंसंकर्षणमित्याचक्षते ॥ १ ॥ यस्येदंक्षितिमंडलंभगवतोऽनंतमूर्तेःसहस्रशिरसएकस्मिन्नेवशीर्षणिध्रियमाणंसिद्धार्थइवलक्ष्यते ॥ २ ॥ यस्यहवाइदंकालेनोपसंजिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्भ्रुवोरंतरेणसांकर्षणोनामरुद्रएकादशव्यूहस्त्र्यक्षस्त्रिशिखंशूलमुत्तंभयन्नुदतिष्ठत् ॥ ३ ॥ यस्यांघ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिखंडमंडलेष्वहिपतयःसहसात्वतर्षभैरेकांतभक्तियागेनावनमंतःस्वबदनानिपरिस्फुरत्कुंडलप्रभामंडलमंडितगंडस्थलान्यतिमनोहराणिप्रमुदितमनसःखलुविलोकयंति ॥ ४ ॥ यस्यैवहिनागराजकुमार्यआशिषआशासानाश्चार्वंगवलयविलसितविशदविपुलधवलसुभगरुचिरभुजरजतस्तंभेष्वगुरुचंदनकुंकुमपंकानुलेपेनावलिंपमानास्तदभिमर्शनोन्मथितहृद्दयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागमदमुदितमदविघूर्णितारुणकरुणाऽवलोकनयनवदनारविंदंसव्रीडंकिलविलोकयंति ॥ ५ ॥

॥ ३ ॥ सुभगत्वमाह यस्यांघ्रिकमलयुगलेऽरुणाविशदानखाएवमणयस्तेषांखंडःसमूहस्तस्यमंडलेषुपरिस्फुरतांकुंडलानांप्रभयामंडितानिगंडस्थलानियेषुतानि ॥ ४ ॥ चारुणिअंगवलयेविलसिताश्चतेविशदाश्चविपुलाश्चधवलाश्चसुभगाश्चरुचिराश्चभुजाएवरजतस्तंभास्तेषुअगुरुचंदनकुंकुमानांपंकएवानुलेपस्तेनावलिंपमानाः तेषामभिमर्शनेनोन्मथितेहृदयेमकरध्वजस्यावेशेनरुचिरंचललितंचस्मितंयासांताः तस्यानुरागेणमदेनचमुदितंचतन्मदेनविघूर्णितेप्रचलितेचआईषदरुणेकरुणावलोकयुक्तेनयनेयस्मिंस्तद्वदनारविंदंविलोकयंति ॥ ५ ॥

अमर्षोऽसहनं रोषःक्रोधः उपसंहृतस्तयोर्वेगोयेन ॥ ६ ॥ उपासनार्थमाह सुरादिभिर्ध्यायमानःचिंत्यमानः अनवरतमदेनमुदितश्चासौवि कृतविह्वललोचनश्च सुललितेनमुखरिकाऽमृतेनस्वपार्षदान्विबुधयूथपानांपतींश्चाप्यायमानःहर्षयन् नीलेवाससीयस्य एकमेवकुंडलंयस्य हलस्यककुदिपृष्ठेकृतोन्यस्तःसुभगश्चसुंदरश्चभुजोयेन उदारालीलायस्यसः नपरिम्लानोरागःकांतिर्यस्यास्तस्यानवतुलसिकायाआमोदम ध्वासवेनसुरभिमधुरसेनमाद्यतांमधुकराणांयेव्रातास्तेषांमधुरगीतेनश्रीर्यस्यास्तांवनमालां कक्षांवरत्राम् ॥ ७ ॥ संश्लोकयामासवर्णयामा स ॥ ८ ॥ अस्यजगतउत्पत्त्यादिहेतवोगुणायस्येक्षयाकल्पाःस्वस्वकार्यसमर्थाआसन् यस्यतुरूपंध्रुवमनंतमकृतमनादि तत्रहेतुः यदेकमेव

सएवभगवाननंतोऽनंतगुणार्णवआदिदेवउपसंहृतामर्षरोषवेगोलोकानांस्वस्तयआस्ते ॥६॥ ध्यायमानः सुरासुरोरगसिद्धगंधर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदितविह्वललोचनःसुललितमुखरिकामृतेनाप्याय मानःस्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानरागनवतुलसिकामोदमध्वासवेनमाद्यन्मधुकरव्रातमधुरगीत श्रियंवैजयंतींस्वांवनमालांनीलवासाएककुंडलोहलककुदिकृतसुभगसुंदरभुजोभगवान्माहेंद्रोवारणेंद्रइ वकांचनींकक्षामुदारलीलोबिभर्ति ॥७॥ यएषएवमनुश्रुतोध्यायमानोमुमुक्षूणामनादिकालकर्मवासना ग्रथितमविद्यामयंहृदयग्रंथिंसत्वरजस्तमोमयमंतर्हृदयंगतआशुनिर्भिनत्तितस्यानुभावान्भगवान्स्वायं भुवोनारदःसहतुंबुरुणासभायांब्रह्मणःसंश्लोकयामास॥८॥उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्यकल्पाःसत्वाद्याःप्र कृतिगुणायदीक्षयासन्॥यद्रूपंध्रुवमकृतंयदेकमात्मन्नानाधात्कथमुहवेदतस्यवर्त्म ॥९॥ मूर्तिंनःपुरुकृपया बभारसत्त्वंसंशुद्धंसदसदिदंविभातियत्र॥यल्लीलांमृगपतिराददेऽनवद्यामादातुंस्वजनमनांस्युदारवीर्यः१०

सत्आत्मन्आत्मनिनानाकार्यप्रपंचमधात् तस्यब्रह्मरूपस्यवर्त्मतत्त्वंजनःकथमुहवेद नैववेदेत्यर्थः ॥ ९ ॥ तर्हिकथंमुमुक्षुभिःसेव्यतेतत्राह मूर्तिमिति यत्रेदंसदसद्विभातिसःनोऽस्माकंभक्ता[illegible]संशुद्धंसत्त्वंमूर्तिंबभार स्वज[illegible]कृतांयस्यलीलांमृगप

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यस्यसचसच रसायाभूमेर्मूलेस्थितःतिष्ठति आत्मतंत्रःआत्माधारः ॥ १३ ॥ उक्तस्यलोकविभागस्योपयोगंवदन्नुपसंहरति एताह्येवेहकामा न्कामयानैर्नृभिरुपगंतव्याइत्यन्वयः ॥ १४ ॥ तस्यप्रपंचः एतावत्योविपाकगतयःफलभूतागतयःताःव्याचख्येव्याख्यातवानस्मि ॥ १५ ॥

यन्नामश्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तोवायदिपतितःप्रलंभनाद्वा ॥ हंत्यंहःसपदिनृणामशेषमन्यंकंशेषाद्भगव तआश्रयेन्मुमुक्षुः ॥ ११ ॥ मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नोभूगोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्वम् ॥ आनंत्यादनिमि तविक्रमस्यभूम्नःकोवीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिह्वः ॥ १२ ॥ एवंप्रभावोभगवाननंतोदुरंतवीर्योरुगुणानुभा वः ॥ मूलेरसायाःस्थितआत्मतंत्रोयोलीलयाक्ष्मांस्थितयेबिभर्ति ॥ १३ ॥ एताह्येवेहनृभिरुपगंतव्यागत योयथाकर्मविनिर्मितायथोपदेशमनुवर्णिताःकामान्कामयमानैः ॥ १४ ॥ एतावतीर्हिराजन्पुंसःप्रवृत्तिल क्षणस्यधर्मस्यविपाकगतयउच्चावचाविसदृशायथाप्रश्नंव्याचख्येकिमन्यत्कथयामइति ॥ १५ ॥ ॥ इ तिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभूविवरविध्युपवर्णनंनामपंचविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥ राजोवाच महर्षेएतद्वैचित्र्यंलोकस्यकथमिति ऋषिरुवाच त्रिगुणत्वात्कर्तुःश्रद्धयाकर्मगतयःपृथग्वि धाःसर्वाएवसर्वस्यतारतम्येनभवंति ॥ १ ॥

इतिश्रीभा० पंचमेटीकायांपंचविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥७॥ ॥ षड्विंशेतुततोऽधस्तान्नरकस्थितिरुच्यते ॥ पापिनोयत्रदह्यंतेयमदूतै र्यथायथम् ॥ १ पुंसोगतयउच्चावचाविसदृशाइतिभोगवैविच्र्यमुक्तंतदेतत्कुतइतिपृच्छति महर्षेइति कर्मणःसमानत्वेऽपिश्रद्धावैचित्र्यात्फ लवैचित्र्यमितिपरिहरति त्रिगुणत्वादिति सात्विक्याश्रद्धयाकर्तुःसुखित्वंराजस्यासुखित्वंदुःखित्वंचतामस्यादुःखित्वंमूढत्वंच तत्रापितासां श्रद्धानांतारतम्यात्सुखादितारतम्यंसर्वेषामित्यर्थः ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रतिषिद्धंप्रतिषेधःसएवलक्षणंप्रमाणंयस्यअधर्मस्यकर्तुःश्रद्धांवैसादृश्यंतमसस्तारतम्यात्तत्रापिकारणंदर्शयन्नाह अनाद्यविद्याकृतानांकामानांसृतयोनरकास्तासां अथेदानींताःप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामइत्यन्वयः ॥ २ ॥ किंभूमावेवदेशविशेषाः त्रिलोक्याःब्रह्मांडाद्बहिर्वाआवरणे

अथेदानींप्रतिषिद्धलक्षणस्याधर्मस्यतथैवकर्तुःश्रद्धयावैसादृश्यात्कर्मफलंविसदृशंभवति ॥ याह्यनाद्यविद्ययाकृतकामानांतत्परिणामलक्षणाःसृतयःसहस्रशःप्रवृत्तास्तासांप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः॥ २॥ राजोवाच नरकानामभगवन्किंदेशविशेषाअथवाबहिस्त्रिलोक्याआहोस्विदंतरालइति॥ ३॥ ॥ऋषिरुवाच अंतरालएवत्रिजगत्यास्तुदिशिदक्षिणस्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्चजलाद्यस्यामग्निष्वात्तादयःपितृगणादिशिस्वानांगोत्राणांपरमेणसमाधिनासत्याएवाशिषआशासानानिवसंति॥ ४॥ यत्रहवावभगवान्पितृराजोवैवस्वतःस्वविषयंप्रापितेषुस्वपुरुषैर्जंतुषुसंपरेतेषुयथाकर्मावद्यंदोषमेवानुल्लंघितभगवच्छासनःसगणोदमंधारयति ॥ ५ ॥ तत्रहैकेनरकानेकविंशतिंगणयंतिअथतांस्तेराजन्नामरूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामस्तामिस्रोंऽधतामिस्रोरौरवोमहारौरवःकुंभीपाकःकालसूत्रमसिपत्रवनंसूकरमंधकूपःकृमिभोजनःसंदंशस्तप्तसूर्मिर्वज्रकंटकशाल्मलीवैतरणीपूयोदःप्राणरोधोविशसनंलालाभक्षःसारमेयादनमवीचिरयःपानमिति ॥ किंचक्षारकर्दमोरक्षोगणभोजनःशूलप्रोतोदंदशूकोऽवटनिरोधनःपर्यावर्तनःसूचीमुखमित्यष्टाविंशतिनरकाविविधयातनाभूमयः॥ ६॥ तत्रयस्तुपरवित्तापत्यकलत्राण्यपहरतिसहिकालपाशबद्धोयमपुरुषैरतिभयानकैस्तमिस्रेनरकेबलान्निपात्यते अनशनानुदपानदंडताडनसंतर्जनादिभिर्यातनाभिर्यात्यमानोजंतुर्यत्रकश्मलमासादितएकदै[illegible]र्नामपयातितामिस्रप्राये॥ [illegible]

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एवमेवांधतामिस्रेयस्तुवंचयित्वापुरुषंदारादीनुपयुंक्तयत्रशरीरीनिपात्यमाद्रायातनास्थोवेदनयानष्टमति
र्नष्टदृष्टिश्चभवतियथावनस्पतिर्वश्च्यमानमूलस्तस्मादंधतामिस्रंतमुपदिशंति ॥ ८ ॥ यस्त्विहवाएतदहमि
तिममेदमितिभूतद्रोहेणकेवलंस्वकुटुंबमेवानुदिनंप्रपुष्णातिसतदिहविहायस्वयमेवतदशुभेनरौरवेनिपतति
॥ ९ ॥ येत्विहयथैवामुनाविहिंसिताजंतवःपरत्रयमयातनामुपगतंतएवरुरवोभूत्वातथातमेवविहिंसंतित
स्माद्रौरवमित्याहुःरुरुरितिसर्पादतिक्रूरसत्वापदेशः॥ १० ॥ एवमेवमहारौरवोयत्रनिपतितंपुरुषंक्रव्यादा
नामरुरवस्तंक्रव्येणघातयंतियःकेवलंदेहंभरः॥ ११ ॥ यस्त्विहवाउग्रःपशून्पक्षिणोवाप्राणतउपरंधयतित
मपकरुणंपुरुषादैरपिविगर्हितममुत्रयमानुचराःकुंभीपाकेतप्ततैलेउपरंधयंति॥ १२ ॥ यस्त्विहपित्तविप्रब
ह्मधुक्सकालसूत्रसंज्ञकेनरकेअयुतयोजनपरिमंडलेतास्रमयेतप्तखलेउपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामतितप्यमा
नेऽभिनिवेशितःक्षुत्पिपासाभ्यांचदह्यमानांतर्बहिःशरीरआस्तेशेतेचेष्टतेअवतिष्ठतिपरिधावतिचयावंतिप
शुरोमाणितावद्वर्षसहस्राणि॥ १३ ॥ यस्त्विहवैनिजवेदपथादनापद्यपगतःपाखंडंचोपगतस्तमसिपत्रवनं
प्रवेश्यकशयाप्रहरंतित्रहासावितस्ततोधावमानउभयतोधारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वांगोहाह
तोऽस्मीतिपरमयावेदनयामूर्छितःपदेपदेनिपतितिस्वधर्महापाखंडानुगतंफलंभुंक्ते॥ १४॥

रिणामंप्राप्येत्यर्थः अतिक्रूरस्यभारश्रृंगाख्यस्यसत्वस्यापदेशःसंज्ञायस्य ॥ १० ॥ क्रव्येणनिमित्तेनमांसार्थमित्यर्थः ॥ ११ ॥ प्राणतःसजी
वान्उपरंधयतिपचति अपकरुणंनिष्कृपं ॥ १२ ॥ खलेसमेदेशे ॥ १३ ॥ स्वधर्महाधर्मत्यागी ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वनयनरुदन्कश्मलंमोहमुपगतोभवति अदृष्टदोषास्तेनोपरुद्धाःसंतोयथाकश्मलमुपगतास्तद्वत् ॥ १५ ॥ ईश्वरेणोपकल्पितामनुष्यरक्तपा
नादिलक्षणावृत्तिर्येषांमत्कुणादीनां नविविक्ताविज्ञातापरव्यथायैरविवेकिभिस्तेषां पुरुषेणब्राह्मणादिभावेनविधिनिषेधपूर्वकंकल्पितावृत्ति
र्यस्य विविक्तापरव्यथायेनविवेकिना अभिद्रुग्धाहिंसिताः विहतानिद्रारूपानिर्वर्तिर्यस्य नलब्धमवस्थानंयेन सतमसिपरिक्रामति ॥ १६ ॥

यस्त्विहवैराजाराजपुरुषोवाअदंड्येदंड्प्रणयतिब्राह्मणेवाशरीरदंडंसपापीयान्नरकेऽमुत्रसूकरमुखेनिपत
तितत्रातिबलैर्विनिष्पिष्यमाणावयवोयथैवेहेक्षुखंडआर्तस्वरेणस्वनयन्क्वचिन्मूर्छितःकश्मलमुपगतोयथै
वेहादृष्टदोषाउपरुद्धाः॥१५॥यस्त्विहवैभूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्तपरव्यथानांस्वयंपुरुषोपक
ल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्योव्यथामाचरतिसपरत्रांधकूपेतदभिद्रोहेणनिपततितत्रहासौतैर्जंतुभिःपशुमृगप
क्षिसरीसृपैर्मशकयूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्येकेचाभिद्रुग्धास्तैःसर्वतोऽभिद्रुत्यमाणस्तमसिविहतनिद्रानि
र्वर्तिरलब्धावस्थानःपरिक्रामतियथाकुशरीरेजीवः ॥ १६ ॥ यस्त्विहवाअसंविभज्याश्नातियत्किंचनोपन
तमनिर्मितपंचयज्ञोवायससंस्तुतःसपरत्रकृमिभोजनेनरकाधमेनिपततितत्रशतसहस्रयोजनेकृमिकुंडेकृ
मिभूतःस्वयंकृमिभिरेवभक्ष्यमाणःकृमिभोजनोयावत्तदप्रत्ताप्रहुतादोऽनिर्वेशमात्मानंयातयते॥१७॥य
स्त्विहवैस्तेयेनबलाद्वाहिरण्यरत्नादीनिब्राह्मणस्यवाऽपरहृत्यन्यस्यवाऽनापदिपुरुषस्तममुत्रराजन्यमपुरुषा
अयस्मयैरग्निपिंडैःसंदंशैस्त्वचिनिष्कृषंति॥१८॥यस्त्विहवाअगम्यांस्त्रियमगम्यंवापुरुषंयोषिदभिगच्छ
तितावमुत्रकशयाताडयंतस्तिग्मयासूर्म्यालोहमय्यापुरुषमालिंगयंतिस्त्रियंचपुरुषरूपयासूर्म्या ॥ १९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यस्त्विहवैसर्वाभिगमस्तमभुत्रानरयवतभानवज्रकंटकशाल्मलीमारोप्यानि कर्षति ॥ २० ॥ येत्विहवैराज
न्याराजपुरुषावाअपाखंडाधर्मसेतून्भिंदंतितेसंपरेत्यवैतरण्यांनिपतंतिभिन्नमर्यादास्तस्यांनिरयपरिखा
भूतायांनद्यांयादोगणैरितस्ततोभक्ष्यमाणाआत्मनानवियुज्यमानाश्वासुभिरुत्क्रम्यमानाःस्वाघेनकर्मपाकम
नुस्मरंतउपतप्यंतोविण्मूत्रपूयशोणितकेशनखास्थिमेदोमांसवसावाहिन्यामुपतप्यंते॥ २१॥येत्विहवैवृष
लीपतयोनष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाःपशुचर्याचरंतितेचापिप्रेत्यपूयविण्मूत्रश्लेष्ममलापूर्णार्णवे
निपतंतितदेवातिबीभत्सितमश्नंति ॥ २२ ॥ येत्विहवैश्वगर्दभपतयोब्राह्मणादयोमृगयाविहाराअतीर्थेचम्र
गान्निघ्नंतितानपिसंपरेताँल्लक्ष्यभूतान्यमपुरुषाइषुभिर्विध्यंति ॥ २३ ॥ येत्विहवैदांभिकादंभयज्ञेषुपशून्वि
शसंतितानमुष्मिँल्लोकेवैशसेनरकेपतितान्निरयपतयोघातयित्वाविशसंति॥ २४ ॥ यस्त्विहवैसवर्णांभार्यां
द्विजोरेतःपातयतिकाममोहितस्तंपापकृतममुत्ररेतःकुल्यायांपातयित्वारेतःसंपाययंति ॥ २५ ॥ येत्विहवैद
स्यवोग्निदागरदाग्रामान्सार्थान्वाविलुंपंतिराजानोराजभटास्तांश्चापिहिपरेत्ययमदूतावज्रदंष्ट्राःश्वानःसप्त
शतानिविंशतिश्चसरभसंखादंति॥ २६ ॥ यस्त्विहवाअनृतंवदतिसाक्ष्येद्रव्यविनिमयेदानेवाकथंचित्सवैप्रे
त्यनरकेऽवीचिमत्यधःशिरानिरवकाशेयोजनशतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नःसंपात्यतेयत्रजलमिवस्थलमश्मपृष्ठ
मवभासतेतदवीचिमत्तिलशोविशीर्यमाणशरीरोनम्रियमाणःपुनरारोपितोनिपतति ॥ २७ ॥

ति रेतःपानंकारयंति ॥ २५ ॥ यमदूतायेश्वानः सरभससंसंभ्रमम् ॥ २६ ॥ द्रव्यविनिमयेकयादौ निरवकाशेनिरालंबे अवीचिशब्दार्थमाह
यत्रेति वीचिस्तरंगस्तद्रहितत्वादवीचिः ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

योविप्रस्तत्कलत्रंवासुरांपिबति अन्योऽपिवाव्रतस्थःसन्राजन्योवैश्योवासोमपीथःकृतसोमपानइत्यन्वयः तयोःसोमस्थानेफलचमसविधा
नात् सोमपाननिषेधाच्च तथाचश्रुतिः न्यग्रोधस्त्रिभिराहत्यताःसंपिष्यदधत्युपमृज्यतमस्मैभक्षंसंप्रयच्छेन्नसोममिति ॥ २८ ॥ सपूर्वमपिमृत

यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथस्तत्कलत्रंवासुरांव्रतस्थोऽपिवापिबतिप्रमादतस्तेषांनिरयभीता
नामुरसिपदाक्रम्यास्येवक्त्रिनाद्रवमाणंकार्ष्णायसंनिर्षिंचंति॥ २८॥ अथचयस्त्विहवाआत्मसंभावनेनस्व
यमधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवरीयसोनबहुमन्येतसमृतकएवमृत्वाक्षारकर्दमेनिरयेऽवाक्
शिरानिपातितोदुरंतायातनात्यश्नुते॥ २९॥ येत्विहवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपशून्खादंतितां
श्चतेपशवइवनिहतायमसदनेयातयंतोरक्षोगणाःसौनिकाइवस्वधितिनाऽवदायास्टक्पिबंतिनृत्यंतिचगा
यंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः॥३०॥ येत्विहवाअनागसोऽरण्येग्रामेवावैश्रंभिकैरुपस्तृतानुपविश्रंभ्य
जिजीविषून्शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्क्रीडनकतयायातयंतितेऽपिचप्रेत्ययमयातनासुशूलादिषुप्रोतात्मानः
क्षुत्तृड्भ्यांवाऽभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमानाआत्मशमलंस्मरंति ॥ ३१ ॥ येत्विहवै
भूतान्युद्वेजयंतिनराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेऽपिप्रेत्यनरकेदंदशूकाख्येनिपतंतियत्रनृपदंदशूकाःपं
चमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसंतियथाबिलेशयान् ॥ ३२ ॥ येत्विहवाअंधावटकुसूलगुहादिषुभूतानिनिरुं
धंतितथाऽमुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेननिरुंधंति॥ ३३॥ यस्त्विहवाअतिथीनभ्यागतान्वागृहप
तिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषानिरीक्षतेतस्यवाऽपिनिरयेपापदृष्टेरक्षिणीवज्रतुंडागृध्राःकंक
काकवटादयःप्रसह्योरुबलादुत्पाटयंति॥ ३४ ॥

कएवमन्मत्वा॥३१॥पुरुष

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कएवमन्मत्वा॥ २१॥ पुरुषस्य

दश... अडस्यगोहस्थ्यानाधकारात्समावर्तनातान्संस्कारान्विदधाम... उपनीतस्यपुः ...

... ॥ ८ ॥ अतिरमसतरमाणिक्या ...

ततत्राह दृष्टइति आत्मनोमेअनुमन्येअनुमिमे अनुमानंचैवं भवान्भारवाहनादिनाश्रांतः कर्तृत्वात् यःकर्तासश्रावाहत्यन्वयः तूष्णींभावेहेतुः अवि
र्ताइति नन्विदंव्यवहारमात्रंनतुसत्यं तदुक्तंव्यवहारतोऽन्यन्नपश्यामीति तत्राह यथेति व्यवहारमार्गःप्रपंचःसानि गुणाइंद्रियाणि कर्माणिपुण्यपापा
यथावत् असताघटादिनाउदकानयनादेरभावात् एवंप्रयोगः प्रपंचःसत्यः अर्थक्रियाकारित्वात् यःपुनरस्मसि चिकित्सांशास्तिं दंडपाणिर्यमोयथाज
मिथ्याघटादिरिति ॥ २१ ॥ यदुक्तमुपाधिधर्माःस्थौल्यादयोमेनवस्तुतःसंतीति तत्रऔपाधिक...

सवैभवाँल्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिंगोविचरत्यपि...कएवऊहिवान्सुचिरंनातिपीवानसंहननांगोजरसाचोप
नुबंधः ॥ २० ॥ दृष्टःश्रमःकर्मतआत्मनोमेभर्तुर्गंतुभ...हुविप्रलब्धोऽप्यविद्ययाविहितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचरमकले
ष्टोव्यवहारमार्गः॥ २१ ॥ स्थाल्यग्नितापात्पयसोऽभि...रोपितमिथ्याप्रत्ययोब्रह्मभूतस्तूष्णींशिबिकांपूर्ववदुवाह ॥ ६ ॥
कर्षात्तत्संसृतिःपुरुषस्यानुरोधात्॥ २२ ॥ शास्ताऽभि...पितउवाचरहूगणःकिमिदमरेत्वंजीवन्मृतोमांकदर्थीकृत्यभर्तृशा
धर्ममाराधनमच्युतस्ययदीहमानोनिजहात्यघौघम...त्सांदंडपाणिरिवजनतायायथाकृतिंस्वांभजिष्यसइति ॥ ७ ॥
...रजसातमसाऽनुविद्धेनमदेनतिरस्कृताशेषभगवत्प्रियनिकेतंपं
...र्वभूतसुहृदात्मायोगेश्वरचर्यायामतिव्युत्पन्नमतिःस्मयमानइव

नातापात्तन्मध्यवर्तिनःक्षीरस्यतापः तस्यतापात्तंडुलानांबहिर्भागस्य
र्षात्संबंधात्तन्निमित्तासंसृतिःपुरुषस्यभवति असवःप्राणाःआशयोम
णांतापः ततःप्राणस्यततोमनसइत्येवंयथायथमूह्यम् ॥ २२ ॥ यदुक्तं
जानांशास्तागोप्ताच यच्चोक्तंस्तब्धादेःशिक्षापिष्टपेषइतितत्राह य...
शास्तुरीश्वराज्ञासंपादनेनैवसफल...कष...दाह स्वधर्मरूपमच्युतस्याराध...

...नद
...॥ ७॥ अबद्धमनन्वितं नरदेवोऽहमित्यभिमान्अध्रुवत्वेऽअनुविद्धेनसंगमितेनतिरस्कृतःअ
...षाणांभगवत्प्रियाणांनिकेतः सर्वेषांभूत...करोति स्तब्धत्वाद्यनपगमे...ांचर्याजडादि
...थाऽपरइति एतच्चस्थूलदृष्ट्यै

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

...शयोःराजातत्त्वजिज्ञासुःकपिलाश्रमंयद ... अथेति इक्षुम
षगौरिवखरइवचभारंवोढुंसमर्थइतिधियापू ... वष्ट्यावलाद्गृह ... स्तैःसहप्रसभंब
त्यन्वयः ॥ १ ॥ हिंसापरिहारार्थमिषुमात्रप्र ... वलोकस्यानुपश्चाद्यागतिस्तस्याहे

योविप्रस्तत्कलत्रंवासुरांपिबति अन्योऽपिवाव्रतस्थःसन्राजन्योवैश्य
नात् सोमपाननिषेधाच्च तथाचश्रुतिः न्यग्रोधस्त्रिभिराहत्यताःसंपिष्य

यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथस्तत्कलत्रं
नामुरसिपदाक्रम्यास्येवह्निनाद्रवमाणंकार्ष्णायसंनि
यमधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवरीयसो
शिरानिपातितोदुरंतायातनाह्यश्नुते ॥ २९ ॥ येत्विहवै
श्चतेपशवइवनिहतायमसदनेयातयंतोरक्षोगणाःसै
यंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः॥३०॥येत्विहवाअ
जिजीविषून्शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्क्रीडनकतयायातया
क्षुत्तृड्भ्यांवाऽभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमा
भूतान्युद्वेजयंतिनराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेऽपिप्रेत्यनरकेदंदशू
चमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसंतियथाबिलेशयान् ॥ ३२ ॥ येत्विहवाअंधावटकुक्षे
धंतितथाऽमुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेननिरुंधंति ॥ ३३ ॥ यस्त्विहवाअतिथ
तिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषानिरीक्षतेतस्यवाऽपिनिरयेपापदृष्टेरक्षिणीवज्रतु
काकवटादयःप्रसह्योरुबलादुत्पाटयंति ॥ ३४ ॥

...गस्यव्रजतइक्षुमत्यास्तटेतत्कुलपतिनाशिबिकावाहपुरुषान्वेषण
...षपीवायुवासंहननांगोगोखरवद्धुरंवोढुमलमितिपूर्वविष्टिगृही
...हमहानुभावः॥ १ ॥ यदाहिद्विजवरस्येषुमात्रावलोकानुगतेर्न
...कांरहूगणउपधार्यपुरुषानधिवहतआहहेवोढारःसाध्वतिक्रमत
...थतईश्वरवचःसोपालंभमुपाकर्ण्योपायतुरीयाच्छंकितमनसस्तं
...ताभवन्नियमानुपथाःसाध्वेववहामःअयमधुनैवनियुक्तोऽपिन
...ति ॥ ४ ॥ सांसर्गिकोदोषएवनूनमेकस्यापिसर्वेषांसांसर्गिका
...चारहूगणउपासितवृद्धोऽपिनिसर्गेणबलात्कृतईषदुत्थित
...ह ॥ ५ ॥

...दूदंडेषुउपायेषुचतुर्थाच्छंकितचित्ताः ॥ ३ ॥
...कःसंसर्गनिमित्तःएकस्यापिदोषःसर्वेषामे
...तुःसन् कथंभूतंप्रत्याह नस्पष्टंब्र

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ततत्राह दृष्टइति आत्मनोमेअनुमन्येअनुमिमे अनुमानंचैवं भवान्भारवाहनादिनाश्रांतः कर्तृत्वात् यःकर्तासश्राम्यति यथाऽहंयुद्धादिक र्ताइति नन्विदंव्यवहारमात्रंनतुसत्यं तदुक्तंव्यवहारतोऽन्यन्नपश्यामीति तत्राह यथेति व्यवहारमार्गःप्रपंचःसमूलःसप्रमाणकएवदृष्टः यथा यथावत् असताघटादिनाउदकानयनादेरभावात् एवंप्रयोगः प्रपंचःसत्यः अर्थक्रियाकारित्वात् यःपुनरसत्यः नासावर्थक्रियाकारी यथा मिथ्याघटादिरिति ॥ २१ ॥ यदुक्तमुपाधिधर्माःस्थौल्यादयोमेनवस्तुतःसंतीति तत्रऔपाधिकत्वेऽपिसत्यत्वंकिनस्यादित्याह स्थाल्याअग्नि

सवैभवाँल्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिंगोविचरत्यपिस्वित् ॥ योगेश्वराणांगतिमंधबुद्धिःकथंविचक्षीतगृहानुबंधः ॥ २० ॥ दृष्टःश्रमःकर्मतआत्मनोमेभर्तुर्गतुर्भवतश्चानुमन्ये ॥ यथाऽसतोदानयनाद्यभावात्समूलदृष्टोव्यवहारमार्गः ॥ २१ ॥ स्थाल्यग्नितापात्पयसोऽभितापस्तत्तापतस्तंडुलगर्भरंधिः ॥ देहेंद्रियास्वाशयसन्निकर्षात्तत्संसृतिःपुरुषस्यानुरोधात् ॥ २२ ॥ शास्ताऽभिगोप्तानृपतिःप्रजानांयःकिंकरोवैनपिनष्टिपिष्टम् ॥ स्वधर्ममाराधनमच्युतस्ययदीहमानोनिजहात्यघौघम् ॥ २३ ॥

नातापात्तन्मध्यवर्तिनःक्षीरस्यतापः तस्यतापात्तंडुलानांबहिर्भागस्यततस्तद्गर्भस्यचरंधिःपाकः नचात्रकिंचिन्मिथ्या एवंदेहादिभिःसन्निकर्षात्संबंधात्तन्निमित्तासंसृतिःपुरुषस्यभवति असवःप्राणाःआशयोमनः अनुरोधादुपाधिधर्मानुवृत्तेन तथाहि निदाघादिनादेहेतप्तेइंद्रियाणांतापः ततःप्राणस्यततोमनसइत्येवंयथायथमूह्यम् ॥ २२ ॥ यदुक्तंस्वस्वाम्यभावोऽध्रुवइतितत्राह शास्तेति अध्रुवत्वेऽपियदायोनृपतिःसप्रजानांशास्तागोप्ताच यच्चोक्तंस्तब्धादेःशिक्षापिष्टपेषइतितत्राह योऽच्युतस्यकिंकरःसपिष्टंनपिनष्टिपिष्टं करोति स्तब्धत्वाद्यनपगमे शास्तुरीश्वराज्ञासंपादनेनैवसफल दाह स्वधर्मरूपमच्युतस्याराधनंकुर्वन् तथाऽपरइति एतच्चस्थूलदृष्ट्यै

॥ २५ ॥

यस्मादेवंममत्वदुक्तंविपरीतंप्रतिभ तत्तस्मात् नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृताःतर... रायोःराजातत्त्वजिज्ञासुःकपिलाश्रमंयद ...र्थनविधियाप... प्रथेति इक्षुम ...स्तैःसहप्रसभंब ष्टिरुषीष्टकरोतु सतामवज्ञारूपंपापंयथातरिष्यामि ॥ २४ ॥ ननुममावज्ञाकृतविकाराभावात्कुतःपापंतत्राह नेति यद्यपितवविक्रियानास्ति विश्वस्यसुहृत्त्वासौसखाचतस्य अतःसर्वत्रसाम्येनस्वदेहेविगताभिमानस्य तथाऽपिमहतामवमानान्मादृशोविनंक्ष्यति अदूरात्क्षिप्रं शूलपाणिरिवातिसमर्थोऽपीत्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ इतिपंचमेटीकायांदशमोऽध्याय ॥ १० ॥: ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकादशे तुसंपृष्टोरहूगणमहीभृता ॥ उपादिशत्परंज्ञानंसयोगीतिनिगद्यते ॥ १ ॥ अकोविदःअविद्वानपित्वंकोविदानांवादाउद्ग्रहणिकास्तत्तुल्यान्वादाने ववदसि अथोअतःअत्यंतंविदुषांमध्येश्रेष्ठोनभवसि कुतः हियस्मात् यंस्वामिभृत्यादिलौकिकव्यवहारंत्वंसत्यमात्थ एतंसूरयस्तत्त्वविचारे

तन्मेभवान्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृतसत्तमस्य॥रुषीष्टमैत्रीदृशमार्तबंधोयथातरेसदवध्यानमंहः॥२४
नविक्रियाविश्वसुहृत्सखस्यसाम्येनवीताभिमतेस्तवापि ॥ महद्विमानात्स्वकृताद्विमाद्दृङ्क्ष्यत्यदूरादपिशू
लपाणिः॥ २५॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेदशमोऽध्यायः॥ १० ॥ ॥७॥ ॥७॥
ब्राह्मणउवाच अकोविदःकोविदवादवादान्वदस्यथोनातिविदांवरिष्ठः ॥ नसूरयोहिव्यवहारमेतंतत्त्वाव
मर्शेनसहामनंति॥ १ ॥ तथैवराजन्नुरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृंभितेषु ॥ नवेदवादेषुहितत्त्ववादःप्राये
णशुद्धोनुचकास्तिसाधुः ॥ २॥ नतस्यतत्त्वग्रहणायसाक्षाद्वरीयसीरपिवाचःसमासन् ॥ स्वप्नेनिरुक्त्यागृह
मेधिसौख्यंनयस्यहेयानुमितंस्वयंस्यात्॥ ३ ॥

णसहनवदंतिकिंत्वविचारसुंदरंवदंति अतोनसत्यः ॥ १ ॥ वैदिकोऽपिकर्मव्यवहारोनसत्यइत्याह तथैवेति उरवोगार्हागृहसंबंधिनोमेधाय ज्ञास्तेषांवितानोविस्तारःतद्विषयासुविद्यासुउरुअधिकंविजृंभितेषुविलसितेषुवेदवादेषुतत्त्ववादःनुनिश्चितंनचकास्तिनप्रकाशते तथाचश्रुतिः नेहनानास्तिकिंचनेत्यादि शुद्धोहिंसादिशून्यःसाधुःरागादिशून्यश्च प्रायेणेति ईश्वरार्पितकर्मणांपरमार्थफलत्वाभिप्रायेणोक्तम् ॥ २ ॥ ननु श्रुतवेदांतस्यापिपुंसःकर्मसुप्रवृत्तेःकथमसत्यता तत्राह नेति साक्षाद्यथावत्तत्त्वज्ञानायवरीयस्योऽपिवेदांतवाचस्तस्यनसम्यगासन्बभूवुः स्व

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar. Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कएवमन्मत्वा॥ २ ॥ परुषः

दश। ... अडस्यगोहरध्यान ... वतनात ... दधाम ... उपनातस्यपः ... तत्त ...

... ॥ ८ ॥ आदरमतरः ... वतत ... दलावतस्य।

टादश अन्येषांषण्णांचतुःपंचाशत् गिरीणांषण्ण। ... पूर्वापररेखायामपिसुमेरोरिलावृतस्यचतुस्त्रिंशत् गिर्योश्चत्वारि शेषाणिद्विषष्टिसहस्राणिपूर्वापरवर्षय... ज्ञानविरोधः अयुतयोजनप्रमाणौविस्तारोन्नाहौयेषां विस्तीर्णमूर्ध्नोमेरोरवष्टंभत्वात्पूर्वपश्चिमौगिरीदक्षिणोत्तरविस्तारौदक्षिणोत्तरौचपूर्वापरविस्तारौद्रष्टव्यौ सर्वतोदशयोजनसहस्रविस्तारांगीकारेत्वि

मंदरोमेरुमंदरःसुपार्श्वःकुमुदइतिअयुतयोजनविस्तारोन्नाहामेरोश्चतुर्दिशमवष्टंभगिरयउपकृप्ताः॥ १२॥ चतुर्ष्वेतेषुचूतजंबूकदंबन्यग्रोधाश्चत्वारःपादपप्रवराःपर्वतकेतवइवाधिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्विटपवितत्यःशतयोजनपरिणाहाः॥ १३ ॥ ह्रदाश्चत्वारःपयोमध्विक्षुरसमृष्टजलायदुपस्पर्शिनउपदेवगणायोगैश्वर्याणिस्वाभाविकानिभरतर्षभधारयंति ॥ १४ ॥ देवोद्यानानिचभवंतिचत्वारिनंदनंचैत्ररथंवैभ्राजकंसर्वतोभद्रमिति॥ १५॥ येष्वमरपरिवृढाःसहसुरललनाललामयूथपतयउपदेवगणैरुपगीयमानमहिमानःकिलविहरंति ॥ १६ ॥ मंदरोत्संगएकादशशतयोजनोत्तुंगदेवचूतशिरसोगिरिशिखरस्थूलानिफलान्यमृतकल्पानिपतंति॥ १७॥

एवंदा... एलोपात्पूर्वेणेलावृतमुपप्लावयतीत्यादिविरोधःस्यात् ॥ १२ ॥ अधिसहस्रमेकादशशतानिउन्नाहोयेषांतावत्प्रमाणंविटपवितत्तिर्येरुषभारत। ...नंपरिणाहोविस्तारोयेषाम् ॥ १३ ॥ यदुपस्पर्शिनःयत्सेविनः ॥ १४ ॥ १५ ॥ ललामोभूषणं सुरललनानांभूषणभूताःश्रेष्ठाहस्रंपप्रथुः॥ १ ... यपतयःसहसंभूययेषुविहरंति ॥ १६ ॥ एकादशशतयोजनमुत्तुंगोयोदेवचूतस्तस्युष्प्रमःसकाशात् फलप्रमाणमुक्तं ...शतान्यष्टावेकषष्ट्यधिकानिच फलप्रमाणमाख्यातमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति ... स्तुतःस्वसंस्थां ...

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तनद... ...स्तथाऽपरइत एतच्चस्थूलदृष्ट्यै

यस्मादेवंममत्वदुक्तंवि[illegible]शयोःराजातत्त्वजिज्ञासुःकपिलाश्रमंयद[illegible]प्रथेति इक्षुम
ष्टिरूषीष्टकरोतु सत[illegible]सुरभिश्चसुगंधिश्च नचान्येषांगंधैरधिवासितः बहुलश्चारुणश्चरसःसएवउदर्णवनिधियाप[illegible]स्तैःसहप्रसभंब
स्ति विश्वस्यसुख[illegible] ॥ अनस्थिप्रायाणामतिसूक्ष्मबीजानां यत्रनिपततितत्रश्वारभ्यात्मनोदक्षिणतःसर्वमिलावृतंव्याप्यवहतीत्यर्थः ॥ २० ॥

लपाणिरशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगंधिबहुलारुणरसोदेनारुणोदानामनदीमंदरगिरिशिखरान्निपतं
तुसंपू[illegible]तापूर्वेणेलावृतमुपप्लावयति ॥ १८ ॥ यदुपजोषणाद्भवान्याअनुचरीणांपुण्यजनवधूनामवयवस्पर्शसुगं
धवातोदशयोजनंसमंतादनुवासयति ॥ १९ ॥ एवंजंबूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थिप्रायाणा
मिभकायनिभानांरसेनजंबूनामनदीमेरुमंदरशिखराद्युतयोजनादवनितलेनिपतंतीदक्षिणेनात्मानंया
वदिलावृतमुपस्यंदयति ॥ २० ॥ तावदुभयोरपिरोधसोर्याम्रत्तिकातद्रसेनानुविद्यमानावाय्वर्कसंयोगवि
पाकेनसदाऽमरलोकाभरणंजांबूनदंनामसुवर्णंभवति ॥ २१ ॥ यदुहवावविबुधादयःसहयुवतिभिर्मुकुट
कटककटिसूत्राद्याभरणरूपेणखलुधारयंति ॥ २२ ॥ यस्तुमहाकदंबःसुपार्श्वनिरूढोयास्तस्यकोटरेभ्योवि
निःसृताःपंचायामपरिणाहाःपंचमधुधाराःसुपार्श्वशिखरात्पतंत्योऽपरेणात्मानमिलावृतमनुमोदयंति २३
याद्युपयुंजानानांमुखनिर्वासितोवायुःसमंताच्छतयोजनमनुवासयति ॥ २४ ॥ एवंकुमुदनिरूढोयःशत
वल्शोनामवटस्तस्यस्कंधेभ्योनीचीनाःपयोदधिमधुघृतगुडान्नाद्यंबरशय्यासनाभरणादयःसर्वएवकाम
दुघानदाःकुमुदाग्रात्पतंतस्तमुत्तरेणेलावृतमुपयोजयंति ॥ २५ ॥ यानुपजुषाणानांनकदाचिदपिप्रजानांव
लीपलितक्लमस्वेददौर्गंध्यजरामयमृत्यूशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गादयस्तापविशेषाभवंतियावज्जीवंसुखंनिर
तिशयमेव ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कएवसन्मृत्वा॥ २ ॥ पुरुषस्य ...

दश... ...जडस्यगोहस्थ्यानाधकारात्समावर्तनातान्संस्कारान्विदधाम... ...उपनीतस्यपुः ...

... ॥ ८ ॥ अतिरमसंतरमाणस्य ...

...ति तदवाह हेवीरयदिभारोनामकश्चित्स्यात्सचभर्तुर्वोढुर्देह ...दिस्यात्सचमेयादप्रसक्तःस्यात्तर्हीदानींभाराभावाद्विप्रलंभस्यान्न
त्वेतदस्ति भारस्यवोढुश्चानिरूप्यत्वान्ममचतत्संबंधाभावात् तथागंतुरधिगम्यंप्राप्यमध्वावायदिस्यात् अद्धेतिपाठेसाक्षात्परमार्थतः तच्चमे
यदिस्यादित्यादियोज्यं यत्त्वयोक्तंनातिपीवेतितत्राह चेतनमुद्दिश्यत्वंपीवेतिप्रवादोविदांविदुषांनभवतिकिंतुमूर्खाणां यतोऽयंप्रवादोराशौभू
तसंघेदेहेएवनत्वात्मनि देहएवपीनोनाहमित्यर्थः ॥ ९ ॥ एतत्प्रपंचयति स्थौल्यमिति कलिःकलहःअहंकारेणमदश्चदेहेनसहतदभिमानेन
जातस्यहिभवंतिममतुनिरभिमानस्यनसंति यद्वा देहेजातेयोजातस्तस्यैवतानिममतुतत्रनजातस्यनसंति ॥ १० ॥ यच्चोक्तंजीवन्मृतोऽसीति

ब्राह्मणउवाच त्वयोदितंव्यक्तमविप्रलब्धंभर्तुःसमेस्याद्यदिवीरभारः॥ गंतुर्यदिस्यादधिगम्यमध्वापीवेति
राशौनविदांप्रवादः॥ ९ ॥ स्थौल्यंकार्श्यंव्याधयआधयश्चक्षुत्तृड्भयंकलिरिच्छाजराच॥ निद्रारतिर्मन्युरहं
मदःशुचोदेहेनजातस्यहिमेनसंति ॥ १० ॥ जीवन्मृतत्वंनियमेनराजन्नाद्यंतवद्यद्विकृतस्यदृष्टम्॥ स्वस्वाम्य
भावोध्रुवईड्ययत्रतर्ह्युच्यतेऽसौविधिकृत्ययोगः॥ ११ ॥ विशेषबुद्धेर्विवरंमनाक्चपश्यामियन्नव्यवहारतो
ऽन्यत्॥ कईश्वरस्तत्रकिमीशितव्यंतथापिराजन्करवामकिंते ॥ १२ ॥ उन्मत्तमत्तजडवत्स्वसंस्थांगतस्यमेवी
रचिकित्सितेन॥ अर्थःकियान्भवताशिक्षितेनस्तब्धप्रम... ...वपिष्टपेषः॥ १३ ॥

तत्राप्याह जीवन्मृतत्वंनकेवलंममकिंतुविकृतस्यसर्वपरिणामिनोदृ... ...द्विकृतंप्रतिक्षणमाद्यंतवत् यदुक्तंभर्तृशासनमतिचरसीतितत्रा
ह स्वंचस्वाम्यंचतयोर्भावःसत्ताहेईड्ययत्रपक्षेध्रुवःयदिव्यवस्थि... ...तर्हिविधिर्नियोगःकृत्यंकर्मतयोर्योगोध्रुवउच्यतेउचितोभव
ति उचसमवायेइतिधातुः यदितुतवराज्यभ्रंशोममचराज... ...तंस्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥ ननुयावद्राजाऽहंतावत्तवस्वामीभ
वाम्येवेतिचेत्तत्राह विशेषोराजभृत्यादिभेदस्तंबुद्धेर्वि... ...न्नपश्यामिमनाक्ईषदपि अथापितवायमभिमानश्चेत्तर्हिब्रू
हिकिंतेकरवामेति ॥ १२ ॥ यत्तूक्तंप्रमत्तस्यतेचि... ...जिष्यसइतितत्राह उन्मत्तादिवद्वर्त... ...स्तुतःस्वसंस्थां
ब्रह्मभावंगतस्यभवताकृतेनचिकित्सितेनदंडेनशि... ...र्नार्थयोरसंभवात् यदिपुनरहं
तथाऽपिममशिक्षादिकंपिष्टपेषणवद्व्यर्थमि... ...तिनतूच्चत्वेवा यथोक्तंविष्णुपुराणे लक्षप्रमाणाद्वा... ...थाऽपरइति एतच्चस्थूलदृष्ट्यै

...स्मादुत्तरउ...
...इतिप्रागायताय...
...ावृतमपरेणपूर्वेण...
...ःसीमानंविदधाते॥ १...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अनुवादरूपयापरिभाषयाभाषणेनतंप्रत्यु- नचान्येषांगंधैरधिवासितः बहुलश्च ... शयोःराजातत्त्वजिज्ञासुःकपिलाश्रमंयद ... अथेति इक्षुम
डवेयसम्यक्याश्रद्धातयैवतत्त्वजिज्ञासायांप्र... तिसूक्ष्मबीजानां यत्रनिपततितत ... धिकृतस्यैवगोदोहनेनपशुकामस्य ... स्तैःसहप्रसभंब
धेऽप्यधिकारःएवंसात्विकश्रद्धायामधिकृतस्यैवा... गग्रंथसंमतंद्विजस्यतद्वचः श्रुत्वाविगतनृप्यवहुऽधिराजइतिग
र्वोयस्य ॥ १५ ॥ द्विजानांमध्येकतमः यतःसूत्रमुपवीतं ... गंधिबहुलारुणरा... दीनांमध्येकतमोऽवधूतः इहापिकस्माद्धेतोःप्राप्तःनोऽस्माकं

पजोषणाद्भवान्

श्रीशुकउवाच एतावदनुवादपरिभाषयाप्रत्यु... एवंजंबूफल... शमशीलउपरतानात्म्यनिमित्तउपभोगेनक
र्मारब्धंव्यपनयन्राजयानमपितथोवाह ॥ १४ ॥ ... डवेयसिंधुसौवीरपतिस्तत्त्वजिज्ञासायांसम्य
क्श्रद्धयाऽधिकृताधिकारस्तत्हृदयग्रंथिमोचनंद्विजव... श्रुत्यबहुयोगग्रंथसंमतंत्वरयाऽवरुह्यशिरसा
पादमूलमुपसृतःक्षमापयन्विगतनृपदेवस्मयउवाच ॥ १५ ॥ कस्त्वंनिगूढश्चरसिद्विजानांबिभर्षिसूत्रंकत
मोऽवधूतः ॥ कस्यासिकुत्रत्यइहापिकस्मात्क्षेमायनश्चेदसिनोतशुक्लः ॥ १६ ॥ नाहंविशंकेसुरराजवज्रा
न्नत्र्यक्षशूलान्नयमस्यदंडात् ॥ नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपास्त्राच्छंकेभृशंब्रह्मकुलावमानात् ॥ १७ ॥ तद्ब्रूह्य
संगोजडवन्निगूढविज्ञानवीर्योविचरस्यपारः ॥ वचांसियोगग्रथितानिसाधोननःक्षमंतेमनसाऽपिभेत्तुम्
॥ १८ ॥ अहंचयोगेश्वरमात्मतत्त्वविदांमुनीनांपरमंगुरुंवै ॥ प्रष्टुंप्रवृत्तःकिमिहारणंतत्साक्षाद्धरिंज्ञानकला
वतीर्णम् ॥ १९ ॥

क्षेमायचेत्प्राप्तःतर्हिशुक्लःकपिलोमुनिर्नभवसिकिं उतेतिवितर्के ॥ १६ ॥ किमनयाचिंतयाशिबिकांतावद्वहामीतिचेदतआह नाहमिति वि
त्तपःकुबेरः ॥ १७ ॥ यस्मात्भृशंशंकेतस्मात्कस्त्वमित्यादिप्रश्नानामुत्तरब्रूहि निगूढंपिहितंविज्ञानरूपंवीर्यंप्रभावोयेन अपारःअनंतमहिमा
... नोमनसाऽपिभेत्तुंनक्षमंनशक्यं किंभेत्तुमित्यपेक्षायामाह तेवचांसीति यद्वा मनसायुक्ताः सूक्ष्मदृष्टयोऽपिभेत्तुंनशक्नुवंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥
कएवमन्मृत्वा ॥ १९ ॥ ...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नवयोजनसहस्रमायामोयेषां आयामोऽत्रविस्तारः एतच्चभद्राश्वकेतुमालव्यतिरेकेणद्रष्टव्यंतयोश्चतुस्त्रिंशद्योजनसहस्रायामत्वात् केचित्तु नीलनिषधयोःसंलग्नाययोःसमुद्रप्रवेशमंगीकृत्यतयोरपिसंकुचितत्वेननवसहस्रायामत्वंसंपादयंति संनिवेशश्चवायुनोक्तः धनुर्वत्संस्थितेज्ञेये द्वेवर्षेदक्षिणोत्तरे दीर्घाणितत्रचत्वारिचतुरस्रमिलावृतमिति ॥ ६ ॥ नाभ्यांमध्ये द्वीपस्यायामोलक्षयोजनप्रमाणंतावान्समुन्नाहउच्छ्रायोय स्य ॥ ७ ॥ मूलेषोडशयोजनसहस्रंवितततः तावताषोडशयोजनसहस्रमानेनचतुरशीतियोजनसहस्रमानेनचबहिर्दृश्यते एवंलक्षयोजनोन्ना हःउत्तरोत्तरेणेलावृतस्योत्तरोत्तरतःक्रमेणनीलादयस्त्रयोमर्यादागिरयः प्रागायताःपूर्वतोदीर्घाः क्षारोदोऽवधिर्येषां द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णाः

यस्मिन्नववर्षाणिनवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिःसुविभक्तानिभवंति ॥ ६ ॥ एषांमध्येइला वृतंनामाभ्यंतरवर्षंयस्यनाभ्यामवस्थितःसर्वतःसौवर्णःकुलगिरिराजोमेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहःकर्णिकाभू तःकुवलयकमलस्य ॥ ७ ॥ मूर्धनिद्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततोमूलेषोडशसहस्रंतावतांऽतर्भूम्यांप्रविष्टउत्तरो त्तरेणेलावृतंनीलःश्वेतःशृंगवानितित्रयोरम्यकहिरण्मयकुरूणांवर्षाणांमर्यादागिरयःप्रागायताउभयतः क्षारोदावधयोद्विसहस्रपृथवएकैकशःपूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरउत्तरोदशांशाधिकांशेनदैर्घ्यएवक्रसंति ॥ ८ ॥ एवंदक्षिणेनेलावृतंनिषधोहेमकूटोहिमालयइतिप्रागायतायथानीलादयअयुतयोजनोत्सेधाहरिवर्षकिंपु रुषभारतानांयथासंख्यम् ॥ ९ ॥ तथैवेलावृतमपरेणपूर्वेणचमाल्यवद्गंधमादनावानीलनिषधायतौद्विस हस्रंपप्रथुः ॥ १० ॥ केतुमालभद्राश्वयोःसीमानंविदधाते ॥ ११ ॥

दशांशादीषदधिकोयोंऽशस्तेनदैर्घ्यएवक्रसंतिनतूच्चत्वेवा यथोक्तंविष्णुपुराणे लक्षप्रमाणौद्वौमध्येदशहीनास्तथाऽपरइति एतच्चस्थूलदृष्ट्यै

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेप्रियव्रतवंशानुकीर्तनंनामपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥

राजोवाच उक्तस्त्वयाभूमंडलायामविशेषोयावदादित्यस्तपतियत्रचासौज्योतिषांगणैश्चंद्रमावासहदृश्यते ॥ १ ॥ तत्रापिप्रियव्रतरथचरणपरिखातैःसप्तभिःसप्तसिंधवउपक्लृप्तायतएतस्याःसप्तद्वीपविशेषविकल्पस्त्वयाभगवन्खलुसूचितएतदेवाखिलमहंमानतोलक्षणतश्चसर्वंविजिज्ञास्यामि ॥ २ ॥ भगवतोगुणमयेस्थूलरूपआवेशितंमनोह्यगुणेऽपिसूक्ष्मतमआत्मज्योतिषिपरेब्रह्मणिभगवतिवासुदेवाख्येक्षममावेशितुंतदुहैतद्गुरोऽर्हस्यनुवर्णयितुमिति ॥ ३ ॥ ऋषिरुवाच नवैमहाराजभगवतोमायागुणविभूतेःकाष्ठांमनसावचसावाऽधिगंतुमलंविबुधायुषाऽपिपुरुषस्तस्मात्प्राधान्येनैवभूगोलकविशेषंनामरूपमानलक्षणतोव्याख्यास्यामः ॥ ४ ॥ योवाऽयंद्वीपःकुवलयकमलकोशाभ्यंतरकोशोनियुतयोजनविशालःसमवर्तुलोयथापुष्करपत्रम् ॥ ५ ॥

सौशुक्लकृष्णपक्षयोर्नक्षत्रगणैःसहचंद्रमावादृश्यतेतावत् ॥ १ ॥ यतःयेभ्यःसिंधुभ्यःएतस्याःभुवः सूचितःसंक्षेपतोदर्शितः ॥ २ ॥ जिज्ञासायाःफलमाह भगवतइति ॥ ३ ॥ यामायागुणविभूतिस्तस्याः काष्ठामंतं रूपंसंनिवेशः लक्षणंचिह्नम् ॥ ४ ॥ कुवलयंभूमंडलंतदेवकमलंतस्यकोशाःसप्तद्वीपास्तेष्वभ्यंतरकोशःप्रथमोजंबूद्वीपः नियुतयोजनविशालःलक्षयोजनविस्तीर्णः ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सतीःसत्यः सत्याआशिषोयासांताःदक्षकन्याःश्रद्धामैत्रीदयेत्याद्याः निराशिषोऽपियस्यप्रजानामाशिषःकामान्धरादुदुहे तस्यगुणाएववत्स स्तेनस्रुतमूधोयस्याःपृथिव्याःयच्छब्दानांतंगयंकःप्रतियातीतिसंबंधः ॥ ८ ॥ छंदांसिवेदाः तद्विहितकर्माणिचदुदूहुः युधिप्रत्यंचिताबाणैः प्रतिपूजितानृपाःयस्यबलिमाजहुःअर्पयामासुः धर्मेणपालनेनदक्षिणादिभिश्चयदाप्रत्यंचिताविप्रास्तदापरेत्यलोकांतरेआशिषांधर्मफलानां षष्ठमंशमाजहुः पुण्यषड्भागमादत्तेन्यायेनपरिपालयन्नितिस्मृतेः ॥ ९ ॥ उरुसोमपीथेबहुसोमपानेऽध्वरेमघोनिइंद्रेमाद्यतिमदंप्राप्नुवतिसति

यमभ्यषिंचन्परयामुदासतीःसत्याशिषोदक्षकन्याःसरिद्भिः ॥ यस्यप्रजानांदुदुहेधराशिषोनिराशिषोगुण वत्सस्रुतोधाः॥ ८ ॥ छंदांस्यकामस्यचयस्यकामान्दुदूहुराजहुरथोबलिंनृपाः ॥ प्रत्यंचितायुधिधर्मेणवि प्रायदाशिषांषष्ठमंशंपरेत्य॥ ९ ॥ यस्याध्वरेभगवानध्वरात्मामघोनिमाद्यत्पुरुसोमपीथे॥ श्रद्धाविशुद्धाच लभक्तियोगसमर्पितेज्याफलमाजहार॥ १० ॥ यत्प्रीणनाद्बर्हिषिदेवतिर्यङ्मनुष्यवीरुत्तृणमाविरिंच्यात् ॥ प्रीयेतसद्यःसहविश्वजीवःप्रीतःस्वयंप्रीतिमगाद्वयस्य॥ ११ ॥ गयाद्वयंत्यांचित्ररथःसुगतिरवरोधनइतित्र यःपुत्रावभूवुश्चित्ररथादूर्णायांसम्राडजनिष्ट॥ १२॥ ततउत्कलायांमरीचिर्मरीचेर्बिंदुमत्यांबिंदुमानुदपद्य ततस्मात्सरघायांमधुनामाऽभवन्मधोःसुमनसिवीरव्रतस्ततोभोजायांमंथुप्रमंथूजज्ञातेमंथोःसत्यायांभौ वनस्ततोदूषणायांत्वष्टाऽजनिष्टत्वष्टुर्विरोचनायांविरजोविरजस्यशतजित्प्रवरंपुत्रशतंकन्याचविषूच्यांकि लजातम्॥ १३॥ तत्रायंश्लोकः ॥ प्रैयव्रतंवंशमिमंविरजश्चरमोद्भवः॥अकरोदत्यलंकीर्त्याविष्णुःसुरग णंयथा॥ १४॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar. Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

परमार्थलक्षणः तेनपरिभावितासंस्कृताअतिशुद्धामतिर्यस्य अतएवोपरतमनात्म्यंदेहाद्यहंभावोयस्मिंस्तस्मिन्नात्मनिचित्तेस्वयमेवोपलभ्य

यआत्मविद्यामाख्यायस्वयंसंशुद्धोमहापुरुषमनुसस्मारप्रतीहात्सुवर्चलायांप्रतिहर्त्रादयस्त्रयआसन्निज्या
कोविदाःसूनवःप्रतिहर्तुःस्तुत्यामजभूमानौअजनिषाताम् ॥ ४ ॥ भूम्नऋषिकुल्यायामुद्गीथःसुतःप्रस्तावो
देवकुल्यायांप्रस्तावान्नियुत्सायांहृदयजआसीद्विभुर्विभोरित्यांचपृथुषेणस्तस्मान्नक्तआकूत्यांजज्ञेनक्ताद्दु
तिपुत्रोगयोराजर्षिप्रवरउदारश्रवाअजायतसाक्षाद्भगवतोविष्णोर्जगद्रिरक्षिषयागृहीतसत्त्वस्यकलात्म
वत्त्वादिलक्षणेनमहापुरुषतांप्राप्तः॥ ५ ॥सवैस्वधर्मेणप्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासनलक्ष
णेनचभगवतिमहापुरुषेपरावरेब्रह्मणिसर्वात्मन्यर्पितपरमार्थलक्षणेनब्रह्मविच्चरणानुसेवयापादितभगव
द्भजनेज्यादिभक्तियोगेनचाभीक्ष्णशःपरिभावितातिशुद्धमतिरुपरतानात्म्येआत्मनिस्वयमुपलभ्यमानब्र
ह्मात्मानुभवोऽपिनिरभिमानएवावनिमजूगुपत्तस्येमांगाथांपांडवेयपुराविदउपगायंति ॥ ६ ॥ गयंनृपः
कःप्रतियातिकर्मभिर्यज्वाऽभिमानीबहुविद्धर्मगोप्ता॥समागतश्रीःसदसःपतिःसतांसत्सेवकोऽन्योभगवत्क
लामृते॥ ७ ॥

मानेब्रह्मण्यात्मानुभवोयस्यतादृशोऽपिनिरभिमानएवअवनिमजूगुपत्पालयामास ॥ ६ ॥ कर्मभिर्गयंकःप्रतियातिअनुकरोतिनकोपि अत्र
हेतुः यज्वादिरूपांभगवत्कलांगयमृतेऽन्यःकइत्यनुषंगः अभिमानीसर्वतोमानास्पदंमनस्वीतिवा समागतासंप्राप्ताश्रीर्यैनयमितिवा सतांसद
सःसभायाःपतिः सतांसेवकः यद्वा यज्वादिरूपोभगवत्कलामृतेगयंकोन्यःप्रतियातीत्यन्वयः ॥ ७ ॥

तस्यसेवानुरागमेवाह यज्ञायेति यज्ञरूपायधर्मपतयेयज्ञादिफलदात्रे विधौनैपुण्ययस्यतस्मैधर्मानुष्ठात्रे योगोऽष्टांगस्तस्मै सांख्यंज्ञानंतच्छिरःप्रधानंफलंयस्यतस्मैयोगाय प्रकृतीश्वरायमायानियंत्रे अतएवनारंजीवसमूहःसःअयनमाश्रयोयस्यसर्वजीवनियंत्रे एवंकर्मज्ञानदेवताकांडैःप्रतिपादितायहरयेनमइतिउदारमुच्चैर्यःसम्यगुच्चारितवान् मृगत्वंमृगदेहमपिहास्यन्त्यक्ष्यन् यएवंभूतस्तस्यतदुचितमितिवातस्यानुवर्त्म नार्हतीतिवासंबंधः ॥ ४४ ॥ भरतचरितश्रवणादिफलमाह इदमिति भागवतैःसभाजिताःअवदाताःशुद्धाःगुणाःकर्माणिचयस्यतस्यभरत

यज्ञायधर्मपतयेविधिनैपुणाययोगायसांख्यशिरसेप्रकृतीश्वराय ॥ नारायणायहरयेनमइत्युदारंहास्यन्मृगत्वमपियःसमुदाजहार॥४४॥इदंभागवतसभाजितावदातगुणकर्मगोराजर्षेर्भरतस्यानुचरितंस्वस्ययनमायुष्यंधन्यंयशस्यंस्वर्ग्यापवर्ग्यंवाऽनुशृणोत्याख्यास्यतिअभिनंदतिचसर्वाएवाशिषआत्मनआशास्तेनकांचनपरतइति॥४५॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभरतोपाख्यानेब्राह्मणरहूगणसंवादेचतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥भरतस्यात्मजःसुमतिर्नामाभिजितोयमुहवावकेचित्पाखंडिनऋषभपदवीमनुवर्तमानंचानार्याअवेदसमाम्नातांदेवतांस्वमनीषयापापीयस्याकलौकल्पयिष्यंति॥ १ ॥तस्माद्दृढसेनायांदेवताजिन्नामपुत्रोऽभवत्॥ २ ॥ अथासूर्यांतत्तनयोदेवद्युम्नस्ततोधेनुमत्यांसुतःपरमेष्ठीतस्यसुवर्चलायांप्रतीहउपजातः॥ ३ ॥

स्यानुचरितंयोऽनुशृणोतिआत्मनएवसकाशात्सर्वाआशिषआशास्तेस्वतएवप्राप्नोतिनतुकांचिदपिपरस्मादपेक्षतइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिपं

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

शयो[illegible] क्रियमैनमिरस्त्रश्रंस[illegible]दित्यस्तपात यत्रचा[illegible]
[illegible]दरइत्यतमपकृष्यैव्यैरिव्यातयेचै[illegible]न्यवल्गागृहीत्वेत्या[illegible]ष्ट कर्मवल्लीमात ऐवमुपार
स्वर्गतोऽपिनरलोकसार्थमेवोपयाति ॥ ४० ॥ तदेवंभरतोक्तिव्याख्यायतच्चरितेसंग्रहश्लोकानाह तस्येदंकर्मश्लोकैरुपगायंतिआर्षभस्यऋष

एतस्मिन्संसाराध्वनिनानाक्लेशोपसर्गबाधितआपन्नविपन्नोयस्तमुहवावेतरस्तत्रविसृज्यजातंजातमुपा
दायशोचन्मुह्यन्बिभ्यत्विवदन्क्रंदन्संहृष्यन्गायन्नृत्यमानःसाधुर्बाजितोनैवावर्ततेऽद्यापियतआरब्धएष
नरलोकसार्थोयमध्वनःपारमुपदिशंति ॥३८॥ यदिदंयोगानुशासनंनवाएतदवरुंधतेयऋषभस्तदंडामुनयउ
पशमशीलाउपरतात्मानःसमवगच्छंति ॥३९॥ यदपिदिग्गजयिनोयज्विनोयेवैराजर्षयःकिंतुपरंमृधेश
यीरन्नस्यामेवममेयमितिकृतवैरानुबंधायांविसृज्यस्वयमुपसंहृताःकर्मवल्लीमवलंब्यततआपदःकथंचि
न्नरकाद्विमुक्तःपुनरप्येवंसंसाराध्वनिवर्तमानोनरलोकसार्थमुपयातिएवमुपरिगतोऽपि ॥ ४० ॥ तस्येद
मुपगायंतिआर्षभस्येहराजर्षेर्मनसाऽपिमहात्मनः ॥ नानुवर्त्मार्हतिनृपोमक्षिकेवगरुत्मतः ॥४१॥ योदुस्त्य
जान्दारसुतान्सुहृद्राज्यंहृदिस्पृशः ॥ जहौयुवैवमलवदुत्तमश्लोकलालसः ॥ ४२ ॥ योदुस्त्यजान्क्षितिसु
तस्वजनार्थदारान्प्रार्थ्यांश्रियंसुरवरैःसदयावलोकाम् ॥ नैच्छन्नृपस्तदुचितंमहतांमधुद्विट्सेवाऽनुरक्तमन
सामभवोऽपिफल्गुः ॥ ४३ ॥

भपुत्रस्यअन्योनृपःअनुवर्त्मनार्हतिवर्त्मानुगंतुंनशक्नोति ॥ ४१ ॥ तत्रहेतुमाह यइति सुहृद्राज्ययोर्द्वंद्वैक्यं योदुस्त्यजान्दारादीन्विष्ठामिवज
हौतस्यार्षभस्येतिसंबंधः दुस्त्यजत्वेहेतुः हृदिस्पृशःमनोज्ञान् त्यागेहेतुः उत्तमश्लोकेलालसालंपटत्वंयस्य ॥ ४२ ॥ तस्यैवंविषयत्यागोनचि
त्रमित्याह यएवंभूतोऽसौनृपःसक्षित्यादीन्नैछदितियत्तदुचितं सदयावलोकांभरतस्यदयायथाभवतिएवमवलोकोयस्याइतिपरिजनावलोक
श्रियामुपचर्यते यतःमधुद्विषःसेवायामनुरक्तंमनोयेषांतेषांमहतामभवोमोक्षोऽपिफल्गुस्तुच्छएव ॥ ४३ ॥

तैर्वंचितइत्येतद्व्याचष्टे यदात्विति आत्मनावंचितैःउरुअधिकंवंचितःसन् तेषांब्राह्मणानांयच्छीलमुपनयनादितंदरोचयञ्छूद्रवद्वर्तते निगमोक्ताचारेअशुद्धितःस्वस्यशुद्ध्यभावात् यस्यशूद्रस्यकेवलंमिथुनीभावःकुटुंबभरणंचव्यापारोनाग्निहोत्रादेः ॥ ३० ॥ तज्जातिरासेनेत्यादि व्याचष्टे तत्रापिनिरवरोधःप्रतिबाधरहितः स्वैरेणस्वेच्छयाक्रीडन्विस्मृतमृत्युकालःसन् ॥ ३१ ॥ द्रुमेषुरंस्यन्नित्येतद्व्याचष्टे क्वचिद्द्रुमवदिति व्यवायक्षणःमिथुनोत्सवोभवति ॥ ३२ ॥ क्वचित्प्रमादादित्येतद्व्याचष्टे एवमध्वनिसुखदुःखाद्यवरुंधानोगिरिकंदरप्रायेतमसिरोगाद्यापदिपत

अ० १४

यदापाखंडिभिरात्मवंचितैस्तैरुरुवंचितोब्रह्मकुलंसमावसंस्तेषांशीलमुपनयनादिश्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठाने नभगवतोयज्ञपुरुषस्यआराधनमेवतदरोचयञ्छूद्रकुलंभजतेनिगमाचारेऽशुद्धितोयस्यमिथुनीभावःकुटुंबभरणंयथावानरजातेः॥३०॥तत्रापिनिरवरोधःस्वैरेणविहरन्नतिकृपणबुद्धिरन्योऽन्यमुखनिरीक्षणादिनाग्राम्यकर्मणैवविस्मृतकालावधिः॥३१॥क्वचिद्द्रुमवदैहिकार्थेषुरंस्यन्ययथावानरःसुतदारवत्सलोव्यवायक्षणः॥३२॥एवमध्वन्यवरुंधानोमृत्युगजभयात्तमसिगिरिकंदरप्राये॥३३॥क्वचिच्छीतवाताद्यनेकदैविकभौतिकात्मीयानांदुःखानांप्रतिनिवारणेअकल्पोदुरंतविषयविषण्णआस्ते॥३४॥क्वचिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमुपयातिवित्तशाठ्येन॥३५॥क्वचित्क्षीणधनःशय्यासनाशनाद्युपभोगविहीनोयावदप्रतिलब्धमनोरथोपगतादानेऽवसितमतिस्ततस्ततोऽवमानादीनिजनादभिलभते॥३६॥एवंवित्तव्यतिषंगविवृद्धवैरानुबंधोऽपिपूर्ववासनयामिथउद्वहत्यथापवहति॥३७॥

तीतिशेषः ॥ ३३ ॥ क्वचिच्छीतवातेत्यादिपूर्वस्मादधिकोक्तिःरोगाद्यापदिपतितःसन्शीतादिभिःक्लिश्यन्नास्तइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ तदेवंरि हाव

॥३३॥

CC-0. Gurukangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यंयस्य अनेनप्रसज्जतीतिव्याख्यातं तदाश्रयेत्यादिव्याचष्टे तस्याआश्रयेऽवसक्ताःसंलग्नाःसुताःदुहितरश्चकलत्रंचसैवस्त्रीतेषांभाषितादिभिरपहृतंहृदयंयस्य प्रहिणोतिप्रक्षिपति ॥ २८ ॥ क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्नित्येतद्व्याचष्टे कदाचिदीश्वरस्येति परमाणुरादिःद्विपरार्द्धः

अध्वन्यमुष्मिन्निमउपसर्गास्तथासुखदुःखरागद्वेषभयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहलोभमात्सर्येर्ष्याऽवमानक्षुत्पिपासाधिव्याधिजन्मजरामरणादयः॥ २७॥क्वापिदेवमायया स्त्रियाभुजलतोपगूढःप्रस्कन्नविवेकविज्ञानोयद्विहारगृहारंभाकुलहृदयस्तदाश्रयावसक्तसुतदुहितृकलत्रभाषितावलोकविचेष्टितापहृतहृदयआत्मानमजितात्माऽपारेऽधेतमसिप्रहिणोति॥ २८॥ कदाचिदीश्वरस्यभगवतोविष्णोश्चक्रात्परमाण्वादिद्विपरार्धापवर्गोपलक्षणात्परिवर्तितेनवयसारंहसाहरतआब्रह्मतृणस्तंबादीनांभूतानामनिमिषतोमिषतांवित्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरंकालचक्रनिजायुधंसाक्षाद्भगवंतंयज्ञपुरुषमनादृत्यपाखंडदेवताःकंकगृध्रबकवटप्रायाआर्यसमयपरिहृताःसांकेत्येनाभिधत्ते॥ २९॥

अपवर्गोऽतःतदेवोपलक्षणंयस्यतस्मात् कालोपलक्षणादितिपृथक्पदत्वेनपाठेकालस्वरूपादित्यर्थः रंहसाशीघ्रेणपरिवर्तितेनपरिभ्रमणेनवयसाबाल्यादिक्रमेण ब्रह्माणमभिव्याप्यतृणस्तंबादीनिभूतानि चक्रतःसकाशाद्वित्रस्तहृदयःसन्पाखंडदेवताआभिमुख्येनधत्तइत्यन्वयः अनिमिषतःनिमेषमकुर्वतःअप्रमत्तादित्यर्थः मिषतांप्रतिकर्तुमशक्तानामित्यर्थः कर्मणिषष्ठयः कालचक्रंनित्यमायुधंयस्य सांकेत्येनमूलप्रमाणशून्येनपाखंडागमेन ॥ २९ ॥

कचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टइत्येतद्व्याचष्टे कदाचिन्मनोरथप्राप्तंपित्राद्यसदेवसदितिमत्वा पूर्वंगंधर्वपुरवदधुनामानदर्शनंमुक्तमिदानींतन्निमित्तसुखा सक्तिरुच्यतइतिभेदः ॥ १७ ॥ चलन्कचिदित्येतद्व्याचष्टे कचिद्बृहाश्रमेयाःकर्मचोदनास्तासामतिभराऽतिविस्तारःसएवगिरिस्तमारुरुक्षन्नृत दंतंगंतुमिच्छन् ॥ १८ ॥ पदेपदेऽभ्यंतरवह्निनेतिव्याचष्टे कचिच्चदुःसहेनेति ॥ १९ ॥ कचिन्निगीर्णइत्येतद्व्याचष्टे सएवेति ॥ २० ॥ दष्टःस्म शेतेइतिव्याचष्टे कदाचिदिति मानोगर्वएवदंष्ट्रापरपीडाकरत्वात् भग्नामानदंष्ट्रायस्य अतएवनलब्धोनिद्रायाःक्षणोऽपियेन ॥ २१ ॥ कर्हि स्मचित्क्षुद्ररसानित्येतद्व्याचष्टे कर्हिस्मचिन्कामममधुलवानिति यदानिहतोभवतितदासद्यएवनिरयेपतति ॥ २२ ॥ प्रसंगात्प्रवृत्तस्यकर्मणःसं

कदाचिन्मनोरथोपगतपित्रपितामह्याद्यसत्सदितिस्वप्ननिर्वृतिलक्षणमनुभवति॥ १७॥ क्वचिद्बृहाश्रमकर्म चोदनाऽतिभरगिरिमारुरुक्षमाणोलोकव्यसनकर्षितमनाःकंटकशर्कराक्षेत्रंप्रविशन्निवसीदति॥ १८॥क्व चिच्चदुःसहेनकायाभ्यंतरवह्निनोपेक्षीतसारःस्वकुटुंबायक्रुध्यति ॥ १९॥ सएवपुनर्निद्राऽजगरगृहीतोऽधेत मसिमग्नःशून्यारण्यइवशेतेनान्यत्किंचनवेदशवइवापविद्धः॥२०॥ कदाचिद्भग्नमानदंष्ट्रोदुर्जनदंदशूकैर लब्धनिद्राक्षणोव्यथितहृदयेनानुक्षीयमाणविज्ञानोऽधकूपेऽधवत्पतति ॥ २१ ॥ कर्हिस्मचित्कामममधुल वान्विचिन्वन्यदापरदारपरद्रव्याण्यवरुंधानोराज्ञास्वामिभिर्वानिहतःपतत्यपारेनिरये॥ २२ ॥ अथचत स्मादुभयथाऽपिहिकर्मास्मिन्नात्मनःसंसारावपनमुदाहरंति॥ २३॥ मुक्तस्ततोयदिबंधाद्देवदत्तउपाच्छिन त्तितस्मादपिविष्णुमित्रइत्यनवस्थितिः॥ २४॥ क्वचिच्चशीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानांदशा नांप्रतिनिवारणेअकल्पोदुरंतचिंतयाविषण्णआस्ते॥ २५॥ क्वचिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमन्येभ्योवा काकिणिकामात्रमपहरन्यत्किंचिद्वाविद्वेषमेतिवित्तशाठ्यात्॥ २६॥

सारहेतुत्वंस्फुटयति अथचेति यस्मादेवंतस्मात् अथअनंतरमेव उभयथाइहचपरत्रच अस्मिन्प्रवृत्तिमार्गे संसारस्यावपनंजन्मक्षेत्रंकर्मोदा

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वनेत्येतद्व्याचष्टे क्वचिदुलूकेति अतिपरुषोरभसउत्साहस्तेनाटोपःसंभ्रमोयथाभवत्येवंरिपूणांराजकुलस्यचनिर्भर्त्सितेनअतिव्यथितंकर्णमूलं हृदयंचयस्य ॥ ११ ॥ अपुण्यवृक्षानित्येतद्व्याचष्टे सयदेति दुग्धमुपभुक्तंपूर्वसुकृतंयेन तदाकारस्करोविषंतिदुःतत्प्रमुखाःयेऽपुण्यद्रुमास्त थाविधालताश्चविषोदपानाश्चविषकूपास्तत्तुल्यान्दृष्टादृष्टप्रयोजनशून्यधनान् ॥ १२ ॥ क्वचिद्विनोयाःसरितइत्येतद्व्याचष्टे एकदाक्वचिद

क्वचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यःस्वयंपराभिध्यानेनविभ्रंशितस्मृतिस्तयैवमरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधाव ति॥ १० ॥ क्वचिदुलूकझिल्लीस्वनवदतिपरुषरभसाटोपंप्रत्यक्षंपरोक्षंवारिपुराजकुलनिर्भर्त्सितेनातिव्यथि तकर्णमूलहृदयः ॥ ११ ॥ सयदादुग्धपूर्वसुकृतस्तदाकारस्करकाकतुंडाद्यपुण्यद्रुमलताविषोदपानवदुभ यार्थशून्यद्रविणान्जीवन्मृतान्स्वयंजीवन्म्रियमाणउपधावति॥ १२॥ एकदाऽसत्सङ्गान्निकृतमतिर्व्युद कस्रोतःस्खलनवदुभयतोऽपिदुःखदंपाखंडमभियाति॥ १३॥ यदातुपरबाधयांऽधआत्मनेनोपनमतितदा हिपितृपुत्रबर्हिष्मतःपितृपुत्रान्वाखलुभक्षयति ॥ १४ ॥ क्वचिदासाद्यग्रहंदाववत्प्रियार्थविधुरमसुखोदर्कं शोकाग्निनादह्यमानोभृशंनिर्वेदमुपगच्छति ॥ १५॥ क्वचित्कालविषमितराजकुलरक्षसाऽपहृतप्रियतम धनासुःप्रमृतकइवविगतजीवलक्षणआस्ते॥ १६॥

सतांप्रसंगान्निकृतावंचितामतिर्यस्यसः निरुदकनदीगर्तपातेयथासद्यःशिरःस्फुटतिपश्चादपितद्वेदनाऽनुवर्ततेएवमिहपरत्रचदुःखदम् ॥ १३ ॥ परस्परंचालषतेनिरंधइत्येतद्व्याचष्टे यदात्विति अंधःअन्नंनोपनमतिनोपतिष्ठति पितृपुत्राणांबर्हिःकुशास्तद्वतः पितुःपुत्राणांवाकुशादितृणमा त्रमपियेषुपश्यतितान्भक्षयतिबाधतइत्यर्थः पितृपुत्रबर्हिष्ठानितितुपाठःसुगमः ॥ १४ ॥ आसाद्यदावमित्येतद्व्याचष्ठे क्वचिदासाद्येति ॥ १५ ॥ क्वचयक्षैर्हृतासुरित्येतद्व्याचष्टे क्वचित्कालेनविषमितंप्रतिकूलतांनीतंयद्राजकुलंतदेवरक्षस्तेनअपहृताःप्रियतमधनरूपाःअसवोयस्य विगता निजीवलक्षणानिहर्षादीनियस्य शूरैर्हृतस्वइत्यप्यनेनैवव्याख्यातम् ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरमित्येतद्व्याचष्टे यथाहीति नदग्धानिबीजानियस्मिन् यद्यस्माद्योऽयंमावसथआश्रमःएषकामानांकरंडः यथाकर्पू
रभाजनेकर्पूरक्षयेऽपिपरिमलोनक्षीयतेएवमत्रवासनानामक्षीणत्वान्नकर्माण्युत्सीदंतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ दंशमशकतुल्यैरपसदैर्नीचैःशलभादि
भिश्चउपरुद्ध्यमानःपीड्यमानोबहिःप्राणोवित्तंयस्यतथाविधोऽप्यस्मिन्ध्वनिपरिभ्रमन्अविद्यादिभिरुपरक्तमनसागंधर्वपुरतुल्यमघटमानंनर
लोकंसत्यतयामिथ्यादृष्टिरनुपश्यति ॥ ५ ॥ प्रपश्यतीतिप्रशब्दसूचितमर्थांतरंदर्शयति तत्रचगंधर्वपुरेकश्चिदातपोदकंमृगतृष्णाजलंतत्तुल्या
न्विषयानुपधावतीति ॥ ६ ॥ कचित्कश्चिच्चाशुरयोल्मुकयहमित्येतद्व्याचष्टे कश्चिच्चाशेषाणांदोषाणांनिषदनंस्थानंपुरीषविशेषमग्नेर्विष्ठातस्य

**यथाह्यनुवत्सरंकृष्यमाणमप्यदग्धबीजंक्षेत्रंपुनरेवावपनकालेगुल्मतृणवीरुद्भिर्गह्वरमिवभवतिएवमेव
गृहाश्रमःकर्मक्षेत्रंयस्मिन्नहिकर्माण्युत्सीदंतियदयंकामकरंडएषआवसथः॥ ४॥तत्रगतोदंशमशकसमा
पसदैर्मनुजैःशलभशकुंततस्करमूषकादिभिरुपरुद्ध्यमानोबहिःप्राणःक्वचित्परिवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यवि
द्याकामकर्मभिरुपरक्तमनसाऽनुपपन्नार्थंनरलोकंगंधर्वनगरमुपपन्नमितिमिथ्यादृष्टिरनुपश्यति॥ ५॥क
श्चिदातपोदकनिभान्विषयानुपधावतिपानभोजनव्यवायादिव्यसनलोलुपः॥६॥कश्चिच्चाशेषदोषनिषदनं
पुरीषविशेषंतद्वर्णगुणनिर्मितमतिःसुवर्णमुपादित्सत्यग्निकामकातरइवोल्मुकपिशाचम्॥७॥अथकदाचि
न्निवासपानीयद्रविणाद्यनेकात्मोपजीवनाभिनिवेशएतस्यांसंसाराटव्यामितस्ततःपरिधावति ॥ ८ ॥ क
श्चिच्चवात्यौपम्ययाप्रमदयारोहमारोपितस्तत्कालरजसारजनीभूतइवासाधुमर्यादोरजस्वलाक्षोपिदिग्दे
वताअतिरजस्वलमतिर्नविजानाति ॥ ९ ॥**

पुरीषस्येवलोहितोवर्णोयस्यरजोगुणस्यतेननिर्मितातद्विषयामतिर्यस्यसःसुवर्णमुपादातुमिच्छति अग्निकामेनकातरःपरवशःउल्मुकसदृशंपि
शाचमिवशीतातुरोह्यरण्येऽग्निवज्जाज्वल्यमानंततस्ततोधावंतमुल्मुकपिशाचमग्निबुद्ध्याऽनुधावतिनतुतंप्राप्नोति कथंचित्प्राप्नश्चेत्तर्हितेनभक्षि
[illegible] निवासादिष्वन्तोभि[illegible]र:उपजीव्येषुअभिनिवेशो

[illegible] ...वदयमधुकराःसवकास्तेषामनुपदवी[illegible]गमद्यापिनावर[illegible]मीतीत्यन्वयः [illegible]मायायाः
स्वकार्यद्वारेणसंसारमार्गपातहेतुत्वमाह देहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषैर्विकल्पितानिविभक्तानियानिकुशलाकुशलविमिश्रकर्माणितैर्वि
निर्मिताभिर्विविधदेहावलीभिर्वियोगसंयोगादिर्योऽनादिःसंसारस्तदनुभवस्यद्वारभूतेनतस्मिन्संसाररूपेदुर्गमार्गवदसुगमेऽध्वन्यापतितोयथाव

सहोवाच यएषदेहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषविकल्पितकुशलाकुशलसमवहारविनिर्मितविविधदे
हावलिभिर्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानुभवस्यद्वारभूतेनषडिंद्रियवर्गेणतस्मिन्दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्या
पतितईश्वरस्यभगवतोविष्णोर्वशवर्तिन्यामाययाजीवलोकोऽयंयथावणिक्सार्थोऽर्थपरःस्वदेहनिष्पादित
कर्मानुभवःश्मशानवदशिवतमायांसंसाराटव्यांगतोनाद्यापिविफलबहुप्रतियोगेहस्तत्तापोपशमनींहरि
गुरुचरणारविंदमधुकरानुपदवीमवरुंधे॥ यस्यामुहवाएतेषडिंद्रियनामानःकर्मणादस्यवएवते॥ १ ॥ तद्य
थापुरुषस्यधनंयत्किंचित्साक्षाद्धर्मौपयिकंबहुकृच्छ्राधिगतंसाक्षात्परमपुरुषाराधनलक्षणोयोऽसौधर्मस्तं
तुसांपरायउदाहरंति ॥ तद्धर्म्यंधनंदर्शनस्पर्शनश्रवणास्वादनावघ्राणसंकल्पव्यवसायगृहग्राम्योपभोगेन
कुनाथस्याजितात्मनोयथासार्थस्यतथाऽजितात्मनोविलुंपंति॥ २॥ अथचयत्रकौटुंबिकादारापत्यादयो
नाम्नाकर्मणावृकसृगालाएवअनिच्छतोऽपिकदर्यस्यकुटुंबिनउरणकवत्संरक्ष्यमाणंमिषतोऽपहरंति ॥ ३ ॥

णिजांसार्थःसमूहःअर्थार्जनपरः स्वदेहनिष्पादितानांकर्मणांफलद्वारेणानुभवोयस्य विफलाश्चबहुप्रतियोगाःबहुविघ्नाश्चईहाश्चेष्टायस्यसः
तस्यांसंसाराटव्यांयेतापास्तेषामुपशमनींनाशनीं यस्यामित्यादिव्याचष्टे यस्यांभवाटव्याम् ॥ १ ॥ दस्युतुल्यंतेषांकर्मदर्शयति तद्यथेति ध
र्मौपयिकंधर्मकारणं तमेवस्वाभिप्रेतंधर्ममाह साक्षादिति तंतुसांपरायेपरलोकार्थमुदाहरंति तद्धर्म्यंधर्मार्हंधनं दर्शनाद्याःपंचज्ञानेंद्रियाणां
वृत्तयःसंकल्पव्यवसायावंतःकरणस्य एतैर्गृहेयोग्राम्यउपभोगस्तेनकुनाथस्यकुबुद्धेरजितात्मनोविलुंपंति यथाचोराःकुपालकस्यानवहि
तात्मनःसार्थस्यधनंहरंतितद्वत्॥२॥गोमायवोयत्रेत्येतद्व्याचष्टे अथचेत्यर्थांतरोपन्यासे कर्मणातेतुवृकाःसृगालाश्च कदर्यस्यातिलुब्धस्य ॥ ३॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

संततमुपासितैस्त्वत्पदाब्जरेणुभिर्हतमंहोयस्यतस्याधोक्षजेनिर्मलाभक्तिर्भवतीतिनैवाद्भुतं यस्यतवमुहूर्तमात्रभवात्समागममात्रादपिदुस्तर्केणब द्धमूलोऽपिममअविवेकोनष्टः ॥ २२ ॥ ब्रह्मविदःकेनरूपेणविचरतःअज्ञानात्सर्वान्नमस्यति नमइति येबटवःक्रीडारतत्वादश्रद्धेयधौरेयास्ता नप्यभिव्याप्यसर्वेभ्योनमइत्यर्थः स्वदृष्टांतेनराज्ञांमहदवज्ञांसंभाव्याह राज्ञांशिवमस्त्विति ॥ २३ ॥ उत्तरामातायस्यहेउत्तरामातः विगण यतःनगणयतः अवमंतर्यपिपरमकरुणाकरत्वेनसिंधुपतयेआत्मतत्त्वमुपदिश्य निभृताःशांताःकरणानामूर्मयोयस्मिन्सआशयोयस्य ॥ २४ ॥

नह्यद्भुतंत्वच्चरणाब्जरेणुभिर्हतांहसोभक्तिरधोक्षजेऽमला ॥ मौहूर्तिकाद्यस्यसमागमाच्चमेदुस्तर्कमूलोऽपह तोऽविवेकः ॥ २२ ॥ नमोमहद्भ्योस्तुनमःशिशुभ्योनमोयुवभ्योनमआबटुभ्यः ॥ येब्राह्मणागामवधूतलिंगा श्चरंतितेभ्यःशिवमस्तुराज्ञाम् ॥ २३ ॥ श्रीशुकउवाच इत्येवमुत्तरामातःसवैब्रह्मर्षिसुतःसिंधुपतयआत्म सतत्त्वंविगणयतःपरानुभावःपरमकारुणिकतयोपदिश्यरहूगणेनसकरुणमभिवंदितचरणआपूर्णार्णवइ वनिभृतकरणोर्म्याशयोधरणिमिमांविचचार ॥ २४ ॥ सौवीरपतिरतिसुजनसमवगतपरमात्मसतत्त्वआ त्मन्यविद्याऽध्यारोपितांदेहात्ममतिंविससर्जएवंहिनृपभगवदाश्रिताश्रितानुभावः ॥ २५ ॥ राजोवाच योहवाइहबहुविदांमहाभागवतत्वयाऽभिहितःपारोक्ष्येणवचसाजीवलोकभवाध्वासह्यार्यमनीषिकया कल्पितविषयोनांजसाऽव्युत्पन्नलोकसमधिगमःअथतदेवैतद्दुरवगमंसमवेतानुकल्पेननिर्दिश्यतामिति ॥ २६ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

सुजनात्तस्मात्सम्यगवगतंपरमात्मसतत्त्वंयेनतथाभूतःसन्तदानीमेवदेहेआत्ममतिंचविससर्ज हेनृपभगवदा[illegible]स्तदाश्रितोरहूगणोयस्त

॥ १६ ॥ तवाचितस्तत्रफलाभावज्ञात्वाहंसानांब्राह्मणानांकुलंपुनःप्रविशन्तेषांशीलंप्रायश्चित्तपूर्वकं ... याचारमरोचयन्अ
त्रियंपश्यन्वानरतुल्यान्भ्रष्टाचारान्शूद्रप्रायानुपैति तज्जातिरासेनवानरजातिक्रीडयास्त्रियामिथुनीभूयपरस्परमुखोद्वीक्षणेनविस्मृतोजीवि

प्रसज्जतिक्वापिलताभुजाश्रयस्तदाश्रयाव्यक्तपदद्विजस्पृहः॥क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्सख्यंविधत्तेबक
कंकगृध्रैः ॥ १६ ॥ तैर्वंचितोहंसकुलंसमाविशन्नरोचयञ्छीलमुपैतिवानरान् ॥ तज्जातिरासेनसुनिर्वृतेंद्रि
यःपरस्परोद्वीक्षणविस्मृतावधिः ॥ १७॥ द्रुमेषुरंस्यन्सुतदारवत्सलोव्यवायदीनोविवशःस्वबंधने ॥ क्वचित्प्र
मादाद्गिरिकंदरेपतन्वल्लींगृहीत्वागजभीतआस्थितः॥ १८ ॥ अतःकथंचित्सविमुक्तआपदःपुनश्चसार्थंप्रवि
शत्यरिंदम ॥ अध्वन्यमुष्मिन्नजयानिवेशितोभ्रमज्जनोऽद्यापिनवेदकश्चन॥ १९॥ रहूगणत्वमपिह्यध्वनो
ऽस्यसंन्यस्तदंडःकृतभूतमैत्रः॥ असज्जितात्माहरिसेवयाशितज्ञानासिमादायतरातिपारम्॥ २० ॥ राजो
वाच अहोनृजन्माखिलजन्मशोभनंकिंजन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् ॥ नयद्धृषीकेशयशःकृतात्मनांमहात्म
नांवःप्रचुरःसमागमः॥ २१ ॥

तावधिर्येन ॥ १७ ॥ द्रुमवत्केवलदृष्टार्थेषुगृहेषु व्यवायदीनःसुरतेच्छयाकृपणः एवंस्वस्ययद्बंधनंप्राप्तंतस्मिन्विवशःपरिहर्तुमशक्तः पाठांतरे
तुवनेसंसारेचरन्नित्यर्थः गिरिकंदरवदतिभयानकेरोगादिदुःखेपतन्कंदरस्थगजतुल्यान्मृत्योर्भीतःसन्वल्लीतुल्यंप्राचीनंकर्मावलंब्यावस्थितो
भवति ॥ १८ ॥ सार्थंप्रविशतियथापूर्वंप्रवृत्तिमार्गेरमते ॥ १९ ॥ त्वमपिअध्वनिनिवेशितइत्यनुषंगः अतोऽस्याध्वनःपारमतितर असज्जिता
त्माविषयेष्वनभिनिवेशितचित्तःसन् हरिसेवयाशितंतीक्ष्णीकृतम् ॥ २० ॥ अखिलजन्मसुशोभनंनृजन्मैव नपरंश्रेष्ठंयेभ्योदेवादिजन्मभ्यस्तैर
पिकिममुष्मिन्स्वर्गेऽपिजन्मभिःकिंनकिंचित् यत्येषुजन्मसुयत्रस्वर्गेवावोमहात्मनांसमागमःप्रचुरोनभवति हृषीकेशस्ययशसाकृतःशोधि
तआत्मायैस्तेषाम् ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अजगराहिनानिद्रारूपेणगिलितोनवेत्ति विपिनेत्यक्तःशवइवदंदशूकैर्हिंस्रैर्दुर्जनैर्दष्टःपीडितःअंधोलुप्तविवेकःअंधकूपेमोहेपतितःतमिस्रेदुःखे शेतेलीयते ॥ ९ ॥ क्षुद्ररसान्परयोषादीन्विचिन्वन्गवेषयंस्तन्मक्षिकाभिर्योषादिस्वामिभिःविमानःअवज्ञातःताडितःसन्व्यथितोभवतियदि कथंचित्तत्रातिक्लेशेनप्रतिलब्धमानःप्राप्तयोषादिर्भवतितदाबलादन्येऽपहरंतितान्यदाभियुंक्तेतदाततोऽप्यन्येहरंति ॥ १० ॥ यत्किंचित्अत्य ...पिमिथोव्यवहरन्क्रयादिनागृह्णन् [illegible]नवंचनात् ॥ ११ ॥ शय्यादिहीनः आस्यतेऽस्मिन्नित्यासनंकंबलादि स्थीयतेऽत्रेति ...नंगृहं विहरंत्यनेनेतिविहारोयानादि याचमानोऽपियदापरस्मादप्राप्तकामस्तदापरकीयेवस्तुनिदृष्टिरभिलाषोयस्यसोऽवमानंप्राप्नोति॥ १२॥

क्वचिन्निगीर्णोऽजगराहिनाजनोनावैतिकिंचिद्विपिनेऽपविद्धः॥दष्टःस्मशेतेक्वचदंदशूकैरंधोंऽधकूपेपतितस्त मिस्रे॥ ९ ॥ कर्हिस्मचित्क्षुद्ररसान्विचिन्वंस्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितोविमानः॥ तत्रातिकृच्छ्रंप्रतिलब्धमानोब लाद्विलुंपंत्यथतंततोऽन्ये॥ १० ॥ क्वचिच्चशीतातपवातवर्षप्रतिक्रियांकर्तुमनीश आस्ते॥क्वचिन्मिथोविपण न्यच्चकिंचिद्विद्वेषमृच्छत्युतवित्तशाठ्यात्॥ ११ ॥ क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्तुतस्मिन्शय्यासनस्थानविहारही नः॥ याचन्परादप्रतिलब्धकामःपारक्यदृष्टिर्लभतेऽवमानम्॥ १२ ॥ अन्योन्यवित्तव्यतिषंगवृद्धवैरानुबंधो विवहन्मिथश्च॥अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्तबाधोपसर्गैर्विहरन्विपन्नः॥ १३॥ तांस्तान्विपन्नान्सहितत्रतत्र विहायजातंपरिगृह्यसार्थः॥ आवर्ततेऽद्यापिनकश्चिदत्रवीराध्वनःपारमुपैतियोगम्॥ १४ ॥ मनस्विनोनि र्जितदिग्गजेंद्राममेतिसर्वेभुविबद्धवैराः॥ मृधेशयीरन्नतुतद्व्रजंतियन्न्यस्तदंडोगतवैरोऽभियाति॥ १५॥

एवमन्योऽन्यंवित्तव्यतिषंगेणधनविनिमयेनविवृद्धोवैरानुबंधोयस्यतथाविधोपिपरस्परंविवहन्विवाहादिसं ...रुभिःकृच्छ्रैःश्रमैर्वित्तबा धैरुपसर्गैश्चद्वेषादिभिर्विपन्नोमृतप्रायोभवति ॥ १३ ॥ दुरत्ययत्वमध्वनोदर्श... ...श्रितोभ...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ति ॥ १६ ॥ तवाचतस्तत्रफलाभावज्ञात्वाहसानांब्राह्मणानांकुलंपुनःप्रविशन्तेषांशीलंप्रायश्चित्तपूर्व... ...मातीत्य... ...द्याचारमरोचयन्अ
प्रियंप... ...चत्क्वापिक्वापिआशुरयःअतिवेगउल्मुकाकौरोग्रहःपिशाचिस्तेतुल्यसुवर्णतिक्रीत्यत्यमियामिश्रतीभयपरस्परमुखोद्वी... ...विस्मृतोजीवि
यस्याःसाबुद्धिर्यस्यसःततस्ततोधावतीत्युभयत्रतावानेवार्थः वात्याचक्रवातस्तस्यामुत्थितःपांसुस्तेनधूम्रा... ...चलरजोव्याप्तआक्षणाय
स्यसयथानजानाति तथावात्येवभ्रमयंतीयास्त्रीतस्यामुद्गतैरागादिभिरप्रकाशमानादिक्देवताःकर्मसाक्षिभूतानजानातीत्यर्थः ॥ ४ ॥ अदृ
श्यानांझिल्लीनांभृंगारिकासंज्ञानांकीटविशेषाणांस्वनैःकर्णयोःशूलोव्यथायस्य उलूकाघूकास्तेषांवाग्भिर्व्यथितोंऽतरात्मामनोयस्य अत्रच

प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरेकठोरदंशैर्मशकैरुपद्रुतः॥क्वचित्तुगंधर्वपुरंप्रपश्यतिक्वचित्क्वचिच्चाशुरयोल्मुकग्रह
म्॥ ३ ॥ निवासतोयद्रविणात्मबुद्धिस्ततस्ततोधावतिभोअटव्याम् ॥ क्वचिच्चवात्योत्थितपांसुधूम्रादिशोन
जानातिरजस्वलाक्षः॥४॥ अदृश्यझिल्लीस्वनकर्णशूलउलूकवाग्भिर्व्यथितांतरात्मा॥ अपुण्यवृक्षाञ्छ्रयते
क्षुधाऽर्दितोमरीचितोयान्यभिधावतिक्वचित्॥ ५॥ क्वचिद्वितोयाःसरितोऽभियातिपरस्परंचालषतेनिरंधः॥
आसाद्यदावंक्वचिदग्नितप्तोनिर्विद्यतेक्वचयक्षैर्हृतासुः॥ ६ ॥ शूरैर्हृतस्वःक्वचनिर्विण्णचेताःशोचन्विमुह्यन्नु
पयातिकश्मलम्॥ क्वचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टःप्रमोदतेनिर्वृतवन्मुहूर्तम्॥ ७ ॥ चलन्क्वचित्कंटकशर्करांऽघ्रिर्न
गारुरुक्षुर्विमनाइवास्ते॥ पदेपदेऽभ्यंतरवह्निनाऽर्दितःकौटुंबिकःक्रुद्ध्यतिवैजनाय ॥ ८ ॥

परोक्षमप्रियवक्तारोझिल्लीतुल्याः प्रत्यक्षमप्रियवक्तारोघूकतुल्याः येषांछायापिपापहेतुस्तेअपुण्यवृक्षाःतत्तुल्यानधार्मिकान्सेवते मरीचितो
यानीतिनिष्फलत्वेनविज्ञातानपिविषयान् ॥ ५ ॥ वितोयासुसरित्सुपतितस्यगात्रभंगात्सद्योदुःखंभवतिनचोदकलाभस्तद्वदिहचपरत्रचदुःख
दान्पाखंडानभियाति आलषतेदायादादिभ्योऽन्नादिवांछति उभयत्रापिसएवार्थः दावंदावाग्नितुल्यंदुःखदंगृहंप्राप्यशोकाग्निनातप्तोनिर्विद्य
तेविषीदति तत्रचयक्षराक्षसतुल्यैराजभिर्हृतमसुवत्प्रेष्ठंधनंयस्यसनिर्विद्यते ॥ ६ ॥ अन्यैश्चशूरैर्हृतंस्वंवित्तंयस्य निर्विण्णंविषण्णंचेतोयस्य
कश्मलंमूर्छां गंधर्वपुरमिवमनोरथोपगतपितृपुत्रादिसमाजंप्रविष्टःसन्॥७॥ कंटकादिविद्धांघ्रिरिवविघ्नैरभिभूतःसन्नगतुल्यंमहत्कर्मारोढुंकर्तुमि
च्छुर्विमनाइवआस्ते पदेपदेक्षणेक्षणे अभ्यंतरेणवह्निनाजाठरेण ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यस्त्विहवाआढ्याभिमतिरहंकृतिस्तेयपरिक्षणःसर्वतोऽभिविशंकीअर्थव्ययनाशचिंतयापरिशुष्यमानहृ
दयवदनोनिवृत्तिमनवगतोग्रहइवार्थमभिरक्षतिसचापिप्रेत्यतदुत्पादनोत्कर्षणशमलग्रहःसूचीमुखेनरके
निपततियत्रहवित्तग्रहंपापपुरुषंधर्मपुरुषावायकाइवसर्वतोंऽगेषुसूत्रैःपरिवयंति ॥ ३५ ॥ एवंविधानरका
यम[illegible]येसंतिशतशःसहस्रशस्तेषुसर्वेषुचसर्वएवाधर्मवर्तिनोयेकेचिदिहोदिताअनुदिताश्चावनिपतेपर्याये
णविशंतितथैवधर्मानुवर्तिनइतरत्रइहतुपुनर्भवेतउभयशेषाभ्यांनिविशंति निवृत्तिलक्षणमार्गअभ्यादावेव
व्याख्यातः एतावानेवांडकोशोयश्चतुर्दशधापुराणेषुविकल्पितउपगीयतेयत्तद्भगवतोनारायणस्यसाक्षा
न्महापुरुषस्यस्थविष्ठंरूपमात्ममायागुणमयमनुवर्णितमादृतःपठतिशृणोतिश्रावयतिसंप्रगेयंभगवतःप
रमात्मनोऽग्राह्यमपिश्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद ॥ ३६ ॥ श्रुत्वास्थूलंतथासूक्ष्मंरूपेभगवतोयतिः ॥ स्थूलेनि
र्जितमात्मानंशनैःसूक्ष्मंधियानयेदिति ॥ ३७ ॥ भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्रपातालदिङ्नरकभागणलोकसं
स्था ॥ गीतामयातवनृपाद्भुतमीश्वरस्यस्थूलंवपुःसकलजीवनिकायधाम ॥ ३८ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापु
राणेपारमहंस्यांसंहितायांपंचमस्कंधेनरकानुवर्णनंनामषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥स०पं०स्कंधः५

क्तिभ्यांविशुद्धाबुद्धिर्यस्य ॥ ३६ ॥ यथावच्छ्रुत्वा ॥ ३७ ॥ कथंभूतासंस्था सकलानांजीवनिकायानांधामआश्रयभूतंवपुरिति ॥ ३८ ॥
पंचमस्कंधसंबंधिपदभावार्थदीपनैः ॥ प्रीयतांपरमानंदनृहरिर्बालभाषितैः ॥ १ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेश्रीधरस्वामिविरचितायां
पंचमस्कंधटीकायांषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तोयंपंचमःस्कंधः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

श्रितोभर...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ इति श्रीमद्भागवते पंचमस्कंधः समाप्तः ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ श्रीमद्भागवते षष्ठस्कंधः समाप्तः ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पुण्यारण्येनृसिंहैकनामसिंहोविराजते ॥ यन्नादतःपलायंतेमहाकल्मषकुंजराः ॥ १ ॥ विसर्गसंभवान्जीवान्स्वमर्यादासुसंस्थितान् ॥ विष्णुःपात्यखिलैरूपैरित्येवंपंचमेस्थितम् ॥ २ ॥ अध्यायैकोनविंशत्याषष्ठेपोषणमुच्यते ॥ अतिलंघितमर्यादभक्तरक्षणलक्षणम् ॥ ३ ॥ अजामिलोमनुष्येषुमहापापोयथावितः ॥ विश्वरूपादिघातीचयथादेवेषुवासवः ॥ ४ ॥ अजामिलस्यभक्तत्वंविष्णुदूतैर्निरूपितम् ॥ संकेतभगवन्नामपुत्रस्नेहानुषंगजम् ॥ ५ ॥ इंद्रोपिभगवद्भक्तःसख्येनोपेंद्रसेवकः ॥ तदधीनसुरैश्वर्यशत्रुनिर्जयजीवितः ॥ ६ ॥ तत्रादौत्रिभिरध्यायैरजामिलकथोच्यते ॥ विश्वरूपकथाषड्भिरिंद्रदोषोक्तयेततः ॥ ७ ॥ इंद्रस्यैवतुदोषोक्त्यैवृत्राख्यानंततोऽष्टभिः ॥ द्वाभ्यांचमरुदाख्यानमेवंप्रकरणक्रमः ॥ ८ ॥ तत्रादौप्रथमेविष्णोर्दूतैःपातकिमोचने ॥ तत्पापख्यापनायोक्तंग्राम्यैर्धर्मादिलक्षणम् ॥ ९ ॥ अथ

श्रीगणेशायनमः॥ ॥राजोवाच निवृत्तिमार्गःकथितआदौभगवतायथा॥क्रमयोगोपलब्धेनब्रह्मणायदसंसृतिः॥१॥ प्रवृत्तिलक्षणश्चैवत्रैगुण्यविषयोमुने॥ योऽसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गःपुनःपुनः॥ २ ॥ अधर्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः॥ मन्वंतरश्चव्याख्यातआद्यःस्वायंभुवोयतः॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपदोर्वंशस्तच्चरितानिच॥ द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्यानवनस्पतीन्॥४॥ धरामंडलसंस्थानंभागलक्षणमानतः॥ ज्योतिषांविवराणांचयथेदमसृजद्विभुः॥५॥ अधुनेहमहाभागयथैवनरकान्नरः॥ नानोग्रयातनांनेयात्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥ ६ ॥

षष्ठस्कंधोव्याख्यायते पूर्वोक्तानुवादपूर्वकंनिरंतरोक्तनरकपरिहारोपायंपृच्छति निवृत्तिमार्गइतिषड्भिः आदौद्वितीयस्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिनाभगवतात्वयायथायथावत्यत्येनमार्गेणयोगोऽर्चिरादिप्राप्तिस्तेनोपलब्धोब्रह्मातेनसहासंसृतिर्मोक्षोभवति ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे ॥ परस्यांतेकृतात्मानःप्रविशंतिपरंपदमितिवचनात् ॥ १ ॥ त्रैगुण्यंस्वर्गादिसुखंतदेवविषयःप्राप्यंयस्य नलीनाप्रकृतिर्यस्यतस्यपुंसः पुनःपुनर्गुणसर्गःभोगार्थंदेहारंभरूपोयोमार्गःसचकथितस्तृतीयेदक्षिणेनपथाऽर्यम्णःपितृलोकंव्रजंतितइत्यादिना ॥ २ ॥ अनुवर्णिताःनिरंतरा

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नसा तत्रापिआशु अन्यथाअतीवचिरकालेतुद्विगुणव्रतमहेतीतिद्वेगुण्यापत्तेः तत्रचपापस्यमहत्त्वमल्पत्वचावक्ष्यतेदनुरूपप्रायश्चित्तेयततरु जांरोगाणांनिदानविद्यथावैद्यस्तदनुरूपंचिकित्सेततद्वत् ॥ ८ ॥ अत्रचोदयतिद्वाभ्याम् दृष्टंराजदंडादि श्रुतंनरकपातादि ताभ्यामात्मनःपापम

श्रीशुकउवाच नचेदिहैवापचितंतथाऽमुत्रात्मनःकृतस्यकुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः॥ ध्रुवंसवैप्रेत्यनरकानुपैतियेकीर्तितामेभवतस्तिग्मयातनाः॥ ७॥ तस्मात्पुरैवाश्विहपापनिष्कृतौयतेतमृत्योरविपद्यतात्मना॥ दोषस्यदृष्ट्वागुरुलाघवंयथाभिषक्चिकित्सेतरुजांनिदानवित् ॥ ८ ॥ राजोवाच दृष्टश्रुताभ्यांयत्पापंजानन्नप्यात्मनोऽहितम्॥ करोतिभूयोविवशःप्रायश्चित्तमथोकथम्॥ ९ ॥ क्वचिन्निवर्ततेऽभद्रात्क्वचिच्चरतितत्पुनः॥ प्रायश्चित्तमतोऽपार्थंमन्येकुंजरशौचवत् ॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच कर्मणाकर्मनिर्हारोनह्यात्यंतिकइष्यते॥ अविद्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तंविमर्शनम्॥ ११ ॥ नाश्नतःपथ्यमेवान्नंव्याधयोऽभिभवंतिहि ॥ एवंनियमकृद्राजन्शनैःक्षेमायकल्पते॥ १२ ॥

हितंजानन्नपिभूयः प्रायश्चित्तानंतरंकरोति अथोअतःकारणात् द्वादशाब्दादिकथंप्रायश्चित्तम् तेनसमूलस्यदोषस्यानिवृत्तेः निवृत्तौवापुनश्च पापप्ररोहयोगादितिभावः ॥ ९ ॥ किंच क्वचित्कदाचिदभद्रात्पापान्निवर्तते क्वचित्तदेवपुनराचरति यथाकुंजरःस्नातोऽपिरजोभिरात्मानंमलिनीकरोतितथापापस्यपुनर्दुर्निवारत्वेननरकपातस्यावश्यंभावित्वात्प्रायश्चित्तंव्यर्थमिति ॥ १० ॥ परिहरति कर्मणाकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तेनकर्मणःपापस्यनिर्हारोनाशआत्यंतिकःसमूलोनहीष्यते अविद्वानधिकारीयस्मिंस्तस्यभावस्तत्त्वंतस्मात् अतोऽविद्यायानाशाभावान्नष्टेऽपितस्मिन्पापेतत्संस्कारेणपापांतरस्यपुनःपुनःप्ररोहोभवत्येव किंतर्हिमुख्यप्रायश्चित्तंतदाह प्रायश्चित्तंतुविमर्शनंज्ञानम्॥ १३॥ तत्तुनित्यमप्रत्तःशनैर्लभतेनान्यइतिसदृष्टांतमाह नेति पथ्यमेवान्नमश्नतःपुरुषान्यथाव्याधयोनबाधंते तथानियमादिकर्ताक्षेमायतत्त्वज्ञानायसमर्थोभवति ॥ १२॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एतदेवविशदयतिद्वाभ्याम् तपसाऐकाग्र्येण मनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यंपरमंतपइतिस्मृतेः ब्रह्मचर्येणाष्टांगेन तदुक्तम् स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणम् ॥ संकल्पोऽध्यवसायश्चक्रियानिर्वृतिरेवच ॥ एतन्मैथुनमष्टांगंप्रवदंतिमनीषिणः ॥ विपरीतंब्रह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणमितिशमोमनसोनियमनम् दमोबाह्येंद्रियाणाम् त्यागोदानम् यमोऽहिंसादिः नियमोजपादिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अस्यातिदुष्करत्वान्मुख्यमेवान्यत्प्रायश्चित्तमाह केचिदिति अनेनैवंभूताभक्तिप्रधानाविरलाइतिदर्शयति केवलयातपआदिनिरपेक्षया वासुदेवपरायणाइतिनाधिकारिविशेषणमेतत्किंत्वन्येषाम् अश्रद्धयातत्राप्रवृत्तेरर्थात्तेष्वेवपर्यवसानादनुवादमात्रम् ॥ १५ ॥ एतच्चज्ञानमार्गादपिश्रेष्ठमित्याह नतथापूयेतशुद्ध्येत्

तपसाब्रह्मचर्येणशमेनचदमेनच ॥ त्यागेनसत्यशौचाभ्यांयमेननियमेनच ॥ १३ ॥ देहवाग्बुद्धिजंधीराधर्मज्ञाःश्रद्धयान्विताः ॥ क्षिपंत्यघंमहदपिवेणुगुल्ममिवानलः ॥ १४ ॥ केचित्केवलयाभक्त्यावासुदेवपरायणाः ॥ अघंधुन्वंतिकात्स्न्र्येननीहारमिवभास्करः ॥ १५ ॥ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआदिभिः ॥ यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पुरुषनिषेवया ॥ १६ ॥ सध्रीचीनोह्ययंलोकेपंथाःक्षेमोकुतोभयः ॥ सुशीलाःसाधवोयत्रनारायणपरायणाः ॥ १७ ॥ प्रायश्चित्तानिचीर्णानिनारायणपराङ्मुखम् ॥ ननिःपुनंतिराजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः ॥ १८ ॥ सकृन्मनःकृष्णपदारविंदयोर्निवेशितंतद्गुणरागियैरिह ॥ नतेयमंपाशभृतश्चतद्भटान्स्वप्नेपिपश्यंतिहिचीर्णनिष्कृताः ॥ १९ ॥ अत्रचोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ दूतानांविष्णुयमयोःसंवादस्तंनिबोधमे ॥ २० ॥

तत्पुरुषनिषेवयाकृष्णेऽर्पिताःप्राणायेन ॥ १६ ॥ तत्रहेतुः सध्रीचीनःसमीचीनः अयंपंथाःभक्तिमार्गः यतः क्षेमः क्षेमत्वेहेतुः नकुतश्चिद्विघ्नादेर्भयंयस्मिन् तदेवाह सुशीलाःकृपालवः साधवोविरक्ताः यत्रधर्मनिष्ठाअतोनज्ञानमार्गइवासद्ग्रहनिरासंभरंपिकर्ममार्गवन्मत्सरादि

कान्यकुब्जद्विजःकश्चिद्दासीपतिरजामिलः॥ नाम्नानष्टसदाचारादास्याःसंसर्गदूषितः॥ २१॥ वृद्धेक्षकैतवै
श्चौर्यैर्गर्हितांवृत्तिमास्थितः॥ बिभ्रत्कुटुंबमशुचिर्यातयामासदेहिनः॥२२॥एवंनिवसतस्तस्यलालयानस्य
तत्सुतान्॥ कालोऽत्यगान्महान्राजन्नष्टाशीत्यायुषःसमाः॥ २३॥ तस्यप्रवयसःपुत्रादशतेषांतुयोऽवमः॥
बालोनारायणोनाम्नापित्रोश्चदयितोभृशम्॥ २४॥ सबद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भकेकलभाषिणि॥ निरीक्षमाण
स्तल्लीलांमुमुदेजरठोभृशम्॥२५॥भुंजानःप्रपिबन्खादन्बालकस्नेहयंत्रितः॥भोजयन्पाययन्मूढोनवेदाग
तमंतकम्॥ २६॥ सएवंवर्तमानोऽज्ञोमृत्युकालउपस्थिते॥ मतिंचकारतनयेबालेनारायणाह्वये॥ २७॥
सपाशहस्तांस्त्रीनद्राक्षीत्पुरुषानभृशदारुणान्॥ वक्रतुंडानूर्ध्वरोमानात्मानंनेतुमागतान्॥ २८॥ दूरेक्रीडन
कासक्तंपुत्रंनारायणाह्वयम्॥ प्लावितेनस्वरेणोच्चैराजुहावाकुलेंद्रियः॥२९॥ निशम्यम्रियमाणस्यब्रुवतोह
रिकीर्तनम्॥ भर्तुर्नाममहाराजपार्षदाःसहसाऽपतन्॥ ३०॥ विकर्षतोंऽतर्हृदयाद्दासीपतिमजामिलम्॥
यमप्रेष्यान्विष्णुदूतावारयामासुरोजसा॥ ३१॥ ऊचुर्निषेधितास्तांस्तेवैवस्वतपुरःसराः॥ केयूयंप्रतिषेद्धा
रोधर्मराजस्यशासनम्॥ ३२॥ कस्यवाकुतआयाताःकस्मादस्यनिषेधथ॥ किंदेवाउपदेवावायूयंकिंसि
द्धसत्तमाः॥ ३३॥ सर्वेपद्मपलाशाक्षाःपीतकौशेयवाससः॥किरीटिनःकुंडलिनोलसत्पुष्करमालिनः॥३४॥

दितिसिद्धांतोपयोगित्वेनापिद्रष्टव्यम् ॥ २७ ॥ वक्राणितुंडानिमुखानियेषाम् ऊर्ध्वाणिरोमाणियेषांतान् ॥ २८ ॥ प्लावितेनप्लुतत्वंनीतेन
॥ २९ ॥ हरिकीर्तनंनिशम्यआपतन् यतस्तद्भर्तुर्नाम ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पुरःसराभृत्याः ॥ ३२ ॥ अस्मनयनंनिषेधथ ॥ ३३ ॥ वयंयुष्मान्न
जानीमइतिनकोपःकार्योयतोऽलौकिकाद्भुतरूपायूयमित्याहुः सर्वइतिसार्धाभ्याम् लसंत्यःपुष्करमालाःसंतियेषाम् ॥ ३४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ति ॥ १६ ॥ तवाचतस्तत्रफलाभावज्ञात्वाहसानांब्राह्मणानांकुलंपुनःप्रावशन्तेषांशीलंप्राग्वत्प्रिन्नवर्... ...मातीत्यु...

नूत्ननवंवयोयेषाम् निषंगइषुधिःधनुर्निषंगादिभिःश्रीःशोभायेषांते ॥ ३५ ॥ विगतंतिमिरमालोकश्चान्यस्यप्रकाशोयासुतथाभूतादिशःकुर्वंतः भवतामेतदनुचितमित्याहुः किमर्थमिति ॥ ३६ ॥ अहोदंड्यादंड्यादिज्ञानशून्याएतेचोराएवास्मद्विधाधर्मराजस्यकिंकराइत्यनृतंवदंतीतिविस्मयेनप्रहस्यतान्प्रत्यूचुः मेघस्येवनिर्ह्रादोध्वनिर्यस्यास्तया ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कथंस्वित्केनप्रकारेण स्थानंविषयः कारिणःकर्मिणःनृणामिति नराएवनपश्वादयः तेष्वपिकतिचिदेवेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ वेदेनप्रणिहितोविहितोधर्मः वेदप्रमाणकइत्यर्थः अनेनयोवेदप्रमाणकःसधर्मःयोधर्मःसवेदप्रमाणकइतिस्वरूपंप्रमाणंचोक्तम् यथाहजैमिनिः चोदनालक्षणोऽर्थोधर्मइति व्याख्यातंचभट्टैः द्वयमेकेनसूत्रेणश्रुत्यर्थाभ्यांनिरूप्यत

सर्वेचनूत्नवयसःसर्वेचारुचतुर्भुजाः॥ धनुर्निषंगासिगदाशंखचक्रांबुजश्रियः॥ ३५॥ दिशोवितिमिरालोकाःकुर्वंतःस्वेनरोचिषा॥ किमर्थंधर्मपालस्यकिंकरान्नोनिषेधथ॥ ३६॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तेयमदूतैस्तेवासुदेवोक्तकारिणः॥ तान्प्रत्युचुःप्रहस्येदंमेघनिर्ह्रादयागिरा॥ ३७॥ विष्णुदूताऊचुः यूयंवैधर्मराजस्ययदिनिर्देशकारिणः॥ ब्रूतधर्मस्यनस्तत्त्वंयच्चधर्मस्यलक्षणम्॥ ३८॥कथंस्विद्ध्रियतेदंडःकिंवास्यस्थानमीप्सितम्॥ दंड्याःकिंकारिणःसर्वेआहोस्वित्कतिचिन्नृणाम्॥ ३९॥ यमदूताऊचुः वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः॥ वेदोनारायणःसाक्षात्स्वयंभूरितिशुश्रुम॥ ४०॥ येनस्वधाऽन्यमीभावारजःसत्त्वतमोमयाः॥ गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यंतेयथातथम्॥ ४१॥

इति अपृष्टस्याप्यधर्मस्यस्वरूपंलक्षणंचदंडस्थानंकथनायाहुः तद्विपर्ययःयोवेदनिषिद्धःसोऽधर्मः निषेधश्चतस्मिन्प्रमाणमित्यर्थःवेदस्यप्रामा... ...यंयस्मिन् तदेवाह सुशीलाःकृपालवः साधवोविद्वांसः यत्रधर्मनिष्ठाअतोज्ञानमार्गइवामतयत्रनिषिद्धंभवंत्यधिकर्ममार्गवन्मत्सरादि...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सूर्योग्निःखंमरुद्भावःसोमःसंध्याऽहनीदिशः॥ कंकुःकालोधर्मइतित्येतेदैत्यस्यसाक्षिणः ॥ ४२॥ एतैरधर्मो विज्ञातःस्थानंदंडस्ययुज्यते॥ सर्वेकर्मानुरोधेनदंडमर्हतिकारिणः॥ ४३॥ संभवंतिहिभद्राणिविपरीतानि चानघाः॥ कारिणांगुणसंगोऽस्तिदेहवान्नत्यकर्मकृत् ॥ ४४॥ येनयावान्यथाधर्मोऽधर्मोवेहसमीहितः॥ सएवतत्फलंभुंक्तेतथातावदमुत्रवै ॥ ४५॥ यथेहदेवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते॥ भूतेषुगुणवैचित्र्यात्तथा ऽन्यत्रानुमीयते॥ ४६॥ वर्तमानोऽन्ययोःकालोगुणाभिज्ञापकोयथा॥ एवंजन्मान्ययोरेतद्धर्माधर्मनिदर्श नम्॥ ४७॥ मनसैवपुरेदेवःपूर्वरूपंविपश्यति॥ अनुमीमांसतेपूर्वमनसाभगवानजः॥ ४८॥

रपीत्याहुः यथेति हेदेवप्रवराः इहजन्मनिशांतघोरमूढत्वेनवासुखदुःखमिश्रत्वेनवा धार्मिकत्वादिनात्रैविध्यंभूतेषुयथोपलभ्यतेतथाऽन्यत्रज न्मांतरेऽनुमीयतेत्रैविध्यान्यथाऽनुपपत्त्याकल्प्यते ॥ ४६ ॥ वर्तमानजन्मनापूर्वापरजन्मधर्माधर्मज्ञानंभवतीतिसदृष्टांतमाहुः वर्तमानोवसंता दिकालःअन्ययोर्भूतभविष्ययोर्वसंतयोर्येगुणाःपुष्पफलादयस्तेषामभिज्ञापकोयथा एवमेतज्जन्मअन्ययोर्भूतभाविजन्मनोःधर्माधर्मौनिद र्शयतीतितथा ॥४७॥ अयंचधर्माधर्मज्ञानप्रकारोऽन्येषांधर्मराजस्तुमनसैवसर्वंपश्यतीत्याहुः पुरेसंयमिन्यांस्थितएवदेवोयमः देहेस्थितोऽतर्या मीवा जीवस्यपूर्वरूपंधर्माधर्मादियुक्तंविशेषेणपश्यति अनुअनंतरंपूर्वरूपंमीमांसते यद्यस्यानुरूपंतत्विचारयतियतोऽसौभगवानजः ॥ ४८ ॥

जीवस्तुईश्वरेणउपस्थापितंवर्तमानंदेहंपश्यतिनतुपूर्वमपरंचेत्याहुः यथैति अज्ञःअविद्योपाधिर्जीवस्तु व्यक्तमेवप्राचीनकर्माभिव्यक्तंवर्तमानमेवदेहायुपास्तेअहमितिमन्यते पूर्वमपरंवानवेद अत्रहेतुः नष्टाजन्मनास्मृतिर्यस्य अत्रदृष्टांतः तमसानिद्रयायुक्तोयथास्वमेऽभिव्यक्तमेव देहायुपास्ते नतुजाग्रद्देहादिपूर्वस्वमादिगतंवातद्वदित्यर्थः ॥ ४९ ॥ एवंभूतस्यजीवस्यसंसारंप्रपंचयतिपंचभिःश्लोकैः पंचभिःकर्मेंद्रियैःस्वार्थानुपादानादीन् पंचशब्दादीन्वेद पंचभिर्ज्ञानेंद्रियैः षोडशेनमनसासहसप्तदशः षोडशोपाध्यंतर्गतोऽपिस्वयंत्वेकएव सर्वेंद्रियविषयप्रतिसंधानात् त्रीन्ज्ञानकर्मेंद्रियमनोविषयान्प्राप्नोति ॥ ५० ॥ तदेतल्लिंगशरीरंशक्तित्रयंगुणत्रयकार्यं महदनादि पुंसिजीवेअन्वनुसंस्रतिंधत्ते ॥ ५१ ॥ नेच्छन्अनिच्छन्नपिअनेनैवकर्माणिकार्यते कोशकारःकीटविशेषः मुञ्चतिनिर्गमोपायंनजानाति ॥ ५२ ॥ कार्यतइत्यत्रानुभवंप्र

यथाऽज्ञस्तमसायुक्तउपास्तेव्यक्तमेवहि ॥ नवेदपूर्वमपरंनष्टजन्मस्मृतिस्तथा ॥ ४९ ॥ पंचभिःकुरुतेस्वार्थान्पंचवेदाथपंचभिः ॥ एकस्तुषोडशेनत्रीनस्वयंसप्तदशोऽश्नुते ॥ ५० ॥ तदेतत्षोडशकलंलिंगंशक्तित्रयंमहत् ॥ धत्तेऽनुसंस्रतिंपुंसिहर्षशोकभयार्तिदाम् ॥ ५१ ॥ देह्यज्ञोजितषड्वर्गोनेच्छन्कर्माणिकार्यते ॥ कोशकार इवात्मानंकर्मणाच्छाद्यमुह्यति ॥ ५२ ॥ नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृत् ॥ कार्यतेह्यवशःकर्मगुणैःस्वाभाविकैर्बलात् ॥ ५३ ॥ लब्ध्वानिमित्तमव्यक्तंव्यक्ताव्यक्तंभवत्युत ॥ यथायोनियथाबीजंस्वभावेनबलीयसा ॥ ५४ ॥ एषप्रकृतिसंगेनपुरुषस्यविपर्ययः ॥ आसीत्सएवनचिरादीशसंगाद्विलीयते ॥ ५५ ॥ अयंहिश्रुतसंपन्नःशीलवृत्तगुणालयः ॥ धृतव्रतोमृदुर्दांतःसत्यवान्मंत्रविच्छुचिः ॥ ५६ ॥

माणयति नहीति गुणैर्गुणकार्यरागादिभिः स्वाभाविकैःपूर्वकर्मसंस्कारोद्भूतैः ॥ ५३ ॥ कर्मवशेनचतदनुरूपोदेहोभवतीत्याह लब्ध्वेति अव्यक्तमदृष्टंनिमित्तंलब्ध्वाव्यक्ताव्यक्तंतदनुरूपंस्थूलंसूक्ष्मंचशरीरंभवति यथायोनिमातृसदृशं यथाबीजंपितृसदृशं स्वभावोवासना शुकशो यंयस्मिन् तदाह सशीलः...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

गुर्वन्यतिथिवृद्धानांशुश्रूषुर्निरहंकृतः॥ सर्वभूतसुहृत्साधुर्मितवाग्नसूयकः॥ ५७॥ एकदाऽसौवनंयातःपि
तृसंदेशकृद्द्विजः॥ आदायततआवृत्तःफलपुष्पसमित्कुशान्॥ ५८॥ ददर्शकामिनंकंचिच्छूद्रंसहभुजिष्य
या॥ पीत्वाचमधुमैरेयंमदाघूर्णिततेक्षया॥ ५९॥ मत्तयाविश्लथन्नीव्याव्यपेतंनिरपत्रपम्॥ क्रीडंतमनु
गायंतंहसंतमनयांऽतिके॥ ६०॥ दृष्ट्वातांकामलिप्तेनबाहुनापरिरंभिताम्॥ जगामहृच्छयवशंसहसैवावि
मोहितः॥ ६१॥ स्तंभयन्नात्मनात्मानंयावत्सत्वंयथाश्रुतम्॥नशशाकसमाधातुंमनोमदनवेपितम्॥६२॥
तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तोविचेतनः॥ तामेवमनसाध्यायन्स्वधर्माद्विररामह॥६३॥ तामेवतोषयामा
सपित्र्येणार्थेनयावता॥ ग्राम्यैर्मनोरमैःकामैःप्रसीदेतयथातथा॥६४॥ विप्रांस्वभार्यामप्रौढांकुलेमहति
लंभिताम्॥ विससर्जाचिरात्पापःस्वैरिण्याऽपांगविद्धधीः॥ ६५॥ यतस्ततश्चोपनिन्येन्यायतोऽन्यायतोध
नम्॥ बभारास्याःकुटुंबिन्याःकुटुंबंमंदधीरयम्॥ ६६॥ यदसौशास्त्रमुल्लंघ्यस्वैरचार्यार्यगर्हितः॥ अवर्ततचि
रंकालमघायुरशुचिर्मलात्॥ ६७॥ ततएनंदंडपाणेःसकाशंकृतकिल्बिषम्॥ नेष्यामोऽकृतनिर्वेशंयत्रदंडेन
शुद्ध्यति॥ ६८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः॥ १॥ ॥ ७॥

रव्याजग्रहस्तेनयस्तः विचेतनोगतस्मृतिः॥ ६३॥ यावतासमग्रेण ॥ ६४॥ लंभितांपरिणीताम्॥ ६५॥ ६६॥ अघरूपमायुर्यस्य म
लमेवतदीयमन्नादिकमत्तीतिमलात्॥ ६७॥ अकृतनिर्वेशमकृतप्रायश्चित्तम् अस्यैवचहितार्थेनेष्यामइत्याहुःयत्रेति॥ ६८॥ ॥ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांप्रथमोऽध्यायः॥ १॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

द्वितीयेवैष्णवैर्याम्यान्नाममाहात्म्यमद्भुतम् ॥ श्रावयित्वाद्विजोविष्णोर्लोकंनीतइतीर्यते ॥ १ ॥ नयकोविदाःन्यायनिपुणाः ॥ १ ॥ धर्मदृशांसभामधर्मःस्पृशति तदाहुः यत्रसभायाम् यैर्धर्मदृग्भिः तेषांतांसभाम् ॥ २ ॥ पितरःपितृवत्पालकाः शास्तारःअनुशिक्षकाःवैषम्यमदंड्यदंडनम् ॥ ३ ॥ एतत्प्रवर्तितमधर्ममन्योऽपिकरिष्यतीतिमहत्कष्टमभूदित्याहुः यद्यदिति श्रेयान्श्रेष्ठः ॥ ४ ॥ विश्वस्तघातादपीत्याहुःयस्येतिद्वाभ्याम् निर्वृतोनिश्चितः ॥ ५ ॥ विश्वासेननितरामर्पितआत्मायेनतम् विश्रंभणीयोविश्वसनीयः सघृणश्चेत् ॥ ६ ॥ नन्वस्यपापिनोदंडेकिमर्थमाक्रोशैःक्रियतेतत्राहुः अयंहीति यद्यस्मात्विवशोपिहरेर्नामव्याजहारउच्चारितवान् नकेवलंप्रायश्चित्तमात्रंहरेर्नामअपितुस्वस्यय

श्रीशुकउवाच एवंतेभगवद्दूतायमदूताभिभाषितम् ॥ उपधार्यार्थतान्राजन्प्रत्याहुर्नयकोविदाः ॥ १ ॥ विष्णुदूताऊचुः अहोकष्टंधर्मदृशामधर्मःस्पृशतेसभाम् ॥ यत्रादंड्येष्वपापेषुदंडोयैर्धृयतेवृथा ॥ २ ॥ प्रजानांपितरोयेचशास्तारःसाधवःसमाः॥ यदिस्यात्तेषुवैषम्यंकंयांतिशरणंप्रजाः ॥ ३ ॥ यद्यदाचरतिश्रेयानितरस्तत्तदीहते ॥ सयत्प्रमाणंकुरुतेलोकस्तदनुवर्तते ॥ ४ ॥ यस्यांकेशिरआधायलोकःस्वपितिनिर्वृतः॥ स्वयंधर्ममधर्मंवानहिवेदयथापशुः॥ ५ ॥ सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्रमचेतनम् ॥ विश्रंभणीयोभूतानांसघृणोद्रोग्धुमर्हति ॥ ६ ॥ अयंहिकृतनिर्वेशोजन्मकोट्यंहसामपि ॥ यद्व्याजहारविवशोनामस्वस्त्ययनंहरेः॥ ७॥ एतेनैवह्यघोनोऽस्यकृतंस्यादघनिष्कृतम् ॥ यदानारायणायेतिजगादचतुरक्षरम् ॥ ८ ॥

नंमोक्षसाधनमपीति सकृदुच्चरितंयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् तत्प्रविष्टस्तेनमोक्षायागतइतीतिहासं स्वभावोवासना शुकशा

स्मात्श्रीनारायणनामाभासमात्रेणैवसर्वाघनिष्कृतंकृतंस्यादिति ॥ ८ ॥ ननुकामकृतानांबहूनांमहापातकानांर हस्यशआवर्तितानांद्वाद

स्तेनःसुरापोमित्रध्रुग्ब्रह्महागुरुतल्पगः॥ स्त्रीराजपितृगोहंतायेचपातकिनोऽपरे॥ ९॥ सर्वेषामप्यघवतामिसुविनि
दमेवसुनिष्कृतम्॥ नामव्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः॥ १०॥ नानिष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभिस्तथाविशुयात्वा
द्यत्यघवान्व्रतादिभिः॥ यथाहरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणोपलंभकम्॥ ११॥ नैकांतिकंतद्धिकृ ववंदे
तेऽपिनिष्कृतंमनःपुनर्धावतिचेदसत्पथे॥ तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतांहरेर्गुणानुवादःखलुसत्वभावनः॥ १२॥ स्यत

ब्दकोटिभिरप्यनिवर्त्यानांकथमिदमेकमेवप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुः स्तेनइतिद्वाभ्याम्॥ ९॥ सुनिष्कृतंश्रेष्ठंप्रायश्चित्तमिदमेव तत्रहेतुः यतोद्धि
नामव्याहरणात् तद्विषयानामोच्चारकपुरुषविषया मदीयोऽयंमयासर्वतोरक्षणीयइतिविष्णोर्मतिर्भवति॥ १०॥ श्रेष्ठत्वमेवोपपादयंति ने
तिद्वाभ्याम् ब्रह्मवादिभिर्मन्वादिभिरुक्तैर्व्रतादिभिर्निष्कृतैस्तथानशुद्धयति उदाहृतैरुच्चारितैर्यथानामपदैरित्यनेननमामीत्यादिक्रियायोगोऽपि
नापेक्षितइतिदर्शितम् किंच तन्नामपदोच्चारणमुत्तमश्लोकस्यगुणानांचोपलंभकंज्ञापकंभवतिनतुकृच्छ्रचांद्रायणादिवत्पापनिवृत्तिमात्रोप
क्षीणमित्यर्थः॥ ११॥ नैकांतिकंनात्यंतशोधकं तन्निष्कृतम् यस्मिन्कृतेपिअसत्पथेपापमार्गेमनोधावतिचेत्कर्मणांपापानांनिर्हारमात्यंति
कंनाशमिच्छतांहरेर्गुणानुवादएवप्रायश्चित्तम् यतोऽसौखलुसत्वभावन [illegible] शोधकः॥ १२॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अथतस्मादेनंमाअपमार्गेणनयत कृतमशेषाणामघानांनिष्कृतंयेन य[illegible]ते ॥ १ ॥ [illegible]मग्रहीत्संपूर्णमुच्चारितवान् नामैकदेशेनाप्यलमितिभावः म्रियमाणइत्यनेनपुनःपापांतरासंभवउक्तः नतुतत्कालमेवविवक्षितंतदानींकृच्छ्रादिविधिवन्नामोच्चारणविधेरप्यसंभवात् नचविधिविनाकाकतालीयनामोच्चारणंपापापहमितिप्रमाणमस्ति ॥ १३॥ नन्वयंपुत्रनामाग्रहीन्नतुभगवन्नामतत्राहुः सांकेत्यंपुत्रादौसंकेतितम् पारिहास्यंपरिहासेनकृतम् स्तोभंगीतालापपूरणार्थंकृतं हेलनंकिंविष्णुनाइतिसावज्ञमपिचवैकुंठनामोच्चारणम् ॥ १४ ॥ ननुनायंसंकल्पपूर्वकंवैकुंठनामाग्रहीत्किंतुपुत्रस्नेहपरवशःसंस्तत्राहुः पतितइति अवशेनापियोहरिरित्याहसयातनांनार्हति पुमानित्यनेननात्रवर्णाश्रमादिनियमइत्युक्तम् अवशत्वमेवाह पतितःप्रासादादिभ्यः स्खलितोमार्गे भग्नोभग्नगात्रः संदष्टःसर्पादिभिः तप्तोज्वरादिना आहतोदंडादिना ॥ १५ ॥ ननुमहतःपापस्यमहदेवप्रायश्चित्तंयुक्तंनत्वल्पंनामग्रहणमात्रं पापतारतम्येनकृच्छ्रादितारतम्यवत् तत्राहुर्द्वाभ्याम् गुरूणांपापानांगुरूणिप्रायश्चित्तानिल

अथैनंमाऽपनयतकृताशेषाघनिष्कृतम्॥ यदसौभगवन्नामम्रियमाणःसमग्रहीत्॥ १३ ॥ सांकेत्यंपारिहास्यंवास्तोभंहेलनमेववा॥ वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरंविदुः॥ १४॥ पतितःस्खलितोभग्नःसंदष्टस्तप्तआहतः॥ हरिरित्यवशेनाहपुमान्नार्हतियातनाम्॥ १५॥ गुरूणांचलघूनांचगुरूणिचलघूनिच॥ प्रायश्चित्तानिपापानांज्ञात्वोक्तानिमहर्षिभिः॥ १६॥ तैस्तान्यघानिपूयंतेतपोदानजपादिभिः॥ नाधर्मजंतद्धृदयंतदपीशांघ्रिसेवया॥ १७॥

घूनांचलघूनिचतारतम्यंज्ञात्वामन्वादिभिरुक्तानि अतस्तत्रतथैवव्यवस्था हरिनाम्नस्तुनेयंव्यवस्थोक्ता विष्णोःस्मरणमात्रेणमुच्यतेसर्वकैरितिवचनात् नचसुरांबिंदुपानेमहापातकस्मरणवन्नाम्नस्तत्प्रायश्चित्तत्वस्मरणस्यायमतिभारः ॥ १६ ॥ किंच तैस्तपोदानादिभिस्तान्येवपूयंतेनश्यंति अधर्माज्जातंमलिनंतुतस्यपापकर्तुर्हृदयम् यद्वा तेषामघानांहृदयंसूक्ष्मंरूपंसंस्काराख्यंनशुद्धाति तदपीशांघ्रिसेवयाव[illegible]नामान्युक्तम्

[illegible]नंमाऽपनयतेति [illegible] यंयो[illegible] तदवाह सुशीलाःकृपालवः साधवोऽत्रकरणाः यत्रयत्रानर्थाऽ[illegible] यथाग्नेर्मांतृसदृशं यथाब्धेर्नंपितत्सदृशं स्वभावोवासना शुकशो

अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत् ॥ संकीर्तितमघपुंसांदेहदेधायथाऽनलः ॥ १८ ॥ [illegible] तममुपयुक्तंयदृच्छया ॥ अजानतोऽप्यात्मगुणंकुर्यान्मंत्रोऽप्युदाहृतः ॥ १९ ॥ श्रीशुकउवाच तएवंसुविनिर्णीयधर्मंभागवतंनृप ॥ तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन् ॥ २० ॥ इतिप्रत्युदितायाम्यादूतायात्वायमांतिके ॥ यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम ॥ २१ ॥ द्विजःपाशाद्वितिर्मुक्तोगतभीःप्रकृतिंगतः ॥ ववंदेशिरसाविष्णोःकिंकरान्दर्शनोत्सवः ॥ २२ ॥ तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः ॥ सहसापश्यतस्तस्यतत्रांतर्दधिरेऽनघ ॥ २३ ॥ अजामिलोप्यथाकर्ण्यदूतानांयमकृष्णयोः ॥ धर्मंभागवतंशुद्धंत्रैविद्यंचगुणाश्रयम् ॥ २४ ॥ भक्तिमान्भगवत्याशुमाहात्म्यश्रवणाद्धरेः ॥ अनुतापोमहानासीत्स्मरतोऽशुभमात्मनः ॥ २५ ॥ अहोमेपरमंकष्टमभूदविजितात्मनः ॥ येनविप्लावितंब्रह्मवृषल्यांजायतात्मना ॥ २६ ॥ धिङ्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलम् ॥ हित्वाबालांसतींयोऽहंसुरापामसतीमगाम् ॥ २७ ॥ वृद्धावनाथौपितरौनान्यबंधूतपस्विनौ ॥ अहोमयाधुनात्यक्तावकृतज्ञेननीचवत् ॥ २८ ॥

मासुः ॥ २० ॥ प्रत्युदिताःनिराकृताःसंतोयात्वागत्वायमराजाययथावत्कथयामासुः ॥ २१ ॥ दर्शनेनोत्सवोयस्य ॥ २२ ॥ विवक्षुंवक्तुमिच्छंतंज्ञात्वा ॥ २३ ॥ त्रैविद्यंवेदत्रयप्रतिपाद्यम् गुणाश्रयं यमदूतानांधर्मंकृष्णदूतानांचभागवतंभगवत्प्रणीतंशुद्धंनिर्गुणंधर्ममाकर्ण्यइतियोज्यम् भक्तिमानासीदित्युत्तरस्यानुषंगः ॥ २४ ॥ २५ ॥ अनुतापंप्रपंचयति अहोइतिचतुर्भिः येनआत्मनामयावृषल्यांपुत्रतयाजायमानेनब्रह्मब्राह्मणजातिर्विप्लावितंनाशितम् ॥ २६ ॥ दुष्कृतंदोषकर्तारं कुलस्यकज्जलंकलंकम् ॥ २७ ॥ नास्त्यन्[illegible] योः तपस्विनौसंतप्तौ अधुनातत्क्षणमेव ॥ २८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १६ ॥ तवाचतस्तत्रफलाभावज्ञात्वाहसानांब्राह्मणानांकलंपनःप्रविशन्तेषांशीलं ... मातीत्य ...

॥ २९ ॥ इदानींतस्यविमर्शपूर्वकंमोक्षक्रममाह किमिदमित्यष्टभिः साक्षात्प्रत्यक्षमिहजाग्रतैवदृष्टम् ॥ ३० ॥ येमांव्य... प्यलमितिभावः ... ॥ ३१ ॥ यद्यप्यहमस्मिन्जन्मनिदुर्भगःपापीयानथापिजन्मांतरेनूनंपुण्यवानित्याह विबुधोत्तमदर्शनइतिनिमित्तसप्तमी ... नचविधिविना ... वण मंगलेनमहतापुण्येनभवितव्यम् येनदर्शनेन ॥ ३२ ॥ अन्यथापूर्वपुण्यंविना कथंभूतंवैकुंठनाम गृह्यतेवशीक्रियतेअनेनेतिग्रहणम् ॥ ३३ ॥

सोऽहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे ॥ धर्मघ्नाःकामिनोयत्रविंदंतियमयातनाः ॥ २९ ॥ किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतम् ॥ क्वयाताअद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः ॥ ३० ॥ अथतेक्वगताःसिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः ॥ व्यमोचयन्नीयमानंबद्धापाशैरधोभुवः ॥ ३१ ॥ अथापिमेदुर्भगस्यविबुधोत्तमदर्शने ॥ भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीदति ॥ ३२ ॥ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः ॥ वैकुंठनामग्रहणंजिह्वावक्तुमिहार्हति ॥ ३३ ॥ क्वचाहंकितवःपापोब्रह्मघ्नोनिरपत्रपः ॥ क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्नाममंगलम् ॥ ३४ सोऽहंतथायतिष्यामियतचित्तेंद्रियानिलः ॥ यथानभूयआत्मानमंधेतमसिमज्जये ॥ ३५ ॥ विमुच्यतमिमंबंधमविद्याकामकर्मजम् ॥ सर्वभूतसुहृच्छांतोमैत्रःकरुणआत्मवान् ॥ ३६ ॥ मोचयेग्रस्तमात्मानंयोषिन्मय्यात्ममायया ॥ विक्रीडितोययैवाहंक्रीडामृगइवाधमः ॥ ३७ ॥ ममाहमितिदेहादौहित्वाऽमिथ्याऽर्थधीर्मतिम् ॥ धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्तनादिभिः ॥ ३८ ॥ इतिजातसुनिर्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु ॥ गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानुबंधनः ॥ ३९ ॥ श्रीशुकउवाच सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमाश्रितः ॥ प्रत्याहृतेंद्रियग्रामोयुयोजमनआत्मनि ॥ ४० ॥ ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना ॥ ययोजभगवद्धाम्निब्रह्म...

... यथायोनिमातृसदृशं यथाबीजंपितृसदृशं स्वभावोवासना शुक्रशो ... तदेवाह सुशीलाःकृपालवः साधवो ...

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यर्ह्युपारतधीस्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः॥ उपलभ्योपलब्धान्प्राग्ववंदेशिरसाद्विजः ॥ ४२ ॥ हित्वाकलेवरं तीर्थेगंगायांदर्शनादनु॥ सद्यःस्वरूपंजगृहेभगवत्पार्श्ववर्तिनाम् ॥४३॥ साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः॥ हैमंविमानमारुह्ययययौयत्रश्रियःपतिः ॥ ४४॥ एवंसविप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मणा॥ निपात्यमानोनिरयेहतव्रतःसद्योविमुक्तोभगवन्नामगृह्णन् ॥ ४५ ॥ नातःपरंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्तनात्॥ नयत्पुनःकर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोऽन्यथा॥ ४६॥ यएवंपरमं गुह्यमितिहासमघापहम्॥ शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्तयेत्॥ ४७॥ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः॥ यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलोकेमहीयते॥४८॥म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितम्॥ अजामिलोऽप्यगाद्धामकिंपुनःश्रद्धयागृणन्॥ ४९॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः॥२॥ ॥७॥ राजोवाच निशम्यदेवःस्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः॥ एवंहताज्ञोविहतान्मुरारेर्नैदेशिकैर्यस्यवशेजनोऽयम्॥ १॥

नश्रद्धाविहीनोपि ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृतीयेतुयमेनापि वैष्णवोत्कर्षवर्णनैः ॥ सांत्वयित्वास्वदूतांस्तेवैष्णवैःकिंकरीकृताः ॥ १ ॥ विष्णुदूतैर्निर्णीतंशास्त्रार्थंयममुखेनद्रढयितुंतृतीयाध्यायारंभःतत्र यदुक्तंयमराज्ञेतथासर्वमाचचक्षुरिति ततःकितत्रवृत्तमितिपृच्छति निशम्येति मुरारेर्नैदेशिकैःकिंकरैरेवंविहतान् अतएवहताआज्ञायस्ययस्य वशवर्तीअयंजनःसोऽपितान्प्रतिकिमाह ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

720.Bhashak
150668

॥ २९ ॥ इदानींतस्यविमर्शपूर्वकंमोक्षक्रममाह किमिदमित्यष्टभिः साक्षात्प्रत्यक्षमिहजायतैवदृष्टम् ॥ ३० ॥ येमांव्य
॥ ३१ ॥ यद्यप्यहमस्मिन्जन्मनिदुर्भगःपापीयानथापिजन्मांतरेनूनंपुण्यवानित्याह विबुधोत्तमदर्शनइतिनिमित्तसप्तमी
मंगलेनमहतापुण्येनभवितव्यम् येनदर्शनेन ॥ ३२ ॥ अन्यथापूर्वपुण्यंविना कथंभूतंवैकुंठनाम गृह्यतेवशीक्रियतेअनेनेतियहणम् ॥ ३३ ॥

सोऽहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे॥ धर्मघ्नाःकामिनोयत्रविंदंतियमयातनाः ॥ २९॥ किमिदंस्वप्नआ
होस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतम्॥ क्वयाताअद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः॥ ३०॥ अथतेक्वगताःसिद्धाश्चत्वार
श्चारुदर्शनाः॥ व्यमोचयन्नीयमानंबद्धापाशैरधोभुवः॥ ३१॥ अथापिमेदुर्भगस्यविबुधोत्तमदर्शने ॥ भ
वितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीदति॥ ३२॥ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः॥ वैकुंठनामग्रहणंजि
ह्वावक्तुमिहार्हति॥३३॥क्वचाहंकेतवःपापोब्रह्मघ्नोनिरपत्रपः॥ क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्नाममंगलम्॥३४
सोऽहतथायतिष्यामियतचित्तेंद्रियानिलः॥ यथानभूयआत्मानमंधेतमसिमज्जये॥३५॥ विमुच्यतमिमंबं
धमविद्याकामकर्मजम्॥ सर्वभूतसुहृच्छांतोमैत्रःकरुणआत्मवान्॥ ३६॥ मोचयेग्रस्तमात्मानंयोषिन्म
य्यात्ममायया॥ विक्रीडितोययैवाहंक्रीडामृगइवाधमः॥ ३७॥ ममाहमितिदेहादौहित्वाऽमिथ्याऽर्थधीर्म
तिम्॥ धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्तनादिभिः॥ ३८॥इतिजातसुनिर्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु ॥ गंगाद्वारमु
पेयायमुक्तसर्वानुबंधनः॥ ३९॥ श्रीशुकउवाच सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमाश्रितः॥ प्रत्याहृतेंद्रि
यग्रामोयुयोजमनआत्मनि ॥ ४० ॥ ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना॥ ययोजभगवद्धाम्निब्रह्म

तेत्वत्तःयदिनोऽस्माकंक्षमंहितंमन्यसे अन्यथाअज्ञानतस्तदवज्ञानेतादितिवा पुरःपुरतः ततश्चप्रागुपलब्धानेवतानुपलभ्यप्रत्यभिज्ञायववंदे हितेमाभयंकुर्वितिवदंतःशीघ्रमागताः ॥ १० ॥ प्रजाःसंयमयतीतितथा ॥ र्गायेन हतंव्रतंस्वदारनियमादियस्य ॥ ४५ ॥ कर्मनिबंधस्यपाप मेवतत्रापिनृणाभेवतत्रापिपापिनामेव तत्किकरःसनूईश्वरः सतुसर्वैश्चत्रहेतुः यत्यतोऽनुकीर्तनात् ततोऽनुकीर्तनात् अन्यथाप्रायश्चित्तां स्यत्वंशेभ्योविष्णुब्रह्मरुद्रेभ्योऽस्यस्थित्यादयोभवंति यस्युपुननसज्जते ॥ ४६ ॥ ४७॥ नचेक्षितोभवति ॥ ४८ ॥ म्रियमाणःअवशत्वे

यर्ह्युपारतधीस्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः॥ उपलभ्योपलब्धान्प्राग्ववंदेशिरसाद्विजः ॥ ४२ ॥ हित्वाकलेवरं तीर्थेगंगायांदर्शनादनु॥ सद्यःस्वरूपंजगृहेभगवत्पार्श्ववर्तिनाम् ॥४३॥ साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः॥ हैमंविमानमारुह्ययययौयत्रश्रियःपतिः ॥ ४४॥ एवंसविप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मणा॥ निपात्यमानोनिरयेहतव्रतःसद्योविमुक्तोभगवन्नामगृह्णन् ॥ ४५ ॥ नातःपरंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्तनात्॥ नयत्पुनःकर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोऽन्यथा॥ ४६॥ एएवंपरमंगुह्यमितिहासमघापहम्॥ शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्तयेत्॥ ४७॥ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः॥ यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलोकेमहीयते॥४८॥म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितम्॥ अजामिलोऽप्यगाद्धामकिंपुनःश्रद्धयागृणन्॥ ४९॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः॥२॥ ॥७॥ राजोवाच निशम्यदेवःस्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः॥ एवंहताज्ञोविहतान्मुरारेर्नैदेशिकैर्यस्यवशेजनोऽयम्॥ १॥

नश्रद्धाविहीनोपि ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृतीयेतुयमेनापि वैष्णवोत्कर्षवर्णनैः ॥ सांत्वयित्वास्वदूतांस्तेवैष्णवैःकिंकरीकृताः ॥ १ ॥ विष्णुदूतैर्निर्णीतंशास्त्रार्थंयममुखेनद्रढयितुंतृतीयाध्यायारंभःतत्र यदुक्तंयमराज्ञेतथासर्वमाचचक्षुरिति ततःकिंतत्रदृत्तमितिपृच्छति निशम्येति मुरारेर्नैदेशिकैःकिंकरैरेवंविहतान् अतएवहताज्ञायस्ययस्य वशवर्तीअयंजनःसोऽपितान्प्रतिकिमाह ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

720.Bhashak
150668

अत्याश्चर्यमेतदित्याह यमस्येति हेऋषेयमस्यदंडभंगःकुतश्चनकस्माच्चिदपिश्रुतपूर्वोनासीन् एतत्एतस्मिन्नर्थे यद्वानश्रुतपूर्वः एतत्यमदूत निराकरणंचासीत् अतःसर्वस्यापिलोकस्यसंशयोवर्ततेतंत्वत्तोऽन्योनच्छिनत्तीतिमेनिश्चितमतःकथयेतिशेषः ॥ २ ॥ भगवतःपुरुषैःप्रतिह तउद्यमोयेषांते याम्याःपुरुषाः ॥ ३ ॥ कतिसंतीत्याक्षेपोक्तिः त्रैविध्यंत्रिविधम् स्वार्थेष्यञ् यद्वात्रैविध्यंयथाभवतितथाकर्मकुर्वतः तदर्थेच कर्मफलस्याभिव्यक्तिहेतवःकतिसंतीति ॥ ४ ॥ संतुबहवःकोबाधस्तत्राहुः यदीति मृत्युर्दुःखममृतंसुखम् तेषांविप्रतिपत्तौतेउभेकस्यस्यातां नकस्यापि परस्परविरोधेनोभयोरपिप्रतिबंधात् ऐकमत्येतुकस्यवानस्यातां एकःसुखंकर्तुमिच्छतिदुःखंचान्यः ऐकमत्येचतयोःपरस्परका

यमस्यदेवस्यनदंडभंगःकुतश्चनर्षेश्रुतपूर्वआसीत्॥ एतन्मुनेवश्चतिलोकसंशयंनहित्वदन्योइतिमेविनिश्चितम्॥ २॥ श्रीशुकउवाच भगवत्पुरुषैराजन्याम्याःप्रतिहतोद्यमाः॥ पतिंविज्ञापयामासुर्यमंसंयमिनीपतिम्॥३॥ यमदूताऊचुः कतिसंतीहशास्तारोजीवलोकस्यवैप्रभो॥ त्रैविध्यंकुर्वतःकर्मफलाभिव्यक्तिहेतवः॥ ४॥ यदिस्युर्बहवोलोकेशास्तारोदंडधारिणः॥ कस्यस्यातांनवाकस्यमृत्युश्चामृतमेववा॥ ५॥ किंतु शास्तृबहुत्वेस्याद्बहूनामिहकर्मिणाम्॥ शास्तृत्वमुपचारोहियथामंडलवर्तिनाम्॥ ६॥ अतस्त्वमेकोभूतानांसेश्वराणामधीश्वरः॥ शास्तादंडधरोनॄणांशुभाशुभविवेचनः॥ ७॥ तस्यतेविहतोदंडोनलोकेवर्ततेऽधुना॥ चतुर्भिरद्भुतैःसिद्धैराज्ञातेविप्रलंभिता॥ ८॥ नीयमानंतवादेशादस्माभिर्यातनागृहान्॥ व्यमोचयन्पातकिनंछित्वापाशान्प्रसह्यते॥ ९॥

पेयायमुक्तसर्वानुबंधनः॥ ३९॥ श्रीशुकउवा[illegible] यत्रामोयुयोजमनआत्मनि॥ ४०॥ ततोगुणेभ्य[illegible]

[illegible]र्थः ॥ ५ ॥ [illegible]नुबहूनांकर्मिणांव्यवस्थयाबहवःशास्तारोभवंतु तथासतिनायंदोषः किंतुतदायत्सर्वशास्तरिमुख्यंशास्तृत्वंतदेकदेशेउपचारमात्रमेवस्यात् [illegible]भावात् ॥ ६ ॥ यस्मादेवंशास्तृबहुत्वंनघटतेअतस्त्वमेकएवशास्ता [illegible]॥ ८ ॥ तदेवाहुः नीयमानमिति ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तेत्वत्तःयदिनोऽस्माकंक्षमंहितंमन्यसे अन्यथाअज्ञानतस्तदवज्ञमनेतवाप्यनर्थःस्यात् अतर्क्यंहितेषांप्रभावःयतोनारायणायेतिकेवलमभि
हितेमाभयंकुर्वंतिवदंतःशीघ्रमागताः ॥ १० ॥ प्रजाःसंयमयतीतितथा ॥ ११ ॥ मत्तोऽन्योजगतस्तस्थुषश्चपरोऽधीश्वरोऽस्ति अहंतुजंगमाना
मेवतत्रापिनृणामेवतत्रापिपापिनामेव तत्किकरःसनूईश्वरः सतुसर्वेश्वरः कोऽसौयत्रयस्मिन्विश्वमोतंप्रोतंचऊर्ध्वतिर्यक्तंतुषुपटवत् य
स्यत्वंशेभ्योविष्णुब्रह्मरुद्रेभ्योऽस्यस्थित्यादयोभवंति यस्यचवशेलोकोवर्तते नसिनासिकायांप्रोतबलीवर्दवत् ॥ १२ ॥ एतत्प्रपंचयति ब्राह्म
णादिनामभिर्वाचिनिजायातंत्यांदामन्यांजनान्योऽभिति दामभिर्गाःबलीवर्दानिव तइमेजीवानास्वकर्मभिर्निबंधैर्वद्धायस्मैबलिंवहंति यद

तांस्तेवेदितुमिच्छामोयदिनोमन्यसेक्षमम् ॥ नारायणेत्यभिहितेमाभैरित्यायथुर्द्रुतम् ॥ १० ॥ श्रीशुकउवा
च इतिदेवःसआपृष्टःप्रजासंयमनोयमः ॥ प्रीतःस्वदूतान्प्रत्याहस्मरन्पादांबुजंहरेः ॥ ११ ॥ यमउवाच
परोमदन्योजगतस्तस्थुषश्चओतंप्रोतंपटवद्यत्रविश्वम् ॥ यदंशतोऽस्यस्थितिजन्मनाशानस्योतवद्यस्यवशे
चलोकः ॥ १२ ॥ योनामभिर्वाचिजनान्निजायांबध्नातितंत्यामिवदामभिर्गाः ॥ यस्मैबलिंतइमेनामकर्मनि
बंधबद्धाश्चकितावहंति ॥ १३ ॥ अहंमहेंद्रोनिर्ऋतिःप्रचेताःसोमोऽग्निरीशःपवनोर्कोविरिंचः ॥ आदित्यवि
श्वेवसवोऽथसाध्यामरुद्गणारुद्रगणाःससिद्धाः ॥ १४ ॥ अन्येचयेविश्वसृजोऽमरेशाभृग्वादयोस्पृष्टरजस्त
मस्काः ॥ यस्येहितंनविदुःस्पृष्टमायाःसत्त्वप्रधानाअपिकिंततोन्ये ॥ १५ ॥ यंवैनगोभिर्मनसाऽसुभिर्वात्मदा
गिरावाऽसुभृतोविचक्षते ॥ आत्मानमंतर्हृदिसंतमात्मनांचक्षुर्यथैवाकृतयस्ततःपरम् ॥ १६ ॥

धीनाःकर्मकुर्वंतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ यस्यचलीलादुर्विभाव्येत्याह अहमितिद्वाभ्याम् ॥ १४ ॥ नस्पृष्टंरजस्तमश्चयैः ईहितमभिप्रेतंचेष्टितंवान
विदुः स्पृष्टमायाःमायायास्पृष्टाः ततस्तेभ्योऽन्येनविदुरितिकिपुनर्वक्तव्यम् ॥ १५ ॥ तन्मायायाविमोहितत्वान्नजानंतीत्युक्तमविषयत्वाच्चत
स्येत्याह यमिति गोभिरिंद्रियैर्हृदाचित्तेननविचक्षतेनपश्यंति यद्वाचाऽनभ्युदितंयन्मनोनमनुतइत्यादिश्रुतेः आत्मनांजीवानामात्मानंद्रष्टार
माकृतयोरूपाणिचक्षुर्यथाकर्मभूतंनजानंति ततःपरमाकृतीनांप्रकाशकम् नहिप्रमाताप्रमाणस्यविषयइतिभावः एवंभूतःपरमेश्वरोमदन्यो
ऽस्तीतिपूर्वेणैवसंबंधः ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

भवत्वेवंभूतोऽन्यःपरमेश्वरोयेपुनरस्मान्निर्भर्त्स्यपापिनंरक्षितवंतस्तेकेतानाह तस्येतिद्वाभ्याम् तस्यैवरूपं गुणाःप्रभावादयः स्वभावोभक्तवात्सल्यादिर्येषांते ॥ १७ ॥ विष्णोर्भूतानिभृत्याःदुर्दर्शानिद्रष्टुमप्यशक्यानिलिंगानिरूपाणियेषांतानि तद्भक्तिमतोविष्णुभक्तान् परेभ्यःशत्रुभ्यःसर्वतःअग्न्यादिभ्यश्चरक्षंति ॥ १८ ॥ ननुविष्णुभक्ताश्चेत्कथमधर्मपक्षपातंकृतवंतस्तत्राह धर्ममिति ऋषयोभृग्वादयः ॥ १९ ॥ ननुकेचिन्नजानंतितस्यसत्त्वेकिंप्रमाणंतत्राह स्वयंभूरिति कुमारःसनत्कुमारःवयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानोनिर्दिशति ॥ २० ॥ हेभटाः ॥ २१ ॥ तमेवधर्ममाह एतावानिति ॥ २२ ॥ नचात्रप्रमाणंवक्तव्यंदृष्टत्वादित्याह नामोच्चारणेति येनैवकेवलेनसकृदुच्चारितेन ॥ २३ ॥ ननुनामाभासेनकथंसर्वपापक्षयःस्यात् श्रद्धाभक्त्याद्यर्थादेरपिविधानात् तथाहि सायंप्रातर्गृणन्भक्त्यादुःखग्रामाद्विमुच्यतइति अनुदिनमिदमाद

तस्यात्मतंत्रस्यहरेरधीशितुःपरस्यमायाऽधिपतेर्महात्मनः॥ प्रायेणदूताइहवैमनोहराश्चरंतितद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १७॥ भूतानिविष्णोःसुरपूजितानिदुर्दर्शालिंगानिमहाद्भुतानि ॥ रक्षंतितद्भक्तिमतःपरेभ्योमत्तश्चमर्त्यानथसर्वतश्च॥१८॥धर्मंतुसाक्षाद्भगवत्प्रणीतंनवैविदुर्ऋषयोनापिदेवाः॥ नसिद्धमुख्याअसुरामनुष्याःकुतश्चविद्याधरचारणादयः॥ १९ ॥ स्वयंभूर्नारदःशंभुःकुमारःकपिलोमनुः ॥ प्रह्लादोजनकोभीष्मोबलिर्वैयासकिर्वयम्॥ २० ॥द्वादशैतेविजानीमोधर्मंभागवतंभटाः॥गुह्यंविशुद्धदुर्बोधंयंज्ञात्वाऽमृतमश्नुते॥ २१॥ एतावानेवलोकेऽस्मिन्पुंसांधर्मःपरःस्मृतः॥ भक्तियोगोभगवतितन्नामग्रहणादिभिः॥ २२॥नामोच्चारणमाहात्म्यंहरेःपश्यतपुत्रकाः॥ अजामिलोऽपियेनैवमृत्युपाशादमुच्यत ॥ २३ ॥ एतावताऽलमघनिर्हणायपुंसांसंकीर्तनंभगवतोगुणकर्मनाम्नाम्॥

रेणश्रृण्वन्निति श्रवणंकीर्तनंध्यानंहरेरद्भुतकर्मणः जन्मकर्मगुणानांचतदर्थेऽखिलचेष्टितमित्याद्यस्मिन्नेवपुराणेतत्रतत्रपठ्यते पुराणांतरेच पापक्षयश्चभवतिस्मरतांतमहर्निशमिति अत्रैवच तस्मात्संकीर्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसाम् महतामपिकौरव्यविद्धेकांतिकनिष्कृतमित्यादिनासम्यक्कीर्तनादेवमन्यते किंच तथासतिकिमितिमन्वादयोद्वादशाब्दादीनिस्मरेयुःतस्मादिदमनुपपन्नमिवतत्राह एतावतेति भगवतोगुणानांकर्मणांचनाम्नांचसम्यक्कीर्तनमितियत्एतावतापुंसामघनिर्हरणायपापक्षयमात्रायअलमुपयोगोनास्ति अलंशब्दोऽत्रवारणे यथाहामर्षिसहः अलंभूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकमिति उपयोगाभावमेवाह अजामिलोमहापातकऽपिनारायणेतिविक्रुश्यनतुसम्यक्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कीर्तयित्वा तच्चपुत्रंविकुंठ्यनतुहरिम् अघवान्अशुचिरपिम्रियमाणोऽत्यस्थचित्तोऽपिमुक्तिमवाप नत्वघनिर्हरणमात्रमतोनामाभासेनापिस
र्वपापक्षयइत्येवतत्त्वम् आवृत्तिश्रद्धादिविधयस्तुपापवासनाक्षयार्थाइत्युक्तमेवहरेर्गुणानुवादःखलुसत्वभावनइत्यत्र ॥ २४ ॥ यत्तूक्तंव्यर्थं
तर्हिद्वादशाब्दादिस्मरणमितितत्राह प्रायेणेति महाजनोमन्वादिः अयंभावःयथामृतसंजीवनौषधिमजानंतोवैद्यारोगनिर्हरणायत्रिकटुकनिं
बादीनिस्मरंति तथात्वयंभूशंभुप्रमुखद्वादशव्यतिरेकेणायंमहाजनोऽतिगुह्यमिदंज्ञात्वाद्वादशाब्दादिकंस्मरतीति किंच माययादेव्याअलंविमो
हितमतिरयंजनःमधुमधुरंयथाभवत्येवंपुष्पितायांपुष्पस्थानीयैरर्थवादैर्मनोहरायांत्रय्यांजडीकृताअभिनिविष्टामतिर्यस्य अतोमहत्येवकर्म

विकुण्ठ्यपुत्रमघवान्यदजामिलोऽपिनारायणेतिम्रियमाणइयायमुक्तिम् ॥ २४ ॥ प्रायेणवेदतदिदंनमहाज
नोऽयंदेव्याविमोहितमतिर्बतमाययाऽलम् ॥ त्रय्यांजडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायांवैतानिकेमहतिकर्मणियु
ज्यमानः ॥ २५ ॥ एवंविमृश्यसुधियोभगवत्यनंतेसर्वात्मनाविदधतेखलुभावयोगम् ॥ तेमेनदंडमर्हत्यथय
द्यमीषांस्यात्पातकंतदपिहंत्युरुगायवादः ॥ २६ ॥ तदेवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथायेसाधवःसमदृशोभगव
त्यपन्नाः ॥ तान्नोपसीदतहरेर्गदयाऽभिगुप्तान्नैषांवयंनचवयःप्रभवामदंडे ॥ २७ ॥

णिश्रद्धयायुज्यमानोनाल्पेप्रवर्ततेदृश्यतेहिप्राकृतस्यलोकस्यमहतिमंत्रादौश्रद्धाअल्पेचाश्रद्धा तस्मादस्ययाहकोनास्तीतितैर्नोक्तम् यद्वास्वा
धीनःसिंहोऽस्येतावताश्वस्तगालादिनिवारणायतंयथानप्रयुंजतेतथाऽतितुच्छत्वात्पापस्यनतन्निरसनायपरममंगलंहरेर्नामस्मरंति यद्वानाममा
हात्म्यज्ञानेसर्वमुक्तिप्रसंगादित्येषादिक् ग्रंथविस्तरभयात्तुनातिप्रपंच्यते ॥ २५ ॥ भावयोगंभक्तियोगम् अमीषांपातकंनस्यादेव यदिस्यादुरु
गायस्यवादःकीर्तनं ॥ २६ ॥ तदेवंधर्मतत्त्वंनिर्णीयभृत्याननुशास्ति तइति येभगवंतंप्रपन्नास्तेदैवैःसिद्धैश्चपरिगीतपवित्रगाथाःवर्णितपवित्र
कथाःअतस्तान्नोपसीदततत्समीपमपिनगच्छत वयःकालोपिनप्रभवति ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

केतर्हिदंडार्थमानेयाइत्यत्राह तानितिद्वाभ्यां असतःदुष्टान् तानेवाह मुकुंदपादारविंदयोर्योमकरंदरूपोरसस्तस्माद्विमुखान् कथंभूतात् निष्किंचनैरजस्रंजुष्टात् तेषांज्ञापकमाह निरयवर्त्मनिस्वधर्मशून्येगृहेबद्धातृष्णायैस्तान् ॥ २८ ॥ किंच जिह्वेत्यादि यद्येषांजिह्वेत्याद्यन्वयः नकृतंविष्णुकृत्यंभगवद्व्रतंयैः ॥ २९ ॥ भगवंतंक्षमापयति तदिति अयंभावःनःस्वपुरुषैरस्मदीयत्वेनस्थितैःस्वीयैरेवपुरुषैर्यद्यस्मादसत्अन्याय्यंकृतम् तत्तस्मात्स्वयमेवक्षम्यतांसहताम् स्वानांस्वीयानांभक्तानांनःअस्माकंनविदुषांअज्ञानां अहोगरीयसीतस्मिन्क्षांतिर्युक्तैव महइति

तानानयध्वमसतोविमुखान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रम् ॥ निष्किंचनैःपरमहंसकुलैरसङ्गैर्जुष्टाद्गृहेनिरयवर्त्मनिबद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥ जिह्वानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चनस्मरतिच्चरणारविंदम् ॥ कृष्णायनोनमतियच्छिरएकदाऽपितानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥ तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषः पुराणोनारायणःस्वपुरुषैर्यदसत्कृतंनः ॥ स्वानामहोनविदुषांरचितांजलानांक्षांतिर्गरीयसिनमःपुरुषायभूम्ने ॥ ३० ॥ तस्मात्संकीर्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसाम् ॥ महतामपिकौरव्यविद्ध्येकांतिकनिष्कृतम् ॥ ३१ ॥ शृण्वतांगृणतांवीर्याण्युद्दामानिहरेर्मुहुः ॥ यथासुजातयाभक्त्याशुद्ध्येन्नात्मव्रतादिभिः ॥ ३२ ॥ कृष्णांघ्रिपद्ममधुलिण्नपुनर्विसृष्टमायागुणेषुरमतेदजिनावहेषु ॥ अन्यस्तुकामहतआत्मरजःप्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयत एवरजःपुनःस्यात् ॥ ३३ ॥

पाठेस्वीयानांमाहात्म्यमविदुषांनःक्षमांकरोत्वित्यर्थः ॥ ३० ॥ तस्मादित्यादिशुकोक्तिः जगतोऽपिमंगलरूपम् ॥ ३१ ॥ एकांतिकत्वमेवाह शृण्वतामिति व्रतादिभिस्तथाशुद्ध्येत् ॥ ३२ ॥ एतदुपपादयति कृष्णांघ्रिपद्मयोर्मधुलेढिआस्वादयतीतितथा मधुलिहतीतिमधुलिट् अतितुच्छत्वेनविसृष्टायेमायागुणाःविषयास्तेषुपुनर्नरमते अन्यस्तुतन्मध्वास्वादरहितःअतएवकामाभिभूतःसन्नात्मनोरजःपापंप्रमार्ष्टुमपि कर्मैवप्रायश्चित्तरूपमीहेत यतःकर्मणःपुनरपिरजःपापंस्यादेव कुंजरशौचवत् सत्वशोधकत्वाभावात् ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नैवविस्मितधियोबभूवुःकिंतुसत्यमुक्तमित्येवमेनिरे ततःप्रभृतिप्रतिशंकमानाःअस्मानेवैषह्यादितिशंकांबहंतस्तंद्रष्टुमपिबिभ्यतिस्म पाठांतरे
तुविस्मितधियोजाताः तेचततःप्रभृतिबिभ्यतिस्मेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ कुंभसंभवोऽगस्योमलयेपर्वतेआसीनोऽव्ययोहरिमर्चयन् पुनःपुनर्विश्वासा
र्थंहरेःपादौस्पृशन्नित्यर्थः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चतुर्थादित्रिभि
र्विश्वरूपजन्मविवक्षया ॥ प्रचेतःसुतदक्षस्यवंशस्तावत्प्रतन्यते ॥ १ ॥ चतुर्थेतुप्रजासृष्ट्यैदक्षेणाराधनंहरेः ॥ तपसाहंसगुह्याख्यस्तोत्रेणचनि

इत्थंस्वभर्तृगदितंभगवन्महित्वंसंस्मृत्यविस्मितधियोयमकिंकरास्ते ॥ नैवाच्युताश्रयजनंप्रतिशंकमानाद्रष्टुंचबिभ्यतिततःप्रभृतिस्मराजन्॥ ३४॥ इतिहासमिमंगुह्यंभगवान्कुंभसंभवः ॥ कथयामासमलयआसीनोहरिमर्चयन्॥ ३५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेतृतीयोऽध्यायः॥३॥ राजोवाच देवासुरनृणांसर्गोनागानांमृगपक्षिणाम्॥ सामासिकस्त्वयाप्रोक्तोयस्तुस्वायंभुवेऽंतरे॥ १॥ तस्यैवव्यासमिच्छामिज्ञातुंतेभगवन्यथा॥ अनुसर्गंयथाशक्त्याससर्जभगवान्परः॥ २॥ सूतउवाच इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यराजर्षेर्बादरायणिः॥प्रतिनंद्यमहायोगीजगादमुनिसत्तमः॥३॥ श्रीशुकउवाच यदाप्रचेतसःपुत्रादक्षप्राचीनबर्हिषः॥ अंतःसमुद्रादुन्मग्नाददृशुर्गांद्रुमैर्वृताम्॥ ४॥ द्रुमेभ्यःक्रुध्यमानास्तेतपोदीपितमन्यवः॥ मुखतोवायुमग्निंचससृजुस्तद्विधक्षया॥ ५॥ ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्तानुपलभ्यकुरूद्वह॥ राजोवाचमहान्सोमोमन्युप्रशमयन्निव ॥ ६ ॥

रूप्यते ॥ २ ॥ प्रसक्तानुप्रसक्तेनस्वायंभुवसुतान्वये ॥ नामप्रभावमाकर्ण्यवंशव्यासंबुभुत्सते ॥ ३ ॥ देवासुरेतिद्वाभ्याम् सामासिकःसंक्षिप्तो
यःप्रोक्तस्तृतीयस्कंधे ॥ १ ॥ व्यासंविस्तारम् तत्वत्तः ययाशक्त्यायथाससर्जतांशक्तितत्कारंचज्ञातुमिच्छामि अनुसर्गमनुवृत्तंसर्गम् ॥ २ ॥
॥ ३ ॥ दक्षादिरूपेणससर्जेतिवक्तुंदक्षजन्मप्रकारमाह यदेति प्राचीनबर्हिषःपुत्रायदासमुद्रमध्यादुन्मग्नानिर्गतास्तदागांपृथ्वींद्रुमैर्वृतांददृशुः
नारदोपदेशतःप्राचीनबर्हिषोनिवृत्त्याअराजकेसतिकृष्याद्यभावात् ॥ ४ ॥ तपसादीपितोमन्युर्येषांते तेषांद्रुमाणांदग्धुमिच्छया ॥ ५ ॥ ता
भ्यांवाय्वग्निभ्यांदह्यमानांस्तान्द्रुमान् वनस्पतीनांराजासोमउवाच ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

माद्रुमेभ्यइतिनवभिः हेमहाभागाः विवर्धयिषवोविशेषेणवर्धयितुमिच्छवः ॥ ७ ॥ प्रजापतीनांतद्भक्ष्यभोज्यदाहोऽनुचितइत्याह अहोइ तित्रिभिः ऊर्जंभक्ष्यमिषमन्नम् ॥ ८ ॥ अचराःफलाद्याः अपदास्तृणाद्याः अहस्ताःपश्वाद्याः चतुष्पदोमेषाद्याः ॥ ९ ॥ १० ॥ अतःआ तिष्ठतआश्रयत सतांमार्गमुपशमंपित्रादिभिर्जुष्टम् ॥ ११ ॥ प्रजानांप्रजापतिरेवबंधुरतस्तज्जीविकानाशोनकर्तव्यइतिदृष्टांतपंचकेनाह तो

माद्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योद्रोग्धुमर्हथ॥ विवर्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः॥ ७॥ अहोप्रजापतिप
तिर्भगवान्हरिरव्ययः॥ वनस्पतीनोषधीश्चससर्जोर्जमिषंविभुः॥८॥ अन्नंचराणामचरात्र्यपदःपादचारि
णाम्॥ अहस्ताहस्तयुक्तानांद्विपदांचचतुष्पदः॥ ९॥ यूयंचपित्राऽन्वादिष्टादेवदेवेनचानघाः॥ प्रजासर्गाय
हिकथंदक्षान्निर्दग्धुमर्हथ॥ १०॥ आतिष्ठतसतांमार्गंकोपंयच्छतदीपितम्॥ पित्रापितामहेनापिजुष्टंवःप्र
पितामहैः॥ ११॥ तोकानांपितरौबंधुर्दृशःपक्ष्मस्त्रियाःपतिः॥ पतिःप्रजानांभिक्षूणांगृत्यज्ञानांबुधःसुहृत्
॥ १२॥ अंतर्देहेषुभूतानामात्मास्तेहरिरीश्वरः॥ सर्वंतद्विज्ञयमीक्षध्वमेवंवस्तोषितोह्यसौ॥ १३॥ यःसमु
त्पतितंदेहआकाशान्मन्युमुल्बणम्॥ आत्मजिज्ञासयायच्छेत्सगुणानतिवर्तते॥ १४॥ अलंदग्धैर्द्रुमैर्दीनैः
खिलानांशिवमस्तुवः॥ वार्क्षीत्येषावराकन्यापन्नोत्वेप्रतिगृह्यताम्॥ १५॥ इत्यामंत्र्यवरारोहांकन्यामाप्स
रसींनृप॥ सोमोराजाययौदत्वातेधर्मेणोपयेमिरे॥ १६॥ तेभ्यस्तस्यांसमभवद्दक्षःप्राचेतसःकिल॥ यस्य
प्रजाविसर्गेणलोकाआपूरितास्त्रयः॥ १७॥

कानांबालानांमातापितरौ अज्ञानांज्ञानदोबुधएवसुहृत् ॥ १२ ॥ ईश्वराधिष्ठानत्वाच्चभूतद्रोहोनयुक्तइत्याह अंतर्देहेष्विति वोयुष्माभिः
॥ १३ ॥ आकाशाद्देहेसमुत्पतितमाकस्मिकमित्यर्थः आत्मविचारेणनियच्छेत् ॥ १४ ॥ खिलानांशेषाणांवोयुष्माकंचशिवमस्तु दक्षरक्ष
णार्थंतदीयांकन्यांददाति वार्क्षीदक्षैःपालिता ॥ १५ ॥ आमंत्र्यसांत्वयित्वा आप्सरसींअप्सरसःप्रम्लोचायाःसुताम् ॥१६ ॥ १७ ॥

दुहितृवत्सलइतितस्यकन्यावंशएवेत्युक्तम् मममत्तः ॥ १८ ॥ प्रजापतिर्दक्षः ॥ १९ ॥ अबृंहितमसंदद्धम् विंध्यस्यपादान्सन्निहितपर्वतान् ॥ २० ॥ २१ ॥ हंसगुह्याख्येनस्तोत्रेण कस्यदक्षस्य ॥ २२ ॥ परायसर्वोत्तमायनमोदधेनमनंकरोमि परत्वेहेतुः अवितथाअनुभूतिश्चिच्छक्तिर्यस्य अतोगुणत्रयाभासोजीवोनिमित्तंमायाचतयोर्बंधवेनियंत्रे एवमपिगुणेषुतत्त्वबुद्धिर्येषांतैर्जीवैरदृष्टधामस्वरूपंयस्य तत्रहेतुः निदत्तं मानंयस्मात् पाठांतरेनिरस्तंमानमवधिश्वयस्मात् तर्हिकथंतस्यसिद्धिरतआह स्वयंभुवेस्वप्रकाशाय ॥ २३ ॥ अदृष्टधामत्वंदर्शयन्नाह नेति पुरुषसखाजीवः अस्मिन्पुरेदेहे वसन्नपिअत्रैवसंवसतःसख्युर्यस्यसख्यकरणंप्रवर्तकादिकंनावैतिनजानातितस्मै कुतः व्यक्तदृष्टेःप्रपंचद्रष्टुः

यथाससर्जभूतानिदक्षोदुहितृवत्सलः॥ रेतसामनसाचैवतन्ममावहितःशृणु॥ १८ ॥मनसैवासृजत्पूर्वंप्र
जापतिरिमाःप्रजाः॥ देवासुरमनुष्यादीन्नभस्थलजलौकसः॥ १९ ॥तमबृंहितमालोक्यप्रजासर्गंप्रजाप
तिः॥ विंध्यपादानुपव्रज्यसोऽचरद्दुष्करंतपः॥२०॥तत्राघमर्षणंनामतीर्थंपापहरंपरम्॥ उपस्पृश्यानुसवनं
तपसाऽतोषयद्धरिम्॥२१॥ अस्तौषीद्धंसगुह्येनभगवंतमधोक्षजम्॥तुभ्यंतदभिधास्यामिकस्यातुष्यद्यतो
हरिः॥२२॥ प्रजापतिरुवाच नमःपरायावितथानुभूतयेगुणत्रयाभासनिमित्तबंधवे॥ अदृष्टधाम्नेगु
णतत्त्वबुद्धिभिर्निवृत्तमानायदधेस्वयंभुवे ॥ २३ ॥ नयस्यसख्यंपुरुषोऽवैतिसख्युःसखावसन्संवसतःपुरेऽ
स्मिन्॥ गुणोयथागुणिनोव्यक्तदृष्टेस्तस्मैमहेशायनमस्करोमि॥ २४ ॥देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्राना
त्मानमन्यंचविदुःपरंयत्॥ सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडे॥ २५ ॥

नहिद्रष्टादृश्योभवतीति प्रथमांतपाठेव्यक्तेप्रपंचएवदृष्टिर्यस्यसः गुणोविषयोगुणिनोविषयिणइंद्रियादेःसख्यंप्रकाशकत्वंयथानवेत्तितद्वत् ॥ २४ ॥ ननुगुणोजडत्वान्नजानाति जीवस्तुचेतनःकिमितिनजानाति अतआह देहइति देहाश्चासवश्चप्राणाअक्षाणींद्रियाणिमनवश्चअं तःकरणानिभूतानिचमात्राश्चतन्मात्राणिआत्मानंस्वरूपंदृश्यमन्यंमिद्रियवर्गतयोःपरंदेवतावर्गंचनविदुःपुमान्जीवस्तुसर्वमेतत्त्रयंवेद गुणांश्च तन्मूलभूतान्वेद तज्ज्ञोऽपिसन्यंसर्वज्ञंनवेद तमनंतमीडेस्तौमि ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अदृष्टधामत्वमुक्तास्वप्रकाशत्वमाह यदामनसउपरामःसमाधिर्नतुसुषुप्ताविवलयोनचजायत्स्वमयोरिवविक्षेपस्तदाह नामरूपेरूप्येतेयेनत
त्तथातस्य उपरामेहेतुः दृष्टंदर्शनंस्मृतिश्चतयोःसंप्रमोषान्नाशात् तदायःकेवलेनस्वरूपज्ञानेनप्रतीयतेतस्मैहंसायशुद्धाय शुचिशुद्धंमनःसद्म
प्रतीतिस्थानंयस्यतस्मैनमः ॥ २६ ॥ एवंभूतःकेषांप्रतीयतइत्यपेक्षायामाह मनीषिणइतिद्वाभ्याम् विवेकिनोयंनिष्कर्षतिविविच्यध्यायंति
सनिर्वाणसुखानुभूतिर्ममप्रसीदतामितिद्वयोरन्वयः एवंनिष्कर्षतांप्रतीयतइतिभावःकिमितिनिष्कर्षंति स्वशक्तिभिर्गूढमप्रकाशमानम् कति
भिर्नवभिःपुनश्चत्रिवृद्भिःत्रिगुणाभिः सप्तविंशत्युपाधिभिर्गूढमष्टाविंशंनिष्कर्षंतीत्यर्थः यद्वा नवभिःप्रकृतिपुरुषमदहंकारपंचतन्मात्ररूपा
भिः त्रिवृद्भिःत्रिगुणात्मिकाभिः चकारात्षोडशविकाररूपाभिश्च कथंभूतंनिष्कर्षंति मनीषयांऽतर्हृदिसंनिवेशितंनिश्चलीकृतंपांचदश्यं
पंचदशसामिधेनीमंत्रैःप्रकाश्यंअलौकिकंवह्निमिवाहंकारास्पदादात्मनोऽन्यंपरमात्मानंनिष्कर्षंतीत्यर्थः ॥ २७ ॥ अशेषाविशेषायस्या

यदोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमोषात्॥ यईयतेकेवलयास्वसंस्थयाहंसायतस्मैशुचिसद्म
नेनमः॥ २६॥ मनीषिणोंऽतर्हृदिसंनिवेशितंस्वशक्तिभिर्नवभिश्चत्रिवृद्भिः॥ वह्निंयथादारुणिपांचदश्यंम
नीषयानिष्कर्षंतिगूढम्॥ २७॥ सवैममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः॥ ससर्वनामासचविश्वरूपःप्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः॥ २८॥ यद्यन्निरुक्तंवचसानिरूपितंधियाऽक्षभिर्वामनसावोतयस्य॥
माभूत्स्वरूपंगुणरूपबृंहितंसवैगुणापायविसर्गलक्षणः॥ २९॥

स्तस्यामायायानिषेधेननिर्वाणसुखेअनुभूतिर्यस्य अप्रसक्तनिषेधासंभवात्प्रसक्तिमाह सएवसर्वनामासएवविश्वरूपइति तद्रूपत्वेपिवास्तव
त्वाभावान्निषेधःसंभवतीत्याह अनिरुक्ताआत्मनिशक्तिर्मायायस्यसः ॥ २८ ॥ ननुयदिकेवलयास्वसंस्थयाप्रतीयतेतर्हिसर्वनामत्वंविश्वरू
पत्वंचानुपपन्नंवागाद्यगोचरत्वादित्याशंक्यसर्वैर्नामभिर्वाच्यंप्रत्यक्षादिदृश्यंचतस्यस्वरूपंवस्तुतोमाभूत्तथापिमाययाघटतइतिश्लोकत्रयेणो
पपादयन्नमस्करोति यद्यदिति यद्यद्वचसानिरुक्तमभिहितंधियानिरूपितंव्यवसितमक्षभिर्वाइंद्रियैर्निरूपितंगृहीतमुतअपिमनसाऽपिनिरूपि
तंसंकल्पितंयस्यस्वप्रकाशत्वंतस्यतत्स्वरूपंमाभूत् स्वरूपत्वाभावेहेतुः हियस्मात्तद्गुणानामेवरूपंपाठांतरेगुणैर्वर्धितं सतुगुणव्यतिरिक्तःयतो
गुणानामपायविसर्गाभ्यांप्रलयोत्पत्तिभ्यांलक्ष्यतइतितथा चेतनाधिष्ठानंविनातयोरसंभवात् यद्वा यस्यस्वरूपंमाभून्नभवतितस्मैनमइतितृ
तीयेनान्वयः ॥ २९ ॥

तदेवंवस्तुतोगुणस्वरूपत्वाभावमंगीकृत्यअनिरुक्तात्मशक्तिरित्यनेनद्योतितंमाययासर्ववाच्यत्वेनविश्वरूपत्वमाह यस्मिन्नधिकरणे यतोऽपा
दानात् येनकरणेन यस्यसंबंधि यस्मैसंप्रदानाय यदीप्सिततमं यःकर्ता कुरुतेस्वतंत्रः कार्यतेचान्येनप्रयोज्यकर्त्रा तद्ब्रह्मेतिप्रत्येकंसंबंधः अत्र
चसप्तभिर्यच्छब्दैःसप्तविभक्त्यर्थादर्शिताःयथेतिचक्रियाकारकसंबंधप्रकारवाचिनामव्ययानामर्थाः कुरुतेकार्यतेचेतिस्वार्थपरार्थक्रियाऽ
न्वयश्चसर्वेषांदर्शितः चशब्देनभावकर्मादिविहितप्रत्ययार्थाःसंगृहीताः तद्ब्रह्मैवेतिकुतस्तत्राह तद्धेतुस्तेषांकारणम् तत्कुतः सर्वेभ्यःप्राक्प्रसिद्धं
ननुब्रह्मादयस्तद्धेतवःश्रूयंतेअवरेचदृश्यंतेतत्कथंब्रह्मैवतद्धेतुस्तत्राह परेषामवरेषांचहेतूनांपरमंकारणम् ननुसर्वकारणत्वेतस्यांकिनामसहका
रिभावेनूतदानीमन्यस्याभावात् सत्यं निरपेक्षमेवतत्कारणमित्याह अनन्यत्विजातीयशून्यम् एकंसजातीयशून्यंच तस्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः
॥ ३० ॥ नन्वेवंचेद्विश्वस्यहेतुस्तर्हिनकदाचिदनीदृशंजगदितिवदंतोमीमांसकाःकुतोऽत्रविवदंते तैश्चान्येस्वभाववादिनःसंवदंते तेचेतचतत्त्वावि

यस्मिन्यतोयेनचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरुतेकार्यतेच॥ परावरेषांपरमंप्राक्प्रसिद्धंतद्ब्रह्मतद्धेतुरनन्यदेकम्
॥३०॥यच्छक्तयोवदतांवादिनांवैविवादसंवादभुवोभवंति ॥ कुर्वंतिचैषांमुह्वरात्ममोहंतस्मैनमोऽनंतगु
णायभूम्ने ॥ ३१ ॥ अस्तीतिनास्तीतिचवस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः॥ अवेक्षितंकिंचनयोग
सांख्ययोःसमंपरंत्यनूकुलंबृहत्तत्॥ ३२॥

द्विर्बोधिताअपिकुतःपुनःपुनर्मुह्यंतितत्राह यस्यमायाविद्याद्याःशक्तयोविवादस्यक्वचित्संवादस्यभुवःस्थानानिभवंतितस्मैनमः ॥ ३१ ॥ ननु
किंतद्ब्रह्मयस्यशक्तयोविवादादिभुवोभवंतितत्राह अस्तीति योगउपासनाशास्त्रम् तत्रहिविराड्रूपेणोपासनायांपातालपादादिकमस्तीत्यु
पास्यत्वेनविधीयते नास्तीतिसांख्यंज्ञानशास्त्रम् तत्रह्यपाणिपादःअचक्षुरश्रोत्रमितिचपादादिनास्तीतिनिषिध्यते तयोर्योगसांख्ययोर्यत्किंचि
त्सममनुवर्तमानमवेक्षितंप्रतीतंतद्बृहत्ब्रह्म विवादास्पदंब्रह्मेत्यर्थः विवादंस्फुटयति भिन्नौअस्तिनास्तीत्येवंभूतौविरुद्धौधर्मौययोः तयोर्भिन्न
विषयत्वेऽपिविरोधोनस्यादित्येकस्थयोरित्युक्तमेकविषययोः कुतः वस्तुनिष्ठयोःपादादिविधिप्रतिषेधयोरेकवस्तुनिष्ठत्वात् समत्वेहेतुः परम्
हियतः विधिप्रतिषेधयोरविषयस्तयोःपादादिविषयत्वात् तथार्हिअविषयस्यसद्भावेकिंप्रमाणंतदाह अनुकूलमधिष्ठानंविनापादादिकल्प
नाऽयोगात् अवधिविनातन्निषेधायोगाच्च तयोरुपपादकत्वेनसिद्धमित्यर्थः तस्मैनमइतिपूर्वस्यानुषंगः ॥ ३२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननूदासीनस्यसमस्यनमस्कारेकोलाभस्तत्राह यइति पादमूलंभजतामनुग्रहार्थंप्राकृतनामरूपरहितोऽपिजन्मभिरवतारैर्विशुद्धोर्जितसत्त्वा निरूपाणिकर्मभिर्नामानिचयोभेजे तत्कृतः भगवानर्चित्यैश्वर्यः समह्यंप्रसीदतु ॥ ३३ ॥ ननुत्वादृशाःसकामागणेशादीन्प्रार्थयंतेत्वंतुतान्वि हायकिमितिभगवंतमेवप्रार्थयसेतत्राह प्राकृतैरर्वाचीनैर्ज्ञानपथैरुपासनामार्गैर्यथाशयंतत्तद्वासनानुसारेणयोदेहगतोऽतर्यामीतत्तद्देवतारूपेण विविधोभाति यथावायुःपार्थिवंचंपकादिगंधभेदमाश्रित्यनानागंधवान्विभाति रेणुगुणंधूसरत्वादिकमाश्रित्यनानारूपवान्प्रतीयते तद्वत्त स्यैवतत्तद्देवतारूपेणफलदातृत्वात्सईश्वरएवमेमनोरथंसत्यंकरोतुकिमंतर्गतबहुभिर्देवतांऽतैरित्यर्थः तदुक्तंगीतासु योयोयांयांतनुंभक्तःश्रद्ध

योऽनुग्रहार्थंभजतांपादमूलमनामरूपोभगवाननंतः॥ नामानिरूपाणिचजन्मकर्मभिर्भेजेसमत्यंपरमःप्र सीदतु॥३३॥ यःप्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानांयथाशयंदेहगतोविभाति॥ यथानिलःपार्थिवमाश्रितोगुणंसईश्व रोमेकुरुतान्मनोरथम्॥ ३४॥ श्रीशुकउवाच इतिस्तुतःसंस्तुवतःसतस्मिन्नघमर्षणे॥आविरासीत्कुरुश्रे ष्ठभगवान्भक्तवत्सलः॥ ३५॥ कृतपादःसुपर्णांसेप्रलंबाष्टमहाभुजः॥ चक्रशंखासिचर्मेषुधनुःपाशगदाध रः॥ ३६॥ पीतवासाघनश्यामःप्रसन्नवदनेक्षणः॥ वनमालानिवीतांगोलसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः॥ ३७॥ म हाकिरीटकटकःस्फुरन्मकरकुंडलः॥ कांच्यंगुलीयवलयनूपुरांगदभूषितः॥ ३८॥ त्रैलोक्यमोहनंरूपंबिभ्र त्त्रिभुवनेश्वरः॥ वृतोनारदनंदाद्यैःपार्षदैःसुरयूथपैः॥ ३९॥ स्तूयमानोऽनुगायद्भिःसिद्धगंधर्वचारणैः॥ रूपं तन्महदाश्चर्यंविचक्ष्यगतसाध्वसः॥ ४०॥

याऽर्चितुमिच्छति तस्यतस्याचलांश्रद्धांतामेवविदधाम्यहं सतयाश्रद्धयायुक्तस्तस्याराधनमीहते लभतेचततःकामान्मयैवविहितान्हितानि ति येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहमितिचेति ॥ ३४ ॥ संस्तुवतोदक्षस्यसभगवान्प्रत्यक्षोऽभूत् ॥ ३५ ॥ तंवर्णयतिसार्धैश्चतुर्भिः सुपर्ण स्यांसेस्कंधेकृतौपादौयेन प्रलंबाअष्टौमहांतोभुजायस्य चक्राद्यष्टायुधधरः ॥ ३६ ॥ प्रसन्नंवदनमीक्षणेचयस्य वनमालयानिवीतंकंठादि पादांतव्याप्तमंगंयस्य लसंतौश्रीवत्सकौस्तुभौयस्य ॥ ३७ ॥ महांतिकिरीटकटकानियस्य स्फुरंतीमकरकुंडलेयस्य कांच्यादिभिर्विभूषितः वलयमत्रपादभूषणंद्रष्टव्यं कटकस्योक्तत्वात् ॥ ३८ ॥ त्रैलोक्यमोहनंश्रीपुरुषोत्तमाख्यम् सुरयूथपैर्लोकपालैः ॥ ३९ ॥ ४० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४१ ॥ आपूरितानिमनोद्वाराणिइंद्रियाणितैर्यथाह्रदिन्योनद्योनिर्झरैरापूर्यंतेतथामहानंदपूर्णत्वेनावृत्तिकत्वाद्वागादीनांनकिंचिद्वक्तुंशक्तो ऽभूदित्यर्थः यद्यसौनावोचत्तथाऽपिचित्तज्ञइदंवक्ष्यमाणमाह ॥ ४२ ॥ भावंभक्तिंगतःप्राप्तः ॥ ४३ ॥ यत्यतस्तेतपःअस्यविश्वस्यउद्बृंहणं वृद्धिकरमतस्तेऽहंप्रीतः मत्तपसोलोकसमृद्ध्यर्थत्वेत्वत्प्रीतेःकिंकारणंतत्राह ममेति भूतानांविभूतयःसमृद्धयोभूयासुरितियत्एषएवममका मःअतोमत्कामपूरणादेवाहंप्रीतोऽस्मीत्यर्थः ॥ ४४ ॥ भूतिविस्तारप्रयत्नश्चतवोचितएवेत्याह ब्रह्मेति भवंतःप्रजापतयःभूतेरुद्भवस्यहेतवः ॥ ४५ ॥ विश्ववृद्ध्यर्थेनत्वत्तपसाऽहंप्रीतइत्युक्तंतदेवतपःस्तुवन्प्रसंगादन्यान्यपिलोकवृद्धिकराणिविद्यादीनिस्तौति तपोयमनियमादिसहितं

ननामदंडवद्भूमौप्रहृष्टात्माप्रजापतिः॥ नकिंचनोच्चारयितुमशकत्तीव्रयामुदा ॥ ४१ ॥ आपूरितमनोद्वारै र्ह्रदिन्यइवनिर्झरैः॥तंतथाऽवनतंभक्तंप्रजाकामंप्रजापतिम्॥ चित्तज्ञःसर्वभूतानामिदमाहजनार्दनः॥४२॥ श्रीभगवानुवाच प्राचेतसमहाभागसंसिद्धस्तपसाभवान्॥ यच्छ्रद्धयामत्परयामयिभावंपरंगतः॥ ४३॥ प्रीतोऽहंतेप्रजानाथयत्तेऽस्योद्बृंहणंतपः॥ ममैषकामोभूतानांयद्भूयासुर्विभूतयः ॥ ४४ ॥ ब्रह्माभवोभवंत श्चमनवोविबुधेश्वराः ॥ विभूतयोममह्येताभूतानांभूतिहेतवः॥ ४५॥ तपोमेहृदयंब्रह्मंस्तनुर्विद्याक्रियाकृ तिः॥ अंगानिक्रतवोजाताधर्मआत्माऽसवःसुराः ॥ ४६ ॥ अहमेवासमेवाग्रेनान्यत्किंचांतरंबहिः ॥ संज्ञा नमात्रमव्यक्तंप्रसुप्तमिवविश्वतः॥४७॥ मय्यनंतगुणेऽनंतेगुणतोगुणविग्रहः॥ यदासीत्ततएवाद्यःस्वयंभूः समभूदजः॥ ४८॥

ध्यानंमेहृदयम् विद्यासांगमंत्रजपः ध्यानंतनोतीतितनुर्देहः क्रियाध्यानादिविषयःपुंव्यापारोभावनाशब्दवाच्यस्तेनहिध्यानादिकमाक्रिय तइत्याकृतिः जाताःसुनिष्पन्नाः क्रतवोंगानि शिरोवाएतद्यत्प्रवर्ग्यःग्रीवाउपसदश्चक्षुषीआज्यभागावित्यादिश्रुतेः धर्मःक्रत्वाद्यपूर्वं आत्मा मनःहृदयाश्रयत्वात् सुरायज्ञभुजस्तएवअसवःप्राणाःसंतर्पणीयत्वात् ॥ ४६ ॥ तपसःसंतानवृद्धिहेतुत्वंदर्शयितुंद्वितीयतृतीयोक्तमितिहासमाह चतुर्भिः अहमेवेतिवस्त्वंतरव्यावृत्तिः आसमेवेतिक्रियांऽतरव्यावृत्तिः आंतरंग्राहकं बहिर्ग्राह्यम् संज्ञानमात्रंचैतन्यमात्रम् अव्यक्तमिंद्रियवृ त्तिभिरनभिव्यक्तम् अतएवप्रसुप्तमिव विश्वतःसर्वत्र ॥४७॥ गुणतोमायातः गुणमयोविग्रहोब्रह्मांडम् ततस्तदैव अजःअयोनिजः ॥ ४८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

खिलमसमर्थमिव ॥ ४९ ॥ मेमयातपतपेत्यभिहितःसन् येनतपसा ॥ ५० ॥ संततिवर्द्धनोपायमाह एषेति अंगहेदक्ष पंचजनाख्यस्यप्रजाप
तेः ॥ ५१ ॥ मिथुनस्ययोव्यवायोरतिःसएवधर्मोयस्यसत्वम् तथाभूतायांतस्याम् ॥ ५२ ॥ माययानिमित्तभूतया स्त्रियासहमिथुनीभूय भ
विष्यंतिपुत्रादिरूपेणोत्पत्स्यंते॥५३॥५४॥ ॥इतिषष्ठटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ ॥७॥ ॥पंचमेनारदेनाथवाचःकूटैस्तुनाशितान्॥सुतानाक
र्ण्यदक्षोऽमुंशशापेतिनिरूप्यते ॥१॥१॥अपृथग्धर्मशीलाएकाचारस्वभावाः ॥ २ ॥ तत्रप्रतीच्यांदिशिसिंधोर्नद्याःसमुद्रस्यचयत्रसंगमस्तत्रस्थं

सवैयदामहादेवोममवीर्योपबृंहितः॥ मेनेखिलमिवात्मानमुद्यतःसर्गकर्मणि ॥ ४९ ॥ अथमेऽभिहितोदेव
स्तपोतप्यतदारुणम्॥ नवविश्वसृजोयुष्मान्येनादावसृजद्विभुः॥५०॥ एषापंचजनस्यांगदुहितावैप्रजाप
तेः॥ असिक्नीनामपत्नीत्वेप्रजेशप्रतिगृह्यताम् ॥ ५१ ॥ मिथुनव्यवायधर्मस्त्वंप्रजासर्गमिमंपुनः॥ मिथुन
व्यवायधर्मिण्यांभूरिशोभावयिष्यसि ॥ ५२ ॥ त्वत्तोऽधस्तात्प्रजाःसर्वामिथुनीभूयमायया॥ मदीययाभ
विष्यंतिहरिष्यंतिचमेबलिम्॥ ५३॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तामिषतस्तस्यभगवान्विश्वभावनः॥ स्वप्नोपल
ब्ध्यार्थइवतत्रैवांतर्दधेहरिः॥ ५४॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥
श्रीशुकउवाच तस्यांसपांचजन्यांवैविष्णुमायोपबृंहितः॥ हर्यश्वसंज्ञानयुतंपुत्रानजनयद्विभुः॥ १ ॥ अपृ
थक्धर्मशीलास्तेसर्वेदाक्षायणानृप॥ पित्राप्रोक्ताःप्रजासर्गेप्रतीचींप्रययुर्दिशम् ॥ २ ॥ तत्रनारायणसर
स्तीर्थेसिंधुसमुद्रयोः॥ संगमोयत्रसुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितम्॥ ३॥ तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः॥
धर्मेपारमहंस्येचप्रोत्पन्नमतयोऽप्युत॥ ४ ॥ तेपिरेतपएवोग्रंपित्रादेशेनयंत्रिताः ॥ प्रजाविवृद्धयेयत्तान्देव
र्षिस्तान्ददर्शह ॥५॥उवाचचाथहर्यश्वाःकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः॥ अदृष्ट्वांतंभुवोयूयंबालिशाबतपालकाः॥६॥

नारायणसरोनामतीर्थंप्रययुरित्यन्वयः सुमहत्अतिविस्तीर्णम् ॥३॥ विनिर्धूतोमलोरागादिर्यस्मात्सआशयोयेषाम् ॥ ४ ॥ तान्शुद्धसत्वानपि
पित्रादेशजाड्येनप्रजाविवृद्धयेयत्तानुद्युक्तान्ददर्श ॥ ५ ॥ अहोमोक्षमार्गाधिकारिणःसंत्येतेप्रवृत्तिनिष्ठैःकर्मभिर्नश्येरन्नितिकृपयातान्निगूढा
र्थैर्वाक्यैरुपदिशतिस्म तदाह उवाचेतिचतुर्भिः पालकाःसंतोऽपिबालिशाअज्ञाःयूयंकथंप्रजाःस्रक्ष्यथ बालकाइतिपाठेबालिशत्वेहेतुः ॥ ६ ॥

वलयमत्रप[illegible]द्रष्टव्यं कटकस्योक्तत्वात् ॥ ३ [illegible]

एकएवपुरुषोयस्मिन्तद्राष्ट्रमदृष्टेत्यनुषंगः बिलंचेत्यादिद्वितीयांतानामविज्ञायकथंसर्गंकरिष्यथेतितृतीयेनान्वयः ॥ ७ ॥ पंचपंचानांपंचविशतेरद्भुतंगृहम् क्षौरपव्यंक्षुरैःपविभिर्वज्रैश्चनिर्मितमिवातितीक्ष्णंदृढंचेत्यर्थः स्वयंस्वतंत्रं भ्रमिभ्रमणस्वभावम् ॥८ ॥ विपश्चितःसर्वज्ञस्यस्वापितुरादेशमात्मनोनुरूपमविद्वांसोऽजानंतःपूर्वोक्तंचैकपुरुषंराष्ट्रमित्याद्यविज्ञायअहोकथंसर्गंकरिष्यथेत्यन्वयः ॥ ९ ॥ वाचःकूटंपरोक्षवादेनार्थो तरमिवप्रतीयमानंवचनम् औत्पत्तिकीसहजामनीषाविचारशक्तिर्यस्यास्तयाधियास्वयमेवविमृशुर्विचारितवंतः ॥ १० ॥ नारदोक्तदशवाक्यानांतैर्विमृश्यनिर्णीतानर्थानाह दशभिः अदृष्ट्वांतंभुवइत्यत्रभूशब्दार्थमाह भूरितिक्षेत्रंतच्चात्रजीवसंज्ञंलिंगशरीरं यत्निजबंधनमात्मनो

तथैकपुरुषंराष्ट्रंबिलंचादृष्टनिर्गमम्॥बह्वरूपांस्त्रियंचापिपुमांसंपुंश्चलीपतिम्॥७॥नदीमुभयतोवाहांपंचपं
चाद्भुतंगृहम्॥क्वचिद्धंसंचित्रकथंक्षौरपव्यंस्वयंभ्रमि॥८॥कथंस्वपितुरादेशमविद्वांसोविपश्चितः॥अनुरू
पमविज्ञायअहोसर्गंकरिष्यथ॥९॥ श्रीशुकउवाच तन्निशम्याथहर्यश्वाऔत्पत्तिकमनीषया॥वाचःकू
टंतुदेवर्षेःस्वयंविमृशुर्धिया॥१०॥भूःक्षेत्रंजीवसंज्ञंयदनादिनिजबंधनम्॥अदृष्ट्वातस्यनिर्वाणंकिमस
त्कर्मभिर्भवेत्॥११॥एकएवेश्वरस्तुर्योभगवान्स्वाश्रयःपरः॥तमदृष्ट्वाऽभवंपुंसःकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१२॥
पुमान्नैवैतियद्गत्वाबिलस्वर्गंगतोयथा॥प्रत्यग्धामाऽविदन्नहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१३॥नानारूपात्मनो
बुद्धिःस्वैरिणीवगुणान्विता॥तन्निष्ठामगतस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१४॥

बंधकारणंजन्महेतुः अंतशब्दार्थमाह तस्यजीवसंज्ञितस्यलिंगशरीरस्यनिर्वाणंनाशमदृष्ट्वाअसद्भिर्मोक्षानुपयोगिभिःकर्मभिःकिंभवेन्नकि
मपि ॥ ११ ॥ एकपुरुषमित्यस्यार्थमाह एकएवेति तुर्यःसर्वसाक्षी स्वाश्रयःस्वाधारः अभवंनित्यमुक्तम् असद्भिरीश्वरासमर्पितैःकर्मभिः
॥ १२ ॥ बिलंचादृष्टनिर्गममित्यस्यार्थमाह पुमान्यद्गत्वाप्राप्यबिलस्वर्गंपातालंगतइवनैवैतिनावर्ततेतत्प्रत्यक्धामज्योतीरूपंब्रह्मअविदःअ
विदुषः असद्भिर्नश्वरस्वर्गादिसाधनैःकर्मभिः ॥ १३ ॥ बह्वरूपांस्त्रियमित्यस्यार्थमाह नानारूपेति स्वैरिणीवपुंश्चलीवविमोहकैःरजआदिगुणै
रन्विता तन्निष्ठांतस्यअवसानंविवेकमगतस्यअप्राप्तस्य असद्भिरशांतैः ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पुमांसंपुंश्चलीपतिमित्यस्यार्थमाह तस्याःसंगेनभंशितमैश्वर्यंस्वातंत्र्यंयस्य कुत्सिताभार्यायस्यतद्वत् तस्यागतीःसुखदुःखलक्षणाःसंसरंतंग च्छंतंजीवमबुधस्यअजानतः असद्भिर्बुद्धाविवेकप्राप्तैः ॥ १५ ॥ नदीमुभयतोवाहामित्यस्यार्थमाह सृष्ट्यप्ययौकरोतीत्युभयतःप्रवाहोदर्शितः वेलाकूलंप्रवाहपतितानांनिर्गमस्थानंतपोविद्यादितस्यांतेसमीपेवेगितांनिर्गमप्रतिबंधायक्रोधाहंकारादिभिःकृतवेगाम् मत्तस्यतद्वेगेनविवशस्य अतएवतांतथाभूतामविज्ञस्यअविचारयतः असद्भिर्मायिकैः यद्वा वेलाकूलंसमुद्रस्यव्यवहारस्थानंतस्यसमीपेसमुद्रवद्धिक्रासाभ्यां यथाउभयतोंऽतर्बहिःकृतवेगानदीभवति एवंसमुद्रतुल्यस्यआत्मनोव्यवहारस्थानेदेहेजन्ममरणादिभिःकृतवेगामित्यर्थः वेगिनीमितिपाठेवेगवतीम् ॥ १६ ॥ पंचपंचेत्यस्यार्थमाह पंचविंशतितत्त्वानांपुरुषोंऽतर्यामीअद्भुतदर्पणमाश्चर्यरूपआश्रयःअध्यात्मंकार्यकारणसंघाताधिष्ठा

तत्संगभ्रंशितैश्वर्यंसंसरंतंकुभार्यवत्॥ तद्गतीरबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१५॥ सृष्ट्यप्ययकरींमायांवेलाकूलांतवेगिताम्॥ मत्तस्यतामविज्ञस्यकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१६॥ पंचविंशतितत्त्वानांपुरुषोऽद्भुतदर्पणम्॥ अध्यात्ममबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१७॥ ऐश्वरंशास्त्रमुत्सृज्यबंधमोक्षानुदर्शनम्॥विविक्तपदमज्ञायकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥ १८॥ कालचक्रंभ्रमिस्तीक्ष्णंसर्वंनिष्कर्षयज्जगत्॥ स्वतंत्रमबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्॥१९॥शास्त्रस्यपितुरादेशंयोनवेदनिवर्तकम्॥ कथंतदनुरूपायगुणविश्रंभ्युपक्रमेत्॥२०॥

तारंतमबुधस्य असद्भिर्मिथ्यास्वातंत्र्यकृतैः ॥ १७ ॥ क्वचिद्धंसमित्यस्यार्थमाह ऐश्वरमीश्वरप्रतिपादकम् विविक्तंपदंचिज्जडरूपंवस्तुयेनेति हंसपदव्याख्यानम् बंधमोक्षावनुदर्शयतीतितथा अनेनचित्राःकथायस्येतिव्याख्यातम तदुत्सृज्यअनभ्यस्य अज्ञायअविदुषः असद्भिर्बहिर्मुखैः ॥ १८ ॥ क्षौरपव्यमित्यस्यार्थमाह कालचक्रमिति भ्रमिर्भ्रमणात्मकम् तीक्ष्णमितिनिष्कर्षयदितिचक्षौरपव्यपदंव्याख्यातम् तदबुधस्य अतएवफलस्यनित्यबुद्ध्याकाम्यकर्मानुष्ठानेवैगुण्यबाहुल्यादसद्भिः ॥ १९ ॥ स्वपितुरादेशमित्यस्यार्थमाह शास्त्रस्यस्वपितुर्द्वितीयजन्महेतोः तदनुरूपायनिवृत्त्यनुरूपाय निवर्तकमादेशंयोनवेदसकथंगुणविश्रंभीगुणमयप्रवृत्तिमार्गविश्वासवान्सन्उपक्रमेत्सृष्ट्यादौप्रवर्तेत मोक्षेशास्त्रं ह्यबुद्धीनांजीवमायांऽतरात्मनाम् ॥ शास्त्रकालोपदेशानामज्ञानेकिमुकर्मभिरितिवाचःकूटसंग्रहश्लोकः ॥ २० ॥

वलयमत्र[illegible]टकस्योक्तत्वात् ॥

॥१५॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इतिव्यवसिताःएवंनिश्चितवंतः एकचेतसःऐकमत्ययुक्ताः तंनारदंप्रदक्षिणीकृत्यअपुनरावृत्तिमार्गंप्रययुः ॥ २१ ॥ निर्भातःसाक्षात्कृतोयोऽहषीकेशस्तस्यपदांबुजे अनुचरत् अन्वचरदित्यर्थः ॥ २२ ॥ नाशमदर्शनंस्वधर्मभंशंवा शीलेनशालतेशोभंतइतितथातेषाम् कोदक्षः सुप्रजस्त्वंसत्पुत्रवत्त्वम् शुचांशोकानांस्थानम् ॥ २३ ॥ अजेनब्रह्मणा सहस्रशःसहस्रसंख्यान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ परमंब्रह्मप्रणवंवक्ष्यमाणगंत्रंवा

इतिव्यवसिताराजन्हर्यश्वाएकचेतसः॥ प्रययुस्तंपरिक्रम्यपंथानमनिवर्तनम्॥२१॥ स्वरब्रह्मणिनिर्भातस्तद्ह षीकेशपदांबुजे ॥ अखंडंचित्तमावेश्यलोकाननुचरन्मुनिः ॥ २२ ॥ नाशंनिशम्यपुत्राणांनारदाच्छीलशा लिनाम्॥अन्वतप्यतकःशोचन्सुप्रजस्त्वंशुचांपदम् ॥२३॥सभूयःपांचजन्यायामजेनपरिसांत्वितः॥पुत्रान जनयद्दक्षःसबलाश्वान्सहस्रशः॥२४॥ तेऽपिपित्रासमादिष्टाःप्रजासर्गेधृतव्रताः॥ नारायणसरोजग्मुर्यत्र सिद्धाःस्वपूर्वजाः॥ २५॥ तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः॥ जपंतोब्रह्मपरमंतेपुस्तत्रमहत्तपः॥ २६॥ अब्भक्षाःकतिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः॥ आराधयन्मंत्रमिममभ्यस्यंतइडस्पतिम्॥२७॥ ओंनमो नारायणायपुरुषायमहात्मने॥ विशुद्धसत्त्वधिष्ण्यायमहाहंसायधीमहि॥२८॥इतितानपिराजेंद्रप्रतिसर्ग धियोमुनिः ॥ उपेत्यनारदःप्राहवाचःकूटानिपूर्ववत् ॥ २९ ॥ दाक्षायणाःसंश्रृणुतगदतोनिगमंमम॥ अन्वि च्छतानुपदवींभ्रातॄणांभ्रातृवत्सलाः॥ ३० ॥ भ्रातॄणांप्रायणंभ्रातायोऽनुतिष्ठतिधर्मवित्॥ सपुण्यबंधुःपुरु षोमरुद्भिःसहमोदते ॥ ३१ ॥ एतावदुक्त्वाप्रययौनारदोऽमोघदर्शनः ॥ तेऽपिचान्वगमन्मार्गंभ्रातॄणामेव मारिष॥ ३२॥

॥ २६ ॥ इडस्पतिंवाचांमंत्राणांपतिंविष्णुमाराधयामासुः ॥ २७ ॥ विशुद्धसत्त्वाश्रयायपरमहंसायनमोधीमहि ॥ २८ ॥ प्रतिसर्गेधीर्येषां तान् वाचःकूटानिअदृष्टांतंभुवइत्यादीनिपूर्वोक्तानिप्राह ॥ २९ ॥ हेदाक्षायणाःसंश्रृणुतेत्यादिपुनरन्यदपिप्राह निगममुपदेशम् अन्विच्छत अवलोकयत ॥ ३० ॥ प्रायणंप्रकृष्टमयनम् पुण्यमेवबंधुर्यस्य मरुद्भिर्भ्रातृवत्सलैर्देवैः ॥ ३१ ॥ अमोघंदर्शनंयस्य हेमारिषआर्य ॥ ३२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सधीचीनंसमीचीनम् प्रतीचीनंप्रत्यग्वृत्तिलभ्यम् अनुपथंअनुगुणंपंथानम् पश्चिमायामिनीर्गतारात्रयइव ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ पुत्राणांपारमहं स्यनिष्ठामुपश्रुत्यदक्षोपिप्रायशोविरक्तःस्यादितिदनुग्रहार्थंदेवर्षिस्तत्पार्श्वंगतस्तदातमुपलभ्यदक्षआह ॥ ३५ ॥ साधोरिवलिंगवेषोयस्यते नत्वयानोऽस्मदीयानामर्भकाणामसाधुअकारिकृतम् तदेवाह साधूनांस्वधर्मेप्रवृत्तानांभिक्षोर्योमार्गःसप्रदर्शितः ॥ ३६ ॥ ननुसंन्यासिनो मार्गःसाधुरेवमोक्षहेतुत्वात् सत्यम् ऋणत्रयापाकरणंविनातुमहाननर्थएवेत्याह ऋणैरिति जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायते ब्रह्मचर्ये णऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यः एषवाअनृणोयःपुत्रीयज्वाब्रह्मचारीतिश्रुतेः ऋणैरमुक्तानाम् नमीमांसितानिविचारितानिकर्मा

सधीचीनंप्रतीचीनंपरस्यानुपथंगताः॥ नाद्यापितेनिवर्ततेपश्चिमायामिनीरिव॥ ३३ ॥एतस्मिन्कालउत्पा तान्बहून्पश्यन्प्रजापतिः॥ पूर्ववन्नारदकृतंपुत्रनाशमुपाश्रृणोत्॥३४॥ चुक्रोधनारदायासौपुत्रशोकविमू र्छितः॥ देवर्षिमुपलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः॥३५॥ दक्षउवाच अहोअसाधोसाधूनांसाधुलिंगेननस्त्व या॥ असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षोर्मार्गःप्रदर्शितः॥३६॥ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणाम्॥ विघा तःश्रेयसःपापलोकयोरुभयोःकृतः॥३७॥एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्धरेः ॥ पार्षदमध्येचरसियशो हानिरपत्रपः॥ ३८ ॥ननुभागवतानित्यंभूतानुग्रहकातराः॥ कृतेत्वांसौहृदघ्नंवैवैरंकरमवैरिणाम्॥ ३९ ॥

णियैः तेषांतावदृणविमोकोनास्ति तदुत्तरकालभावित्वाच्चपुत्रोत्पादनयज्ञानुष्ठानयोरभावेनपितृदेवर्षिऋणाद्विमुक्तिश्चनास्ति अतःहेपाप विषयभोगत्यागादिहलोकेश्रेयसोविघातःकृतः मोक्षानधिकारित्वाच्चपरलोकेपिश्रेयसोविघातःकृतइत्यर्थः तथाचमनुः ऋणानित्रीण्यपाकृ त्यमनोमोक्षेनिवेशयेत् अनपाकृत्यमोक्षंतुसेवमानोव्रजत्यधइति ॥ ३७ ॥ बालानांमतिंपुत्रादिविषयांभिनत्तीतितथा एवंनिरनुक्रोशोनिर्घृ णः हरेर्यशोनाशकःसंस्तत्पार्षदानांमध्येकथंचरसि ॥ ३८ ॥ निर्लज्जत्वमेवाह नन्विति त्वामृतेभागवताःसर्वेभूतानुग्रहपरवशास्त्वंतुभूतविप्रि यंकुर्वन्कथंनलज्जसइतिभावः ॥ ३९ ॥

ननुवैराग्यादुपशमउपशमाच्चभूतस्नेहपाशच्छेदनंभवति नचविरक्तस्यक्रणत्रयापाकरणमावश्यकं यदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेत् यदिवेतर
थाब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेदित्यादिश्रुतेः अतोवैराग्योपदेशेनतेषांमयाऽनुग्रहएवकृतइतिचेत्तत्राह नेति यद्यपित्वमेवंमन्यसेतथापिमृषाकेवलिना
ज्ञानंविनाऽवधूतवेषेणत्वयाइत्थंमतिचालनेकृतेऽपिपुंसांविरागोनैवस्यात्नचविरागंविनोपशमोनचतेनविनास्नेहपाशनिकृंतनमित्यर्थः ॥ ४० ॥
इत्थंविरागोनस्यादित्यत्रहेतुमाह नानुभूयअननुभूयविषयाणांतीक्ष्णतांदुःखहेतुत्वंनजानाति तस्माद्विषयानुभवेनतीक्ष्णत्वज्ञानात् ॥ ४१ ॥
अतस्त्वयाऽस्माकमप्रियमेवकृतंतथाऽपिवयंनकुर्मइत्याह यदिति कर्मसंधानांकर्ममर्यादानाम् कर्तुमंधानामितिपाठेविप्रियंकर्तुमजानतामित्य

नेत्थंपुंसांविरागःस्यात्त्वयाकेवलिनामृषा ॥ मन्यसेयद्युपशमंस्नेहपाशनिकृंतनम् ॥ ४० ॥ नानुभूयनजानातिपुमान्विषयतीक्ष्णताम् ॥ निर्विद्येतस्वयंतस्मान्नतथाभिन्नधीःपरैः ॥ ४१ ॥ यन्नस्त्वंकर्मसंधानांसाधूनांगृहमेधिनाम् ॥ कृतवानसिदुर्मर्षंविप्रियंतवमर्षितम् ॥ ४२ ॥ तंतुकृंतनयन्नस्त्वमभद्रमचरःपुनः ॥ तस्माल्लोकेषुतेमूढनभवेद्भ्रमतःपदम् ॥ ४३ ॥ श्रीशुकउवाच प्रतिजग्राहतद्वाढंनारदःसाधुसंमतः ॥ एतावान्साधुवादोहितितिक्षेतेश्वरःस्वयम् ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदक्षनारदशापोनामपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच ततःप्राचेतसोऽसिक्न्यामनुनीतःस्वयंभुवा ॥ षष्टिंसंजनयामासदुहितॄःपितृवत्सलाः ॥ १ ॥ दशधर्मायकायेंदोर्द्विषट्त्रिणवदत्तवान् ॥ भूतांगिरःकृशाश्वेभ्योद्वेद्वेतार्क्ष्यायचापराः ॥ २ ॥

र्थः दुःसहंयत्त्वंकृतवानसितन्मर्षितंसोढम् ॥ ४२ ॥ तथाऽपितवाभद्रंभविष्यत्येवेत्याह तंतुकृंतनसंतानच्छेदक यद्यस्मात्अभद्रंपुत्राणांस्था
न.शमचरस्तत्तस्मात्तवलोकेषुभ्रमतःपदंस्थानंनभवेदितिमृदुच्छलेनशापः ॥ ४३ ॥ वाढंतथेतिस्वीकृतवान् ईश्वरोऽपिप्रतिशप्तुंसमर्थोऽपि
तितिक्षेतसहेतेतियत्एतावानेव ॥ ४४ ॥ ॥ इ०भा०ष०टीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ षष्ठेदक्षेणसृष्टायांकन्याषष्ट्यांप्रकीर्तिताः ॥
पृथग्वंशायतोजातोविश्वरूपोदितेःसुतात् ॥ १ ॥ नारदात्पुत्राणांनाशमाशंकमानोदुहितॄर्जनयामास ॥ १ ॥ कायकश्यपाय द्विषट्द्विगुणाःष
ट्द्वादशयासुताः त्रयोदशेत्यर्थः इंदोःसोमाय त्रिणवसप्तविंशतिम् तार्क्ष्यायनामांतरंप्राप्तायकश्यपायैव अपराअवशिष्टाश्चतस्रः ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सापत्यानामपत्यसहितानाम् मेमत्तःश्रृणु प्रसूतिप्रसवैःपुत्रपौत्रादिभिः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ततोदेवऋषभात् ॥ ५ ॥ यतःकीकटात्भुवोदुर्गाणिदुर्गाभिमानिनोदेवाः जामेयःजाम्याःपुत्रःस्वर्गःततःस्वर्गात्नंदिःपुत्रोऽभवदिति ॥ ६ ॥ तत्सुतःसाध्यानांसुतः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ वसोर्वंशस्यभू

॥ १७ ॥

नामधेयान्यमूषांत्वंसापत्यानांचमेश्रृणु ॥ यासांप्रसूतिप्रसवैर्लोकाआपूरितास्त्रयः ॥ ३ ॥ भानुर्लंबाककुज्जामिर्विश्वासाध्यामरुत्वती ॥ वसुर्मुहूर्तासंकल्पाधर्मपत्न्यःसुताञ्छृणु ॥ ४ ॥ भानोस्तुदेवऋषभइंद्रसेनस्ततो नृप ॥ विद्योतआसील्लंबायास्ततश्चस्तनयिन्नवः ॥ ५ ॥ ककुभःसंकटस्तस्यकीकटस्तनयोयतः ॥ भुवोदुर्गाणि जामेयःस्वर्गोनंदिस्ततोऽभवत् ॥ ६ ॥ विश्वेदेवास्तुविश्वायाअप्रजांस्तान्प्रचक्षते ॥ साध्योगणस्तुसाध्याया अर्थसिद्धिस्तुतत्सुतः ॥ ७ ॥ मरुत्वांश्चजयंतश्चमरुत्वत्यांबभूवतुः ॥ जयंतोवासुदेवांशउपेंद्रइतियंविदुः ॥ ८ ॥ मौहूर्तिकादेवगणामुहूर्तायाश्चजज्ञिरे ॥ येवैफलंप्रयच्छंतिभूतानांस्वस्वकालजम् ॥ ९ ॥ संकल्पायाश्चसंकल्पःकामःसंकल्पजःस्मृतः ॥ वसवोष्टौवसोःपुत्रास्तेषांनामानिमेश्रृणु ॥ १० ॥ द्रोणःप्राणोध्रुवोर्कोऽग्निर्दोषोवसुर्विभावसुः ॥ द्रोणस्याभिमतेःपत्न्याहर्षशोकभयादयः ॥ ११ ॥ प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुपुरोजवः ॥ ध्रुवस्यभार्याधरणिरसूतविविधाःपुरः ॥ १२ ॥ अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयःस्मृताः ॥ अग्नेर्भार्यावसोर्धारापुत्राद्रविणकादयः ॥ १३ ॥ स्कंदश्चकृत्तिकापुत्रोयेविशाखादयस्ततः ॥ दोषस्यशर्वरीपुत्रःशिशुमारोहरेःकला ॥ १४ ॥ वसोरांगिरसीपुत्रोविश्वकर्माकृतीपतिः ॥ ततोमनुश्चाक्षुषोभूद्विश्वेसाध्यामनोःसुताः ॥ १५ ॥

यस्त्वादंतेनिर्देशः मेमत्तः ॥ १० ॥ अभिमतिर्नामपत्नीतस्याहर्षादयःपुत्राः ॥ ११ ॥ सहश्चआयुश्चपुरोजवश्चपुत्राःपुरःपुराणि ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ स्कंदश्चकृत्तिकासुतोऽग्नेःपुत्रः षाण्मातुरइतिअग्निभूरितिचप्रसिद्धेः ततःस्कंदात् ॥ १४ ॥ आकृतीपतिःशिल्पाचार्यःततोविश्वकर्मण श्चाक्षुषोमनुरासीत् ॥ १५ ॥

॥ १७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

विभावसोःउषानामभार्या अथआतपात्पंचयामोदिवसोजातः अतएवरात्रिस्त्रियामा प्रदोषप्रत्यूषयोर्दिवसस्यावयवत्वात् ॥ १६ ॥ भूतस्य द्वेभार्येतयोर्वंश ाह सरूपेति ॥ १७ ॥ महानित्येवमेकादशरूपस्यरुद्रस्यपार्षदाःप्रेतादयः अन्येअन्यस्यांजाताः ॥ १८ ॥ अंगिरसःस्वधा सतीचेतिद्वेभाये.तयोर्वंशमाह प्रजापतेरिति स्वधानामपत्नीपितॄन्पुत्रत्वेऽकरोत् अथसतीचअथर्वांगिरसंनामवेदम् ॥ १९ ॥ कृशाश्वस्यअ

विभावसोरसूतोषाव्युष्टंरोचिषमातपम् ॥ पंचयामोऽथभूतानियेनजाग्रतिकर्मसु ॥ १६ ॥ सरूपासूतभूतस्य भार्यारुद्रांश्चकोटिशः ॥ रैवतोऽजोभवोभीमोवामउग्रोवृषाकपिः ॥ १७ ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहानिति ॥ रुद्रस्यपार्षदाश्चान्येघोराभूतविनायकाः ॥ १८ ॥ प्रजापतेरंगिरसःस्वधापत्नीपितॄनथ ॥ अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वेचाकरोत्सती ॥ १९ ॥ कृशाश्वोऽर्चिषिभार्यायांधूम्रकेशमजीजनत् ॥ धिषणायांवेदशिरादेवलंवयुनंमनुम् ॥ २० ॥ तार्क्ष्यस्यविनताकद्रूःपतंगीयामिनीइति ॥ पतंग्यसूतपतगान्यामिनीशलभानथ ॥ २१ ॥ सुपर्णाऽसूतगरुडंसाक्षाद्यज्ञेशवाहनम् ॥ सूर्यसूतमनूरुंचकद्रूर्नागाननेकशः ॥ २२ ॥ कृत्तिकादीनिनक्षत्राणींदोःपत्न्यस्तुभारत ॥ दक्षशापात्सोऽनपत्यस्तासुयक्ष्मग्रहार्दितः ॥ पुनःप्रसाद्यतंसोमःकलालेभेक्षयेदिताः ॥ २३ ॥ शृणुनामानिलोकानांमातॄणांशंकराणिच ॥ अथकश्यपपत्नीनांयत्रसूतमिदंजगत् ॥ २४ ॥ अदितिर्दितिर्दनुःकाष्ठाअरिष्टासुरसाइला ॥ मुनिःक्रोधवशाताम्रासुरभिःसरमातिमिः ॥ २५ ॥ तिमेर्यादोगणाआसन्श्वापदाःसरमासुताः ॥ सुरभेर्महिषागावोयेचान्येद्विशफानृप ॥ २६ ॥

र्चिर्धिषणेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह कृशाश्वइति ॥ २० ॥ २१ ॥ सुपर्णाविनता अनूरुमरुणम् ॥ २२ ॥ रोहिण्यामेवप्रेमातिशयेनान्यासामुपेक्षणात्कुपितस्यदक्षस्यशापाद्यक्ष्मयहार्दितःक्षयरोगपीडितःसंस्तास्वनपत्योऽभूत् तंदक्षंप्रसाद्यकेवलंकलाएवलेभेनत्वपत्यानि कथंभूताः क्षयेकृष्णपक्षेदिताःखंडिताःसतीः पाठांतरेक्षयेसतिपुनरेधितास्तेनैववर्धिताःसतीः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अल्पत्वेनसुगमत्वाद्यथायथंव्युत्क्रमेणतासांवंशानाह तिमेरित्यादिना ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २७ ॥ सौरसाःसुरसायाःपुत्राः ॥ २८ ॥ प्राधानिकान्मुख्यानष्टादशशृणु ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ वैश्वानरोदनोःपुत्रस्तस्यसुताः ॥ ३२ ॥
कःप्रजापतिःकश्यपउपयेमे दानवीपरिणयनेहेतुः ब्रह्मणाचोदितइति ॥ ३३ ॥ तयोःषष्टिसहस्राणिनिवातकवचाःपुत्राजातास्तांश्चस्वर्गतःसं

ताम्रायाःश्येनगृध्राद्यामुनेरप्सरसांगणाः॥ ददशूकादयःसर्पाराजन्क्रोधवशात्मजाः॥ २७॥ इलायाभूरु
हाःसर्वेयातुधानाश्चसौरसाः॥ अरिष्टायाश्चगंधर्वाःकाष्ठायाद्विशफेतराः॥ २८॥ सुतादनोरेकषष्टिस्तेषांप्रा
धानिकान्शृणु॥ द्विमूर्धाशंबरोऽरिष्टोहयग्रीवोविभावसुः॥ २९॥ अयोमुखःशंकुशिराःस्वर्भानुःकपिलोऽ
रुणः॥ पुलोमावृषपर्वाचएकचक्रोऽनुतापनः॥ ३०॥ धूमकेशोविरूपाक्षोविप्रचित्तिश्चदुर्जयः॥ स्वर्भानोः
सुप्रभांकन्यामुवाहनमुचिःकिल॥ वृषपर्वणस्तुशर्मिष्ठांययातिर्नाहुषोबली॥ ३१॥ वैश्वानरसुतायाश्चच
तस्रश्चारुदर्शनाः॥ उपदानवीहयशिरापुलोमाकालकातथा॥ ३२॥ उपदानवींहिरण्याक्षःक्रतुर्हयशिरांनृ
प॥ पुलोमांकालकांचद्वेवैश्वानरसुतेतुकः॥ उपयेमेऽथभगवान्कश्यपोब्रह्मचोदितः॥ ३३॥ पौलोमाःकाल
केयाश्चदानवायुद्धशालिनः॥ तयोःषष्टिसहस्राणियज्ञघ्नांस्तेपितुःपिता॥ जघानस्वर्गतोराजन्नेकइंद्रप्रियं
करः॥ ३४॥ विप्रचित्तिःसिंहिकायांशतंचैकमजीजनत्॥ राहुज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउपागतः॥३५॥ अथा
तःश्रूयतांवंशोयोऽदितेरनुपूर्वशः॥ यत्रनारायणोदेवःस्वांशेनावतरद्विभुः॥ ३६॥ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टा
ऽथसविताभगः॥ धाताविधातावरुणोमित्रःशक्रउरुक्रमः॥ ३७॥ विवस्वतःश्राद्धदेवंसंज्ञासूयतवैमनु
म्॥ मिथुनंचमहाभागायमंदेवंयमींतथा॥ सावैभूत्वाऽथवडवानासत्यौसुषुवेभुवि॥ ३८॥ छायाशनैश्च
रंलेभेसावर्णिंचमनुंततः॥ कन्यांचतपतींयावैववव्रेसंवरणंपतिम्॥ ३९॥

॥ १८ ॥

स्तेपितामहोर्जुनोजघान ॥ ३४ ॥ राहुर्ज्येष्ठोयस्य ॥ ३५ ॥ ३६ ॥३७॥ असूयतअजनयत् भुविवर्तमाना ॥ ३८॥ ततोविवस्वतः ॥३९॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection, Digitized by S3 Foundation USA

चर्षणयःकृताज्ञानवंतः पश्यतिकर्मत्वेननिघंटावुक्तेः यत्रयेषुआत्मानुध्यानविशेषेणमानुषीजातिश्चोपकल्पिता तथाचश्रुतिः पुरुषत्वेचा विस्तरामात्माइति ॥ ४० ॥ कुपितंहरमितिशेषः विवृतद्विजःप्रकटितदंतःसन् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ यद्यदाविमतेनअवज्ञातेनबृहस्पतिनापरित्य क्तास्तदाद्विषतांशत्रूणांभागिनेयमपिविश्वरूपंपौरोहित्येवृतवंतः ॥ ४३ ॥ ॥ इतिषष्ठटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सप्तमे

अर्यम्णोमातृकापत्नीतयोश्चर्षणयःसुताः॥ यत्रवैमानुषीजातिर्ब्रह्मणाचोपकल्पिता ॥ ४० ॥ पूषाऽनपत्यः पिष्टादोभग्नदंतोऽभवत्पुरा॥ योऽसौदक्षायकुपितंजहासविवृतद्विजः॥४१॥ त्वष्टुर्दैत्यानुजाभार्यारचनानामकन्यका॥ संनिवेशस्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान्॥ ४२॥ तंवव्रिरेसुरगणाःपौरोहित्यंद्विषतामपि ॥ विमतेनपरित्यक्तागुरुणांगिरसेनयत्॥ ४३॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषष्ठोऽध्यायः॥ ६॥ ॥ ७॥ राजोवाच कस्यहेतोःपरित्यक्ताआचार्येणात्मनःसुराः॥ एतदाचक्ष्वभगवन्शिष्याणामक्रमंगुरौ॥ १॥ श्रीशुकउवाच इंद्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः॥ मरुद्भिर्वसुभीरुद्रैरादित्यैर्ऋभुभिर्नृप॥ २॥ विश्वेदेवै श्चसाध्यैश्चनासत्याभ्यांपरिश्रितः॥ सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ३॥ विद्याधराप्सरोभिश्चकिन्नरैःपतगोरगैः॥ निषेव्यमाणोमघवान्स्तूयमानश्चभारत ॥ ४॥ उपगीयमानोललितमास्थानाध्यासनाश्रितः॥ पांडुरेणातपत्रेणचंद्रमंडलचारुणा॥ ५॥ युक्तश्चान्यैःपारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः॥ विराजमानःपौलोम्यासहार्धासनयाभृशम्॥ ६॥

विश्वरूपोऽसौपौरोहित्येवृतःसुरैः ॥ गुरुणासंपरित्यक्तैःपौरोहित्यमथाकरोत् ॥ १ ॥ कस्यहेतोःकस्माद्धेतोःआत्मनःशिष्याःसुराःपरित्यक्ताःअक्रममपराधम् ॥ १ ॥ सइंद्रोयदासंप्राप्तंवाचस्पतिनाभ्यनंदतनादृतवांस्तदासआंगिरसस्ततोनिर्गत्यतूष्णींस्वगृहमाययावित्यष्टानामन्वयःअनादरेहेतुमदंदर्शयितुंतंविशिनष्टि त्रिभुवनैश्वर्यमदेनोल्लंघितःसतांपंथायेनसः ॥ २ ॥ परिश्रितःपरिवृतः ॥ ३ ॥ ४ ॥ आस्थानंसभातस्मिन्नध्यासनंसिंहासनंतदास्थितः ॥ ५ ॥ पारमेष्ठ्यैर्महाराजचिह्नैः आसनस्यार्धेस्थितयापौलोम्यासहविराजमानःसन् ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उत्थानादिनानाभ्यनंदत ॥ ७ ॥ नचोच्चचालआसनएवस्थितोऽपिकिंचिन्नचलितवान् ॥ ८ ॥ श्रीमदेनयाविक्रियातांविद्वान्जानन् ॥ ९ ॥ प्रतिबुद्ध्यअनुस्मृत्य ॥ १० ॥ ममकृतंकर्मअहोअसाधुयद्यस्मात्दभ्रबुद्धिनाअल्पमतिनामयाकात्कृतस्तिरस्कृतः ॥ ११ ॥ विबुधानांसात्विकानांदेवानामीश्वरोप्यहम् ॥ १२ ॥ ननुसिंहासनस्थोराजाऽभ्युत्थानंनकुर्यादितिवृद्धावदंतितत्राह यइतिद्वाभ्याम् धिषणमासनम् ॥ १३ ॥

सयदापरमाचार्यंदेवानामात्मनश्चह ॥ नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ ७ ॥ वाचस्पतिंमुनिवरं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ नोच्चचालासनादिंद्रःपश्यन्नपिसभागतम् ॥ ८ ॥ ततोनिर्गत्यसहसाकविरांगिरसःप्रभुः ॥ आययौस्वगृहंतूष्णींविद्वाञ्छ्रीमदविक्रियाम् ॥ ९ ॥ तर्ह्येवप्रतिबुद्धेंद्रोगुरुहेलनमात्मनः ॥ गर्हयामाससदसिस्वयमात्मानमात्मना ॥ १० ॥ अहोबतममासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना ॥ यन्मयैश्वर्यमत्तेनगुरुःसदसिकात्कृतः ॥ ११ ॥ कोगृद्ध्येत्पंडितोलक्ष्मींत्रिविष्टपपतेरपि ॥ ययाऽहमासुरंभावंनीतोद्यविबुधेश्वरः ॥ १२ ॥ येपारमेष्ठ्यंधिषणमधितिष्ठन्नकंचन ॥ प्रत्युत्तिष्ठेदितिब्रूयुर्धर्मंतेनपरंविदुः ॥ १३ ॥ तेषांकुपथदेष्टृणांपततांतमसिह्यधः ॥ येश्रद्धध्युर्वचस्तेवैमज्जंत्यश्मप्लवाइव ॥ १४ ॥ अथाहममराचार्यमगाधधिषणंद्विजम् ॥ प्रसादयिष्येनिशठःशीर्ष्णांतच्चरणंस्पृशन् ॥ १५ ॥ एवंचिंतयतस्तस्यमघोनोभगवान्गृहात् ॥ बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टांगतिमध्यात्ममायया ॥ १६ ॥ गुरोर्नाधिगतःसंज्ञांपरीक्षन्भगवान्स्वराट् ॥ ध्यायन्धियासुरैर्युक्तःशर्मनालभतात्मनः ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वैवासुराःसर्वेआश्रित्यौशनसंमतम् ॥ देवान्प्रत्युद्यमंचक्रुर्दुर्मदाआततायिनः ॥ १८ ॥ तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः ॥ ब्रह्माणंशरणंजग्मुःसहेंद्रानतकंधराः ॥ १९ ॥

कुपथंदिशंतिउपदिशंतीतिकुपथदेष्टारस्तेषांवचः अश्ममयःप्लवोयेषांतेयथामज्जंतंप्लवमनुमज्जंतितद्वत् ॥ १४ ॥ अगाधागंभीराधिषणायस्यतम् निशठःशाठ्यहीनःसन् ॥ १५ ॥ अधिकयाआत्ममायया ॥ १६ ॥ गुरोःसंज्ञांज्ञानोपायंपरीक्षमाणोऽपिनाधिगतःअप्राप्तःसन् ॥ १७ ॥ आततायिनःउद्यतास्त्राः ॥ १८ ॥ निर्भिन्नान्यंगानिउत्तमांगानिशिरांसिऊरवोबाहवश्चयेषाम् ॥ १९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २० ॥ वोयुष्माकंकृतंकरणंमहदभद्रं तदाह ब्रह्मिष्ठमिति नाभ्यनंदतनाभिनंदितवंतः ॥ २१ ॥ परेभ्यःशत्रुभ्योवःपराभवइतियत्अयंतस्य अनयस्यअन्यायस्यसंबंधीफलरूपआसीत् उक्तंच ब्राह्मणंकुलसंपन्नंभक्तंविष्णोर्महात्मनः आयांतंवीक्ष्यनोत्तिष्ठत्सदुःखैःपरिभूयतइति स्वयमेववैरिणोहंतारोयेषांतेभ्यः ॥ २२ ॥ गुरुतिरस्कारसत्कारावेवापचयोपचयकारणमित्यसुरदृष्टांतेनाह मघवन्निति द्विषतःशत्रून् काव्यंभार्गवंगुरुमेवासेव्योपचितान् उपचितत्वमेवाह आददीरन्गृह्णीयुः ॥ २३ ॥ अभेद्योमंत्रोयेषाम् अनुशिक्षितार्थाःशिष्याःयतःविप्रागो

तांस्तथाऽभ्यर्दितान्वीक्ष्यभगवानात्मभूरजः॥ कृपयापरयादेवउवाचपरिसांत्वयन्॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच अहोबतसुरश्रेष्ठात्यभद्रंवःकृतंमहत्॥ ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंदांतमैश्वर्यान्नाभ्यनंदत॥ २१ ॥ तस्यायमनयस्यासीत्परेभ्योवःपराभवः॥ प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यःसमृद्धानांचयत्सुराः॥ २२॥ मघवन्द्विषतःपश्यप्रक्षीणान्गुर्वतिक्रमात्॥ संप्रत्युपचितान्भूयःकाव्यमाराध्यभक्तितः॥ आददीरन्निलयनंममापिभृगुदेवताः॥२३॥ त्रिविष्टपंकिंगणयंत्यभेद्यमंत्राभृगूणामनुशिक्षितार्थाः ॥ नविप्रगोविंदगवीश्वराणांभवंत्यभद्राणिनरेश्वराणाम्॥ २४ ॥ तद्विश्वरूपंभजताशुविप्रंतपस्विनंत्वाष्ट्रमथात्मवंतम्॥ सभाजितोऽर्थान्सविधास्यतेवोयदिक्षमिष्यध्वमुतास्यकर्म॥ २५॥ श्रीशुकउवाच तएवमुदिताराजन्ब्रह्मणाविगतज्वराः॥ ऋषिंत्वाष्ट्रमुपव्रज्यपरिष्वज्येदमब्रुवन्॥ २६॥ देवाऊचुः वयंतेऽतिथयःप्राप्ताआश्रमंभद्रमस्तुते॥ कामःसंपाद्यतांतातपितॄणांसमयोचितः॥ २७॥ पुत्राणांहिपरोधर्मःपितृशुश्रूषणंसताम्॥ अपिपुत्रवतांब्रह्मन्किमुतब्रह्मचारिणाम्॥ २८॥ आचार्योब्रह्मणोमूर्तिःपितामूर्तिःप्रजापतेः॥ भ्रातामरुत्पतेर्मूर्तिर्मातासाक्षात्क्षितेस्तनुः ॥ २९॥ दयायाभगिनीमूर्तिर्धर्मस्यात्मातिथिःस्वयम्॥ अग्नेरभ्यागतोमूर्तिःसर्वभूतानिचात्मनः॥३०॥

विदोगावश्चेश्वराःअनुग्राहकायेषांतेषामेवअभद्राणिनभवंतिअन्येषांतुभवंति ॥ २४ ॥ तत्तस्मात् अथंअनंतरमेवभजत अस्यकर्मअसुरपक्षपातम् ॥ २५ ॥ उदिताउक्ताः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अतिथीनांपितॄणांचप्रशंसार्थमाहुः आचार्यउपनीयवेदाध्यापकःब्रह्मणोवेदस्य मूर्तिः ॥ २९ ॥ धर्मस्यात्मामूर्तिरतिथिः स्वयंसाक्षात् आत्मनःश्रीविष्णोः यद्वा आत्मनःयस्य सर्वभूतेष्वात्मदृष्टिःकर्तव्येत्यर्थः ॥ ३० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

परेभ्यःपराभवएवार्तिस्ताम् ॥ ३१ ॥ संदेशमाहुः वृणीमहइति ॥ ३२ ॥ ननूपाध्यायत्वेकनिष्ठस्यममाभिवंदनंकरिष्यथतच्चगर्हितंतत्राहुः ने ति अर्थेषुप्रयोजननिमित्तंयविष्ठानामभिवादनंननिंदंति किंच छंदोभ्योमंत्रेभ्योऽन्यत्रवयोज्यैष्ठ्यस्यकारणंनतुमंत्रेषु अतोऽस्मभ्यंमंत्रदातृ त्वेनत्वमेवज्येष्ठोभविष्यसि यद्वा छंदोभ्योऽन्यत्रवेदान्विहायवयएवज्यैष्ठ्यस्यकारणंनभवतिकिंतुवेदाएवमुख्यंकारणं तत्साम्येतुवयः वेदज्ञ त्वाच्चत्वमेवज्येष्ठइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ निंदितमपीदंयुष्मद्याज्ञाभंगभयेनकरिष्यामीत्याह सार्धेन विगर्हितंपौरोहित्यंधर्मशीलैः अधर्म

तस्मात्पितॄणामार्तानामार्तिंपरपराभवम् ॥ तपसापनयंस्तातसंदेशंकर्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥ वृणीमहेत्वोपाध्यायं ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंगुरुम् ॥ यथाऽजसाविजेष्यामःसपत्नांस्तवतेजसा ॥ ३२ ॥ नगर्हयंतित्यर्थेषुयविष्ठांघ्र्यभिवा दनम् ॥ छंदोभ्योऽन्यत्रनब्रह्मन्वयोज्यैष्ठ्यस्यकारणम् ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच अभ्यर्थितःसुरगणैःपौरोहित्येम हातपाः ॥ सविश्वरूपस्तानाहप्रसन्नःश्लक्ष्णयागिरा ॥ ३४ ॥ विश्वरूपउवाच विगर्हितंधर्मशीलैर्ब्रह्मवर्चउ पव्ययम् ॥ कथंनुमद्विधोनाथालोकेशैरभियाचितम् ॥ प्रत्याख्यास्यतिताच्छिष्यःसएवस्वार्थउच्यते ॥ ३५ ॥ अ किंचनानांहिधनंशिलोंछनंतेनेहनिर्वर्तितसाधुसक्रियः ॥ कथंविगर्ह्यनुकरोम्यधीश्वराःपौरोधसंलप्स्यतियेन दुर्मतिः ॥ ३६ ॥ तथापिनप्रतिब्रूयांगुरुभिःप्रार्थितंक्वित् ॥ भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणैरर्थैश्चसाधये ॥ ३७ ॥ श्रीशुकउवाच तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः ॥ पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधिना ॥ ३८ ॥

हेतुत्वात् किंच ब्रह्मवर्चउपव्ययंपूर्वसिद्धस्यब्रह्मवर्चसोव्ययकरं प्रत्याख्यातुंचमादृशोनार्हतीत्याह कथंन्विति तेषांशिष्यःशिक्षणार्हः स एवप्रत्याख्यानाभावएवहिशिष्यस्यस्वार्थउच्यते ॥ ३५ ॥ ननुपौरोहित्येनधनलाभाद्धर्मःसिद्धेत् अन्यथानिर्धनस्यकुतोधर्मः अतएवते नलोकोलप्स्यतितत्राह अकिंचनानांशिलोंछनंहिधनं क्षेत्रेस्वाम्युपेक्षितकणिशोपादानंशिलं हट्टादौपतितव्रीह्यादेरुपादानमुंछनं इहगृहाश्र मे तेनैवनिर्वर्तितासाधूनांसक्रियायेन ॥ ३६ ॥ कियदेतत्प्रार्थितमल्पमेव अभ्यधिकमपिकरिष्यामीत्याह भवतामिति ॥ ३७ ॥ समाधि नापरमोद्यमेन ॥ ३८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

र्णव्याश्रीनारायणकवचात्मिकया ॥ ३९ ॥ असुरचमूर्दैत्यसेनाः ॥ ४० ॥ ॥ इतिषष्ठस्कंधटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
अष्टमेविश्वरूपस्तुवर्मनारायणात्मकम् ॥ इंद्रायप्राहयेनेंद्रोगुप्तोदैत्यानथाजयत् ॥ १ ॥ त्रिलोक्याःसंवंधिनींश्रियम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मंत्रा
भ्यामष्टाक्षरद्वादशाक्षराभ्याम् कृतःस्वांगेषुकरयोश्चन्यासोयेन नारायणमयंवर्मसंनह्येत्बभ्नीयात् ॥ ४ ॥ तत्राष्टाक्षरेणपादाद्यष्टांगेषुन्यास

सुरद्विषांश्रियंगुप्तामौशनस्यापिविद्यया॥ आच्छिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्याविद्ययाविभुः ॥ ३९ ॥ ययागुप्तः
सहस्राक्षोजिग्येऽसुरचमूर्विभुः॥ तांप्राहसमहेंद्रायविश्वरूपउदारधीः॥ ४० ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेषष्ठस्कंधेसप्तमोऽध्यायः॥ ७॥ ॥७॥ राजोवाच ययागुप्तःसहस्राक्षःसवाहान्रिपुसैनिकान्॥ क्रीड
न्निवविनिर्जित्यत्रिलोक्याबुभुजेश्रियम्॥ १ ॥ भगवंस्तन्ममाख्याहिवर्मनारायणात्मकम्॥ यथाततायिनः
शत्रून्येनगुप्तोऽजयन्मृधे ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच वृतःपुरोहितस्त्वाष्ट्रोमहेंद्रायानुपृच्छते॥ नारायणाख्यंव
र्महृतदिहैकमनाःशृणु ॥३॥ विश्वरूपउवाच धौतांघ्रिपाणिराचम्यसपवित्रउदङ्मुखः॥कृतस्वांगकरन्या
सोमंत्राभ्यांवाग्यतःशुचिः॥ नारायणमयंवर्मसन्नह्येद्भयआगते॥ ४॥ पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरेहृद्यथोर
सि॥ मुखेशिरस्यानुपूर्व्यादोंकारादीनिविन्यसेत्॥ ओंनमोनारायणायेतिविपर्ययमथापिवा॥ ५॥ करन्या
संततःकुर्याद्द्वादशाक्षरविद्यया॥ प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ॥ ६ ॥ न्यसेद्धृदयमोंकारंविकारमनु
मूर्धनि॥ षकारंतुभ्रुवोर्मध्येणकारंशिखयादिशेत्॥ वेकारंनेत्रयोर्युंज्यान्नकारंसर्वसंधिषु ॥ ७ ॥ मकारम
स्त्रमुद्दिश्यमंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः॥ सविसर्गफडंतंतत्सर्वदिक्षुविनिर्दिशेत्॥ ॐविष्णवेनमइति॥ ८॥

माह पादयोरितिसार्धेन प्रणवसंपुटितमोंकाराद्यैकैकमक्षरंविन्यसेत् विपर्ययंयथाभवत्येवंशिरआदिपादांतंवाविन्यसेत् उत्पत्तिन्यासंसंहार
न्यासंवाकुर्यादित्यर्थः ॥ ५ ॥ द्वादशाक्षरस्योद्धारः प्रणवादियकारांतमिति प्रणवसंपुटितमेकैकमक्षरंदक्षिणतर्जनीमारभ्यवामतर्जनीपर्यंत
मंगुलीषु परिशिष्टमक्षरचतुष्टयमंगुष्ठयोराद्यंतपर्वसुन्यसेत् ॥ ६ ॥ मंत्रांतरन्यासमाह न्यसेदिति षकारणकारयोर्विश्लेषेणषडक्षराणिहृदया
दिषुन्यसेत् ॥ ७ ॥ मकारमस्त्रमुद्दिश्यध्यात्वातन्मकरास्त्रंमःअस्त्रायफडित्येवंदिग्बंधेविनिर्दिशेत् ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ध्येयमीश्वररूपमात्मानंध्यायेत् षट्शक्तिभिःऐश्वर्यादिभिर्भगशब्दवाच्याभिः विद्यातेजश्चतपश्चमूर्तिर्यस्यतम् इमंवक्ष्यमाणंश्रीमन्नारायणकवचाख्यम् ॥ ९ ॥ अष्टगुणःअणिमाद्यष्टैश्वर्ययुक्तः ॥ १० ॥ यादसांगणाएववरुणस्यपाशास्तस्मात् ॥ ११ ॥ अटवीआजिमुखंसंग्रामोपग्रहश्चआदिर्येषांतेषुसंकटस्थानेषु ॥ १२॥ असौप्रसिद्धोवराहोमामध्वनिरक्षतु यज्ञैरवयवरूपैःकल्प्यतेनिरूप्यतइतितथा उन्नीताउद्धृताधरायेनसः अद्रिकूटेषुगिरिशिखरेषु रामोजामदग्न्यः ॥ १३ ॥ उग्रधर्मादभिचारादिलक्षणात् हासाद्वर्वान्नरःअवतु दत्तोदत्तात्रेयः अयो

आत्मानंपरमंध्यायेद्ध्येयंषट्शक्तिभिर्युतम् ॥ विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमंमंत्रमुदाहरेत् ॥ ९ ॥ ॐहरिर्विदध्यान्ममसर्वरक्षांन्यस्तांघ्रिपद्मःपतगेंद्रपृष्ठे ॥ दरारिचर्मासिगदेषुचापपाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः ॥ १० ॥ जलेषुमांरक्षतुमत्स्यमूर्तिर्यादोगणेभ्योवरुणस्यपाशात् ॥ स्थलेषुमायाबटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमःखेऽवतुविश्वरूपः ॥ ११ ॥ दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषुप्रभुःपायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः ॥ विमुंचतोयस्यमहाट्टहासंदिशोविनेदुर्न्यपतंश्चगर्भाः ॥ १२ ॥ रक्षत्वसौमाऽध्वनियज्ञकल्पःस्वदंष्ट्रयोन्नीतधरोवराहः ॥ रामोऽद्रिकूटेष्वथविप्रवासेसलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोऽस्मान् ॥ १३ ॥ मामुग्रधर्मादखिलात्प्रमादान्नारायणःपातुनरश्चहासात् ॥ दत्तस्त्वयोगादथयोगनाथःपायाद्गुणेशःकपिलःकर्मबंधात् ॥ १४ ॥ सनत्कुमारोऽवतुकामदेवाद्धयशीर्षामांपथिदेवहेलनात् ॥ देवर्षिवर्यःपुरुषार्चनांतरात्कूर्मोहरिर्मांनिरयादशेषात् ॥ १५ ॥ धन्वंतरिर्भगवान्पात्वपथ्याद्वंद्वाद्भयादृषभोनिर्जितात्मा ॥ यज्ञश्चलोकादवताज्जनांताद्बलोगणात्क्रोधवशादहींद्रः ॥ १६ ॥ द्वैपायनोभगवानप्रबोधाद्बुद्धस्तुपाखंडगणात्प्रमादात् ॥ कल्किःकलेःकालमलात्प्रपातुधर्मावनायोरुकृतावतारः ॥ १७ ॥

गाद्योगभ्रंशात् ॥ १४ ॥ पथियद्देवहेलनंनमस्कारमकृत्वागमनंतस्मात् पुरुषार्चनस्यांतरात्देवपूजाच्छिद्रात्द्वात्रिंशदपराधरूपान्नारदः ॥ १५ ॥ लोकाज्जनाप्रवादाद्यज्ञः जननिमित्तोयोंतउपघातस्तस्माद्बलभद्रःअवतात् कृतांतादितिपाठेकृतांतात्कालाद्रक्षतु क्रोधवशात्सर्पाणांगणात् अहींद्रःशेषः ॥ १६ ॥ कालमलभूतात्कलेःकल्किः धर्मावनायधर्मरक्षणार्थमधिकंस्वीकृतावतारः ॥ १७ ॥

दिनस्यषट्सुभागेषुक्रमेणप्रातरादिसंज्ञेषुरात्रेश्चप्रदोषादिसंज्ञेषुरक्षाप्रार्थनम् मांकेशवइतित्रिभिः आसंगवंसंगवमभिव्याप्य ॥ १८ ॥ त्रिधा
माब्रह्मादित्रिमूर्तिःश्रीमाधवः दोषेप्रदोषे अर्धरात्रेअर्धरात्रिपर्यंतेकालेनिशीथेचएकएवपद्मनाभोऽवतु ॥ १९ ॥ अपररात्रेईशःश्रीवत्सधा
मावतु प्रत्यूषईशःश्रीजनार्दनः श्रीदामोदरःप्रभाते श्रीविश्वेश्वरोऽनुसंध्यम् ॥ २० ॥ युगांतानलवत्तिग्मातीक्ष्णानेमिर्यस्यतच्चक्रंभगवताप्रयु
क्तंसत्अरिसैन्यंदंदग्धिदंदग्धिअतिशयेनदहति तस्यायंस्वभावएवनतुतस्मात्प्रार्थनोयमित्यर्थः यद्वा दंदग्धीतिलोण्मध्यमपुरुषः अत्रत्वमेवं

मांकेशवोगदयाप्रातरव्याद्गोविंदआसंगवमात्तवेणुः॥ नारायणःप्राह्णउदात्तशक्तिर्मध्यंदिनेविष्णुररींद्रपा
णिः॥ १८॥ देवोऽपराह्णेमधुहोग्रधन्वासायंत्रिधामाऽवतुमाधवोमाम्॥दोषेहृषीकेशउतार्धरात्रेनिशीथए
कोऽवतुपद्मनाभः॥ १९॥ श्रीवत्सधामाऽपररात्रईशःप्रत्यूषईशोऽसिधरोजनार्दनः॥ दामोदरोऽव्यादनुसं
ध्यंप्रभातेविश्वेश्वरोभगवान्कालमूर्तिः॥२०॥ चक्रंयुगांतानलतिग्मनेमिभ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तम्॥दंद
ग्धिदंदग्ध्यरिसैन्यमाशुकक्षंयथावातसखोहुताशः॥ २१॥ गदेऽशनिस्पर्शनविस्फुलिंगेनिष्पिंढिनिष्पिंढ्य
जितप्रियाऽसि॥ कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णयचूर्णयारीन्॥ २२॥ त्वंयातुधानप्रमथप्रेतमात्र
पिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन्॥ दरेंद्रविद्रावयकृष्णपूरितोभीमस्वनोऽरेर्हृदयानिकंपयन्॥ २३॥ त्वंतिग्मधारा
ऽसिवरारिसैन्यमीशप्रयुक्तोममछिंधिछिंधि॥ चक्षूंषिचर्मन्शतचंद्रछादयद्विषामघोनांहरपापचक्षुषाम्
॥ २४॥ यन्नोभयंग्रहेभ्योऽभूत्केतुभ्योनृभ्यएवच॥ सरीसृपेभ्योदंष्ट्रिभ्यस्तथाऽहोभ्यएववा॥ २५॥

भूतंचक्रमितिस्वरूपमुक्त्वासंबोध्यप्रार्थ्यतेअतिशयेनदहेति कक्षंशुष्कतृणम् ॥ २१ ॥ अशनिवत्स्पर्शोयेषांतेविस्फुलिंगायस्यास्तस्याःसंबो
धनंहेगदे त्वमजितस्यप्रियाऽसि अहमच्युतस्यदासः अतःकूष्मांडादीन्निष्पिंढिनिष्पिंढि संचूर्णयसंचूर्णय अरींश्चचूर्णयचूर्णय सर्वत्रवंप्सा
अतिशयार्थत्वाय ॥ २२ ॥ हेदरेंद्रपांचजन्य त्वंयातुधानादीन्विद्रावय विप्रग्रहाब्रह्मराक्षसाः येऽन्येचघोरदृष्टयस्तान् ॥ २३ ॥ तिग्माधारा
यस्यहेतिग्मधार असिवरखड्गश्रेष्ठ त्वंममारिसैन्यंछिंधिछिंधि शतंचंद्राकाराणिमंडलानियस्मिन्हेशतचंद्रचर्मन् अघोनामघवतांद्विषांचक्षूं
षिछादयपापचक्षुषांचउग्रदृष्टीनांचक्षूंषिहर ॥ २४ ॥ यत्येभ्योभयम् अंहोभ्यःपापेभ्यः ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रेयःप्रतीपकाइष्टव्याघातकाः ॥ २६ ॥ स्तोत्राणिबृहद्रथंतरादिसामानितैःस्तोभ्यतेसंस्तूयतइतिस्तोत्रस्तोभः छंदोमयोवेदमूर्तिः सुपर्णोऽसि गरुत्मानित्यादिश्रुतेः ऐकपद्यपाठे स्तोभाःगीतिपूरकाक्षराणि स्तोत्रस्तोमेतिपाठेसामाधारभूतऋक्स्तोमः ॥ २७ ॥ नामानिचरूपाणिच यानानिचवाहनानिआयुधानिचनोबुद्ध्यादीन्पांतु पार्षदभूषणाःपार्षदमुख्याश्चपांतु ॥ २८ ॥ सच्चासच्चमूर्तामूर्तंयत्ततत्सर्वंजगत् ॥ २९ ॥ ऐकात्म्यस्यानुभावोऽनुध्यानंयेषांतेषाम् विकल्पोभेदस्तद्रहितोऽपि ॥ ३० ॥ सत्यमानेनसत्यभूतेनप्रमाणेन ॥ ३१ ॥ पुनरपिश्रीनृसिंहएवप्रा

सर्वाण्येतानिभगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् ॥ प्रयांतुसंक्षयंसद्योयेनःश्रेयःप्रतीपकाः ॥ २६ ॥ गरुडोभगवान् स्तोत्रस्तोभश्छंदोमयःप्रभुः ॥ रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्योविष्वक्सेनःस्वनामभिः ॥ २७ ॥ सर्वापद्भ्योहरेर्नामरूप यानायुधानिनः ॥ बुद्धींद्रियमनःप्राणान्पांतुपार्षदभूषणाः ॥ २८ ॥ यथाहिभगवानेववस्तुतःसदसच्चयत् ॥ सत्येनानेननःसर्वेयांतुनाशमुपद्रवाः ॥ २९ ॥ यथैकात्म्यानुभावानांविकल्परहितःस्वयम् ॥ भूषणायुधलिं गाख्याधत्तेशक्तीःस्वमायया ॥ ३० ॥ तेनैवसत्यमानेनसर्वज्ञोभगवान्हरिः ॥ पातुसर्वैःस्वरूपैर्नःसदासर्वत्र सर्वगः ॥ ३१ ॥ विदिक्षुदिक्षूर्ध्वमधःसमंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः ॥ प्रहापयँल्लोकभयंस्वनेनस्वतेजसाग्र स्तसमस्ततेजाः ॥ ३२ ॥ मघवन्निदमाख्यातंवर्मनारायणात्मकम् ॥ विजेष्यस्यंजसायेनदंशितोऽसुरयूथपा न् ॥ ३३ ॥ एतद्धारयमाणस्तुयंयंपश्यतिचक्षुषा ॥ पदावासंस्पृशेत्सद्यःसाध्वसात्सविमुच्यते ॥ ३४ ॥ नकुत श्चिद्भयंतस्यविद्यांधारयतोभवेत् ॥ राजदस्युग्रहादिभ्योव्याघ्रादिभ्यश्चकर्हिचित् ॥ ३५ ॥ इमांविद्यांपुराक श्चित्कौशिकोधारयन्द्विजः ॥ योगधारणयास्वांगंजहौसमरुधन्वनि ॥ ३६ ॥

र्थ्यते विदिक्षिवति पात्वित्यनुषंगः यद्वानारसिंहःप्रह्लादः स्वनेनश्रीनृसिंहनामगर्जनेन स्वतेजसास्वप्रभावेण यस्तानिसमस्तानिदिग्गजविषश स्त्रजलवाय्वग्न्यादीनांतेजांसिप्रभावायेनसः ॥ ३२ ॥ दंशितःकवचितः ॥ ३३ ॥ सोऽपिसाध्वसाद्भयाद्विमुच्यते ॥ ३४ ॥ तस्यतुभयंनभवेदेव ॥ ३५ ॥ एतद्विद्याप्रभावमितिहासेनाह इमामितिसार्धैस्त्रिभिः मरुधन्वनिनिरुदकेदेशे अनेनविद्यायाःक्षेत्रतीर्थानपेक्षत्वंदर्शितम् ॥ ३६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यत्रद्विजस्यक्षयोदेहत्यागस्तस्योपरि ॥ ३७ ॥ सद्यस्तत्क्षणादेवगगनात्न्यपतत् पाठांतरे अंगनाभिःसह वालखिल्योपदेशात् तस्यास्थीनि प्रास्यप्रक्षिप्यविस्मितःसन्स्वंधामगंधर्वलोकंजगाम॥३८॥३९॥ अधिगतःप्राप्तःसन् ॥४०॥ ॥ इतिषष्ठटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नवमे विश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोपतः ॥ त्वष्ट्राचोत्पादितेवृत्रेभीतैर्देवैर्हरेःस्तुतिः ॥ १ ॥ सोमस्यपीथंपानंयस्मिन् एवंसुरापीथम् अन्नमत्तीत्यन्नादम् अ

तस्योपरिविमानेनगंधर्वपतिरेकदा॥ ययौचित्ररथःस्त्रीभिर्वृतोयत्रद्विजक्षयः॥ ३७॥ गगनान्न्यपतत्सद्यः सविमानोह्यवाक्शिराः॥ सवालखिल्यवचनादस्थीन्यादायविस्मितः॥ प्रास्यप्राचीसरस्वत्यांस्नात्वाधाम स्वमन्वगात्॥ ३८॥ श्रीशुकउवाच यइदंशृणुयात्कालेयोधारयतिचादृतः॥ तंनमस्यंतिभूतानिमुच्यते सर्वतोभयात्॥ ३९॥ एतांविद्यामधिगतोविश्वरूपाच्छतक्रतुः॥ त्रैलोक्यलक्ष्मींबुभुजेविनिर्जित्यमृधेऽसुरान्॥ ४०॥ ॥इतिश्रीभा०म०ष०नारायणवर्मनामाष्टमोऽध्यायः॥८॥ ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच तस्यासन्विश्वरूपस्यशिरांसित्रीणिभारत॥ सोमपीथंसुरापीथमन्नादमितिशुश्रुम॥ १॥ सवैबर्हिषिदेवेभ्योभागंप्रत्यक्षमुच्चकैः॥ अवदद्यस्यपितरोदेवाःसप्रश्रयंनृप॥ २॥ सएवहिददौभागंपरोक्षमसुरान्प्रति॥ यजमानोवहद्भागंमातृस्नेहवशानुगः॥ ३॥ तदेवहेलनंतस्यधर्मालीकंसुरेश्वरः॥ आलक्ष्यतरसाभीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिनद्रुषा॥ ४॥ सोमपीथंतुयत्तस्यशिरआसीत्कपिंजलः॥ कलविंकःसुरापीथमन्नादंयत्सतित्तिरिः॥ ५॥ ब्रह्महत्यामंजलिनाजग्राहयदपीश्वरः॥ संवत्सरांतेतदघंभूतानांसविशुद्धये॥ भूम्यंबुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्धाव्यभजद्धरिः॥ ६॥

त्रविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रःपुरोहितोदेवानामासीदित्यादिश्रुतिरनुसंधेया ॥ १ ॥ तस्यासुरपक्षपातमाह सवाइतिद्वाभ्याम् प्रत्यक्षंप्रकटंयथाभवतितथासविनयंदेवेभ्योहविर्भागंइंद्रायेदमग्रयइदमित्युच्चैरवदत् अत्रहेतुः यस्यपितरोदेवाःसः ॥ २ ॥ असुरेभ्यस्तुपरोक्षंगुप्तंभागंददौ तदेवाह देवान्यजमानोऽसावसुरान्प्रतिभागमवहत् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ तांवारयितुंसमर्थस्तथापिजग्राह संवत्सरंतथैवस्थित्वासंवत्सरांतेभूताक्रोशभीतःसन् भूतानांमध्येविशुद्धयेलोकापवादपरिहारायसहरिरिंद्रोभूम्यादिभ्यस्तदघंविभज्यददौ ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तुरीयंचतुर्थंभागं खातस्यगर्तस्यपूरःपूरणंतेनवरेण यदिखातपूरणंस्यतएवभविष्यतितर्हियहीष्यामीत्येवंभाषाबंधेनजयाहेत्यर्थः ईरणमूषरम् अतएवोषरेऽध्ययनादिनिषिध्यते ॥ ७ ॥ छेदेसतिपुनर्विरोहःप्ररोहोभवत्वितिवरेण निर्यासरूपेणब्रह्महत्यायादृष्टत्वान्निर्यासोनभक्ष्यः ॥ ८ ॥ शश्वत्कामवरेणयावत्प्रसवंगर्भानुपघातेनैवसंभोगवरेण अतएवरजोदर्शनेतत्संगादिनकार्यम् ॥ ९ ॥ द्रव्यभूयोवरेणयस्मिन्द्रव्येक्षीरादावापो मिश्राभवेयुस्तस्यभूयस्त्वमाधिक्यंस्यादितिवरेण यद्वा स्वस्यैवनिर्झरोद्गमादिनाभूयस्त्ववरेण द्रवभूयइतिपाठेऽप्ययमेवार्थः यद्वा द्रवभूयस्त्वं सांसिद्धिकद्रवत्वंतेनवरेण अस्यविभागस्यविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रइत्यस्यांश्रुतावुक्तेः तद्विभागफलमाह तत्पापंहरतिनिराकरोति कःक्षिपन् बुद्बुदादिजलाद्बहिःप्रक्षिपन्नित्यर्थः यद्वाक्षिपन्जलंपापंहरतिआहरतिगृह्णातीत्यर्थः अयंचतस्मादापोनपरिचक्ष्याइत्यादिश्रुत्यर्थउक्तः पाठांतरे

भूमिस्तुरीयंजग्राहखातपूरवरेणवै ॥ ईरणंब्रह्महत्यायारूपंभूमौप्रदृश्यते ॥ ७ ॥ तुर्यंछेदविरोहेणवरेणजगृहुर्द्रुमाः ॥ तेषांनिर्यासरूपेणब्रह्महत्याप्रदृश्यते ॥ ८ ॥ शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयंजगृहुःस्त्रियः ॥ रजोरूपेणतास्वंहोमासिमासिप्रदृश्यते ॥ ९ ॥ द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयंजगृहुर्मलम् ॥ तासुबुद्बुदफेनाभ्यांदृष्टंतद्धरतिक्षिपन् ॥ १० ॥ हतपुत्रस्ततस्त्वष्टाजुहावेंद्रायशत्रवे ॥ इंद्रशत्रोविवर्धस्वमाचिरंजहिविद्विषम् ॥ ११ ॥ अथान्वाहार्यपचनादुत्थितोघोरदर्शनः ॥ कृतांतइवलोकानांयुगांतसमयेयथा ॥ १२ ॥ विष्वग्विवर्धमानंतमिषुमात्रंदिनेदिने ॥ दग्धशैलप्रतीकाशंसंध्याऽभ्रानीकवर्चसम् ॥ १३ ॥ तप्ततास्रशिखाश्मश्रुमध्याह्नार्कोग्रलोचनम् ॥ १४ ॥

हरिकिल्बिषमिद्रपापम् ॥ १० ॥ इंद्रायइंद्रंहंतुम् शत्रवेशत्रूत्पत्त्यै तदाह इंद्रशत्रोविवर्धस्वेति अत्रचेंद्रशत्रुपदस्याद्युदात्तत्वाद्बहुव्रीहौप्रकृत्या पूर्वपदमितिस्मृतेर्बहुव्रीहिलक्षणापत्त्याइंद्रएवतस्यशत्रुरभूत् तदुक्तंश्रुत्या यदब्रवीत्त्वाहेंद्रशत्रुर्वर्धस्वेतितस्मादस्येंद्रःशत्रुरभवदिति तथाचशिक्षायां मंत्रोहीनःस्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह सवाग्वज्रोयजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुःस्वरतोपराधादिति ॥ ११ ॥ अन्वाहार्यपचनादक्षिणाग्नेः ॥ १२ ॥ तंवीक्ष्यविस्तालोकादशदिशोविदुद्रुवुरितिपंचमेनान्वयः कथंभूतं विष्वक्सूसमंततःइषुविक्षेपमात्रंप्रतिदिनंवर्धमानं दग्धशैलप्रतीकाशंकृष्णवर्णम् संध्याऽभ्रानीकवद्वर्चोदीप्तिर्यस्यतम् ॥ १३ ॥ तप्ततास्रवच्छिखाःश्मश्रूणिचयस्य मध्याह्नार्कवदुग्रेलोचनेयस्य ॥ १४

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रोदसीआरोप्येवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ दरीवत्गंभीरेणवक्त्रेणमुहुर्मुहुर्जृंभमाणमित्यन्वयः कथंभूतेन नभस्तलंपिबता ऋक्षाणिजिह्वयालिहता भुव
नत्रयंग्रसता ॥ १६ ॥ महताविस्तीर्णेन रौद्रादंष्ट्रायस्मिन् ॥ १७ ॥ वृत्रनामनिर्वक्ति येनावृताइति त्वाष्ट्रोमूर्तिर्यस्यतमसस्तेन तथाचश्रुतिः
सइमाँल्लोकानावृणोत्तद्वृत्रस्यवृत्रत्वमिति ॥ १८ ॥ अग्रसद्भक्षितवान् ॥ १९ ॥ यस्तंतेजोयेषाम् प्रत्यञ्चमंतर्यामिणं त्रिभुवनस्यतेनव्याप्त
त्वात्कापिगमनासंभवात्तत्रैवस्थित्वातुष्टुवुरित्यर्थः महाभयेपरित्राणमन्यतोनभवेदिति हरिमेवप्रपद्यंतेसुराःशरणमातुराः ॥ २० ॥ वाग्वादी
निपंचमहाभूतानितैर्निर्मितास्त्रयोलोकास्तेषामधिपतयोब्रह्मादयश्चततोऽर्वाचीनावयंचसर्वेयस्मैअंतकायकालायउद्विजंतःसंतोबलिहरामअ

देदीप्यमानेत्रिशिखेशूलआरोप्यरोदसी॥ नृत्यंतमुन्नदंतंचचालयंतंपदामहीम्॥ १५ ॥दरीगंभीरवक्त्रेण
पिवताचनभस्तलम्॥ लिहताजिह्वयर्क्षाणिग्रसताभुवनत्रयम्॥१६॥महतारौद्रदंष्ट्रेणजृंभमाणंमुहुर्मुहुः॥
वित्रस्तादुद्रुवुर्लोकावीक्ष्यसर्वेदिशोदश॥ १७॥ येनावृताइमेलोकास्तमसात्वाष्ट्रमूर्तिना ॥ सवैवृत्रइतिप्रो
क्तःपापःपरमदारुणः॥ १८॥ तंनिजघ्नुरभिद्रुत्यसगणाविबुधर्षभाः॥ स्वैःस्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रौघैःसोऽग्रसत्तानि
कृत्स्नशः॥१९॥ ततस्तेविस्मिताःसर्वेविषण्णाग्रस्ततेजसः॥ प्रत्यञ्चमादिपुरुषमुपतस्थुःसमाहिताः॥२०॥
देवाऊचुः वाग्वैवराग्न्यप्क्षितयस्त्रिलोकाब्रह्मादयोयेवयमुद्विजंतः॥ हरामयस्मैबलिमंतकोऽसौबिभेति
यस्मादरणंततोऽस्तुनः॥ २१॥ अविस्मितंतंपरिपूर्णकामंस्वेनैवलाभेनसमंप्रशांतम्॥ विनोपसर्पत्यपरंहि
बालिशःश्वलांगुलेनातितितीर्षतिसिंधुम्॥ २२ ॥

सावपियस्माद्बिभेतितत:परमेश्वरादेवनोऽस्माकमरणंशरणंरक्षणमस्तु ॥ २१ ॥ ततएवेत्यवधारणेहेतुमाहुः अविस्मितंनिरहंकारं कुतूहल
शून्यंवा कुतः प्रशांतरागादिशून्यं तच्चकुतः स्वेनैवलाभेनपरिपूर्णकामं तच्चकुतः सममुपाधिपरिच्छेदशून्यं एवंभूतंपरमेश्वरंविनाअपरंयःश
रणार्थमुपसर्पतिसबालिशोऽज्ञः यतोऽसौशुनोलांगूलेनपुच्छेनसमुद्रमतितितीर्तिअतितर्तुमिच्छतीत्यर्थः यथातेनसमुद्रतरणंनभवतितथानिरी
श्वराश्रयणेनव्यसनार्णवतरणंनभवतीतिभावः ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

महाभयेसएवरक्षकइतिदृष्टमित्याहुः यस्येतिद्वाभ्यां यस्यमहाशृंगेजगतींपृथ्वीमेवस्वनावंबद्धामनुःसत्यव्रतोयथावत्दुर्गंसंकटततारसएववारि चरोमत्स्यमूर्तिर्नोऽस्मानप्याश्रितान्सतोनूनंत्रातारक्षिष्यति ॥२३॥ संयमांभसिप्रलयोदके उदीर्णैरुद्गतैर्वातैर्येऊर्मयस्तेषांरवैःकरालेभयंकरे अर विंदान्नाभिकमलात् पतितप्रायः एकःअसहायएव तस्माद्भयाद्येनततार सएवनःपारस्तारकोऽस्तु ॥ २४ ॥ किंचवयंभगवतैवसृष्टाःपालिता श्चबहुशोऽतस्तमेवशरणंव्रजामेत्याहुः यएकइतित्रिभिः येनानुगृहीताःसंतोविश्वंसृजाम ननुयूयमेवस्रष्टारोनान्योयुष्माकमनुग्राहकोऽस्तित स्यादर्शनात्तत्राहुः अस्मत्तःपुरःपूर्वमेवांतर्यामितयासमीहमानस्यापियस्यलिंगंरूपंनपश्यामः तत्रहेतुः पृथक्पृथगीशाइत्यभिमानिनः ॥२५॥

यस्योरुशृंगेजगतींस्वंनावंमनुर्यथाबद्ध्यततारदुर्गम् ॥ सएवनस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वारिचरोऽपिनू नम् ॥ २३ ॥ पुरास्वयंभूरपिसंयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैःकराले ॥ एकोरविंदात्पतितस्ततारतस्माद्भयाद्येन सनोऽस्तुपारः ॥ २४ ॥ यएकईशोनिजमाययानःससर्जयैनानुसृजामविश्वम् ॥ वयंनयस्यापिपुरःसमीहतः पश्यामलिंगंपृथगीशमानिनः ॥२५॥ योनःसपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृषुनित्यएव ॥ कृतावतारस्त नुभिःस्वमाययाकृत्वात्मसात्पातियुगेयुगेच ॥ २६ ॥ तमेवदेवंवयमात्मदैवतंपरंप्रधानंपुरुषंविश्वमन्यम् ॥ व्रजामसर्वेशरणंशरण्यंस्वानांसनोधास्यतिशंमहात्मा ॥ २७॥ श्रीशुकउवाच इतितेषांमहाराजसुराणा मुपतिष्ठताम् ॥ प्रतीच्यांदिश्यभूदाविःशंखचक्रगदाधरः ॥ २८ ॥ आत्मतुल्यैःषोडशभिर्विनाश्रीवत्सकौस्तु भौ ॥ पर्युपासितमुन्निद्रशरदंबुरुहेक्षणम् ॥ २९ ॥

देवादिषुउपेंद्रपरशुराममत्स्यरामादितनुभिःकृतावतारःसन्आत्मसात्कृत्वापातिच ॥ २६ ॥ आत्मभूतंदैवतं कुतःविश्वात्मकम् तथाऽपिविका रंवारयंति अन्यं विश्वात्मत्वेहेतुः परंकारणं ननुप्रधानंपुरुषश्चविश्वस्यकारणंतत्राहुः प्रधानंपुरुषंच तदात्मकोपिसएवेत्यर्थःसएवनःशंविधा स्यति ॥ २७ ॥ प्रतीच्यांदिशिहृदिप्रथममाविरभूत् ॥ २८ ॥ पुनश्चतंपुरोदृष्ट्वाईक्षणाह्लादेनविवशाअवनौदंडवत्पतिताःसंतःशनैरुत्थायतुष्टु वुरित्यन्वयः कथंभूतं श्रीवत्सकौस्तुभौविनास्वतुल्यैःषोडशभिःसुनंदादिभिःपरितःसेवितम् उन्निद्रशरदंबुरुहवदीक्षणेयस्यतम् ॥ २९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ३० ॥ यज्ञोवीर्यंस्वर्गादिफलजननायसामर्थ्ययस्यतस्मैनमः वयसेउततत्फलपरिच्छेदककालात्मनेपि तद्विघातकेषुदैत्येषुअस्तंप्रक्षिप्तंच
कंयेन एवंभूतैःप्रभावैःसुपुरुहूतयेशोभनबहुनाम्ने ॥ ३१ ॥ ननुममगुणातीतंरूपंविहायगुणोपाधिकंयज्ञवीर्यत्वादिकिमितिवर्ण्यतेतत्राहुः यत्त
वगुणत्रयस्येशितुर्नियंतुस्त्रिगुणात्मकानांतिस्तृणांगतीनां परमंपदंनिर्गुणस्यरूपंतद्विसर्गस्यावांचीनइदानींतनोहेधातर्वेदितुंनार्हति अतःकेवलंतस्मै
नमोऽस्तु ॥ ३२ ॥ मिताक्षराणिपद्यानिनमीयंतेहरेर्गुणाः इतिपद्यैरतुष्यंतःसद्योगद्येनतुष्टुवुः भक्त्युद्रेकेणबहुधासंबोधयंतोदुर्ज्ञेयत्वंप्रपंचयंति

दृष्ट्वातमवनौसर्वेईक्षणाह्लादविक्लवाः॥ दंडवत्पतितारराजन्शनैरुत्थायतुष्टुवुः ॥ ३०॥ देवाऊचुः नमस्ते
यज्ञवीर्यायवयसेउततेनमः॥ नमस्तेत्यस्तचक्रायनमःसुपुरुहूतये ॥ ३१ ॥ यत्तेगतीनांतिस्तृणामीशितुःपर
मंपदम्॥नार्वाचीनोविसर्गस्यधातर्वेदितुमर्हति॥३२॥ओंनमस्तेऽस्तुभगवन्नारायणवासुदेवादिपुरुषमहा
पुरुषमहानुभावपरममंगलपरमकल्याणपरमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्वरलक्ष्मीना
थपरमहंसपरिव्राजकैःपरमेणात्मयोगसमाधिनापरिभावितपरिस्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाट
द्वारेचित्तेऽपावृतआत्मलोकेस्वयमुपलभ्यनिजसुखानुभवोभवान्॥ ३३॥ १॥ दुरवबोधइवतवायंविहार
योगोयदशरणोऽशरीरइदमनवेक्षितास्मत्समवायआत्मनैवाविक्रियमाणेनसगुणमगुणःसृजसिपासिह
रसि॥ ३४॥ २॥

भगवन्नित्यादि परममंगलंशुद्धोधर्मोयस्मिन् आत्मयोगेनाष्टांगेनयःसमाधिश्चित्तैकाग्र्यंतेनपरिभावितःसुशीलितःपरिस्फुटोयःपारमहंस्यध
र्मोभगवद्भजनंतेनउद्घाटितंतमोरूपंकपाटंयस्मिंस्तद्द्वारभूतेचित्तेअपावृतेकपाटेआत्मलोकेप्रत्यगूपेस्वयमेवोपलब्धमभिव्यक्तंयन्निजसुखंतदनु
भवरूपोभवान् ॥ ३३ ॥ १ ॥ ननुकेवलानुभवरूपत्वेममसृष्ट्यादिकर्तृत्वंकथंतत्राहुः दुरवबोधइवतवायंविहारयोगःयद्यस्मात्अशरणोनि
राश्रयः इदंविश्वं अनवेक्षितोऽस्माकंसमवायोमेलनंसाहाय्यंयेनसः ॥ ३४ ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दुर्ज्ञेयांतरमाहुः अथतत्रेति यथेहदेवदत्तोगृहादिनिर्मायतत्रस्वकृतशुभाशुभयोःफलमुपादत्तेएवंभवान्ब्रह्मस्वरूपोजीवरूपेणगुणविसर्गेपतितःसन्नुपाददाति यद्वा समंजसमप्रच्युतंदर्शनंचिच्छक्तिर्यस्यसभवानुदास्तेउदासीनःसाक्षितयावर्ततइति ॥ २५ ॥ ३ ॥ तदेवंविरोधेनदुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वातत्परिहारेणज्ञानप्रकारमाहुः नहीति विरुद्धयतइतिविरोधउभयंनविरुद्धमित्यर्थः नन्वन्यदृष्टांतेनत्वयिविकल्पोयुज्यतेअतक्यैश्वर्यत्वादित्याहुः भगवतीति अपरिमितागुणगणायस्यतस्मिन्नीश्वरेस्वतंत्रेऽनवगाह्यमतर्क्यमाहात्म्ययस्यतस्मिन् विकल्पएवंवाएवंवेति वितर्कः किमत्रयुक्तमिति विचारइत्थमेवेति तत्रप्रमाणाभासास्तदनुग्राहकाः कुतर्काश्चार्वाचीनावस्तुस्वरूपासंस्पर्शिनोयेविकल्पादयस्तेयेषुशास्त्रेषु

अथतत्रभवान्किंदेवदत्तवदिहगुणविसर्गपतितःपारतंत्र्येणस्वकृतकुशलाऽकुशलंफलमुपाददात्याहोस्विदात्मारामउपशमशीलःसमंजसदर्शनउदास्तइतिहवावनविदामः॥३५॥३॥नहिविरोधउभयंभगवत्यपरिगणितगुणगणईश्वरेऽनवगाह्यमाहात्म्येऽर्वाचीनविकल्पवितर्कविचारप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःकरणाश्रयदुरवग्रहवादिनांविवादानवसरउपरतसमस्तमायामयेकेवलएवात्ममायामंतर्धायकोन्वर्थोदुर्घटइवभवतिस्वरूपद्वयाभावात् ॥ ३६ ॥ ४ ॥ समविषममतीनांमतमनुसरसियथारज्जुखंडःसर्पादिधियाम्॥ ३७॥ ५॥

तैःकलिलंव्याकुलमंतःकरणमाश्रयोयस्यदुरवग्रहस्यतेनवादिनांविवादस्यानवसरेअगोचरे ननुश्रद्धामात्रमेतत् युक्तिरुच्यतांतत्राहुः उपरतोमायामयःसंसारोयस्मिंस्तस्मिन्केवलेऽप्यात्ममायांमध्येनिधायकोन्वर्थःकर्तृत्वादिर्नसंभवति यदिवस्तुतःकर्तृत्वादिभवेत्तर्हिविरोधःस्यात् नतुतदस्तीत्याहुः स्वरूपद्वयाभावादिति ॥३६॥४॥ अनुग्रहनिग्रहादिकंतुतत्तन्मतिभेदेनत्वन्माययात्वयिस्फुरतीत्याहुः समाविषमाचमतिर्येषांतेषांमतमभिप्रायं सर्पादिविषयाधीर्येषांयथारज्जुखंडस्तथातथाभाति यद्वा तमेवाविरोधंपुरुषमतिभेदेनदर्शयति समविषमेति ॥ ३७ ॥५॥

॥ २५ ॥

॥ २५ ॥

तदेवंविरोधंपरिहृत्यनिश्चितंपरमार्थमाहुः सएवहिनानारूपेणप्रतीतः वस्तुस्वरूपःसद्रूपः सर्वेषांगुणानांविषयाणामाभासैःप्रकाशैरुपलक्षितः ननुतैर्जीवएवोपलक्ष्यते न सर्वप्रत्यगात्मत्वात् सर्वजीवांतर्यामित्वाज्जडतादात्म्याध्यासेनजीवस्यापिजडप्रायत्वान्नतेनविनाप्रकाशइतिभावः पर्यवशेषितःनेतिनेतीत्यादिश्रुतिभिः ॥ ३८ ॥ ६ ॥ अतस्त्वद्भक्तिरेवपरमपुरुषार्थइत्याहुः अथहेतिपर्यावर्तइत्यंतेन यस्मादेवंभूतस्त्वंपरमेश्वरः अथहवावअतएवहि हेमधुमथनपरमभागवताएतेत्वत्पादांभोजानुसेवांकथंमुहुर्मुहुर्विसृजंतीत्यन्वयः हियस्मात्स्वार्थेपुरुषार्थेकुशलाःनिपुणाः अतएवआत्मात्वमेवप्रियःसुहृच्चयेषांतेसाधवोरागादिशून्याः तत्रहेतुः तवमहिमैवामृतरससमुद्रस्तस्यविप्रुषाबिंदुमात्रेणसकृद

सएवहिपुनःसर्ववस्तुनिवस्तुस्वरूपःसर्वेश्वरःसकलजगत्कारणकारणभूतःसर्वप्रत्यगात्मत्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षितएकएवपर्यवशेषितः ॥ ३८ ॥६॥ अथहवावतवमहिमामृतरससमुद्रविप्रुषासकृदवलीढयास्वमनसिनिष्पंदमानानवरतसुखेनविस्मारितदृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासाःपरमभागवताएकांतिनोभगवतिसर्वभूतप्रियसुहृदिसर्वात्मनिनितरांनिरंतरंनिर्वृतमनसःकथमुहवाएतेमधुमथनपुनःस्वार्थकुशलाःस्वात्मप्रियसुहृदःसाधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवांविसृजंतिनयत्रपुनरयंसंसारपर्यावर्तः ॥ ३९ ॥ ७ ॥त्रिभुवनात्मभवनत्रिविक्रमत्रिनयनत्रिलोकमनोहरानुभावतवैवविभूतयोदितिजदनुजादयश्चापितेषामनुपक्रममसमयोऽयमितिस्वात्ममाययासुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधंदंडंदंडधरदधर्थएवमेनमपिभगवन्जहित्वाष्ट्रमुतयदिमन्यसे ॥ ४० ॥८॥

वलीढयाआस्वादितयास्वमनसिनिष्पंदमानमतिशयेनस्रवद्यन्निरंतरंसुखंतेनविस्मारितादृष्टश्रुतविषयाःसुखलेशाभासायेषांते अतएवभगवतित्वयिनितरांनिरंतरंनिर्वृतंचमनोयेषांते यत्रयस्यामनुसेवायांसत्याम् ॥ ३९ ॥ ७ ॥ प्रस्तुतंविज्ञापयंति त्रिभुवनेत्यादिनायावत्समाप्ति त्रिभुवनमात्मास्वरूपंभवनंचयस्य त्रिभुवनस्यात्माभवनंचेतिवा त्रयोविक्रमायस्य त्रीन्लोकान्नयतीतितथा त्रयाणांलोकानांमनोहरोऽनुभावोयस्य एवंचतुर्धासंबोध्याहुः तेषामनुपक्रमसमयःउद्यमकालोनभवतीतिमत्वाहेदंडधरपूर्वंयथादंडंदधर्थधृतवानसिएवमेवत्वाष्ट्रमपिजहि यदिमन्यसेहंतुंयदीच्छसि ॥ ४० ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रथमंतावत्त्वदीयानामस्माकमंतस्तापंशमयितुमर्हसि तावकानामित्यत्रहेतुः हेपितः हेपितामह तवचरणनलिनयुगलध्याननैवानुबद्धोद्दयेनिगडःशृंखलायेषाम् स्वलिंगविवरणेननिजमूर्तिप्रकटनेनस्वीकृतानाम् केन अनुकंपयाऽनुरंजितंसानुरागंचतदनुविशदंरुचिरंचस्मितंतत्सहितेनावलोकेन तथाऽनुकंपयैवविगलितोमधुरोमुखरसःप्रियवाक्सैवामृतकलातयाच ॥ ४१॥९॥ किंच अस्मदभिप्रायस्त्वयाज्ञायतएवकिमत्रास्माभिर्विज्ञापनीयमित्याहुः अथहेभगवन्तवास्माभिरिहकियान्वाऽथविशेषोविज्ञापनीयःस्यादित्यन्वयः यथाहिरण्यरेतसोऽग्नेस्तदंशभूतैर्विस्फुलिंगादिभिःप्रकाशोनक्रियतेतथातवास्माभिःकार्यार्थप्रकाशनंनकार्यमित्यर्थः अत्रहेतुगर्भाणिविशेषणानि अखिलजगतामुत्पत्त्यादिषु

अस्माकंतावकानांतवनतानांततताम्हतवचरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृद्दयनिगडानांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपाऽनुरंजितविशदरुचिरशिशिरस्मितावलोकेनविगलितमधुरमुखरसामृतकलयाचांतस्तापमनघार्हसिशमयितुम् ॥ ४१ ॥ ९ ॥ अथहभगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायाविनोदस्यसकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेणप्रधानरूपेणचयथादेशकालदेहावस्थानविशेषंतदुपादानोपलंभकतयाऽनुभवतःसर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरीरस्यसाक्षात्परब्रह्मणःपरमात्मनःकियानिहवाअर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्याद्विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः॥ ४२॥१०॥ अतएवस्वयंतदुपकल्पयास्माकंभगवतःपरमगुरोस्तवचरणशतपलाशच्छायांविविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुपसृतानांवयंयत्कामेनोपसादिताः॥ ४३ ॥ ११ ॥

निमित्तायमानयादिव्यमाययाविनोदोयस्य अतएवसर्वजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुब्रह्मस्वरूपेणप्रत्यगात्मांतर्यामीतद्रूपेणचबहिरपिप्रधानरूपेणदेशकालदेहावस्थानविशेषाननुलंघ्यानुभवतः कथम् तेषामुपादानतयाउपलंभकतयाच उपादानस्योपलंभकतयेतिवा अतएवसर्वेषांप्रत्ययानांबुद्ध्यादीनामपिसाक्षिणः साक्षित्वेहेतुः आकाशवत्अलिप्तंशरीरंस्वरूपंयस्य अलिप्तत्वेहेतुद्वयम् साक्षात्परब्रह्मणोनिरुपाधेःपरमात्मनःशुद्धसत्त्वमूर्तेश्च ॥ ४२ ॥ १० ॥ अतएवसर्वज्ञत्वादेववयंयत्कामेनयस्यकार्यस्यकामेनोपसादिताःशापितास्तदस्माकंकार्यंस्वयमेवोकल्पयसंपादयेति चरणमेवशतपलाशंकमलंतस्यच्छायांविविधैर्वृजिनैर्यःसंसारपरिश्रमस्तस्योपशमकरीमुपसृतानांप्राप्तानाम् ॥ ४३ ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पूर्वभक्तेरुत्कर्षोक्तेस्तत्कामशंकामाभूदितिस्वकामंकथयंति अथोऽनंतरमेव ॥ ४४ ॥ शीघ्रंतद्बधायपुनःप्रणमंति हंसायशुद्धायहरयेआर्ति
हरायतेनमः शुद्धत्वेहेतवः दक्कनिलयायहृदयाकाशनिकेताय निरीक्षकायबुद्ध्यादिसाक्षिणे कृष्णायसदानंदरूपाय कृषिर्भूवाचकःशब्दोण
श्वनिर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतेइतिनिरुक्तेः आर्तिहरत्वेहेतवः मृष्टंरुचिकरंयशोयस्य निरुपक्रमायआदिशून्याय
सद्भिःसंगृह्यतइतितथातस्मै भवपांथःभवरूपेपथिवर्तमानः तस्यजनस्यनिजाश्रमात्तौस्वशरणप्राप्तौसत्यांसंसारस्यांतेपरीष्टासर्वतःपूजिताउ
त्तमगतिःफलंयस्तस्मै ॥ ४५ ॥ अभिनंदितःसंतोषितः ॥ ४६ ॥ मदीयमुपस्थानंस्तोत्रंतत्सहितयाविद्ययाज्ञानेन आत्मनऐश्वर्यमसंसारित्वं

अथोईशजहित्वाष्ट्रंग्रसंतंभुवनत्रयम्॥ ग्रस्तानियेननःकृष्णतेजांस्यस्त्रायुधानिच ॥ ४४ ॥ हंसायदक्कनिल
यायनिरीक्षकायकृष्णायमृष्टयशसेनिरुपक्रमाय॥ सत्संग्रहायभवपांथनिजाश्रमात्तावंतेपरीष्टगतयेहरये
नमस्ते ॥ ४५ ॥ श्रीशुकउवाच अथैवमीडितोराजन्सादरंत्रिदशैर्हरिः ॥ स्वमुपस्थानमाकर्ण्यप्राहतान
भिनंदितः ॥ ४६ ॥ श्रीभगवानुवाच प्रीतोहंवःसुरश्रेष्ठामदुपस्थानविद्यया ॥ आत्मैश्वर्यस्मृतिःपुंसांभ
क्तिश्चैवययामयि॥ ४७॥ किंदुरापंमयिप्रीतेतथाऽपिविबुधर्षभाः॥ मय्येकांतमतिर्नान्यन्मत्तोवांछतितत्त्व
वित्॥ ४८॥ नवेदकृपणःश्रेयआत्मनोगुणवस्तुदृक्॥ तस्यतानिच्छतोयच्छेद्यदिसोऽपितथाविधः॥ ४९ ॥
स्वयंनिःश्रेयसंविद्वान्नवक्त्यज्ञायकर्महि॥ नरातिरोगिणोऽपथ्यंवांछतोहिभिषक्तमः॥ ५० ॥ मघवन्यातभ
द्रंवोदध्यंचमृषिसत्तमम्॥ विद्याव्रततपःसारंगात्रंयाचतमाचिरम्॥ ५१ ॥

तस्यस्मृतिर्यया नहिविरोधउभयमित्यादिनाकर्तृत्वभोक्तृत्वादेर्मायिकत्वोक्तेः भक्तिश्चययाभवति ॥ ४७ ॥ अथहभगवन्नित्यादिनाभक्तेः
सर्वोत्कर्षोक्तेर्भक्तमभिनंदति किमिति ॥ ४८ ॥ यदुक्तंदेवैःस्वयंतदुपकल्पयास्माकमित्यादितत्संपादनंकृपालोर्ममानुचितमित्याशयेनाह
नवेदेतिद्वाभ्याम् गुणेषुतत्त्वदर्शी तान्विषयान् तथाविधोऽज्ञएव ॥ ४९ ॥ कर्मनवक्तिप्रवृत्तिमार्गेनवक्तिहि अपथ्यंयथानरातिनददाति
भिषक्तमःसद्वैद्यः ॥ ५० ॥ एवंतत्त्वकथनेनानौचित्यंपरिहृत्यतदभिप्रायमनुसरन्नाह मघवन्निति विद्ययातैस्तपसाचसारंदृढंगात्रंशरीरं
याचतयाचध्वम् ॥ ५१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रतदीयंविद्याऽतिशयमाह सवाइतिद्वाभ्याम् एवंसत्रप्रसिद्धाकथा निशम्याथर्वणंदक्षंप्रवर्ग्यब्रह्मविद्ययोः दध्यंचंसमुपागम्यतमूचतुरथाश्वि
नौ भगवन्देहिनौविद्यामितिश्रुत्वासचाब्रवीत् कर्मण्यवस्थितोऽद्याहंपश्चाद्वक्ष्यामिगच्छतं तयोर्निर्गतयोरेवशक्रआगत्यतंमुनिम् उवाचभिष
जोर्विद्यांमाऽवदीरश्विनोर्मुने यदिमद्वाक्यमुल्लंघ्यब्रवीषिसहसैवते शिरश्छिंद्यांनसंदेहइत्युक्त्वासययौहरिः इंद्रेगतेतथाऽभ्येत्यनासत्यावूचतुर्द्वि
जम् तन्मुखादिंद्रगदितंश्रुत्वातावूचतुःपुनः आवांतवशिरश्छित्वापूर्वमश्वस्यमस्तकम् संधास्यावस्ततोब्रूहितेनविद्यांचनौद्विज तस्मिंश्छिन्नेपुनः
छिन्नेपुनःसंधायमस्तकम् निजंतेदक्षिणांदत्वागमिष्यावोयथातथम् एतच्छ्रुत्वातथोवाचदध्यङ्नाथर्वणस्तयोः प्रवर्ग्यब्रह्मविद्यांचसत्कृतोऽस
त्यशंकितइति ततश्चायमर्थः दध्यङ्निष्कलंशुद्धंनिर्विकारंब्रह्मअधिगतःज्ञातवान् पाठांतरेतुनिष्कृतंनितरांकृतंभवतितंप्रवर्ग्यंचाधिगतःज्ञात
वान् ततोऽश्विभ्यांप्रादादित्युत्तरस्यानुषंगः उपदिदेशेत्यर्थः कथंभूतंब्रह्म यद्वैअश्वशिरसाप्रोक्तत्वादश्वशिरोनामप्रसिद्धम् तयोरमरतांजीवन्मु

सवाअधिगतोदध्यङ्ङश्विभ्यांब्रह्मनिष्कलम्॥ यद्वाअश्वशिरोनामतयोरमरतांव्यधात्॥५२॥ दध्यङ्ङाथर्व
णस्त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मकम्॥ विश्वरूपायययत्प्रादात्त्वष्टायत्त्वमधास्ततः॥५३॥ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यां
धर्मज्ञोंऽगानिदास्यति॥ ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः॥५४॥ येनवृत्रशिरोहर्तामत्तेजउपबृंहितः॥
तस्मिन्विनिहतेयूयंतेजोऽस्त्रायुधसंपदः॥ भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परान्॥५५॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेनवमोऽध्यायः॥९॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥

क्तत्वंव्यधात् तथाचश्रुतिः अश्वस्यशीर्ष्णाप्रयदीमुवाचेति ॥ ५२ ॥ मदात्मकंवर्मश्रीनारायणकवचमधिगतइतिपूर्वस्यानुषंगः तत्रहेतुः यद्य
स्मात्त्वष्ट्रेप्रादात् किंतत् यत्त्वष्टाविश्वरूपायपुत्रायप्रादात् कीदृशम् यत्त्वंततोविश्वरूपात्अधाःधृतवानसि तदेवंविद्ययासारंगात्रंयाचध्व
मित्यर्थः ॥ ५३ ॥ ननुप्रेष्ठंदेहंकथंदास्यतितत्राह युष्मभ्यमंगानिअस्थीनियाचितःसन्दास्यति यतोधर्मज्ञः विशेषतोऽश्विभ्यांशिष्यप्रीत्यादा
स्यति अस्थीनीत्यनेनहेयत्वंदर्शितं तैरस्थिभिर्विश्वकर्मणाविनिर्मितआयुधश्रेष्ठोवज्रोभविष्यतीतिशेषः॥ ५४ ॥ येनभवान्वृत्रशिरोहर्ताह
रिष्यति ममतेजसाऽपबृंहितःसन् तेजश्चअस्त्राणिचसंपदश्चभूयःप्राप्स्यथमहाकायस्त्रिभुवनग्रासीत्[illegible]दितिशंकाकुलचित्तान्त्र
त्याह मत्परांश्चकेऽपिनहिंसंतिअतोयुष्माकंभद्रमेवेति ॥ ५५ ॥ ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांनवमोऽध्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पुनःप्रणमंति हं

दशमेकेशवादि८दध्यङ्ङःस्थिजवज्रधृक् ॥ इंद्रोऽयुध्यतवृत्रेणसासुरेणसनिर्जरः ॥ १ ॥ १ ॥ मोदमान सदानंदरूपाय श्रोतुकामःप्रत्याचक्षाण इवोवाच ॥ २ ॥ अपीतिद्वाभ्यां हेवृंदारकाः अपिकिंसंस्थायांमृत्यौयोऽभिद्रोहोदुःखंतंनजानीथ ॥ ३ ॥ ... आदेहः वयंजानीमएवकिंतु श्रीविष्णुरस्मन्मुखेनयाचतइतिचेत्तत्राह याचतेविष्णवेऽपिदातुंकउत्सहेत ॥ ४ ॥ पुण्यश्लोकैरीड्यानिकर्माणियेषाम् ॥ ५ ॥ याचकोयदिवेदतर्हिनयाचेत यदीश्वरोदानसमर्थश्चेत्तर्हिसोऽपिनेतिनाहअतोयथातवसंकटंस्वार्थपरानजानीमःएवंप्रत्याचक्षाणस्त्वमस्मत्संकटंनजानासीति

श्रीशुकउवाच इंद्रमेवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः॥ पश्यतामनिमेषाणांतत्रैवांतर्दधेहरिः॥ १ ॥ तथाऽभियाचितोदेवैर्ऋषिराथर्वणोमहान्॥ मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत॥ २ ॥ अपिवृंदारकायूयंनजानीथशरीरिणाम्॥ संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चेतनापहः॥ ३ ॥ जिजीविषूणांजीवानामात्माप्रेष्ठइहेप्सितः॥ कउत्सहेततंदातुंभिक्षमाणायविष्णवे॥४॥ देवाऊचुः किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुंसांभूतानुकंपिनाम्॥भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणाम्॥५॥ननुस्वार्थपरोलोकोनवेदपरसंकटम्॥यदिवेदनयाचेतनेतिनाह यदीश्वरः॥ ६ ॥ ऋषिरुवाच धर्मंवःश्रोतुकामेनयूयंमेप्रत्युदाहृताः॥एषवःप्रियमात्मानंत्यजंतंसंत्यजाम्यहम्॥७॥योऽध्रुवेणात्मनानाथानधर्मंनयशःपुमान्॥ ईहेतभूतदययासशोच्यःस्थावरैरपि॥ ८ ॥ एतावानव्ययोधर्मःपुण्यश्लोकैरुपासितः॥ योभूतशोकहर्षाभ्यामात्माशोचतिहृष्यति॥९॥ अहोदैन्यमहोकष्टंपारक्यैःक्षणभंगुरैः॥ यन्नोपकुर्यादस्वार्थैर्मर्त्यःस्वज्ञातिविग्रहैः॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच एवंकृतव्यवसितोदध्यङ्ङाथर्वणस्तनुम्॥ परेभगवतिब्रह्मण्यात्मानंसन्नयन्जहौ॥ ११ ॥

भावः ॥६॥ मेमयाप्रत्युदाहृताःप्रत्युक्ताःमांत्यजंतंत्यक्त्वायांतमात्मानंदेहम् ॥ ७॥ अध्रुवेणात्मनादेहेन हेनाथाः ॥८ ॥ भूतानांशोकेनशोचति हर्षेणहृष्यतियआत्मास्वयंतस्ययोधर्मः एतावानेवाव्ययइत्यर्थः ॥ ९ ॥ पारक्यैःश्वसृगालादिभक्ष्यैः अस्वार्थैःआत्मोपयोगशून्यैःस्वंवित्तं ज्ञातयःपुत्रादयः विग्रहोदेहः तैर्नोपकुर्यादितियत् ॥१०॥ कृतंव्यवसितंनिश्चयोयेन आत्मानंक्षेत्रज्ञंसन्नयन्नेकीकुर्वंस्तनुंजहौ ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यताअक्षादयोयेन तत्त्वंपश्यतीतितथा ध्वस्तानिबंधनानियस्य ॥ १२ ॥ अथेंद्रःअशोभतेत्युत्तरेणान्वयः मुनेःशुक्तिभिरस्थिभिर्निर्मितम् उत्सिक्तःऊर्जितः मुनेःशक्तिभिरितिवापाठः ॥१३॥१४॥ असुरानीकानांयूथपैःपर्यस्तंपरिवृतम् ॥१५॥ रणःसंग्रामः प्रथमेचतुर्युगेत्रेतायुगस्यमुखेआरंभे ॥ १६ ॥ १७ ॥ नामृष्यन्नासहंत ॥ १८॥१९॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ शतघ्रीचचतुर्हस्तालोहकंटकसंचिता भुशुंडीसर्वतोलोहकं

यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वदृग्ध्वस्तबंधनः॥आस्थितःपरमंयोगंनदेहंबुबुधेगतम्॥१२॥अथेंद्रोवज्रमुद्यम्य निर्मितंविश्वकर्मणा॥मुनेःशुक्तिभिरुत्सिक्तोभगवत्तेजसाऽन्वितः ॥ १३ ॥वृतोदेवगणैःसर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत॥स्तूयमानोमुनिगणैस्त्रैलोक्यंहर्षयन्निव ॥ १४ ॥ वृत्रमभ्यद्रवच्छेत्तुमसुरानीकयूथपैः॥पर्यस्तमोजसाराजन्कुद्धोरुद्रइवांतकम्॥१५॥ततःसुराणामसुरैरणःपरमदारुणः॥ त्रेतामुखेनर्मदायामभवत्प्रथमे युगे ॥ १६ ॥ रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यांपितृवह्निभिः॥मरुद्भिर्ऋभुभिःसाध्यैर्विश्वेदेवैर्मरुत्पतिम्॥ १७ ॥ दृष्ट्वावज्रधरंशक्रंरोचमानंस्वमायया॥नामृष्यन्नसुराराजन्वृधेवृत्रपुरःसराः॥ १८ ॥नमुचिःशंबरोऽनर्वा द्विमूर्धाऋषभोंबरः॥हयग्रीवःशंकुशिराविप्रचित्तिरयोमुखः॥ १९ ॥पुलोमावृषपर्वाचप्रहेतिर्हेतिरुत्कलः॥ दैतेयादानवायक्षारक्षांसिचसहस्रशः ॥ २० ॥सुमालिमालिप्रमुखाःकार्तस्वरपरिच्छदाः॥प्रतिषिद्धेंद्रसेनाग्र्यंमृत्योरपिदुरासदम्॥२१॥अभ्यर्दयन्नसंभ्रांताःसिंहनादेनदुर्मदाः॥गदाभिःपरिघैर्बाणैःप्रासमुद्गरतोमरैः॥ २२ ॥शूलैःपरश्वधैःखड्गैःशतघ्रीभिर्भुशुंडिभिः॥सर्वतोऽवाकिरञ्छस्त्रैरस्त्रैश्चविबुधर्षभान्॥ २३ ॥नतेऽदृश्यंतसंछन्नाःशरजालैःसमंततः॥पुंखानुपुंखपतितैर्ज्योतींषीवनभोघनैः॥२४॥नतेशस्त्रास्त्रवर्षौघात्या सेदुःसुरसैनिकान्॥छिन्नाःसिद्धपथेदेवैर्लघुहस्तैःसहस्रधा॥ २५॥

टकानुक्रमोन्नतेत्यभिधानम् ॥ २३ ॥ पुंखोमूलदेशः एकस्यमूलदेशमनुतत्संलग्नोऽपरस्यपुंखोयथाभवतितथा नभस्थैर्घनैर्ज्योतींषीवेत्यनेन तेषांतदप्राप्तिःसूचिता ॥ २४ ॥ तामेवाह नतइति शस्त्राणामस्त्राणांचयानिवर्षाणितेषामोघाःनासेदुःनप्रापुः सिद्धपथेआकाशे ॥ २५ ॥

क्षीणोऽस्त्राणांचशस्त्राणांचओघायेषां गिरिशृंगैर्द्रुमैरुपलैश्च ॥ २६ ॥ तानिंद्रसैनिकान्शस्त्राणामस्त्राणांचपूगैःसमूहैरक्षतान्क्षतशून्यान्स्व
स्तिमतःसुखिनःद्रुमादिभिश्चअविक्षतान्निशम्यदृष्ट्वा वृत्रोनाथोयेषांते तत्रसुःभीताः ॥२७॥ कृताःकृताःपुनःपुनःकृताः कृष्णोऽनुकूलोयेषांते
षुदेवगणेषु रुशतीःरुशत्यःअकल्याण्योरूक्षाःपरुषावाचोयथामहत्सुक्षोभकर्त्र्योनभवंतितद्वत् ॥ २८ ॥ हतोयुद्धेदर्पोयेषांते आत्तःपरैर्गृहीतः
सारोधैर्ययेषां तेअतिप्रसिद्धाअपितेदैत्याएव तेइत्यस्यापौनरुक्त्यं आजिमुखेयुद्धारंभे पतिंविसृज्यपलायनायमनोदधुः यतोहरावभक्ताः
॥ २९ ॥ प्रधावतःपलायमानान्प्रेक्ष्य आदावेवतीव्रेणभयेनपलायितंभग्नंचतद्बलंसैन्यंतच्चप्रेक्ष्यएतद्वक्ष्यमाणंबभाषे ॥ ३० ॥ तदेवविशि

अथक्षीणास्त्रशस्त्रौघागिरिशृंगद्रुमोपलैः॥ अभ्यवर्षन्सुरबलंचिच्छिदुस्तांश्चपूर्ववत्॥२६॥ तानक्षतान्स्व
स्तिमतोनिशम्यशस्त्रास्त्रपूगैरथवृत्रनाथाः॥ द्रुमैर्दृषद्भिर्विविधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरींद्रसैनिकान्॥ २७॥
सर्वेप्रयासाअभवन्विमोघाःकृताःकृतादेवगणेषुदैत्यैः ॥ कृष्णानुकूलेषुयथामहत्सुक्षुद्रैःप्रयुक्तारुशतीरूक्ष
वाचः॥ २८॥ तेस्वप्रयासंवितथंनिरीक्ष्यहरावभक्ताहतयुद्धदर्पाः॥ पलायनायाजिमुखेविसृज्यपतिंमनस्ते
दधुरात्तसाराः॥ २९॥ वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान्मनस्वीप्रधावतःप्रेक्ष्यबभाषएतत्॥ पलायितंप्रेक्ष्यबलंचभग्नं
भयेनतीव्रेणविहस्यवीरः॥ ३०॥ कालोपपन्नांरुचिरांमनस्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः॥ हेविप्रचित्तेनमु
चेपुलोमन्मयानर्वन्शंवरमेशृणुध्वम्॥३१॥जातस्यमृत्युर्ध्रुवएषसर्वतःप्रतिक्रियायस्यनचेहकल्पना॥ लोको
यशश्चाथततोयदित्यमुंमृत्युंवरंकोनवृणीतयुक्तम्॥ ३२ ॥द्यौसंमताविहमृत्यूदुरापौयद्ब्रह्मसंधारणयाजि
तासुः॥ कलेवरंयोगरतोविजह्याद्यदग्रणीर्वीरशयेऽनिवृत्तः॥३३॥ ॥इ०भा०ष०दशमोऽध्यायः॥१०॥

नष्टि कालोपपन्नामवसरोचितां मनस्विनांरुचिरांहेमय हेअनर्वन् मेवाचंशृणुत ॥ ३१ ॥ ततोमृत्योरिहयशोलोकःस्वर्गश्चयदिस्यात्अथ
तर्हि अमुंमृत्युं युक्तंसमीचीनंप्राप्तम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मसंधारणयाकलेवरंजह्यादितियत्सएकोमृत्युः वीरशयेरणभूमौअनिवृत्तःअपराङ्मुखःसन्
जह्यादितियत्सएकः तौद्वाविहशास्त्रेसंमतौमृत्यू तथाचस्मृतिः द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडलभेदनौ ॥ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखो
हतइति ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेष०टीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एकादशेतुवृत्रस्ययुद्ध्यमानस्यवज्रिणा भक्तिज्ञानबलोदर्काश्चित्रावाचोऽनुवर्णिताः ॥ १ ॥ शंसतःकथयतःपत्युर्वचः ॥ १ ॥ कालानुकूलैः कालानुवर्तिभिः काल्यमानांविद्राव्यमाणाम् ॥ २ ॥ अमर्षितःअसहमानस्तांत्रिदशान्निवार्यनिर्भर्त्स्यचेदंवक्ष्यमाणमुवाच ॥ ३ ॥ तदेवाह द्वाभ्यां मातुरुच्चरितैःपुरीषप्रायैः प्रथमांतपाठेदेवानांसंबोधनं पृष्ठतोहतैर्दैत्यैःकिनाकिंचित् नयशोनापिधर्मः तदेवाह नहीति ॥ ४ ॥ प्रधनेसं

श्रीशुकउवाच तएवंशंसतोधर्मवचःपत्युरचेतसः॥ नैवागृह्णन्भयत्रस्ताःपलायनपरानृप ॥ १ ॥ विशीर्यमाणांपृतनामासुरीमसुरर्षभः ॥ कालानुकूलैस्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत् ॥ २ ॥ दृष्ट्वाऽतप्यतसंक्रुद्धइंद्रशत्रुरमर्षितः॥ तान्निवार्यौजसाराजन्निर्भर्त्स्येदमुवाचह ॥३॥ किंवउच्चरितैर्मातुर्धावद्भिःपृष्ठतोहतैः॥ नहिभीतवधःश्लाघ्योनस्वर्ग्यःशूरमानिनाम्॥४॥यदिवःप्रधनेश्रद्धासारंवाक्षुल्लकाःदृदि॥ अग्रेतिष्ठतमात्रंमे नचेद्ग्राम्यसुखेस्पृहा॥ ५ ॥ एवंसुरगणान्क्रुद्धोभीषयन्वपुषारिपून् ॥ व्यनदत्सुमहाप्राणोयेनलोकाविचेतसः॥ ६ ॥ तेनदेवगणाःसर्वेवृत्रविस्फोटनेनवै ॥ निपेतुर्मूर्छिताभूमौयथैवाशनिनाहताः ॥ ७ ॥ ममर्दपद्भ्यांसुरसैन्यमातुरंनिमीलिताक्षंरणरंगदुर्मदः॥ गांकंपयन्नुद्यतशूलओजसानालंवनंयूथपतिर्यथोन्मदः॥८॥ विलोक्यतंवज्रधरोऽत्यमर्षितःस्वशत्रवेऽभिद्रवतेमहागदाम्॥चिक्षेपतामापततींसुदुःसहांजग्राहवामेनकरेणलीलया ॥ ९ ॥ सइंद्रशत्रुःकुपितोभृशंतयामहेंद्रवाहंगदयोग्रविक्रमः॥ जघानकुंभस्थलउन्नदन्मृधेतत्कर्मसर्वेसमपूजयन्नृप॥ १० ॥ ऐरावतोवृत्रगदाऽभिमृष्टोविघूर्णितोऽद्रिःकुलिशाहतोयथा॥ अपासरद्भिन्नमुखःसहेंद्रोवमन्नस्रक्सनधनुर्भृशार्तः॥ ११ ॥

यामेसारंधैर्यंस्वदचित्तंहेहेक्षुल्लकाःक्षुद्राःमात्रंक्षणमात्रमग्रेतिष्ठत नचेदिहलोकभोगेस्पृहाऽस्ति ॥ ५ ॥ सुरगणान्रिपून् सुमहान्प्राणोबलंयस्य येनविचेतसोबभूवुः ॥ ६ ॥ वृत्रस्यविस्फोटनेननादेन ॥ ७ ॥ उद्यतंशूलंयेन नालंवनंनलानांवनंउद्गतोमदोयस्यसयूथपतिर्गजोयथा मर्दयति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सनधनुःप्रमाणंदेशम् ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सन्नोऽवसन्नोवाहोयस्यतस्मैनप्रायुंक्त अमृतस्यंदीअमृतस्रावीयःस्वकरस्तेनाभिमर्शःस्पर्शस्तेनवीतव्यथोगतदुःखः क्षतोवाहोयस्येंद्रस्यसत थाभूतोऽवतस्थे ॥ १२ ॥ सवत्रः हेनृपेंद्र आहवकाम्ययायुद्धेच्छयाऽवस्थितम् भ्रातृहणंभ्रातविश्वरूपस्तस्यहंतारम् नृशंसंक्रूरंतदेवांहःपा पंतस्यकर्मस्मरन् ॥ १३ ॥ योब्रह्महा ब्राह्मणंहतवान् विशेषतःस्वगुरुंममचभ्रातरम् सभवानयतःसमवस्थितः एतद्दिष्ट्याभद्रंजातम् दिष्ट्येत्य व्ययं हेअसत्तम ममशूलेननिर्भिन्नंदृषत्तुल्यंहृत्हृदयंयस्यतेनत्वयानिमित्तभूतेन अद्यअचिरादेवभ्रातुरनृणोऽहंस्यांएतच्चदिष्ट्या ॥ १४ ॥ स्व

नसन्नवाहायविषण्णचेतसेप्रायुंक्तभूयःसगदांमहात्मा॥ इंद्रोऽमृतस्यंदिकराभिमर्शवीतव्यथःक्षतवाहोऽ वतस्थे॥ १२॥ सतंनृपेंद्राहवकाम्ययारिपुंवज्रायुधंभ्रातृहणंविलोक्य ॥ स्मरंश्चतत्कर्मनृशंसमंहःशोकेन मोहेनहसन्जगाद ॥ १३ ॥ वृत्रउवाच दिष्ट्याभवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागुरुहाभ्रातृहाच ॥ दि ष्ट्याऽनृणोऽद्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नहृषद्धृदाचिरात्॥ १४॥ योनोऽग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोर पापस्यचदीक्षितस्य॥ विश्रभ्यखड्गेनशिरांस्यवश्चत्पशोरिवाऽकरुणःस्वर्गकामः॥ १५॥ क्रीश्रीदयाकीर्तिभि रुज्झितंत्वांस्वकर्मणापुरुषादैश्चगर्ह्यम्॥ कृच्छ्रेणमच्छूलविभिन्नदेहमस्पृष्टवह्निंसमदंतिगृध्राः॥ १६ ॥ अ न्येऽनुयेत्वेहनृशंसमज्ञायेद्युद्यतास्त्राःप्रहरंतिमद्यम्॥तैर्भूतनाथान्सगणान्निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजा मि॥ १७॥ अथोहरेमेकुलिशेनवीरहर्ताप्रमथ्यैवशिरोयदीह॥ तत्रानृणोभूतबलिंविधायमनस्विनांपादर जःप्रपत्स्ये॥ १८॥

र्गकामोयोभवान्अवश्वत् स्वर्गकामोयाज्ञिकःपशोरिवेतिवा ॥ १५ ॥ तंत्वामस्पृष्टवह्निमदग्धदेहंसमदंति वर्तमानसामीप्येवर्तमानवन्निर्देशः ॥ १६ ॥ अन्येऽपिअज्ञाइहत्वात्वांनृशंसमनुमद्यमुद्यतास्त्राःसंतोयदिप्रहरंतितैर्भूतनाथान्भैरवादीन्यक्ष्यामि कथंभूतैः निशातंतीक्ष्णीकृतंय न्ममत्रिशूलंतेननिर्भिन्नोगलोयेषांतैः ॥ १७ ॥ अथोअथवा हरेभोइंद्र यदिभवानेवममशिरोहर्ताहरिष्यतितत्रतथासतिअनृणोविमुक्तकर्मबं धःसंस्तेभ्योबलिंदेहेनविधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्येधीराणांपदंप्राप्स्यामि ॥ १८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

जीवितादपिमृत्युरेवममाभिमतइत्याशयेनाह सुरेशेति नहिनोषिनहिक्षिपसि गदेवविफलोयास्यतीतिसंशयंमाकार्षीः कृपणादर्थःप्रयोजनं यस्याःसायाज्ञायथानिष्फलातथानस्यात् ॥ १९ ॥ अमोघत्वेहेतुंवदंस्तंप्रोत्साहयति नन्विति तेजितस्तीक्ष्णीकृतः शत्रुंमांजहि विष्णुनायं त्रितःप्रेरितः ॥ २० ॥ हननेनममपीडास्यादित्यपिमासंशयिष्ठाइत्याह अहमिति संकर्षणोमत्पतिर्यथाहतथातदीयचरणारविंदेमनःसमाधाय मुनेर्योगिनोगतिमहंयास्यामि तववज्रस्यरंहसालुलितश्छिन्नोयाम्यपाशोविषयभोगलक्षणोयस्य अपविद्धलोकस्यक्तदेहः ॥ २१ ॥ तर्हि भगवान्संकर्षणःस्वभृत्यायमह्यमेवस्वर्गादिसंपदोदास्यतीत्यपिमासंशयिष्ठाइत्याह पुंसामिति स्वर्गेभूमौरसातलेचयाःसंपदस्ताःकिलनिश्चि

सुरेशकस्मान्नहिनोषिवज्रंपुरःस्थितेवैरिणिमय्यमोघम् ॥ मासंशयिष्ठानगदेववज्रंस्यान्निष्फलंकृपणार्थे वयाञ्चा॥१९॥नन्वेषवज्रस्तवशक्रतेजसाहरेर्दधीचेस्तपसाचतेजितः॥ तेनैवशत्रुंजहिविष्णुयंत्रितोयतोह रिर्विजयःश्रीर्गुणास्ततः॥ २० ॥ अहंसमाधायमनोयथाहसंकर्षणस्तच्चरणारविंदे ॥ त्वद्वज्ररंहोलुलितग्रा म्यपाशोगतिंमुनेर्याम्यपविद्धलोकः॥ २१ ॥ पुंसांकिलैकांतधियांस्वकानांयाःसंपदोदिविभूमौरसायाम्॥ नरातियद्वेषउद्वेगआधिर्मदःकलिर्व्यसनंसंप्रयासः॥ २२॥ त्रैवर्गिकायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्तेपुरुषस्य शक्र॥ ततोऽनुमेयोभगवत्प्रसादोयोदुर्लभोऽकिंचनगोचरोऽन्यैः ॥ २३ ॥ अहंहरेतवपादैकमूलदासानुदा सोभविताऽस्मिभूयः ॥ मनःस्मरेतासुपतेर्गुणांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः॥ २४ ॥ ननाकपृष्ठंनचपारमे ष्ठ्यंनसार्वभौमंनरसाऽधिपत्यम्॥ नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवासमंजसत्वाविरहय्यकांक्षे॥ २५॥

तंनरातिनददाति तत्रहेतुः यत्याभ्योद्वेषादयोभवंति ॥ २२ ॥ तर्हिस्वभक्तस्यकिंविधत्तेतत्राह त्रैवर्गिकोधर्मार्थकामविषयोयआयासस्त स्यविघातंविधत्ते ततआयासोपरमादनुमेयोनत्वैश्वर्यादिना अतःसम्यक्भगवत्प्रसादाभावात्तवसंपदोभविष्यंतीतिभावः ॥ २३ ॥ एवंमिद्रा यस्याभिप्रायंनिवेद्यभगवंतंप्रार्थयते अहमिति तवपादावेवएकंमूलमाश्रयोयेषांतेषांदासानामनुदासःभूयोभविताऽस्मिभविष्यामिभवेयम् असुपतेःप्राणनाथस्यतवगुणान्मममनःस्मरतु वागपितानेवकीर्तयतु कायस्तवैवकर्मकरोतु ॥ २४ ॥ ननुकिदास्येनतुभ्यंमहाफलानिदास्या मितत्राह नाकपृष्ठंध्रुवपदंब्रह्मलोकादिकंचहेसमंजसनिखिलसौभाग्यनिधेत्वात्वांविरहय्यपृथक्कृत्य नकांक्षेनेच्छामि ॥ २५ ॥

तर्हिकिमिच्छसितदाह अजातपक्षाःखगाघूकादिभिःपीडितायथामातरं यथाचदाम्नाबद्धाबालवत्साःस्तन्यं यथाचव्युषितंदूरदेशगतंप्रियं कामेनविष्णाप्रिया तथामेमनस्तापत्रयपीडितंकर्मभिर्बद्धंचकामादिभिर्विषण्णंचत्वांदिदृक्षते द्रष्टुमिच्छतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ उत्तमश्लोकस्य तवजनेषुभक्तेष्वेवसख्यंभूयात् त्वन्माययादेहादिष्वासक्तचित्तस्यभूयोऽपितेष्वासक्तिर्नभूयात् ॥ २७ ॥ ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायामेका

अजातपक्षाइवमातरंखगाःस्तन्यंयथावत्सतराःक्षुधार्ताः॥ प्रियंप्रियेवव्युषितंविषण्णामनोऽरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वाम्॥ २६॥ ममोत्तमश्लोकजनेषुसख्यंसंसारचक्रेभ्रमतःस्वकर्मभिः ॥ त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूयात्॥ २७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेएकादशोऽध्यायः॥ ११ ॥ ६

ऋषिरुवाच एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौमृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः॥ शूलंप्रगृह्याभ्यपतत्सुरेंद्रंयथामहापुरुषंकैटभोप्सु ॥ १ ॥ ततोयुगांताग्निकठोरजिह्वमाविध्यशूलंतरसासुरेंद्रः॥ क्षिप्त्वामहेंद्रायविनद्यवीरोहतोऽसिपापेतिरुषाजगाद॥ २॥ खआपतत्तद्विचलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्यदुष्प्रेक्ष्यमजातविक्लवः॥ वज्रेणवज्रीशतपर्वणाऽच्छिनद्भुजंचतस्योरगराजभोगम्॥३॥छिन्नैकबाहुःपरिघेणवृत्रःसंरब्ध आसाद्यगृहीतवज्रम्॥ हनौततार्डेंद्रमथामरेभंवज्रंचहस्तान्न्यपतन्मघोनः ॥ ४ ॥ वृत्रस्यकर्मातिमहाद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः॥ अपूजयंस्तत्पुरुहूतसंकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविचुक्रुशुर्भृशम् ॥ ५ ॥ इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जितश्च्युतंस्वहस्तादरिसन्निधौपुनः॥ तमाहवृत्रोहरआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादकालः॥ ६ ॥

दशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्वादशेऽतिविषण्णेनस्वयमुत्साहितेनतु महेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते ॥ १ ॥ महापुरुषं श्रीविष्णुं अप्सुप्रलयोदके ॥ १ ॥ युगांताग्निवत्कठोराजिह्वाशिखायस्यतत् आविद्यभ्रामयित्वा ॥ २ ॥ तत्खेआपततआगच्छत् विचलत्परिभ्रमत्यहश्चउल्काचग्रहोल्कंतद्वद्दुष्प्रेक्ष्यं शतंपर्वाणियस्येतेन उरगराजोवासुकिस्तस्यभोगोदेहस्तदाकारम् ॥ ३ ॥ हनौकपोलप्रांतेअमरेभमैरावतंच ॥ ४ ॥ ५ ॥ पुनश्चतमाहवृत्रः हेहरेइंद्र ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सदाजयोनैवकितुकुत्रचिज्जयएकत्रकुत्रचिन्नैव यद्वा कुत्रचिदपियुयुत्सतांसदाजयोनैवकितुएकत्रैव कदाचिदेवेत्यर्थः परोदेहआत्मायेषां पराधीनात्मनामितिवा आद्यमनादिं सनातनंनित्यम् ॥ ७ ॥ पराधीनतामेवाह लोकाइतिसप्तभिः यस्यवशेस्थिताःस्वयंविवशाःसंतःश्वसंतिचेष्टंते द्विजाःपक्षिणः शिचाजालेन कालःकलयतीतिभगवान् इहजयादौकारणम् ॥ ८ ॥ ओजआदिरूपंकालंतंहेतुमज्ञायअविज्ञायजडंसंतमात्मानंदेहंहेतुंमन्यते ॥ ९ ॥ १० ॥ ननुस्वारंभकप्रधानपुरुषादितंत्राणीतियुक्तंतत्राह पुरुषइति व्यक्तंमहत्तत्त्वमात्माअहंकारः ॥ ११ ॥

युयुत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयःसदैकत्रनवैपरात्मनाम् ॥ विनैकमुत्पत्तिलयस्थितीश्वरंसर्वज्ञमाद्यंपुरुषं सनातनम् ॥ ७ ॥ लोकाःसपालायस्येमेश्वसंतिविवशावशे ॥ द्विजाइवशिचाबद्धाःसकालइहकारणम् ॥ ८ ओजःसहोबलंप्राणममृतंमृत्युमेवच ॥ तमज्ञायजनोहेतुमात्मानंमन्यतेजडम् ॥ ९ ॥ यथादारुमयीनारीयथायंत्रमयोमृगः ॥ एवंभूतानिमघवन्नीशतंत्राणिविद्धिभोः ॥ १० ॥ पुरुषःप्रकृतिर्व्यक्तमात्माभूतेंद्रियाशयाः ॥ शक्नुवंत्यस्यसर्गादौनविनायदनुग्रहात् ॥ ११ ॥ अविद्वानेवमात्मानंमन्यतेऽनीशमीश्वरम् ॥ भूतैःसृजतिभूतानिग्रसतेतानितैःस्वयम् ॥ १२ ॥ आयुःश्रीःकीर्तिरैश्वर्यमाशिषःपुरुषस्ययाः ॥ भवंत्येवहितत्कालेयथाऽनिच्छोर्विपर्ययाः ॥ १३ ॥ तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययोरपि ॥ समःस्यात्सुखदुःखाभ्यांमृत्युजीवितयोस्तथा ॥ १४ ॥ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः ॥ तत्रसाक्षिणमात्मानंयोवेदनसबद्ध्यते ॥ १५ ॥ पश्यमांनिर्जितंशत्रुवृक्णायुधभुजंमृधे ॥ घटमानंयथाशक्तिवप्राणजिहीर्षया ॥ १६ ॥

ननुस्वकर्मद्वाराजीवएवसृष्ट्यादिहेतुरितिमीमांसकामन्यंतेतत्राह एवमविद्वान्अनीशमेवात्मानंईश्वरंस्वतंत्रंमन्यते ननुपित्रादयःस्रष्टारोदृश्यंते व्याघ्रादयस्तुहंतारस्तत्राह भूतैरिति स्वयमीश्वरः ॥ १२ ॥ ननुत्वयापराजितस्यममजयादिशंकैवनास्तिकिमितिमांबलाद्युद्धेप्रवर्तयसितत्राह आयुरिति तत्कालेजयादिकाले विपर्ययाःअकीर्त्यादयः ॥ १३ ॥ यस्मादेवंसर्वमीश्वराधीनंतस्मात्समःस्याद्धर्षविषादहीनोभवेत् ॥ १४ ॥ समदृष्टावपायमाह सत्वमिति हर्षादिभिर्नबद्ध्यते ॥ १५ ॥ हर्षविषादनिवृत्त्यैतवाहमेवगुरुरित्याह पश्येति वृक्णमायुधंभुजश्चयस्य ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अनियर्वंयूतरूपकेणोपसंहरति प्राणएवग्लहःपणोयस्मिन् इषवएवाक्षायस्य वाहनान्येवेतस्ततश्चाल्यमानानिआसनानिफलकानिय
स्मिन् ॥ १७ ॥ गतालीकंनिष्कपटम् ॥ १८ ॥ भक्तःसेवितवानसि ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ तस्यतवखातकोदकैर्गर्तादिजलोपमैःस्वर्गादि
भिःकिम् ॥ २२ ॥ युद्धानांसंग्रामाणांपतीमुख्यौ ॥ २३ ॥ हेमारिषश्रेष्ठराजन् ॥ २४ ॥ २५ ॥ उत्कृत्तंमूलंययोस्ताभ्यां रक्तंस्रवतीतित

प्राणग्लहोऽयंसमरइष्वक्षोवाहनासनः॥ अत्रनज्ञायतेऽमुष्यजयोऽमुष्यपराजयः॥१७॥ श्रीशुकउवाच
इंद्रोवृत्रवचःश्रुत्वा तदालीकमपूजयत्॥ गृहीतवज्रःप्रहसंस्तमाहगतविस्मयः॥ १८॥ अहोदानवसिद्धोऽ
सियस्यतेमतिरीदृशी॥ भक्तःसर्वात्मनात्मानंसुहृदंजगदीश्वरम्॥ १९॥ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजन
मोहिनीम्॥ यद्विहायासुरंभावंमहापुरुषतांगतः॥ २०॥ खल्विदंमहदाश्चर्ययद्रजःप्रकृतेस्तव॥ वासुदेवेभ
गवतिसत्त्वात्मनिदृढामतिः २१॥ यस्यभक्तिर्भगवतिहरौनैश्रेयसेश्वरे॥ विक्रीडतोऽमृतांभोधौकिंक्षुद्रैःखा
तकोदकैः॥ २२॥ श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणावन्योऽन्यंधर्मजिज्ञासयानृप॥ युयुधातेमहावीर्याविंद्र
वृत्रौयुधांपती॥ २३॥ आविध्यपरिघंवृत्रःकार्ष्णायसमरिंदमः॥ इंद्रायप्राहिणोद्घोरंवामहस्तेनमारिष
॥ २४॥ सतुवृत्रस्यपरिघंकरंचकरभोपमम्॥ चिच्छेदयुगपद्देवोवज्रेणशतपर्वणा॥ २५॥ दोर्भ्यामुत्कृत्त
मूलाभ्यांबभौरक्तस्रवोऽसुरः॥ छिन्नपक्षोयथागोत्रःखात्भ्रष्टोवज्रिणाहतः॥ २६॥ कृत्वाऽधरांहनुंभूमौ
दैत्योदिव्युत्तरांहनुम्॥ नभोगंभीरवक्त्रेणलेलिहोल्बणजिह्वया॥ २७॥ दंष्ट्राभिःकालकल्पाभिर्ग्रसन्निवज
गत्त्रयम्॥ अतिमात्रमहाकायआक्षिपंस्तरसागिरीन्॥ २८॥ गिरीराट्पादचारीवपद्भ्यांनिर्जरयन्महीम्॥
जग्राससमासाद्यवज्रिणंसहवाहनम्॥ २९॥ महाप्राणोमहावीर्योमहासर्पइवद्विपम्॥ वृत्रग्रस्तंतमाल
क्ष्यसप्रजापतयःसुराः॥ ३०॥

था गोत्रःपर्वतः॥ २६॥ कृत्वाऽधरामित्यादेर्जग्रासेतितृतीयेनान्वयः नभोवद्गंभीरेणवक्त्रेणलेलिहःसर्पस्तद्वत् उल्बणयाजिह्वया॥ २७॥
कालकल्पाभिर्ग्रसन्चालयन्॥ २८॥ निर्जरयन्चूर्णयन्॥ २९॥ महाप्राणोमहाबलः महावीर्योमहाप्रभावः॥ ३०॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

महापुरुषेणकवचरूपेणश्रीनारायणेनसन्नद्धोदंशितः योगबलेनमायावलेनच ॥ ३१ ॥ बलभित्इंद्रः उच्चकर्तचिच्छेद ॥ ३२ ॥ तस्यकं धरंकंधरां आशुवेगःअतिवेगवान् ज्योतिषांसूर्यादीनां अयनेदक्षिणोत्तरगतिरूपेसंवत्सरेयोऽहर्गणःषष्ट्युत्तरशतत्रयात्मकस्तावताऽहर्गणेन वार्त्रहत्येवृत्रहत्यायोग्येकालेन्यपातयत् यद्वा स्वार्थेतद्धितः वृत्रहत्यायांवृत्रहननार्थंपरिवर्तमानइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ वार्त्रघ्नलिंगैर्वृत्रहंतुर्वीर्य प्रकाशकैः वार्त्रहत्यायशवसेपृतनाषाढायचेत्याद्यैस्तमिंद्रमभिष्टुवानाअभिष्टुवंतः वार्त्रहत्यायइंद्रएतत्सर्वमपश्यदितिश्रुतेः प्रथमेगायत्रीत्रि

हाकष्टमितिनिर्विण्णाश्चुक्रुशुःसमहर्षयः॥ निगीर्णोऽप्यसुरेंद्रेणनममारोदरंगतः ॥ महापुरुषसन्नद्धोयोग मायाबलेनच॥३१॥ भित्त्वावज्रेणतत्कुक्षिंनिष्क्रम्यबलभिद्विभुः॥ उच्चकर्तशिरःशत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ॥ ३२ ॥ वज्रस्तुतत्कंधरमाशुवेगःकृंतन्त्समंतात्परिवर्तमानः॥ न्यपातयत्तावदहर्गणेनयोज्योतिषामयने वार्त्रहत्ये॥ ३३ ॥ तदाचखेदुंदुभयोविनेदुर्गंधर्वसिद्धाःसमहर्षिसंघाः ॥ वार्त्रघ्नलिंगैस्तमभिष्टुवानामंत्रैर्मु दाकुसुमैरभ्यवर्षन्॥ ३४ ॥ वृत्रस्यदेहान्निष्क्रांतमात्मज्योतिररिंदम ॥ पश्यतांसर्वलोकानामलोकंसमपद्य त॥ ३५॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्रवधोनामद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥ ६॥ श्रीशु कउवाच वृत्रेहतेत्रयोलोकाविनाशकेणभूरिद॥ सपालात्यभवन्सद्योविज्वरानिर्वृतेंद्रियाः॥ १ ॥ देवर्षि पितृभूतानिदैत्यादेवानुगाःस्वयम्॥ प्रतिजग्मुःस्वधिष्ण्यानिब्रह्मेशेंद्रादयस्ततः॥ २॥ राजोवाच इंद्रस्या निर्वृतेर्हेतुंश्रोतुमिच्छामिभोमुने॥ येनासन्सुखिनोदेवाहरेर्दुःखंकुतोऽभवत्॥ ३॥

ष्टुभौइंद्रोवृत्रहादेवता वार्त्रहत्यायवृत्रोयेनशवसाबलेनहन्यतेतद्वार्त्रहत्यंशवस्तस्मैवार्त्रहत्यायशवसे पृतनाषाढायचपृतनाःसंग्रामाःयेनश वसाअभिभूयंतेतत्पृतनासहंबलंतस्मैपृतनासहाय सहतिरभिभवार्थः हेइंद्रत्वामावर्तयामःसदा ॥ ३४ ॥ अलोकंलोकातीतंभगवंतम् ॥ ३५॥ ॥ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ त्रयोदशेतुवृत्रस्यब्रह्महत्यामहाभयात् ॥ चिरंनष्टोऽवितःशक्रोविष्णुनेति निरूप्यते ॥ १ ॥ १ ॥ अनिर्वृतंशक्रमपृच्छास्वयमेवप्रतिजग्मुः ॥ २ ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अशांतयहरेरिंद्रस्यदुःखहेतुंवक्तुंप्रस्तावकथामाह वृत्रविक्रमेत्यादिना आर्थयन्प्रार्थयन् बृहद्वधात्ब्राह्मणवधाद्भीतःसन् ॥ ४ ॥ एनःपापं विभक्तंविभज्यगृहीतम् मार्ज्मिशोधयामि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ वृषाकपिंमिद्रम् ॥ १० ॥ तयादेवादिभिःकारितया स्त्रीत्यवध णे इंद्रएवतापमसहत्नान्यः असुमिद्रंनिर्ऋतिर्नाविशत् ननुधैर्यादिगुणयुक्तस्यकुतोऽनिर्ऋतिस्तत्राह क्रीमंतंलज्जावंतम् वाच्यतांनिंद्यताम् ॥ ११ ॥

श्रीशुकउवाच वृत्रविक्रमसंविग्नाःसर्वेदेवाःसहर्षिभिः॥ तद्वधायार्थयन्निंद्रंनैच्छद्भीतोबृहद्वधात् ॥ ४ ॥ इंद्रउवाच स्त्रीभूजलद्रुमैरेनोविश्वरूपवधोद्भवम्॥ विभक्तमनुगृह्णद्भिर्वृत्रहत्यांक्रमार्ज्म्यहम्॥ ५॥ श्रीशु कउवाच ऋषयस्तदुपाकर्ण्यमहेंद्रमिदमब्रुवन्॥ याजयिष्यामभद्रंतेहयमेधेनमास्मभैः॥ ६॥ हयमेधेनपु रुषंपरमात्मानमीश्वरम्॥ इष्ट्वानारायणंदेवंमोक्ष्यसेऽपिजगद्वधात्॥ ७॥ ब्रह्महापितृहागोघ्नोमातृहाचार्य हाऽघवान्॥ श्वादःपुल्कसकोवाऽपिशुद्ध्येरन्यस्यकीर्तनात् ॥ ८ ॥ तमश्वमेधेनमहामखेनश्रद्धाऽन्वितोऽ स्माभिरनुष्ठितेन॥ हत्वाऽपिसब्रह्मचराचरंत्वंनलिप्यसेकिंखलनिग्रहेण॥ ९॥ श्रीशुकउवाच एवंसंचोदि तोविप्रैर्मरुत्वानहनद्रिपुम्॥ ब्रह्महत्याहतेतस्मिन्नाससादवृषाकपिम्॥ १०॥तयेंद्रःस्मासहत्तापंनिर्ऋतिर्ना मुमाविशत्॥ क्रीमंतंवाच्यतांप्राप्तंसुखयंत्यपिनोगुणाः॥ ११॥ तांददर्शानुधावंतींचांडालीमिवरूपिणीम्॥ जरयावेपमानांगींयक्ष्मग्रस्तामसृक्पटाम्॥ १२॥ विकीर्यपलितान्केशांस्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणीम्॥ मीनगं ध्यसुगंधेनकुर्वतींमार्गदूषणम्॥ १३॥ नभोगतोदिशःसर्वाःसहस्राक्षोविशांपते॥प्रागुदीचींदिशंतूर्णंप्रवि ष्टोनृपमानसम्॥१४॥सआवसत्पुष्करनालतंतूनलब्धभोगोयदिहाग्निदूतः॥ वर्षाणिसाहस्रमलक्षितोंऽतः सचिंतयन्ब्रह्मवधाद्विमोक्षम्॥ १५॥

यक्ष्मग्रस्तांक्षयरोगव्याप्ताम् ॥ १२ ॥ मीनस्येवगंधोयस्यसमीनगंधिःसचासावसुश्चश्वासवायुस्तस्यगंधेन ॥ १३ ॥ प्रागुदीचींदिशंगतःसंस्तूर्ण मानसंसरः ॥ १४ ॥ सइंद्रः सहस्रवर्षाणिपुष्करनालस्यतंतूनावसत् ॥ कथंभूतः नलब्धोभोगोयेनसः कुतःयद्यस्मादिहजलेवसतः अग्निदूतश्च स्वयंअग्नेश्चस्वदूतस्यहविर्भागान्नेतुर्जलेप्रवेशासंभवादलब्धभोगइत्यर्थः अलब्धभागइतिपाठांतरेनलब्धोयज्ञभागोयेनसः ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

त्रिणाकं नअकंदुःखंयस्मिन्नितिनाकःपुण्यलोकः तृतीयंनाकंस्वर्गं ननुमनुष्यस्यकुतःस्वर्गराज्यंतत्राह विद्यादिभिःअनुभावःस्वर्गपालनसामर्थ्यंयस्यसःतर्हितस्मिन्सतिकथमिंद्रस्यपुनःस्वर्गप्राप्तिस्तत्राह सनहुषःसंपदैश्वर्याभ्यांयोमदस्तेनांधाबुद्धिर्यस्यसः इंद्रपत्याशच्या तिरश्चांगतिंसर्पयोनिंनीतःउपायेनप्रापितः एवंह्याख्यायते नहुषःकिलकदाचिदिंद्राणीमुवाच इंद्रस्तावदहमतस्त्वंमांभजेति तयाचावेदितवृत्तांतोबृहस्पतिस्तामुवाच ब्राह्मणवाह्यशिबिकायामारुह्यागतंत्वांभजिष्यामीतिब्रूहितताऽसौब्रह्मशापात्पतिष्यतीति तयाचतथोक्तोनहुषोऽगस्त्यादीन्शिबिकांवाहयामास तदाशीघ्रंसर्पसर्पेत्यगस्त्यंपदापस्पर्श तेनकुपितेनसर्पोभवेतिशप्तोमहासर्पोऽजगरोऽभूदिति ॥ १६ ॥ ततइंद्रःस्वर्गंगतःप्राप्त

तावत्रिणाकंनहुषःशशासविद्यातपोयोगबलानुभावः ॥ ससंपदैश्वर्यमदांधबुद्धिर्नीतस्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्या ॥ १६ ॥ ततोगतोब्रह्मगिरोपहूतक्रतंभरध्याननिवारिताघः ॥ पापस्तुदिग्देवतयाहतौजास्तंनाभ्यभूदवितंविष्णुपत्या ॥ १७ ॥ तंचब्रह्मर्षयोऽभ्येत्यहयमेधेनभारत ॥ यथावद्दीक्षयांचक्रुःपुरुषाराधनेनह ॥ १८ ॥ अथेज्यमानेपुरुषेसर्वदेवमयात्मनि ॥ अश्वमेधमहेंद्रेणवितते ब्रह्मवादिभिः ॥ १९ ॥ सवैत्वाष्ट्रवधोभूयानपि पापचयोनृप ॥ नीतस्तेनैवशून्यायनीहारइवभानुना ॥ २० ॥ सवाजिमेधेनयथोदितेनविंतायमानेनमरीचिमिश्रैः ॥ इष्ट्वाधियज्ञंपुरुषंपुराणमिंद्रोमहानासविधूतपापः ॥ २१ ॥ इदंमहाख्यानमशेषपाप्मनांप्रक्षालनंतीर्थपदानुकीर्तनम् ॥ भक्त्युच्छ्रयंभक्तजनानुवर्णनंमहेंद्रमोक्षंविजयंमरुत्वतः ॥ २२ ॥

कथंभूतः ब्रह्मगिराब्राह्मणवाक्येनोपहूतःसन् ऋतंभरःसत्यपालकोहरिस्तस्यध्यानेननिवारितमघंयेनप्राक् अपितुपापोब्रह्मवधस्तमिंद्रंनाभ्यभूत्तस्याभिभवंनाकरोत् कुतः दिग्देवतयाप्रागुदीच्यांदिशिस्थितयाश्रीरुद्रेणअवितंरक्षितंसंतम् ॥ १७ ॥ पुरुषस्यहरेराराधनंयस्मिंस्तेन ॥ १८ ॥ सर्ववेदमयात्मनीतिपाठः ब्रह्मादिभिर्विततेऽनुष्ठितेअश्वमेधेमहेंद्रेणेज्यमानेपुरुषेसति ॥ १९ ॥ तेनैवपुरुषेणैव शून्यायनीतः नाशितइत्यर्थः ॥ २० ॥ अधिककृतायज्ञायेनतम् ॥ २१ ॥ पाठादिविधातुमाख्यानंस्तौति इदमिति प्रक्षाल्यतेऽनेनेतिप्रक्षालनम् तीर्थपदस्यानुकीर्तनंयस्मिन् भक्तेरुच्छ्रयोयस्मिन् भक्तजनानामनुवर्णनंयस्मिन् महेंद्रस्यमोक्षोयस्मिन् मरुत्वतोविशेषेणजयोयस्मिन् ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इंद्रियंतरपाटवकरं इंद्रसंबंधीतिवा आयुषमायुष्यम् ॥ २३ ॥ ॥ इ० भा० म० षष्ठस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥
चतुर्दशेतुसेहसाकृच्छ्रलब्धेसुतेमृते ॥ चित्रकेतोरतिस्नेहादतिशोकोनिरूप्यते ॥ १ ॥ वृत्रस्यज्ञानभक्त्यादिश्रुत्वापृष्टःपरीक्षिता ॥ हेतुमाह
चतुर्भिस्तत्पाग्जन्मचरितोक्तिभिः ॥ २ ॥ रजश्चतमश्चस्वभावोयस्य ॥ १ ॥ २ ॥ भक्तेर्दुर्लभत्वंप्रपंचयति त्रिभिः पार्थिवैरजोभिःपरमाणु

पठेयुराख्यानमिदंसदावुधाःशृण्वंत्यथोपर्वणिपर्वणींद्रियम्॥धन्यंयशस्यंनिखिलाघमोचनंरिपुंजयंस्वस्त्ययनंतथाऽऽयुषम्॥ २३॥ इतिश्रीभा०म०षष्ठस्कंधेइंद्रविजयोनामत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥ ७॥
परीक्षिदुवाच रजस्तमःस्वभावस्यब्रह्मन्वृत्रस्यपाप्मनः॥नारायणेभगवतिकथमासीद्दृढामतिः॥ १ ॥ देवानांशुद्धसत्त्वानामृषीणांचामलात्मनाम्॥ भक्तिर्मुकुंदचरणेनप्रायेणोपजायते॥२॥ रजोभिःसमसंख्याताःपार्थिवैरिहजंतवः॥तेषांयेकेचनेहंतेश्रेयोवैमनुजादयः॥ ३॥ प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनैवद्विजोत्तमाः॥ मुमुक्षूणांसहस्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिद्ध्यति॥ ४॥ मुक्तानामपिसिद्धानांनारायणपरायणः॥ सुदुर्लभःप्रशांतात्माकोटिष्वपिमहामुने॥ ५॥ वृत्रस्तुसकथंपापःसर्वलोकोपतापनः॥ इत्थंदृढमतिःकृष्णआसीत्संग्रामउल्बणे॥ ६॥ अत्रनःसंशयोभूयान्श्रोतुंकौतूहलंप्रभो॥ यःपौरुषेणसमरेसहस्राक्षमतोषयत्॥७॥ सूतउवाच परीक्षितोऽथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः॥ निशम्यश्रद्दधानस्यप्रतिनंद्यवचोऽब्रवीत्॥८॥ श्रीशुकउवाच शृणुष्वावहितोराजन्नितिहासमिमंयथा॥ श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि॥ ९॥ आसीद्राजासार्वभौमःशूरसेनेषुवैनृप॥ चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासीत्कामधुङ्मही॥ १०॥

भिःसमाःसंख्याताः अनंताइत्यर्थः जंतवोजीवाः तेषांमध्येयेकेचनकतिपयेश्रेयोधर्ममीहंतेकुर्वंति ॥ ३ ॥ मुच्यतेगृहादिसंगाद्विमुच्यते सिद्ध्यतितत्त्वंजानाति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ नचेंद्रभियाकृष्णंशरणंगतइत्याह यःपौरुषेणेति ॥७॥८॥ यथायथावत्शृणु ॥ ९ ॥ १० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

भार्यासहस्राणांदशसहस्राणिकोटिरित्यर्थः सांतानिकःस्वयंसंतानार्होऽपिपुत्रोत्पादनसमर्थोऽपितासुसंततिंनलेभे सर्वास्तावंध्याएवदैवयो गेनमिलिताइतिभावः ॥ ११ ॥ तदेवाह वंध्यापतेरिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ उपासीदत्तस्यसमीपमुपविवेश समाहितःसंयतः ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ अपिकिं अनामयमारोग्यं स्वस्तिशुभं प्रकृत्यधीनमेवहिराज्यमितिसदृष्टांतमाह यथामहदाद्याभिःसप्तभिःप्रकृतिभिःपुमान्जी वोनित्यंगुप्तोभवतिनतुतद्व्यतिरेकेणक्षणमपितिष्ठतितथाराजाऽपिसप्तप्रकृतिभिः स्वाम्यमात्यौजनपदादुर्गद्रविणसंचयाः दंडोमित्रंचतस्यैताःस प्तप्रकृतयोमताइत्युक्तलक्षणाभिर्नित्यंगुप्तःसन् ॥ १७ ॥ आत्मानंप्रकृतिषुअद्धासाक्षान्निधायतदनुवर्त्तिनंकृत्वाश्रेयोराज्यसुखंप्राप्नुयादित्य

तस्यभार्यासहस्राणांसहस्राणिदशाभवन्॥सांतानिकश्चापिनृपोनलेभेतासुसंततिम्॥११॥रूपौदार्यवयो जन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः॥संपन्नस्यगुणैःसर्वैश्चितावंध्यापतेरभूत्॥१२॥नतस्यसंपदःसर्वामहिष्योवा मलोचनाः॥सार्वभौमस्यभूश्चेयमभवन्प्रीतिहेतवः॥१३॥तस्यैकदातुभवनमंगिराभगवानृषिः॥लोका ननुचरन्नेतानुपागच्छद्यदृच्छया॥१४॥तंपूजयित्वाविधिवत्प्रत्युत्थानार्हणादिभिः॥कृतातिथ्यमुपासीद त्सुखासीनंसमाहितः॥१५॥महर्षिस्तमुपासीनंप्रश्रयावनतंक्षितौ॥प्रतिपूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्र वीत्॥१६॥ अंगिराउवाच अपितेऽनामयंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः॥तथाप्रकृतीभिर्गुप्तःपुमान्राजा पिसप्तभिः॥१७॥आत्मानंप्रकृतिष्वद्धानिधायश्रेयआप्नुयात्॥राज्ञातथाप्रकृतयोनरदेवाहिताधयः॥१८॥ अपिदाराःप्रजामात्याभृत्याःश्रेण्योथमंत्रिणः॥पौराजानपदाभूपाआत्मजावशवर्तिनः॥१९॥यस्या त्माऽनुवशश्चेत्स्यात्सर्वेतद्वशगाइमे॥लोकाःसपालायच्छंतिसर्वेबलिमतंद्रिताः॥२०॥

र्थः स्वामीगुरुःस्वयंवा मंत्रसहायोमित्रंकर्मसहायोऽमात्यइतिभेदः प्रकृतीनांचसुखंराजाधीनमेवेत्याह हेनरदेवतथाप्रकृतयोऽपिराज्ञाआहि ताधयःनिहितनिक्षेपाधनैःसमृद्धाभवंति पाठांतरे आसमंततोहताधयोनिरस्तमनोदुःखाभवंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ प्रजाश्चअमात्याश्चश्रेण्यश्च समयविशेषेणसंघशोवर्तमानावणिक्प्रभृतयःपौराःपुरवासिनः जानपदास्तत्तद्देशाधिकारिणः ॥ १९ ॥ तवमनःस्ववशेवानवेत्यर्थात्पृच्छति यस्यात्मनःअनुवशःअनुवर्तीअधीनःस्यात्तस्यवशगाइमेसर्वेभवंति किंचलोकाश्चतस्यबलिंयच्छंति ॥ २० ॥

आत्मावान् आत्मनोनप्रीयतेनतुष्यति तत्किंपरतोवास्वतोवाअलब्धकामंत्वांलक्षये ॥ २१ ॥ विदुषासर्वज्ञेनापि ॥ २२ ॥ अलब्धकाम त्वंकथय-पुत्रंयाचते भगवन्निितिचतुर्भिः ॥ २३॥२४ ॥ अप्रजमपुत्रं क्षुत्तृड्भ्यामन्नपानकाममपरेस्रकूचंदनादयोयथानसुखयंति ॥ २५ ॥

आत्मनःप्रीयतेनात्मापरतःस्वतएववा॥लक्षयेलब्धकामंत्वांचिंतयाशबलंमुखम्॥२१॥एवंविकल्पितोराज न्विदुषामुनिनापिसः॥प्रश्रयावनतोऽभ्याहप्रजाकामस्ततोमुनिम्॥२२॥ चित्रकेतुरुवाच भगवन्किंन विदितंतपोज्ञानसमाधिभिः॥योगिनांध्वस्तपापानांबहिरंतःशरीरिषु॥ २३॥ अथापिपृच्छतोब्रूयांब्रह्मन्ना त्मनिचिंतितम्॥भवतोविदुषश्चापिचोदितस्त्वदनुज्ञया॥२४॥लोकपालैरपिप्रार्थ्याःसाम्राज्यैश्वर्यसंपदः॥ ननंदयंत्यप्रजंमांक्षुत्तृट्कामिवापरे॥२५॥ततःपाहिमहाभागपूर्वैःसहगतंतमः॥यथातरेमदुस्तारंप्रजया तद्विधेहिनः॥ २६॥ श्रीशुकउवाच इत्यर्थितःसभगवान्कृपालुर्ब्रह्मणःसुतः॥श्रपयित्वाचरुंत्वाष्ट्रंत्वष्टारम यजद्विभुः॥ २७ ॥ ज्येष्ठाश्रेष्ठाचयाराज्ञोमहिषीणांचभारत ॥ नाम्नाकृतद्युतिस्तस्यैयज्ञोच्छिष्टमदाद्विजः ॥ २८॥ अथाहनृपतिंराजन्भवितैकस्तवात्मजः॥हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमितिब्रह्मसुतोययौ॥२९॥सापितस्मा शनादेवचित्रकेतोरधारयत्॥गर्भंकृतद्युतिर्देवीकृत्तिकाऽग्नेरिवात्मजम्॥३०॥तस्याअनुदिनंगर्भःशुक्लपक्ष इवोडुपः॥ववृधेशूरसेनेशतेजसाशनकैर्नृप ॥ ३१ ॥ अथकालउपावृत्तेकुमारःसमजायत॥जनयन्शूर सेनानांशृण्वतांपरमांमुदम्॥ ३२॥ दृष्टोराजाकुमारस्यस्नातःशुचिरलंकृतः॥वाचयित्वाऽऽशिषोविप्रैःका रयामासजातकम्॥ ३३॥ तेभ्योद्विरण्यंरजतंवासांस्याभरणानिच॥ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनूनामर्बु दानिषट्॥ ३४॥

पूर्वैःपित्रादिभिःसहगतंप्राप्ततमोनरकंप्रजयायथातरेमतत्तथाविधेहि ॥ २६ ॥ २७ ॥ यज्ञोच्छिष्टंयज्ञशेषम् ॥ २८ ॥ जन्मनाहर्षमरणेनच शोकंप्रददातीतितथा इत्येवमुक्त्वाययौ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शूरसेनानामीशस्यतेजसावीर्येणयोगर्भःसववृधे ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ जातकंजातक र्म ॥ ३३ ॥ अर्बुदंदशकोटयः वेदेतुकोटिरेवार्बुदं नियुतंचप्रयुतंचार्बुदंचेतिप्रयुतानंतरंनिर्देशात् ॥ ३४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

धन्यंधनकरं आयुष्यमायुष्करम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ मोहस्यसमुद्भवोयस्मिन् प्रजाकामरूपोज्वरस्तापः ॥३७॥ दारइत्येकवचनमार्षम् ॥ ३८॥ आनपत्येनअपुत्रत्वनिमित्तेन ॥ ३९ ॥ नगृहेसंमतांनबहुमतां यद्वा गृहिण्येवगृहंनभार्येतिसंमतामित्यर्थः ॥ ४० ॥ दास्यादासीयथातथा

ववर्षकाममन्येषांपर्जन्यइवदेहिनाम्॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंकुमारस्यमहामनाः॥३५॥ कृच्छ्रलब्धेऽथराज
र्षेस्तनयेऽनुदिनंपितुः॥ यथानिःस्वस्यकृच्छ्रान्मेधनेस्नेहोऽन्ववर्धत॥ ३६॥ मातुस्त्वतितरांपुत्रेस्नेहोमोहसमुद्भ
वः॥ कृतद्युतेःसपत्नीनांप्रजाकामज्वरोऽभवत्॥ ३७॥ चित्रकेतोरतिप्रीतिर्यथादारेप्रजावति ॥ नतथाऽन्ये
षुसंजज्ञेबालंलालयतोऽन्वहम्॥३८॥ताःपर्यतप्यन्नात्मानंगर्हयंत्योऽभ्यसूयया॥ आनपत्येनदुःखेनराज्ञोऽ
नादरणेनच॥ ३९॥ धिगप्रजांस्त्रियंपापांपत्युश्चागृहसंमताम् ॥ सुप्रजाभिःसपत्नीभिर्दासीमिवतिरस्कृतां
॥ ४० ॥ दासीनांकोनुसंतापःस्वामिनःपरिचर्यया॥ अभीक्ष्णंलब्धमानानांदास्यादासीवदुर्भगाः॥ ४१॥
एवंसंदह्यमानानांसपत्न्याःपुत्रसंपदा॥ राज्ञोऽसंमतवृत्तीनांविद्वेषोबलवानभूत्॥४२॥ विद्वेषनष्टमतयस्त्रि
योदारुणचेतसः॥ गरंददुःकुमारायदुर्मर्षान्नृपतिंप्रति॥ ४३॥ कृतद्युतिरजानंतीसपत्नीनामघंमहत्॥ सुत
एवेतिसंचिंत्यनिरीक्ष्यव्यचरद्गृहे॥ ४४॥ शयानंसुचिरंबालमुपधार्यमनीषिणी॥ पुत्रमानयमेभद्रेइतिधा
त्रीमचोदयत्॥ ४५॥ साशयानमुपव्रज्यदृष्ट्वाचोत्तारलोचनम्॥ प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तंहताऽस्मीत्यपतद्भु
वि॥४६॥ तस्यास्तदाकर्ण्यभृशातुरंस्वरंघ्नंत्याःकराभ्यामुरउच्चकैरपि॥ प्रविश्यराज्ञीत्वरयात्मजांतिकंददर्श
बालंसहसाम्रियतंसुतम्॥ ४७॥ पपातभूमौपरिदह्यमाशुचामुमोहविभ्रष्टशिरोरुहांबरा॥ ४८॥

वयंदुर्भगाः ॥ ४१ ॥ नसंमतावृत्तिर्जीवनंयासाम् ॥ ४२ ॥ विद्वेषेणनष्टामतिर्यासांताः गरंविषं दुर्मर्षाःअसहमानाः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ धात्रीं
स्तनदायिनीम् ॥ ४५ ॥ उद्गतेतारकेकनीनिकेययोस्तेलोचनेयस्यतम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ विभ्रष्टाःशिरोरुहाःअंबरंचयस्याःसा ॥ ४८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ताश्वसान्त्योऽपि ॥ ४९ ॥ अलक्षितःअंतकःमृत्युहेतुर्यस्यतम् अनुगताःप्रकृतयोऽमात्यादयोयस्यसोऽनुप्रकृतिः ॥ ५०॥ बाष्पकलाभिरश्रु
बिंदुभिरुपरोधतःसंवृतत्वेननिरुद्धःकंठोयस्य ॥ ५१ ॥ उरुशुचाऽर्पितंबहुशोकेनव्याप्तम् एकमेवसंततिरूपम् ॥ ५२ ॥ विगलंत्यःस्रजोयेभ्य
स्तान्केशान् ॥ ५३ ॥ आत्मसृष्टेरप्रतिरूपमननुरूपंचेष्टसे तदेवाह नुअहोपरेवद्धेजीवतिअपरस्यबालस्ययामृतिस्तत् तदाहिवद्धस्यसृष्टिसा
मर्थ्याभावेबालेचमृतेसतितवसृष्टिर्नष्टास्यादित्यर्थः ननुसांप्रतंस्वसृष्टेर्विपरीतोऽस्मीतिचेत्तत्राह विपर्ययःविपरीतोऽसिचेत्तर्हित्वंप्राणिनामति

ततोनृपांतःपुरवर्तिनोजनानराश्चनार्यश्चनिशम्यरोदनम्॥ आगत्यतुल्यव्यसनाःसुदुःखितास्ताश्चव्यलीकं
रुरुदुःकृतागसम्॥ ४१ ॥ श्रुत्वामृतंपुत्रमलक्षितांतकंविनष्टदृष्टिःप्रपतन्स्खलन्पथि॥स्नेहानुबंधैधितयाशु
चाभृशंविमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः॥५०॥ पपातबालस्यसपादमूलेमृतस्यविस्रस्तशिरोरुहांबरः॥ दीर्घं
श्वसन्बाष्पकलोपरोधतोनिरुद्धकंठोनशशाकभाषितुम्॥५१॥पतिंनिरीक्ष्योरुशुचार्पितंतदामृतंचबालं
सुतमेकसंततिम्॥ जनस्यराज्ञीप्रकृतेश्चवद्धुजंसतीदधानाविललापचित्रधा॥ ५२॥ स्तनद्वयंकुंकुमगंधमं
डितंनिषिंचतीसांजनबाष्पबिंदुभिः॥ विकीर्यकेशान्विगलत्स्रजःसुतंशुशोचचित्रंकुररीवसुस्वरम्॥५३॥
अहोविधातस्त्वमतीववालिशोयस्त्वात्मसृष्ट्यप्रतिरूपमीहसे ॥ परेऽनुजीवत्यपरस्ययामृतिर्विपर्ययश्चेत्त्व
मसिध्रुवःपरः॥ ५४॥ नहिक्रमश्चेदिहमृत्युजन्मनोःशरीरिणामस्तुतदात्मकर्मभिः॥ यःस्नेहपाशोनिजसर्गव
द्धयेस्वयंकृतस्तेतमिमंविवृश्चसि॥ ५५॥

दुःखकारित्वात्ध्रुवःनित्यःपरःशत्रुरसि नतुकृपालुरित्यर्थः ननुजीवकर्मानुसारेणजन्मादिकुर्वतोममकोऽपराधस्तत्राह नहीति पुत्रेजीवत्येवपि
तान्म्रियतेपितरिजीवत्येवपुत्रोजायतइतिक्रमोनास्ति कर्माधीनत्वादितिचेत्तर्ह्यात्मकर्मभिरेवतज्जन्मादिकमस्तुकिंत्वयाकृत्यम् ननुमयाईश्वरे
णविनाजडैःकर्मभिरिदंकथंसिद्ध्येत् भवतुनामतथापिनिजसर्गवद्धयेतेत्वयायःस्नेहपाशःकृतस्तमिमंस्वयमेवविवृश्चसिछिनत्सीत्यादिक्रोशति
नस्नेवंविधंदुःखंदृष्ट्वाकश्चिदपिपुत्रादिषुस्नेहंकरिष्यतीतिभावः ॥ ५५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अप्रजदुस्तरमप्रजानांदुस्तरम् अकरुणेनसह ॥ ५६ ॥ अशनयाक्षुधा ॥ ५७ ॥ तनुजहेपुत्रनाहंप्रथमंत्वत्पार्श्वमागतासतीतवमुग्धस्मितंवक्त्रं
ददृशेदृष्टवत्यस्मि इदानीमपिगिरोनश्रृणोमि तर्हिकिमपुनरन्वयंपुनरागमनंयथानभविष्यतितथागतोऽसि ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥
इतिषष्ठस्कंधेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःपंचदशेचित्रकेतोःशोकापनोदनम् ॥ कृतंतत्त्वोपदेशेननारदेना

त्वंतातनार्हसिचमांकृपणामनाथांत्यक्तुंविचक्ष्वपितरंतवशोकतप्तम् ॥ अंजस्तरेमभवताऽप्रजदुस्तरंयद्धां
तंनयात्यकरुणेनयमेनदूरम् ॥ ५६ ॥ उत्तिष्ठतातत्तइमेशिशवोवयस्यास्त्वामाह्वयंतिनृपनंदनसंविहर्तुम् ॥
सुप्तश्चिरंत्यशनयाचभवान्परीतोभुंक्ष्वस्तनंपिबशुचोहरनःस्वकानाम् ॥ ५७ ॥ नाहंतनूजददृशेहतमंगला
तेमुग्धस्मितंमुदितवीक्षणमाननाब्जम् ॥ किंवागतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकंनीतोऽघृणेननश्रृणोमिकलागि
रस्ते ॥ ५८ ॥ श्रीशुकउवाच विलपंत्यांमृतंपुत्रमितिचित्रविलापनैः ॥ चित्रकेतुर्भृशंतप्तोमुक्तकंठोरुरो
दसः ॥ ५९ ॥ तयोर्विलपतोःसर्वेदंपत्योस्तदनुव्रताः ॥ रुरुदुःस्मनरानार्यःसर्वमासीदचेतनम् ॥ ६० ॥ एवंक
श्मलमापन्नंनष्टसंज्ञमनायकम् ॥ ज्ञात्वांऽगिरानाममुनिराजगामसनारदः ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ऊचतुर्मृतकोपांतेपतितंमृतकोप
मम् ॥ शोकाभिभूतंराजानंबोधयंतौसदुक्तिभिः ॥ १ ॥ कोऽयंस्यात्तवराजेंद्रभवान्यमनुशोचति ॥ त्वंचास्य
कतमःस्रष्टौपुरेदानीमतःपरम् ॥ २ ॥ यथाप्रयांतिसंयांतिस्रोतोवेगेनवालुकाः ॥ संयुज्यंतेवियुज्यंतेतथाकाले
नदेहिनः ॥ ३ ॥

गिरोयुजा ॥ १ ॥ मृतकोपांतेशवसमीपे ॥ १ ॥ त्वंचास्यबंधूनांकतमः स्रष्टौप्रजारूपायाम् अयंपुत्रःअहंचास्यपितेतिचेत्तत्राहतुः पुरेति
येपूर्वजन्मनिपित्रादिरूपेनसंयुक्ताआसंस्तएवमरणेनवियुक्ताःसंतोवर्तमानजन्मनिकदाचित्तस्यैवान्यस्यवापुत्रादयोभवंति तेजन्मांतरेतस्यैव
न्यस्यवाकलत्रादयःशत्रुमित्रादयोवाभवंति अतोनायंनियमइतिभावः ॥ २ ॥ तमेवाभिप्रायंप्रकटयति यथेति स्रोतसःप्रवाहस्यवेगेनयथाप्र
यांतिवियुज्यंते संयांतिसंयुज्यंते तथाकालवेगेनदेहिनोजीवाअपि ॥ ३ ॥

तथाप्येतर्ह्यवंतंकालंममपुत्रोनाभूद्वार्धकेजातोमृतइतिदुःखमितिचेत्तत्राहतुः यथाधानासुबीजेषुधानाःबीजांतराणिभवंति कासुचित्कदाचि न्नभवंतिवोत्पद्यंतेनश्यंतिच नतुभवंत्येवतिष्ठंत्येवेतिवानियमः एवमेवभूतानिपुत्रादिरूपाणिभूतेषुपित्रादिषु अतोधानानांजन्यजनकत्वेऽपिय थापितृपुत्रादिभावोनास्तिएवमत्रापीतिनशोकःकार्यइतिभावः ॥ ईशमायाप्रेरितानामेवभवनमभवनंनवस्तुतः ॥ ४ ॥ तस्यचसर्वसाधारण त्वान्नपुत्रएवशोचनीयइत्याहतुः वयंचेति तुल्यकालावर्तमानकालीनाः जन्मनःप्राक्मृत्योःपश्चाच्चयथानसंतिएवमधुनाऽपिनसंति भोरा जन् आद्यंतयोरसत्त्वात्त्वमवदित्यर्थः ॥ ५ ॥ असत्वेकथंप्रतीतिःकथंवाहमस्यजनकइत्याद्यभिमानस्तत्राहतुः भूतैरिति ईश्वरेणमायया सृ

यथाधानासुबैधानाभवंतिनभवंतिच ॥ एवंभूतेषुभूतानिचोदितानीशमायया ॥ ४ ॥ वयंचत्वंचयेचेमेतु ल्यकालाश्चराचराः ॥ जन्ममृत्योर्यथापश्चात्राङ्नैवमधुनाऽपिभो ॥ ५ ॥ भूतैर्भूतानिभूतेशःसृजत्यवतिहंत्य जः ॥ आत्मसृष्टैरस्वतंत्रैरनपेक्षोऽपिबालवत् ॥ ६ ॥ देहेनदेहिनोराजन्देहाद्देहोऽभिजायते ॥ बीजादेवयथा बीजंदेह्यर्थइवशाश्वतः ॥ ७ ॥ देहदेहिविभागोऽयमविवेककृतःपुरा ॥ जातिव्यक्तिविभागोऽयंयथावस्तुनि कल्पितः ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच एवमाश्वासितोराजाचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ॥ प्रमृज्यपाणिनावक्त्रमा धिम्लानमभाषत ॥ ९ ॥ राजोवाच कौयुवांज्ञानसंपन्नौमहिष्ठौचमहीयसाम् ॥ अवधूतनवेषेणगूढा विहसमागतौ ॥ १० ॥

ष्टत्वात्प्रतीतिनिमित्तमात्रत्वेनैवभूतानामयमभिमानइतिभावः नन्वीश्वरस्यसृष्ट्यादिभिःसाध्यमस्तिचेत्तर्हिअपूर्णकामताप्राप्ता नास्तिचेत्कु तःप्रवृत्तिस्तत्राहतुः अनपेक्षोऽपिबालवल्लीलयाकरोतीति ॥ ६ ॥ अयंचजन्मादिव्यवहारोदेहानामेवनत्वात्मनइत्याहतुः देहिनःपितुर्देहेनदे हिनःपुत्रस्यदेहोमातुर्देहिनोदेहादभिजायते यथाबीजादेवबीजंजायते देहीतुशाश्वतएव अर्थोभूम्यादिर्यथातद्वत् ॥ ७ ॥ ननुनश्वरदेहप्रतियो गित्वादेह्यपिनशाश्वतःस्यात्तत्राहतुः देहदेहिनोरयंपरस्परप्रतियोगिविभागःपुराअनादिरविवेककृतःअज्ञानकल्पितः जातिःसामान्यंव्यक्ति र्विशेषःतयोर्विभागोयथावस्तुनिसन्मात्रेकल्पितः परस्परापेक्षसिद्धत्वेनानिरूपणात् तद्वदिति ॥ ८ ॥ आधिम्लानंवक्त्रम् ॥ ९ ॥ १० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उन्मत्तस्येवलिंगंयेषांते ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ममप्रभूरक्षकौ बोधेसमर्थौवितिवा अतोवांयुवाभ्यांज्ञानदीपःप्रवर्त्यतां॥१६॥ ॥ १७ ॥ महापुरुषगोचरंहरिभक्तंत्वाम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ तदैव यदापूर्वमागतोऽस्मि ॥२०॥ रायःअर्थाः ॥ २१ ॥ यदाचलाःअनित्याः किंच

चरंतित्यवनौकामंब्राह्मणाभगवत्प्रियाः॥ मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधायोन्मत्तलिंगिनः ॥ ११ ॥ कुमारोना
रदऋभुरंगिरादेवलोऽसितः॥ अपांतरतमोव्यासोमार्कंडेयोथगौतमः॥ १२ ॥ वसिष्ठोभगवान्रामःकपि
लोबादरायणः॥ दुर्वासायाज्ञवल्क्यश्चजातूकर्ण्यस्तथाऽऽरुणिः॥ १३ ॥ रोमशश्च्यवनोदत्तआसुरिःसपतं
जलिः॥ ऋषिर्वेदशिराबोध्योमुनिःपंचशिरास्तथा॥ १४ ॥ हिरण्यनाभःकौशल्यःश्रुतदेवऋतध्वजः॥ एतेप
रेचसिद्धेशाश्चरंतिज्ञानहेतवः॥१५॥ तस्माद्युवांग्राम्यपशोर्ममबुद्धियःप्रभू॥ अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीप
उदीर्यताम्॥१६॥ अंगिराउवाच अहंतेपुत्रकामस्यपुत्रदोऽस्म्यंगिरानृप॥एषब्रह्मसुतःसाक्षान्नारदोभग
वान्ऋषिः॥ १७॥ इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे॥ अतदर्हमनुस्मृत्यमहापुरुषगोचरम्॥१८॥अनुग्रहा
यभवतःप्राप्तावावामिहप्रभो॥ ब्रह्मण्योभगवद्भक्तोनावसीदितुमर्हति॥१९॥तदैवतेपरंज्ञानंददामिगृहमा
गतः॥ ज्ञात्वाऽन्याभिनिवेशंतेपुत्रमेवददावहम्॥२०॥अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवानुभूयते॥एवंदारागृहा
रायोविविधैश्वर्यसंपदः॥ २१ ॥ शब्दादयश्चविषयाश्चलाराजविभूतयः॥ महीराज्यंबलंकोशाभृत्यामात्या
सुहृज्जनाः॥ २२ ॥ सर्वेऽपिशूरसेनेमेशोकमोहभयार्तिदाः॥ गंधर्वनगरप्रख्याःस्वप्नमायामनोरथाः॥२३॥

महीति ॥ २२ ॥ हेशूरसेन इमेसर्वेऽपिशोकादिप्रदाः किंच आगमापायित्वेनगंधर्वनगरतुल्याः गंधर्वनगरंह्यकस्मादेवक्वचिदायातिअपयाति चेतिप्रसिद्धं तदेवमनित्यत्वंशोकादिहेतुत्वंचागमापायित्वंचोक्तं मिथ्यात्वमप्याह स्वप्नश्चमायाचमनोरथश्चयथातद्वत् ॥ २३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एतेमनोभवाःमनोमात्रविजृंभिताः अत्रहेतुः ६.र्थेनतात्त्विकस्वरूपेणविनैवदृश्यमानाः तत्कुतः यस्मात्क्षणांतरेनदृश्यंते तात्त्विकत्वेहिक्षणांतरेबाधेनस्यात् अतोमनोमात्रविजृंभितत्वेनस्वप्नादिवन्मिथ्याभूताइत्यर्थः नन्वेतेपुण्यापुण्यकृताइतिमीमांसकाःप्राहुस्तत्कुतोमनोभवत्वंत त्राह कर्मभिःकर्मवासनाभिरर्थान्ध्यायतःपुंसोमनसएवनिमित्तात्कर्माण्यभवन् पाठांतरेकर्मईप्सिततममभिध्यायतइत्यर्थः कर्मणोऽपिम नोभवत्वात्तत्साध्याअर्थाअपिमनोभवाएवेतिभावः ॥ २४ ॥ तदेवंममतास्पदानांदुःखादिहेतुत्वमुक्तंतद्देहसंबंधोमूलमित्याह अयंहीति हीत्यवधारणे अयंद्रव्यज्ञानक्रियात्मकःअधिभूताधिदैवाध्यात्मरूपोदेहएवदेहिनोदेहोऽहमितिमन्यमानस्यदेहिनोजीवस्यविविधान्क्लेशा

दृश्यमानाविनाऽर्थेननदृश्यंतेमनोभवाः॥ कर्मभिर्ध्यायतोनानाकर्माणिमनसोऽभवन्॥ २४॥ अयंहिदेहि नोदेहोद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः॥ देहिनोविविधक्लेशसंतापकृदुदाहृतः॥२५॥ तस्मात्स्वच्छेनमनसाविधूयाग तिमात्मनः॥ द्वैतेध्रुवार्थविभ्रंभंत्यजोपशममाविश ॥ २६ ॥ नारदउवाच एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीच्छप्रय तोमम॥ यांधारयन्सप्तरात्राद्द्रष्टासंकर्षणंप्रभुम् ॥ २७॥ यत्पादमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वादयोभ्रममिमं द्वितयंविसृज्य॥ सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्रापुर्भवानपिपरंनचिरादुपैति ॥ २८॥ ॥इतिश्रीभाग वतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचदशोऽध्यायः॥ १५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच अथदेव ऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजम्॥ दर्शयित्वेतिहोवाचज्ञातीनामनुशोचताम्॥१॥नारदउवाच जीवात्मन् पश्यभद्रंतमातरंपितरंचते॥सुहृदोबांधवास्तप्तानशुचात्वरुतयाभृशम्॥ २॥

न्संतापांश्चकरोतीतितथा ॥ २५॥ स्वच्छेनाव्यग्रेण गतिंतत्त्वं ध्रुवोऽयमर्थइतिविश्रंभंविश्वासंप्रणयंवात्यज ततश्चउपशममाविशआश्रय ॥ २६ ॥ अंगिरसोपदिष्टंतत्त्वंपरमेश्वरप्रसादंविनानप्राप्यतइतितत्प्रसादायमंत्रविद्यांनारदउपदिशति एतामिति उपनिषीदतिपरंश्रेयोऽस्यामि त्युपनिषत् मंत्रएवोपनिषत्तांप्रतीच्छगृहाण द्रष्टाद्रक्ष्यतिभवान् ॥ २७ ॥ अतुलंचतदनधिकंचसमानाधिकशून्यंपरंमहिमानंप्रापुः उपैति उपैष्यति ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठेटी०पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ षोडशेतत्सुतोक्त्यैवविशोकीकृत्यतं नृपम् ॥ आदिदेशमहाविद्यांनारदःशेषतोषणीम् ॥ १ ॥ आदौतावत्तत्पुत्रमुखेनैवपितृपुत्रादिसंबंधोमिथ्येतिदर्शयितुंयोगबलेनतमेवज्ञातीनां दर्शयित्वाजीवात्मन्नित्याद्युवाच ॥ १ ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

शेषमवशिष्टमायुरस्ति अपमृत्युनामृतत्वादित्यर्थः तदेवकलेवरंप्रविश्योत्थितोजीवउवाच यद्वा अंतरालेप्रेतशरीरेस्थित्वेतिज्ञेयम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ मयिमृतेपुत्रदृष्ट्याशोकश्चेत्शत्रुदृष्ट्याहर्षःकिंनक्रियतइत्याशयेनसंबंधस्यानियतत्वमाह बंधवोविवाहादिभिःसंबंधिनः ज्ञातयःसपिंडाः अरयोघातकाः मित्राणिरक्षकाः मध्यस्थाउभयव्यतिरिक्ताःसाधारणाः विद्विषोद्रव्यादिनिमित्तनद्वेषिणः उदासीनास्तद्व्यतिरिक्ताइतिभेदः ॥ ५ ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणत्वेदृष्टांतः यथापण्यानिक्रयविक्रयाद्यर्हाणि कर्तृषुव्यवहर्तृषुपरिभ्रमंति एवंजीवोऽपियोनिषुजनकेषु ॥ ६ ॥ एकस्मिन्नपिजन्मनिसंबंधस्यानियतत्वंसदृष्टांतमाह द्वाभ्यां नित्यस्यजीवतोऽपिअर्थस्यपश्वादेः अनित्यःअनियतः विक्रयादिनासंबंधनिवृत्तेः ॥ ७ ॥ एवंयोनिगतःपित्रादिसंबंधंप्राप्तोऽपिसजीवोनित्यः देहजन्मादिनातस्यजन्माभावात् अतएववस्तुतोनिरहंकृतःअहमस्यपुत्रइत्यभिमानशून्यः यत्रपित्रादौसंबंधिनियावदुपलभ्येतकर्मवशेनवर्तेततावदेवतस्यपित्रादेस्तत्तस्मिन्स्वत्वंनतुविक्रयादुत्तरकालमपि अथवैवंसंबंधः य

कलेवरंस्वमाविश्यशेषमायुःसुदुर्हृतः॥ भुंक्ष्वभोगान्पितृप्रत्तानधितिष्ठन्नृपासनम्॥३॥ जीवउवाच कस्मिन्जन्मन्यमीमह्यंपितरोमातरोऽभवन्॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्यदेवतिर्यङ्नृयोनिषु॥४॥बंधुज्ञात्यरिमध्यस्थमित्रोदासीनाविद्विषः॥ सर्वएवहिसर्वेषांभवंतिक्रमशोमिथः ॥ ५॥ यथावस्तूनिपण्यानिहेमादीनितस्ततः॥ पर्यटंतिनरेष्वेवंजीवोयोनिषुकर्तृषु॥ ६ ॥ नित्यस्यार्थस्यसंबंधोह्यनित्योदृश्यतेनृषु॥ यावद्यस्यहिसंबंधोममत्वंतावदेवहि॥ ७॥ एवंयोनिगतोजीवःसनित्योनिरहंकृतः ॥ यावद्यत्रोपलभ्येतताबत्स्वत्वंहितस्यतत् ॥ ८॥ एषनित्योऽव्ययःसूक्ष्मएषसर्वाश्रयःस्वदृक् ॥ आत्ममायागुणैर्विश्वमात्मनंसृजतेप्रभुः॥ ९॥

दुक्तंकलेवरंसमाविश्येतितत्रतस्मिन्कलेवरेममेदानींस्वत्वंनिवृत्तमितिसदृष्टांतमाह नित्यस्यचिरकालावस्थायिनःसुवर्णादेः योनिगतोदेहंप्रविष्टोयत्रदेहेतस्यजीवस्यतत्तस्मिन्देहेस्वत्वं नतुमरणोत्तरकालमपीत्यर्थः शेषंसमानम् ॥ ८ ॥ जीवस्यनित्यत्वंसाधयति एषनित्यः तत्रहेतुः अव्ययःअपक्षयशून्यः तत्कृतः सूक्ष्मःजन्मादिशून्यः तच्चकृतः सर्वाश्रयःजन्मादिमतोदेहादेराश्रयःनतुदेहादिरूपः यतःस्वदृक्स्वप्रकाशः सर्वाश्रयत्वमुपपादयति आत्मनःमायायागुणैरात्मानमेवविश्वंविश्वात्मकंसृजति तदात्मानःस्वयमकुरुतेतिश्रुतेः उपादानकारणत्वात्सर्वाश्रयइत्यर्थः जीवस्यवस्तुतोब्रह्मत्वात्ब्रह्मणएवचिच्छक्तिविशिष्टस्येश्वरत्वेनस्रष्टृत्वाज्जीवःसृजतीतिवाचोयुक्तिः यद्वा स्वकर्मद्वारासृष्टिनिमित्तत्वेनस्रष्टृत्वंभोग्यस्यचसर्वभोक्राश्रयत्वात्सर्वाश्रयत्वंचोक्तमितिद्रष्टव्यम् ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यदुक्तंसुहृदइतिसुहृदोबांधवांस्तप्तानितिचतदप्याह नह्यस्येति तत्रहेतुः एकःसुहृदादिसंगरहितः तत्कुतः गुणदोषयोर्हिताहितयोःकर्तॄणांमि त्रादीनांयःसर्वाधियोविचित्राबुद्धयस्तासांद्रष्टासाक्षी ॥ १० ॥ यच्चोक्तंभुंक्ष्वभोगानित्यादितत्राप्याह नादत्तइति गुणंसुखं दोषंदुःखं क्रि याफलंचराज्यादिकम् उदासीनत्वेहेतुः परावरदृक्कारणस्यकार्यस्यचसाक्षीनतुभोक्ता यतईश्वरोदेहादिपारतंत्र्यशून्यः अतएवंभूतस्यममच युष्माकंचसंबंधाभावाच्छोकंमाकुरुतेतिवाक्यार्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ द्विजभाषितमंगिरसाप्रोक्तंपुत्रादीनांदुःखहेतुत्वंस्मरंत्यः पुत्रकाम

नह्यस्यातिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोऽपिवा ॥ एकःसर्वधियांद्रष्टाकर्तॄणांगुणदोषयोः ॥ १० ॥ नादत्तआ त्माहिगुणंनदोषंनक्रियाफलम् ॥ उदासीनवदासीनःपरावरदृगीश्वरः ॥ ११ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युदी र्यगतोजीवोज्ञातयस्तस्यतेतदा ॥ विस्मितामुमुचुःशोकंछित्त्वात्मस्नेहशृंखलाम् ॥ १२ ॥ निर्हृत्यज्ञातयोदेहं तथाकृत्वोचिताःक्रियाः ॥ तत्यजुर्दुस्त्यजंस्नेहंशोकमोहभयार्तिदम् ॥ १३ ॥ बालघ्न्योव्रीडितास्तत्रबालहत्याह तप्रभाः ॥ बालहत्याव्रतंचेरुर्ब्राह्मणैर्यन्निरूपितम् ॥ यमुनायांमहाराजस्मरंत्योद्विजभाषितम् ॥ १४ ॥ सइ त्थंप्रतिबुद्धात्माचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ॥ गृहांधकूपान्निष्क्रांतःसरःपंकादिवद्विपः ॥ १५ ॥ कालिंद्यांविधिव त्स्नात्वाकृतपुण्यजलक्रियः ॥ मौनेनसंयतप्राणोब्रह्मपुत्राववंदत ॥ १६ ॥ अथतस्मैप्रपन्नायभक्तायप्रयता त्मने ॥ भगवान्नारदःप्रीतोविद्यामेतामुवाचह ॥ १७ ॥ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायधीमहि ॥ प्रद्युम्नायानि रुद्धायनमःसंकर्षणायच ॥ १८ ॥ नमोविज्ञानमात्रायपरमानंदमूर्तये ॥ आत्मारामायशांतायनिवृत्तद्वैतदृ ष्टये ॥ १९ ॥ आत्मानंदानुभूत्यैवन्यस्तशक्त्यूर्मयेनमः ॥ हृषीकेशायमहतेनमस्तेविश्वमूर्तये ॥ २० ॥

नाशून्यानिर्मत्सराःसत्यइतिभावः ॥ १४ ॥ निबिडपंकतुल्यंगृहंविहायनिष्क्रमणमतिधीरस्यतस्यैवयोग्यंनान्यस्येतिदृष्टांतमाह सरःपंकाद्वि पोगजइव ॥ १५ ॥ कृताःपुण्यजलक्रियाःपितृतर्पणाद्यायेन संयतप्राणोनियतेंद्रियः ॥ १६ ॥ १७ ॥ नमोधीमहिध्यायेम मनसानमस्या मइत्यर्थः ॥ १८ ॥ निवृत्ताद्वैतदृष्टिर्यस्मात् ॥ १९ ॥ न्यस्तानिरस्ताःशक्त्यूर्मयोमायानिमित्तारागद्वेषादयोयेन ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मनसासहवचसिअप्राप्योपरतेसतियएकएवप्रकाशते वचसीतिसर्वेंद्रियोपलक्षणं सोऽस्मानव्यात् सदसत्परःकार्यकारणयोःकारणम् ॥ २१ ॥ तदेवाह यस्मिन्निति इदंकार्यकारणंतिष्ठतिअप्येतिचयतश्चजायते मृन्मयेषुघटादिषुमृज्जातिर्मृन्मात्रमिवसर्वानुस्यूतंयत्तस्मै ॥ २२ ॥ ननु सर्वानुस्यूतंचेन्मृज्जातिवत्प्रतीयेतकथंमनोवचसोरप्राप्तिस्तत्राह यद्ब्रह्मव्योमवद्व्याप्ततमपिअसवःप्राणाःक्रियाशक्त्यानस्पृशंति मनआदीनिच ज्ञानशक्त्यानविदुः तद्ब्रह्मनतोऽस्मि ॥२३॥ तेषांतद्ज्ञानेहेतुमाह देहेंद्रियादयोऽमीयदंशविद्धायच्चैतन्यांशेनाविष्टाःसंतःकर्मसुस्वस्वविषयेषुप्रचरंतिजायत्स्वप्नयोः अन्यदासुषुप्तिमूर्च्छादौनैवप्रचरंति यथाअप्रतप्तंलोहंनदहति अतोयथालोहमग्निशक्त्यैवदाहकंसदाग्निविनानदहतिएवंब्र

वचस्युपरतेप्राप्ययएकोमनसासह ॥ अनामरूपश्चिन्मात्रःसोऽव्यान्नःसदसत्परः ॥२१॥ यस्मिन्निदंयतश्चेदंतिष्ठत्यप्येतिजायते ॥ मृन्मयेष्विवमृज्जातिस्तस्मैतेब्रह्मणेनमः ॥२२॥ यंनस्पृशंतिनविदुर्मनोबुद्धींद्रियासवः ॥ अंतर्बहिश्चवितंव्योमवत्तंननतोऽस्म्यहम् ॥ २३ ॥ देहेंद्रियप्राणमनोधियोऽमीयदंशविद्धाःप्रचरंतिकर्मसु ॥ नैवान्यदालोहमिवाप्रतप्तंस्थानेषुतद्द्रष्टृपदेशमेति ॥ २४ ॥ ओंनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसकलसात्वतपरिवृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविंदयुगलपरमपरमेष्ठिन्नमस्ते ॥ २५ ॥ श्रीशुकउवाच भक्तायैतांप्रपन्नायविद्यामादिश्यनारदः ॥ ययावंगिरसासाकंधामस्वायंभुवंप्रभो ॥ २६ ॥

ह्मगतज्ञानक्रियाशक्तिभ्यांप्रवर्तमानादेहादयस्तन्नस्पृशंतिनविदुश्चेतिभावः जीवस्तर्हिद्रष्टृत्वा...नातुनेत्याह स्थानेषुजाग्रदादिषुद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसंज्ञांतदेवैतिप्राप्नोति नान्योजीवोनामास्ति नान्योऽतोस्तिद्रष्टेत्यादिश्रुतेः यद्वाद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसंज्ञंजीवमपितदेवएतिजानातिनतुजीवस्तज्जानातीत्यर्थः तदुक्तंहंसगुह्यस्तोत्रे देहोऽसवोऽक्षाइत्यादि ॥ २४ ॥ सकलायेसात्वतपरिवृढास्तेषांनिकरःसमूहस्तस्यकरकमलानांकुड्मलैर्मुकुलैरुपलालितंचरणारविंदयुगलंयस्यतस्यसंबोधनम् परमउत्कृष्ट परमेष्ठिन्सर्वेश्वर ॥२५॥ पूर्वंसनारदोऽगिराअजगामेत्यंगिराःप्रधानमुक्तःचित्रकेतोःपुत्रप्रदत्वेनतस्यपृथगुक्तत्वात् इहतुनारदोऽगिरसासाकंययाविति नारदस्यप्राधान्यनिर्देशः तदुपदेशेनतस्यवैराग्योत्पत्तेः प्रभोहेसमर्थ ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यथायथं व्यद्धारयामास ॥ २७ ॥ विद्याधराधिपत्यंचावांतरफलंलेभे अप्रतिहतमस्खलितम् ॥ २८ ॥ कतिपयैरहोभिः विद्ययाइद्धेनदीप्ते
नमनसागत्यैर्यस्य ॥ २९ ॥ मृणालवद्गौरं शितिवाससंनीलांबरं स्फुरंतिकिरीटादीनियस्य कटित्रंकटिसूत्रं प्रसन्नानिवक्त्राणियस्यअरुणा
निलोचनानियस्यतंचतंच ॥ ३० ॥ दृष्ट्वाचतमादिपुरुषमभ्ययाच्छरणंगतःअनमन्ननाम कथंभूतः तस्यदर्शनेनध्वस्तंसमस्तंकिल्बिषंयस्य
स्वच्छममलंचांतःकरणंयस्य प्रणयेनाश्रुयुक्तेलोचनेयस्य प्रहृष्टानिरोमाणियस्यसः ॥ ३१ ॥ तंप्रसमीडितुंस्तोतुंचिरंनैवाशकत्नशशाक

चित्रकेतुस्तुविद्यांतांयथानारदभाषिताम् ॥ धारयामाससप्ताहमब्भक्षःसुसमाहितः ॥ २७ ॥ ततश्चसप्तरा
त्रांतेविद्ययाधार्यमाणया ॥ विद्याधराधिपत्यंसलेभेऽप्रतिहतंनृप ॥ २८ ॥ ततःकतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनो
गतिः ॥ जगामदेवदेवस्यशेषस्यचरणांतिकम् ॥ २९ ॥ मृणालगौरंशितिवाससंस्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकंक
णम् ॥ प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनंतंददर्शसिद्धेश्वरमंडलैःप्रभुम् ॥ ३० ॥ तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषःस्वच्छाम
लांतःकरणोऽभ्ययान्मुनिः ॥ प्रवृद्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनःप्रहृष्टरोमाऽनमदादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥ सउत्तमश्लो
कपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मुहुः ॥ प्रेमोपरुद्धाखिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरम् ॥ ३२
ततःसमाधायमनोमनीषयाबभाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ ॥ नियम्यसर्वेंद्रियबाह्यवर्तनंजगद्गुरुंसात्वतशा
स्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥ चित्रकेतुरुवाच अजितजितःसममतिभिर्भवान्जितात्मभिर्भवता ॥ विजितास्तेऽपि
चभजतामकामात्मनांयआत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

तत्रहेतुः उत्तमश्लोकस्यपादाब्जयोर्विष्टरमासनंउपमेहयन्अभिषिंचन् प्रेम्णाउपरुद्धःअखिलानांवर्णानांनिर्गमउच्चारणंयस्यसः ॥ ३२ ॥
मनीषयाबुद्ध्या मनःसमाधायैतद्वक्ष्यमाणंबभाषे प्रतिलब्धावाग्येन सात्वतशास्त्रोक्तोक्रियहोयस्यतम् ॥ ३३ ॥ अन्योऽन्यप्रेमजानंदनिभृतान्
स्वामिसेवकान् अभिनंदन्मुदास्तौतिदशभिःपंचभिर्विभुम् हेअजितअन्यैरजितोऽपिभवान्साधुभिर्भक्तैर्जितःस्वाधीनएवकृतः यतोभवान
तिकरुणः तेपिचनिष्कामाअपिभवताविजिताः योभवान्अकामात्मनामात्मानमेवददाति ॥ ३४ ॥

ननुभक्तैरेवजितइतिकथंस्पर्धमानैरपिसृष्ट्यादिकर्तृभिरन्यैरीश्वरैर्जयसंभवात्तत्राह तवेति जगतउदयादीनितवैववविभवोविभवनंमहिमालीलेतियावत् आदिशब्देनप्रवेशनियमनादीनि विश्वसृजस्तुब्रह्मादयोनेश्वराःकिंतुतेतवांशोयःपुरुषस्तस्यांशाः तत्रएवंस्थितेऽपिपृथक्पृथगीश्वरावयमित्यभिमानेनवृथैवस्पर्धंते ॥ ३५ ॥ त्वमेवसृष्ट्यादिकर्तेत्येतदुपपादयति परमाणुःसूक्ष्ममूलकारणं परममहदंतिमंकार्यं तयोस्त्वमेवाद्यंतांतरवर्ती आदावंतेचअंतरेमध्येचवर्तितुंशीलंयस्यसः अतएवत्रयविधुरःआद्यंतमध्यशून्योध्रुवः तेचत्वयासृज्यंतेनतुध्रुवाः कुतइत्यत आह सत्वानांसत्वेनप्रतीतानांकार्याणामादावंतेऽपिअंतरालेऽपिचतदेवध्रुवंसुवर्णादिवत् ॥ ३६ ॥ ध्रुवत्वेनकालतःपरिच्छेदोनास्तीत्युक्तं देशतोऽप्यपरिच्छेदमाह क्षित्यादिभिरिति पूर्वस्मात्पूर्वस्मात्दशगुणमुत्तरोत्तरैरधिकैरावृतःयत्रत्वयिअणुकल्पःपततिपरिभ्रमतितत्तस्मादनं

तवविभवःखलुभगवन्जगदुदयस्थितिलयादीनि ॥ विश्वसृजस्तेंऽशांशास्तत्रमृषास्पर्धंतेपृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥ परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांतरवर्तीत्रयविधुरः ॥ आदावंतेऽपिचसत्वानांयध्रुवंतदेवांतरालेऽपि॥३६॥क्षित्यादिभिरेषकिलावृतःसप्तभिर्दशगुणोत्तरैरंडकोशः ॥ यत्रपतत्यणुकल्पःसहांडकोटिकोटिभिस्तदनंतः॥३७॥विषयतृषोनरपशवोयउपासतेविभूतीर्नपरंत्वाम्॥ तेषामाशिषईशतदनुविनश्यंतियथाराजकुलम्॥३८॥कामधियस्त्वयिरचितानपरमरोहंतियथाकरंभबीजानि ॥ ज्ञानात्मन्यगुणमयेगुणगणतोऽस्यद्वंद्वजालानि ॥ ३९ ॥

तस्त्वम् ॥ ३७ ॥ यस्मादेवंपरमेश्वरस्त्वमेवअन्येदेवास्तवविभूतयःअतस्त्वांविहायविषयकामनयाऽन्योपासकाअतिमंदाइत्याह विषयेषुतृट्तृष्णायेषांतेनराकाराःपशवः कुतः येविभूतीरिंद्राद्याउपासतेनतुपरंत्वाम् ततःकिंतत्राह तेषामिति तदनुउपास्यनाशानंतरं यथाराजकुलमनुराजकुलनाशानंतरंतत्सेवकानामाशिषोनश्यंतितद्वत् अयंचपरमोऽवधिः मध्येऽपिनश्यंत्येव ॥ ३८ ॥ विषयकामेनापिकृतात्वत्सेवामोक्षफलैवेत्याह, कामधियःविषयकामनाअपिहेपरमत्वयिरचिताःकृताश्चेत्नरोहंतिदेहांतरोत्पत्तयेनभवंति करंभबीजानिभर्जितबीजानियथा यतोऽस्यजीवस्यगुणगणादेवद्वंद्वसमूहाभवंतिअतःकामेनापिनिर्गुणस्यतवभजनाच्छनैर्नैर्गुण्यंभवतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

फलकद्वादशाऽपित्वदाराधनंयदामोक्षहेतुस्तदाकिंवक्तव्यंभगवद्धर्ममाहात्म्यमितिवक्तुंतत्संप्रदायप्रवर्तकत्वेनभगवंतंस्तौति जितमिति यदा भवान्भागवतंधर्ममाहतदाहेभगवन्त्वयाजितंसर्वोत्कर्षेणस्थितम् तत्रहेतुः येनिष्किंचनाःसनत्कुमारादयोमुनयस्तेयंभगवंतमपवर्गायसेवंते तेनभवताजितम् यंधर्ममितिवा ॥ ४० ॥ अनवद्यतामेवाह विषममतिर्यत्रयस्मिन्भागवतेधर्मेनास्ति यदन्यत्रयथान्यस्मिन्काम्येधर्मे न नुसोपिवेदोक्तत्वादनवद्यएवतत्राह विषमधियाशत्रुमरणादिकामनयारचितोयःसत्यविशुद्धः रागद्वेषादिमत्त्वात् क्षयिष्णुश्च नश्वरफलत्वात् अधर्मबहुलश्च हिंसादिबाहुल्यात् तदुक्तंशबरस्वामिभिः उभयमिहचोदनायांलक्ष्यतेअर्थोऽनर्थश्चेत्यादि ॥ ४१ ॥ एतत्प्रपंचयति कःक्षे

जितमजिततदाभवतायदाहभागवतंधर्ममनवद्यम्॥निष्किंचनायेमुनयआत्मारामायमुपासतेऽपवर्गाय ॥ ४० ॥ विषममतिर्नयत्रनृणांत्वमहमितिममतवेतिचयदन्यत्र॥ विषमधियारचितोयःसत्यविशुद्धःक्षयि ष्णुरधर्मबहुलः॥ ४१ ॥ कःक्षेमोनिजपरयोःकियानर्थःस्वपरद्रुहाधर्मेण॥ स्वद्रोहात्तवकोपःपरसंपीडयाच तथाऽधर्मः॥ ४२॥ नव्यभिचरतितवेक्षाययाव्यभिहितोभागवतोधर्मः॥ स्थिरचरसत्त्वकदंबेष्वपृथग्धियो यमुपासतेत्वार्याः॥ ४३॥ नहिभगवन्नघटितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः॥ यन्नामसकृच्छ्रवणा त्पुल्कसकोऽपिविमुच्येसंसारात्॥ ४४॥ अथभगवन्वयमधुनात्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः॥ सुरऋषि णायदुदितंतावकेनकथमन्यथाभवति॥ ४५॥

मः कुशलंनकिंचित् निजपरयोःस्वस्यपरस्यच स्वपरद्रुहास्वस्मैपरस्मैचद्रुह्यतीतिस्वपरध्रुक्तेन यतःस्वद्रोहात्अत्यंतकायक्लेशात्तवकोपःपी डासंभवति तदुक्तंगीतासु कर्षयंतःशरीरस्थंभूतग्राममचेतसः मांचैवांतःशरीरस्थंतान्विद्ध्यासुरनिश्चयानिति तथापरसंपीडयाऽधर्मः चशब्दा त्तवकोपश्च अतस्त्वयारागांधमपिकथंचिद्वेदमार्गेप्रवर्तयितुंकाम्यधर्मोऽभिहितोनतत्त्वदृष्ट्या ॥ ४२ ॥ भागवतधर्मेणतुनद्रोहइत्याह नेति न व्यभिचरतिनपरमार्थंजहाति तवईक्षादृष्टिः अव्यभिचारेहेतुः स्थिरेति स्थावरजंगमप्राणिसमूहेषुसमबुद्धयोभागवतायंधर्मंसेवंते ॥ ४३ ॥ एवंभूतस्यभागवतधर्मप्रवर्तकस्यतवदर्शनात्सर्वपापक्षयोभवतीतिकिंचित्रमित्याह नहीति ॥ ४४ ॥ अतोहंकृतार्थोस्मीत्याह अथेति अतो हेतोः तवावलोकनेनपरिमृष्टानिरस्ताआशयेचित्तेमलायेषांते त्वद्दर्शनंचममनारदोपदेशेनजातमित्याह सुरर्षिणेति ॥ ४५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यथाचाहंपूर्वमतिमूढआसंयथाचनारदेनानुगृहीतोऽस्मितत्सर्वांतर्यामिणस्तवमयाकिंप्रकाशनीयमित्याह विदितमिति विशेषेणज्ञाप्यंप्रकाशनीयंकियदिव नकिमपीत्यर्थः सवितुर्यथाखद्योतैःप्रकाशनीयंनास्तितद्वत् ॥ ४६ ॥ उक्तलक्षणंभगवंतंप्रणमति नमइतिद्वाभ्याम् सकलस्यजगतःस्थित्यादीनामीशायसमर्थाय दुरवसितविज्ञाताआत्मगतिर्निजंतत्त्वंयस्यतस्मै केषांकुयोगिनाम् केन भिदाभेददृष्ट्या ॥ ४७ ॥ श्वसंतिचेष्टंते चेकितानंपश्यंतमनुचित्तयःज्ञानेंद्रियाणिउच्चकंतिस्वारूढंपश्यंति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ मेऽनुशासनंमद्विषयउपदेशः तेनतयाच विद्ययाअस्माच्चदर्शनात्संसिद्धोऽसि ॥ ५० ॥ तद्बोधदार्ढ्यायस्वयमप्युपदिशति अहमित्यादिना सर्वभूतान्यहमेव भूतानामात्माभोक्ताप्य

विदितमनंतसमस्तंतवजगदात्मनोजनैरिहाचरितम्॥विज्ञाप्यंपरमगुरोःकियदिवसवितुरिवखद्योतैः॥४६
नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय॥दुरवसितात्मगतयेकुयोगिनांभिदापरमहंसाय॥४७॥
यंवैश्वसंतमनुविश्वसृजःश्वसंतियंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति॥ भूमंडलंसर्षपायतियस्यमूर्ध्नितस्मैनमो
भगवतेऽस्तुसहस्रमूर्ध्ने॥ ४८॥ श्रीशुकउवाच संस्तुतोभगवानेवमनंतस्तमभाषत॥विद्याधरपतिंप्रीत
श्चित्रकेतुंकुरूद्वह॥४९॥ श्रीभगवानुवाच यन्नारदांगिरोभ्यांतेव्याहृतंमेऽनुशासनम्॥संसिद्धोसितया
राजन्विद्ययादर्शनाच्चमे॥ ५०॥ अहंवैसर्वभूतानिभूतात्माभूतभावनः॥शब्दब्रह्मपरंब्रह्मममोभेशाश्वतीत
नू॥ ५१॥ लोकेविततमात्मानंलोकंचात्मनिसंततम्॥ उभयंचमयाव्याप्तंमयिचैवोभयंकृतम्॥ ५२॥

हमेव भोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंमद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्यर्थः यतोहंभूतभावनःभूतानांप्रकाशकःकारणंच ननुशब्दब्रह्मप्रकाशकंपरंब्रह्मकारणंचप्रकाशकंच सत्यं तेऽभेममैवरूपेइत्याह शब्दब्रह्मेति शाश्वतीशाश्वत्यौ ॥ ५१ ॥ अतस्त्वमेवंपश्येत्याह लोकेभोग्यप्रपंचेभोक्तृत्वेनविततमनुगतमात्मानंलोकंचात्मनिभोग्यत्वेनसंततंव्याप्तम् तदुभयंचमयाकारणात्मनाव्याप्तम् मयिचैवोभयंकृतंप्रकल्पितंस्मरेदितितृतीयेनान्वयः पश्येदित्यध्याहारोवा ॥ ५२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुजाग्रदवस्थाभेदेनभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंस्फुटंप्रतीयमानंकथंकल्पितंस्यादित्याशंक्यस्वप्नगतजाग्रदादिदृष्टांतेनसंभावयन्नाह यथेति द्वाभ्यां यथास्वप्नेसुप्तोविश्वंगिरिवनादिरूपंदेशांतरस्थमात्मन्येवपश्यति स्वप्नमध्येसुषुप्तिंस्वप्नंचपश्यतीत्यर्थः तथास्वप्नएवोत्थितःसन्आत्मानमेकदेशस्थंशयनदेशेस्थितंमन्यतेजाग्रदवस्थामनुभवति ॥ ५३ ॥ एवंप्रसिद्धान्यपिजागरादीनिजीवस्थानानिजीवोपाधेर्बुद्धेरवस्थाभूतानिआत्मनोमायामात्राणिइत्येवंविज्ञायतेषांद्रष्टारमतएवपरंतदवस्थारहितमात्मानंस्मरेत् ॥ ५४ ॥ ननुतेषांद्रष्टारमितिकथमुच्यते स्वापेदृश्याभावेनद्रष्टृत्वाभावात्तत्राह येनेति प्रसुप्तःपुरुषोजीवोयेनरूपेणतदास्वापकालेआत्मनःस्वापंनिर्गुणमतींद्रियंसुखंचवेदतमात्मानंब्रह्ममामवेहि तदास्वापसुखयोरसंवेदनेसुखमहमस्वाप्समितिस्मृतेरसंभवात् ॥ ५५ ॥ ननुस्वापसाक्षिणादृष्टंकथंजाग्रदवस्थःस्मरेत् नह्यन्येनदृष्टमन्यः

यथासुषुप्तःपुरुषोविश्वंपश्यतिचात्मनि ॥ आत्मानमेकदेशस्थंमन्यतेस्वप्नउत्थितः ॥ ५३ ॥ एवंजागरणादीनिजीवस्थानानिचात्मनः ॥ मायामात्राणिविज्ञायतद्द्रष्टारंपरंस्मरेत् ॥ ५४ ॥ येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा ॥ सुखंचनिर्गुणंब्रह्मतमात्मानमवेहिमाम् ॥ ५५ ॥ उभयंस्मरतःपुंसःप्रस्वापप्रतिबोधयोः ॥ अन्वेतिव्यतिरिच्येततज्ज्ञानंब्रह्मतत्परम् ॥ ५६ ॥ यदेतद्विस्मृतंपुंसोमद्भावंभिन्नमात्मनः ॥ ततःसंसारएतस्यदेहाद्देहोमृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥ लब्ध्वेहमानुषींयोनिंज्ञानविज्ञानसंभवाम् ॥ आत्मानंयोनबुद्ध्येतनक्वचिच्छममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥ स्मृत्वेहायांपरिक्लेशंततःफलविपर्ययम् ॥ अभयंचाप्यनीहायांसंकल्पाद्विरमेत्कविः ॥ ५९ ॥

स्मरति तत्राह उभयंप्रस्वापंप्रतिबोधंचस्मरतःअनुसंदधतःतयोःप्रस्वापप्रतिबोधयोःप्रकाशकत्वेनयदन्वेतिताभ्यांव्यतिरिच्येतयत् एकैकापायेऽप्यनपायात् तत्ज्ञातंपरंब्रह्मतदेव नतुभिन्नमित्यर्थः अतोबाल्येदृष्टस्ययौवनेस्मृतिवदवस्थांतरत्वेऽपिस्वापानंदयोःस्मरणंघटतइतिभावः तदेवंभूतंब्रह्मात्मानमवेहीत्यनुषंगः ॥ ५६ ॥ विपक्षेदोषमाह यत्यदिएतन्मयिभावंमत्स्वरूपंब्रह्मविस्मृतंतदात्मनःसकाशाद्भिन्नंभवति ततएतस्यपुंसः संसारोभवति संसारस्वरूपमाह देहाद्देहोजन्मानंतरंपुनर्जन्ममृतेरनंतरंमृतिश्चेति ॥ ५७ ॥ योन्यंतरेपिभोगादिसंपादनंशक्यं ज्ञानार्थंत्वत्रैवयतितव्यमित्याह लब्ध्वेति ज्ञानंशास्त्रोक्तं विज्ञानमपरोक्षं तयोःसंभवोयस्यांताम् ॥ ५८ ॥ वैराग्यार्थमाह ईहायांप्रवृत्तिमार्गे ततईहातःअनीहायांनिवृत्तिमार्गेतुअभयंमोक्षोभवतीतिचस्मृत्वाफलसंकल्पाद्विरमेत् पाठांतरेनोभयंपरिक्लेशःफलविपर्ययश्चनास्तीत्येवंस्मृत्वा ॥ ५९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एतद्विदुषोति सुखायेतित्रिभिः दुःखस्यानिवृत्तिः सुखस्याप्राप्तिः ॥ ६० ॥ विज्ञाउद्यमेप्रवीणावयमित्यभिमानवतांस्थानत्रयविलक्षणांतुरीयांबुत्ध्वा ॥ ६१ ॥ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिरैहिकामुष्मिकैर्विषयैःस्वेनतेजसाविवेकबलेन ॥ ६२ ॥ नचातःपरःपुरुषार्थोऽस्तीत्याह एतावानिति योगेनैपुणंयस्यांसाबुद्धिर्येषाम् परस्यात्मनएकंदर्शनमितियत्एतावानेव ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ इतिषष्ठटीकायांषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःसप्तदशेऽमोघमहर्द्धिप्राप्यखेचरन् ॥ विहस्यगिरिशंशापादुमायाश्चत्रतांगतः ॥ १ ॥ यतोयस्याम् तस्यैदि

सुखायदुःखमोक्षायकुर्वतोदंपतीक्रियाः ॥ ततोनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःखस्यचसुखस्यच ॥ ६० ॥ एवंविपर्ययंबुध्वानृणांविज्ञाभिमानिनाम्॥ आत्मनश्चगतिंसूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणाम् ॥६१॥ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्निमुक्तःस्वेनतेजसा ॥ ज्ञानविज्ञानसंतुष्टोमद्भक्तःपुरुषोभवेत् ॥ ६२ ॥ एतावानेवमनुजैर्योगनैपुणबुद्धिभिः ॥ स्वार्थःसर्वात्मनाज्ञेयोयत्परात्मैकदर्शनम् ॥ ६३ ॥ त्वमेतच्छ्रद्धयाराजन्नप्रमत्तोवचोमम ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नोधारयन्नाशुसिद्ध्यसि ॥ ६४ ॥ श्रीशुकउवाच आश्वास्यभगवानित्थंचित्रकेतुंजगद्गुरुः॥ पश्यतस्तस्यविश्वात्मातत्रैवांतर्दधेहरिः॥ ६५ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीशुकउवाच यतश्चांतर्हितोऽनंतस्तस्मैकृत्वादिशेनमः ॥ विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचारगगनेचरः॥ १ ॥ सलक्षंवर्षलक्षाणामव्याहतबलेंद्रियः॥ स्तूयमानोमहायोगीमुनिभिःसिद्धचारणैः॥ २ ॥ कुलाचलेंद्रद्रोणीषु नानासंकल्पसिद्धिषु॥ रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गापयन्हरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥ एकदासविमानेनविष्णुदत्तेनभास्वता॥ गिरिशंददृशेगच्छन्परीतंसिद्धचारणैः॥ ४॥ आलिंग्यांकीकृतांदेवींबाहुनामुनिसंसदि ॥ उवाचदेव्याः शृण्वंत्याजहासोच्चैस्तदंतिके॥ ५॥

शेनमःनमनंकृत्वा ॥ १ ॥ सचित्रकेतुःविद्याधरस्त्रीभिर्हरिंगापयन्रेमइतिद्वयोरन्वयः अव्याहतंबलमिंद्रियपाटवंयस्य ॥ २ ॥ नानाविधाःसंकल्पैनवसिद्धयोयासुतासु ॥ ३ ॥ अकस्मादद्भुतैश्वर्यगर्वात्पाचीनकर्मतः ॥ आसुरींयोनिमापन्नोभवानीशापतःसतु ॥ तदाह एकदेत्यादिना ॥ ४ ॥ [illegible]कृतामुत्संगेनैकीकृत्यदेवींबाहुनाआलिंग्यस्थितंउवाचजहासच तस्यांतिकेस्थितःसन् ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

धर्मंवक्ता इतिशरीरिणांमध्येमुख्यश्चभार्ययामिथुनीभूयचास्ते ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अगाधःगंभीराधीर्यस्यसः ॥ ९ ॥ नतस्यवीर्यंप्रभावंविद्वान्अतद्वीर्यविद्वान्तस्मिन् निर्जितात्माभिमानिनेजितेंद्रियोऽहमित्यभिमानवते इतिरुषाक्रोधेनाह ॥ १० ॥ विरुद्धंप्रकर्षेणकरोतीतिविप्रकृत् ॥ ११ ॥ अतिवर्तिनंशास्त्रमतिक्रम्यवर्तमानशीलं येनोनिषेधंतिननिवारयंति ॥ १२ ॥ एषांब्रह्मादीनामनुध्येयंपदाब्जयुग्मंयस्यतम् मंगल

चित्रकेतुरुवाच एषलोकगुरुःसाक्षाद्धर्मंवक्ताशरीरिणाम्॥आस्तेमुख्यःसभायांवैमिथुनीभूयभार्यया॥६ जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मवादीसभापतिः ॥ अंकीकृत्यस्त्रियंचास्तेगतह्रीःप्राकृतोयथा ॥ ७ ॥ प्रायशःप्राकृताश्चापिस्त्रियंरहसिबिभ्रति ॥ अयंमहाव्रतधरोबिभर्तिसदसिस्त्रियम् ॥८॥ भगवानपितच्छ्रुत्वाप्रहस्यागाधधीर्नृप ॥ तूष्णींबभूवसदसिसभ्याश्चतदनुव्रताः ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यतद्वीर्यविदुषिब्रुवाणेबह्वशोभनम् ॥ रुषाहदेवीधृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने॥१०॥ पार्वत्युवाच अयंकिमधुनालोकेशास्तादंडधरःप्रभुः॥ अस्मद्विधानांदुष्टानांनिर्लज्जानांचविप्रकृत् ॥ ११ ॥ नवेदधर्मंकिलपद्मयोनिर्नब्रह्मपुत्रानतुनारदाद्याः ॥ न वैकुमारःकपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्तिनंहरम् ॥ १२ ॥ एषामनुध्येयपदाब्जयुग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलंस्वयम् ॥ यःक्षत्रबंधुःपरिभूयसूरीन्प्रशास्तिधृष्टस्तदयंहिदंड्यः ॥ १३ ॥ नायमर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणम्॥ संभावितमतिःस्तब्धःसाधुभिःपर्युपासितम् ॥ १४ ॥ अतःपापीयसींयोनिमासुरींयाहिदुर्मते ॥ यथेहभूयोमहतांनकर्तापुत्रकिल्बिषम् ॥ १५ ॥ श्रीशुकउवाच एवंशप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्यसः ॥ प्रसादयामाससतींमूर्ध्नानम्रेणभारत ॥ १६ ॥ चित्रकेतुरुवाच प्रतिगृह्णामितेशापमात्मनोंऽजलिनांबिके ॥ देवैर्मर्त्याययत्प्रोक्तंपूर्वदिष्टंहितस्यतत् ॥ १७ ॥

मंगलंपरमधर्ममूर्तिम् सूरीन्परिभूयअज्ञान्कृत्वाजगद्गुरुंयःप्रशास्ति तत्तस्मात् ॥ १३ ॥ ननुहरिभक्तोऽयंनदंडार्हइतिचेत्तत्राह नायंसाधुभिःपरिसेवितंवैकुंठस्यपादमूलोपसर्पणमर्हति यतःसंभाविताअहमधिकइतिकृतामतिर्येन अतएवस्तब्धोऽनम्रः ॥ १४ ॥ तदेवंस्वयंदंड्यत्वंनिश्चित्यतंप्राह अतइति हेपुत्रयथाभूयोमहतांकिल्बिषमपराधंनकर्तानकरिष्यतितथायाहीत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ पूर्वदिष्टंप्राचीनकर्मप्राप्तमेव ॥ १७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अयंचसंसारचक्रस्वभावएवनचित्रमित्याह संसारचक्रइति ॥ १८ ॥ अतएवात्रममचतवचनकोऽपिदोषइत्याह नैवेति ॥ १९ ॥ एवंताव त्सुखदुःखादिकमंगीकृत्योक्तमिदानींतदपिवस्तुतोनास्तीत्याह गुणानांमायामयानांप्रवाहेसंसारे ॥ २० ॥ ननुमायागुणानांचेदयंप्रवाहस्तर्हि तेषांजडत्वाद्बंधमोक्षाद्यनुभवोनस्यात्तत्राह एकःपरमेश्वरोमाययानिमित्तभूतयाभूतानिप्राणिनःसृजति एषांबंधादिकंचसृजति निष्कलःस्व यंबंधादिशून्यः ॥ २१ ॥ नन्वेवंभूतविषमसृष्टौतस्यकिंकारणंप्रियादिवैषम्याभावादित्याशंक्ययद्यपिप्रियादयोनसंतितथाऽपितत्तत्कर्मवशात्स

संसारचक्रएतस्मिन्जंतुरज्ञानमोहितः ॥ भ्राम्यन्सुखंचदुःखंचभुंक्तेसर्वत्रसर्वदा ॥ १८ ॥ नैवात्मानपरश्चा पिकर्तास्यात्सुखदुःखयोः ॥ कर्तारंमन्यतेप्राज्ञआत्मानंपरमेवच ॥ १९ ॥ गुणप्रवाहएतस्मिन्कःशापःकोन्व नुग्रहः ॥ यःस्वर्गोनरकःकोवाकिंसुखंदुःखमेववा ॥ २० ॥ एकःसृजतिभूतानिभगवानात्ममायया ॥ एषां बंधंचमोक्षंचसुखंदुःखंचनिष्कलः ॥ २१ ॥ नतस्यकश्चिद्दयितःप्रतीपोनज्ञातिबंधुर्नपरोनचस्वः ॥ समस्यस र्वत्रनिरंजनस्यसुखेनरागःकुतएवरोषः ॥ २२ ॥ तथापितच्छक्तिविसर्गएषांसुखायदुःखायहिताहिताय ॥ बंधायमोक्षायचमृत्युजन्मनोःशरीरिणांसंसृतयेऽवकल्पते ॥ २३ ॥ अथप्रसादयेनत्वांशापमोक्षायभामि नि ॥ यन्मन्यसेअसाधूक्तंममतत्क्षम्यतांसति ॥ २४ ॥ श्रीशुकउवाच इतिप्रसाद्यगिरिशौचित्रकेतुररिंद म ॥ जगामस्वविमानेनपश्यतोःस्मयतोस्तयोः ॥ २५ ॥ ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणीमिदमब्रवीत् ॥ देवर्षिदै त्यसिद्धानांपार्षदानांचशृण्वताम् ॥ २६ ॥ श्रीरुद्रउवाच दृष्टवत्यसिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः ॥ माहात्म्यंभृ त्यभृत्यानांनिस्पृहाणांमहात्मनाम् ॥ २७ ॥

वैघटतइत्याह नतस्येतिद्वाभ्यां प्रतीपःअप्रियः नज्ञातिर्बंधुश्चेत्यर्थः सर्वत्रसमस्य तत्कृतः निरंजनस्यनिःसंगस्य अतएवतन्निमित्तेसुखेरागोरागानुबंधोनास्ति रोषःकुतःस्यात् ॥ २२ ॥ यद्यप्येवंतथाऽपितस्यशा क्त्यामायायोविसर्गःपुण्यपापादिलक्षणंकर्मएषांशरीरिणांसुखाद्यर्थमवकल्पतेसमर्थोभवति यथोक्तंगीतासु भूतभावोद्भवकरोविसर्गःकर्म संज्ञितइति ॥ २३ ॥ अथतस्मात्भामिनिहेकोपने त्वांकेवलंप्रसादयामिनतुशपमोक्षाय तर्हिकिंप्रसादनेनअतआह ममोक्तमुक्तिसाध्वपि असाधु[illegible]न्यसेतत्त्वयाक्षम्यताम् ॥ २४ ॥ गिरिशौभवानीशंकरौप्रसाद्यस्मयतोःविस्मयंकुर्वतोःसतोः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वर्गादावे॰ तुल्योऽर्थःप्रयोजनमितिद्रष्टुंशीलंयेषांतेतथा ॥ २८ ॥ तत्रतदुक्तमेवहेतुमाह द्वाभ्यां देहिनांसुखंदुःखमित्यादिद्वंद्वानिईश्वरस्यलीलयामायया भवंति ॥ २९ ॥ तेषुचगुणदोषविकल्पइत्येवेत्यन्वयः इष्टानिष्टभेदइवयःस्फुरतिसआत्मन्यर्थभेदः पुंसःस्वभेयथाअविवेककृतो भवति स्रजिवत्सर्पमालादिभिर्यथातथैवकृतइत्यर्थः स्रग्वदितिवक्तव्येस्रजिवदित्यार्षम् पाठांतरेतुसुगमम् ॥ ३० ॥ अतोभागवतानांनिस्पृहत्व मुचितमेवेत्याह वासुदेवइति ज्ञानवैराग्ययोर्वीर्यंबलंयेषांतेषां व्यपाश्रयःविशिष्टबुद्ध्याआश्रयणीयोऽर्थोनास्ति ॥३१॥ अस्यचहरिदासत्वेन

**नारायणपराःसर्वेनकुतश्चनबिभ्यति॥स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः ॥ २८ ॥ देहिनांदेहसंयोगाद्वं द्वानीश्वरलीलया॥सुखंदुःखंस्मृतिर्जन्मशापोऽनुग्रहएवच ॥ २९ ॥ अविवेककृतःपुंसोत्यर्थभेदइवात्मनि॥ गुणदोषविकल्पश्चभिदेवस्रजिवत्कृतः॥३० ॥वासुदेवेभगवतिभक्तिमुद्वहतांनृणाम्॥ज्ञानवैराग्यवीर्याणां नेहकश्चिद्व्यपाश्रयः॥३१॥नाहंविरिंचोनकुमारनारदौनब्रह्मपुत्रामुनयःसुरेशाः॥ विदामयस्येहितमंशकांशकानतत्स्वरूपंपृथगीशमानिनः ॥ ३२ ॥नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोऽपिवा॥ आत्मत्वात्सर्वभूतानांसर्वभूतप्रियोहरिः ॥ ३३ ॥ तस्यचायंमहाभागश्चित्रकेतुःप्रियोऽनुगः॥ सर्वत्रसमदृक्शांतोह्यहंचैवाच्युतप्रियः॥ ३४ ॥तस्मान्नविस्मयःकार्यःपुरुषेषुमहात्मसु॥ महापुरुषभक्तेषुशांतेषुसमदर्शिषु॥ ३५॥ श्रीशुकउवाच इतिश्रुत्वाभगवतःशिवस्योमाऽभिभाषितम् ॥ बभूवशांतधीराजन्देवीविगतविस्मया ॥ ॥३६॥इतिभागवतोदेव्याःप्रतिशमुमलंतमः॥मूर्ध्नासंजगृहेशापमेतावत्साधुलक्षणम्॥३७॥जज्ञेत्वष्टुर्दक्षि णाग्नौदानवींयोनिमाश्रितः॥वृत्रइत्यभिविख्यातोज्ञानविज्ञानसंयुतः॥ ३८ ॥एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वं परिपृच्छसि॥वृत्रस्यासुरजातेश्चकारणंभगवन्मतेः॥ ३९ ॥

तत्स्वभावत्वान्नैतच्चित्रमितिवक्तुंहरेर्माहात्म्यमाह नाहमितिद्वाभ्यां ईहितमभिप्रायंलीलांवायदावयंनविद्मस्तदात्मस्वरूपमंशकांशकाअ पिसंतःपृथगीशमानिनोनविदुरेव ॥ ३२ ॥ अतएवहरिरपिसर्वेषांभूतानांप्रियः ॥ ३३ ॥ अहंचैवाच्युतस्यप्रियःतस्मान्ममास्मिन्क्रोधोनाभूदि तिभावः ॥३४॥३५॥३६॥ प्रतिशापंदातुमलंतमःसमर्थतमोऽपि ॥३७॥३८॥ असुरजातेःअसुरभावेनोत्पत्तेः भगवतिमतेश्च ॥ ३९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४० ॥ एतत्एतम् ॥४१॥ ॥ इतिश्रीभागवतेषष्ठेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७॥ ॥७॥ ॥ आदित्यानांचतुर्थस्यत्वष्टुर्वंशप्रसंगतः॥प्रोक्तमिंद्रकृतंविश्वरूपवृत्रवधादिकम् ॥ १ ॥ अदितेःपंचमादीनांपुत्राणामन्वयोक्तिभिः ॥ अष्टादशेदितेर्गर्भेशक्रेणमरुतांभिदा ॥ २ ॥ त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्यसप्रसंगंयथाक्रमम् ॥ आदित्यानामथान्येषांवंशानाहमुनीश्वरः ॥ ३ ॥ दक्षकन्यान्वयानुकथनेअदित्याःद्वादशपुत्राःप्रोक्ताःविवस्वानर्यमापूषात्वष्टाथसविताभगः धाताविधातावरुणोमित्रःशक्रउरुक्रमइति तत्रअष्टाध्यायांतमारभ्यविश्वरूपवृत्रचित्रकेतूपाख्यानैस्त्वष्टुर्वंशमनुवर्ण्यइदानींसवितुर्वंशमाह पृश्निस्त्विति सावित्रीमित्यादिषुप्रासूतेत्युत्तरस्यानुषंगः पशुंपशुयागम् महामखान्पंचयज्ञान् ॥१॥२॥ धातु

इतिहासमिमंपुण्यंचित्रकेतोर्महात्मनः॥ माहात्म्यंविष्णुभक्तानांश्रुत्वाबंधाद्विमुच्यते ॥ ४० ॥ यएतत्प्रातरुत्थायश्रद्धयावाग्यतःपठेत् ॥ इतिहासंहरिंस्मृत्वासयातिपरमांगतिम् ॥ ४१ ॥ ॥ इतिभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच पृश्निस्तुपत्नीसवितुःसावित्रींव्याहृतिंत्रयीम् ॥ अग्निहोत्रंपशुंसोमंचातुर्मास्यंमहामखान् ॥ १ ॥ सिद्धिर्भगस्यभार्याऽगमहिमानंविभुंप्रभुम् ॥ आशिषंचवरारोहांकन्यांप्रासूतसुव्रताम् ॥ २ ॥ धातुःकुहूःसिनीवालीराकाचानुमतिस्तथा ॥ सायंदर्शमथप्रातःपूर्णमासमनुक्रमात् ॥ अग्नीन्पुरीष्यानाधत्तक्रियायांसमनंतरः ॥ ३ ॥ चर्षणीवरुणस्यासीद्यस्यांजातोभृगुःपुनः ॥ वाल्मीकिश्चमहायोगीवल्मीकादभवत्किल ॥ ४ ॥ अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चमित्रावरुणयोर्ऋषी ॥ रेतःसिषिचतुःकुंभेउर्वश्याःसन्निधौद्रुतम् ॥ ५ ॥ रेवत्यांमित्रउत्सर्गमरिष्टंपिप्पलंव्यधात् ॥ ६ ॥

भार्याकुहूःसायंपुत्रंप्रासूत एवंसिनीवालीदर्शमित्यनुक्रमात् समनंतरोविधाताक्रियायांपुरीष्यानग्नीन्पंचचितान् पुरीष्यासोअग्नयइतिपंचवाएतेऽग्नयोयच्चित्तयइतिश्रुतेः ॥ ३ ॥ चर्षणीवरुणस्यभार्यासीत् पूर्वंब्रह्मणःपुत्रोभृगुर्यस्यांपुनर्जातः वाल्मीकिर्वरुणस्यैवपुत्रोऽभवत् एतौवरुणस्यासाधारणौपुत्रौ ॥ ४ ॥ तथोत्सर्गादयोमित्रस्यासाधारणाः तयोरेवसाधारणौद्वौपुत्रौचाह अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चऋषीमित्रावरुणयोरभवताम् यत भावपिकुंभेरेतःसिषिचतुः सत्रेहजाताविषितानमोभिःकुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमितिश्रुतेः द्रुतंस्कन्नम् ॥ ५॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ७ ॥ ८ ॥ पश्चादष्टमस्कंधे ॥ ९ ॥ अथेति कश्यपस्यादितेःपुत्राणांद्वादशादित्यानांसंततिमुक्त्वादितेःपुत्रान्कथयामीत्यर्थः ॥ १० ॥ हि
रण्यकशिपुर्हिरण्याक्षश्चेतिप्रथमंद्वावेव तौचकीर्तितौतृतीयस्कंधे ॥ ११ ॥ १२ ॥ विप्रचित्तोदानवाद्वर्तुःसकाशात्राहुंपुत्रमयहीत् ॥ १३ ॥
ततःसंह्लादादसूत ॥ १४ ॥ योमेषरूपंवातापिंपेचेतमिल्वलम् यंपेचेतंचवातापिंचासूतेत्यन्वयः ॥ १५ ॥ १६ ॥ ततोबलेःसकाशादभवत्

पौलोम्यामिंद्रआधत्तत्रीन्पुत्रानितिनःश्रुतम्॥जयंतमृषभंततृतीयंमीढुषंप्रभुः॥७॥उरुक्रमस्यदेवस्यमा
यावामनरूपिणः॥कीर्तौपत्न्यांबृहत्श्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः॥८॥तत्कर्मगुणवीर्याणिकश्यपस्यमहा
त्मनः॥पश्चाद्वक्ष्यामहेऽदित्यांयथैवावततारह॥९॥अथकश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामिते॥यत्रभागव
तःश्रीमान्प्रह्लादोबलिरेवच॥१०॥दितेर्द्वावेवदायादौदैत्यदानववंदितौ॥हिरण्यकशिपुर्नामहिरण्याक्षश्च
कीर्तितौ॥११॥हिरण्यकशिपोर्भार्याकयाधुर्नामदानवी॥जंभस्यतनयादत्तासुषुवेचतुरःसुतान्॥१२॥
संह्लादंप्रागनुह्लादंह्लादंप्रह्लादमेवच॥तत्स्वसासिंहिकानामराहुंविप्रचितोऽग्रहीत्॥१३॥शिरोऽहरद्यस्यह
रिश्चक्रेणपिबतोऽमृतम्॥संह्लादस्यकृतिर्भार्याऽसूतपंचजनंततः॥१४॥ह्लादस्यधमनिर्भार्याऽसूतवातापि
मिल्वलम्॥योऽगस्त्यायत्वतिथयेपेचेवातापिमिल्वलम्॥१५॥अनुह्लादस्यसूर्म्यायांबाष्कलोमहिषस्त
था॥विरोचनस्तुप्राह्लादिर्दैत्यास्तस्याभवद्बलिः॥१६॥बाणज्येष्ठपुत्रशतमशनायांततोऽभवत्॥तस्यानुभा
वःसुश्लोक्यःपश्चादेवाभिधास्यते॥१७॥बाणआराध्यगिरिशंलेभेतद्गणमुख्यताम्॥यत्पार्श्वेभगवानास्ते
ह्यद्यापिपुरपालकः॥१८॥मरुतश्चदितेःपुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः॥तआसन्नप्रजाःसर्वेनीताइंद्रेणसा
त्मताम्॥१९॥ राजोवाच कथंतआसुरंभावमपोह्यौत्पत्तिकंगुरो॥इंद्रेणप्रापिताःसात्म्यंकिंतत्सा
धुकृतंहितैः॥२०॥

तस्यबलेरनुभावःसुश्लोक्यःपुण्यकीर्त्यर्हः यद्वा अनुभाव्यतेसद्भिस्तूयतइत्यनुभावः सुश्लोक्यंयशइतिशेषः ॥ १७ ॥ तस्यगणेषुमुख्यतांप्रा
धान्यम् ॥ १८ ॥ सात्मतांसमानरूपताम् ॥ १९ ॥ सात्म्यंदेवत्वंप्रापिताः ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २१ ॥ आदृतंसादरम् अल्पंमिताक्षरम् अर्थवत्वद्वर्थयुक्तम् सत्रमयनमाश्रयोयस्यहेसत्रायणशौनक ॥ २२ ॥ पार्ष्णिग्राहेणपृष्ठतःसहा
येन ॥ २३ ॥ भ्रातृहंतारमिंद्रंमारयित्वासुखिनीस्यामितिचिंतयामासदितिः उल्बणंक्रूरम् अक्लिन्नहृदयंकठिनचित्तम् ॥ २४ ॥ ननुराजास्व
देहरक्षार्थमन्येषांघातंकरोत्येवकिमत्रचित्रंतत्राह कृमीति ईशःप्रभुरित्यभिहितस्यापियस्यपूर्वेषांराज्ञांदेहस्यमरणानंतरंद्वित्रिदिनावस्थित
स्यकृमयइतिश्वादिभिर्भक्षितस्यतुविष्ठेतिदग्धस्यभस्मेतिसंज्ञाआसीत्तत्कृतेतस्यदेहस्यार्थेयोभूतेभ्योद्रुह्यतिसकिंस्वार्थंवेदनवेदैव तत्रहेतुः य

**इमेश्रद्दधतेब्रह्मन्नृषयोहिमयासह ॥ परिज्ञानायभगवंस्तन्नोव्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥ सूतउवाच तद्विष्णु
रातस्यसबादरायणिर्वचोनिशम्याहृतमल्पमर्थवत् ॥ सभाजयन्संनिभृतेनचेतसाजगादसत्रायणसर्वदर्श
नः ॥ २२ ॥ श्रीशुकउवाच हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना ॥ मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिंत
यत् ॥ २३ ॥ कदानुभ्रातृहंतारमिंद्रियारामसुल्बणम् ॥ अक्लिन्नहृदयंपापंघातयित्वाशयेसुखम् ॥ २४ ॥ कृमि
विड्भस्मसंज्ञासीद्यस्येशाभिहितस्यच ॥ भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः ॥ २५ ॥ आशासानस्यत
स्येदंध्रुवमुन्नद्धचेतसः ॥ मदशोषकइंद्रस्यभूयाद्येनसुतोहिमे ॥ २६ ॥ इतिभावेनसाभर्तुराचचारासकृत्प्रि
यम् ॥ शुश्रूषयाऽनुरागेणप्रश्रयेणदमेनच ॥ २७ ॥ भक्त्यापरमयाराजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः ॥ मनोजग्रा
हभावज्ञासुस्मितापांगवीक्षणैः ॥ २८ ॥ एवंस्त्रियाजडीभूतोविद्वानपिविदग्धया ॥ बाढमित्याहविवशोनत
च्चित्रंहियोषिति ॥ २९ विलोक्यैकांतभूतानिभूतान्यादौप्रजापतिः ॥ स्त्रियंचक्रेस्वदेहार्धययापुंसांमतिर्हृता
॥ ३० ॥ एवंशुश्रूषितस्तातभगवान्कश्यपःस्त्रिया ॥ प्रहस्यपरमप्रीतोदितिमाहाभिनंद्यच ॥ ३१ ॥**

तोभूतद्रोहान्निरयोभवति ॥ २५ ॥ इदंदेहादिकंध्रुवंनित्यमाशासानस्यमन्यमानस्यअतउन्नद्धमुच्छृंखलंचेतोयस्यतस्येंद्रस्ययोमदस्तस्यशो
षकःपुत्रोमेयेनहेतुनाभूयात्भवेत् ॥ २६ ॥ भर्तुःप्रियाचरणमेवेतिभावेनसाभर्तुःप्रियमसकृदाचचार ॥ २७ ॥ २८ ॥ विवशःस्त्रीपरतंत्रःसन्
बाढंतवमनोरथंपूरयिष्यामीतियदाहतन्नचित्रम् ॥ २९ ॥ तत्रहेतुमाह विलोक्येति एकांतभूतानिनिःसंगानि मैथुनेनसृष्टिदृद्ध्यर्थंस्वदेहार्थमेव
स्त्रियंचक्रे ॥ ३० ॥ एवंस्त्रियाशुश्रूषितःसन् ॥ ३१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इहचक्र ,परत्रच अगमःअप्राप्यः ॥ ३२ ॥ ननुपरमेश्वरेसुप्रीतेसर्वकामप्राप्तिरितिप्रसिद्धंतत्राह पतिरेवेति ॥ ३३ ॥ ननुमनसिस्थितःश्री वासुदेवएवलक्ष्मीपतिःपरंदैवतमितिप्रसिद्धम् सत्यम् सएवस्वाधिकारेणरूपभेदैःपूज्यतइत्याह मानसइतिसार्धेन देवतालिंगैर्मूर्तिभिरुपलक्षितः तान्येवाह नामइंद्रादि रूपंवज्रहस्तत्वादि ताभ्यांविविधंकल्पितैः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इंद्रहणंइंद्रहंतारम् अमृत्युंमृत्युशून्यम् येन इंद्रेणविष्णुनासहायेनघातितौ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ स्वभावमनुवर्तमानायायोषितःकोऽतिक्रमोऽपराधः ॥ ४० ॥ स्वभावमेवाह द्वाभ्यां

कश्यपउवाच वरंवरयवामोरुप्रीतस्तेहमनिंदिते ॥ स्त्रियाभर्तरिसुप्रीतेकःकामइहचागमः ॥ ३२ ॥ पतिरेवहि नारीणांदैवतंपरमंस्मृतम् ॥ मानसःसर्वभूतानांवासुदेवःश्रियःपतिः ॥ ३३ ॥ सएवदेवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः ॥ इज्यतेभगवान्पुंभिःस्त्रीभिश्चपतिरूपधृक् ॥ ३४ ॥ तस्मात्पतिव्रतानार्यःश्रेयस्कामाःसुमध्यमे ॥ यजंतेऽनन्यभावेनपतिमात्मानमीश्वरम् ॥ ३५ ॥ सोहंत्वयार्चितोभद्रेईदृग्भावेनभक्तितः ॥ तत्तेसंपादयेकाममसतीनांसुदुर्लभम् ॥ ३६ ॥ दितिरुवाच वरदोयदिमेब्रह्मन्पुत्रमिंद्रहणंवृणे ॥ अमृत्युंमृतपुत्राहंयेनमेघातितौसुतौ ॥ ३७ ॥ निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत ॥ अहोअधर्मःसुमहानद्यमेसमुपस्थितः ॥ ३८ ॥ अहोअद्येंद्रियारामोयोषिन्मय्येहमायया ॥ गृहीतचेताःकृपणःपतिष्येनरकेध्रुवम् ॥ ३९ ॥ कोऽतिक्रमोऽनुवर्त्याःस्वभावमिहयोषितः ॥ धिङ्मांबताबुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः ॥ ४० ॥ शरत्पद्मोत्सवंवक्त्रंवचश्चश्रवणामृतम् ॥ हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणांकोवेदचेष्टितम् ॥ ४१ ॥ नहिकश्चित्प्रियःस्त्रीणामंजसास्वाशिषात्मनाम् ॥ पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्यर्थंघातयंतिच ॥ ४२ ॥ प्रतिश्रुतंददामीतिवचस्तन्नमृषाभवेत् ॥ वधंनार्हतिचेंद्रोऽपितत्रेदमुपकल्पते ॥ ४३ ॥

शरत्पद्मस्येवोत्सवोविकासोयस्मिन् श्रवणेश्रुतीतयोरमृतम क्षुरधारोपमंचित्तम् ॥ ४१ ॥ स्वाशिषात्मनांस्वार्थकामनयात्मवत्श्रेष्ठत्वेनप्रतीयमानानाम् ॥ ४२ ॥ तत्रेदमुपकल्पतेयोग्यंभवति अयंभावः वैष्णवंव्रतंतावदुपदेक्ष्यामितेनैवास्याःशुद्धचित्तायाइंद्रंप्रतिक्रोधोनिवर्तिष्यते पुत्रस्त्वमर्त्योभविष्यति दीर्घकालत्वेचव्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येसतींद्रस्यवधोऽपिनभविष्यतीति ॥ ४३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४४ ॥ हेभद्रेअंजःयथावद्यदिधारयिष्यसितर्हींद्रहाभविष्यति वैगुण्येतुदेवबांधवोभविष्यति वैष्णवत्वाद्व्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येऽपिसतिसर्व थावैकल्याभावात् ॥ ४५ ॥ कार्याण्यावश्यकानिव्रतंयानिनघ्नंति आवश्यकानिनचनिषिद्धानिकित्वभ्यनुज्ञातानि तानिसर्वाण्यपिब्रूहि ॥ ४६ ॥ तत्रैकत्रिंशान्निषेधानाह नहिंस्यादितिपंचभिः नशपेन्नाक्रोशेत् यदमंगलंकपालास्थ्यादिकंतन्नस्पृशेत् ॥ ४७ ॥ नाप्सुप्रविश्यस्नायात् पूर्वंविधृतांस्रजंपुनर्नधारयेत् ॥ ४८ ॥ भोजनेपंचनिषेधानाह नोच्छिष्टमिति चंडिकान्नंभद्रकाल्यैनिवेदितम् पिपीलिकादिदूषितंवा

इतिसंचिंत्यभगवान्मारीचःकुरुनंदन ॥ उवाचकिंचित्कुपितआत्मानंचविगर्हयन् ॥ ४४ ॥ ॥ कश्यपउवाच पुत्रस्तेभविताभद्रेइंद्रहादेवबांधवः ॥ संवत्सरंव्रतमिदंयद्यंजोधारयिष्यसि ॥ ४५ ॥ दितिरुवाच धारयिष्येव्रतंब्रह्मन्ब्रूहिकार्याणियानिमे ॥ यानिचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंतियानितु ॥ ४६ ॥ कश्यपउवाच नहिंस्याद्भूतजातानिनशपेन्नानृतंवदेत् ॥ नच्छिंद्यान्नखरोमाणिनस्पृशेद्यदमंगलम् ॥ ४७ ॥ नाप्सुस्नायान्नकुप्येतन संभाषेतदुर्जनैः ॥ नवसीताधौतवासःस्रजंचविधृतांक्वचित् ॥ ४८ ॥ नोच्छिष्टंचंडिकाऽन्नंचसामिषंदषलादृतम् ॥ भुंजीतोदक्ययादृष्टंपिबेदंजलिनात्वपः ॥ ४९ ॥ नोच्छिष्टास्पृष्टसलिलासंध्यायांमुक्तमूर्धजा ॥ अनर्चिताऽसंयतवाग्असंवीतावहिश्चरेत् ॥ ५० ॥ नाधौतपादाप्रयतानार्द्रपान्नोउदक्शिराः ॥ शयीतनापराङ्नान्यैर्ननग्नानचसंध्ययोः ॥ ५१ ॥ धौतवासाःशुचिर्नित्यंसर्वमंगलसंयुता ॥ पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्गोविप्रान्श्रिय मच्युतम् ॥ ५२ ॥ स्त्रियोवीरवतीश्चार्चेत्स्रग्गंधबलिमंडनैः ॥ पतिंचार्च्योपतिष्ठेतध्यायेत्कोष्ठगतंचतम् ॥ ५३ ॥ सांवत्सरंपुंसवनंव्रतमेतदविप्लुतम् ॥ धारयिष्यसिचेत्तुभ्यंशक्रहाभवितासुतः ॥ ५४ ॥

अंजलिनात्वपोनपिबेत् ॥ ४९ ॥ गृहाद्बहिर्निर्गमेसप्तनिषेधानाह नोच्छिष्टेति अनर्चितामंडनहीना असंवीताअप्रावृता ॥ ५० ॥ शयनेऽष्टौनिषेधानाह नाधौतपादेति नापराक्पश्चिमशिराः ॥ ५१ ॥ कार्याण्याह धौतवासाइतिद्वाभ्याम् प्रातराशात्प्रथमभोजनात् ॥ ५२ ॥ वीरवतीर्जीवद्भर्तृकाः अर्च्यसंपूज्य कोष्ठगतंकुक्ष्यंतरगतम् ॥ ५३ ॥ पुंसवनंपुत्रोत्पत्तिकरम् तुभ्यंतव ॥ ५४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ५५ ॥ ॥ ५७ ॥ हरिरिंद्रोव्रतस्यच्छिद्रंप्रेप्सुःप्रायुंक्षुःजिह्मःकुटिलःसाधुवेषः मृगहालुब्धकोयथामृगवंचनायमृगवेषोभवति
॥ ५८ ॥ के मेशिवंस्यादितिर्चितांप्राप्तः ॥ ५९ ॥ अस्पृष्टवारिश्वासावधौतांघ्रिश्च ॥ ६० ॥ निद्रयाऽपहृतंचेतोयस्याः ॥ ६१ ॥ मारोदीरि

बाढमित्यभिप्रेत्याथदितीराजन्महामनाः॥ काश्यपंगर्भमाधत्तव्रतंचांजोदधारसा॥ ५५ ॥ मातृष्वसुरभि प्रायमिंद्रआज्ञायमानद॥ शुश्रूषणेनाश्रमस्थांदितिंपर्यचरत्कविः॥ ५६ ॥ नित्यंवनात्सुमनसःफलमूलस मित्कुशान्॥ पत्त्रांकुरमृदोऽपश्चकालेकालउपाहरत्॥ ५७॥ एवंतस्याव्रतस्थायाव्रताच्छिद्रंहरिर्नृप॥ प्रेप्सुः पर्यचरज्जिह्मोमृगहेवमृगाकृतिः॥ ५८॥ नाध्यगच्छद्व्रतच्छिद्रंतत्परोऽथमहीपते॥ चिंतांतीव्रांगतःशक्रःकेन मेस्याच्छिवंविह॥ ५९ ॥ एकदासातुसंध्यायामुच्छिष्टाव्रतकर्शिता ॥ अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिःसुष्वापविधि मोहिता॥ ६० ॥ लब्ध्वातदंतरंशक्रोनिद्राऽपहृतचेतसः॥ दितेःप्रविष्टउदरंयोगेशोयोगमायया॥ ६१ ॥ च कर्तसप्तधागर्भंवज्रेणकनकप्रभम्॥ रुदंतंसप्तधैकैकंमारोदीरितान्पुनः॥६२॥ तेतमूचुःपाट्यमानाःसर्वे प्रांजलयोनृप॥ नोजिघांससिकिंइंद्रभ्रातरोमरुतस्तव॥ ६३॥ माभैष्टभ्रातरोमत्त्यंयूयमित्याहकौशिकः॥ अनन्यभावान्पार्षदानात्मनोमरुतांगणान्॥नममारदितेर्गर्भःश्रीनिवासानुकंपया॥६४॥बहुधाकुलिशक्षु ण्णोद्रौण्यस्त्रेणयथाभवान्॥ ६५ ॥ सकृदिष्ट्वादिपुरुषंपुरुषोयातिसाम्यताम्॥ संवत्सरंकिंचिदूनंदित्याय द्धरिरर्चितः॥६६॥ सजूरिंद्रेणपंचाशद्देवास्तेमरुतोभवन्॥ व्यपोह्यमातृदोषंतेहरिणासोमपाःकृताः॥६७॥ दितिरुत्थायदद्दशेकुमाराननलप्रभान्॥ इंद्रेणसहितान्देवीपर्यतुष्यदनिंदिता॥६८॥ अथेंद्रमाहतांताहमा दित्यानांभयावहम्॥ अपत्यमिच्छंत्यचरंव्रतमेतत्सुदुष्करम्॥६९॥

त्युपलालयन्निवतान्पुनःसप्तधाचकर्तचिच्छेद॥ ६२ ॥ ६३ ॥ कौशिकइंद्रः गणान्सप्त सप्तगणावैमरुतइतिश्रुतेः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥
सजूःसह ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एकःसंकल्पितःपुत्रःसप्तसप्ताभवन्कथम् ॥ यदितेविदितंपुत्रसत्यंकथयमामृषा ॥ ७० ॥ इंद्रउवाच अंबतेऽहंव्यवसितमुपधार्यागतोंऽतिकम् ॥ लब्धांतरोऽच्छिदंगर्भमर्थबुद्धिर्नधर्मवित् ॥ ७१ ॥ रुरुदुःसप्तधागर्भआसन्सप्तकुमारकाः ॥ तेऽपिचैकैकशोदक्षणाःसप्तधानापिमन्निरे ॥ ७२ ॥ ततस्तत्परमाश्चर्यंवीक्ष्याध्यवसितंमया ॥ महापुरुषपूजायाःसिद्धिःकाप्यानुषंगिणी ॥ ७३ ॥ आराधनंभगवतईहमानानिराशिषः ॥ येतुनेच्छंत्यपिपरंतेस्वार्थकुशलाःस्मृताः ॥ ७४ ॥ आराध्यात्मप्रदंदेवंस्वात्मानंजगदीश्वरम् ॥ कोवर्णीतेगुणस्पर्शंबुधःस्यान्नरकेऽपियत् ॥ ७५ ॥ तदिदंममदौर्जन्यंबालिश्यंमहीयसि ॥ क्षंतुमर्हसिमातस्त्वंदिष्ट्यागर्भोमृतोत्थितः ॥ ७६ ॥ श्रीशुकउवाच इंद्रस्तयाऽभ्यनुज्ञातःशुद्धभावेनतुष्टया ॥ मरुद्भिःसहतांनत्वाजगामत्रिदिवंप्रभुः ॥ ७७ ॥ एवंतेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ मंगलंमरुतांजन्मकिंभूयःकथयामिते ॥ ७८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ राजोवाच व्रतंपुंसवनंब्रह्मन्भवतायदुदीरितम् ॥ तस्यवेदितुमिच्छामियेनविष्णुःप्रसीदति ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच शुक्लेमार्गशिरेपक्षेयोषिद्भर्तुरनुज्ञया ॥ आरभेतव्रमिदंसार्वकामिकमादितः ॥ २ ॥ निशम्यमरुतांजन्मब्राह्मणाननुमंत्र्यच ॥ स्नात्वाशुक्लदतीशुक्लेवसीतालंकृतांबरे ॥ पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्भगवंतंश्रियासह ॥ ३ ॥

तिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऊनविंशेतुयत्प्रोक्तंकश्यपेनदितेर्व्रतम् ॥ तदेवविवृतंलोकेहितायहरितोषणम् ॥ १ ॥ तस्यप्रकारमितिशेषः ॥ १ ॥ मार्गशिरेमासेशुक्लपक्षे आदितःप्रतिपदि ॥ २ ॥ अनुमंत्र्यपृच्छा शुक्लादंतायस्याःसा शुक्लदतीधौतदंता अलंकृतासतीपूजयेत् ॥ ३ ॥ ॥४७॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आदौतावन्नमस्कारमंत्रानाह त्रिभिः तेतुभ्यमलंपर्याप्तमेवसर्वैर्नाकिंचिदन्यैःकृत्यमस्तिअतःकेवलंतेतुभ्यंनमोऽस्तु पर्याप्तौहेतवःनिरपेक्षाय हेपूर्णकाम महाविभूतिपतयेलक्ष्मीपतये सकलाःसिद्धयोऽणिमाद्यायस्मिंस्तस्मै ॥ ४ ॥ भोईश यथायथावत् त्वंरूपादिभिर्जुष्टःअन्यैश्च सत्यसंकल्पत्वादिभिःसर्वैर्गुणैः ततस्तस्मात् ॥ ५ ॥ महापुरुषस्यपरमेश्वरस्येवलक्षणानिनिरपेक्षत्वादीनियस्यास्तस्याःसंबोधनम् ॥ ६ ॥

अलंतेनिरपेक्षायपूर्णकामनमोस्तुते॥ महाविभूतिपतयेनमःसकलसिद्धये ॥ ४॥ यथात्वंरूपयाभूत्यातेज सामहिनौजसा॥ जुष्टईशगुणैःसर्वैस्ततोसिभगवान्प्रभुः॥ ५॥ विष्णुपत्निमहामायेमहापुरुषलक्षणे ॥ श्री यतांमेमहाभागेलोकमातर्नमोऽस्तुते ॥ ६ ॥ ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतये सहमहाविभूतिभिर्बलिमुपहराणीतिअनेनाहरहर्मंत्रेणविष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्पर्शनस्नानवासउपवी तविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचारांश्चसमाहिताउपाहरेत् ॥ हविःशेषंतुजुहुयादनलेद्वादशाहुतीः ॥ ७ ॥ ॐनमोभागवतेमहापुरुषायमहाविभूतिपतयेस्वाहेति॥ श्रीयंविष्णुंचवरदावाशिषांप्रभवावुभौ ॥ भक्त्यासंपूजयेन्नित्यंयदीच्छेत्सर्वसंपदः॥ ८॥ प्रणमेद्दंडवद्भूमौभक्तिप्रह्वेणचेतसा॥ दशवारंजपेन्मंत्रंतत स्तोत्रमुदीरयेत्॥ ९॥ युवांतुविश्वस्यविभूजगतःकारणंपरम् ॥ इयंहिप्रकृतिःसूक्ष्मामायाशक्तिर्दुरत्यया ॥१०॥तस्याअधीश्वरःसाक्षात्त्वमेवपुरुषःपरः॥त्वंसर्वयज्ञइज्येयंक्रियेयंफलभुग्भवान्॥११॥गुणव्यक्ति रियंदेवीव्यंजकोगुणभुग्भवान् ॥ त्वंहिसर्वशरीर्यात्माश्रीःशरीरेंद्रियाशया ॥ नामरूपेभगवतीप्रत्ययस्त्व मपाश्रयः॥ १२॥

पूजामंत्रमाह ओंनमइति हविःशेषमुपहारावशिष्टम् ॥७॥ होममंत्रस्योदाहरणंदर्शयति ओमिति प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभवौ ॥ ८ ॥९॥ ॥१०॥ इज्यायज्ञाभिनिवर्तकःपुरुषव्यापारोभावनाख्यः क्रियालौकिकी॥११॥प्रत्ययोनामरूपयोःप्रकाशकःअपाश्रयस्तयोराधारः ॥१२॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ महापुरुषचेतसाईश्वरबुद्ध्याउपनमेत्भजेत् पतिश्चस्वयंप्रेमशीलःसन्पत्न्यःकर्माणिबिभृयात् तदनुकूलोभवेदित्यर्थः ॥ १६ ॥ यतोदंपत्योर्मध्येएकतरेणकृतमुभयोरपिभवति ॥ १७ ॥ नविहन्यात्नविच्छिंद्यात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ द्वादशमासानित्युक्तेक

यथायुवांत्रिलोकस्यवरदौपरमेष्ठिनौ॥ तथामउत्तमश्लोकसंतुसत्यामहाशिषः ॥ १३ ॥ इत्यभिष्टूयवरदं श्रीनिवासंश्रियासह॥ तन्निःसार्यापहरणंदत्वाचमनमर्चयेत् ॥ १४ ॥ ततःस्तुवीतस्तोत्रेणभक्तिप्रह्वेणचेतसा॥ यज्ञोच्छिष्टमवघ्रायपुनरभ्यर्चयेद्धरिम्॥ १५॥ पतिंचपरयाभक्त्यामहापुरुषचेतसा ॥ प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्प्रेमशीलःस्वयंपतिः॥ बिभृयात्सर्वकर्माणिपत्न्याउच्चावचानिच ॥ १६ ॥ कृतमेकतरेणापिदंपत्योरुभयोरपि॥ पत्न्यांकुर्यादनर्हायांपतिरेतत्समाहितः ॥ १७॥ विष्णोर्व्रतमिदंबिभ्रन्नविहन्यात्कथंचन ॥ विप्रान् स्त्रियोवीरवतीःस्रग्गंधबलिमंडनैः॥ अर्चेद्हरहर्भक्त्यादेवंनियममास्थितः॥१८॥ उद्वास्यदेवंस्वेधाम्नितन्निवेदितमग्रतः॥ अद्यादात्मविशुद्ध्यर्थंसर्वकामर्द्धयेतथा॥ १९॥ एतेनपूजाविधिनामासान्द्वादशहायनम्॥ नीत्वाऽथोपचरेत्साध्वीकार्तिकेचरमेऽहनि॥ २०॥ श्वोभूतेऽपउपस्पृश्यकृष्णमभ्यर्च्यपूर्ववत्॥ पयःश्रुतेनजुहुयाच्चरुणासहसर्पिषा॥ पाकयज्ञविधानेनद्वादशैवाहुतीःपतिः॥ २१॥ आशिषःशिरसादायद्विजैःप्रीतैःसमीरिताः॥ प्रणम्यशिरसाभक्त्याभुंजीततदनुज्ञया॥ २२ ॥ आचार्यमग्रतःकृत्वावाग्यतःसहबंधुभिः॥ दद्यात्पत्न्यैचरोःशेषंसुप्रजस्त्वंसुसौभगम्॥ २३॥

दाचित्तन्मध्येमलमासेसतितेनसहद्वादशसंख्यायांसत्यांशुद्धस्यैकस्यत्यागःस्यात् हायनमित्युक्तेतन्मध्यपतितस्यापिप्रसंगःस्यात् तदुभयंवारयितुमुभयमुक्तम् उपचरेत्उपवसेत् ॥ २० ॥ श्वोभूतेप्रभातेसति पयसिश्रुतेनपक्केन पाकयज्ञविधानेनपार्वणस्थालीपाकविधानेन ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ सुप्रजस्त्वंसत्पुत्रकरमित्यर्थः वाग्यतःसन्शेषम् ॥ २३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २४ ॥ अवीराविधवा धनेश्वरीसत्यपियासुदुर्भगासासुभगाभवति ॥ २५ ॥ यअमयावीरोगीसविरुजाविशिष्टयारुजाविमुच्यते इंद्रियैःस हितंकल्पंदेहंचविंदेदितिशेषः पठन्योवर्तेततस्यपितॄणांदेवतानांचानंतातृप्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ उपसंहरति राजन्निति महत्पुण्यंजन्ममहद्व्रतं

एतच्चरित्वाविधिवद्व्रतंविभोरभीप्सितार्थंलभतेपुमानिह ॥ स्त्रीत्वेतदास्थायलभेतसौभगंश्रियंप्रजांजीवप तिंयशोगृहम् ॥ २४ ॥ कन्याचविंदेतसमग्रलक्षणंवरंत्ववीराहतकिल्बिषागतिम् ॥ मृतप्रजाजीवसुताधने श्वरीसुदुर्भगासुभगारूपमग्र्यम् ॥ २५ ॥ विंदेद्विरूपाविरुजाविमुच्यतेयआमयावींद्रियकल्पदेहम् ॥ एतत्प ठन्नाभ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिःपितृदेवतानाम् ॥ २६ ॥ तुष्टाःप्रयच्छंतिसमस्तकामान्होमावसानेहुतभुक्श्री र्हरिश्च ॥ राजन्महन्मरुतांजन्मपुण्यंदितेर्व्रतंचाभिहितंमहत्ते ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कं धेपुंसवनव्रतकथनंनामएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ समाप्तोऽयंषष्ठःस्कंधः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

च ॥ २७ ॥ षष्ठस्कंधनिगूढार्थपदभावार्थदीपिका ॥ सद्भिरासेव्यतामेषायतिश्रीधरनिर्मिता ॥ १ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधे श्रीधरस्वामिविरचितायांटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ समाप्तोऽयंषष्ठःस्कंधः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कंधः समाप्तः ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ अथ श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कंधः प्रारभ्यते ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ स्वभक्तपक्षपातेनतद्विपक्षविदारणम् ॥ नृसिंहमद्भुतंवंदेपरमानंदविग्रहम् ॥ १ ॥ ऊतिःपंचदशाध्यायैःसप्तमेवर्ण्यतेऽधुना ऊतिश्चवासनाप्रोक्तातत्तत्कर्मानुसारिणी ॥ २ ॥ अशुभाचशुभाचेतिद्विधासाहेतुभेदतः अशुभामहतांकोपाच्छुभामद्दनुग्रहात् ॥ ३ ॥ हरेर्द्वारपयोर्यद्वद्विकुंठेवसतोरपि ॥ चतुःसनरुषाविष्णुद्वेषाद्यशुभवासना ॥ ४ ॥ यथाचदैत्यगर्भेऽपिप्रह्लादस्यसतःस्थिरा ॥ नारदानुग्रहादासविष्णौ सद्भक्तिवासना ॥ ५ ॥ स्वभक्तंचसदाविष्णुर्द्विषंतमपिरक्षति ॥ तृतीयेऽथभवेद्वास्थावकरोदात्मसात्पुनः ॥ ६ ॥ अतोमनीषिणायत्नःकार्यो महदनुग्रहे ॥ इत्येतदर्थमूतीनामत्रलक्षणमुच्यते ॥ ७ ॥ तत्रादौदशभिर्दैत्यतत्पुत्रमतिभेदतः ॥ महत्कोपानुकंपोत्थवासनाभेदउच्यते ॥ ८ ॥ सद्वासनाच्चयुज्येतकर्मभिःशुद्धचेतसः ॥ परैस्तुपंचभिस्तस्माक्रियतेधर्मनिर्णयः ॥ ९ ॥ तत्रतुप्रथमेऽध्यायेहिरण्यकशिपोःसुते ॥ विष्णुभक्तेवि

श्रीगणेशायनमः॥ ॥राजोवाच॥ ॥समःप्रियःसुहृद्ब्रह्मन्भूतानांभगवान्स्वयम्॥इंद्रस्यार्थेकथंदैत्यानवधीद्विषमोयथा॥ १॥नह्यस्यार्थःसुरगणैःसाक्षान्निःश्रेयसात्मनः॥नैवासुरेभ्योविद्वेषोनोद्वेगश्चागुणस्यहि ॥ २॥इतिनःसुमहाभागनारायणगुणान्प्रति॥संशयःसुमहान्जातस्तद्भवाञ्छेत्तुमर्हति॥ ३॥ श्रीशुक उवाच साधुपृष्टंमहाराजहरेश्चरितमद्भुतम्॥यत्रभागवतमाहात्म्यंभगवद्भक्तिवर्धनम्॥ ४॥गीयतेपरमंपुण्यमृषिभिर्नारदादिभिः॥नत्वाकृष्णायमुनयेकथयिष्येहरेःकथाम्॥ ५॥

रोधस्तुविप्रशापजईर्यते ॥ १० ॥ यदुक्तंपूर्वस्कंधांते हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिंतयदितिच्छुत्वाविस्मितःपरीक्षित्पृच्छतिसमइतित्रिभिः नहिसमस्यसुहृदश्चवैषम्यंनामास्ति नचप्रियस्यप्रीतिकर्तृषुवैषम्ययुक्तमित्यर्थः ॥ १ ॥ किंच यस्ययैःप्रयोजनंसिद्ध्यतिसतत्पक्षपातीभवति येभ्योबिभेतितान्द्वेषेणहंति नतुतद्वास्तीत्याह नहीति निःश्रेयसंपरमानंदएवआत्मास्वरूपंयस्य असुरेभ्यश्चोद्वेगोभयंनास्ति अतोविद्वेषोपिनास्ति तत्रहेतुः अगुणस्येति गुणाधीनौप्रीतिद्वेषावित्यर्थः ॥ २ ॥ श्रीनारायणस्यगुणान्अनुग्रहनिग्रहादीन्प्रतिमेमहान्संशयस्तत्तंसंशयंछेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥ यत्रभागवतस्यप्रह्लादस्यमाहात्म्यंगीयतइतिसंबंधः ॥ ४ ॥ कृष्णायव्यासाय कृष्णंमुनिनत्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

यस्मात्प्रकृतेःपरः अतोनिर्गुणः अतएवअजः अव्यक्तोरागद्वेषादिनिमित्तभूतदेहेंद्रियादिरहितः सोऽपिस्वमायागुणंसत्वादिकमाविश्यअधिष्ठायबाध्यान्प्रति यद्वा देवासुराणांप्रतिपरस्परंयाबाध्यबाधकातांगतःप्राप्तः तत्रहेतुर्जातइत्यर्थः ॥ ६ ॥ तत्रगुणानांस्वीयत्वेसतिप्राकृतपुरुषवद्विषमःस्यात्तत्तुनास्तीत्याह सत्त्वमिति ननुस्वेच्छयागुणाधिष्ठानेनापिपक्षपातवैषम्यंस्यादेव न तस्यकालकृतत्वादित्याह नतेषामितिसार्धेन उल्लासोवृद्धिः ॥ ७ ॥ सत्त्वस्यजयकालेदेवादीन्ऋषींश्चाभजत् तत्तद्देहंप्रविश्यवर्धयतीत्यर्थः रजसोजयकालेऽसुरान् तमसोजयकालेयक्षरक्षांसि तस्यकालस्यअनुगुणःसन् ॥ ८ ॥ समस्यापिनिमित्तभेदेनवैषम्येदृष्टांतः ज्योतिरादिरिव ज्योतिर्यथाकाष्ठादिषु जलंयथापात्रेषु आकाशोयथाघटादिषु अग्नियथाकाष्ठसंयोगात्ह्रस्वंदीर्घादिरूपःस्यात्तथाभगवान्नानारूपआभाति ननुतर्हितद्वदेवविवेकेनकिंनप्रतीयते

निर्गुणोऽपित्वजोऽव्यक्तोभगवान्प्रकृतेःपरः॥ स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतः॥ ६ ॥ सत्त्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः॥ नतेषांयुगपद्राजन्ह्रासउल्लासएववा॥ ७॥ जयकालेतुसत्त्वस्यदेवर्षीन्रजसोऽसुरान्॥ तमसोयक्षरक्षांसितत्कालानुगुणोऽभजत् ॥ ८ ॥ ज्योतिरादिरिवाभातिसंघातान्नविविच्यते ॥ विदंत्यात्मानमात्मस्थंमथित्वाकवयोंऽततः॥ ९॥ यदासिसृक्षुःपुरआत्मनःपरोरजःसृजत्येषपृथक्स्वमायया॥ सत्त्वंविचित्रासुरिरंसुरीश्वरःशयिष्यमाणस्तमईरयत्यसौ ॥ १० ॥

तत्राह संघातात्सुरादिदेहात्नविविच्यतेनपृथक्प्रतीयते तर्हितान्भजतीतिकुतोज्ञायतेतत्राह विदंतीति आत्मानंजीवात्मानंकवयोनिपुणाःमथित्वाकार्यदर्शनलिंगेनविचार्यजानंति अंततःस्वभावकालकर्मादिवादनिषेधेन विंदंतीतिपाठेलाभोपिज्ञानमेवात्रापिज्योतिरादिरिवेतिद्रष्टव्यं यथासूर्यकांतादौदाहदर्शनात्ज्योतिर्ज्ञायते यथाचगंधदर्शनाद्वायुरित्यादि ॥९॥ तदेवंमायागुणवशेनैतद्वैषम्यंनस्वाभाविकमित्युक्तं तर्हिगुणपारतंत्र्यादनीश्वरत्वमाशंक्याह यदाआत्मनोजीवस्यभोगायपुरःशरीराणिपरमेश्वरःसिसृक्षुर्भवतितदासाम्येनस्थितंरजःपृथक्सृजति विचित्रासुतासुपूर्षुरिरंसुःक्रीडितुमिच्छुर्यदातदासत्त्वंपृथक्सृजति शयिष्यमाणःसंहरिष्यन्यदातदातमःपृथक्ईरयति आधिक्येनयतीत्यर्थः १०

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यद्वासिसृक्षुरित्यादिनिर्देशात्प्रतीतंकालपारतंत्र्यंवारयन्प्रधानपुरुषपारतंत्र्यमपिवारयति कालमिति हेनरदेव अजःअजन्मा प्रधानपुंभ्यां निमित्तभूताभ्यांसत्यकृत्अमोघकर्ताईशस्तयोःसहकारित्वेनआश्रयभूतंचरंतंवर्तमानंकालंस्वयमेवसृजति स्वचेष्टारूपत्वात्कालस्यनतत्पारतंत्र्यमित्यर्थः तथाऽपिप्रस्तुतेकिमायातंतत्राह यएषकालःसत्त्वमेधयतिवर्धयतिअतोहेतोःईशिताऽपिसत्वप्रधानंसुरानीकंदेवसमूहमेधयतीव तत्प्रत्यनीकानसुरान्सुरप्रतिपक्षान्प्रमिणोतिहिनस्तिचेत्यन्वयः उरुप्रभूतंश्रवःकीर्तिर्यस्यसः कालशक्तिक्षुभितगुणगतवैषम्यमिहसन्निधिमात्रेणतदधिष्ठातरिस्फुरतीतिप्रकरणार्थः ॥ ११ ॥ तदानींतयोर्नसुरपक्षपातेनवधःकिंतुब्रह्मशापेनआसुरीयोनिप्राप्तयोरनुग्रहार्थएवेतिवक्तुमितिहा

कालंचरंतंसृजतीशआश्रयंप्रधानपुंभ्यांनरदेवसत्यकृत् ॥ यएषराजन्नपिकालईशितासत्त्वंसुरानीकमिवैधयत्यजः॥ तत्प्रत्यनीकानसुरान्सुरप्रियोरजस्तमस्कान्प्रमिणोत्युरुश्रवाः ॥ ११ ॥ अत्रैवोदाहृतःपूर्वमितिहासःसुरर्षिणा॥ प्रीत्यामहाक्रतौराजन्पृच्छतेऽजातशत्रवे ॥ १२ ॥ दृष्ट्वामहाद्भुतंराजाराजसूयेमहाक्रतौ॥ वासुदेवेभगवतिसायुज्यंचेदिभूभुजः॥ १३ ॥ तत्रासीनंसुरऋषिंराजापांडुसुतःक्रतौ॥ पप्रच्छविस्मितमनामुनीनांशृण्वतामिदम्॥ १४ ॥ युधिष्ठिरउवाच अहोअत्यद्भुतंह्येतद्दुर्लभैकांतिनामपि॥ वासुदेवेपरेतत्त्वेप्राप्तिश्चैद्यस्यविद्विषः॥ १५ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामःसर्वएववयंमुने ॥ भगवन्निंदयावेनोद्विजैस्तमसिपातितः॥ १६ ॥ दमघोषसुतःपापआरभ्यकलभाषणात्॥ संप्रत्यमर्षीगोविंदेदंतवक्रश्चदुर्मतिः॥ १७ ॥ शपतोरसकृद्विष्णुंयद्ब्रह्मपरमव्ययम्॥ श्वित्रोनजातोजिह्वायांनांधंविविशतुस्तमः॥ १८ ॥ कथंतस्मिन्भगवतिदुरवग्राहधामनि॥ पश्यतांसर्वलोकानांलयमीयतुरंजसा॥ १९ ॥

समुपक्षिपति अत्रैवेति अत्रद्वेषादिरहितस्यापिदैत्यवधेनारदेनइतिहासःप्रस्तावितः ॥ १२ ॥ चेदिभूभुजःशिशुपालस्य ॥ १३ ॥ १४ ॥ एकांतभक्तानामपिदुर्लभाप्राप्तिर्विद्विषोजातेत्येतदद्भुतंहि ॥ १५ ॥ तस्यतुवेनवन्नरकपातएवोचितइत्याह भगवन्निंदयेति तमसिनरके ॥ १६ ॥ दमघोषस्यसुतःशिशुपालः कलभाषणात्कोमलभाषणमारभ्य संप्रतिअधुनाऽपिअमर्षीक्रोधीमत्सरीच ॥ १७ ॥ श्वित्रःश्वेतकुष्ठम् ॥ १८ ॥ दुरवग्राहंदुष्प्रापंधामस्वरूपंयस्यतस्मिन्लयंसायुज्यमीयतुर्जग्मतुः अभूतस्यापिदंतवक्रलयस्यतज्जातकप्रामाण्येनसिद्धवन्निर्देशः ॥ १९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एतदद्भुततमं हि अतएतत्प्रतिमेमनोभाम्यति भगवान्सर्वज्ञस्त्वमस्मत्कृपयाब्रूहि ॥ २० ॥ आभाष्यसंबोध्य सीदंतिनिषीदंतिअस्यामितिसत्स्
भातस्याःसदःशृण्वंत्याःकथाःप्राहेत्यन्वयः ॥ २१ ॥ अहोभगवन्निदकस्यनरकपातेनभाव्यमितिवदतस्तवकोऽभिप्रायः भगवत्पीडाकरत्वे
नवातदभावेऽपिसुरापानादिवन्निषिद्धनिंदाचरणाद्वा तत्रतावद्देहाभिमानकृतनिंदादिनिमित्तत्वात्पीडादीनांभगवतश्चतदभावान्नपीडाशंकाऽ
स्तीत्याह निंदनइतिसार्द्धैस्त्रिभिः निंदनंदोषकीर्तनं न्यक्कारस्तिरस्कारः निंदास्तुत्यादिज्ञानार्थंप्रधानपुरुषयोरविवेकेनकलेवरंकल्पितंरचितम्
॥ २५ ॥ तदभिमानेनभूतानांयथाममाहमितिवैषम्यंतत्कृतंहिंसादिकंचभवतितथानयस्येत्युत्तरेणान्वयः दंडस्ताडनंपारुष्यंनिंदातयोर्हेतु भूत

एतद्ब्राम्यतिमेबुद्धिर्दीपार्चिरिववायुना॥ब्रूह्येतदद्भुततमंभगवांस्तत्रकारणम् ॥ २० ॥ श्रीशुकउवाच रा
ज्ञस्तद्वचआकर्ण्यनारदोभगवान्ऋषिः॥तुष्टःप्राहतमाभाष्यशृण्वंत्यास्तत्सदःकथाः॥ २१ ॥ नारदउवाच
निंदनस्तवसत्कारन्यक्कारार्थंकलेवरम्॥प्रधानपरयोराजन्नविवेकेनकल्पितम्॥२२॥हिंसातदभिमानेनदंड
पारुष्ययोर्यथा॥वैषम्यमिहभूतानांममाहमितिपार्थिव॥२३॥यन्निबद्धोऽभिमानोयंतद्वधात्प्राणिनांवधः॥
तथानयस्यकैवल्यादभिमानोऽखिलात्मनः॥परस्यदमकर्तुर्हिहिंसाकेनास्यकल्प्यते॥ २४॥तस्माद्वैरानुबं
धेननिर्वैरेणभयेनवा॥स्नेहात्कामेनवायुंज्यात्कथंचिन्नेक्षतेपृथक्॥ २५॥यथावैरानुबंधेनमर्त्यस्तन्मयता
मियात्॥नतथाभक्तियोगेनइतिमेनिश्चितामतिः॥ २६ ॥ कीटःपेशस्कृतारुद्धःकुड्यायांतमनुस्मरन्॥संरं
भभययोगेनविंदतेतत्स्वरूपताम्॥ २७॥

र्योंहिसापीडाचभवति ॥ २३ ॥ यस्मिन्निबद्धोऽयमभिमानस्तस्यदेहस्यवधाद्वधश्चयथातथायस्याभिमानोनास्ति अतोऽस्यपरमेश्वरस्यहिं
साकेनहेतुनाकल्प्यतेनकेनापीति अभिमानाभावेहेतुः कैवल्यात्अद्वितीयत्वेनाभिमंतव्याभावात् वैषम्याभावेहेतुः अखिलात्मनःसर्वात्मन
इति तर्हिकिमितिहंतिदैत्यांस्तत्राह परस्येति दमकर्तुः हितार्थंदंडंकरोतीत्यर्थः ॥ २४ ॥ यस्माद्भगवतोनिंदादिकृतंवैषम्यंनास्तितस्माद्येनके
नाप्युपायेनध्यायतस्तेनैवध्यानेननिंदादिकृतपापस्यापिनाशात्सायुज्यंयुक्तमित्याशयेनाह तस्मादितिसप्तभिः निर्वैरेणनास्तिवैरंकेनापिय
स्मिंस्तेनभक्तियोगेनेत्यर्थः युंज्यान्मनइतिशेषः ॥ २५ ॥ तस्मादेतैरप्युपायैर्भगवान्स्मर्तृणांमोक्षंदिशत्येव तेष्वपिवैरानुबंधःश्रेष्ठइत्याह यथे
ति नतथाभक्तियोगेनापि ॥२६॥ अत्रदृष्टांतः कीटःपेशस्कृताभ्रमरेण संरंभोद्वेषोभयंचसएवयोगस्तेनतत्स्वरूपतांतेनैवशरीरेणविंदते ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वैरेणयाअनुचिंताचिंतनंतयैवपूतःपाप्मायेषांतेतंप्रापुरिति ॥ २८ ॥ तानाह कामादिति तदघंकामादिनिमित्तंपापंहित्वा उक्तंच गोप्यःकामाद्भयात्कंसोद्वेषाच्चैद्यादयोनृपाः संबंधद्दष्णायःस्नेहाद्यूयंभक्त्यावयंविभोरिति ॥ २९ ॥ तर्हिवेनःकिमितिनरकेपातितः तीव्रध्यानाभावात्पापमेवतस्यफलितमित्याह कतमोऽपीति पुरुषंश्रीहरिंप्रति पुरुषेपुरुषस्यकामासंभवात् द्वेषादिभिश्चितयतांपंचानांमध्येवेनोनैकतमोऽपीत्युक्तम् ॥ ३० ॥ तदेवमितिहासप्रस्तावकथामुक्त्वाश्रीकृष्णेशिशुपालस्यवैरानुबंधेकोहेतुरित्यपेक्षायांतमेवेतिहासंवक्तुमाह मातृष्वस्रेयइति पदात्वैकुंठात्च्युतौ ॥ ३१ ॥ हरिदासौअभिमृशतिअभिभवतीतितथा कस्यशापःकीदृशोवा अश्रद्धेयःअनादरणीयइवाभाति असंभ

एवंकृष्णेभगवतिमायामनुजईश्वरे ॥ वैरेणपूतपाप्मानस्तमीयुरनुचिंतया ॥ २८ ॥ कामाद्द्वेषाद्भयात्स्नेहाद्यथाभक्त्येश्वरेमनः ॥ आवेश्यतदघंहित्वाबहवस्तद्गतिंगताः ॥ २९ ॥ कतमोऽपिनवेनःस्यात्पंचानांपुरुषंप्रति ॥ तस्मात्केनाप्युपायेनमनःकृष्णेनिवेशयेत् ॥ ३० ॥ मातृष्वस्रेयोवश्चैद्योदंतवक्त्रश्चपांडव ॥ पार्षदप्रवरौविष्णोर्विप्रशापात्पदाच्च्युतौ ॥ ३१ ॥ युधिष्ठिरउवाच कीदृशःकस्यवाशापोहरिदासाभिमर्शनः ॥ आश्रद्धेयइवाभातिहरेरेकांतिनांभवः ॥ ३२ ॥ देहेंद्रियासुहीनानांवैकुंठपुरवासिनाम् ॥ देहसंबंधसंबद्धमेतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३३ ॥ नारदउवाच एकदाब्रह्मणःपुत्राविष्णोर्लोकंयदृच्छया ॥ सनंदनादयोजग्मुश्चरंतोभुवनत्रयम् ॥ ३४ ॥ पंचषड्वायनाभाभाःपूर्वेषामपिपूर्वजाः ॥ दिग्वाससःशिशून्मत्वाद्वास्थौतान्प्रत्यषेधताम् ॥ ३५ ॥ अशपन्कुपिताएवंयुवांवासंनचार्हथः ॥ रजस्तमोभ्यांरहितेपादमूलेमधुद्विषः ॥ पापिष्ठामासुरींयोनिंबालिशौयातमाश्वतः ॥ ३६ ॥ एवंशप्तौस्वभवनात्पतंतौतैःकृपालुभिः ॥ प्रोक्तौपुनर्जन्मभिर्वांत्रिभिर्लोकायकल्पताम् ॥ ३७ ॥

वात् यतोहरेर्भक्तानांतथापिवैकुंठवासिनांभवोजन्मइतियत् ॥ २२ ॥ असंभवमेवाह जन्महेतुभूतैःप्राक्तनैर्देहेंद्रियासुभिर्हीनानां शुद्धसत्त्वमयदेहानामित्यर्थः प्राक्तनदेहसंबंधेनसंबद्धं एतदाख्यानमाख्यातुमर्हसि ॥ २३ ॥ २४ ॥ कथंभूताः पंचवाषड्वायनानिवर्षाणियेषांतेअर्भाबालास्तद्वदाभायेषांते पूर्वेषांमरीच्यादीनामपिपूर्वजास्तेभ्यःप्रथमंजाताः दिग्वाससोदिगंबराः अतःशिशून्मत्वा ॥ २५ ॥ वासमपिनार्हथःकुतःपुनस्तत्सेवामितिचकारार्थः हेबालिशौ अतोहेतोःआशुयातम् ॥ २६ ॥ वांयुवयोस्त्रिभिर्जन्मभिः लोकायत्वत्स्थानप्राप्तयेकल्पतांतावता अयंशापःसमाप्यतामितिपुनःप्रोक्तावित्यर्थः ॥ ३७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ३८ ॥ धरोद्धारेनिमित्ते तत्प्रतिघातीहतः ॥ ३९ ॥ हिरण्यकशिपोर्वधेकारणंसूचयति हिरण्यकशिपुःपुत्रमिति ॥ ४० ॥ सर्वभूतानामात्मभूतं कुतःसममनुस्यूतंब्रह्मैवपश्यतीतितथातं अतःप्रशांतंद्वेषादिरहितं अतएवभगवत्तेजसास्पृष्टंव्याप्तं उद्यमैःशस्त्रास्त्रप्रहारादिभिः ॥ ४१ ॥ विश्रवसःसुतौ ॥ ४२ ॥ न्यहनत् हतवानित्यर्थः तर्हितदेवकथनीयमित्युत्सुकंप्रत्याह रामवीर्यमिति ॥ ४३ ॥ कृष्णचक्रेणहतमंहोययोस्तौ

जज्ञातेतौदितेःपुत्रौदैत्यदानववंदितौ ॥ हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठोहिरण्याक्षोऽनुजस्ततः॥ ३८ ॥ हतोहिरण्यकशिपुर्हरिणासिंहरूपिणा ॥ हिरण्याक्षोधरोद्धारेबिभ्रतासौकरंवपुः॥ ३९ ॥ हिरण्यकशिपुःपुत्रंप्रह्लादंकेशवप्रियम् ॥ जिघांसुरकरोन्नानायातनामृत्युहेतवे ॥ ४० ॥ सर्वभूतात्मभूतंतंप्रशांतंसमदर्शनम् ॥ भगवत्तेजसास्पृष्टंनाशक्नोद्धंतुमुद्यमैः॥ ४१ ॥ ततस्तौराक्षसौजातौकेशिन्यांविश्रवःसुतौ॥रावणःकुंभकर्णश्चसर्वलोकोपतापनौ ॥ ४२ ॥ तत्रापिराघवोभूत्वान्यहनच्छापमुक्तये॥रामवीर्यंश्रोष्यसित्वंमार्कंडेयमुखात्प्रभो॥४३॥ तावेवक्षत्रियौजातौमातृष्वस्रात्मजौतव ॥ अधुनाशापनिर्मुक्तौकृष्णचक्रहतांहसौ ॥ ४४॥ वैरानुबंधतीव्रेणध्यानेनाच्युतसात्मताम् ॥ नीतौपुनर्हरेःपार्श्वंजग्मतुर्विष्णुपार्षदौ॥४५॥ युधिष्ठिरउवाच विद्वेषोदयितेपुत्रेकथमासीन्महात्मनि ॥ ब्रूहिमेभगवन्येनप्रह्लादस्याच्युतात्मता॥४६॥ ॥इतिश्रीभा०महापुराणेसप्तमस्कंधेप्रथमोऽध्यायः॥ १ ॥ ॥ ७॥ नारदउवाच भ्रातर्यैवंविनिहतेहरिणाक्रोडमूर्तिना॥हिरण्यकशिपूराजन्पर्यतप्यद्रुषाशुचा ॥ १ ॥ आहचेदंरुषाघूर्णःसंदष्टदशनच्छदः ॥ कोपोज्वलद्भ्यांचक्षुभ्यांनिरीक्षन्धूम्रमंबरम् ॥ २ ॥ करालदंष्ट्रोग्रदृष्ट्यादुष्प्रेक्ष्यभ्रुकुटीमुखः ॥ शूलमुद्यम्यसदसिदानवानिदमब्रवीत् ॥ ३ ॥

तयोःपापमेवहतंननुतावित्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ येनकारणेनप्रह्लादस्याच्युतात्मताअच्युतैकचित्तत्वंतदपिब्रूहीतिशेषः ॥ ४६ ॥ इतिसप्तमेटीकायांप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्वितीयेविष्णुरोषेणलोकंविप्लाव्यदानवैः ॥ तद्भ्रातृपुत्रादीनितिहासैरसांत्वयत्॥ १॥ भगवद्द्वेषएवतद्द्वेषेऽपिकारणमित्याशयेनाह भ्रातरित्यादिना एवंपक्षपातेनइंद्रस्याहितमिच्छता ॥ १ ॥ कोपेनउत्अतिशयेनज्वलद्भ्यां कोपाग्निधूमेनैवधूम्रमंबरंनिरीक्षमाणः ॥ २ ॥ करालदंष्ट्राभियुक्तयादृष्ट्या दुष्प्रेक्ष्यंभ्रुकुटीयुक्तंमुखंयस्यसः ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४ ॥ ५ ॥ समेनापिउपधावनैर्भजनैर्निमित्तभूतैःपार्ष्णिग्राहेणसतामेभ्याताहतः ॥ ६ ॥ एवंत्यक्तःस्वभावःसमत्वंयेनतस्य घृणेःशुद्धेतजोमयस्यापिमाययावनौकसोवराहरूपस्यसतः अस्थिरात्मनःअव्यवस्थितचित्तस्य कुतःयोयोभजतितंतंभजमानस्यअनुसरतः ॥ ७ ॥ तस्य कृष्णस्यरुधिरेणयावत्तर्पयिष्यामितावद्यूयंभुवंयातेतितृतीयेनान्वयः ॥ ८ ॥ ननुदेवैस्तद्वधःकारितोऽतस्तेकिंनहन्यंतेतत्राह तस्मिन्हरौकूटे कपटे अहितेप्रतिपक्षे कूटमीहितंयस्येतिवा नष्टेअदृष्टेसतिदेवाःस्वयमेवशुष्यंतिनाशंयास्यंति कुतःविष्णुरेवप्राणोयेषांते यथाकृत्तमूलेवृक्षे शाखाःस्वयंशुष्यंतितद्वत् ॥ ९ ॥ तपोयज्ञादियुक्तान्सूदयध्वंघातयत ॥ १० ॥ ननुतैःकिमपराद्धंतत्राह विष्णुरिति द्विजानांक्रियाअनुष्ठानं

भोभोदानवदैतेयाद्विमूर्धन्न्यक्षशंबर ॥ शतबाहोहयग्रीवनमुचेपाकइल्वल ॥४॥ विप्रचित्तेममवचःपुलोमन्शकुनादयः ॥ शृणुतानंतरंसर्वेक्रियतामाशुमाचिरम् ॥५॥ सपत्नैर्घातितःक्षुद्रैर्भ्रातामेदयितःसुहृत् ॥ पार्ष्णिग्राहेणहरिणासमेनाप्युपधावनैः ॥ ६ ॥ तस्यत्यक्तस्वभावस्यघृणेर्मायावनौकसः ॥ भजंतंभजमानस्यबालेस्यवास्थिरात्मनः ॥ ७ ॥ मच्छूलभिन्नग्रीवस्यभूरिणारुधिरेणवै ॥ रुधिरप्रियंतर्पयिष्येभ्रातरंमेगतव्यथः ॥ ८ ॥ तस्मिन्कूटेऽहितेनष्टेकृत्तमूलेवनस्पतौ ॥ विटपाइवशुष्यंतिविष्णुप्राणादिवौकसः ॥ ९ ॥ तावद्यातभुवंयूयंविप्रक्षत्रसमेधिताम् ॥ सूदयध्वंतपोयज्ञस्वाध्यायव्रतदानिनः ॥ १० ॥ विष्णुर्द्विजक्रियामूलोयज्ञोधर्ममयःपुमान् ॥ देवर्षिपितृभूतानांधर्मस्यचपरायणम् ॥ ११ ॥ यत्रयत्रद्विजागावोवेदावर्णाश्रमाःक्रियाः ॥ तंतंजनपदंयातसंदीपयतदश्चत ॥ १२ ॥ इतितेभर्तृनिर्देशमादायशिरसादृताः ॥ तथाप्रजानांकदनंविदधुःकदनप्रियाः ॥ १३ ॥ पुरग्रामव्रजोद्यानक्षेत्रारामाश्रमाकरान् ॥ खेटखर्वटघोषांश्चदहदुःपत्तनानि च ॥ १४ ॥

मूलंयस्यसः यतोऽसौयज्ञःधर्ममयश्च देवादीनांपरायणंपरमआश्रयः अतोयज्ञरूपस्यविष्णोर्मूलत्वान्मामनादृत्यतदाश्रयणाच्चेतवध्याइति भावः ॥ ११ ॥ तस्मात्परममंत्रंशृणुतेत्याह यत्रयत्रेति संदीपयतदहत दश्चतछेदंकुरुत यज्ञोपयोगिवृक्षानितिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥ पुरंहद्दादिमत् ग्रामस्तद्रहितः व्रजोगवांवासः उद्यानंकृत्रिमंवनं क्षेत्रंव्रीह्यादेः आरामोऽकृत्रिमंवनं आश्रमःऋषीणांस्थानं आकरोरत्नादीनां खेटःकृषीवलानांवासः खर्वटोगिरिद्रोण्याश्रयोग्रामः घोषआभीराणांवासः पत्तनंराजधानी ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

खनित्रैःखननसाधनैः आजीव्यान्उपजीव्यान्जंब्वाम्रकपित्थादीन् शरणानिगृहान् ॥ १५ ॥ विप्रकृतेउपद्रुते यज्ञभागानामभावाद्दिवंप
रित्यज्यअलक्षिताःसंतोभुविचेरुः ॥ १६ ॥ तदेवंप्रजानांकदनंदानवेषुकुर्वत्सुस्वयंस्वर्गराज्यादिसाधयितुंतपस्तमुकामःप्रथमंयत्कृतवांस्तदाह
हिरण्यकशिपुरित्यादिना कटोदकंप्रेतायप्रदेयमुदकम् आदिशब्दात्प्रेतश्राद्धादिकम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ तन्मातरंतेषांशकुनिशंबरादीनांमातरम्
रुषाभानुंभानुसंज्ञाम् ॥ १९ ॥ हेवधूरितिभ्रातुर्भार्यांसंबोधयति ॥ २० ॥ भवतुनामतस्यश्लाघ्योवधस्तथाऽप्यस्माकंतावद्बंधुर्गतएवेतिचेत्त
त्राह भूतानामिति दैवेनप्राचीनकर्मणाएकत्रनीतानांसंयोजितानांपुनश्चस्वैःस्वैःकर्मभिरुन्नीतानांवियोजितानाम् ॥ २१ ॥ एवंलौकिकदृष्ट्या

केचित्खनित्रैर्विभिदुःसेतुप्राकारगोपुरान्॥आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृक्षान्केचित्परशुपाणयः॥ प्रादहञ्छरणा
न्यन्येप्रजानांज्वलितोल्मुकैः॥ १५॥ एवंविप्रकृतेलोकेदैत्येंद्रानुचरैर्मुहुः ॥ दिवंदेवाःपरित्यज्यभुविचेरुरल
क्षिताः॥ १६॥ हिरण्यकशिपुर्भ्रातुःसंपरेतस्यदुःखितः॥ कृत्वाकटोदकादीनिभ्रातृपुत्रानसांत्वयत् ॥ १७॥
शकुनिंशंबरंधृष्टंभूतसंतापनंवृकम्॥ कालनाभंमहानाभंहरिश्मश्रुमथोत्कचम्॥ १८॥ तन्मातरंरुषाभानुं
दितिंचजननींगिरा॥श्लक्ष्णयादेशकालज्ञइदमाहजनेश्वर॥ १९॥ हिरण्यकशिपुरुवाच अंबांबहेवधूःपु
त्रावीरंमार्हथशोचितुम् ॥ रिपोरभिमुखेश्लाघ्यःशूराणांवधईप्सितः ॥ २०॥ भूतानामिहसंवासःप्रपाया
मिवसुव्रते॥ दैवेनैकत्रनीतानामुन्नीतानांस्वकर्मभिः॥ २१॥ नित्यआत्माऽव्ययःशुद्धःसर्वगःसर्ववित्परः॥
धत्तेऽसावात्मनोलिंगंमायययाविसृजन्गुणान् ॥ २२ ॥ यथांऽभसाप्रचलतातरवोऽपिचलाइव ॥ चक्षुषा
भ्राम्यमाणेनदृश्यतेचलतीवभूः॥ २३॥

शोकंनिवार्यतत्त्वदृष्ट्यावारयति नित्यइति आत्मानित्योमृत्युशून्यः अव्ययःअ
पक्षयशून्यः शुद्धःनिर्मलः सर्वगःसर्ववित्सर्वज्ञश्च सर्वत्रहेतुः परोदेहादिव्यतिरिक्तः अतोनृतइतिकृशइतिमलिनइतिवियुक्तइतिअज्ञइतिच
मत्वाशोकोनकार्यइत्यर्थः कथंतर्हितस्यसंसारस्तत्राह धत्तइति आत्मनोमायययास्वाविद्ययालिंगंमूर्तीर्धत्ते गुणानुच्चावचान्देहान्सुखदुःखा
दीन्वाधत्ते विशेषेणसृजन्स्वीकुर्वन् लिंगशरीरोपाधिःसंसारइत्यर्थः ॥ २२ ॥ एतत्सदृष्टांतंप्रपंचयति यथेतिचतुर्भिः तरवःप्रतिबिंबिताःउ
पाधिधर्मोपहितेभवंतीतिदृष्टांतमुक्त्वाहकधर्मायास्येभवंतीतिदृष्टांतमाह चक्षुषेति ॥ २३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अविकलःपरिपूर्णएव तत्साम्यताम् मनःसमतामित्यर्थः ॥ २४ ॥ लिंगभावनादेहाभिमानः एषआत्मनोविपर्यासः अन्यथाभावः तदेवाह प्रियैर्वियोगःअप्रियैर्योगश्चकर्मचसंस्तिश्चनानागर्भेषुप्रवेशः ॥ २५ ॥ ततश्चसंभवउत्पत्तिः विवेकस्यास्मृतिरननुसंधानम् ॥ २६ ॥ अत्रापि शोकहेतुंविनादृथैवायंशोकइत्यस्मिन्नर्थेप्रेतस्यमृतस्यकस्यचिद्येबंधवस्तेषांचसंवादंशृणुत ॥ २७ ॥ उपासत तत्समीपेआदृत्यस्थिताइत्यर्थः ॥ २८ ॥ विशीर्णरत्नमयंकवचंयस्य विभ्रष्टानिआभरणानिस्रजश्चयस्य शरेणनिर्भिन्नंहृदयंयस्य असृजारक्तेनरुधिरेणाविलंलिप्तम्

एवंगुणैर्भ्राम्यमाणेमनस्यविकलःपुमान्॥यातितत्साम्यतांभद्रेत्यलिंगोलिंगवानिव॥ २४॥एषआत्मवि पर्यासोह्यलिंगेलिंगभावना॥एषप्रियाप्रियैर्योगोवियोगःकर्मसंस्तिः॥ २५ ॥ संभवश्चविनाशश्चशोक श्चविविधःस्मृतः॥ अविवेकश्चचिंताचविवेकास्मृतिरेवच ॥ २६ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् यमस्यप्रेतबंधूनांसंवादंतंनिबोधत॥ २७॥ उशीनरेष्वभूद्राजासुयज्ञइतिविश्रुतः ॥ सपत्नैर्निहतोयुद्धेज्ञात यस्तमुपासत ॥ २८ ॥ विशीर्णरत्नकवचंविभ्रष्टाभरणस्रजम् ॥ शरनिर्भिन्नहृदयंशयानमसृगाविलम् ॥ २९॥प्रकीर्णकेशंध्वस्ताक्षंरभसादष्टदच्छदम्॥रजःकुंठमुखांभोजंछिन्नायुधभुजंमृधे॥३०॥उशीनरेंद्रं विधिनातथाकृतंपतिंमहिष्यःप्रसमीक्ष्यदुःखिताः॥हताःस्मनाथेतिकरैरुरोभृशंघ्नंत्योमुहुस्तत्पदयोरुपापतन् ॥ ३१ ॥रुदंत्यउच्चैर्दयितांघ्रिपंकजंसिंचंत्यअस्रैःकुचकुंकुमारुणैः ॥ विस्रस्तकेशाभरणाःशुचंनृणांस्रजंत्य आक्रंदनयाविलेपिरे॥ ३२॥ अहोविधात्राऽकरुणेननःप्रभोभवान्प्रणीतोदृगगोचरांदशाम्॥उशीनराणा मसिदृत्तिदःपुराकृतोऽधुनायेनशुचांविवर्धनः॥ ३३॥

॥ २९ ॥ प्रकीर्णाःकेशायस्य ध्वस्तेअक्षिणीयस्य रभसासंरंभेणदष्टोदच्छदओष्ठोयेन रजसाकुंठमावृतंमुखांभोजंयस्य छिन्नमायुधंभुज श्चयस्य ॥ ३० ॥ तस्यपादयोरुपसमीपे आसमंतात्अपतन् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ विलापमेवाह अहोइतिद्वाभ्यां अकरुणत्वमेवाहुः येनविधा त्रादृशामगोचरांदशांभवान्प्रणीतोगमितस्तेनविधात्रात्वमधुनाशुचांविवर्धनःकृतोऽसीत्यन्वयः ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हेमहीपतेत्वयासुदत्तमेनविनावयंकथंस्यामभवेम जीवामेत्यर्थः अतोहेवीरयत्रत्वंयास्यसितत्रतेअनुयानमनुगमनंतवपादयोःशुश्रूषांकुर्वती नामस्माकंदिशदेहि आज्ञामितिशेषः ॥ ३४ ॥ निर्हारंदाहार्थनयनमनिच्छंतीनां अस्तमस्ताचलंप्रति ॥ ३५ ॥ परिदेवितंरोदनंस्वपुर्यामेव स्थितोयमआश्रुत्यश्रुत्वा ॥ ३६ ॥ तत्रस्वयमेवोपागतोयमोबालकोभूत्वातानाह अहोइत्यादिना अहोआश्चर्यं अस्मत्तोवयसाऽधिकाना मपिलोकस्यविधिजन्ममरणादिप्रकारंविपश्यतामपिविमोहः मोहमेवाह यत्रयस्मादव्यक्तादागतस्तत्रैवगतमपार्थंशोचंति तदुक्तंगीतासु अ व्यक्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवनेति किंच स्वयमपिसधर्माः मृतेनसहसमानोमृत्युलक्षणोधर्मो

त्वयाकृतज्ञेनवयंमहीपतेकथंविनास्यामसुदत्तमेनते ॥ तत्रानुयानंतववीरपादयोःशुश्रूषतीनांदिशयत्रया स्यसि ॥ ३४ ॥ एवंविपलतीनांवैपरिगृह्यमृतंपतिम् ॥ अनिच्छतीनांनिर्हारमकौऽस्तंसंन्यवर्तत ॥ ३५ ॥ तत्रह प्रेतबंधूनामाश्रुत्यपरिदेवितम् ॥ आहतान्बालकोभूत्वायमःस्वयमुपागतः ॥ ३६ ॥ यमउवाच अहोअमी षांवयसाऽधिकानांविपश्यतांलोकविधिंविमोहः ॥ यत्रागतस्तत्रगतंमनुष्यंस्वयंसधर्माअपिशोचंत्यपार्थं ॥ ३७ ॥ अहोवयंधन्यतमायदत्रत्यक्ताःपितृभ्यांनविचिंतयामः ॥ अभक्ष्यमाणाअबलाबृकादिभिःसरक्षि तारक्षतियोहिगर्भे ॥ ३८ ॥ यइच्छयेशःसृजतीदमव्ययोयएवरक्षत्यवलुंपतेचयः ॥ तस्यावलाःक्रीडनमाहु रीशितुश्वराचरंनिग्रहसंग्रहेप्रभुः ॥ ३९ ॥ पथिच्युतंतिष्ठतिदिष्टरक्षितंगृहेस्थितंतद्विहतंविनश्यति ॥ जीवत्य नाथोऽपितदीक्षितोवनेगृहेपिगुप्तोऽस्यहतोनजीवति ॥ ४० ॥

येषांतथाभूताअपिशोचंति ॥ ३७ ॥ अहोवयंयुष्मत्तोधन्यतमाः यतः अबलादुर्बलावालाअपिबृकादिभिरभक्ष्यमाणावयंनविचिंतयामः तत्रहेतुः योगर्भेरक्षतिसएवसर्वत्ररक्षिता ॥ ३८ ॥ ननुतस्यरक्षणार्थेकिंप्रयोजनंनकिंचिदपिकितुक्रीडैवकेवलमित्याह यइति यईशःइदंवि श्वंलीलयासृजतिअवलुंपतेसंहरतिच भोअवलास्तस्येशितुश्वराचरंक्रीडासाधनमाहुः अतःसएवनिग्रहेसंहारेसंग्रहेपालनेचप्रभुः ॥ ३९ ॥ प्रभुत्वमेवान्वयव्यतिरेकाभ्यांदर्शयति पथीति दिष्टेनदैवेनईश्वरेणरक्षितंचेत् तेनईश्वरेणविहतमुपेक्षितंचेत् गृहेस्थितंयत्नतःपाल्यमानमपि अ स्यहतःतेनोपेक्षितः ॥ ४० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवमात्मनोजन्ममरणादिकमंगीकृत्येश्वराधीनत्वान्नशोकःकार्यइत्युक्तमिदानींतुदेहानामेवजन्मादिनत्वात्मनइत्याह भूतानीतित्रिभिः भूतानिदेहानिजयोनिःस्वकारणभूतंलिंगशरीरंतन्निमित्तैःकर्मभिर्भवंतिजायंते नभवंतिनश्यंतिच सर्वशःदेवादिदेहाअपि तत्रहतदाप्रकृतौदेहेस्थितोऽप्यात्मातस्याःप्रकृतेर्गुणैर्देहधर्मैर्जन्मभिर्ननिबध्यतेनयुज्यते यतःअन्यतमोदेहादत्यंतविलक्षणः ॥ ४१ ॥ नन्वहंकृशःस्थूलइत्यादौवैलक्षण्यंनप्रतीयतेतत्राह इदमिति इदंशरीरंमोहजमविवेकादात्मत्वेनज्ञातं वस्तुतस्तुपृथगेवयतईयतेदृश्यते भौतिकंचयथागृहमित्यन्वयः अत्रैवं प्रयोगः द्रष्टुरभौतिकत्वाच्चपुरुषात्शरीरंभिन्नं दृश्यत्वात् भौतिकत्वाच्च यथात्यंताविवेकिनआत्मत्वेनाभिमतमपिगृहंततोगृहात्गृहीयथापृथक्तद्वदितिभौतिकत्वानुमानंविवृण्वन्नात्मनोजन्माद्यभावमुपसंहरति यथाऔदकैःपरमाणुभिर्जातोबुद्बुदादिर्यथाचपार्थिवैर्जातोघटादिर्यथाचतैजसैर्जातःकुंडलादिर्विनश्यतितथातैरेवत्रिविधैःपरमाणुभिर्जातोजनोदेहएवविकृतःपरिणतःसन्विनश्यति नत्वात्मेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ पृथगवस्थानाभावेपिभिन्नत्वेदृष्टांतद्वयमाह यथेति यथाऽनलोदारुष्वेवस्थितोऽपिदाहकत्वेनप्रकाशकत्वेनभिन्नएवप्रतीयतेयथाचदेहगतोऽप्यनिलोमुखनासिकादिषुपृथक्स्थितएवप्रतीयतेतथादेहस्थत्वेऽप्यात्मनस्तद्धर्मयोगाभावेदृष्टांतमाह यथानभोनसज्जतेक्वापिसंगंनप्राप्नोतितथापुमानपिसर्वेषांगुणानांदेहेंद्रियादीनामाश्रयस्तेष्वाश्रितोवापरःपृथगेवेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ किंचहेमूढाःयमनुशोचथसोऽयंयुष्मद्भर्तासुयज्ञःशेतेकिमितिशोचथनन्वेतावंतंकालमसौश्रुणोतिअनंतरंप्रतिव्रक्तिचप्रत्युत्तरंददाति इदानींतस्यादर्शनान्मृतइतिशोचामइतिचेत्सतुशोच्योनभवतिप्रागपितस्यश्रोतुर्वक्तुरदर्शनादित्याह यःश्रोतेति ॥ ४४ ॥ ननुमुखनासिकासंचारीप्राणःश्रोतावक्ताचदृष्टएवेतिचेन्नासौश्रोतावक्तावाअचेतनत्वादित्याह नश्रोतेति महान्सर्वेंद्रियचेष्टाहेतुः अतएवमुख्यःप्राणोवैमुख्यइतिश्रुतेः कस्तर्हिश्रोतावक्ताचतत्राह यस्त्विहदेहेंद्रियैस्तत्तदर्थद्रष्टाआत्मासतुप्राणदेहाभ्यामचेतनाभ्यामन्यएवसचेतनः ॥४५॥

भूतानितैस्तैर्निजयोनिकर्मभिर्भवंतिकालेनभवंतिसर्वशः ॥ नतत्रहात्माप्रकृतावपिस्थितस्तस्यागुणैरन्यतमोनिबध्यते ॥ ४१ ॥ इदंशरीरंपुरुषस्यमोहजंयथापृथग्भौतिकमीयतेगृहम् ॥ यथौदकैःपार्थिवतैजसैर्जनःकालेनजातोविकृतोविनश्यति ॥ ४२ ॥ यथानलोदारुषुभिन्नईयतेयथाऽनिलोदेहगतःपृथक्स्थितः ॥ यथानभःसर्वगतंनसज्जतेतथापुमान्सर्वगुणाश्रयःपरः ॥ ४३ ॥ सुयज्ञोनन्वयंशेतेमूढायमनुशोचथ ॥ यःश्रोतायोऽनुवक्तेहसनदृश्येतकर्हिचित् ॥ ४४ ॥ नश्रोतानानुवक्ताऽयंमुख्योऽप्यत्रमहानसुः ॥ यस्त्विहेंद्रियवानात्मासचान्यःप्राणदेहयोः ॥ ४५ ॥

ननुचेतनत्वेअन्यत्वेचतस्याहंकृशःस्थूलःकाणोबधिरइत्यादिदेहधर्मोपलब्धिःकुतस्तत्राह भूतेंद्रियमनोभिर्लिंग्यंतेलक्ष्यंतइतितथातान्देहांस्ते
भ्योऽन्यएवभजतिअहमितिमन्यते तर्हिकथंमोक्षस्तत्राह तच्चभजनंस्वेनतेजसाविवेकबलेनउत्सृजत्यपि हीत्यनुभवंप्रमाणयति ॥ ४६ ॥
ननुविवेकानंतरमप्याहारादिकर्मसुप्रवृत्तेर्बंधःस्यादेवेत्यतआह यावदिति यावल्लिंगशरीरेणान्वितस्तदभिमानवानात्माभवति तावदेवतत्कर्म
निबंधनंबंधहेतुर्भवति ततोविपर्ययोदेहधर्मभाक्क्लंततःक्लेशश्चानुवर्ततेनतुलिंगाभिमानेनिवृत्तेऽपि यतोयंमायायोगोविपर्ययादिः मायययायुज्य
तइतितथा नपरमार्थइत्यर्थः ॥ ४७ ॥ ननुसुखदुःखादीनांतत्साधनानांचसत्यत्वप्रतीतेःकुतोमायामयत्वम् तथाचबहवोवादिनःसत्यत्वमेवनदं
तितत्राह वितथेति वितथोमिथ्याभूतोऽयमभिनिवेशः कोऽसौ गुणेषुतत्कार्येषुसुखदुःखादिषुअर्थःपरमार्थइतिदृग्वचश्चेतियत् सकुतइत्यतआ

भूतेंद्रियमनोलिंगान्देहानुच्चावचान्विभुः ॥ भजत्युत्सृजतित्यन्यस्तच्चापिस्वेनतेजसा ॥४६॥ यावल्लिंगान्वि
तोह्यात्मातावत्कर्मनिबंधनम् ॥ ततोविपर्ययःक्लेशोमायायोगोनुवर्तते ॥ ४७ ॥ वितथाऽभिनिवेशोयंयदु
णेष्वर्थदृग्वचः ॥ यथामनोरथःस्वप्नःसर्वमैंद्रियकंमृषा ॥ ४८ ॥ अथनित्यमनित्यंवानेहशोचंतितद्विदः ॥ ना
न्यथाशक्यतेकर्तुंस्वभावःशोचतामिति ॥ ४९ ॥ लुब्धकोविपिनेकश्चित्पक्षिणांनिर्मितोंऽतकः ॥ वितत्यजालं
विदधेतत्रतत्रप्रलोभयन् ॥ ५० ॥ कुलिंगमिथुनंतत्रव्यचरत्समदृश्यत ॥ तयोःकुलिंगीसहसालुब्धकेनप्रलो
भिता ॥ ५१ ॥ साऽसज्जतशिचस्तंत्यांमहिषीकालयंत्रिता ॥ कुलिंगस्तांतथापन्नांनिरीक्ष्यमृशदुःखितः ॥ स्ने
हादकल्पःकृपणःकृपणांपर्यदेवयत् ॥ ५२ ॥

ह यथेति यथामनोरथःस्वप्नः ॥ ४८ ॥ उपसंहरति अथेति अथतस्मात् नित्यमात्मानमनित्यंदेहंवातद्विदोनित्यमनित्यंचजानंतोनशोचंति न
न्वेवमुपदेष्टारोऽपिशोचंतोदृश्यंतेतत्राह नान्यथेति ज्ञानदार्ढ्याभावात्स्वभावोननिवर्ततइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ स्वयंसधर्माअपीतियदुक्तंतत्रेतिहास
माह लुब्धकइत्यादिना पक्षिणामंतकईश्वरेणनिर्मितःसन्यत्रयत्रेततत्रतत्रतान्कणादिभिःप्रलोभयन्जालंविस्तार्यविशेषेणधृतवान् पाठांतरे
तेषामामिषादिभिःप्रलोभनंकृतवानित्यर्थः ॥ ५० ॥ कुलिंगःकंदनक्षीपक्षिविशेषः कुलिंगयोर्मिथुनम् ॥ ५१ ॥ शिचस्तंत्यांजालस्यसूत्रेऽ
सज्जतबंधंप्राप तामापन्नामापदंप्राप्तांदृष्ट्वाकुलिंगःपक्षीतांमोचयितुमकल्पःसन्पर्यदेवयत्वृक्षशाखामाश्रित्यविलापंचकार ॥ ५२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आकरुणयासर्वतोऽनुकंप्ययास्त्रियाकिंकरिष्यति ॥ ५३ ॥ आत्मनोदेहस्यार्धेन अनेनविधुरायुषाभार्याशून्यजीवितेनदुःखंयथाभवत्येवं जीवताकिंमेप्रयोजनम् अतोमामपिकामंनयत्वित्यन्वयः ॥ ५४ ॥ नजाताःपक्षायोषांतान्बालकान्कथंबिभर्मिपुष्यामि मंदभाग्यामेप्रजाः मातरंप्रतीक्षंते ॥ ५५ ॥ शाकुनिकःपक्षिहंता विलीनःसन् ॥ ५६ ॥ आत्मापायंस्वमृत्युमपश्यंत्यः ॥ ५७ ॥ अयथोत्थितंमिथ्यैवाविर्भूतं

अहोअकरुणोदेवःस्त्रियाऽऽकरुणयाविभुः॥कृपणंमाऽनुशोचंत्यादीनयाकिंकरिष्यति ॥ ५३ ॥ कामंनय तुमांदेवःकिमर्थेनात्मनोहिमे॥दीनेनजीवतादुःखमनेनविधुरायुषा ॥ ५४॥ कथंत्वजातपक्षांस्तान्मातृहीनान्बिभर्म्यहम्॥मंदभाग्याःप्रतीक्षंतेनीडेमेमातरंप्रजाः॥५५॥ एवंकुलिंगंविलपंतमारात्स्त्रियावियोगातुरमश्रुकंठम्॥सएवतंशाकुनिकःशरेणविव्याधकालप्रहितोविलीनः॥ ५६ ॥ एवंयूयमपश्यंत्यआत्मापायमबुद्धयः॥नैनंप्राप्स्यथशोचंत्यःपतिंवर्षशतैरपि॥ ५७॥ हिरण्यकशिपुरुवाच बालएवंप्रवदतिसर्वेविस्मितचेतसः॥ज्ञातयोमेनिरेसर्वमनित्यमयथोत्थितम्॥५८॥ यमएतदुपाख्यायतत्रैवांतरधीयत॥ज्ञातयोऽपिसुयज्ञस्यचक्रुर्यत्सांपरायिकम्॥ ५९ ॥ ततःशोचतमायूयंपरंचात्मानमेवच॥कआत्माकःपरोवाऽत्रस्वीयःपारक्यएववा॥स्वपराभिनिवेशेनविनाज्ञानेनदेहिनाम्॥ ६० ॥ नारदउवाच इतिदैत्यपतेर्वाक्यंदितिराकर्ण्यसस्नुषा॥पुत्रशोकंक्षणात्त्यक्तात्त्वेचित्तमधारयत्॥ ६१ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेदितिशोकापनयनंनामद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच हिरण्यकशिपूराजन्नजेयमजरामरम्॥आत्मानमप्रतिद्वंद्वमेकराजंव्यधित्सत॥ १ ॥

॥ ५८ ॥ सांपरायिकंपरलोककृत्यम् ॥ ५९ ॥ अशोचतइतिपाठेअडागमआर्षः स्वःपरइत्यभिनिवेशएवाज्ञानंतेनविना ॥ ६० ॥ सस्नुषा स्नुषयासहिता ॥ ६१ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृतीयेतस्यतपसातंवीक्ष्यजगद्विधिः ॥ आगत्यविस्मितस्तेनसंस्तुतश्चवरानदात् ॥ १ ॥ तदेवंसाधूनांकदनेदानवानादिश्यबंधूनांशोकंतत्त्वनिरूपणेनापनीययत्कृतवांस्तदाह हिरण्यकशिपुरित्यादिना अप्रतिद्वंद्वंप्रतिपक्षहीनमेकराजमेकमेवराजानंव्यधित्सतकर्तुमैच्छत् ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ऊर्ध्वौबाहूयस्य नभसिदृष्टिर्यस्य पादांगुष्ठेनाश्रिताअवनिर्येन ॥ २ ॥ जटानांदीधितिभिरंशुभिःरश्मिभिःप्रलयकर्ताअर्कइवरेजे पूर्वंवेअल
क्षिताःसंतोभुविविचेरुस्तेदेवाःपुनःस्वानिस्थानानिभेजिरे ॥ ३ ॥ विष्वगीरितःसर्वतःप्रस्तःसंस्त्रिलोकीमतपत्तापयामास ॥ ४ ॥ द्वीपैरद्रि
भिश्चसहिताभूश्चचाल ॥ ५ ॥ ६ ॥ तवबलिहाराःकरप्रदाःपूजाकारिणइतिवा अभितोभवतीत्यभिभुः हेअभिभोहेसर्वाधिपते पाठांतरे
भोइतिसंबोधनं अभितोयावन्ननंक्ष्यंतीतिसंबंधः ॥ ७ ॥ ब्रह्मणस्तस्मिन्द्वेषमुत्पादयितुंतत्संकल्पमाहुः तस्येतिचतुर्भिः तथाऽप्यस्माभिर्निवेदि

सतेपेमंदरद्रोण्यांतपःपरमदारुणम् ॥ ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिःपादांगुष्ठाश्रितावनिः ॥२॥ जटादीधितिभीरेजेसं
वर्तार्कइवांशुभिः ॥ तस्मिंस्तपस्तप्यमानेदेवाःस्थानानिभेजिरे ॥ ३ ॥ तस्यमूर्ध्नःसमुद्भूतःसधूमोग्निस्तपोम
यः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधोलोकानतपद्विष्वगीरितः ॥ ४ ॥ चुक्षुभुर्नद्यदन्वंतःसद्वीपाद्रिश्चचालभूः ॥ निपेतुःसग्रहा
स्ताराजज्वलुश्चदिशोदश ॥ ५ ॥ तेनतप्तादिवंत्यक्त्वाब्रह्मलोकंययुःसुराः ॥ धात्रेविज्ञापयामासुर्देवदेवजग
त्पते ॥ ६ ॥ दैत्येंद्रतपसातप्तादिविस्थातुंनशक्नुमः ॥ तस्यवोपशमंभूमन्विधेहियदिमन्यसे ॥ लोकानयावन्न
क्ष्यंतिबलिहारास्तवाभिभो ॥ ७ ॥ तस्यायंकिलसंकल्पश्चरतोदुश्चरंतपः ॥ श्रूयतांकिंनविदितस्तवाथापिनि
वेदितम् ॥ ८ ॥ सृष्ट्वाचराचरमिदंतपोयोगसमाधिना ॥ अध्यास्तेसर्वधिष्ण्येभ्यःपरमेष्ठीनिजासनम् ॥ ९ ॥
तदहंवर्धमानेनतपोयोगसमाधिना ॥ कालात्मनोश्वनित्यत्वात्साधयिष्येतथात्मनः ॥ १० ॥ अन्यथेदंवि
धास्येऽहमयथापूर्वमोजसा ॥ किमन्यैःकालनिर्धूतैःकल्पांतेवैष्णवादिभिः ॥ ११ ॥

तंत्वयाश्रूयताम् ॥ ८ ॥ तपोयोगयोःसमाधिनानिष्ठयासर्वधिष्णेभ्यःश्रेष्ठंनिजासनंसत्यलोकंयथाअध्यास्तेअधितिष्ठति ॥ ९ ॥ तत्तथैवा
त्मनःसाधयिष्यामि ननुब्रह्मणाअतिदीर्घायुषातपस्तप्त्वातत्साधितमन्यःकुतस्तत्साधयेत्तत्राहुः कालात्मनोरिति यद्यप्यायुषोऽल्पत्वेनदेहो
वारंवारंम्रियेततथाऽपिकालस्यआत्मनश्चनित्यत्वाद्बहुभिर्जन्मभिस्तपस्तप्त्वातत्साधयिष्याम्येवेति ॥ १० ॥ वर्धमानेनेतियदुक्तंतदभिप्राय
माह अन्यथेति अन्यथासुरासुरादिव्यत्ययेन अयथापूर्वंपुण्यपापादिव्यत्ययेन इदंजगद्विधास्यामि अन्यैर्वैष्णवादिभिर्ध्रुवादिपदैःकिप्रयो
जनमतस्तदेवसाधयिष्यामि ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इतित्वत्पदापहरणेतस्यनिर्बंधंशुश्रुम अतएवासौतपःपरममास्थितोवर्तते यदत्रयुक्तंतत्अनंतरमेवविधत्स्व ॥ १२ ॥ अन्यथातवस्थानभंशे सतिसाधूनामनिष्टंस्यादितिशोचंतआहुः तवपारमेष्ठ्यमिदमासनं द्विजानांगवांचभवायउद्भवाय श्रेयसेसुखाय भूत्यैऐश्वर्यायक्षेमायलब्धपालनाय विजयायउत्कर्षाय ॥ १३ ॥ १४ ॥ वल्मीकादिभिःप्रतिच्छन्नंप्रथमंनददर्श पश्चात्कथंचिद्विलक्ष्यतंप्राहेतिद्वयोरन्वयः पिपीलिकादिभिःआचीर्णसमंताद्भक्षितंमेदश्चत्वक्चमांसंचशोणितंचयस्य ॥ १५ ॥ अभ्रैरापिहितंछन्नंरविमिवविलक्ष्यविस्मितःप्राह ॥ १६ ॥ १७ ॥ त्व

इतिशुश्रुमनिर्बंधंतपःपरममास्थितः॥ विधत्स्वानंतरंयुक्तंस्वयंत्रिभुवनेश्वर ॥ १२ ॥ तवासनंद्विजगवांपारमेष्ठ्यंजगत्पते॥ भवायश्रेयसेभूत्यैक्षेमायविजयायच॥ १३॥ इतिविज्ञापितोदेवैर्भगवानात्ममूर्तिभृत्॥ परीतोभृगुदक्षाद्यैर्ययौदैत्येश्वराश्रमम्॥ १४॥ नददर्शप्रतिच्छन्नंवल्मीकतृणकीचकैः॥ पिपीलिकाभिराचीर्णमेदस्त्वङ्मांसशोणितम्॥ १५॥तपंतंतपसालोकान्यथाभ्रापिहितंरविम्॥विलक्ष्यविस्मितःप्राहप्रहसन्हंसवाहनः॥ १६॥ ब्रह्मोवाच उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेतपःसिद्धोऽसिकाश्यप॥ वरदोऽहमनुप्राप्तोब्रियतामीप्सितोवरः॥ १७॥ अद्राक्षमहमेतत्तेदृत्सारंमहदद्भुतम्॥ दंशभक्षितदेहस्यप्राणात्यस्थिषुशेरते॥ १८॥ नैतत्पूर्वर्षयश्चक्रुर्नकरिष्यंतिचापरे॥ निरंबुर्धारयेत्प्राणान्कोवैदिव्यसमाःशतम्॥ १९॥व्यवसायेनतेऽनेनदुष्करेणमनस्विनाम्॥ तपोनिष्ठेनभवताजितोऽहंदितिनंदन॥ २०॥ ततस्तआशिषःसर्वाददाम्यसुरपुंगव॥ मर्त्यस्यतेअमर्त्यस्यदर्शनंनाफलंमम॥ २१॥ नारदउवाच इत्युक्तादिभवोदेवोभक्षितांगंपिपीलिकैः॥ कमंडलुजलेनौक्षद्दिव्येनामोघराधसा॥ २२॥ सतत्कीचकवल्मीकात्सहओजोबलान्वितः॥ सर्वावयवसंपन्नोवज्रसंहननोयुवा॥ उत्थितस्तप्तहेमाभोविभावसुरिवैधसः॥ २३॥ त्सारंधैर्यं दंशैर्मक्षिकादिविशेषैर्भक्षितोदेहोयस्य ॥ १८॥ निरंबुःनिषिद्धमंबुयेनसः त्यक्तोदकइत्यर्थः ॥ १९ ॥ तेत्वयाअनेनव्यवसायेनैवतावज्जितोऽहं तपोनिष्ठेनभवतातुसुतरांजितः ॥ २० ॥ मर्त्यस्यतवअमर्त्यस्यममदर्शनमफलंनिष्फलंनभवतिअतोवरंवृणीष्व ॥ २१ ॥ आदौभवतीतिआदिभवोब्रह्मा औक्षत्प्रोक्षितवान् ॥ २२ ॥ वज्रवत्संहननमंगदाढर्यंयस्य तप्तस्यहेम्नइवआभादेहकांतिर्यस्य सगिराअगृणादित्युत्तरेणान्वयः ॥ २३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्यदर्शनेनमहानुत्सवोयस्य ॥ २४ ॥ हर्षेणाश्रूणिपुलकोद्भेदश्चयस्यसः ॥ २५ ॥ अंधेननिबिडेन तत्रहेतुः कालस्रष्टेनप्रकृतिगुणरूपेणनतु ध्वांतेन तमसावृतमिदंजगत्यःअभिव्यनक्अभिव्यक्तमकरोत् ॥ २६ ॥ यश्चत्रिगुणेनात्मनाइदंजगत्सृजतिअवतिपालयतिलुंपतिसंहरति चतस्मैरजःसत्वतमसांधाम्नेआश्रयायमहतेपरायपरमेश्वरायनमइतिद्वयोरन्वयः ॥ २७ ॥ अत्रचस्वप्रकाशकत्वंजगत्प्रकाशकत्वंतत्कारण त्वंतत्सृष्ट्यादिकर्तृत्वंमहत्त्वंपरमेश्वरत्वंचेतिषड्विधत्वमुक्तंतदेवप्रपंचयन्नमस्करोति नमइतिचतुर्भिः बीजायकारणाय तत्रहेतुः आद्यायज्ञा नंज्ञप्तिर्विज्ञानंविषयाकारंज्ञानंमूर्तिर्यस्यतस्मै अनेनस्वप्रकाशकत्वंजगत्प्रकाशकत्वंचदर्शितम् बीजायेतिनिमित्तत्वमुक्तम् उपादानत्वमाह प्राणादयोयेविकारास्तैरूपैर्व्यक्तिंकार्याकारमीयुषेप्राप्नवते ॥ २८ ॥ एवमात्मनाचेदृताचेत्यनेनोक्तंकारणत्वंद्वेधादर्शितम् महत्त्वमीश्वरत्वं

सनिरीक्ष्यांबरेदेवंहंसवाहमवस्थितम् ॥ ननामशिरसाभूमौतद्दर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥ उत्थायप्रांजलिःप्रह्व ईक्षमाणोदृशाविभुम् ॥ हर्षाश्रुपुलकोद्भेदोगिरागद्गदयाऽगृणात् ॥ २५ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच कल्पांतेका लस्रष्टेनयोंऽधेनतमसावृतम् ॥ अभिव्यनक्जगदिदंस्वयंज्योतिःस्वरोचिषा ॥ २६ ॥ आत्मनात्रिवृताचेदं सृजत्यवतिलुंपति ॥ रजःसत्त्वतमोधाम्नेपरायमहतेनमः ॥ २७ ॥ नमआद्यायबीजायज्ञानविज्ञानमूर्तये ॥ प्राणेंद्रियमनोबुद्धिविकारैर्व्यक्तिमीयुषे ॥ २८ ॥ त्वमीशिषेजगतस्तस्थुषश्चप्राणेनमुख्येनपतिःप्रजानाम् ॥ चित्तस्यचित्तेर्मनइंद्रियाणांपतिर्महान्भूतगुणाशयेशः ॥ २९ ॥ त्वंसप्ततंतून्वितनोषितन्वात्रय्याचातुर्होत्रक विद्यया च ॥ त्वमेकआत्मात्मवतामनादिरनंतपारःकविरंतरात्मा ॥ ३० ॥

चाह त्वमिति त्वमेवजगतोजंगमस्यतस्थुषःस्थावरस्यचईशिषेनियंताभवसि केन मुख्येनप्राणेनसूत्रात्मरूपेण अतस्त्वंप्रजानांपतिः तासांचि त्तस्यचित्तेश्चतत्परिणामभूतायाश्चेतनायामनसश्चतन्नियम्यानांइंद्रियाणांचपतिः अतस्त्वमेवमहान् भूतानामाकाशादीनांतद्गुणानांशब्दादि विषयाणांआशयानांतद्वासनानामीशश्च एतेनैवस्रष्टृत्वंदर्शितम् ॥ २९ ॥ इदानींयज्ञप्रवर्तकत्वेनांतर्यामित्वेनजगत्पालकत्वमेवाह त्वमेवस प्ततंतून्अग्निष्टोमादियज्ञान्विस्तारयसि कथम् त्रय्यातन्वावेदत्रयरूपेण कथंभूतया चत्वारोहोतारोयत्रतच्चातुर्होत्रंकर्मतद्विषययाविद्य याआत्मवतांप्राणिनामात्मभूतस्त्वमेवांतरात्माचअंतर्यामी कुतः यतःकविःसर्वज्ञः तत्कुतः एकःअखंडः तत्रहेतुः अनादिःअनंतपारश्चेति ना स्यंतःपारश्चकालतोदेशतोयस्यसः ॥ ३० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कालरूपेणसंहर्तृत्वमाह त्वमेवेति लवाद्यैःकालावयवैःक्षिणोषिक्षपयसि तदेवंसृष्ट्यादिकर्तृत्वेऽपिनिर्विकारत्वमेवाह कूटस्थइति तत्रहेतवः आत्माज्ञानरूपः परमेष्ठीपरमेश्वरः अजःजन्मशून्यः महान्अपरिच्छिन्नः किंच जीवलोकएवकर्मवशाज्जन्मादिभिर्विक्रियतेत्वंतुतस्यजीवो जीवनहेतुः यतस्तस्यात्मानियंता ॥ ३१ ॥ तत्कुतस्तत्राह त्वत्तइति त्वत्तोव्यतिरिक्तंयदिकिंचिद्भवेत्तर्हितस्मात्तवजन्मादिविकारोनियम्यत्वा दिकंवाभवेत्तत्तुनास्तीत्याह त्वत्तःपरंकारणमपरंकार्यं तत्रचएजत्जंगममनेजत्स्थावरंचत्वद्व्यतिरिक्तंनास्ति ननुमद्बोधकशास्त्रंव्यतिरिक्तम स्तीतिचेत् न यतोविद्यावेदोपवेदादिविद्यास्थानानिकलाश्चतदंगानितवैवतनवोनतुत्वद्व्यतिरिक्ताः तत्कुतः यतस्त्वंबृहत्ब्रह्मैवासि तदपिकुतस्त त्राह हिरण्यरूपंब्रह्मांडंगर्भोयस्यसः त्रिपृष्ठःत्रिगुणात्मकस्यप्रधानस्यपृष्ठेपरतःस्थितः अक्षरात्परतःपरइत्यादिश्रुतेः ॥ ३२ ॥ ननुब्रह्मांडशरी

त्वमेवकालोनिमिषोजनानामायुर्लवाद्यावयवैःक्षिणोषि ॥ कूटस्थआत्मापरमेष्ठ्यजोमहांस्त्वंजीवलोक स्यचजीवआत्मा ॥ ३१ ॥ त्वत्तःपरंनापरमप्यनेजदेजच्चकिंचिद्व्यतिरिक्तमस्ति ॥ विद्याकलास्तेतनवश्चसर्वा हिरण्यगर्भोऽसिबृहत्त्रिपृष्ठः ॥ ३२ ॥ व्यक्तंविभोस्थूलमिदंशरीरंयेनेंद्रियप्राणमनोगुणांस्त्वम् ॥ भुंक्षेस्थितो धामनिपारमेष्ठ्यअव्यक्तआत्मापुरुषःपुराणः ॥ ३३ ॥ अनंताव्यक्तरूपेणयेनेदमखिलंततम् ॥ चिदचिच्छ क्तियुक्तायतस्मैभगवतेनमः ॥ ३४ ॥ यदिदास्यस्यभिमतान्वरान्मेवरदोत्तम ॥ भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्योमृत्युर्मा भून्ममप्रभो ॥ ३५ ॥ नांतर्बहिर्दिवानक्तमन्यस्मादपिचायुधैः ॥ नभूमौनांबरेमृत्युर्नरैरपिमृगैरपि ॥ ३६ ॥

रस्यजीवस्यममकुतोब्रह्मत्वंकुतोवाब्रह्मांडगर्भत्वादित्राह व्यक्तंकार्यमिदंतवशरीरं व्यक्तंसत्यमितिवा येनशरीरेणत्वमिंद्रियप्राणमनसांगुणा न्विषयान्भुंक्षे किंच पारमेष्ठ्येपारमैश्वर्येधामनिस्वस्वरूपेस्थितएवभुंक्षेनत्वस्मदादिवत्स्वरूपतिरोधानेन अतस्त्वमव्यक्तआत्मानिरुपाधिब्र ह्मैवपुराणपुरुषश्चेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ननुब्रह्मत्वंपुराणपुरुषत्वंकथमेकस्यतत्राह अनंतइति हेअनंतयेनत्वयाअव्यक्तेनमनोवचनागोचरेणरूपेण इदंविश्वंततंव्याप्तंतस्मैतुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यायनमः भगवत्त्वेहेतुः चिदचिच्छक्तियुक्ताय चिच्छक्तिर्विद्या अचिच्छक्तिर्माया ताभ्यांयु क्तायेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अन्यस्मात्त्वत्सृष्टव्यतिरिक्तादपि हेभगवन्आयुधैर्मृत्युर्माभूत् ॥ ३६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

व्यसुभिरप्राणैः असुमद्भिःसप्राणैः यथाआत्मनस्तवास्तिमहिमातथाअप्रतिद्वंद्वतादिकंदेहीतिशेषः ॥ ३७ ॥ तपसायोगेनचप्रभावोयेषांतेषां यत्अणिमाद्यैश्वर्यंनरिष्यतिननश्यतितच्चदेहीत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिसप्तमटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
चतुर्थेतुवराँल्लब्ध्वाविजित्याखिललोकपान् ॥ विष्णुद्वेषेणतान्सर्वान्दैत्येंद्रःसमपीडयत् ॥ १ ॥ शतधृतिर्ब्रह्मा ॥ १ ॥ मेमत्तःयदपियद्यपीमे

व्यसुभिर्वाऽसुमद्भिर्वासुरासुरमहोरगैः॥ अप्रतिद्वंद्वतांयुद्धेऐकपत्यंचदेहिनाम् ॥ ३७ ॥ सर्वेषांलोकपालानांमहिमानंयथात्मनः ॥ तपोयोगप्रभावाणांयन्नरिष्यतिकर्हिचित्॥ ३८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहिरण्यकशिपोर्वरप्रदानंनामतृतीयोऽध्यायः॥ ३ ॥ ॥ ७॥ ॥ नारदउवाच एवंवृतःशतधृतिर्हिरण्यकशिपोरथ ॥ प्रादात्तत्तपसाप्रीतोवरांस्तस्यसुदुर्लभान् ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच तातेमदुर्लभाःपुंसांयान्वृणीषेवरान्मम ॥ तथाऽपिवितराम्यंगवरान्यदपिदुर्लभान् ॥ २ ॥ ततोजगामभगवानमोघानुग्रहोविभुः॥ पूजितोऽसुरवर्येणस्तूयमानःप्रजेश्वरैः॥ ३ ॥ एवंलब्धवरोदैत्योबिभ्रद्धेममयंवपुः ॥ भगवत्यकरोद्वेषंभ्रातुर्वधमनुस्मरन्॥ ४ ॥ सविजित्यदिशःसर्वालोकांश्चत्रीन्महासुरः॥ देवासुरमनुष्येंद्रान्गंधर्वगरुडोरगान्॥ ५ ॥ सिद्धचारणविद्याध्रान्मुनीन्पितृपतीन्मनून्॥ यक्षरक्षःपिशाचेशान्प्रेतभूतपतीनथ ॥ ६ ॥ सर्वसत्वपतीन्जित्वावशमानीयविश्वजित्॥ जहारलोकपालानांस्थानानिसहतेजसा ॥ ७ ॥ देवोद्यानश्रियाजुष्टमध्यास्तेस्मत्रिविष्टपम्॥ महेंद्रभवनंसाक्षान्निर्मितंविश्वकर्मणा ॥ त्रैलोक्यलक्ष्म्यायतनमध्युवासाखिलर्द्धिमत्॥ ८ ॥ यत्रविद्रुमसोपानामहामारकताभुवः॥ यत्रस्फाटिककुड्यानिवैदूर्यस्तंभपंक्तयः॥ ९ ॥

दुर्लभाः ॥ २ ॥ अमोघोऽनुग्रहोयस्य प्रजेश्वरैर्मरीच्यादिभिः ॥ ३ ॥ यदर्थंतपस्तप्तंतदाह एवमित्यादि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सर्वेषांसत्वानांप्राणिजातानांयेयेपतयस्तान् ॥ ७ ॥ त्रिविष्टपंस्वर्गमध्यास्तेस्मअधिष्ठितवान् महेंद्रभवनमध्युवासअधिवसतिस्म ॥ ८ ॥ अखिलसमृद्धियुक्तत्वमेवाह यत्रेतित्रिभिः ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मुक्तादामानिपरिच्छदाःपरिकरायासाम् ॥ १० ॥ सुदतीःसुदत्यः ॥ ११ ॥ ऊर्जितमधिकंचंडंतीव्रंशासनंयस्य ॥ १२ ॥ अंगहेराजन्उरुगंधिनाउग्रगंधेनमधुनासुरयामत्तं अतएवविवृत्तेविघूर्णितेताम्रेअक्षिणीयस्यतं अशेषधिष्ण्यपाःसर्वलोकपालाःउपायनयुक्तैःपाणिभिरुपास तसेवंते त्रिभिर्ब्रह्मविष्णुरुद्रैर्विना पदमाश्रयभूतम् ॥ १३ ॥ उपासनप्रकारमाह जगुरिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तत्पत्न्योनद्यः ऊहुःवहंति

यत्रचित्रवितानानिपद्मरागासनानिच ॥ पयःफेननिभाःशय्यामुक्तादामपरिच्छदाः॥ १० ॥ कूजद्भिर्नूपुरैर्देव्यःशब्दयंत्यइतस्ततः॥रत्नस्थलीषुपश्यंतिसुदतीःसुंदरंमुखम्॥ ११ ॥तस्मिन्महेंद्रभवनेमहाबलोमहामना निर्जितलोकएकराट्॥ रेमेऽभिवंद्यांघ्रियुगःसुरादिभिःप्रतापितैरूर्जितचंडशासनः॥ १२ ॥ तमंगमत्तंमधुनोरुगंधिनाविवृत्तताम्राक्षमशेषधिष्ण्यपाः॥उपासतोपायनपाणिभिर्विनात्रिभिस्तपोयोगबलौजसांपदं ॥ १३ ॥ जगुर्महेंद्रासनमोजसास्थितंविश्वावसुस्तुंबुरुरस्मदादयः॥ गंधर्वसिद्धाऋषयोऽस्तुवन्मुहुर्विद्याधराअप्सरसश्चपांडव॥ १४ ॥ सएववर्णाश्रमिभिःक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ इज्यमानोहविर्भागानग्रहीत्स्वेनतेजसा॥ १५ ॥ अकृष्टपच्यातस्यासीत्सप्तद्वीपवतीमही॥तथाकामदुघाद्यौस्तुनानाश्चर्यपदंनभः॥ १६ ॥रत्नाकराश्चरत्नौघांस्तत्पत्न्यश्चोहुरूर्मिभिः॥ क्षारसीधुघृतक्षौद्रदधिक्षीरामृतोदकाः॥ १७ ॥ शैलाद्रोणीभिराक्रीडंसर्वर्तुषुगुणान्द्रुमाः॥ दधारलोकपालानामेकएवपृथग्गुणान्॥ १८ ॥सइत्थंनिर्जितककुबेकराड्विषयान्प्रियान्॥ यथोपजोषंभुंजानोनातृप्यदजितेंद्रियः ॥ १९ ॥ एवमैश्वर्यमत्तस्यदृप्तस्योच्छास्त्रवर्तिनः ॥ कालोमहान्व्यतीयायब्रह्मशापमुपेयुषः॥ २० ॥ तस्योग्रदंडसंविग्नाःसर्वेलोकाःसपालकाः ॥ अन्यत्रालब्धशरणाः शरणंययुरच्युतम्॥ २१ ॥

स्मघृतदुग्धादीन् रत्नाकरानेवाह क्षारेति ॥ १७ ॥ आक्रीडंक्रीडास्थानं द्रुमाःसर्वेषुक्रतुषुगुणान्पुष्पफलादीन् सचलोकपालानांपृथग्विधान् गुणान्वर्षणदहनशोषणादीन्एकएवदधार ॥ १८ ॥ निर्जिताःककुभोयेन यथोपजोषंयथाप्रीति ॥ १९ ॥ महान्कालःएकसप्ततियुगानि किंचिदधिकानि ॥ २० ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २२ ॥ २३ ॥ अरूपावक्तूरहिता ॥ २४ ॥ ममदर्शनंस्तवनंश्रवणंसर्वेषांश्रेयसामुपपत्तयेभवति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ननुदेवादिविद्वेषे
ऽप्यस्यविनाशोनास्तिब्रह्मवरेणोर्जितत्वात्तत्राह निर्वैरायेति सर्वमहंसहेनमद्भक्तद्रोहमितिभावः ॥ २८ ॥ असुरंचहतंमेनिरे तदानीतद्वेषप्रवृ
त्तत्वादितिभावः ॥ २९ ॥ तमेवद्वेषंवक्तुमादौसुतस्यमहत्त्वमाह तस्येति गुणैर्महानभूत् गुणानेवाह महदुपासकइत्यादिना ॥ ३० ॥ सत्यास

तस्यैनमोस्तुकाष्ठायैयत्रात्माहरिरीश्वरः॥ यद्गत्वाननिवर्ततेशांताःसंन्यासिनोऽमलाः॥ २२ ॥ इतितेसंयता
त्मानःसमाहितधियोऽमलाः॥ उपतस्थुर्हृषीकेशंविनिद्रावायुभोजनाः॥ २३ ॥ तेषामाविरभूद्वाणीअरूपा
मेघनिःस्वना॥ सन्नादयंतिककुभःसाधूनामभयंकरी॥ २४॥ माभैष्टविबुधश्रेष्ठाःसर्वेषांभद्रमस्तुवः॥ मद्द
र्शनंहिभूतानांसर्वश्रेयोपपत्तये॥ २५॥ ज्ञातमेतस्यदौरात्म्यंदैतेयापसदस्यच॥ तस्यशांतिंकरिष्यामिकालं
तावत्प्रतीक्षत॥ २६॥ यदादेवेषुवेदेषुगोषुविप्रेषुसाधुषु॥ धर्मेमयिचविद्वेषःसवाआशुविनश्यति॥ २७॥
निर्वैरायप्रशांतायस्वसुतायमहात्मने॥ प्रह्लादायददाद्ब्रह्मद्विषेऽपिवरोर्चितम्॥ २८॥ नारदउवाच
इत्युक्तालोकगुरुणातंप्रणम्यदिवौकसः॥ न्यवर्ततगतोद्वेगामेनिरेचासुरंहतम्॥ २९॥ तस्यदैत्यपतेःपुत्राश्च
त्वारःपरमाद्भुताः॥ प्रह्लादोऽभून्महांस्तेषांगुणैर्महदुपासकः॥ ३०॥ब्रह्मण्यःशीलसंपन्नःसत्यसंधोजितेंद्रियः॥
आत्मवत्सर्वभूतानामेकःप्रियसुहृत्तमः॥ ३१॥ दासवत्संनतार्यांघ्रिःपितृवद्दीनवत्सलः॥ भ्रातृवत्सदृशेस्निग्धोगुरुष्वीश्वरभावनः॥ विद्याऽर्थरूपजन्माढ्योमानस्तंभविवर्जितः॥ ३२॥ नोद्विग्नचित्तोव्यसनेषुनिस्पृहः
श्रुतेषुदृष्टेषुगुणेष्ववस्तुदृक्॥ दांतेंद्रियप्राणशरीरधीःसदाप्रशांतकामोरहितासुरोऽसुरः॥ ३३॥

धाप्रतिज्ञायस्य एकएवप्रियश्चसुहृत्तमश्च ॥ ३१ ॥ दासवत्सम्यक्नताआर्याणांअंघ्रयोयेन गुरुषुईश्वरइतिभावनायस्य ॥ ३१ ॥ व्यसने
षुप्राप्तेष्वपिनोद्विग्नचित्तः दृष्टश्रुतेषुगुणेषुविषयेषुइहामुत्रभोगेषुनिस्पृहः यतस्तेषुअवस्तुदृक् दांताइंद्रियादयोयस्य रहितःआसुरोभावोमत्स
रादिर्यस्यसःअसुरोऽपिसन्प्रशांतकामः ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अधुनाऽपितेगुणानापिधीयंतेतिरोहितानभवंति ॥ ३४ ॥ साधुगाथासदःसिदेवासुरमनुष्याणांमध्येकःसाधुरितिप्रसंगवत्यांसभायां यंप्रह्लादं प्रतिमानंदृष्टांतम् ॥ ३५ ॥ सूच्यतेमयाकेवलंद्योत्यते सुष्ठुकथ्यतइतिवा ॥ ३६ ॥ नैसर्गिकरतोर्लिंगान्याह न्यस्तक्रीडनकइतिषड्भिः तन्मनस्कतयातदेकचित्तत्वेन ॥ ३७ ॥ एतानिआसनादीनि गोविंदेनपरिरंभितःआत्मनाएकीकृतः ॥ ३८ ॥ रुदतिरोदितिरौति वैकुंठस्यचिंतयाशबलाव्यामिश्राक्षुभिताचेतनायस्य तस्यचिंतयाआल्हादोयस्य ॥३९॥ क्वचिदुत्कंठःमुक्तकंठःसन् अनुचकारतच्चेष्टादिकंस्वयंकृतवान् ॥ ४० ॥

यस्मान्महद्गुणाराजन्गृण्यंतेकविभिर्मुहुः ॥ नतेऽधुनापिधीयंतेयथाभगवतीश्वरे ॥ ३४ ॥ यंसाधुगाथासदसिरिपवोऽपिसुरानृप ॥ प्रतिमानंप्रकुर्वंतिकिमुतान्येभवादृशाः ॥ ३५ ॥ गुणैरलमसंख्येयैर्माहात्म्यंतस्यसूच्यते ॥ वासुदेवेभगवतियस्यनैसर्गिकीरतिः ॥ ३६ ॥ न्यस्तक्रीडनकोबालोजडवत्तन्मनस्कया ॥ कृष्णग्रहगृहीतात्मानवेदजगदीदृशम् ॥ ३७ ॥ आसीनःपर्यटन्भ्रञ्छयानःप्रपिबन्ब्रुवन् ॥ नानुसंधत्तएतानिगोविंदपरिरंभितः ॥ ३८ ॥ क्वचिद्रुदतिवैकुंठचिंताशबलचेतनः ॥ क्वचिद्धसतितच्चिंताल्हादउद्गायतिक्वचित् ॥ ३९ ॥ नदतिक्वचिदुत्कंठोविलज्जोनृत्यतिक्वचित् ॥ क्वचित्तद्भावनायुक्तस्तन्मयोऽनुचकारह ॥ ४० ॥ क्वचिदुत्पुलकस्तूष्णीमास्तेसंस्पर्शनिर्वृतः ॥ अस्पंदप्रणयानंदसलिलामीलितेक्षणः ॥ ४१ ॥ सउत्तमश्लोकपदारविंदयोर्निषेवयाऽकिंचनसंगलब्धया ॥ तन्वन्परांनिर्वृतिमात्मनोमुहुर्दुःसंगदीनान्यमनःशमंव्यधात् ॥ ४२ ॥ तस्मिन्महाभागवतेमहाभागेमहात्मनि ॥ हिरण्यकशिपूराजन्नकरादघमात्मजे ॥ ४३ ॥ युधिष्ठिरउवाच देवर्ष एतदिच्छामोवेदितुंतवसुव्रत ॥ यदात्मजायशुद्धायपिताऽदात्साधवेऽघधम् ॥ ४४ ॥

॥ ११ ॥

संस्पर्शस्तद्भावापत्तिस्तेननिर्वृतः अस्पंदःस्थिरोयःप्रणयस्तेनयआनंदस्तेनयसलिलंतेनयुक्तेआमीलितेईषन्निमीलितेईक्षणेयस्यसः ॥ ४१ ॥ आत्मनःपरांनिर्वृतितन्वन्दुःसंगेनदीनस्यान्यस्यापिमनःशमंशांतंव्यधात् ॥ ४२ ॥ अघंद्रोहमकरोत् ॥ ४३ ॥ प्रथमाध्यायांतेपृष्टमेवार्थमतिविस्मयेनपुनःपृच्छति देवर्षइति तवत्वत्तःतववाक्यमितिवा साधवेअघमदात्साधोर्द्रोहंकृतवानितियत्एतद्वेदितुंज्ञातुमिच्छामः ॥ ४४ ॥

उपालभंतेआक्षिपंति अ वकुर्वंति अपरःशत्रुरिव ॥ ४५ ॥ अनुवशान्अनुकूलान् साधून्अरागरोषान् गुरुःपितैवदेवतायेषांतानुद्दिश्य अघंनकुर्वंतिइतिकिमुवक्तव्यामित्यर्थः पुत्रायपुत्रमुद्दिश्यपितुर्द्वेषःपित्राकृतोद्वेषःपुत्रस्यमरणार्थंप्रयोजितःप्रवर्तितइतियत्एतत्कौतूहलंविधम अपाकुरु यद्वा यद्यत्पुत्रायद्वेषःसपितुर्मरणायप्रयोजितःअतएतत्कौतूहलंविधमइत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांचतुर्थोऽध्या यः ॥४॥ ॥७॥ ॥ पंचमेगुरुतोऽधीतंत्यक्त्वाविष्णुस्तुतौरतम् ॥ घातयन्द्विषसर्पाद्यैःसुतदैत्योनचाशकत् ॥ १ ॥ भगवद्भक्तिरेवविद्वेषकारण

पुत्रान्विप्रतिकूलान्स्वान्पि रःपुत्रवत्सलाः॥ उपालभंतेशिक्षार्थंनैवाधमपरोयथा ॥ ४५ ॥ किमुतानुवशा न्साधूंस्तादृशान्गुरुदेवतान्॥ एतत्कौतूहलंब्रह्मन्नस्माकंविधमप्रभो ॥ पितुःपुत्रायद्वेषोमरणायप्रयोजि तः॥ ४६ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादचरित्रेचतुर्थोऽध्यायः॥ ४ ॥ ॥७॥ ॥७॥ नारदउवाच पौरोहित्यायभगवान्वृतःकाव्यःकिलासुरैः॥ शंडामर्कौसुतौतस्यदैत्यराजगृहांतिके॥ १ ॥ तौ राज्ञाप्रापितंबालंप्रह्लादंनयकोविदम्॥ पाठयामासतुःपाठ्यानन्यांश्चासुरबालकान्॥ २॥ यत्तत्रगुरुणाप्रो क्तंशुश्रुवेऽनुपपाठच॥ नसाधुमनसामेनेस्वपरासद्ग्रहाश्रयम्॥३॥ एकदाऽसुरराट्पुत्रमंकमारोप्यपांडव॥ पप्रच्छकथ्यतांवत्समन्यतेसाधुयद्भवान्॥ ४॥ प्रह्लादउवाच तत्साधुमन्येऽसुरवर्यदेहिनांसदासमुद्विग्नधि यामसद्ग्रहात्॥ हित्वात्मपातंगृहमंधकूपंवनंगतोयद्धरिमाश्रयेत॥ ५॥ नारदउवाच श्रुत्वापुत्रगिरोदैत्यः परपक्षसमाहिताः॥ जहासबुद्धिर्बालानांभिद्यतेपरबुद्धिभिः॥ ६॥

मितिवक्तुमाह पौरोहित्यायेत्यादिना काव्यःशुक्रः तस्यसुतौतत्रन्यवसतामितिशेषः पाठ्यान्दंडनीत्यादीन् पाठ्यानसुरबालकानितिवाऽन्वयः ॥ २ ॥ अनुश्रवणानंतरंतथैवपपाठचकिंतुतत्साधुनमेने तत्रहेतुः स्वःपरइत्यसद्ग्रहोमिथ्याभिनिवेशएवाश्रयोयस्यतत् ॥३॥४ ॥ हेअसुरवर्यअ सद्ग्रहात्अहंममेतिमिथ्याऽभिनिवेशाद्धेतोःसम्यगुद्विग्नाविषण्णाधीर्धैषांते वनंगतःसन्हरिमाश्रयेतेतियत्तदेवाहंसाधुमन्ये कथंभूतंगृहं आत्म पातमात्मनःअधःपातनिमित्तं कुतः अंधकूपवन्मोहावहम् ॥ ५ ॥ परपक्षेविष्णौसमाहिताःपरिनिष्ठिताः हासेहेतुः बुद्धिरिति ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

विष्णुपक्षैर्भागवतैर्हेतुभूतैः ननुत्वद्गृहेकुतस्तेषांप्रवेशः सत्यं तथापिप्रतिच्छन्नैर्वैषांतरेणच्छन्नैः ॥ ७ ॥ दैत्यैर्गृहमानीतम् ॥ ८ ॥ बालानूसर्वान तिअतिक्रम्य तुभ्यंतव ॥ ९ ॥ १० ॥ अहोमायामोहिताभवंतोमामाक्षिपंतीत्याशयेनतावदाह स्वःपरश्चेतिमिथ्याभिनिवेशोयदीययामाय यैवकृतोनतुवास्तवः अतएवतदीययामाययाविमोहितबुद्धीनांभवतामेवदृष्टोनतुमम तस्मैअचिंत्यमायेश्वरायनमः ॥ ११ ॥ अहोकिमेतत्प्र लपसि तवबुद्धिभेदोयतोजातस्तंकथयेत्याक्षिप्तःसंस्तत्प्रसादादेवेत्युत्तरमाह सइतित्रिभिः सभगवान्यदाअनुव्रतःअनुकूलोभवतितदापशु नामविवेकिनामिवबुद्धिर्भेदगताअसतीमिथ्यासंसारविषयाविभिद्यतेअभिन्नात्मनिष्ठाभवति ॥ १२ ॥ भेदस्यासत्त्वंदर्शयन्नाह सएषपरमात्मै

सम्यग्विधार्यतांबालोगुरुगेहेद्विजातिभिः॥ विष्णुपक्षैःप्रतिच्छन्नैर्नाभिद्येतास्यधीर्यथा ॥ ७ ॥ गृहमानीत माहूयप्रह्लादंदैत्ययाजकाः॥ प्रशस्यश्लक्ष्णयावाचासमवृच्छंतसामभिः ॥८॥ वत्सप्रह्लादभद्रंतेसत्यंकथ यमात्मषा॥ बालानतिकुतस्तुभ्यमेषबुद्धिर्विपर्ययः॥ ९ ॥ बुद्धिभेदःपरकृतउताहोतेस्वतोऽभवत् ॥ भण्यतां श्रोतुकामानांगुरूणांकुलनंदन॥१०॥ प्रह्लादउवाच स्वःपरश्चेत्यसद्ग्राहःपुंसांयन्मायययाकृतः ॥ विमोहित धियांदृष्टस्तस्मैभगवतेनमः ११ ॥ सयदाऽनुव्रतःपुंसांपशुबुद्धिर्विभिद्यते ॥ अन्यएषतथाऽन्योहमितिभेदग तासती॥१२॥ सएषआत्मास्वपरेत्यबुद्धिभिर्दुरत्ययानुक्रमणोनिरूप्यते॥मुह्यंतियद्वर्त्मनिवेदवादिनोब्रह्मा दयोत्येषभिनत्तिमेमतिम्॥१३॥ यथाभ्राम्यत्ययोब्रह्मन्स्वयमाकर्षसन्निधौ॥तथामेभिद्यतेचेतश्चक्रपाणे र्यदृच्छया॥१४॥ एतावद्ब्राह्मणायोक्ताविरराममहामतिः॥ तंनिर्भर्त्स्यार्थकुपितःसदीनोराजसेवकः॥१५॥

स्वःपरइतिचअविवेकिभिर्निरूप्यते युक्तंचैतत् यतःयस्यवर्त्मनिजिज्ञासायांब्रह्मादयोपिमुह्यंति तत्रहेतुः दुरत्ययंदुर्घटमनुक्रमणमनुचरि तमनुवर्णनंवायस्य ॥ १३ ॥ ननुनिर्विकारस्यकथंमतिभेदकत्वंतत्राह यथेति यथाअयोलोहमाकर्षस्यायस्कांतस्यसमीपेस्वयमेवभ्रमति तथाचेतश्चक्रपाणेःसन्निधौ तवकुतोजातस्तत्सन्निधिस्तत्राह यदृच्छयेति कस्यतपोदानादेःफलमेतदितिनज्ञायतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ राजसेव कउवाचेतिशेषः ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अरेवेत्रंकशाआनीयताम् सामदानभेददंडानांमध्येचतुर्थोदमोदंडोऽस्यदुर्बुद्धेरुदितउक्तःशास्त्रेषु दुर्बुद्धित्वेहेतुः कुलांगारस्यकुलस्यांगारवन्ना शहेतोः ॥ १६ ॥ तत्कुतस्तत्राह दैतेयाएवचंदनद्रुमास्तेषांवनेअयंकंटकद्रुमतुल्योजातः तदेवाह यस्यदैतेयचंदनवनस्यमूलोन्मूलनेपरशुस्था नीयस्यविष्णोरयमर्भकएवनालायितोनालमिवाचरत् यथापरशोश्छेदकत्वेबब्बूलादिद्रुमनिर्मितोदंडःसहकारीतंविनाछेदनासंभवात् तथाऽ यंविष्णोर्दैत्यमूलोच्छेदेहेतुर्जातइत्यर्थः ॥ १७ ॥ इतितंप्रह्लादंभीषयन्धर्मार्थकामवर्गस्यप्रतिपादकंशास्त्रमध्यापयामास ॥ १८ ॥ ज्ञातंज्ञेय

आनीयतामरेवेत्रमस्माकमयशस्करः॥ कुलांगारस्यदुर्बुद्धेश्चतुर्थोऽस्योदितोदमः ॥ १६ ॥ दैतेयचंदनवने जातोऽयंकंटकद्रुमः॥ यन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नालायितोऽर्भकः॥ १७ ॥ इतितंविविधोपायैर्भीषयंस्तर्ज नादिभिः॥ प्रह्लादंग्राहयामासत्रिवर्गस्योपपादनम्॥१८॥ततएनंगुरुर्ज्ञात्वाज्ञातज्ञेयचतुष्टयम्॥दैत्येंद्रंदर्श यामासमात्मशिष्यमलंकृतम्॥१९॥ पादयोःपतितंबालंप्रतिनंद्याशिषाऽसुरः॥ परिष्वज्यचिरंदोर्भ्यांपरमामा पनिर्वृतिम्॥२०॥ आरोप्यांकमवघ्रायमूर्धन्यश्रुकलांबुभिः॥ आसिंचन्विकसद्वक्त्रमिदमाहयुधिष्ठिर॥२१॥ हिरण्यकशिपुरुवाच प्रह्लादानूच्यतांतातस्वधीतंकिंचिदुत्तमम्॥ कालेनैतावताऽऽयुष्मन्यदशिक्षद्गुरोर्भवा न्॥२२॥ प्रह्लादउवाच श्रवणंकीर्तनंविष्णोःस्मरणंपादसेवनम्॥ अर्चनंवंदनंदास्यंसख्यमात्मनिवेदनम् ॥ २३॥ इतिपुंसाऽर्पिताविष्णौभक्तिश्चेन्नवलक्षणा॥ क्रियतेभगवत्यद्धातन्मन्येऽधीतमुत्तमम्॥ २४ ॥ नि शम्यैतत्सुतवचोहिरण्यकशिपुस्तदा॥ गुरुपुत्रमुवाचेदंरुषाप्रस्फुरिताधरः ॥ २५॥

मुपायानांचतुष्टयंसामदानादियेनतम् दैत्येंद्रंप्रति मात्रामृष्टमुद्वर्त्यस्नापितमलंकृतंभूषणतिलकादिभिः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ पादसे वनंपरिचर्या अर्चनंपूजा दास्यंकर्मार्पणम् सख्यंतद्विश्वासादि आत्मनिवेदनंस्वशरीरसमर्पणम् यथाविक्रीतस्यगवाश्वादेर्भरणपालनादिचिंता नक्रियतेतथादेहंतस्मैसमर्प्यतच्चिंतावर्जनमित्यर्थः ॥ २३ ॥ इतिनवलक्षणानियस्याःसाअद्धातेनचेद्भगवतिविष्णौभक्तिःक्रियतेसाचअर्पितै वसतीयदिक्रियेतनतुकृतासतीपश्चादर्प्यतेतदुत्तममधीतंमन्ये नत्वस्माद्गुरोरधीतंशिक्षितंवातथाविधंकिंचिदस्तीतिभावः ॥ २४ ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नविद्यतेसारंयत्रतदसारम् न विद्यतेसारंयस्मादितिवास्तवोऽर्थः ॥ २६ ॥ मित्रत्वेनप्रवर्तमानस्यापितवविरोधाचरणंनासंभावितमित्याह संति हीति दुष्टंमैत्रंमित्रत्वंयेषांतेदुर्मैत्राः रोगइति ब्रह्महाक्षयरोगीस्यात्सुरापःश्यावदंतकः स्वर्णहारीतुकुनखीदुश्चर्मागुरुतल्पगइत्यादिस्मृत्युक्तः पातकिनांरोगोयथोदेतितथातेषामघंविद्वेषादिकमुदेतीत्यर्थः ॥ २७ ॥ नमत्प्रणीतंमयापाठितम् नोऽस्मभ्यंकत्कुत्सितंदोषंमास्मअदाः अडागमआर्षः मयिदोषारोपंमाकृथाइत्यर्थः इंद्रशत्रोइति नहिब्राह्मणेषुतवकोपउचितइतिभावः ॥ २८ ॥ गुरुमुखीगुरुवाक्यजनिता हेअभद्र ॥ २९ ॥ आस्तामियंवार्ता भवादृशानांविषयासक्तानामत्रानधिकारादित्याशयेनाह मतिरिति परतःगुरोःस्वतोवामिथोवाअन्योऽन्यतोनाभिपद्येतनसंपद्येत केषाम् गृहव्रतानांगृहएवव्रतंसंकल्पइतिकृत्यंचितायेषांअतएवादांतैरनुपरतैर्गोभिरिंद्रियैर्हेतुभूतैः तमिस्रंसंसारंविशतांत

ब्रह्मबंधोकिमेतत्तेविपक्षंश्रयतासता॥ असारंग्राहितोबालोमामनादृत्यदुर्मते॥ २६॥ संतित्यसाधवोलोकेदुर्मैत्राश्छद्मवेषिणः॥ तेषामुदेत्यघंकालेरोगःपातकिनामिव॥ २७॥ गुरुपुत्रउवाच नमत्प्रणीतंनपरप्रणीतंसुतोवदत्येषतवेंद्रशत्रो॥नैसर्गिकीयंमतिरस्यराजन्नियच्छमन्युंकददाःस्ममानः॥२८॥ नारदउवाच गुरुणैवंप्रतिप्रोक्तोभूयआहासुरःसुतम्॥ नचेद्गुरुमुखीयंतेकुतोऽभद्राऽसतीमतिः॥ २९॥ प्रह्लादउवाच मतिर्नकृष्णेपरतःस्वतोवामिथोऽभिपद्येतगृहव्रतानाम्॥अदांतगोभिर्विशतांतमिस्रंपुनःपुनश्चर्वितचर्वणानाम्॥ ३०॥ नतेविदुःस्वार्थगतिंहिविष्णुंदुराशयायेबहिरर्थमानिनः॥ अंधायथांऽधैरुपनीयमानावागीशतंत्यामुरुदाम्निबद्धाः॥ ३१॥

त्रचर्वितस्यैवचर्वणंयेषाम् ॥ ३० ॥ ननुश्रीकृष्णस्यपरमानंदस्वरूपत्वात्तेऽपितन्निष्ठाएवकिंनस्युरितिचेत्तदज्ञानादित्याह नेति येदुराशयाःविषयवासितांतःकरणास्तेहिविष्णुंनविदुः तत्रहेतुः स्वस्मिन्नेवार्थःपुरुषार्थोयेषांतेषांगतिंगम्यम् ननुतेऽपिगुरूपदेशाद्विष्णुंज्ञास्यंतितत्राह बहिर्विषयेष्वर्थोयेषांतेबहिरर्थास्तानेवगुरुत्वेनमंतुंशीलंयेषांते अतःअंधैरुपनीयमानाअंधायथापंथानंनविदुःकिंतुगर्तेपतंतितथातेऽपिईशस्यतंत्र्यांदीघंरज्वांवेदलक्षणायांउरूणिदामानिब्राह्मणादिनामानियस्यांतस्यांकाम्यैःकर्मभिर्बद्धाएवभवंतीत्यर्थः तदुक्तम् विषयाविष्टचित्तानांविष्णवावेशःसुदूरतः वारुणीदिग्गतंवस्तुव्रजन्नैंद्रींकिमाप्नुयादिति ॥ ३१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुचएकोदेवःसर्वभूतेषुगूढःसर्वव्यापीसर्वभूतांतरात्मेत्यादिश्रुतिप्रतिपादितंविष्णुंकथंनविदुःकुतोवातेषांतस्मिन्प्रवेशस्तत्राह नैषामिति निष्किचनानांनिरस्तविषयाभिमानानांमहत्तमानांपादरजसाअभिषेकंयावन्नवृणीततावत्श्रुतिवाक्यतोजाताप्येषांमतिरुरुक्रमस्यांघ्रिनस्पृशतिनप्रामोति असंभावनादिभिर्विहन्यतइत्यर्थः अनर्थस्यसंसारस्यापगमोयदर्थोयस्याअंघ्रिस्पर्शन्यामतेरर्थःप्रयोजनं महदनुग्रहाभावान्नतत्त्वनिश्चयोनापिमोक्षस्तेषामित्यर्थः ॥ ३२ ॥ निरस्यतचिक्षेप ॥ ३३ ॥ अमर्षोऽसहनंतेनसहितयारुषाआविष्टोव्याप्तः कषायीभूतेआताम्रेलो

नैषांमतिस्तावदुरुक्रमांघ्रिंस्पृशत्यनर्थापगमोयदर्थः॥ महीयसांपादरजोभिषेकंनिष्किंचनानांनवृणीतयावत्॥ ३२॥ इत्युक्तोपरतंपुत्रंहिरण्यकपिपूरुषा॥ अंधीकृतात्मास्वोत्संगान्निरस्यतमहीतले॥ ३३ ॥ आहामर्षरुषाविष्टःकषायीभूतलोचनः॥ वध्यतामाश्वयंवध्योनिःसारयतनैर्कृताः॥ ३४ ॥ अयंमेभ्रातृहासोऽयंहित्वास्वान्सुहृदोऽधमः॥ पितृव्यहंतुर्यःपादौविष्णोर्दासवदर्चति॥ ३५॥ विष्णोर्वासाध्वसौकिंनुकरिष्यत्यसमंजसः॥ सौहृदंदुस्त्यजंपित्रोरहाद्यःपंचहायनः॥ ३६ ॥ परोप्यपत्यंहितरुद्यथौषधंस्वदेहजोऽप्यामयवत्सुतोऽहितः॥ छिंद्यात्तदंगंयदुतात्मनोऽहितंशेषंसुखंजीवतियद्विवर्जनात् ॥ ३७॥ सर्वैरुपायैर्हेतव्यःसंभोजशयनासनैः॥ सुहृल्लिंगधरःशत्रुर्मुनेर्दुष्टमिवेंद्रियम्॥ ३८॥

चनेयस्य हेनैर्कृताःराक्षसाः ॥ ३४ ॥ वध्यत्वेहेतुः यतोयंमेभ्रातृहा कुतःयोविष्णोःपादौदासवदर्चति तत्पक्षपातीत्यर्थः अतःसएवायमित्यन्वयः ॥ ३५ ॥ अहोविष्णुरप्यविश्वसनीयंकिमितिस्वीकृतवानित्याह विष्णोर्वेति अहातृजहौ ॥ ३६ ॥ ननुतवायमपत्यंचकथंवध्यस्तत्राह परोप्यौषधमिवहितरुच्चेत्तदपत्यमेवज्ञेयः सुतःस्वदेहजोऽप्यहितश्चेदामयइव आस्तांममतास्पदस्यकथाअंगमपिचयत्करचरणादितदप्यात्मनोऽहितंचेच्छिद्यादेवेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ अतःसर्वैरुपायैर्हेतव्यः संभोजोभोजनं भोजनादिषुविषादिप्रयोगैरित्यर्थः तथादुष्टमिद्रियंमुनेःशत्रुः ॥ ३८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तिग्मास्तीक्ष्णादंष्ट्रायेषां करालान्यास्यानिभयंकराणिमुखानियेषांतेचतेच ताम्राणिश्मश्रूणिशिरोरुहाश्चयेषां ॥ ३९ ॥ ४० ॥ परेईश्वरे युक्तःसमाहितआत्मामनोयस्यतस्मिन्प्रक्षादंतेषांनैर्ऋतादीनांप्रहारानिष्फलाआसन्जाताः तत्रहेतवः ब्रह्मणिनिर्विकारेअनिर्देश्येअविषयेभगवतिनिरतिशयैश्वर्येअखिलात्मनिशस्त्रादीनामपिनियंतरिएवंभूतेपरेअपुण्यस्यनिर्देवस्यसत्क्रियामहोद्यमाइव ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दंदशूकैःसर्पैः अभिचाराःकृत्यादयः अवपातनानिगिरिश्रृंगादधःपातनानितैः मायाभिःशंबरनिर्मिताभिः अवटादिषुसन्निरोधैश्च ॥ ४३ ॥ पर्वताक्रमणैःपर्वतानांतदुपरिक्षेपैः बहुवचनैरभिचाराद्याद्यत्तिदर्शयति तद्धननंकर्तुनाभ्यपद्यतनप्राप नाशक्नोदित्यर्थः ॥ ४४ ॥ चिंतामेवाह एषइति

नैर्ऋतास्तेसमादिष्टाभर्त्रावैशूलपाणयः॥ तिग्मदंष्ट्रकरालास्यास्ताम्रश्मश्रुशिरोरुहाः॥ ३९॥ नदंतोभैरवा नादांश्छिधिभिंधीतिवादिनः॥ आसीनंचाहनञ्छूलैःप्रक्षादंसर्वमर्मसु॥ ४०॥ परेब्रह्मण्यनिर्देश्येभगवत्य खिलात्मनि॥ युक्तात्मन्यफलाआसन्नपुण्यस्येवसत्क्रियाः॥ ४१॥ प्रयासेऽपहतेतस्मिन्दैत्येंद्रःपरिशंकितः॥ चकारतद्वधोपायान्निर्बंधेनयुधिष्ठिर॥ ४२॥ दिग्गजैर्ददशूकैश्चअभिचारावपातनैः॥ मायाभिःसन्निरोधैश्चगरदानैरभोजनैः॥ ४३॥हिमवाय्वग्निसलिलैःपर्वताक्रमणैरपि॥ नशशाकयदाहंतुमपापमसुरःसुतम्॥ चिंतांदीर्घतमांप्राप्तस्तत्कर्तुनाभ्यपद्यत॥ ४४॥ एषमेबद्धसाधूक्तोवधोपायाश्चनिर्मिताः॥ तैस्तैर्द्रोहैरसद्धर्मैर्मुक्तःस्वैनैवतेजसा॥ ४५॥ वर्तमानोऽपिदूरेवैबालोप्यजडधीरयम्॥ नविस्मरतिमेऽनार्यशुनःशेपइवप्रभुः॥ ४६॥ अप्रमेयानुभावोयमकुतश्चिद्भयोऽमरः॥ नूनमेतद्विरोधेनमृत्युर्मेभविताऽनवा॥४७॥

त्रिभिः मेमयाअसाधुपरुषंयथाभवतितथोक्तः असद्धर्मैरपकारैःअभिचारैर्वा ॥ ४५ ॥ अविदूरेसमीपेवर्तमानोपिबालोप्ययमजडधीर्निर्भयचित्तोमेऽनार्यमन्याय्यंशत्रुंवानविस्मरति अजीगर्तस्यमध्यमपुत्रःशुनःशेपोनामपितृभ्यांहरिश्चंद्रायविक्रीतःसन्यथातयोरपकारमविस्मरंस्तद्विपक्षंविश्वामित्रमाश्रित्यगोत्रांतरमापन्नस्तद्वत् यद्वा स्वभावापरित्यागेदृष्टांतः शुनःशेपःपुच्छमिवेति ॥ ४६ ॥ अप्रमेयःअपरिमेयोऽनुभावोयस्यनकुतश्चिद्भयंयस्य नवाभविता अन्यथामृत्युर्नैवभविष्यतीत्यर्थः ॥ ४७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

औशनसौउशनसःपुत्रौनीतिज्ञौ विविक्तेएकांते ॥ ४८ ॥ भ्रुवोर्विजृंभणेनैवत्रस्ताःसमस्ताधिष्ण्यपालोकपालायस्मिंस्तस्यतवाचिंत्यंनचक्ष
हेनपश्यामः पदमालंबनंनैवास्ति यद्वा शिशूनांवृत्तंगुणदोषयोःपदंविषयोनभवतीत्यर्थः ॥ ४९ ॥ तथापितुर्बंधनमस्योचितमित्याहतुः इमंवि
ति यावद्गुरुःआगमिष्यतितावद्वृत्त्यानिधेहि ततःकिमतऊचतुः यतःपुंसोबुद्धिश्चवयसातथाआर्यसेवयासमीचीनाभवति ॥ ५० ॥ अनुज्ञाय

इतिचिंतयाकिंचिन्म्लानश्रियमधोमुखम्॥ शंडामर्कावौशनसौविविक्तइतिहोचतुः॥४८॥ जितंत्वयैकेनजगत्त्रयंभ्रुवोर्विजृंभणत्रस्तसमस्तधिष्ण्यपम्॥ नतस्यचिंत्यंतवनाथचक्ष्महेनवैशिशूनांगुणदोषयोःपदं॥४९॥इमंतुपाशैर्वरुणस्यबद्धानिधेहिभीतोनपलायतेयथा॥ बुद्धिश्चपुंसोवयसार्यसेवयायावद्गुरुर्भार्गवआगमिष्यति॥ ५०॥ तथेतिगुरुपुत्रोक्तमनुज्ञायेदमब्रवीत्॥ धर्मान्व्यस्योपदेष्टव्याराज्ञांयेगृहमेधिनां॥५१॥धर्ममर्थंचकामंचनितरांचानुपूर्वशः॥ प्रह्लादायोचतूराजन्प्रश्रयाऽवनतायच॥५२॥यथात्रिवर्गगुरुभिरात्मनेउपशिक्षितम्॥ नसाधुमेनेतच्छिक्षांद्वंद्वारामोपवर्णिताम्॥ ५३॥यदाचार्यःपरावृत्तोगृहमधीयकर्मसु॥ वयस्यैर्बालकैस्तत्रसोपहूतःकृतक्षणैः॥ ५४॥ अथतान्श्लक्ष्णयावाचाप्रत्याहूयमहाबुधः॥ उवाचविद्वांस्तन्निष्ठांकृपयाप्रहसन्निव॥ ५५॥ तेतुतद्गौरवात्सर्वेत्यक्तक्रीडापरिच्छदाः॥ बालानदूषितधियोद्वंद्वारामेरितेहितैः॥ ५६॥

तथेत्यंगीकृत्य ॥ ५१ ॥ ततश्चतौप्रह्लादायधर्मादिकमूचतुःप्रश्रितश्चासाववनतश्चतस्मै ॥ ५२ ॥ यथायथावत त्रिवर्गमुपशिक्षितमपिनसाधुमे
ने ततूतांशिक्षांच कुतः द्वंद्वैःरागद्वेषादिभिर्विषयेष्वारमणंयेषांतैरुपवर्णिताम् ॥ ५३ ॥ परावृत्तःअन्यत्रगतः सउपहूतः संधिःपादपूरणार्थं क्री
डार्थंकृतक्षणैःकृतोत्सवैःलब्धावसरैरितिवा ॥ ५४ ॥ तन्निष्ठांतेषांनिष्ठांजन्ममरणादिलक्षणांवद्वान् ॥ ५५ ॥ द्वंद्वारामाणामीरितैरीहितैश्चनदू
षिताधीर्येषां यतोबालाः ॥ ५६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्मिन्नेवन्यस्तहृदयमीक्षणंचयैः ॥ ५७ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ षष्ठेगुरौ

गृहव्यग्रेप्रह्लादोदैत्यबालकान् ॥ अनुकंप्यपरंतत्त्वंनारदोक्तमुपादिशत् ॥ १ ॥ निरर्थककियालापैरायुर्व्ययमजानतां ॥ प्रह्लादःसदयंप्राहधर्मं भागवतंकृती ॥ २ ॥ कौमारइत्यादिना इहैवमानुषजन्मनिधर्मानाचरेत् यतःअर्थदमेतत् तत्रचकौमारएव यतःतदप्यध्रुवं नचैवंभूतंजन्मांत रं यतःदुर्लभं तत्रधर्मानेवाचरेत्नसुखार्थंप्रयासान् तत्रभागवतानेवनकाम्यान् ॥ १ ॥ इहभागवतानेवधर्मानाचरेदित्येतदुपपादयति यथाहीति

पर्युपासतराजेंद्रतन्न्यस्तहृदयेक्षणाः॥ तानाहकरुणोमैत्रोमहाभागवतोऽसुरः॥ ५७॥ ॥इतिश्रीभाग वतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेपंचमोऽध्यायः॥ ५॥ ॥७॥ प्रह्लादउवाच कौमारआचरेत्प्राज्ञोध र्मान्भागवतानिह॥ दुर्लभंमानुषंजन्मतदप्यध्रुवमर्थदम्॥ १ ॥ यथाहिपुरुषस्येहविष्णोःपादोपसर्पणम्॥ यदेषसर्वभूतानांप्रियआत्मेश्वरःसुहृत्॥ २॥सुखमैंद्रियकंदैत्यादेहयोगेनदेहिनाम्॥ सर्वत्रलभ्यतेदैवाद्यथा दुःखमयत्नतः॥ ३ ॥ तत्प्रयासोनकर्तव्योयतआयुर्व्ययःपरम्॥ नतथाविंदतेक्षेमंमुकुंदचरणांबुजम्॥४॥त तोयतेतकुशलःक्षेमायभयमाश्रितः॥ शरीरंपौरुषंयावन्नविपद्येतपुष्कलम्॥५॥पुंसोवर्षशतंह्यायुस्तदर्धं चाजितात्मनः॥निष्फलंयदसौराज्यांशेतेंऽधंप्रापितस्तमः॥६॥मुग्धस्यबाल्येकौमारेक्रीडतोयातिविंशतिः॥ जरयाग्रस्तदेहस्ययात्यकल्पस्यविंशतिः॥ ७॥दुरापूरेणकामेनमोहेनचबलीयसा ॥ शेषंगृहेषुसक्तस्यप्रम त्तस्यापयातिहि॥८॥

चतुर्भिः इहपुरुषस्यविष्णोःपादोपसर्पणमेवयथाअनुरूपंयोग्यं यद्यस्मात्एषआत्माआत्मत्वात्सुहृत्प्रियश्च ॥ २ ॥ ननुभोगोद्यमःकथंत्या ज्यइतिचेत्तत्राह सुखमिति सर्वत्रपश्वादावपि दैवात्पूर्वादृष्टादेव ॥ ३ ॥ अतस्तदर्थंप्रयासोनकर्तव्यः यतःप्रयासात्परंकेवलमायुषोव्ययएव यतस्तथातेनप्रकारेणक्षेमंनप्राप्नोति ॥ ४ ॥ भयमाश्रितःसंसारंप्राप्तः पुरुषरूपंशरीरंयावत्पुष्कलमस्तिनविपद्येतअक्षमंनभवेत्ननश्येदितिवा तावत्शीघ्रंक्षेमाययतेत ॥ ५ ॥ आयुर्व्ययक्रममाह पुंसइतित्रिभिः यत्यतःशेते ॥ ६ ॥ विंशतिवर्षाणिआयुर्यांति ॥ ७ ॥ दुरापूरेणदुःखैः समंतादापूर्यमाणेन ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुयौवनेगृहासक्तोऽपिपश्चाद्विरक्तःसन्क्षेमंयास्यतीत्याशंक्यतदसंभवंदर्शयन्कौमारएवाचरेदित्येतदुपपाति कोगृहेष्वितिसप्तभिः ॥ ९ ॥ यमर्थमसुभिःक्रीणातिप्राणहानिमंगीकृत्यापिसाधयतितस्करादिः तस्मिन्नर्थेतृष्णांकोनुविसृजेत् ॥ १० ॥ किंच कथमित्यादि प्रियायाःसंगादिकंस्मरन्कथंविरज्येतइतितृतीयेनान्वयः मंत्रान्हितशिक्षालापान् सुदत्सुचसंगं तेषांस्नेहेनसितोबद्धः कलानिमधुराणिअक्षराणियेषां तेषांचसंगं तेष्वनुरक्तंचित्तंयस्य ॥ ११ ॥ ताःश्वशुरगृहेस्थिताः दद्यादयंगमाः मनोज्ञाउरवःपरिच्छदायेषुतान्गृहान् वृत्तीर्जीविकाः कुल्याःकुलपरंपरागताः ॥ १२ ॥ कोशस्कृत्कोशस्कारीकीटः सयथाआत्मनःहितंगृहंकुर्वाणोनिर्गमायद्वारमपिनावशेषयतितथाकर्माणी

कोगृहेषुपुमान्सक्तमात्मानमजितेंद्रियः॥ स्नेहपाशैर्दृढैर्बद्धमुत्सहेतविमोचितुम्॥ ९॥ कोन्वर्थतृष्णांविसृजेत्प्राणेभ्योऽपियईप्सितः॥ यंक्रीणात्यसुभिःप्रेष्ठैस्तस्करःसेवकोवणिक्॥ १०॥ कथंप्रियायाःअनुकंपितायासंगंरहस्यंरुचिरांश्चमंत्रान्॥ सुदत्सुचस्नेहसितःशिशूनांकलाक्षराणामनुरक्तचित्तः॥ ११॥ पुत्रान्स्मरंस्तादुहितॄर्दद्याभ्रातॄन्स्वसॄर्वापितरौचदीनौ॥ गृहान्मनोज्ञोरुपरिच्छदांश्चवृत्तीस्तुकुल्याःपशुभृत्यवर्गान्॥ १२ त्यजेतकोशस्कृदिवेहमानःकर्माणिलोभादवितृप्तकामः॥ औपस्थ्यजैह्व्यंबहुमन्यमानःकथंविरज्येतदुरंतमोहः॥ १३॥ कुटुंबपोषायवियन्निजायुर्नबुध्यतेऽर्थंविहतंप्रमत्तः॥ सर्वत्रतापत्रयदुःखितात्मानिर्विद्यतेनस्वकुटुंबरामः॥ १४॥ वित्तेषुनित्याभिनिविष्टचेताविद्वांश्चदोषंपरवित्तहर्तुः॥ प्रेत्येहचाथाप्यजितेंद्रियस्तदशांतकामोहरतेकुटुंबी॥ १५॥

हमानः ननुअवितृप्तकामोऽपिदोषदर्शनेनविरक्तःसंस्त्यजेत्तत्राह औपस्थ्यंशैरुण्यंजैह्व्यंचसुखंबहुमन्यमानस्तदेवाधिकंमन्यमानः अतोदुरंतोमोहोयस्यसकथंविरज्येतविरक्तःस्यात् ॥ १३ ॥ दुरंतमोहत्वंदर्शयन्नाह कुटुंबपोषणायवियत्क्षीयमाणंनिजमायुःपुरुषार्थंचविहतंनबुध्यते अतएवतापत्रयेणदुःखितचित्तोऽपिननिर्विद्यतेतत्रतापत्रयेदुःखबुद्धिनकरोति यतःस्वकुटुंबेरामोरतिर्यस्य ॥ १४ ॥ प्रत्युतचौर्यंकरोतीत्याह वित्तेष्विति नित्यमभिनिविष्टंचेतोयस्यसःपरवित्तहर्तुःप्रेत्यनरकलक्षणमिहचदंडादिरूपंदोषंयद्यपिविद्वान्जानन्नथाप्यशांताभिलाषस्तत्परवित्तंहरत्येव ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवंकोगृहेषुपुमानित्यादिसप्तभिःश्लोकैरुपपादितंगृहादिषुप्रसक्तस्यवैराग्याद्यसंभवमुपसंहरति विद्वानिति स्वलोकायआत्मपरामर्शायन कल्पतेकिंतुविमूढोयथातथाविद्वानपितमःअभिनिवेशमेवप्रपद्यते तत्रहेतुः यइति स्वीयमिदंपारक्यमिदमितिविभिन्नोभावोभावनायस्यस ॥ १६ ॥ तस्मात्कौमारएवभागवतान्धर्मानाचरेदितिसहेतुकमुपसंहरति यतइति यतःकश्चिदपिस्वमात्मानंमोचितुंनसमर्थस्ततोनारायणंप्रपे तशरणंयातेत्युत्तरेणान्वयः असामर्थ्येहेतुः अलंदीनोलंपटः अतःकामोदृशियासांतासांविहारेक्रीडायांनिमित्तेक्रीडामृगः विहारमितिपृथक् पाठे तासांविहारसाधनमात्मानं तासांक्रीडामृगःसइत्यन्वयः किंच यत्यासुनिगडःशृंखलातुल्योविसर्गःपुत्रपौत्रादिरूपोभवति ॥ १७ ॥ वि दूरात्दूरतःसंगंपरित्यत्य यद्वा अविदूरात्शीघ्रंनारायणमुपेतेत्यन्वयः यस्मात्सएवापवर्गइषितःइष्टइति ॥ १८ ॥ बालानामस्माकंतद्वज्जनमश

विद्वानपीत्थंदनुजाःकुटुंबंपुष्णन्स्वलोकायनकल्पतेवै॥ यःस्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमःप्रपद्येतयथाविमू ढः॥१६॥यतोनकश्चित्कचकुत्रचिद्वादीनःस्वमात्मानमलंसमर्थः॥ विमोचितुंकामदृशांविहारक्रीडामृगोय न्निगडोविसर्गः॥१७॥ततोविदूरात्परित्यदैत्यादैत्येषुसंगंविषयात्मकेषु॥ उपेतनारायणमादिदेवंविमुक्त संगैरिषितोऽपवर्गः॥ १८॥ नत्यच्युतंप्रीणयतोबह्वायासोऽसुरात्मजाः॥ आत्मत्वात्सर्वभूतानांसिद्धत्वादि हसर्वतः॥ १९॥परावरेषुभूतेषुब्रह्मांतस्थावरादिषु॥ भौतिकेषुविकारेषुभूतेष्वथमहत्सुच॥ २०॥ गुणेषुगु णसाम्येचगुणव्यतिकरेतथा॥ एकएवपरोह्यात्माभगवानीश्वरोऽव्ययः॥२१॥ प्रत्यगात्मस्वरूपेणदृश्यरूपे णचस्वयम्॥ व्याप्यव्यापकनिर्देश्योह्यनिर्देश्योऽविकल्पितः॥ २२ ॥

क्यमितिचेत्तत्राह नहीति बह्वायासःअतिप्रयासः ॥ १९ ॥ आत्मत्वात्सर्वत्रप्रसिद्धत्वादितिचहेतुद्वयमुपपादयति परावरेष्वितिचतुर्भिः ब्रह्मा अंतोयेषांस्थावरआदिर्यैषांतेषुभूतेषुजीवेषु भौतिकेषुघटादिषु महत्सुचभूतेष्वाकाशादिषु ॥ २०॥ गुणसाम्येप्रधानेगुणव्यतिकरेमहत्तत्त्वादौ च परःब्रह्मस्वरूपः ॥ २१ ॥ कथंतर्हिइष्टदृश्यभोग्यादिभेदःमाययेत्याह प्रत्यगात्माद्रष्टाभोक्ता तत्स्वरूपेणव्यापकतयानिर्देश्यः दृश्यंभो ग्यंदेहादितद्रूपेणचव्याप्यतयानिर्देश्योमाययाईयतइत्युत्तरेणान्वयः वस्तुतस्तुस्वयमविकल्पितोऽनिर्देश्योपिसन् यद्वा अनिर्देश्योपिएवंनिर्दे श्यःसन् विकल्पितईयतइत्यन्वयः ॥ २२ ॥

यतःकेवलोनुभवात्मकआनंदएवस्वरूपंयस्य ननुसएवचेत्सर्वत्रतर्हिसर्वज्ञत्वाद्युपलभ्येततत्राह गुणात्मकःसर्गोयस्याःसागुणसर्गतयामायया अंतर्हितमैश्वर्यंयेनसः ॥ २३ ॥ यस्मादेवंतस्मात्सर्वेषुभूतेषुयथोचितंदयांसौहृदंचकुरुत ययादयया उन्मुच्यसंत्यज्य ॥ २४ ॥ ततःकिमत आह तुष्टेचतत्रतस्मिन्किमलभ्यं तथाऽपिगुणपरिणामाद्दैवादेवस्वसिद्धाअयत्नतःसिद्धायेधर्मादयस्तैःकिं अगुणेनचमोक्षेणकांक्षितेनकिं तमुपगायतांनोऽस्माकमकांक्षितस्यापितस्यसिद्धेः यद्वामाभून्मोक्षःतस्यचरणयोःसारंजुषांसुधांसेवमानानांतेनापिकिमित्यर्थः ॥ २५ ॥ ननुचधर्मार्थादेरपुरुषार्थत्वेकिमित्याचार्याभ्यांवेदोक्तत्वेनसत्यएवाभिहितस्तत्राह धर्मोऽर्थःकामश्चेतियस्त्रिवर्गस्तदर्थंचयईक्षाद्याअभिहिताः ई

केवलानुभवानंदस्वरूपःपरमेश्वरः॥ मायायांऽतर्हितैश्वर्यईयतेगुणसर्गया ॥ २३ ॥ तस्मात्सर्वेषुभूतेषुदयां कुरुतसौहृदम्॥ आसुरंभावमुन्मुच्ययायातुष्यत्यधोक्षजः॥२४॥ तुष्टेचतत्रकिमलभ्यमनंतआद्येकिंतैर्गुण व्यतिकरादिहयेस्वसिद्धाः॥ धर्मादयःकिमगुणेनचकांक्षितेनसारंजुषांचरणयोरुपगायतांनः॥ २५॥ धर्मा र्थकामइतियोऽभिहितस्त्रिवर्गईक्षात्रयीनयदमौविविधाचवार्ता ॥ मन्येतदेतदखिलंनिगमस्यसत्यंस्वात्मा र्पणंस्वसुहृदःपरमस्यपुंसः॥ २६॥ ज्ञानंतदेतदमलंदुरवापमाहनारायणोनरसखःकिलनारदाय॥एकांति नांभगवतस्तदकिंचनानांपादारविंदरजसाप्लुतदेहिनांस्यात्॥२७॥श्रुतमेतन्मयापूर्वंज्ञानंविज्ञानसंयुतम्॥ धर्मंभागवतंशुद्धंनारदाद्देवदर्शनात्॥ २८॥

क्षाआत्मविद्या त्रयीकर्मविद्या नयदमौतर्कोदंडनीतिश्च विविधाचवार्ताजीविका तदेतत्सर्वंनिगमस्यार्थजातंस्वसुहृदःस्वांतर्यामिणःपरम स्यपुंसःस्वात्मार्पणंतत्साधनंचेत्तर्हिसर्वंसत्यंमन्ये सत्यपरत्वात् अन्यथातदसत्यमेव यद्वा तदेतदखिलंनिगमस्यत्रैगुण्यविषयस्यप्रतिपाद्यंम न्येसत्यंपुनर्निस्त्रैगुण्यलक्षणंपरमस्यपुंसःस्वात्मार्पणमेवेत्यर्थः तदुक्तंभगवता त्रैगुण्यविषयावेदानिस्त्रैगुण्योभवार्जुनेति ॥ २६ ॥ तेषांपुनर्विश्वासार्थंगुरुसंप्रदायमाह ज्ञानमिति ननुयत्रनारदःश्रोतातत्रकुतोमादृशानामधिकारइतिमाशंकिष्ठाइत्याह भगवतएकांतभक्तानांयत्पादरज स्तेनआप्लुतानांस्नातानांदेहिनांसर्वेषामपितज्ज्ञानंस्यान्नतूत्तमानामेवेतिनियमः ॥ २७ ॥ अतएवमयाऽपिपूर्वंनारदाच्छ्रुतं विज्ञानसहितमनु भवपर्यंतंज्ञानंधर्मंचश्रुतम् ॥ २८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रातिविस्मिताःपृच्छंति प्रह्लादेति हेप्रह्लादत्वंवयमेताभ्यांशंडामर्काभ्यामृतेअन्यंगुरुंनविद्मः एतदागमनात्पूर्वमेवाहंनारदपार्श्वंगतइतिचेत्तत्रा
ह्लुः बालानामपिअतिशिशूनामस्माकमेतावीश्वरौनियंतारौअतस्तवान्यत्रगमनंनसंभवति ॥ २९ ॥ सएवात्रागतइत्यपिनसंभवतीत्याहुः बाल
स्येति दुरन्वयोदुर्घटः विश्रंभकारणंविश्वासहेतुः ॥ ३० ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥६ ॥ ॥७॥ ॥ सप्तममातृगर्भस्थेस्वस्मिन्य

दैत्यपुत्राऊचुः प्रह्लादत्वंवयंचापिनर्त्तेऽन्यंविद्महेगुरुम् ॥ यताभ्यांगुरुपुत्राभ्यांबालानामपिहीश्वरौ ॥ २९ ॥
बालस्यांतःपुरस्थस्यमहत्संगोदुरन्वयः ॥ छिंधिनःसंशयंसौम्यस्याच्चेद्विश्रंभकारणम् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७॥ ॥ नारदउवाच एवंदैत्यसुतैः
पृष्टोमहाभागवतोऽसुरः ॥ उवाचस्मयमानांस्तान्स्मरन्मदनुभाषितम् ॥ १ ॥ प्रह्लादउवाच पितरिप्रस्थि
तेऽस्माकंतपसेमंदराचलम् ॥ युद्धोद्यमंपरंचक्रुर्विबुधादानवान्प्रति ॥ २ ॥ पिपीलिकैरहिरिवदिष्ट्यालोकोप
तापनः ॥ पापेनपापोऽभक्षीतिवादिनोवासवादयः ॥ ३ ॥ तेषामतिबलोद्योगंनिशम्यासुरयूथपाः ॥ वध्यमा
नाःसुरैर्भीतादुद्रुवुःसर्वतोदिशम् ॥ ४ ॥ कलत्रपुत्रमित्राप्तान्गृहान्पशुपरिच्छदान् ॥ नावेक्षमाणास्त्वरिताः
सर्वेप्राणपरीप्सवः ॥ ५ ॥ व्यलुंपन्राजशिबिरममराजयकांक्षिणः ॥ इंद्रस्तुराजमहिषींमातरंममचाग्रहित्
॥ ६ ॥ नीयमानांभयोद्विग्नांरुदतींकुररीमिव ॥ यदृच्छयागतस्तत्रदेवर्षिर्ददृशेपथि ॥ ७ ॥ प्राहमैनांसुरपतेने
तुमर्हस्यनागसम् ॥ मुंचमुंचमहाभागसतींपरपरिग्रहम् ॥ ८ ॥

दनुभाषितम् ॥ प्रह्लादोवर्णयामासशिष्यप्रत्ययसिद्धये ॥ १ ॥ अश्रौषंनारदादेतन्मयागर्भइतीरितुम् ॥ तत्प्रस्तावकथामाहपद्यैःषोडशभिःसुधीः ॥ १७॥
॥ २ ॥ १ ॥ अस्माकंपितरिहिरण्यकशिपौ ॥ २ ॥ स्वकृतेनैवपापेनपापोऽसौअभक्षिभक्षितइतिहर्षेणवदंतोयुद्धोद्यमंचक्रुः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ राज्ञः
शिबिरमावासंव्यलुंपन्सर्वस्वापहारेणनाशितवंतः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अनागसंनिरपराधामेनांनेतुंमार्हसीतिप्राह ॥ ८ ॥

अविषह्यंदुःसहमतःअनयाप्रसवपर्यंतमत्रास्यताम् ततश्चअर्थस्यपदवींमार्गंगतःप्राप्तःसन् जातंपुत्रंहत्वामोक्ष्यामीत्यर्थः ॥ ९ ॥ साक्षात्त्वगु णैरेवमहान्नतुपित्रादिसंबंधात् त्वयाहेतुभूतेनसंस्थांमृत्युंनयास्यति तत्रहेतवोनिष्किल्बिषइत्यादयः ॥ १० ॥ अनंतस्यप्रियोयोऽहंसवाप्रि योयस्यतस्यममभक्त्याएनांप्रदक्षिणीकृत्य ॥ ११ ॥ इहोष्यतामित्याहेतिशेषः ॥ १२ ॥ अंतिसमीपे ॥ १३ ॥ अंतर्वत्नीगर्भिणी इच्छयाभ

इंद्रउवाच आस्तेऽस्याजठरेवीर्यमविषह्यंसुरद्विषः॥ आस्यतांयावत्प्रसवंमोक्ष्येऽर्थपदवींगतः ॥ ९ ॥ नार दउवाच अयंनिष्किल्बिषःसाक्षान्महाभागवतोमहान्॥ त्वयानप्राप्स्यतेसंस्थामनंतानुचरोबली ॥ १० ॥ इत्युक्त्वांविहायेंद्रोदेवर्षेर्मानयन्वचः ॥ अनंतप्रियभक्त्यैनांपरिक्रम्यदिवंययौ ॥ ११ ॥ ततोनोमातरम्मृषिः समानीयनिजाश्रमम्॥ आश्वास्येहोष्यतांवत्सेयावत्तेभर्तुरागमः॥ १२ ॥ तथेत्यवात्सीद्देवर्षेरंतिसाऽप्यकु तोभया॥ यावद्दैत्यपतिर्घोरात्तपसोन्यवर्तत ॥ १३ ॥ ऋषिंपर्यचरत्तत्रभक्त्यापरमयासती ॥ अंतर्वत्नीस्व गर्भस्यक्षेमायेच्छाप्रसूतये ॥ १४ ॥ ऋषिःकारुणिकस्तस्याःप्रादादुभयमीश्वरः॥ धर्मस्यतत्त्वंज्ञानंचमाम प्युद्दिश्यनिर्मलम्॥ १५ ॥ तत्तुकालस्यदीर्घत्वात्स्त्रीत्वान्मातुस्तिरोदधे ॥ ऋषिणाऽनुगृहीतंमांनाधुनाप्यजहा त्स्मृतिः॥ १६ ॥ भवतामपिभूयान्मेयदिश्रद्दधतेवचः॥ वैशारदीधीःश्रद्धातःस्त्रीबालानांचमेयथा ॥ १७ ॥ज न्माद्याःषडिमेभावादृष्टदेहस्यनात्मनः॥ फलानामिवदक्षस्यकालेनेश्वरमूर्तिना ॥ १८ ॥

र्तुरागमनानंतरंप्रसूतये एवमपिस्वगर्भस्यक्षेमाय ॥ १४ ॥ तस्याःशोकशांत्यैधर्मस्यतत्त्वंभक्तिलक्षणम् ज्ञानमात्मानात्मविवेकस्तदुभयंप्रा दात् ईश्वरःसमर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ भूयात्भवेत् वैशारदीस्वार्थेतद्धितः देहाद्यहंकारच्छेदनिपुणेत्यर्थः ॥ १७ ॥ काऽसौवैशारदीधीरित्यपे क्षायांनारदोक्तमेवदेहात्मविवेकप्रकारमाह जन्मेतिदशभिः जन्माद्याःजायतेअस्तिवर्धतेविपरिणमतेअपक्षीयतेनश्यतीत्येवंभूताइमेषड्भावा विकारादक्षेसत्येवयथाफलानांदृश्यंतेतद्वदात्मनितथैवस्थितेदेहस्यदृष्टाइत्यर्थः ईश्वरीविकारसमर्थामूर्तिर्यस्यतेन ॥ १८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

216

तदेवंदेहधर्मैस्तद्वैलक्षण्येनात्मनोदेहाद्भेदोदर्शितः इदानीमात्मधर्मैरेवभेदंस्फुटयंस्तदहंकारादिकंत्याजयति आत्मेति आत्मानित्यः अविनाशी वारेऽयमात्मेतिश्रुतेः अव्ययःअपक्षयशून्यःऋचोअक्षरेपरमेव्योमन्निितिश्रुतेः शुद्धः निरवद्यंनिरंजनमितिश्रुतेः एकः एकमेवाद्वितीयमिति श्रुतेः क्षेत्रज्ञःविज्ञातारमरेकेनविजानीयादितिश्रुतेः आश्रयः यस्मिन्द्यौःपृथिवीचांतरिक्षमितिश्रुतेः अविक्रियः निष्कलंनिष्क्रियंशांतमिति श्रुतेः स्वदृक् आत्मज्योतिःसम्राडितिहोवाचइतिश्रुतेः हेतुः सइमाँल्लोकानसृजतेतिश्रुतेः व्यापकः सत्यंज्ञानमनंतमितिश्रुतेः असंगी असंगोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेः अनावृतः पूर्णस्यपूर्णमादायपूर्णमेवावशिष्यतइतिश्रुतेः ॥ १९ ॥ एतैर्द्वादशभिरात्मनोलक्षणैःपरैःश्रेष्ठैर्विवेकसमर्थैर्देहाद्भेदं विद्वान्असद्भावंमिथ्याबुद्धित्यजेत् ॥ २० ॥ नन्वेवंविविक्तात्मज्ञानिनोऽप्यपरोक्षानुभवेनब्रह्मताप्राप्तिःकथंस्याद्यतोऽहंकारादिकंत्यजेदित्यपे

आत्मानित्योऽव्ययःशुद्धएकःक्षेत्रज्ञआश्रयः॥ अविक्रियःस्वदृग्धेतुर्व्यापकोऽसंग्यनावृतः ॥ १९ ॥ एतैर्द्वा दशभिर्विद्वानात्मनोलक्षणैःपरैः॥ अहंममेत्यसद्भावंदेहादौमोहजंत्यजेत्॥ २० ॥ स्वर्णंयथाश्मावसुहेमकारःक्षेत्रेषुयोगैस्तदभिज्ञआप्नुयात्॥ क्षेत्रेषुदेहेषुतथात्मयोगैरध्यात्मविद्ब्रह्मगतिंलभेत॥ २१॥ अष्टौप्रकृतयः प्रोक्तास्त्रयएवहितद्गुणाः॥ विकाराःषोडशाचार्यैःपुमानेकःसमन्वयात्॥ २२॥ देहस्तुसर्वसंघातोजगत्तस्थुरितिद्विधा॥ अत्रैवमृग्यःपुरुषोनेतिनेतित्यतत्त्यजन्॥ २३॥

क्षायांतत्प्राप्तिप्रकारंसदृष्टांतमाह स्वर्णाकरक्षेत्रेषुस्फुरत्स्वर्णकणेषुश्मावसुयोगैर्धमनाद्युपायैस्तदभिज्ञउपायाभिज्ञोहेमकारोयथास्वर्णंप्राप्नुयात्आत्मयोगैरात्मप्राप्त्युपायैः ब्रह्मगतिंब्रह्मताम् अध्यात्मविदात्माधिकृतकार्यकारणसंघातज्ञाता ॥ २१ ॥ अध्यात्मविवेकमात्मप्राप्त्युपायमाह अष्टाविति त्रिभिः मूलप्रकृतिर्महदहंकारौपंचतन्मात्राणिचेत्यष्टौ त्रयःसत्वादयस्तेचप्रकृतिगुणाएवंत्रिभिन्नाः एकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानिचेतिषोडश पुमानात्माएकःप्रोक्तःकपिलादिभिराचार्यैः एकत्वेहेतुः एषुसाक्षित्वेनान्वयात् तदुक्तम् मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याःप्रकृतिविकृतयःसप्त षोडशकस्तुविकारोनप्रकृतिर्नविकृतिःपुरुषइति ॥ २२ ॥ जगत्जंगमम् तस्थुः स्थावरम् अत्रैवसर्वसंघातात्मकेदेहएवपुरुषोमृग्यःअन्वेष्टव्यःसुशकंचैतदित्याह नेतिनेतीत्यन्यापोहेक्रियमाणेस्वयमेवअतत्त्यजन् अनात्मवर्गात्पृथगुपलभ्यमानइत्यर्थः ॥ २३ ॥

मणिषुसूत्रमिवसर्वत्रानुस्यूतत्वेनान्वयः अतएवमणिभ्यःसूत्रस्येवैकैकव्यतिरेकश्च तयोर्द्वैक्यं तेनयोविवेकःपूर्वोक्तोवोतनउशताशुद्धेनात्म नामनसा सर्गस्थानसमाम्नायैःसृष्टिस्थितिसंहारैः यतोवाइमानिभूतानिजायतेइत्यादिश्रुत्युक्तसर्गाद्यनुसंधानेनेत्यर्थः विमृशद्भिर्विचारयद्भिः असत्वरैरव्यग्रैर्मृग्यतइतिपूर्वेणान्वयः ॥ २४ ॥ विमर्शप्रकारमाह बुद्धेरितिद्वाभ्यां अध्यक्षःसाक्षी ॥ २५ ॥ अतएभिर्बुद्धिभेदैःपरिणामैः पर्यस्तैःपरितःक्षिप्तैरनात्मधर्मत्वेननिरस्तैः बुद्धिधर्मत्वेहेतुः त्रिवर्णैस्त्रिगुणात्मकैः क्रियोद्भवैःकर्मजन्यैः बुद्धेरेवत्रिगुणात्मकत्वात्कर्मकर्तृत्वा च्चतस्याएवैताअवस्थाः आत्मातुबुद्ध्यन्वयात्तदवस्थावानिवाभातिनतत्त्वतइतिआत्मनःस्वरूपंबुध्येज्जानीयादित्यर्थः अत्रदृष्टांतः कुसुमध मैर्गंधैस्तदाश्रयंवायुमिव ॥ २६ ॥ ननुतर्हियथाकुसुमोपाधिकोऽपिवायोर्गंधोविवेकज्ञानेननिवर्ततेएवमात्मनःसंसारोननिवर्ततइत्याशंक्या

अन्वयव्यतिरेकेणविवेकेनोशतात्मना॥ सर्गस्थानसमाम्नायैर्विमृशद्भिरसत्वरैः॥ २४॥ बुद्धेर्जागरणंस्वप्नः सुषुप्तिरितिवृत्तयः॥ तायेनैवानुभूयंतेसोऽध्यक्षःपुरुषःपरः॥२५॥ एभिस्त्रिवर्णैःपर्यस्तैर्बुद्धिभेदैःक्रियोद्भवैः॥ स्वरूपमात्मनोबुद्ध्येद्धूमैर्वायुमिवान्वयात्॥ २६॥ एतद्वारोहिसंसारोगुणकर्मनिबंधनः॥ अज्ञानमूलोऽपा र्थोऽपिपुंसःस्वप्नइवेष्यते॥ २७॥ तस्माद्भवद्भिःकर्तव्यंकर्मणांत्रिगुणात्मनाम्॥ बीजनिर्हरणंयोगःप्रवाहोप रमोधियः॥२८॥तत्रोपायसहस्राणामयंभगवतोदितः॥ यदीश्वरेभगवतियथायैरंजसारतिः॥२९॥ गुरुशु श्रूषयाभक्त्यासर्वलब्धार्पणेनच॥ संगेनसाधुभक्तानामीश्वराराधनेनच ॥ ३० ॥

ह एतद्वारोबुद्धिद्वारकस्तदवस्थाद्वारकोवासंसारोनस्यतः हियस्मात्तबुद्धेर्येगुणाःकर्माणिचतैर्ननिबद्धतइतितथा सचाज्ञानमूलःअतःअपार्थोमि थ्याभूतोपिस्वप्नइवइष्यते वायोस्तुगंधद्रव्यसंबंधस्यावास्तवत्वाद्विषमोदृष्टांतः ॥ २७ ॥ यस्मादेवंनिवृत्तिर्घटतेतस्माद्बीजमज्ञानंतस्यनिर्ह रणंदहनं कितत् योगः कथंभूतः धियःप्रवाहंजायदादिरूपमुपरमयतीतितथा ॥ २८ ॥ तदेवंज्ञानप्रकारमुक्त्वा तत्साधनंधर्मस्यतत्त्वंनारदो क्तमेवाह तत्रेतिपंचभिः यैर्धर्मैर्यथाऽनुष्ठितैर्वाभगवतिश्रीनारायणेरतिरितियत्अयमुपायोभगवतोक्तः तथाचगीतासूक्तं यत्करोषियदश्नासि यज्जुहोषिददासियत् ॥ यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति भक्त्यामामभिजानातियावान्यश्चास्मितत्त्वतइत्यादि ॥ २९ ॥ तत्रैवांतरंगा न्धर्मानाह गुरोःशुश्रूषयाभक्त्याप्रेम्णासर्वेषांलब्धानामर्पणेनच ॥ ३० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्यालिंगानांमूर्तीनामीक्षणमर्हणमादिर्येषांवंदनादीनांतैश्च ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ निर्जितःषण्णांकामक्रोधलोभमोहमदमत्सराणामिंद्रियाणांवा वर्गोयैः ॥ ३३ ॥ भगवद्गतेर्लिंगान्याह निशम्येतित्रिभिः गुणानूभक्तवात्सल्यादीन् अतिहर्षेणउद्गताःपुलकाअश्रूणिचतैर्गद्गदंयथाभवत्येवं प्रोत्कंठोमुक्तकंठोयथाभवतितथाउद्गायतिरौतिनृत्यति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तस्यभावश्चेष्टादिस्तस्यभावोभावनातेनानुकृतेआशयाकृतीमनः शरीरेयस्य निर्दग्धंबीजमज्ञानमनुशयोवासनाचयस्यसः एवंभक्तिप्रयोगेणअधोक्षजंसम्यगेतिप्राप्नोति ॥ ३६ ॥ ततःकिमतआह अधोक्ष

श्रद्धयातत्कथायांचकीर्तनैर्गुणकर्मणाम्॥ तत्पादांबुरुहध्यानात्तल्लिंगेक्षार्हणादिभिः॥ ३१ ॥ हरिःसर्वेषुभू तेषुभगवानास्तईश्वरः॥ इतिभूतानिमनसाकामैस्तैःसाधुमानयेत्॥ ३२॥ एवंनिर्जितषड्वर्गैःक्रियतेभक्तिरीश्वरे॥ वासुदेवेभगवतिययासंलभतेरतिम्॥ ३३॥ निशम्यकर्माणिगुणानतुल्यान्वीर्याणिलीलातनुभिःकृतानि॥ यदाऽतिहर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदंप्रोत्कंठउद्गायतिरौतिनृत्यति॥ ३४ ॥ यदाग्रहग्रस्तइवक्वचिद्धसत्याक्रंदते ध्यायतिवंदतेजनम्॥ मुहुःश्वसन्वक्तिहरेजगत्पतेनारायणेत्यात्मगतिर्गतत्रपः॥३५॥ तदापुमान्मुक्तसमस्त बंधनस्तद्भावभावानुकृताशयाकृतिः॥ निर्दग्धबीजानुशयोमहीयसाभक्तिप्रयोगेणसमेत्यधोक्षजम्॥३६ अधोक्षजालंभमिहाशुभात्मनःशरीरिणःसंसृतिचक्रशातनम्॥ तद्ब्रह्मनिर्वाणसुखंविदुर्बुधास्ततोभजध्वं त्कदयेत्कदीश्वरम्॥ ३७॥ कोऽतिप्रयासोऽसुरबालकाहरेरुपासनेस्वेत्कदिच्छिद्रवत्सतः॥ स्वस्यात्मनःसख्युर शेषदेहिनांसामान्यतःकिंविषयोपपादनैः॥ ३८॥

जस्यालंभंमनसास्पर्शं पाठांतरेतस्याश्रयणं अशुभात्मनःअशुभोरागादियुक्तआत्मामनोयस्य संसृतिचक्रशातनंन्निवर्तकंबुधाविदुस्तेदेव ब्रह्मनिर्वाणंलयोमोक्षस्तदात्मकंसुखंविदुः त्कदीश्वरमंतर्यामिणम् ॥ ३७ ॥ भक्तिरशक्येतिचनमंतव्यमित्याह कइति छिद्रवत्आकाशवत्त्कदितिष्ठतोविषयाणामुपपादनैरर्जनैःकिः तत्रहेतुः सर्वदेहिनां सामान्यतोविषयनिष्ठत्वेसूकरादिसाधारण्यापत्तेरित्यर्थः नचैवमादौपौनरुक्त्यदो षःनारदोक्तानुवादरूपत्वादस्यप्रकरणस्य ॥ ३८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अनर्थकंविषयार्जनमित्याह रायःअर्थाः क्षणभंगुरमायुर्यत्यतस्यएतेकियत्प्रियंकुर्वंति तदुक्तमितिहासेषु धनंहिपुरुषोलोकेपुरुषधनमेव वा ॥ अवश्यमेकंत्यजतितस्मात्किधनतृष्णयेति ॥३९॥ यन्नदुःखेनसंभिन्नंनचयस्तमनंतरम् ॥ अभिलाषोपपन्नंचसुखंस्वर्गपदास्पदमित्येवं भूताःस्वर्गादिभोगाअपिनसेवार्हाइत्याह एवंहीति क्षयिष्णुत्वेहेतुः कृतुभिःकृताइति तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितो लोकःक्षीयतइतिश्रुतेः अतएवपुण्यतारतम्येनसातिशयाः नचनिर्मलाः स्पर्धादिमत्त्वात् नवियतेदृष्टंश्रुतंचदूषणंयस्मिन् ॥ ४० ॥ किंच यद ध्यर्थ्ययत्संकल्प्य अतःसंकल्पितात्विपर्यासंविपरीतंफलममोघमवश्यंप्राप्नोति ॥ ४१ ॥ तदेवदर्शयति सुखायेति ईहयाइच्छयाक्रिययावा

रायःकलत्रंपशवःसुतादयोगृहामहीकुंजरकोशभूतयः ॥ सर्वेऽर्थकामाःक्षणभंगुरायुषःकुर्वंतिमर्त्यस्यकि यत्प्रियंचलाः ॥ ३९ ॥ एवंहिलोकाःक्रतुभिःकृताअमीक्षयिष्णवःसातिशयाननिर्मलाः ॥ तस्माददृष्टश्रुतदू षणंपरंभक्त्यैकयेशंभजतात्मलब्धये ॥ ४० ॥ यदध्यर्थ्येहकर्माणिविद्वन्मान्यसकृन्नरः ॥ करोत्यतोविपर्या सममोघंविंदतेफलम् ॥ ४१ ॥ सुखायदुःखमोक्षायसंकल्पइहकर्मिणः ॥ सदाप्नोतीहयादुःखमनीहायासु खावृतः ॥ ४२ ॥ कामान्कामयतेकाम्यैर्यदर्थमिहपूरुषः ॥ सवैदेहस्तुपारक्र्योभंगुरोयात्युपैतिच ॥ ४३ ॥ कि मुव्यवहितापत्यदारागारधनादयः ॥ राज्यंकोशगजामात्यभृत्यात्माममतास्पदाः ॥ ४४ ॥ किमेतैरात्मनस्तु च्छैःसहदेहेननश्वरैः ॥ अनर्थैरर्थसंकाशैर्नित्यानंदमहोदधेः ॥ ४५ ॥ निरूप्यतामिहस्वार्थःकियान्देहभृतो ऽसुराः ॥ निषेकादिष्ववस्थासुक्लिश्यमानस्यकर्मभिः ॥ ४६ ॥ कर्माण्यारभतेदेहीदेहेनात्मानुवर्तिना ॥ कर्म भिस्तनुतेदेहमुभयंत्वविवेकतः ॥ ४७ ॥

यःपूर्वमनीहायाहेतोःसुखेनावृतोव्याप्तआसीत्सईइयादुःखमाप्नोत्येव ॥ ४२ ॥ किंच कामान्भोगान् काम्यैर्विषयैःकर्मभिर्वा पारक्यः श्वादिभोग्योनत्वात्मीयोभंगुरश्च ॥ ४३ ॥ किमुदेहात्व्यवहिताःअपत्यादयोममताविषयाःपारक्याइतिवक्तव्यम् ॥ ४४ ॥ किंच स्वयंपुरु षार्थरूपस्यकिमेतैरतितुच्छैरित्याह किमेतैरिति ॥ ४५ ॥ भोगावसराभावाच्चएतैःकउपयोगइत्याह निरूप्यतामिति प्राचीनैःकर्मभिःक्लिश्य मानस्य कर्मभिःकियानर्थइतिवान्वयः ॥ ४६ ॥ ननुकर्मसुसमाप्तेषुभोगावसरःस्यात्तत्राह कर्माणीति नचेदंकर्मतस्यफलंदेहादिकंचपरमा र्थइत्याह उभयंकर्मचदेहंच अविवेकतःअज्ञानेनैवतनुते ॥ ४७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अर्थादयोयदपाश्रयायदधीनास्तंहरिंभजध्वम् ॥ ४८ ॥ भूतानांप्राणिनांजीवसंज्ञितःअंतर्यामी ॥ ४९ ॥ असुराणामस्माकंतद्भजनेअनधिकारइत्यपिनवाच्यमित्याह देवइतिपंचभिः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अमलयानिष्कामया अन्यद्विडंबनंनटनमात्रम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ अच्युततामृततत्वम् ॥ ५४ ॥ अध्यायद्वयोक्तमुपसंहरति एतावानिति तदीक्षणंगोविंददृष्ट्यासंमाननम् ॥ ५५ ॥ इतिसप्तमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

तस्मादर्थाश्चकामाश्चधर्माश्चयदपाश्रयाः॥ भजतानीहयात्मानमनीहंहरिमीश्वरम्॥४८॥सर्वेषामपिभूतानांहरिरात्मेश्वरःप्रियः॥ भूतैर्महद्भिःस्वकृतैःकृतानांजीवसंज्ञितः ॥ ४९ ॥ देवोऽसुरोमनुष्योवायक्षोगंधर्वएववच॥ भजन्मुकुंदचरणंस्वस्तिमान्स्याद्यथावयम् ॥ ५० ॥ नालंद्विजत्वंदेवत्वमृषित्वंवाऽसुरात्मजाः ॥ प्रीणनायमुकुंदस्यनवृत्तंनबहुज्ञता॥ ५१ ॥ नदानंनतपोनेज्यानशौचंनव्रतानिच॥ प्रीयतेऽमलयाभक्त्याहरिरन्यद्विडंबनम्॥ ५२ ॥ ततोहरौभगवतिभक्तिंकुरुतदानवाः॥ आत्मौपम्येनसर्वत्रसर्वभूतात्मनीश्वरे॥ ५३ ॥ दैतेयायक्षरक्षांसिस्त्रियःशूद्राव्रजौकसः॥ खगामृगाःपापजीवाःसंतित्यच्युततांगताः॥५४॥ एतावानेवलोकेऽस्मिन्पुंसःस्वार्थःपरःस्मृतः॥ एकांतभक्तिर्गोविंदेयत्सर्वत्रतदीक्षणम्॥ ५५॥ ॥ इतिश्रीभ०म०सप्तमस्कंधेदैत्यपुत्रानुशासनंनामसप्तमोऽध्यायः॥ ७॥ ॥ ८ ॥ नारदउवाच अथदैत्यसुताःसर्वेश्रुत्वातदनुवर्णितम्॥ जगृहुर्निरवद्यत्वान्नैवगुर्वनुशिक्षितम्॥ १ ॥ अथाचार्यसुतस्तेषांबुद्धिमेकांतसंस्थिताम्॥ आलक्ष्यभीतस्त्वरितोराज्ञआवेदयद्यथा॥२॥ श्रुत्वातदप्रियंदैत्योदुःसहंतनयानयम्॥कोपावेशचलद्गात्रःपुत्रंहंतुंमनोदधे॥ ३॥ क्षिप्त्वापरुषयावाचाप्रक्षादमतदर्हणम्॥ आहक्षमाणःपापेनतिरश्चीनेनचक्षुषा॥ ४॥

अष्टमेतिरुषासूनुंनिघ्नन्दैत्योहतःस्वयम् ॥ आविर्भूयनृसिंहेनसचब्रह्मादिभिःस्तुतः ॥ १ ॥ अंतःकृपासुधापूर्णोबहिःक्रोधोनृकेसरी ॥ दैत्येंद्रमरिभावेनभजंतंसमभावयत् ॥ २ ॥ १ ॥ एकांतसंस्थितांप्रत्यङ्निष्ठां यथायथावत् ॥ २ ॥ सचहंतुंमनोदधे कथंभूतः कोपस्यावेशेनोद्रेकेणचलद्गात्रंवपुर्यस्यसः ॥ ३ ॥ क्षिप्त्वातिरस्कृत्य पापेनसरोषेण तिरश्चीनेनवक्त्रेण ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ मंदात्मन्अल्पबुद्धे मदाज्ञाऽतिलंघिनंत्वामद्ययमालयंनेष्यामि ॥ ६ ॥ अभीतवत् किंबलंयस्यसः॥५ ः:कस्यबलेनेत्यर्थः ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ वशंप्रणीताइत्यत्रहेतुः सईश्वरइति उरवःक्रमाःपादविक्षेपायस्य बहुपराक्रमइतिवा ओजआदिरूपः सत्त्वंधैर्यंबुद्धिर्वा ॥ ९ ॥ ननु मच्छत्रुरसौकथंममापिसएवबलंस्यादतआह जहीति आत्मनःस्वस्यस्वभावंत्यज यतःअजितादात्मनोमनसःऋतेविनाअन्येविद्विषोनसंति किंच तद्धितदेवहि साम्येनमनसोधारणमेवसमर्हणमाराधनम् ॥ १० ॥ ननुमयादिग्विजयेसर्वेरिपवोजिताआतःसांप्रतंविद्विषोनसंतीतिचेत्स

प्रश्रयावनतंदांतंबद्धांजलिमवस्थितम्॥ सर्पःपदाहतइवश्वसन्प्रकृतिदारुणः॥ ५॥ हेदुर्विनीतमंदात्मन्कुल भेदकराधम॥ स्तब्धंमच्छासनोद्भूतंनेष्येत्वाऽद्ययमक्षयम्॥६॥ क्रुद्धस्ययस्यकंपंतेत्रयोलोकाःसहेश्वराः॥त स्यमेऽभीतवन्मूढशासनंकिंबलोऽत्यगाः॥ ७॥ प्रह्लादउवाच नकेवलंमेभवतश्चराजन्सवैबलंबलिनांचा परेषाम्॥ परेऽवरेऽमीस्थिरजंगमायेब्रह्मादयोयेनवशंप्रणीताः॥८॥ सईश्वरःकालउरुक्रमोऽसावोजःसहः सत्ववलेंद्रियात्मा॥ सएवविश्वंपरमःस्वशक्तिभिःसृजत्यवत्यत्तिगुणत्रयेशः॥९॥ जह्यासुरंभावमिमंत्वमा त्मनःसमंमनोधत्स्वनसंतिविद्विषः॥ ऋतेऽजितादात्मनउत्पथस्थितात्तद्धिद्ध्यनंतस्यमहत्समर्हणम्॥ १०॥द स्यून्पुराषण्णविजित्यलुंपतोमन्यंतएकेस्वजितादिशोदश॥ जितात्मनोज्ञस्यसमस्यदेहिनांसाधोःस्वमोहप्र भवाःकुतःपरे॥ ११॥ हिरण्यकशिपुरुवाच व्यक्तंत्वंमर्तुकामोऽसियोतिमात्रंविकत्थसे॥ मुमूर्षूणांहिमं दात्मन्ननुस्युर्विप्लवागिरः॥१२॥ यस्त्वयामंदभाग्योक्तोमदन्योजगदीश्वरः॥ क्वासौयदिससर्वत्रकस्मात्स्तं भेनदृश्यते॥ १३॥

त्यंतत्राह दस्यूनिति हेराजन् एकेभवादृशामंदाःपुराआदौलुंपतःसर्वस्वंहरतःषडिंद्रियलक्षणाञ्छत्रून्नविजित्यअजित्वा दशदिशःस्वयंजि तामन्यंते साधोस्तुजितचित्तस्यदेहिनांसमस्यज्ञस्यविदुषःस्वाज्ञानकल्पिताःपरेशत्रवःकुतःस्युः ॥ ११ ॥ व्यक्तंनिश्चितं विप्लवाःअनन्विताइ त्यर्थः॥ १२ ॥ हेमंदभाग्य मदन्योजगदीश्वरोयद्यस्तितर्ह्यसौक्वास्ति प्रह्लादआह ससर्वत्रास्ति हिरण्यकशिपुराह तर्हिकस्मात्तस्तंभेनास्ति प्रह्लादस्तुतंस्तंभंनिरीक्ष्यमाणोनमस्यन्नाह दृश्यतइति ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हिरण्यकशिपुस्तुनत्रतमपश्यन्नाह सोऽहमिति विकत्थमानस्यविपरीतंब्रुवाणस्यतेशिरःकायाद्धरामिपृथक्करोमि ॥ १४ ॥ प्रक्रादेनमूर्ध्निबद्धां जलिनानिरीक्ष्यमाणंस्तंभंमुष्टिनाताडितवान् ॥ १५ ॥ १६ ॥ तत्पदंध्वनेराश्रयंनददर्श येननादेनदैत्यावितत्रसुः ॥ १७ ॥ भगवांस्तदास्तंभं विदार्यअदृश्यतदृश्योबभूव किमर्थं निजभृत्येनप्रक्रादेनयद्भाषितंस्तंभेदृश्यतइतितत्सत्यंविधातुंकर्तुं तथाअखिलेषुभूतेषुआत्मनोव्याप्तिंच सत्यांकर्तुंस्तंभेअदृश्यत तत्किमर्थं भौतिकेषुचभावेषुभूतेष्वथमहत्सुच भगवानास्तइतितेनैवभृत्येनभाषितंतत्सत्यंकर्तुंतथाअदृश्यत अत्य द्भुतंदैत्यघातकमतिघोररूपमुद्वहन्दधत् तत्किमर्थं निजभृत्यैःसनकादिभिःशापानंतरमनुतप्तैर्भाषितंयत्त्रिभिर्जन्मभिःशापमोक्षोभवत्विति तत्सत्यंकर्तुंभगवांस्तथाअदृश्यत तथाअत्यद्भुतंरूपंब्रह्मरुद्रादिभिरदृष्टमश्रुतंचरूपमुद्वहन् तच्चनृगाकारंनचमनुष्याकारमुद्वहन् सभायांमध्येअ

सोऽहंविकत्थमानस्यशिरःकायाद्धरामिते॥गोपायेतहरिस्त्वाद्ययस्तेशरणमीप्सितम्॥ १४॥ एवंदुरुक्तैर्मुहुर र्दयन्रुषासुतंमहाभागवतंमहासुरः॥ खड्गंप्रगृह्योत्पतितोवरासनात्स्तंभंततादातिबलःस्वमुष्टिना॥ १५॥ तदैवतस्मिन्निनदोऽतिभीषणोबभूवयेनांडकटाहमस्फुटत् ॥ यंवैस्वधिष्ण्योपगतंत्वजादयःश्रुत्वास्वधामाप्ययमंगमेनिरे॥ १६॥ सविक्रमन्पुत्रवधेऽसुरोजसानिशम्यनिर्ह्रादमपूर्वमद्भुतम्॥ अंतःसभायांनददर्शतत्पदंवितत्रसुर्येनसुरारियूथपाः॥ १७॥ सत्यंविधातुंनिजभृत्यभाषितंव्याप्तिंचभूतेष्वखिलेषुचात्मनः॥ अदृश्यताद्भुतरूपमुद्वहन्स्तंभेसभायांनृगंनमानुषम्॥ १८॥

दृश्यत तत्किमर्थं निजभृत्येनहिरण्यकशिपुनाब्रह्माणंप्रतियद्भाषितं भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्योमृत्युर्माभून्ममप्रभोइति तथानांतर्नबहिरितिननरैर्नमृगैरपीति ब्रह्मणाचनिजभृत्येनतथास्त्वितियद्भाषितंतदुभयोर्वाक्यंसत्यंकर्तुं नहितद्ब्रह्मसृष्टंभूतंनचनरोवामृगोवानचसभागृहस्यांतःनचप्रांगणवद्बहिःएवंताभ्यांयद्भाषितंतत्सत्यंकर्तुं यच्चहिरण्यकशिपुनाभाषितं नूनमेतद्विरोधेनमृत्युर्मेभवितेति यच्चनारदेननिजभृत्येनभाषितंमिद्रंप्रति अयंमहांस्त्वयासंस्थांमृत्युंनप्राप्स्यति अनंतानुचरःअकुतश्चिद्भयोऽमरइति अनेनस्वभक्तपक्षपातित्वंचयद्भाषितंतच्चसत्यंकर्तुंतथाअदृश्यत चकारान्निजभाषितंच किंतत् कौंतेयप्रतिजानीहिनमेभक्तःप्रणश्यतीति तथा तेषामहंसमुद्धर्तामृत्युसंसारसागरादित्यादि तच्चसत्यं कर्तुमदृश्यतेतिद्रष्टव्यं अलमतिविस्तरेण ॥ १८ ॥

॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सदैत्यएवमद्भुतंध्वनिंश्रुत्वातदाश्रयंसत्वंप्राणिविशेषंसर्वतोविलोकयन्स्तंभमध्यान्निर्गच्छंतंनृसिंहमृगेंद्रयोर्मिश्ररूपंदृष्ट्वाअहोकिमेतदितिमीमांसित
वानितिशेषः ॥ १९ ॥ तस्यैवमलंभयानकंतन्नृसिंहरूपंमीमांसमानस्यायतःसन्नृसिंहरूपोहरिःसमुत्थितः भयानकत्वमेवदर्शयंस्तद्रूपम
नुवर्णयति त्रिभिः प्रतप्तंचामीकरंसुवर्णंतद्वत्पिंगानिचंडानिलोचनानियस्मिन् सटाजटाःकेसराःकंठरोमाणिस्फुरद्भिःसटाकेसरैर्जृंभितंसाटोप
माननंयस्मिन् ॥ २० ॥ करालास्तुंगादंष्ट्रायस्मिन् करवालःखड्गस्तद्वच्चंचलाक्षुरांतवत्तीक्ष्णाचजिह्वायस्मिन् भ्रुकुटीयुक्तेनमुखेनोल्बणं स्त
ब्धावनग्रौशंकुवद्ऊर्ध्वौकर्णौयस्मिन् गिरिकंदरवदद्भुतंव्यात्तंप्रस्तृतमास्यंनासेचयस्मिन् हनूकपोलप्रांतौतयोर्भेदेनविदारणेनभीषणंकर्णांतमुख
विस्तारमित्यर्थः ॥ २१ ॥ दिविस्पृक्कायोयस्मिन् अलुक्समासः अदीर्घाङ्ग्रीवापीवराचस्थूलाग्रीवायस्मिन् उरुविशालंवक्षःस्थलंय

**ससत्वमेनंपरितोविपश्यन्स्तंभस्यमध्यादनुनिर्जिहानम्॥ नायंमृगोनापिनरोविचित्रमहोकिमेतन्नृमृगेंद्र
रूपम्॥१९॥मीमांसमानस्यसमुत्थितोऽग्रतोनृसिंहरूपस्तदलंभयानकम्॥ प्रतप्तचामीकरचंडलोचनंस्फुर
त्सटाकेसरजृंभिताननम्॥ २०॥करालदंष्ट्रंकरवालचंचलक्षुरांतजिह्वंभ्रुकुटीमुखोल्बणम्॥ स्तब्धोर्ध्वकर्णं
गिरिकंदराद्भुतव्यात्तास्यनासंहनुभेदभीषणम्॥ २१॥ दिविस्पृशत्कायमदीर्घपीवरग्रीवोरुवक्षस्थलमल्प
मध्यम्॥ चंद्रांशुगौरैश्छुरितंतनूरुहैर्विष्वक्भुजानीकशतंनखायुधम्॥२२॥ दुरासदंसर्वनिजेतरायुधप्रवे
कविद्रावितदैत्यदानवम्॥ प्रायेणमेऽयंहरिणोरुमायिनावधःस्मृतोऽनेनसमुद्यतेनकिम्॥ २३॥ एवंब्रु
वंस्त्वभ्यपतद्गदायुधोनदन्नृसिंहंप्रतिदैत्यकुंजरः॥ अलक्षितोऽग्नौपतितःपतंगमोयथान्नृसिंहौजसिसोऽसुर
स्तदा॥ २४॥**

स्मिंस्तच्चतच्च अल्पंमध्यमुदरंयस्मिन् चंद्रांशुवद्गौरैस्तनूरुहैर्लोमभिश्छुरितंव्याप्तं विष्वंचःसर्वतःप्रस्तृताभुजास्तेषामनीकानिस्तोमास्तेषांशता
नियस्मिन् नखान्येवायुधानियस्मिन् ॥ २२ ॥ दुरासदंप्राप्तुमशक्यं सर्वाणिचनिजानिचक्रादीनिइतराणिवज्रादीनितएवायुधप्रवेकाःशस्त्रो
त्तमास्तैर्द्राविताःदैत्यदानवायेनतद्रूपंमीमांसमानस्यायतःसमुत्थितइतिपूर्वेणैवान्वयः तदाविर्भावप्रयोजनविमर्शपूर्वकंतेनसहदैत्यस्ययुद्धमाह
सप्तभिः प्रायेणमहामायिनाहरिणामेऽयमेवंभूतोवधोमृत्युहेतुःस्मृतश्चितस्तथाऽप्यनेनसमुद्यतेनकिंनकिंचित्स्यादित्येवंब्रुवंस्तमभ्यपतदित्य
न्वयः ॥ २३ ॥ तदासोऽसुरोनृसिंहस्यौजसिदीप्तौपतितःसन्अलक्षितःअदृष्टोऽभूत् ॥ २४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सत्वधामनिसत्वप्रकाशेहरौपतितस्यतमोमयस्यादर्शनंतद्विचित्रंनभवति तत्रहेतुः योहरिःपुरासृष्ट्यादौप्रलयकालीनंतमःनुअहोअपिबत् ॥ २५ ॥ तस्मिन्विक्रमंततस्तःप्रहरंतं हस्तादुत्कलितोनिःसृतः ॥ २६ ॥ तदाअमरादेवाःसर्वेधिष्ण्यपाअसाध्वमन्यंत लृतान्योकांसिस्था नानियेषांतेतद्वियाघनच्छदाःमेघांतरिताःसंतः यस्यहस्तात्स्वयंमुक्तस्तंनृहरिंस्ववीर्याच्छंकितंमन्यमानःखड्गचर्मणीप्रगृह्यपुनस्तमासज्जतअ भ्यपद्यतेत्यन्वयः ॥ २७ ॥ श्येनस्येववेगोयस्यतं शतचंद्रवर्त्मभिःखड्गचर्ममार्गैःअच्छिद्रंयथाभवत्येवमुपर्यधश्चरंतं अट्टहासमेवाह स्वरंतीव्रं उत्स्वनेनमहाशब्देनोल्बणंभयंकरं तद्भयेनहरेस्तेजसाचनिमीलितेअक्षिणीयस्य ॥ २८ ॥ ग्रहणेदृष्टांतः व्यालोयथाआखुंमूषकं विदारणे

नतद्विचित्रंखलुसत्त्वधामनिस्वतेजसायोनुपुरापिबत्तमः॥ ततोऽभिपद्याभ्यहनन्महासुरोरुषानृसिंहंगदयो रुवेगया॥२५॥ तंविक्रमंतंसगदंगदाधरोमहोरगंतार्क्ष्यसुतोयथाऽग्रहीत्॥ सतस्यहस्तोत्कलितस्तदाऽसुरो विक्रीडतोयद्वदहिर्गरुत्मतः॥ २६॥ असाध्वमन्यंतदृतौकसोऽमराघनच्छदाभारतसर्वधिष्ण्यपाः॥ तंमन्य मानोनिजवीर्यशंकितंयद्धस्तमुक्तोनृहरिंमहासुरः॥पुनस्तमासज्जतखड्गचर्मणीप्रगृह्यवेगेनजितश्रमोमृधे ॥ २७॥ तंश्येनवेगंशतचंद्रवर्त्मभिश्चरंतमच्छिद्रमुपर्यधोहरिः॥ कृत्वाऽट्टहासंखरमुत्स्वनोल्बणंनिमीलिता क्षंजगृहेमहाजवः॥२८॥विष्वक्स्फुरंतंग्रहणातुरंहरिर्व्यालोयथाऽखंकुलिशाक्षतत्वचम्॥ द्वार्यूरआपात्य ददारलीलयानखैर्यथाऽहिंगरुडोमहाविषम्॥ २९॥ संरंभदुष्प्रेक्ष्यकराललोचनोव्यात्ताननांतंविलिहन्स्व जिह्वया॥ असृग्लवाक्तारुणकेसराननोयथांत्रमालीद्विपहत्ययाहरिः॥३०॥नखांकुरोत्पाटितदृत्सरोरुहं विसृज्यतस्यानुचरानुदायुधान्॥ अहन्समंतान्नखशस्त्रपार्ष्णिभिर्दोर्दंडयूथोऽनुपथान्सहस्रशः॥ ३१ ॥

दृष्टांतः अहिंगरुडइवेति विष्वक्सर्वतःस्फुरंतंनिःसरंतं ग्रहणेनातुरंविवशं इंद्रेणसहयुद्धेतत्प्रयुक्तेनकुलिशेननक्षतात्वगपियस्य द्वारिसभायां नांतर्नबहिः ऊरेऊरौनिपात्यनभूमौनचांबरे नखैःव्यसुभिःअसुमद्भिर्वा एवंदिवानक्तपरिहारायसंध्यायामितिद्रष्टव्यम् ॥ २९ ॥ दैत्यवधमुक्त्वा तद्भृत्यवधमाह द्वाभ्यां संरंभेणदुष्प्रेक्ष्याणिकरालानिलोचनानियस्यअसृजोरक्तस्यलवैर्बिंदुभिरक्ताःसिक्ताः अतएवअरुणाःकेसराआननं चयस्यसः कइव द्विपहत्ययागजवधेनहरिःसिंहोयथा एवंभूतस्तस्यानुचरान्अहन्नित्युत्तरेणान्वयः अंत्राणांमालाकंठेविद्यतेयस्य ॥ ३० ॥ नखांकुरैरुत्पाटितंवृत्सरोरुहंयस्यतं दोर्दंडानांयूथानिसमूहायस्यसः तंदैत्येंद्रमनुपंथायेषांतान् अन्यानपितत्पक्षपातिनइत्यर्थः ॥ ३१ ॥

दैत्यवधव्यग्रस्यनृहरेराटोपमाह द्वाभ्याम् सटाभिरवधूताःप्रकंपिताजलदामेघाःपरापतन्व्यशीर्यंत अनेनयेमेघांतरितादेवास्तेस्पष्टंपश्यंत्वि
त्याज्ञांदत्तवानित्यर्थः तस्यदृष्ट्याविमुष्टंरोचिर्येषांग्रहाणांतेतिरस्कृतप्रभाअभवन्निति शेषः दिगिभादिग्गजाः ॥ ३२ ॥ तस्यसटाभिरुत्क्षिप्ता
निविमानानितैःसंकुलाव्याप्तासतीप्रोत्सर्पतस्थानात्प्रकर्षेणोदसर्पत्चलिता ॥ ३३ ॥ स्वभृत्यैश्वर्यमाश्चर्यमिवमत्वाकौतूहलेनतस्यासनेउपवि
ष्टंभयात्कोपिनबभाजनासेवत नलक्षितोद्वैरथःप्रतियोद्धायेन ॥ ३४ ॥ लोकत्रयस्यमस्तकज्वरंशिरोव्यथेवदुःसहम् प्रहर्षस्यवेगेनउत्कलि
तानिविकसितानिआननानियासांताःसुरस्त्रियःपुष्पवर्षैर्नृहरिंववृषुः ॥ ३५ ॥ नाकिनांदेवानांविमानावलिभिर्नभस्तलंसंकीर्णमास सुराणामा

सटाऽवधूताजलदाःपरापतन्ग्रहाश्चतद्दृष्टिविमुष्टरोचिषः ॥ अंभोधयःश्वासहताविचुक्षुभुर्निर्ह्रादभीतादि
गिभाविचुक्रुशुः ॥ ३२ ॥ द्यौस्तत्सटोक्षिप्तविमानसंकुलाप्रोत्सर्पतक्ष्माचपदाऽतिपीडिता ॥ शैलाःसमुत्पेतु
रमुष्यरंहसातत्तेजसाखंककुभोनरेजिरे ॥ ३३ ॥ततःसभायामुपविष्टमुत्तमेनृपासनेसंद्धततेजसंविभुम् ॥ अ
लक्षितद्वैरथमत्यमर्षणंप्रचंडवक्त्रंनवभाजकश्चन ॥ ३४ ॥ निशम्यलोकत्रयमस्तकज्वरंतमादिदैत्यंहरिणा
हतंमृधे ॥ प्रहर्षवेगोत्कलितानना मुदुःप्रसूनवर्षैर्ववृषुःसुरस्त्रियः ॥ ३५ ॥ तदाविमानावलिभिर्नभस्तलंदिदृक्ष
तांसंकुलमासनाकिनाम् ॥ सुरानकादुंदुभयोऽथजघ्निरेगंधर्वमुख्याननृतुर्जगुःस्त्रियः ॥ ३६ ॥ तत्रोपव्रज्यविबु
धाब्रह्मेंद्रगिरिशादयः ॥ ऋषयःपितरःसिद्धाविद्याधरमहोरगाः ॥ ३७ ॥ मनवःप्रजानांपतयोगंधर्वाप्सरचार
णाः ॥ यक्षाःकिंपुरुषास्तातवैतालाःसिद्धकिन्नराः ॥ ३८ ॥ तेविष्णुपार्षदाःसर्वेसुनंदकुमुदादयः ॥ मूर्ध्निबद्धांज
लिपुटाआसीनंतीव्रतेजसम् ॥ ईडिरेनरशार्दूलंनातिदूरचराःपृथक् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच नतोऽस्म्यनंतायदुरंत
शक्तयेविचित्रवीर्यायपवित्रकर्मणे ॥ विश्वस्यसर्गस्थितिसंयमान्गुणैःस्वलीलयासंदधतेऽव्ययात्मने ॥ ४० ॥

नकाःपटहास्तैर्जघ्निरेवादिताःस्त्रियोऽप्सरसोननृतुर्गंधर्वाजगुः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ गंधर्वाप्सरसश्चारणाश्चेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ नरशार्दूलंपुरुषोत्तमम्
॥ ३९ ॥ ब्रह्मादयोनृसिंहस्यशंकयाकुलचेतसः आराद्देवास्तुवन्सप्तदशश्लोकै.पृथक्पृथक् हेअनंतअनंतत्वांप्रसादयितुमनंतायनतोऽ
स्मि अनंतत्वेहेतुः दुरंताअनंताःशक्तयोयस्य तत्कुतः विचित्राणिवीर्याणिप्रभावायस्य तत्किमर्थम पवित्राणिश्रवणमात्रेणशोधकानिकर्मा
णियस्य विचित्रवीर्यत्वमेवाह विश्वस्येति संदधतेसम्यक्कुर्वते एवमपिअव्ययात्मनेअप्रच्युतस्वरूपाय ॥ ४० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रुद्रस्तुतत्कापकालोभिज्ञोनायंकोपावसरइतितंप्रार्थयते कोपइति सहस्रयुगांतस्तवकोपस्यकालः कोपायोग्यश्चायंकालइत्याह अल्पक अत्यल्पःअसुरोहतः अतःकोपानिवर्त्त्याप्रह्लादंमाहिंसीरित्याह तत्सुतमिति यद्वा अकालेप्ययंकोपोऽस्यभक्तस्यरक्षणार्थमितिचेत्तर्हीदानीं कोपंत्यक्त्वाइमंपाहीत्यर्थः ॥ ४१ ॥ इंद्रस्तुनास्माकंहविर्भागादिलाभःपुरुषार्थःकितुत्वत्परिचर्यैव भवतापुनरनेनसंरंभेणस्वकार्यमेवसाधितं तस्यचसिद्धत्वाद्उपसंहरैनंक्रोधमित्याशयेनाह हेपरमनोऽस्मांस्त्रायतारक्षताभवतास्वीयाएवभागादैत्यात्मत्याद्दताः अंतर्यामिणस्तवैवयज्ञेषु भोक्तृत्वात् अस्मदीयंहृदयकमलंत्वद्गृहमेवएतावत्पर्यंतंभयहेतुत्वेनास्मत्स्मृतिपथेनित्यंस्थितेनदैत्येनाक्रांतंव्याप्तंसत्प्रत्यबोधिभयापाकरणेन विकाशंनीतम् ननुतवत्रैलोक्यैश्वर्यसाधनार्थमयमुद्यमइतिचेत्तत्राह कालयस्तमिति तेत्वाम् हेनारसिंहनरस्यसिंहस्यचाकाराभ्यामाविर्भूत

श्रीरुद्रउवाच कोपकालोयुगांतस्तेहतोऽयमसुरोऽल्पकः ॥ तत्सुतंपाह्युपसृतंभक्तंतेभक्तवत्सल ॥ ४१ ॥ इंद्रउवाच प्रत्यानीताःपरमभवतात्रायतानःस्वभागादैत्याक्रांतंहृदयकमलंत्वद्गृहंप्रत्यबोधि ॥ कालग्रस्तं कियदिदमहोनाथशुश्रूषतांतेमुक्तिस्तेषांनहिबहुमतानारसिंहापरैःकिम्॥४२॥ ऋषयऊचुः त्वंनस्तपःपर ममात्ययदात्मतेजोयेनेदमादिपुरुषात्मगतंससर्ज॥ तद्विप्रलुप्तममुनाऽद्यशरण्यपालरक्षागृहीतवपुषापुनर न्वमंस्थाः॥ ४३॥ पितरऊचुः श्राद्धानिनोऽधिबुभुजेप्रसभंतनूजैर्दत्तानितीर्थसमयेऽपितिलांब्वसभ्यः ॥ तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद्यआर्च्छत्तस्मैनमोनृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे॥ ४४॥

अपरैःस्वर्गादिभिःकिं ॥ ४२ ॥ ऋषयस्तुतपःप्रवर्तनेनास्माकंमहानुग्रहःकृतइत्याहुः त्वंनोयदात्थपरमंध्यानलक्षणंतपः परमत्वेहेतुः आत्म नस्तवतेजःप्रभावरूपम् तदेवाहुःयेनतपसाआत्मनिलीनमिदंविश्वंससर्जसृष्टवानसितत्अमुनादैत्येनविप्रलुप्तंकुंठितंसत् हेशरण्यपाल अद्यर क्षार्थंगृहीतेनानेनवपुषापुनरपितपःकुरुतेत्यनुज्ञातवानसितस्मैतेनमइत्युत्तरश्लोकचतुर्थपादस्यानुषंगः ॥ ४३ ॥ पितरस्तुश्राद्धोद्धरणेनपरमोप कारिणंश्रीनृसिंहंप्रणमंति श्राद्धानिश्रद्धायुक्तानिपिंडादीनिनोऽस्मभ्यंपुत्रैर्दत्तानिप्रसभंबलाद्यःस्वयमधिकृत्यबुभुजे किंच तीर्थस्नानसमयेद त्तंतिलोदकमप्यपिबत् तानिपिंडान्युदकानिचतस्योदराद्यआर्च्छत्आत्तवान् कथंभूतात्नखैर्विदीर्णावपायस्यतस्मात् वपाविदारणस्यतद्व तपिंडोद्धरणमेवफलमितिभावः ॥ ४४॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

योगसिद्धांगतिमणिमादि[illegible]द्धिं नानाअनेकेदर्पायस्यतं तस्मैतुभ्यंनताःस्मोवयम् ॥ ४५ ॥ तंत्वामुद्दिश्यविद्यामंतर्धानादिलक्षणामनुराद्धांस
प्राप्तांयोबलवीर्यदृप्तःअस्मान्व्यषेधत्सभवतासंख्येयुद्धेहतस्तंत्वांप्रणताःस्मः ॥ ४६ ॥ रत्नानिफणासुस्थितानितथास्त्रीरत्नानिचउत्तमाःस्त्रि
यःआसांस्त्रीणामस्माकंचदत्तआनंदोयेनतत्संबोधनम् ॥ ४७ ॥ नृसिंहेनावलोकिताःसंतोमूर्ध्निबद्धांजलयोमनवःप्रोचुः मनवोवयंधर्मपाल
काःपरिभूताःसेतवोवर्णाश्रमधर्ममर्यादायेषांते अनुशाधिअनुशिक्षय ॥ ४८ ॥ प्रजापतयोपितदवलोकिताःप्रोचुः हेपरेशतेत्वयाअभिसृ
ष्टाःप्रजास्रष्टौप्रेरितावयंप्रजेशायेननिषिद्धाःसंतःप्रजानसृजामःसएषभिन्नवक्षोयस्यनुनिश्चितंशेतेमृतःअतःपरंप्रजाःसृजामइतिलृष्यंतःप्राहुः

सिद्धाऊचुः योनोगतिंयोगसिद्धामसाधुरहारषीद्योगतपोबलेन ॥ नानादर्पंतन्नखैर्निर्ददारतस्मैतुभ्यंप्रण
ताःस्मोनृसिंह ॥ ४५ ॥ विद्याधराऊचुः विद्यांपृथग्धारणयाऽनुराद्धांन्यषेधदज्ञोबलवीर्यदृप्तः ॥ सयेनसं
ख्येपशुवद्धतस्तंमायानृसिंहंप्रणताःस्मनित्यम् ॥ ४६ ॥ नागाऊचुः येनपापेनरत्नानिस्त्रीरत्नानिहृतानिनः ॥
तद्दृक्षःपाटनेनासांदत्तानंदनमोऽस्तुते ॥ ४७ ॥ मनवऊचुः मनवोवयंतवनिदेशकारिणोदितिजेनदेवप
रिभूतसेतवः ॥ भवताखलःसउपसंहृतःप्रभोकरवामतेकिमनुशाधिकिंकरान् ॥ ४८ ॥ प्रजापतयऊचुः
प्रजेशावयंतेपरेशाभिसृष्टानयेनप्रजावैसृजामोनिषिद्धाः ॥ सयषत्वयाभिन्नवक्षानुशेतेजगन्मंगलंसत्त्वमू
र्तेऽवतारः ॥ ४९ ॥ गंधर्वाऊचुः वयंविभोतेनटनाट्यगायकायेनात्मसाद्वीर्यबलौजसाकृताः ॥ सएषनीतो
भवतादशामिमांकिमुत्पथस्थःकुशलायकल्पते ॥ ५० ॥ चारणाऊचुः हरेतवांघ्रिपंकजंभवापवर्गमाश्रि
ताः ॥ यदेषसाधुहृच्छयस्त्वयाऽसुरःसमापितः ॥ ५१ ॥

हेसत्त्वमूर्तेतवायमवतारोजगतोमंगलंमंगलार्थम् ॥ ४९ ॥ गंधर्वाअपितदवलोकिताःप्रोचुः हेविभोवयंतेत्वदीयानटानर्तकाःनाट्येनृत्येगाय
काश्चयेनस्वाधीनाःकृताः कथंभूतेन वीर्यशौर्यबलंशक्तिःताभ्यामोजःप्रभावोयस्यतेन सएषभवताइमांदशांमृतिंनीतः उचितंचैतदित्याहुः
किमिति ॥ ५० ॥ भवापवर्गंसंसारनिवर्तकंतवचरणमाश्रिताः आश्रयणेहेतुः यद्यस्मात्साधूनांहृदिभयजनकत्वेनशेतेतिष्ठतीतितथासएषःअसु
रस्त्वयासमापितःअंतंनीतः ॥ ५१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मनोज्ञैःकर्मभिःअनुचरेषुमुख्यास्तेवयंदितिसुतेनशिबिकावाहकत्वंप्रापिताः पंचतांमृत्युं हेपंचविंशचतुर्विंशतितत्त्वनियामक ॥ ५२ ॥ किं पुरुषास्तुत्वांस्तोतुंकेवयंवराकाइत्याहुः वयमिति वयंकिंपुरुषास्तुच्छप्राणिनस्त्वंतुमहान्अद्भुतप्रभावःपुरुषः नन्वयंमहान्दैत्योहतइतिकिंन वर्ण्यतइत्याशंक्यकियदेतदित्याहुः अयमिति यदासाधुभिर्भगवद्भक्तैस्तिरस्कृतस्तदैवनष्टइति ॥ ५३ ॥ सत्रेषुयज्ञेषुतवअमलंचरित्रंगीत्वाम हतींसपर्यांधनादिसंपत्तिं सत्वयाहतःएतद्दिष्ट्याभद्रंकृतम् ॥ ५४ ॥ अमुनादितिजेनविष्टिनिर्मूल्यकर्मअनुनिरंतरंकारिताः अतःपरंनःविभवा

यक्षाऊचुः वयमनुचरमुख्याःकर्मभिस्तेमनोज्ञैस्तइहदितिसुतेनप्रापितावाहकत्वम्॥सतुजनपरितापंतत्क तंजानतातेनरहरउपनीतःपंचतांपंचविंश॥५२॥ किंपुरुषाऊचुः वयंकिंपुरुषास्त्वंतुमहापुरुषईश्वरः॥ अ यंकुपुरुषोनष्टोधिक्कृतःसाधुभिर्यदा॥ ५३॥ वैतालिकाऊचुः सभासुसत्रेषुतवामलंयशोगीत्वासपर्यांम हतींलभामहे॥ यस्तांव्यनैषीद्भृशमेषदुर्जनोदिष्ट्याहतस्तेभगवन्यथामयः॥ ५४॥ किन्नराऊचुः वयमी शकिन्नरगणास्तवानुगादितिजेनविष्टिममुनाऽनुकारिताः॥भवताहरेसद्दिजनोऽवसादितोनरसिंहनाथवि भवायनोभव॥ ५५॥ विष्णुपार्षदाऊचुः अद्यैतद्धरिनरूपमद्भुतंतेदृष्टंनःशरणदसर्वलोकशर्म॥ सोऽयं तेविधिकरईशविप्रशप्तस्तस्येदंनिधनमनुग्रहायविद्मः॥ ५६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधे प्रह्लादानुचरितेदैत्यवधेनृसिंहस्तवोनामअष्टमोऽध्यायः॥ ८॥ ॥ ७॥ ॥नारदउवाच एवंसुरादयःसर्वेब्र ह्मरुद्रपुरःसराः॥ नोपेतुमशकन्मन्युसंरंभंसुदुरासदम्॥ १ ॥

यसमृद्धयेभव ॥ ५५॥ नोऽस्माकंभक्तानांहेशरणदआश्रयप्रद सर्वेषांलोकानांशर्ममंगलमेतदद्भुतंरूपमद्यैवदृष्टंनतुपूर्वं विधिकरःकिंकरः ॥ ५६ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नवमेब्रह्मणाभीत्याचोदितोऽसुरबालकः ॥ कोपंप्रशमयन्नस्तौन्नृ सिंहमतिभीषणम् ॥ १ ॥ उग्रोऽप्यनुग्रएवायंस्वभक्तानांनृकेसरी ॥ केसरीवस्वपोतानामन्येषामुग्रविग्रहइत्याद्यागमोक्तांभक्तानुकंपितामाह एवमितिसप्तभिः एवंदूरतएवस्थित्वास्तुवंतःमन्युनासंरंभआवेशोयस्यतं उपसमीपेगंतुंनाशक्नुवन् ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीर्लक्ष्मीर्देवैःप्रेषिताऽपिमहदद्भुतंदृष्ट्वाशंकितासतीतंनोपजगाम अद्भुतत्वेहेतुः अदृष्टेति ॥ २ ॥ उपेहिउपगच्छ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कालऽहिस्त
स्माद्वित्रस्ताधीर्येषांतेषांकृतमभयंयेनतत्करांबुजम् ॥ ५ ॥ तस्यश्रीनृसिंहस्यकरस्पर्शेनधुतंनिरस्तमखिलमशुभंयस्य सपदितत्क्षणमेवअभि
व्यक्तमपरोक्षीभूतंपरात्मदर्शनंब्रह्मज्ञानंयस्य निर्वृतःसन्गद्गदिदधौ दृष्यंतीरोमांचितातनुर्यस्य क्लिन्नप्रेमार्द्रदृग्द्वयस्य अश्रूणिलोचनयोर्यस्य
परमपुरुषार्थतयादधौनसाधनत्वेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥ सुसमाधिमेवाह तस्मिन्नेवन्यस्तंहृदयमीक्षणंचयेनेति ॥ ७ ॥ स्वस्मिन्निवसमस्तेषुतत्कृपा
ऽमृतदृष्टये प्रह्लादःस्तौतिसत्पद्यैर्द्विचत्वारिंशताहरिम् ॥ १ ॥ तत्रतावदात्मनोभगवत्स्तुतावनधिकारमिवाशंक्याधिकारंसंभावयन्नाह ब्रह्मादय

साक्षाच्छ्रीःप्रेषितादेवैर्दृष्ट्वातन्महदद्भुतम्॥ अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात्सानोपेयायशंकिता॥२॥ प्रह्लादंप्रेषयामास ब्रह्माऽवस्थितमंतिके॥तातप्रशमयोपेहिस्वपित्रेकुपितंप्रभुम्॥३॥ तथेतिशनकैराजन्महाभागवतोर्भकः॥ उपेत्यभुविकायेननन्नामविधृतांजलिः॥ ४॥ स्वपादमूलेपतितंतमर्भकंविलोक्यदेवःकृपयापरिप्लुतः॥ उत्था प्यतच्छीर्ष्ण्यदधात्करांबुजंकालाहिवित्रस्तधियांकृताभयम्॥ ५॥ सतत्करस्पर्शधुताखिलाशुभःसपद्यभि व्यक्तपरात्मदर्शनः॥तत्पादपद्मेहृदिनिर्वृतोदधौहृष्यत्तनुःक्लिन्नहृदश्रुलोचनः॥ ६॥ अस्तौषीद्धरिमेकाग्रमन सासुसमाहितः॥ प्रेमगद्गदयावाचातन्न्यस्तहृदयेक्षणः॥ ७॥ प्रह्लादउवाच ब्रह्मादयःसुरगणामुनयो ऽथसिद्धाःसत्त्वैकतानमतयोवचसांप्रवाहैः॥ नाराधितुंपुरुगुणैरधुनापिपिप्रुःकिंतोष्टुमर्हतिसमेहरिरुग्रजा तेः॥ ८॥ मन्येधनाभिजनरूपतपःश्रुतौजस्तेजःप्रभावबलपौरुषबुद्धियोगाः॥ नाराधनायहिभवंतिपरस्य पुंसोभक्त्यातुतोषभगवान्गजयूथपाय॥ ९॥

इतिपंचभिः मुनयोमननशीलाः सिद्धाःज्ञानिनोपि कथंभूताः सत्वएवैकस्मिंस्तानोविस्तारोयस्याःसामतिर्येषांतथाविधाअपिवचसांप्रवाहै
रपितथाबहुभिर्वक्ष्यमाणैर्गुणैरपियमाराधयितुंनपिप्रुर्नपूर्णानशक्ताइत्यर्थः सहरिर्मेममकथंतोषंप्राप्तुमर्हति तत्रहेतुः उग्रजातेःउग्राघोराआसु
रीजातिर्यस्य ॥ ८ ॥ एवंहरितोषणेस्वस्यायोग्यतामाशंक्ययोग्यतांसंभावयति मन्यइतिद्वाभ्यां अभिजनःसत्कुलेजन्म रूपंसौंदर्यंश्रुतंपां
डित्यं ओजःइंद्रियनैपुणं तेजःकांतिः प्रभावःप्रतापः पौरुषमुद्यमः बुद्धिःप्रज्ञा योगोऽष्टांगः एतेधनादयोद्वादशापिगुणाःपरमस्यपुंसःआरा
धनायनभवंति हियतः केवलयाभक्त्यैवननुगजेंद्रायतुष्टोऽभवत् ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एवंभक्त्यैवकेवलयाधनादिद्वादशगुणवर्जितयाऽपिहरेस्तोषःसंभवतीत्युक्तमिदानींभक्तिंविनानान्यत्किंचित्तत्तोषहेतुरित्याह विप्रादिति पूर्वोक्ताधनादयोद्विषट्द्वादशगुणास्तैर्युक्ताद्विप्रादपिश्वपचंवरिष्ठंमन्ये यद्वासनत्सुजातोक्ताद्वादशज्ञानादयोगुणाद्रष्टव्याः तदुक्तं ज्ञानंचसत्यंचदमःश्रुतंचक्षमात्सर्यंह्रीस्तितिक्षानऽसूया यज्ञश्चदानंचधृतिःशमश्चमहाव्रताद्वादशब्राह्मणस्येति कथंभूताद्विप्रात् अरविंदनाभस्यपादारविंदाद्विमुखात् कथंभूतंश्वपचं तस्मिन्नरविंदनाभेर्पितामनआदयोयेनतं ईहितंकर्म वरिष्ठत्वेहेतुःसएवंभूतःश्वपचःसर्वंकुलंपुनाति भूरिमानोगर्वो यस्यसतुविप्रःआत्मानमपिनपुनातिकुतःकुलं यतोभक्तिहीनस्य एतेगुणागर्वायैवभवंतिनतुशुद्धयेअतोहीनइतिभावः ॥ १० ॥ तर्हिकिंधनाद्यर्पणेनसंमानंप्राकृतइवभगवानपेक्षतेनेत्याह नैवेति अयंप्रभुरीश्वरःअविदुषोऽल्पकाज्जनान्मानंपूजामात्मनोऽर्थेनवृणीतेनेच्छति यतोनिजलाभेनैवपूर्णःतर्हिपूजांनेच्छत्येवतत्राह करुणःकृपालुरतोवृणीतेच तत्रहेतुः यद्यदिति यंयंमानं यद्वायद्यस्मात् यद्येनधनादिनाभगवतेमानं

विप्राद्विषड्गुणयुतादरविंदनाभपादारविंदविमुखाच्छ्वपचंवरिष्ठम्॥ मन्येतदर्पितमनोवचनेहितार्थप्राणं पुनातिसकुलंनतुभूरिमानः॥ १०॥नैवात्मनःप्रभुरयंनिजलाभपूर्णोमानंजनादविदुषःकरुणोवृणीते॥ यद्यज्जनोभगवतेविदधीतमानंतच्चात्मनेप्रतिमुखस्ययथामुखश्रीः॥ ११॥तस्मादहंविगतविक्लवईश्वरस्यसर्वात्मनामहिगृणामियथामनीषम्॥नीचोऽजयागुणविसर्गमनुप्रविष्टःपूयेतयेनहिपुमाननुवर्णितेन॥ १२॥ सर्वेह्यमीविधिकरास्त्वसत्त्वधाम्नोब्रह्मादयोवयमिवेशनचोद्विजंतः॥ क्षेमायभूतयउतात्मसुखायचास्य विक्रीडितंभगवतोरुचिरावतारैः॥ १३॥

विदधीततदेवात्मनेभवतिनान्यत् यथामुखेकृतैवतिलकादिश्रीःशोभाप्रतिबिंबस्यभवतिनतुसाक्षात्तस्यैवकर्तुंशक्यतेतद्वत् ॥ ११ ॥ यस्मादेवंभगवान्भक्त्यैवतुष्यतितस्मादहंनीचोपिविगतविक्लवोगतशंकःसन्नीश्वरस्यमहिमहिमानंयथासर्वप्रयत्नेनस्वमनीषानुसारेणानुवर्णयामि अजानतोपिस्तुतिकरणेहेतुमाह येनैवमहिम्नाअनुवर्णितेनअविद्ययासंसारमनुप्रविष्टःपुमान्पूयेतशुद्धेत् तत्महि अन्यस्यतथाशोधकत्वाभावादित्यर्थः ॥ १२ ॥ तदेवमात्मनःस्तुतावनधिकारंपरित्यज्येदानींतंस्तुवन्कोपोपसंहारंप्रार्थयते सर्वेहीतिद्वाभ्यां भोईशअमीउद्विजंतोबिभ्यंतःसर्वेब्रह्मादयःसत्वमूर्तेस्तवविधिकरास्त्वन्नियोगकर्तारोभक्ताएवनान्ये नचवयममुराइववैरभावेनएतेभक्ताःकिंतुश्रद्धयैव तवरुचिरैरवतारैर्विविधंक्रीडनमस्यविश्वस्यक्षेमादिप्रयोजनायनतुभयोत्पादनाय ॥ १३ ॥

॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्तस्मादेषांभयपरिहारायमन्युंयच्छउपसंहर यदर्थमयंमन्युःसचासुरःसाधूनांसंतोषार्थमद्यअधुनैवहतः अतःपरंक्रोधेनकार्याभावात्तंनि यच्छ नन्वन्येषांवधेनसाधुःकिमोदेततत्राह दृश्चिकादेःपरोपद्रवकारिणोऽन्यतोजातयाहत्यावधेनतस्यैवतद्वृंजातमितिसाधुरपिमोदेतैव त र्हिबहूनांसुखावहत्वादमुंक्रोधंनत्यजामीतिचेत्तत्राह लोकाश्चनिर्वृतिमिताःप्राताःसंतःप्रतियंतिक्रोधोपसंहारंप्रतीक्षंते तर्हिजनानांपुनर्भया भावायमन्युंधारयामीतिचेत्तत्राह रूपमिति विभयायभयनिवृत्त्यै एतद्रूपस्मरणादेवभयनिवृत्तेर्नमन्युधारणेनकृत्यमस्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥ त्वंचद्विषेषितर्हित्यजामीतिचेत्तत्राह नाहमिति भोअजिततेअस्माद्रूपादहंनबिभेमि कथंभूतात् आस्यंचजिह्वाचअर्कसदृशनेत्राणिचभ्रुकु टीनांरभसआटोपश्चउग्रादंष्ट्राश्चएतानिभयानकानियस्मिंस्तस्मात् अंत्रमय्यःस्रजोयस्मिंस्तदंत्रस्रक्कृतस्मात्क्षतजाक्ताःकेसरायस्मिन् शंकुव

तद्यच्छमन्युमसुरश्चहतस्त्वयाऽद्यमोदेतसाधुरपिदृश्चिकसर्पहत्या॥लोकाश्चनिर्वृतिमिताःप्रतियंतिसर्वेरूपं नृसिंहविभयायजनाःस्मरंति ॥ १४ ॥ नाहंबिभेम्यजिततेऽतिभयानकस्यजिह्वार्कनेत्रभ्रुकुटीरभसोग्रदंष्ट्रा त्॥ अंत्रस्रजःक्षतजकेसरशंकुकर्णान्निर्क्रादभीतदिगिभादरिभिन्नखाग्रात् ॥ १५ ॥ त्रस्तोऽस्म्यहंकृपणवत्सलदुःसहोग्रसंसारचक्रकदनाद्ग्रसतांप्रणीतः॥ बद्धःस्वकर्मभिरुशत्तमतेऽघ्रिमूलंप्रीतोऽपवर्गशरणंद्वयसे कदानु॥ १६॥ यस्मान्मियाप्रियवियोगसयोगजन्मशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्यमानः॥ दुःखौषधंतदपि दुःखमतद्धियाऽहंभूमन्भ्रमामिवदमेतवदास्ययोगम्॥ १७॥

दुन्नतौस्तब्धौकर्णौयस्मिन् तच्चतच्चतस्मात्निर्क्रादेनभीतादिगिभायस्मात् अरीन्भिंदंतीत्यरिभिंदितानिनखाग्राणियस्मिन् एवंभूतादर्पितेरूपा दहंनबिभेमि ॥ १५ ॥ महद्भयंत्वन्यदस्तीत्याह त्रस्तोस्मीति दुःसहंयदुग्रंसंसारचक्रेकदनंदुःखंतस्मादहंत्रस्तोस्मि तत्रचग्रसतांहिंस्राणांमध्ये स्वकर्मभिर्बद्धःसन्प्रणीतोनिक्षिप्तोस्मि हेकृपणवत्सलहेउशत्तमकदानुत्वंप्रीतःसन्नपवर्गभूतंशरणंतवांघ्रिकमलंप्रतिद्वयसेमामाद्वयंस ॥ १६ ॥ दास्येसतिमत्प्रीतिरितिचेत्तर्हिनानायोनिषुक्षिप्यमानस्यममदास्यज्ञानाभावात्त्वमेवतदुपदिशेतिप्रार्थयते यस्मान्मियैरप्रियैश्चयथासंख्यंवियो गसंयोगाभ्यांजन्मयस्यतेनशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्यमानोऽदुःखस्यप्रतीकारःकार्यइतिचेत्तत्राह दुःखस्यौषधंप्रतीकारस्तदपिदुःखमेव एवमपिअतद्धियादेहाद्यभिमानेननमुह्यामि अतःहेभूमन्विभोमेतवदास्यरूपंयोगंनिस्तारोपायंवद ॥ १७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुदास्ययोगेनप्रवृत्तस्यापितदंतरायभूतानांपूर्वोक्तनानादुःखानांकुतःपरिहारस्तत्राह सोहंत्वद्दासःसन्भोनृसिंहतवलीलाकथाअनुगृणन्दुर्गाणिमहादुःखान्यंजसातितर्मितरामि नगणयिष्यामीत्यर्थः तत्रहेतुः गुणैरागादिभिर्विशेषेणप्रमुक्तःसन् तत्कुतः तेपदयुगमेवालयोयेषांभक्तानांतएवहंसाज्ञानिनस्तैःसंगोयस्यममसोहं कथंभूतस्यकथास्तत्राह प्रियस्येत्यादि कुतोज्ञाताः विरिंचेनगीतास्तत्संप्रदायप्रवृत्ताः तथाचार्थर्वणीश्रुतिः देवाहवैप्रजापतिमब्रुवन्नित्यादि दास्येप्रवृत्तस्यभवदनुग्रहेणसत्संगस्ततोवीतरागतयाभगवद्गुणानुवर्णनंततश्चनदुःखाभिभवःस्यादितिवाक्यार्थः ॥ १८ ॥ ननुदुःखैस्तन्नस्यतत्प्रतीकारोलोकेप्रसिद्धएवकिमन्यद्वास्यादिनातत्राह बालस्येति भोनृसिंहतन्नस्यतत्प्रतिविधिर्दुःखप्रतीकारइहलोकेयोऽजसाइष्टःसत्वयोपेक्षितानांतावदेवक्षणमात्रमेवनत्वात्यंतिकःतदेवाह बालस्यापितरौशरणंरक्षकाविहनभवतः ताभ्यांपाल्यमानस्यापितस्यदुःखदर्शनात् क्वचिदजीगर्तादिषुताभ्यामेवतद्बधदर्शनाच्च नचार्तस्यरोगिणःअगदमौषधंशरणं कृतेप्यौषधेमृत्युदर्शनात् न

सोऽहंप्रियस्यसुहृदःपरदेवतयालीलाकथास्तवनृसिंहविरिंचगीताः॥ अंजस्तितर्म्यनुगृणन्गुणविप्रमुक्तो दुर्गाणितेपदयुगालयहंससंगः॥ १८॥ बालस्यनेहशरणंपितरौनृसिंहनार्तस्यचागदमुदन्वतिमज्जतोनौः॥ तन्नस्यतत्प्रतिविधिर्यइहांजसेष्टस्तावद्विभोतनुभृतांत्वदुपेक्षितानाम् ॥ १९॥ यस्मिन्यतोयर्हियेनचयस्यय स्माद्यस्मैयथायदुतयस्त्वपरःपरोवा ॥ भावःकरोतिविकरोतिपृथक्स्वभावःसंचोदितस्तदखिलंभवतःस्वरूपम्॥२०॥

चोदन्वतिसमुद्रेमज्जतःपुंसोनौःशरणं तयासहमज्जनदर्शनात् अतस्त्वमेवशरणमित्यर्थः अथचैवंकाक्काव्याख्येयं तन्नस्यतत्प्रतिविधिर्यइहतावत्प्रसिद्धः सत्वदुपेक्षितानांकिमंजसेष्टःअपितुनेष्टएव यद्वायस्तावदिहप्रतिविधिरिष्टःसकिमंजसानैवांजसेत्यादियोज्यं बालस्येत्यादिपूर्ववदेव ॥ १९ ॥ ननुक्वचित्कुतश्चित्केनचित्कदाचित्कश्चिद्रक्षकोपिदृश्यतएवेत्याशंक्यतत्रापितत्तद्रूपेणत्वमेवरक्षकइत्युररीकृत्यतस्यैवसर्वात्मतामाह यस्मिन्निति अपरोऽर्वाचीनःपित्रादिःपरोब्रह्मादिर्वाभावःकर्तातत्तत्कारकैर्यद्यत्करोतितत्सर्वंभवतएवस्वरूपंनतुपृथक् यस्मिन्नधिकरणेयतोनिमित्तात्यस्मिन्कालेयेनकरणेनयेनहेतुकर्त्रासंचोदितश्चयस्यसंबंधियस्मादुपादानात्यस्मैसंप्रदानाययदीप्सिततमंयःकर्तेत्येवंसप्तविभक्त्यर्थाः यथायेनप्रकारेणेतिक्रियाविशेषणभूतानामव्ययानामर्थाः पृथक्स्वभावःसत्वादिप्रकृतिः करोतिउत्पादयतिविकरोतिरूपांतरंनयतीति ॥ २०॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अतोऽन्यस्यरक्षकस्याभावात्संसारित्वाच्चनित्यमुक्तस्त्वमेवमांशरणागतंरक्षेतिप्रार्थयते मायेतिद्वाभ्यां त्वदंशस्यपुंसोऽनुमतेनईक्षणरूपेणअनुग्रहेणमनःमनःप्रधानंलिंगंमायास्रजति कथंभूता कालेननोदिताःक्षोभितागुणाःयस्याः कथंभूतंमनः कर्ममयंकुर्वद्रूपं बलीयःदुर्जयंछंदोमयं वेदोक्तकर्मप्रधानंच अजयाजीवस्याविद्ययातद्भोगार्थमर्पिताःषोडशअराविकारायस्मिन् यदेवंभूतंसंसारचक्रात्मकंमनस्तत्कोऽतितरेत् भो अजत्वदन्यस्त्वत्तःपृथक्स्थितःत्वामभजन्नित्यर्थः ॥ २१ ॥ ननुममापिमायासंबंधात्कर्तृत्वाद्यविशेषाच्चत्वत्तःकोविशेषइत्याह सइति स्वधा म्नाचिच्छक्त्यानित्यंविजिताआत्मनोबुद्धेर्गुणायेनसहित्वं यतःकालोमायाप्रेरकः अतएववशीकृताविसृज्यानांकार्याणांविसर्गाणांसाधना

मायामनःसृजतिकर्ममयंबलीयःकालेननोदितगुणानुमतेनपुंसः ॥ छंदोमयंयदजयाऽर्पितषोडशारंसंसारचक्रमजकोऽतितरेत्त्वदन्यः ॥ २१ ॥ सत्वं नेहत्यविजितात्मगुणःस्वधाम्नाकालोवशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः ॥ चक्रेविसृष्टमजयेश्वरषोडशारेनिष्पीड्यमानमुपकर्षविभोप्रपन्नम् ॥ २२ ॥ दृष्टामयादिविविभोऽखिलधिष्ण्यपानामायुःश्रियोविभवइच्छतियान्जनोऽयम् ॥ येऽस्मत्पितुःकुपितहासविजृंभितभ्रूविस्फूर्जिते नलुलिताःसतुतेनिरस्तः ॥ २३ ॥ तस्मादमूस्तनुभृतामहमाशिषोज्ञआयुःश्रियंविभवमैंद्रियमाविरिंचात् ॥ नेच्छामितेविलुलितानुरुविक्रमेणकालात्मनोपनयमांनिजभृत्यपार्श्वम् ॥ २४ ॥

नांचशक्तयोयेन अतइक्षुदंडवन्निष्पीड्यमानंमामुपकर्षस्वसमीपंनय ॥ २२ ॥ ननुतावल्लोकपालानांभोगान्भुंक्ष्वपित्र्यंवाराज्यमिदंदास्यामि किमितिसंसारादुद्विजसेतत्राह दृष्टाइतित्रिभिः श्रियःसंपदः विभवउद्भवः आयुरादयोदृष्टाइतिकाकातुच्छत्वमुक्तंतदेवाह येअस्मत्पितुःकोपहासविकृतभ्रूभंगमात्रेणविध्वस्ताः सचत्वयानिरस्तः ॥ २३ ॥ यस्मादेवंतस्मात्आशिषोभोगान् ज्ञस्तत्परिपाकंविद्वानहंऐंद्रियंइंद्रियैर्भोग्यंब्रह्मणोभोगमभिव्याप्यकिमपिनेच्छामितेकालात्मनाउरुविक्रमेणविलुलितान्विध्वस्तानणिमादीनपि ॥ २४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

किंच वर्तमानकालेऽपिनभोगार्हाइत्याह कुत्रेति श्रुतिःश्रवणंतदेवसुखंयासुताःमृगतृष्णिकावन्मिथ्याभूताश्चाशिषःक्व अशेषाणांरुजांरोगाणांविरोहउद्भवस्थानंक्वचेदंकलेवरं एवंचेत्सर्वोपिजनःकिनविरज्यतेतत्राह यदपियद्यपिइतिएवंविद्वानयंजनस्तथापिननिर्विद्यतेविरक्तोनभवति कुतः कामएवानलस्तं मधुतुल्यैःसुखलवैःदुःसाध्यैरपिशमयन् कामाग्निशमनव्यग्रस्यनिर्वेदावकाशोनास्तीत्यर्थः यद्वाअचिंत्यमिदंत्वन्मायाचेष्टितमितिभावः ॥ २५ ॥ तर्हित्वंकथंनिर्विण्णोऽसि अनर्हैपिमयिप्रवृत्तयात्वत्कृपयैवेत्याशयेनाह क्वेति रजसैवप्रभवोजन्मयस्यसःसत्तम्यंतंवाकुलविशेषणं तमोऽधिकंयस्मिंस्तस्मिन्नसुराणांकुलेजातोऽहंक्व क्वचत्वानुकंपा तामेवाह ब्रह्मादीनांशिरसियोनैवार्पितःसपद्मवत्सकलसंतापहरःकरःप्रसादःपुरुषार्थरूपोमेशिरसिअर्पितइतियत् यत्ययाऽनुकंपयेतिवा ॥ २६ ॥ नचत्वयीदमतिचित्रमित्याह नैषेति एतेब्र

कुत्राशिषःश्रुतिसुखास्मृगतृष्णिरूपाःक्वेदंकलेवरमशेषरुजांविरोहः ॥ निर्विद्यतेनतुजनोयदपीतिविद्वान्कामानलंमधुलवैःशमयन्दुरापैः॥२५॥क्वाहंरजःप्रभवईशतमोऽधिकेस्मिन्जातःसुरेतरकुलेक्वतवानुकंपा॥ब्रह्मणोनतुभवस्यनवैरमायायन्मेऽर्पितःशिरसिपद्मकरःप्रसादः ॥ २६ ॥नैषापरावरमतिर्भवतोननुस्याज्जंतोर्यथात्मसुहृदोजगतस्तथापि॥संसेवयासुरतरोरिवतेप्रसादःसेवानुरूपमुदयोनपरावरत्वम् ॥२७॥एवंजनंनिपतितंप्रभवाहिकूपेकामाभिकाममनुयःप्रपतन्प्रसंगात् ॥ कृत्वात्मसात्सुरर्षिणाभगवन्गृहीतःसोऽहंकथंनुविसृजेतवभृत्यसेवाम्॥ २८ ॥

ह्मादयउत्तमाअयमसुरोनीचइत्येषापरावरमतिर्जंतोःप्राक्तनस्ययथातथाभगवतोनैवस्यात् अत्रहेतुः जगतआत्मनःसुहृदश्च तर्हिसर्वत्रसमत्वसादएवंरूपश्चकिंनस्यात्तत्राह संसेवयातवप्रसादोभवति तत्रचसेवानुरूपंतत्तदिच्छानुसारेणधर्मादीनामुदयोभवतिएवंसत्यपिवैषम्याभावेदृष्टांतः सुरतरुर्यथासेवकस्यैवसंकल्पानुसारेणफलंददातिनचविषमस्तद्वत् नपरावरत्वमत्रकारणमितिशेषः ॥ २७ ॥ एतच्चत्वद्भृत्यकृपयामयाप्राप्तमितित्वद्भृत्यपार्श्वमेवमांनयेत्याशयेनाह एवमिति यथात्वयाऽनुकंपितोऽस्मिएवंनारदेनात्मसात्कृत्वापूर्वमनुगृहीतःसोऽहंकथंनुत्वद्भृत्यसेवांविसृजामि कथंभूतोनुगृहीतोऽस्मि प्रभवएवाहियुक्तःकूपस्तस्मिन्कामानभितः कामयमानंजनंनिपतितमनुतत्प्रसंगात्प्रपतन्योऽहं तदेवंत्वद्भृत्यस्यनारदस्यानुग्रहेणत्वयाअत्यंतमनुकंपितोस्मि अयमेवचममपरोऽनुग्रहोनपुनरिदमतितुच्छंमत्प्राणरक्षणादि ॥ २८ ॥

॥२७॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नचेदंत्वयामदनुग्रहार्थंकृतंकिंतुअन्यार्थमित्याह भोअनंतयदेतन्मत्प्राणरक्षणंग ्तुमुद्यतस्यमत्पितुर्वधश्चतदुभयंस्वभृत्यऋषिवाक्यमृतंसत्यं विधातुमहमितिमन्ये कुतः यद्यस्मात्असत्अयुक्तंविधित्सुःखड्गंप्रगृह्यावोचत् किंमदपरोमद्व्यतिरिक्तश्चेदीश्वरोऽस्तितर्हित्वामिदानीमवतुतव कंशिरोऽहंहरामीति पाठांतरेऽप्ययमेवार्थः यद्यदाअवोचत्तदामत्प्राणरक्षणमितिवाऽन्वयः एतच्चसत्यंविधातुंनिजभृत्यभाषितमित्यत्रैवबहुधाव्याख्यातम् ॥ २९ ॥ नचेदंपक्षपातेनरक्षणंदैत्यहननंचत्वयिस्वाभाविकंकिंतुमायागुणोपाधिकं सर्वात्मकेत्वयिस्वतस्तदयोगादित्याह एकइति एतच्चजगत्त्वमेवैकः यद्यतः अमुष्यआदावंतेचपृथगवस्यसिविरामंकरोषि सन्मात्रतयाकारणत्वेनावधित्वेनचवर्तसइत्यर्थः अतो मध्यतश्चत्वमेव कुतस्तर्हिभेदप्रतीतिस्तत्राह निजमाययागुणपरिणामात्मकमिदंजगत्सृष्ट्वातदनुप्रविष्टस्त्वंतैर्गुणैर्हेतुभूतैर्नानेवरक्षकइवहंतेव

मत्प्राणरक्षणमनंतपितुर्वधश्चमन्येस्वभृत्यऋषिवाक्यमृतंविधातुम् ॥ खड्गंप्रगृह्यायदवोचदसद्विधित्सुस्त्वा मीश्वरोमदपरोऽवतुकंहरामि ॥ २९ ॥ एकस्त्वमेवजगदेतदमुष्यत्वमाद्यंतयोःपृथगवस्यसिमध्यतश्च ॥ सृष्ट्वागुणव्यतिकरंनिजमाययेदंनानेवतैरवसितस्तदनुप्रविष्टः॥३०॥त्वंवाइदंसदसदीशभवांस्ततोऽन्योमा यायदात्मपरबुद्धिरियंत्यपार्था॥ यद्यस्यजन्मनिधनंस्थितिरीक्षणंचतद्वैतदेववसुकालवदृष्टितर्वोः ॥ ३१ ॥

चअवसितःप्रतीतः तदुक्तंस्कंधोपक्रमेनिर्गुणोऽपिह्यजोऽव्यक्तोभगवान्प्रकृतेःपरः ॥ स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतइत्यादिना ॥ ३०॥ ननुयद्येतज्जगदहमेवतर्हिजगतोवैषम्येणममवैषम्यमपिकिंनस्यादित्यतआह त्वंवैत्वमेवेदं सदसत्कार्यकारणात्मकंजगन्नतुत्वत्तःपृथक् भवां स्ततोऽन्यःआद्यंतयोःपृथगवस्थानात् यत्यस्मादेवमतोऽयमात्मीयःअयंपरइतियाबुद्धिःसाअपार्थामायैव कार्यकारणाभेददृष्टांतेनसाध यति यद्यतःयस्यजन्मईक्षणंप्रकाशश्चयस्मिन्निधनंचस्थितिश्चतद्वैतदेव अष्टिर्बीजंकारणंतरुःकार्यंतयोर्यथावसुकालमात्रत्वं अयमर्थः का लशब्देननीलत्वासाधारणयोगात्पृथ्वी वसुशब्देनवसुमात्रंभूतसूक्ष्मं तत्रतरोर्यथापृथ्वीमयबीजमात्रत्वंतस्यचयथाभूतसूक्ष्ममात्रत्वमेवंसर्वम पिकार्यकारणात्मकंजगत्परमकारणात्मकमेवेति तथाचपारमर्षसूत्रं तदनन्यत्वमारंभणशब्दादिभ्यइति श्रुतिश्च वाचारंभणंविकारोनाम धेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमिति ॥ ३१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रतावदंतेपृथगवस्थानंदर्शयति न्यस्येदमिति इदंजगदात्मनैवात्मनिनिक्षिप्यस्वसुखमेवानुभवन्निष्क्रियःसन्प्रलयोदकमध्येशयनंकरोषि तर्हिकिंजीवस्येवममापितमोवृत्तिरूपानिद्रास्ति नहिनहि योगएवतुबहिर्वृत्त्यभावसाम्यान्निद्रोच्यतइत्याह योगेनमीलितेदृशौयेन आत्मना स्वरूपप्रकाशेननिपीतानिद्रायेन यतस्तुर्येअवस्थात्रयातिरिक्तेस्वरूपेस्थितस्त्वंनतुसुप्तइवात्मनातमोयुंक्षेनयोजयसिनपश्यसिनजायत्स्वप्नयोरपिगुणान्विषयांश्चेत्यर्थः ॥ ३२ ॥ इदानींकारणत्वेनादावपिपृथगवस्थानंदर्शयन्मध्यतश्चत्वमेवेत्येतत्प्रपंचयति चतुर्भिः यस्त्वमंभसिशेषेत स्यैवतेइदंजगद्वपुःस्वरूपंनान्यस्य यतस्त्वंमध्यतोऽपितस्य कथंभूतस्य निजयाकालशक्त्यासंचोदिताःप्रकृतेर्धर्माःसत्वादयोयेन स्वरूपत्वेहे

न्यस्येदमात्मनिजगद्विलयांबुमध्येशेषेत्मनानिजसुखानुभवोनिरीहः॥ योगेनमीलितदृगात्मनिपीतनिद्रस्तुर्येस्थितोनतुतमोनगुणांश्चयुंक्षे॥३२॥तस्यैवतेवपुरिदंनिजकालशक्त्यासंचोदितप्रकृतिधर्मणआत्मगूढम्॥ अंभस्यनंतशयनाद्विरमत्समाधेर्नाभेरभूत्स्वकणिकावटवन्महाब्जम्॥३३॥तत्संभवःकविरतोऽन्यदपश्यमानस्त्वांबीजमात्मनिततंस्वबहिर्विचिंत्य॥ नाविंददब्दशतमप्सुनिमज्जमानोजातेंऽकुरेकथमहोपलभेतबीजं॥३४॥सत्वात्मयोनिरतिविस्मितआस्थितोऽब्जंकालेनतीव्रतपसापरिशुद्धभावः॥ त्वामात्मनीशभुविगंधमिवातिसूक्ष्मंभूतेंद्रियाशयमयेवितततंददर्श॥ ३५॥

तुः अनंतशयनात्शेषपर्यंकात्विरमन्समाधिर्यस्यतस्यतवनाभेःसकाशात् एकार्णवोदकेमहाब्जंलोकपद्ममभूत् कथंभूतं आत्मनित्वय्येवगूढं सत् स्वकणिकातःसूक्ष्माद्वटबीजान्महावटइव ॥३३ ॥ तदेवंकारणत्वेनानुगतःसन्मध्यतश्चत्वमेववर्तसइत्युक्तमेतदेवशुद्धसत्त्वस्यब्रह्मणोऽनुभवेनस्फुटयितुंतस्यप्राक्तनीमवस्थामाह तस्मिन्नब्जेसंभवोयस्यसः कविर्ब्रह्मा अतःपद्मादन्यदपश्यन् बीजमुपादानकारणभूतंत्वांस्वस्मिन्व्याप्तं संतमपिनाविंदत् युक्तंचैतत् उहअहो अंकुरेजातेसतिबीजंतदनुगतंकारणंपृथक्कथंनामपुमान्पश्येत् ॥ ३४ ॥ भवदुपासनयातुस्वस्मिन्नेवदृष्टवानित्याह सत्विति परावृत्त्याब्जमास्थितःसन् तीव्रेणतपसाध्यानेनानेनसन्मात्ररूपेणोपादानतयादर्शनमुक्तम् ॥ ३५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ईश्वरत्वेनचदृष्ट्वाकृतार्थोऽभवदित्याह एवमनेनप्रकारेणसहस्रमपरिमितानियानिवदनादीनितैराढ्यंसमृद्धम् मायामयंमायाप्रधानम् सतांप्र
पंचेनोपलक्षितःसन्निवेशःपादादिरचनायस्यसः ॥ ३६ ॥ तदाचभवांस्तस्यानुग्रहंकृतवानित्याह तस्माइति हयग्रीवमूर्तिबिभ्रत्सन्रजस्तमोरू
पौमधुकैटभाख्यौहत्वातस्मैश्रुतिगणान्समर्पितवान् तत्रहेतुः सत्त्वमिति ॥ ३७ ॥ कस्त्वमेवेत्यादिभिरष्टभिःश्लोकैर्यदुक्तंपक्षपातेनरक्षणंतद्वि
पक्षवधश्चसत्त्वोपाधिकोनतुस्वतइतितदुपसंहरति इत्थमिति विभावयसिपालयसि हंसिघातयसि कलौतुतन्नकरोषि यतस्तदात्वंछन्नोऽभवः

एवंसहस्रवदनांघ्रिशिरःकरोरुनासास्यकर्णनयनाभरणायुधाढ्यम्॥मायामयंसदुपलक्षितसन्निवेशंदृष्ट्वा
महापुरुषमापमुदंविरिंचः॥ ३६ ॥ तस्मैभवान्हयशिरस्तनुवंचबिभ्रद्वेदद्रुहावतिबलौमधुकैटभाख्यौ॥हत्वा
ऽनयच्छ्रुतिगणांस्तुरजस्तमश्चसत्त्वंतवप्रियतमांतनुमामनंति॥ ३७ ॥ इत्थंनृतिर्यगृषिदेवझषावतारैर्लोका
न्विभावयसिहंसिजगत्प्रतीपान्॥धर्ममहापुरुषपासियुगानुवृत्तंछन्नःकलौयदभवस्त्रियुगोऽथसत्वम्॥३८॥
नैतन्मनस्तवकथासुविकुंठनाथसंप्रीयतेदुरितदुष्टमसाधुतीव्रम्॥कामातुरंहर्षशोकभयैषणार्तंतस्मिन्कथंत
वगतिंविमृशामिदीनः॥ ३९ ॥ जिह्वैकतोऽच्युतविकर्षतिमाऽवितृप्ताशिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरंश्रवणंकुतश्चित्॥
घ्राणोऽन्यतश्चपलदृक्क्वचकर्मशक्तिर्बह्व्यःसपत्न्यइवगेहपतिंलुनंति॥ ४० ॥

अतस्त्रिष्वपियुगेष्वाविर्भावात्सएवंभूतस्त्वंत्रियुगइतिप्रसिद्धः ॥ ३८ ॥ तदेवंभगवतस्तत्त्वंनिरूप्यस्वस्यचतद्विचारायोग्यतांनिवेदयन्प्रार्थयते
नैतदितित्रिभिः असाधुबहिर्मुखम् तीव्रंदुर्धरम् हर्षशोकभयैरीषणात्त्रयेणचार्तंदुःखितमपित्वत्कथासुनसंप्रीयतेतस्मिन्नेवंभूतेमनसिसतिकथं
तवतत्त्वंविचारयामि ॥ ३९ ॥ किंचजिह्वाअवितृप्तासतीभोअच्युतमामांयतोमधुरादिरसस्ततआकर्षति उदरंतुक्षुधासंतप्तंसत्सत्यएवयत्किं
चिदाहारमात्रंप्रति चपलादृक्चक्षुःकर्मशक्तिःकर्मेंद्रियाणि लुनंतित्रोटयंति ॥ ४० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नकेवलमहमेकएवैवंकष्टांदशामापन्नः किंतुमहाजनोऽप्येवमेवक्लिश्यत्यतःसर्वजनंपालयेतिप्रार्थयते एवमिति भवःसंसारएववैतरणीयमद्वा
रनदीतस्यामन्योऽन्यतोयानिजन्मादीनितेभ्योऽतिभीतम् स्वेषांपरेषांचविग्रहेणयथायथंवैरंमैत्रंचयस्य एवंमूढंजनंपश्यंस्त्वम् हेपारचरतस्याः
पारेस्थितनित्यमुक्त हंतेतिअहोकष्टमित्येवमनुकंप्यअद्यपिपृहिवैतरणीमुत्तार्यपालय ॥ ४१ ॥ एकेनमयाकथंसर्वोजनस्तारणीयइतिचेत्त
त्राह कोन्विति कोनुतेअत्रसर्वजनोत्तारणेप्रयासोनकोऽपि कुतः अस्यविश्वस्यभवसंभवलोपानामुत्पत्तिस्थितिसंहाराणांहेतोःततोऽपिकि
मेतदुष्करमितिभावः उचितंचैतदित्याह मूढेष्विति त्वांचत्वदीयांश्चतारयिष्यामीमंदुरायहंमाकथाइतिचेत्तत्राह तवयेप्रियजनाभक्तास्ताननु
सेवमानानांनोऽस्माकंतेनउत्तरणेनकिम् कोऽतिप्रयासोसुरबालकाहरेःकोऽन्वत्रतेऽखिलगुरोभगवन्प्रयासः प्रक्रादइत्थमुपमंत्र्यमिथोनराणा
मीशेनसख्यमकरोदपनीयमायामिति ॥ ४२ ॥ वत्सप्रक्रादत्वांतावत्तारयिष्यामितावैतवकृतार्थःस्याःकिमनेननिर्बंधेनेत्यतआह नैवेति हेपर

एवंजनंनिपतितंभववैतरण्यामन्योऽन्यजन्ममरणाशनभीतभीतम्॥ पश्यन्जनंस्वपरविग्रहवैरमैत्रंहंतेति
पारचरपिपृहिमूढमद्य॥४१॥कोन्वत्रतेऽखिलगुरोभगवन्प्रयासउत्तारणेऽस्यभवसंभवलोपहेतोः॥ मूढेषुवै
महदनुग्रहआर्तबंधोकिंतेनतेप्रियजनाननुसेवतांनः॥ ४२॥नैवोद्विजेपरदुरत्ययवैतरण्यास्त्वद्वीर्यगायन
महामृतमग्नचित्तः॥शोचेततोविमुखचेतसइंद्रियार्थमायासुखायभरमुद्वहतोविमूढान्॥ ४३॥प्रायेणदे
वमुनयःस्वविमुक्तिकामामौनंचरंतिविजनेनपरार्थनिष्ठाः॥नैतान्विहायकृपणान्विमुमुक्षएकोनान्यंत्वदस्य
शरणंभ्रमतोऽनुपश्ये॥ ४४॥ यन्मैथुनादिगृहमेधिसुखंहितुच्छंकंडूयनेनकरयोरिवदुःखदुःखम्॥ तृप्यंतिने
हकृपणाबहुदुःखभाजःकंडूतिवन्मनसिजंविषहेतधीरः॥ ४५॥

सर्वोत्तमत्वद्वीर्यगायनमेवमहामृतंतस्मिन्मग्नंचित्तंयस्यसोऽहंभववैतरण्याःनैवोद्विजेकिंतुविमूढान्शोचामि तानेवाह ततोमहामृताद्विमुखंचे
तोयेषांप्रत्युतइंद्रियार्थनिमित्तंयन्मायासुखंतदर्थंभरंकुटुंबादिभारमुद्वहतः ॥ ४३ ॥ त्वंतावन्मुक्तिंगृहाणतांस्तुतत्त्वज्ञामुनयउपदेक्ष्यंतीतिचेत्त
त्राह प्रायेणेति नविमुमुक्षेविमुक्तिंनेच्छामि तर्ह्यन्यंकमपिप्रार्थयमामेवकिमितिनिर्बंधासीतिचेदतआह त्वत्तोऽन्यमस्यजनस्यशरणंनपश्या
मि ॥ ४४ ॥ नन्वेतेस्त्रीसंभोगादिनासुखिनएवनकृपणास्तत्राह यदिति करयोःकंडूयनेनसंघर्षणेनेवदुःखमनुदुःखंयस्मिन् तर्हिदुःखत्वादेवत
तोनिर्विद्यमुच्येरंस्तत्राह कृपणाःकामुकाः बहुदुःखभाजोऽपिइहगृहमेधिसुखेनतृप्यंतिअलमितिनमन्यंते कंडूतिवत्कामस्यदुःसहत्वात् ननु
केचित्कंडूतिमपिसहंतेकामंचेत्यत्राह त्वत्प्रसादात्तुकश्चिद्धीरएवमनसिजंकामंविषहेतनतुसर्वे अत्रापिकंडूतिवदितिदृष्टांतः ॥ ४५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुमौनादिभिर्मोक्षसाधनैःसुलभैवतेषामपिमुक्तिस्तत्राह मौनेति हेपुरुषअंतर्यामिन्येमौनादयोदशआपवर्ग्याःअपवर्गहेतवःप्रसिद्धाः रहः विविक्तवासः तेतुप्रायशःअजितेंद्रियाणांइंद्रियभोगाद्यर्थंविक्रीणतांवार्ताःजीवनोपायाभवंति दांभिकानांतुवार्ताअपिभवंतिवानवादंभस्य अनियतफलत्वात् ॥ ४६ ॥ त्वज्ज्ञानंभक्तिविनासकामैर्मौनादिभिर्नभवत्येवेत्याह रूपेइतित्रिभिः बीजांकुराविवप्रवाहापन्नेइमेसदसतीकार्य कारणेएवतेरूपेउपलक्षणभूतेवेदेनस्रष्टेप्रकाशितेनचान्यत् स्वसमवेतंगौरत्वादिकमिवदेवदत्तादेः कुतः अरूपकस्यप्राकृतरूपादिरहितस्य अ तःयुक्ताःसंयताएवभक्तियोगेनप्रत्यक्षंत्वामुभयत्रकार्येकारणेचानुगतंपश्यंतिमथनेनदारुषुवह्निमिव नान्यतःस्यात्तज्ज्ञानमितिशेषः यद्वाएत

मौनव्रतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्मव्याख्यारहोजपसमाधयआपवर्ग्याः॥ प्रायःपरंपुरुषतेत्वजितेंद्रियाणांवा
र्ताभवंत्युतनवाऽत्रतुदांभिकानाम् ॥४६॥ रूपेइमेसदसतीतववेदस्रष्टेबीजांकुराविवनचान्यदरूपकस्य॥यु
क्ताःसमक्षमुभयत्रविचिन्वतेत्वांयोगेनवह्निमिवदारुषुनान्यतःस्यात्॥ ४७ ॥ त्वंवायुरग्निरवनिर्विंयदंबुमा
त्राःप्राणेंद्रियाणिहृदयंचिदनुग्रहश्च॥ सर्वंत्वमेवसगुणोविगुणश्चभूमन्नान्यत्त्वदस्त्यपिमनोवचसानिरुक्त
म्॥४८॥ नैतेगुणानगुणिनोमहदादयोयेसर्वेमनःप्रभृतयःसहदेवमर्त्याः ॥ आद्यंतवंतउरुगायविदंतिहित्वा
मेवंविम्रश्यसुधियोविरमंतिशब्दात् ॥ ४९ ॥

दुभयमन्यतःप्रधानपरमाण्वादेर्नस्यात् सऐक्षतेत्यादिश्रुतेः अतस्त्वमेवकारणत्वात्सर्वत्रानुस्यूतइति ॥ ४७ ॥ तदेवाह त्वंवायुरिति हृदयंमनः चित्तंचित्तं अनुग्रहःअहंकारोदेवतावर्गोवा सगुणःस्थूलः विगुणःसूक्ष्मः मनश्चवचश्चमनोवचस्तेननिरुक्तंप्रकाशितंकिमपित्वत्तोऽन्यन्नास्ति ॥ ४८ ॥ अभक्तास्तुत्वस्मिन्ननुगतमपित्वांनजानंतीत्याह नैतइति नैतेगुणाद्यभिमानिनोदेवाआद्यंतवंतोजडोपाधित्वादनाद्यंतंनिरुपाधित्वां नविदंति हियस्मात्सुधियोविद्वांसःएवंविचार्यशब्दादध्ययनादिव्यापारादुपरमंति त्वामेवसमाधिनोपासतइत्यर्थः तथाचश्रुतिः किमर्थावय मध्येष्यामहेकिमर्थावयंयक्ष्यामहइति नानुध्यायाद्बहूञ्शब्दान्वाचोविग्लापनंहितदिति स्मृतिश्च यदातेमोहकलिलंबुद्धिर्व्यतितरिष्यति त दागंतासिनिर्वेदंश्रोतव्यस्यश्रुतस्यचेत्यादि ॥ ४९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उपसंहरति तदिति हेअर्हत्तम नमःस्तुतिकर्मपूजाःप्रणिपातस्तुतिसर्वकर्मार्पणानि कर्मचपरिचर्या चरणयोःस्मृतिश्च कथायांश्रवणंचेत्येवंष डंगयासम्यक्सेवयाविनापरमहंसानांगतौप्राप्येत्वयिजनःकथंभक्तिलभेत यस्मादेवंभक्तिविनानमोक्षोनचभक्तिःसंसेवयाविनाअतःप्राकूप्रा र्थितंत्वद्दास्ययोगमेवदेहीतिप्रकरणार्थः ॥ ५० ॥ एतावंतोवर्णितागुणायस्य यतमन्युःउपसंहृतकोपः ॥ ५१ ॥ कामान्पूरयतीतितथा यद्वा पुरुषार्थप्रवाहोऽस्मीत्यर्थः ॥ ५२ ॥ अप्रीणतःअप्रीणयतः तत्तुमपूर्णकामत्वेनशोचितुम् ॥५३॥ प्रीणंतितोषयंति ॥५४॥ एकांतित्वात्निरुपा

तत्तेऽर्हत्तमनमःस्तुतिकर्मपूजाःकर्मस्मृतिश्चरणयोःश्रवणंकथायाम् ॥ संसेवयात्वयिविनेतिषडंगयाकिंभ क्तिंजनःपरमहंसगतौलभेत ॥ ५० ॥ नारदउवाच एतावद्वर्णितगुणोभक्त्याभक्तेननिर्गुणः॥ प्रह्लादंप्रण तंप्रीतोयतमन्युरभाषत ॥॥ ५१ ॥ श्रीभगवानुवाच प्रह्लादभद्रभद्रंतेप्रीतोऽहंतेसुरोत्तम॥वरंवृणीष्वाभि मतंकामपूरोऽस्म्यहंनृणाम्॥ ५२ ॥ मामप्रीणतआयुष्मन्दर्शनंदुर्लभंहिमे॥ दृष्ट्वामांनपुनर्जंतुरात्मानंतत्तुम र्हति॥५३॥प्रीणंतित्यथमांधीराःसर्वभावेनसाधवः॥ श्रेयस्कामामहाभागाःसर्वासामाशिषांपतिम्॥५४॥ एवंप्रलोभ्यमानोऽपिवरैर्लोकप्रलोभनैः॥ एकांतित्वाद्भगवतिनैच्छत्तानसुरोत्तमः॥५५॥ ॥इतिश्रीभा० म०सप्तमस्कंधेप्रह्लादचरितेभगवत्स्तवोनामनवमोऽध्यायः॥ ९॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच भक्तियोगस्यत त्स्वर्वमंतरायतयाऽर्भकः॥ मन्यमानोहृषीकेशंस्मयमानउवाचह॥ १॥ प्रह्लादउवाच मामांप्रलोभयोत्प त्त्यासक्तंकामेषुतैर्वरैः॥ तत्संगभीतोनिर्विण्णोमुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः॥ २ ॥ भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तंकामे ष्वचोदयत्॥ भवान्संसारबीजेषुहृदयग्रंथिषुप्रभो॥ नान्यथातेऽखिलगुरोघटेतकरुणात्मनः॥ ३॥

धिभक्तत्वात्॥५५॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांनवमोऽध्यायः॥९॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशमेत्वनुगृह्यामुंभक्तमंतर्हितेहरौ ॥ प्रसंगाद्धरिणारुद्रेकृतोऽनुग्रह ईर्यते ॥ १ ॥ तत्सर्ववरजातम् ॥ १ ॥ उत्पत्त्यास्वभावेनैवासक्तंमां तेषांकामानांसंगाद्भीतः ॥ २ ॥ ननुकिमहंभक्तंप्रलोभयामि नहि किंतुवरं वृणीष्वेतिवदतस्तवाभिप्रायोऽन्यएवेत्याह भृत्यलक्षणेति हृदयस्यग्रंथिवद्बंधकेषु अन्यथाअनर्थसाधनेप्रवर्तनंनघटेतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कथमेवंभृत्यलक्षणज्ञानंस्यात्तत्राह यइति तेत्वत्तः ननुकामनयाऽपिसेव्यसेवकयोःस्वामिभृत्यभावःप्रसिद्धः सत्यं सोपाधिकोऽसौनतुतात्त्विकइत्याह स्वामिन्यात्मनःआशिषोऽपेक्षमाणोनैवभृत्यः भृत्यहेतुकमात्मनःस्वाम्यमिच्छन्योभृत्यायददातिसचनैवस्वामी ॥ ४ ॥ आवयोस्तुतात्त्विकोऽसावित्याह अहंत्विति अनपाश्रयोनिरभिसंधिः अन्यथाकामाद्यनभिसंधिविनाअर्थःप्रयोजनंनास्ति ॥ ५ ॥ ननुतथाऽपिपरमोदारस्यममसंतोषार्थंकिमपिवृणीष्वेतिचेदतआह यदीति कामांकुराणामसंरोहमनुत्पत्तिं भवतःसकाशात् ॥ ६ ॥ ननुकामोत्पत्तौसत्यांको दोषस्तत्राह इंद्रियादीनियस्यजन्मनानश्यंतीति आत्मादेहः ॥ ७ ॥ कामाभावेगुणमाह विमुंचतीति भगवत्त्वायत्वत्समानैश्वर्याय तथाच

यस्तआशिषआशास्तेनसभृत्यःसवैवणिक् ॥ आशासानोनवैभृत्यःस्वामिन्याशिषआत्मनः ॥ नस्वामीभृत्यतःस्वाम्यमिच्छन्योरातिचाशिषः॥४॥ अहंत्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वंचस्वाम्यनपाश्रयः॥ नान्यथेहावयोरर्थोराजसेवकयोरिव ॥ ५ ॥ यदिरासीशमेकामान्वरांस्त्वंवरदर्षभ ॥ कामानांहृद्यसंरोहंभवतस्तुवृणेवरम् ॥ ६ ॥ इंद्रियाणिमनःप्राणआत्माधर्मोधृतिर्मतिः ॥ ह्रीःश्रीस्तेजःस्मृतिःसत्यंयस्यनश्यंतिजन्मना ॥ ७ ॥ विमुंचतियदाकामान्मानवोमनसिस्थितान् ॥ तर्ह्येवपुंडरीकाक्षभगवत्त्वायकल्पते ॥ ८ ॥ नमोभगवतेतुभ्यंपुरुषायमहात्मने॥हरयेऽद्भुतसिंहायब्रह्मणेपरमात्मने॥९॥ नृसिंहउवाच नैकांतिनोमेमयिजात्विहाशिषआशासतेऽमुत्रचयेभवद्विधाः॥ अथाऽपिमन्वंतरमेतदत्रदैत्येश्वराणामनुभुंक्ष्वभोगान् ॥ १० ॥ कथामदीयाजुषमाणःप्रियास्त्वमावेश्यमामात्मनिसंतमेकम् ॥ सर्वेषुभूतेष्वधियज्ञमीशंयजस्वयोगेनचकर्महिन्वन्॥११॥

श्रुतिः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेस्यहृदिश्रिताः अथमर्त्योऽमृतोभवत्यत्रब्रह्मसमश्नुतइति ॥ ८ ॥ निर्दोषान्कामानूदातुमिच्छंतंप्रत्याख्यास्यन्नमस्यति नमइति ॥ ९ ॥ सत्यमेकांतभक्तस्त्वंतथापिमदाज्ञाकरणीयेत्याह नेति मेएकांतिनःकदाचिदपिइहामुत्रचमय्याशिषोनवांछंत्येवतथाप्येतन्मन्वंतरमात्रंभोगान्भुंक्ष्व ॥ १० ॥ ननुतर्हिबंधःस्यादित्यतत्याह कथाइतिद्वाभ्यां सर्वेषुभूतेषुसंतमेकमीशंयज्ञाधिष्ठातारंमामात्मन्यावेश्ययजस्व तर्ह्यनेनैवापिकर्मणाबंधःस्यान्नेत्याह योगेनमय्यर्पणेनकर्महिन्वंस्त्यजन्यजस्व ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

किंच भोगेनसुखानुभवेनप्रारब्धंपुण्यंहित्वामुक्तबंधःसन्लोकानुग्रहार्थंकीर्तिचविस्तार्यमांप्राप्स्यसिकुशलेनपुण्याचरणेनपापंहित्वेतिविभीषामात्रं अन्यथातस्याराज्येऽप्रवृत्तेःननुतस्यप्राचीनंपापमस्ति तदधिगमउत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशौतद्व्यपदेशादितिन्यायात् तत्सुकृतदुष्कृतेविधुनुतइतिश्रुतेश्च नचेदंप्रारब्धपापाभिप्रायंतस्यभोगेनैवक्षयात् कुशलेनहित्वेतिवचनानुपपत्तेः नचासाविद्वानितिवाच्यं भगवतैवकृतार्थत्वस्यानंतरंवक्ष्यमाणत्वात् अतएवयोगेनकर्महिन्वन्नितीदमपिलोकसंग्रहार्थंकर्मणिप्रवर्तितस्यानुद्वेगमात्रायेतिसर्वमनवद्यम् ॥ १२ ॥ किंच यइति त्वांचमांचइदंमच्चरित्रंचस्मरन्नेतत्स्तोत्रंयःकीर्तयेत्सोऽपिकर्मबंधाद्विमुच्यते कुतस्तवबंधशंकेत्यर्थः ॥ १३ ॥ ईश्वराज्ञाप्राप्तकर्माधि

भोगेनपुण्यंकुशलेनपापंकलेवरंकालजवेनहित्वा ॥ कीर्तिंविशुद्धांसुरलोकगीतांवितायमामेष्यसिमुक्तबंधः॥१२॥ यएतत्कीर्तयेन्मह्यंत्वयागीतमिदंनरः॥ त्वांचमांचस्मरन्लोकेकर्मबंधात्प्रमुच्यते॥ १३ ॥ प्रह्राद उवाच वरंवरयएतत्तेवरदेशान्महेश्वर ॥ यदनिंदत्पितामेत्वामविद्वांस्तेजऐश्वरम्॥ १४॥ विद्धामर्षाशयः साक्षात्सर्वलोकगुरुंप्रभुम्॥ भ्रातृहेतिमृषादृष्टिस्त्वद्भक्तेमयिचाघवान्॥ १५॥ तस्मात्पितामेपूयेतदुरंताद्दुस्तरादघात्॥ पूतस्तेपांगसंदृष्टस्तदाकृपणवत्सल॥ १६॥ श्रीभगवानुवाच त्रिःसप्तभिःपितापूतःपित्रभिःसहतेऽनघ॥ यत्साधोऽस्यगृहेजातोभवान्वैकुलपावनः॥ १७ ॥ यत्रयत्रचमद्भक्ताःप्रशांताःसमदर्शिनः॥ साधवःसमुदाचारास्तेपूयंत्यपिकीकटाः ॥ १८ ॥ सर्वात्मनाहिंसंतिभूतग्रामेषुकिंचन ॥ उच्चावचेषुदैत्येंद्रमद्भावेनगतस्पृहाः॥ १९ ॥

कारःसन्पितुर्निष्कृतिंप्रार्थयतेत्रिभिः वरंवरणीयमेतदपरंवृणे तेत्वत्तः ॥ १४ ॥ विद्धोऽमर्षेणक्रोधेनआशयोयस्य ॥ १५ ॥ तेअपांगेनसंदृष्टःअतःपूतएवतथाऽपिभोःकृपणवत्सलकार्पण्येनप्रार्थयइत्यर्थः ॥ १६ ॥ यद्यपिकश्यपोमरीचिर्ब्रह्माचेतितत्पितुस्त्रयएवपूर्वजास्तथाऽपित्रिःसप्तभिः सहेतिप्राक्कल्पगतपित्रभिप्रायेणोक्तं यद्यस्मात् ॥ १७॥ सम्यगुत्तमआचारोयेषांतेकीकटाअपिदेशास्तत्तुल्यावंश्याश्चपूयंतेशुद्धाभवंति ॥ १८॥ ननुत्वद्भक्तानामयंमहिमेतिनचित्रं अहंतुतादृशोनभवामीतिचेत्तत्राह सर्वात्मनेतिद्वाभ्यां मद्भावेनमद्भक्त्याविगतास्पृहायेषाम् ॥ १९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

त्वामनुगतायेकेचित्पुरुषास्तेप्येवंलक्षणाःसंतोमद्भक्ताभवंतिअतोभवान्मेभक्तानांसर्वेषांप्रतिरूपधृक्उपमानास्पदं श्रेष्ठःखल्वित्यर्थः ॥ २० ॥
मदंगस्पर्शनेनसर्वशःपूतस्यतेपितुःपापशंकैवनास्ति केवलंपुत्रकृत्यानिप्रेतकार्याणिकुरु ॥ २१ ॥ ब्रह्मवादिभिर्वेदवादिभिः उक्तमनतिक्रम्य

भवंतिपुरुषालोकेमद्भक्तास्त्वामनुव्रताः॥ भवान्मेखलुभक्तानांसर्वेषांप्रतिरूपधृक्॥२०॥ कुरुत्वंप्रेतकार्या
णिपितुःपूतस्यसर्वशः॥ मदंगस्पर्शनेनांगलोकान्यास्यतिसुप्रजाः॥ २१॥ पित्र्यंचस्थानमातिष्ठयथोक्तंब्र
ह्मवादिभिः॥मय्यावेश्यमनस्तातकुरुकर्माणिमत्परः॥२२॥ श्रीशुकउवाच प्रह्लादोऽपितथाचक्रेपितुर्यत्सां
परायिकम्॥यथाहभगवान्राजन्नभिषिक्तोद्विजोत्तमैः॥२३॥ प्रसादसुमुखंदृष्ट्वाब्रह्मानरहरिंहरिम्॥स्तुत्वा
वाग्भिःपवित्राभिःप्राहदेवादिभिर्वृतः ॥ २४ ॥ ब्रह्मोवाच देवदेवाखिलाध्यक्षभूतभावनपूर्वज॥ दिष्ट्या
तेनिहतःपापोलोकसंतापनोऽसुरः॥ २५ ॥ योऽसौलब्धवरोमत्तोनवध्योममसृष्टिभिः॥ तपोयोगबलोन्न
द्धःसमस्तनिगमानहन्॥ २६॥ दिष्ट्याऽस्यतनयःसाधुर्महाभागवतोऽर्भकः॥ त्वयाविमोचितोमृत्योर्दिष्ट्या
त्वांसमितोऽधुना॥ २७॥ एतद्वपुस्तेभगवन्ध्यायतःप्रयतात्मनः॥ सर्वतोगोप्तृसंत्रासान्मृत्योरपिजिघांसतः
॥ २८॥ नृसिंहउवाच मैवंवरोऽसुराणांतेप्रदेयःपद्मसंभव॥ वरःक्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतंयथा॥२९॥
नारदउवाच इत्युक्त्वाभगवान्राजंस्तत्रैवांतर्दधेहरिः॥ अदृश्यःसर्वभूतानांपूजितःपरमेष्ठिना॥ ३० ॥ ततः
संपूज्यशिरसाववंदेपरमेष्ठिनम्॥ भवंप्रजापतीन्देवान्प्रह्लादोभगवत्कलाः॥३१॥ ततःकाव्यादिभिःसार्धमु
निभिःकमलासनः॥ दैत्यानांदानवानांचप्रह्लादमकरोत्पतिम्॥३२॥ प्रतिनंद्यततोदेवाःप्रयुज्यपरमाशिषः॥
स्वधामानिययूराजन्ब्रह्माद्याःप्रतिपूजिताः॥ ३३॥

मत्परःसन्कर्माणिकुरु ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ममसृष्टिभिर्मयासृष्टैर्भूतैः समस्तान्निगमान्धर्मानित्यर्थः अहन्हतवान् सत्वयाहतः
एतद्दिष्ट्याभद्रम् ॥ २६ ॥ एतद्दिष्ट्या समितःसम्यक्प्राप्तः ॥ २७ ॥ सर्वतःसंत्रासात्गोप्तूरक्षकम् ॥ २८ ॥ एवंवरस्त्वयानप्रदेयः क्रूरोनिसर्गः
स्वभावोयेषां अमृतंक्षीरम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

शिशुपालदंतवक्त्रयोर्द्विषतोःश्रीकृष्णसायुज्यंकथमितियत्पृष्टंतदेवतयोःपूर्वजन्मकथनादिभिरुपपादितमुपसंहरति एवमितिसप्तभिः दितेःपुत्रत्वंप्रापितौविप्रशापेनेत्युत्तरस्यानुषंगः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तच्चित्तौश्रीरामंचिंतयंतौ ॥ ३६ ॥ करूषजोदंतवक्त्रः हरौसायुज्यंसमीयतुः ॥३७॥ कृष्णनिंदादिनापूर्वकृतंचयत्एनःपापंतत्ध्यानेनतदात्मानःसंतोजहुः तदात्मत्वेदृष्टांतः कीटःपेशस्कृतोध्यानेनयथातदात्माभवतीति ॥ ३८ ॥

एवंतौपार्षदौविष्णोःपुत्रत्वंप्रापितौदितेः॥ त्दद्दिस्थितेनहरिणावैरभावेनतौहतौ ॥ ३४ ॥ पुनश्चविप्रशापेन राक्षसौतौबभूवतुः॥ कुंभकर्णदशग्रीवौहतौतौरामविक्रमैः॥ ३५॥ शयानौयुधिनिर्भिन्नत्दद्यौरामसायकैः॥ तच्चित्तौजहतुर्देहंयथाप्राक्तनजन्मनि॥३६॥ताविहाथपुनर्जातौशिशुपालकरूषजौ॥हरौवैरानुबंधेन पश्यतस्तेसमीयतुः॥ ३७॥ एनःपूर्वकृतंयत्तद्राजानःकृष्णवैरिणः॥ जहुस्त्वंतेतदात्मानःकीटःपेशस्कृतोयथा ॥३८॥ यथायथाभगवतोभक्त्यापरमयाऽभिदा॥ नृपाश्चैद्यादयःसात्म्यंहरेस्तच्चिंतयाऽययुः॥३९॥आख्यातंसर्वमेतत्तेयन्मांत्वंपरिपृष्टवान्॥ दमघोषसुतादीनांहरेःसात्म्यमपिद्विषाम्॥४०॥ एषाब्रह्मण्यदेवस्यकृष्णस्यचमहात्मनः॥ अवतारकथापुण्यावधोयत्रादिदैत्ययोः ॥ ४१ ॥ प्रह्लादस्यानुचरितंमहाभागवतस्यच ॥ भक्तिर्ज्ञानंविरक्तिश्चयाथात्म्यंचास्यवैहरेः॥४२॥ सर्गस्थित्यप्ययेशस्यगुणकर्मानुवर्णनम्॥परावरेषांस्थानानांकालेनव्यत्ययोमहान्॥ ४३ ॥ धर्मोभागवतानांचभगवान्येनगम्यते॥ आख्यानेऽस्मिन्समाम्नातमाध्यात्मिकमशेषतः॥ ४४ ॥

अभिदाभेददर्शनशून्यया हरेःसात्म्यंसारूप्यम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ प्रह्लादचरितार्थमुपसंहरति एषेतिचतुर्भिः अवतारःश्रीनृसिंहरूपस्तस्यकथा आख्यातेतिशेषः ॥ ४१ ॥ प्रह्लादस्यानुचरितमित्यादेःसमाम्नातमितितृतीयेनान्वयः अस्येत्यनेनोक्तंसर्गस्थित्यप्ययानामीशस्यहरेर्याथात्म्यंतत्त्वम् ॥ ४२ ॥ अनेनकृतंहरेर्गुणकर्मानुवर्णनंचेत्यर्थः परावरेषांदेवदैत्यादीनांयानिस्थानानि व्यत्ययोविपर्यासः ॥ ४३ ॥ आध्यात्मिकमात्मानात्मविवेकादि ॥ ४४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एतच्छ्रवणादिफलमाह यइतिद्वाभ्याम् एतच्छ्रुत्वायःकीर्तयेत् ॥ ४५ ॥ एतत्एतांमृगेंद्रस्यलीलाम् तामेवाह दैत्येंद्रस्ययूथपानांचवधंयःशुचिःसन्पठेत पुण्यमनुभावंप्रभावंमतिनिश्चयंवा लोकंवैकुंठम् ॥ ४६ ॥ अहोप्रह्लादस्यभाग्ययेनदेवोदृष्टः वयंतुमंदभाग्याइतिविषीदंतंप्रत्याह यूयमितित्रिभिः येषांयुष्माकंगृहान्मुनयोऽभियंतिसर्वतःसमायांति तत्कस्यहेतोः येषुगृहेषुनराकारंगूढंसत्श्रीकृष्णाख्यंपरंब्रह्मसाक्षाद्वसतीति ॥ ४७ ॥ ननुकृष्णोऽस्माकंमातुलेयःकथंब्रह्मेत्युच्यतेतत्राह सवाइति सोयंब्रह्मैव कथंभूतः महद्भिर्विमृग्यंयत्कैवल्यनिर्वाणसुखंनिरुपाधिःपरमानंदस्तदनुभूतिरूपोवोयुष्माकंखलुप्रियःसुहृदित्यादिरूपोभवति विधिकृत्आज्ञानुवर्ती ॥ ४८ ॥ ननुपरंब्रह्मचेत्कथंह्यष्टसहस्र

यएतत्पुण्यमाख्यानंविष्णोर्वीर्योपबृंहितम्॥ कीर्तयेच्छ्रद्धयाश्रुत्वाकर्मपाशाद्विमुच्यते ॥४५॥एतद्यआदिपुरुषस्यमृगेंद्रलीलांदैत्येंद्रयूथपवधंप्रयतःपठेत॥दैत्यात्मजस्यचसतांप्रवरस्यपुण्यंश्रुत्वाऽनुभावमकुतोभयमेतिलोकम्॥ ४६ ॥ यूयंनृलोकेवतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोऽभियंति॥येषांगृहानावसतीतिसाक्षाद्गूढं परंब्रह्ममनुष्यलिंगम्॥४७॥सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यंकैवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः॥प्रियःसुहृद्वःखलुमातुलेयआत्माऽर्हणीयोविधिकृद्गुरुश्च॥४८॥नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयोपवर्णितम्॥ मौनेनभक्त्योपशमेनपूजितःप्रसीदतामेषसतांपतिः ॥ ४९ ॥ सएषभगवान्राजन्व्यतनोद्विहतंयशः॥पुरारुद्रस्यदेवस्ययेनानंतमायिना॥ ५० ॥

स्त्रीषुरतिः कथंवाधर्माद्याचरणंतस्येत्यतआह नयस्यरूपंतत्त्वंभवादिभिरपिधियास्वबुद्ध्यावस्तुतयाइदमित्थमितिसाक्षान्नोपवर्णितंसयुष्माकंस्वयमेवप्रसन्नःअस्माकंतुमौनादिसाधनैस्तत्प्रसादःप्रार्थनीयएवेत्याह मौनेनेति सएषसात्वतांपतिर्नःप्रसीदतु नहिप्रह्लादस्यगृहेषुपरंब्रह्मवसति नचतद्दर्शनायमुनयस्तद्गृहानभियंति नचतस्यमातुलेयादिरूपेणवर्तते नचस्वयमेवप्रसन्नः अतोयूयमेवततोपिअस्मत्तोपिभूरिभागाइतिभावः ॥ ४९ ॥ नन्वन्यैर्दुष्करंत्रिपुरभेदादिकंश्रीरुद्रःकृतवान्सएवंभूतईश्वरोऽप्यस्यतत्त्वंनजानातीतिकथमित्यपेक्षायांतस्याप्येतत्साहाय्यादेवासौप्रभावोनकेवलस्येतिवक्तुमाख्यानमुपक्षिपति सएषइति ॥ ५० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

राजायुधिष्ठिरउवाच ॥ जगदीशितुर्देवस्यकीर्तिःकस्मिन्कर्मणिमयोहतवान् ॥ ५१ ॥ अनेनश्रीकृष्णेनोपबृंहितैः:संवर्द्धितैः ॥ ५२ ॥ हैमीच रौप्याचायसीचेतितिस्रःपुरोनिर्मायतेभ्योददावितिशेषः दुर्लक्ष्यौअपायसंयोगौगमनागमनेयासाम् दुर्वितर्क्याःपरिच्छदायासु ॥ ५३ ॥ सेना न्यःसेनापतयःपूर्ववैरंस्मरंतः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अस्त्रमभिमंत्रितंशरंपुरेषुव्यमुंचत ॥ ५६ ॥ ततःशरात् सूर्यमंडलात्मयूखसंदोहाःरश्मिसमूहा

राजोवाच कस्मिन्कर्मणिदेवस्यमयोऽहन्जगदीशितुः ॥ यथाचोपचिताकीर्तिःकृष्णेनानेनकथ्यताम् ॥ ५१ ॥ नारदउवाच निर्जिताअसुरादेवैर्युध्यनेनोपबृंहितैः ॥ मायिनांपरमाचार्यंमयंशरणमाययुः ॥ ५२ ॥ सनिर्मायपुरस्तिस्रोहैमीरौप्यायसीर्विभुः ॥ दुर्लक्ष्यापायसंयोगादुर्वितर्क्यपरिच्छदाः ॥ ५३ ॥ ताभिस्तेऽसुरसेनान्योलोकांस्त्रीन्सेश्वरान्नृप ॥ स्मरंतोनाशयांचक्रुःपूर्ववैरमलक्षिताः ॥ ५४ ॥ ततस्तेसेश्वरालोकाउपासाद्येश्वरंविभो ॥ त्राहिनस्तावकान्देवविनष्टांस्त्रिपुरालयैः ॥ ५५ ॥ अथानुगृह्यभगवान्माभैष्टेतिसुरान्विभुः ॥ शरंधनुषिसंधायपुरेष्वस्त्रंव्यमुंचत ॥ ५६ ॥ ततोऽग्निवर्णाइषवउत्पेतुःसूर्यमंडलात् ॥ यथामयूखसंदोहानादृश्यंतपुरोयतः ॥ ५७ ॥ तैःस्पृष्टाव्यसवःसर्वेनिपेतुःस्मपुरौकसः ॥ तानानीयमहायोगीमयःकूपरसेऽक्षिपत् ॥ ५८ ॥ सिद्धामृतरसस्पृष्टावज्रसारामहौजसः ॥ उत्तस्थुर्मेघदलनावैद्युताइववह्नयः ॥ ५९ ॥ विलोक्यभग्नसंकल्पंविमनस्कंवृषध्वजम् ॥ तदाऽयंभगवान्विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ॥ ६० ॥ वत्सआसीत्तदाब्रह्मास्वयं विष्णुरयंहिगौः ॥ प्रविश्यत्रिपुरंकालेरसकूपामृतंपपौ ॥ तेऽसुराद्यपिपश्यंतोनन्यषेधन्विमोहिताः ॥ ६१ ॥ तद्विज्ञायमहायोगीरसपालानिदंजगौ ॥ स्वयंविशोकःशोकार्तान्स्मरन्दैवगतिंचताम् ॥ ६२ ॥ देवोऽसुरोनरोऽन्योवानेश्वरोऽस्तीहकश्चन ॥ आत्मनोऽन्यस्यवादिष्टंदैवेनापोहितुंद्वयोः ॥ ६३ ॥

इव यतःयेभ्यः ॥ ५७ ॥ कूपरसेस्वयंनिर्मितकूपामृते ॥ ५८ ॥ वज्रसाराःवज्रवत्दृढांगाः महौजसोमहाबलाः मेघदलनाः मेघभेदिनोविद्युदूपावह्नयइव ॥ ५९ ॥ ६० ॥ कालेमध्याह्ने ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ आत्मनोवाअन्यस्यवाद्वयोरपिवादैवेनदिष्टमुपकल्पितमपोहितुंपरिहर्तुमिहकश्चिदपीश्वरःसमर्थोनास्ति ॥ ६३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

असौश्रीकृष्णः प्रधानसंग्रामस्तत्साधनम् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अभिजितिमध्याङ्के ॥ ६६ ॥ विमानशतानिसंकुलानिसंकीर्णानियेषांतेदेवादयः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ आदितआरभ्यस्कंधार्थंनिगमयति एवंविधानीति नृलोकंनराकारमात्मनोविडंबमानस्यअनुकुर्वतः ॥ ६९ ॥ ॥ इतिसप्त मेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकादशेनृणांधर्माःसाधारण्येनवर्णिताः ॥ विशेषेणचवर्णानांमुख्यामुख्याश्चयोषितां

अथासौशक्तिभिःस्वाभिःशंभोःप्राधानिकंव्यधात् ॥ धर्मज्ञानविरक्त्यर्द्धितपोविद्याक्रियादिभिः ॥ ६४ ॥ रथं सूतंध्वजंवाहान्धनुर्वर्मशरादियत् ॥ सन्नद्धोरथमास्थायशरंधनुरुपाददे ॥ ६५ ॥ शरंधनुषिसंधायमुहूर्तेऽभिजितीश्वरः ॥ ददाहतेनदुर्भेद्यान्हरोऽथत्रिपुरान्नृप ॥ ६६ ॥ दिविदुंदुभयोनेदुर्विमानशतसंकुलाः ॥ देवर्षिपितृसिद्धेशाजयेतिकुसुमोत्करैः ॥ अवाकिरन्जगुर्हृष्टानन्नृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ६७ ॥ एवंदग्ध्वापुरस्तिस्रोभगवान्पुरहान्नृप ॥ ब्रह्मादिभिःस्तूयमानःस्वधामप्रत्यपद्यत ॥ ६८ ॥ एवंविधान्यस्यहरेःस्वमायया विडंबमानस्यनृलोकमात्मनः ॥ वीर्याणिगीतान्यृषिभिर्जगद्गुरोर्लोकान्पुनानान्यपरंवदामिकिम् ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेत्रिपुरविजयोनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥

श्रीशुकउवाच श्रुत्वेहितंसाधुसभासभाजितंमहत्तमाग्र्यउरुक्रमात्मनः ॥ युधिष्ठिरोदैत्यपतेर्मुदायुतःप्रप्रच्छभूयस्तनयंस्वयंभुवः ॥ १ ॥ युधिष्ठिरउवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिनृणांधर्मंसनातनम् ॥ वर्णाश्रमाचारयुतंयत्पुमान्विंदतेपरम् ॥ २ ॥ भवान्प्रजापतेःसाक्षादात्मजःपरमेष्ठिनः ॥ सुतानांसंमतोब्रह्मंस्तपोयोगसमाधिभिः ॥ ३ ॥ नारायणपराविप्राधर्मंगुह्यंपरंविदुः ॥ करुणाःसाधवःशांतास्त्वद्विधानतथाऽपरे ॥ ४ ॥

॥ १ ॥ तदेवंदशभिर्ज्ञानभक्तियोगावुदीरितौ अथपंचभिरध्यायैःकर्मयोगोऽनुवर्ण्यते ॥ २ ॥ दैत्यपतेःप्रह्लादस्य साधूनांसभासुसभाजितंसत्कृतमीहितंचरितंश्रुत्वापुननर्नारदंपप्रच्छ कथंभूतस्येहितं महत्तमानामग्रण्यःमुख्यस्य तत्रहेतुः उरुक्रमेआत्मामनोयस्य ॥ १ ॥ श्रवणेच्छायांहेतुः यत्यतोधर्मात्अनुष्ठितात्परंज्ञानंभक्तिंचविंदति ॥ २ ॥ ३ ॥ ननुस्मृतिकारैर्धर्मउक्तएवतत्राह नारायणपराइति ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अजायश्रीनारायणाय तस्यैवमुखाच्छ्रुतम् ॥ ५ ॥ तन्मुखादात्मनःश्रवणंसंभावयन्विशिनष्टि यइति ॥ ६ ॥ प्रथमंतावद्धर्मेप्रमाणमाह धर्मेति धर्मस्यमूलंप्रमाणं स्मृतंचस्मृतिः तद्विदांवेदविदां येनचात्मामनःप्रसीदतितुष्यतिच तथाचयाज्ञवल्क्यः श्रुतिःस्मृतिःसदाचारःस्वस्यचप्रियमात्मनः सम्यक्संकल्पजःकामोधर्ममूलमिदंस्मृतमिति मनुश्च वेदोऽखिलोधर्ममूलंस्मृतिशीलेचतद्विदां आचारश्चैवसाधूनामात्मनस्तुष्टिरेवचेति तत्रतावन्नरमात्रसाधारणधर्ममाह सत्यमितिपंचभिः तपएकादश्युपवासादि ईक्षायुक्तायुक्तविवेकः शमोमनसःसंयमः दमोबा

नारदउवाच नत्वाभगवतेऽजायलोकानांधर्महेतवे॥वक्ष्येसनातनंधर्मंनारायणमुखाच्छ्रुतम्॥५॥योऽवतीर्यात्मनोंशेनदाक्षायण्यांतुधर्मतः॥लोकानांस्वस्तयेऽध्यास्तेतपोबदरिकाश्रमे॥६॥धर्ममूलंहिभगवान्सर्वदेवमयोहरिः॥स्मृतंचतद्विदांराजन्येनचात्माप्रसीदति॥७॥सत्यंदयातपःशौचंतितिक्षेक्षाशमोदमः॥अहिंसाब्रह्मचर्यंचत्यागःस्वाध्यायआर्जवम्॥८॥संतोषःसमदृक्सेवाग्राम्येहोपरमःशनैः॥नृणांविपर्ययेहेक्षामौनमात्मविमर्शनम्॥९॥अन्नाद्यादेःसंविभागोभूतेभ्यश्चयथार्हतः॥तेष्वात्मदेवताबुद्धिःसुतरांनृषुपांडव॥१०॥श्रवणंकीर्तनंचास्यस्मरणंमहतांगतेः॥सेवेज्याऽवनतिर्दास्यंसख्यमात्मसमर्पणम्॥११॥नृणामयंपरोधर्मःसर्वेषांसमुदाहृतः॥त्रिंशल्लक्षणवान्राजन्सर्वात्मायेनतुष्यति॥१२॥

ह्रींद्रियाणां त्यागोदानं स्वाध्यायोयथोचितजपः ॥ ८ ॥ संतोषोदैवलब्धेनालंबुद्धिः समदृशांमहतांसेवा ग्राम्येहोपरमःप्रवृत्तकर्मभ्योनिवृत्तिः विपर्ययेहेक्षानिष्फलक्रियाणामीक्षणं मौनंवृथालापनिवृत्तिः आत्मविमर्शनं देहादिव्यतिरिक्तात्मानुसंधानम् ॥ ९ ॥ आत्मेतिदेवतेतिचबुद्धिः ॥ १० ॥ अस्यश्रीकृष्णस्यश्रवणादयोनव इज्याअर्चनम् ॥ ११ ॥ एवंत्रिंशल्लक्षणवान् ॥ १२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इदानींवर्णधर्मानूवक्तुंद्विजानांलक्षणमाह संस्कारामंत्रवंतोगर्भाधानादयोयस्मिन्नविच्छिन्नाःसद्विजः तर्हिशूद्रस्यापिसंस्काराविच्छेदेसतिद्वि
जत्वंस्यात्तत्राह अजोब्रह्मायमेवंभूतसंस्कारयुक्तंजगादसद्विजः शूद्रंतुनमंत्रवत्संस्कारयुक्तंजगादनचोपनयनवंतमतोनासौद्विजः तथाचस्मृतिः
विवाहमात्रसंस्कारंशूद्रोऽपिलभतांसदा ॥ नकेनचित्समस्रजच्छंदसातंप्रजापतिरिति श्रुतिश्च गायत्र्याब्राह्मणमस्रजत् त्रिष्टुभाराजन्यंजग
त्यावैश्यं नकेनचिच्छूद्रमिति अतोविवाहव्यतिरिक्तसंस्कारस्यानावश्यकत्वाद्उपनयनस्यतुसर्वथानिषेधान्नतस्यद्विजत्वमित्यर्थः सद्विजोवैदि
कादयइतिपाठेवैदिकादयइतिगर्भाधानादयइत्यर्थः त्रैवर्णिकानामावश्यकान्धर्मानाह इज्येति जन्मनाविशुद्धेनकुलेनकर्मणाचआचारेणअ
वदातानांशुद्धानांदुष्कुलानांदुराचाराणांचनैतानिविहितानीत्यर्थः ब्रह्मचर्याद्याश्रमविहिताःक्रियाश्चशूद्रस्यतुवर्णधर्माएव आश्रमभेदकृतवि
शेषाभावात् ॥१३॥ ब्राह्मणादीनांचतुर्णामपिवृत्तिरूपान्धर्मानाह विप्रस्येतिसार्द्धैस्त्रिभिः विप्रस्यषट्कर्माणिविहितानीत्यनुषंगः तत्रत्वध्यापनं

**संस्कारायत्राविच्छिन्नाःसद्विजोजोऽजगादयम्॥ इज्याऽध्ययनदानानिविहितानिद्विजन्मनाम् ॥ जन्मक
र्मावदातानांक्रियाश्चाश्रमचोदिताः॥ १३ ॥विप्रस्याध्ययनादीनिषडन्यस्याप्रतिग्रहः ॥: राज्ञोवृत्तिःप्रजा
गोप्तुरविप्राद्बाकरादिभिः॥ १४॥वैश्यस्तुवार्तावृत्तिश्चनित्यंब्रह्मकुलानुगः॥ शूद्रस्यद्विजशुश्रूषावृत्तिश्चस्वा
मिनोभवेत् ॥ १५ ॥ वार्ताविचित्राशालीनयायावरशिलोंछनम् ॥ विप्रवृत्तिश्चतुर्द्वेयंश्रेयसीचोत्तरो
त्तरा॥ १६ ॥**

याजनंप्रतिग्रहश्चजीविका यथाहमनुः षण्णांतुकर्मणामस्यत्रीणिकर्माणिजीविका याजनाध्यापनेचैवविशुद्धाच्चप्रतिग्रहइति अन्यस्यक्षत्रि
यस्यअप्रतिग्रहइतिप्रतिग्रहातिरिक्तंयाजनमध्यापनंचापद्यनुजानाति वक्ष्यतिचानंतरमेव ऋतेराजन्यमिति श्रूयतेचअश्वपतिकैकयप्रभृती
नांक्षत्रियाणामुपदेष्टृत्वादि प्रजापालनेऽधिकृतस्यक्षत्रियस्यवृत्त्यंतरमाह राज्ञइति आदिशब्देनदंडशुल्कादि ॥ १४ ॥ वार्ताकृषिवाणिज्या
दिलक्षणावृत्तिर्यस्य शूद्रस्यद्विजानांशुश्रूषाविहिता स्वामिनोद्विजस्यतुशुश्रूषावृत्तिश्चभवेत् ॥ १५ ॥ विप्रस्यमुख्यवृत्तिः कल्पभेदेनयुगभे
देनवृत्त्यंतराण्याह वार्तेति वार्ताविचित्राकृष्यादिरूपा शालीनंधाद्यर्थंविनैवप्राप्तमयाचितं यायावरंप्रत्यहंधान्ययाञ्ञा शिलंशालिक्षेत्रादौ
स्वामित्यक्तकणिशोपादानं उंछनमापणादिपतितकणोपादानं शिलोंछनद्वयमेकीकृत्यचतुर्द्वेयुक्तं श्रेयसीउत्तमा ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वृत्तिष्वेवव्यवस्थांदर्शयन्नापद्वृत्तीराह जघन्योनीचःउत्तमामध्यापनादिरूपामृतेराजन्यं क्षत्रियस्तुप्रतिग्रहादन्यांभजेत् ॥ १७ ॥ चतुर्वि धांपूर्वोक्तांविप्रवृत्तिमितरेषामपिदर्शयन्नाह ऋतामृताभ्यामिति ॥ १८ ॥ श्लोकांतरेणश्लोकंव्याचष्टे ऋतमिति ॥ १९ ॥ तयोस्तद्वर्जनेहे तुमाह सर्ववेदमयइति ॥ २० ॥ वर्णानामभिव्यंजकरूपान्धर्मानाह शमइतिचतुर्भिः अच्युतात्मत्वंश्रीविष्णुपरत्वंसर्वेषाम् ॥ २१ ॥ शौर्ययु द्धोत्साहः वीर्यप्रभावः तेजःप्रागल्भ्यं त्यागोदानं आत्मनोमनसोजयः ॥ २२ ॥ २३ ॥ अमंत्रयज्ञःनमस्कारेणैवपंचयज्ञानुष्ठानं तथाचया

जघन्योनोत्तमांवृत्तिमनापदिभजेन्नरः॥ ऋतेराजन्यमापत्सुसर्वेषामपिसर्वशः॥ १७॥ ऋतामृताभ्यांजी वेतमृतेनप्रमृतेनवा॥ सत्यानृताभ्यांजीवेतनश्ववृत्त्याकथंचन॥ १८॥ ऋतमुंछशिलंप्रोक्तममृतंयदयाचि तम्॥ मृतंतुनित्ययाञ्चास्यात्प्रमृतंकर्षणंस्मृतम्॥ १९ ॥ सत्यानृतंतुवाणिज्यंश्ववृत्तिर्नीचसेवनम् ॥ वर्जये त्तांसदाविप्रोराजन्यश्चजुगुप्सिताम्॥ सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोनृपः॥२०॥शमोदमस्तपःशौचंसंतो षःक्षांतिरार्जवम्॥ ज्ञानंदयाऽच्युतात्मत्वंसत्यंचब्रह्मलक्षणम्॥२१॥शौर्यंवीर्यंधृतिस्तेजस्त्यागआत्मजयः क्षमा॥ ब्रह्मण्यताप्रसादश्चरक्षाचक्षत्रलक्षणम्॥ २२॥देवगुर्वच्युतेभक्तिस्त्रिवर्गपरिपोषणम्॥आस्तिक्य मुद्यमोनित्यंनैपुणंवैश्यलक्षणम्॥ २३॥शूद्रस्यसंनतिःशौचंसेवास्वामिन्यमायया॥ अमंत्रयज्ञोह्यस्तेयंस त्यंगोविप्ररक्षणम्॥ २४॥स्त्रीणांचपतिदेवानांतच्छुश्रूषाऽनुकूलता॥ तद्बंधुष्वनुवृत्तिश्चनित्यंतद्व्रतधारणम् ॥ २५॥संमार्जनोपलेपाभ्यांगृहमंडलवर्तनैः॥ स्वयंचमंडितानित्यंपरिमृष्टपरिच्छदा॥ २६॥

वल्क्यः नमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहापयेत्॥ अमान्नेनघृतेनैवपक्वान्नंतुविवर्जयेदिति ॥ २४ ॥ स्त्रीधर्मानाह स्त्रीणामितिपंचभिः पति रेवदेवोयासां तस्यपत्युरेवशुश्रूषापादसंवाहनादिभिः तदनुकूलताचहिताचरणं तस्ययद्व्रतंनियमस्तस्यधारणमाचरणं एतच्चतुष्टयंपतिव्रतानां लक्षणंधर्मश्च ॥ २५ ॥ किंचसंमार्जनोपलेपाभ्यामित्यादेःपतिंभजेदित्युत्तरेणान्वयः परिमृष्टाउद्वर्तनादिनानिर्मलीकृताःपरिच्छदागृहोप करणानियया ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ किंचसंतुष्टायथालाभेन तावन्मात्रभोगेऽप्यलोलुपा दक्षाअनलसा प्रियासत्याचवाग्यस्याः सर्वत्रापिअप्रमत्ताअवहिता अपति तंमहापातकशून्यं यथाहयाज्ञवल्क्यः आशुद्धेःसंप्रतीक्ष्योहिमहापातकदूषितइति ॥ २८ ॥ तत्परासतीभजेत् श्रीर्हरिमिव हर्यात्मनापत्या सह ॥ २९ ॥ प्रतिलोमजानुलोमजानांवृत्तिमाह वृत्तिरिति तत्तत्कुलकृताकुलपरंपराप्राप्ता परंपराप्राप्तमपिचौर्यंहिंसादिकंचप्रतिषेधति अचौराणामपापानांचेति तत्तत्प्रदर्शनार्थंकांश्चित्प्रतिलोमजविशेषानाह अंत्यजेति रजकश्चर्मकारश्चनटोबुरुडएवच कैवर्तमेदभिल्लाश्च

कामैरुच्चावचैःसाध्वीप्रश्रयेणदमेनच॥वाक्यैःसत्यैःप्रियैःप्रेम्णाकालेकालेभजेत्पतिम्॥॥२७॥संतुष्टाऽलोलुपादक्षाधर्मज्ञाप्रियसत्यवाक्॥ अप्रमत्ताशुचिःस्निग्धापतिंत्वपतितंभजेत् ॥ २८॥ यापतिंहरिभावेनभजेच्छ्रीरिवतत्परा॥हर्यात्मनाहरेर्लोकेपत्याश्रीरिवमोदते॥ २९॥वृत्तिःसंकरजातीनांतत्तत्कुलकृताभवेत्॥अचौराणामपापानामंत्यजांतेऽवसायिनाम्॥३०॥प्रायःस्वभावविहितोनृणांधर्मोयुगेयुगे॥वेददृग्भिःस्मृतोराजन्प्रेत्यचेहचशर्मकृत् ॥ ३१ ॥ वृत्त्यास्वभावकृतयावर्तमानःस्वकर्मकृत्॥ हित्वास्वभावजंकर्मशनैर्निर्गुणतामियात्॥३२॥उप्यमानंबहुक्षेत्रंस्वयंनिर्वीर्यतामियात्॥नकल्पतेपुनःसूत्याउप्तंबीजंचनश्यति॥३३॥

सप्तैतेचांत्यजाःस्मृताः अंतेवसायिनस्तुचांडालपुल्कसमातंगादयस्तेषांपरंपराप्राप्तैववस्त्रनिर्णेजनादिवृत्तिरित्यर्थः ॥ ३० ॥ श्रेष्ठादपिपरधर्मान्नीचोऽपिस्वधर्मएवश्रेयानित्याह प्रायइति स्वभावेनसत्त्वादिप्रकृत्याविहितोधर्मःशर्मकृत्सुखहेतुःस्मृतः कैः वेदएवदृक्चक्षुर्येषांतैः भगवताचोक्तं श्रेयान्स्वधर्मोविगुणःपरधर्मात्स्वनुष्ठितादिति ॥ ३१॥ ननुस्वाभाविकस्यकर्मणोबंधहेतुत्वात्कथंसुखहेतुत्वंतत्राह वृत्त्येति ॥ ३२ ॥ ननुकाम्यानिकर्माणिकुर्वतस्तत्फलभोगपरस्यकथंनैर्गुण्यंस्यात् तदुक्तंप्रकृतेन औपस्थ्यजैह्व्यंबहुमन्यमानःकथंविरज्येतदुरंतमोहइत्यादि तत्राधिकारिभेदेनव्यवस्थांसदृष्टांतामाह उप्यमानमितिद्वाभ्यां पुनःसूत्यैसस्यप्रसवाय ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कामाआशेरतेवासनारूपेणयस्मिंस्तत् अयंभावः उत्कटवासनाविष्टस्यसहसैवकामत्यागासंभवाद्वेदोक्तनियमेनबहुशःकामानुभुंजानस्यैव नित्यनैमित्तिकैर्विशुद्धचेतसस्तद्दोषदर्शनेनययातिसौभरिप्रमुखानामिवशनैर्विरागोभवति यथासवीर्यैक्षेत्रंशनैर्निर्वीर्यंभवति यथाचप्रज्वलितोऽग्निर्नघृतंविदुषिःशाम्यतिंकितुमहतातुघृतपूरेणशाम्यत्येवतद्वत् प्रह्लादकृतस्तुतौ कौमारएवनिष्टत्र्युपदेशोमंदवासनानामधिकारेण तदुक्तं तत्रैव बालानदूषितधियोद्वंद्वारामेरितेहितैरिति अतःसर्वमनवद्यम् ॥ ३४ ॥ शमादिभिरेवब्राह्मणादिव्यवहारोमुख्योनजातिमात्रादित्याह यस्येति यत्यदिअन्यत्रवर्णांतरेपिदृश्येततद्वर्णांतरंतेनैवलक्षणनिमित्तेनैवविनिर्दिशेत् नतज्जातिनिमित्तेनेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायामे

एवंकामाशयंचित्तंकामानामतिसेवया॥ विरज्येतयथाराजन्नाग्निवत्कामबिंदुभिः॥ ३४॥ यस्ययल्लक्षणं प्रोक्तंपुंसोवर्णाभिव्यंजकम्॥ यदन्यत्रापिदृश्येततत्तेनैवविनिर्दिशेत्॥३५॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणे स०युधिष्ठिरनारदसंवादेसदाचारनिर्णयोनामैकादशोऽध्यायः॥ ११॥ ॥७॥ नारदउवाच ब्रह्मचारीगुरुकुलेवसन्दांतोगुरोर्हितम्॥ आचरन्दासवन्नीचोगुरौसुदृढसौहृदः॥ १॥ सायंप्रातरुपासीतगुर्वग्न्यर्कसुरोत्तमान्॥ उभेसंध्येचयतवाग्जपन्ब्रह्मसमाहितः॥ २॥ छंदांस्यधीयीतगुरोराहूतश्चेत्सुयंत्रितः॥ उपक्रमेऽवसानेचचरणौशिरसानमेत्॥ ३॥ मेखलाजिनवासांसिजटादंडकमंडलून्॥ बिभृयादुपवीतंचदर्भपाणिर्यथोदितम्॥ ४॥ सायंप्रातश्चरेद्भैक्षंगुरवेतन्निवेदयेत्॥ भुंजीतयद्यनुज्ञातोनोचेदुपवसेत्क्वचित्॥५॥ सुशीलोमितभुग्दक्षःश्रद्दधानोजितेंद्रियः॥ यावदर्थंव्यवहरेत्स्त्रीषुस्त्रीनिर्जितेषुच॥ ६॥

कादशोऽध्यायः ॥११॥ ॥७॥ ॥ द्वादशेवर्ण्यतेधर्मोब्रह्मचारिवनस्थयोः ॥ चतुर्णामाश्रमाणांचसाधारण्येनकश्चन ॥१॥ वर्णादीनांधर्मा उक्ताइदानीमाश्रमधर्माउच्यंते तत्रास्मिन्द्वादशेऽध्यायेब्रह्मचारिवानप्रस्थयोरसाधारणाश्चतुर्णांसाधारणाश्चोच्यंते त्रयोदशेयतेर्धर्माः च तुर्दशेगृहस्थस्य पंचदशेसर्वधर्मसारसंग्रहः ब्रह्मचारीगुरुकुलेवसन्गुर्वादीनुपासीतेत्युत्तरेणान्वयः ॥ १ ॥ तानाह सायमिति ब्रह्मगायत्रींजपन्संध्यात्रयमुपासीत उभेसंध्येतुयतवाक् सायंप्रातःसंध्याकालनिमित्तंमौनंकुर्यादित्यर्थः ॥ २ ॥ उपक्रमेआदौअवसानेअंतेगुरोश्चरणौनमेत् ॥ ३ ॥ यथोदितमिति पालाशोदंडोब्राह्मणस्येत्यादिनियममनतिक्रम्य जटाधारणंतुकेशप्रसाधनाभावमात्रम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ यावदर्थंयथोपयोगमेवभिक्षाग्रहणपर्यंतम् ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

बृहद्व्रतःब्रह्मचर्यवान् गृहस्थव्यतिरिक्तःसर्वोऽपिप्रमदागाथांवर्जयेत् तत्रहेतुः इंद्रियाणीति इंद्रियाणिबलवंतिसंयतस्यापिमनोहरंतीति ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ नकारयेदित्यत्रहेतुः नन्विति रहःएकांते अन्यदाकेशप्रसाधनादिव्यतिरिक्तावसरे अनेकांतावसरेवा यावदर्थंतदुक्तंकुर्यात् ॥ ९ ॥ ननुमिथ्यात्वादतिकश्मलत्वाच्चस्वयंत्यक्तप्रायंस्त्र्यादिजन्मादितिकोऽयमतिनिर्बंधस्तत्राह कल्पयित्वेति आत्मनास्वरूपसाक्षात्कारेणइदंदेहेंद्रियादिआभासमात्रंकल्पयित्वानिश्चित्ययावदसौजीवईश्वरःस्वतंत्रोनभवेत्तावद्द्वैतमयंपुमानियंस्त्रीत्यादिभेदोनविरमेत् ततःकिमतआह ततोहि द्वैतात् विपर्ययोगुणाध्यासेनभोग्यताबुद्धिः अतोजन्मादेवेत्यर्थः ॥१०॥ एतत्सर्वंसुशीलइत्याद्युक्तंगृहस्थस्यविशेषमाह गुरुवृत्तिरिति ॥ ११ ॥

वर्जयेत्प्रमदागाथामगृहस्थोबृहद्व्रतः॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनिहरंतिप्रसभंमनः॥ ७॥ केशप्रसाधनोन्मर्दस्नप नाभ्यंजनादिकम्॥ गुरुस्त्रीभिर्युवतिभिःकारयेन्नात्मनोयुवा॥८॥ नन्वग्निःप्रमदानामघृतकुंभमयःपुमान्॥ सुतामपिरहोजन्याद्न्यदायावदर्थकृत्॥ ९॥ कल्पयित्वात्मनायावदाभासमिदमीश्वरः॥ द्वैतंतावन्नविरमे त्ततोह्यस्यविपर्ययः॥ १० ॥एतत्सर्वंगृहस्थस्यसमाम्नातंयतेरपि ॥ गुरुवृत्तिर्विकल्पेनगृहस्थस्यर्तुगामिनः ॥ ११ ॥ अंजनाभ्यंजनोन्मर्दरूयवलेखामिषंमधु॥ स्रग्गंधलेपालंकारांस्त्यजेयुर्येधृतव्रताः॥ १२ ॥ उषित्वै वंगुरुकुलेद्विजोऽधीत्यावबुद्ध्यच॥ त्रयींसांगोपनिषदंयावदर्थंयथाबलम्॥ १३॥ दत्वावरमनुज्ञातोगुरोःका मंयदीश्वरः॥ गृहंवनंवाप्रविशेत्प्रव्रजेत्तत्रवावसेत्॥ १४॥ अग्नौगुरावात्मनिचसर्वभूतेष्वधोक्षजम्॥ भूतैः स्वधामभिःपश्येदप्रविष्टंप्रविष्टवत्॥ १५॥ एवंविधोब्रह्मचारीवानप्रस्थोयतिर्गृही ॥ चरन्विदितविज्ञानःपरं ब्रह्माधिगच्छति ॥ १६॥

अंजनादीनामामिषांतानांद्वंद्वैक्यम् अंजनंशरीरस्य अभ्यंजनंशिरसः स्त्रियंचअवलेखांचचित्रकर्मस्त्रीणांकुड्यादौलेखनंवातन्निरीक्षणंवा अभ्यंगादिस्वरूपतोनिषिद्धयते पूर्वंतुकथंचिदापदिप्राप्तमपिस्त्रीकर्तृकंनिषिद्धमितिभेदः ॥ १२ ॥ अंगैःशिक्षादिभिरुपनिषद्भिश्वसहितांवेदत्रयीमधीत्यअवबुद्ध्यचतदर्थंचविचार्य यावदर्थंस्वाधिकारानुसारेण ॥ १३ ॥ यदीश्वरःशक्तस्तर्हिगुरोःकाममपेक्षितंवरंदत्वायथाऽधिकारंगृहस्थाद्याश्रमंस्वीकुर्यात्प्रव्रजेतवातत्रैववावसेत् नैष्ठिकःस्यादित्यर्थः ॥ १४ ॥ स्वधामभिःस्वाश्रयैर्भूतैर्जीवःसहतन्नियंतृतया ॥ १५ ॥ चरन्एवमाचरन् विदितंविज्ञानंविज्ञेयंयेनसः ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ऋषिलोकंमहर्लोकम् ॥ १७ ॥ अकृष्टमकृष्टपच्यमश्नीयात् अकालतःपाककालात्पूर्वमेवनिष्पन्नमित्यर्थः अर्कपक्वंफलादि अग्निपक्वम
न्नादि आमंवाआहरेत्अश्नीयात् ॥ १८ ॥ वन्यैर्नीवारादिभिश्चपुरोडाशान् कालनोदितान्नित्यान् पुराणंपूर्वसंचितम् ॥ १९ ॥ हिमादीन्
सहतइतितथा ॥ २० ॥ केशादीन्मलंचाप्रक्षालनेनधारयन् कमंडल्वादींश्चदधत् धारयेदित्यर्थः ॥ २१ ॥ कृच्छ्रतस्तपःक्लेशाद्यथाबुद्धिर्नन
श्येत्तथाचरेत् ॥ २२ ॥ द्वादशाब्दाद्यनंतरमपियदिधर्मानुष्ठानेशक्तस्तर्हिवनएववसेत् यदितुज्ञानाभ्यासेयोग्यस्तर्हिसंन्यसेदित्युत्तराध्यायेव
क्ष्यति तदुभयरहितस्यतुयत्कृत्यंतदाह यदाअकल्पोऽसमर्थः आन्वीक्षिक्यांज्ञानाभ्यासे ॥ २३ ॥ अनशनादिकरिष्यतःपूर्वकृत्यमाह आत्म

वानप्रस्थस्यवक्ष्यामिनियमान्मुनिसंमतान्॥ यानातिष्ठन्मुनिर्गच्छेदृषिलोकमिहांजसा॥ १७॥ नकृष्टपच्य
मश्नीयादकृष्टंचाप्यकालतः॥ अग्निपक्वमथामंवाअर्कपक्वमुताहरेत्॥ १८॥ वन्यैश्चरुपुरोडाशान्निर्वपेत्का
लनोदितान्॥ लब्धेनवेनवेऽन्नाद्येपुराणंतुपरित्यजेत्॥ १९॥अग्न्यर्थमेवशरणमटजंवाऽद्रिकंदराम्॥ श्रयेत
हिमवाय्वग्निवर्षार्कातपषाट्स्वयम्॥ २०॥केशरोमनखश्मश्रुमलानिजटिलोदधत्॥ कमंडल्वजिनेदंडवल्क
लाग्निपरिच्छदान् ॥ २१ ॥ चरेद्वनेद्वादशाब्दानष्टौवाचतुरोमुनिः ॥ द्वावेकंवायथाबुद्धिर्नविपद्येतकृच्छ्रतः
॥ २२॥यदाऽकल्पःस्वक्रियायांव्याधिभिर्जरयाऽथवा॥ आन्वीक्षिक्यांवाविद्यायांकुर्यादनशनादिकम्॥ २३॥
आत्मन्यग्नीन्समारोप्यसंन्यस्याहंममात्मताम्॥ कारणेषुन्यसेत्सम्यक्संघातंतुयथार्हतः॥ २४॥ खेखानिवा
यौनिःश्वासांस्तेजस्यूष्माणमात्मवान्॥ अप्स्वस्रक्श्लेष्मपूयानिक्षितौशेषंयथोद्भवम्॥ २५॥ वाचमग्नौस
वक्तव्यामिंद्रेशिल्पंकरावपि॥ पदानिगत्यावयसिरत्योपस्थंप्रजापतौ ॥ २६ ॥

नीत्यादियावत्समाप्ति यथाऽर्हतःयथायोग्यंस्वकारणेष्वाकाशादिषुसंघातंदेहंन्यसेत्प्रविलापयेत् ॥ २४ ॥ तदेवविभज्यदर्शयति खेआकाशे
खानिदेहगतच्छिद्राणि आत्मवान्धीमान् शेषमस्थिमांसादिकठिनांशम् ॥ २५ ॥ एवंस्थूलशरीरस्यलयमुक्त्वालिंगशरीररूपस्याध्यात्मादि
त्रयस्यलयमाह वाचमित्यादिना तत्रयद्यपियथोद्भवंलयस्ययुक्तत्वादध्यात्मादीनांस्वस्वकारणेषुराजसाहंकारादिषुलयोवाच्यःतथापीहते
षांलयभावनेयमद्वितीयात्मप्रतिपत्तिपरेतियथाकथंचिल्लयेभाव्येदेवतानांप्रवर्तकत्वेनप्राधान्यादिंद्रियतद्विषययोर्देवतासुलयःकथ्यते वक्त
व्यसहितांवाचमग्नौन्यसेत् एवंसर्वत्र पदानिपादौ वयसिविष्णौ ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सनादेनशब्देनसह अध्यात्मनिवायौ अध्यात्मविदितिपाठेवायावितिज्ञातव्यम् ॥ २७ ॥ ज्योतिषिआदित्येरूपाणि रसगंधयोस्त्विंद्रियाद्याकर्षकत्वेनप्राधान्यविवक्षयोदेवतासहितस्यविषयेलयमाह प्रचेतसासहजिह्वांरसनमप्सुरसरूपासु घ्राणशब्देनाश्विनोरप्युपलक्षणं अश्विभ्यांसह घ्राणंघ्रेयैर्गंधैरुपलक्षितायांक्षितावित्यर्थः ॥२८॥ परेकवौब्रह्मणि अध्यात्मनाअहंकारेण अध्यात्मतामितिपाठे कर्माण्यहंकारंचेत्यर्थः कथंभूतेरुद्रे यद्यस्मादहंममतापूर्विकाक्रियाभवतितस्मिन्सत्त्वेनचेतनयागुणैर्गुणकार्यैःप्रागवशिष्टैर्देवैःसह यद्वा सत्त्वादिभिर्गुणैर्हेतुभूतैःवैकारिकंभोक्तृत्वादिविकारवंतंक्षेत्रज्ञंपरेनिर्विकारेब्रह्मणि ॥ २९ ॥ ननुविकारवतःकथंपरेअविकारेलयःस्यात् विकारहेतूनांसर्वोपाधीनांलयद्वारेणेत्याह

मृत्यौपायुंविसर्गंचयथास्थानंविनिर्दिशेत्॥ दिक्षुश्रोत्रंसनादेनस्पर्शमध्यात्मनित्वचम्॥२७॥ रूपाणिचक्षुषाराजन्ज्योतिष्यभिनिवेशयेत्॥ अप्सुप्रचेतसाजिह्वांघ्रेयैर्घ्राणंक्षितौन्यसेत्॥ २८ ॥ मनोमनोरथैश्चंद्रेबुद्धिंवोध्यैःकवौपरे॥ कर्माण्यध्यात्मनारुद्रेयदहंममताक्रिया॥ सत्त्वेनचित्तंक्षेत्रज्ञेगुणैर्वैकारिकंपरे॥ २९॥ अप्सुक्षितिमपोज्योतिष्यदोवायौनभस्यमुम्॥ कूटस्थेतच्चमहतितदव्यक्तेऽक्षरेचतत्॥ ३० ॥इत्यक्षरतयात्मानंचिन्मात्रमवशेषितम्॥ ज्ञात्वाऽद्वयोऽथविरमेद्दग्धयोनिरिवानलः॥३१॥ ॥इतिश्रीभा०म०स०द्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच कल्पस्त्वेवंपरिव्रज्यदेहमात्रावशेषितः॥ग्रामैकरात्रविधिनानिरपेक्षश्चरेन्महीम्॥ १ ॥ बिभृयाद्यद्यसौवासःकौपीनाच्छादनंपरम्॥ त्यक्तंनदंडलिंगादेरन्यत्किंचिदनापदि॥ २॥ एकएवचरेद्भिक्षुरात्मारामोऽनपाश्रयः॥ सर्वभूतसुहृच्छांतोनारायणपरायणः॥ ३ ॥

अप्स्विति अदोज्योतिः तच्चनभःकूटस्थेअहंतत्त्वे तच्चकूटस्थंमहतिमहत्तत्त्वेप्रधाने तच्चाव्यक्तमक्षरेपरमात्मनि ॥ ३० ॥ इतिसर्वोपाधिलयाद्धेतोःअवशेषितंचिन्मात्रमात्मनंक्षेत्रज्ञंअक्षरतयाज्ञात्वाअद्वयःसन्विरमेत् दग्धकाष्ठोयथाऽनलः ॥ ३१ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ ॥ ७ ॥ ॥ त्रयोदशेयतेर्धर्मःसाधकस्योच्यतेमहान् अवधूतेतिहासेनसिद्धावस्थाचवर्ण्यते ॥ १ ॥ एवंध्यात्वाअकल्पः अनशनादिकंकुर्यात् आन्वीक्षिक्यांकल्पस्त्वेवंध्यात्वापरिव्रज्येतिसंबंधः कियदत्रत्याज्यं देहव्यतिरिक्तंसर्वमित्याह देहमात्रेति तस्यधर्मानाह यामैकरात्रेतिनवभिः ॥ १ ॥ कौपीनंगुह्यमाच्छाद्यतेयावतातावन्मात्रं परंकेवलं अन्यदितिवात्यक्तंप्रेषोच्चारणात्पूर्वमेव ॥ २ ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सदसतःपरेकार्यकारणव्यतिरिक्ते ॥ ४ ॥ नन्वात्मानंपरंब्रह्मेतिकथंसामानाधिकरण्यनिर्देशः नहिबद्धमुक्तयोरैक्यंसंभवति तत्राह सुप्तेति सुषु प्तौहितमसावृतमात्मतत्त्वंजाग्रत्स्वप्नयोस्तुविक्षिप्तंप्रकाशते संधौतुनतमोनापिविक्षेपः अतस्तदाआत्मदृक्आत्मानंलक्षीकृत्यस्थितःसन्आत्म नोगतिंतत्त्वंपश्यन् अतएवबंधंमोक्षंचमायामात्रंपश्यन् आत्मानंपरंब्रह्मसर्वत्रपश्येदित्यन्वयः तदुक्तंयोगग्रंथे निद्रादौजागरस्यांतेयोभावउपजा यते तंभावंभावयन्नित्यंमुच्यतेनेतरोयतिरिति ॥ ५ ॥ अस्येदेहस्यप्रभवोऽप्ययश्चयस्मात्तंकालम् ॥ ६ ॥ असच्छास्त्रेषुअनात्मपरेषुनाटकादि षु जीविकांनक्षत्रविद्यादिरूपां वादवादान्जल्पवितंडनिष्ठान् कंचकमपिपक्षंनिर्बंधेननसंश्रयेत् ॥ ७ ॥ शिष्यान्नानुबध्नीतप्रलोभनादिनाबला न्नापादयेत् आरंभान्मठादिव्यापारान्नकुर्यादिति ॥ ८ ॥ परमहंसस्यविशेषमाह नयतेराश्रमोधर्मार्थःकथंभूतस्ययतेः महात्मनः तस्यलक्ष

पश्येदात्मन्यदोविश्वंपरेसदसतोऽव्यये॥ आत्मानंचपरंब्रह्मसर्वत्रसदसन्मये॥ ४ ॥ सुप्तप्रबोधयोःसंधावा त्मनोगतिमात्मदृक्॥ पश्यन्बंधंचमोक्षंचमायामात्रंनवस्तुतः ॥ ५ ॥ नाभिनंदेद्ध्रुवंमृत्युमध्रुवंवाऽस्यजीवि तम्॥ कालंपरंप्रतीक्षेतभूतानांप्रभवाप्ययम्॥६॥ नासच्छास्त्रेषुसज्जेतनोपजीवेत्जीविकाम् ॥ वादवादां स्त्यजेत्तर्कान्पक्षंकंचनसंश्रयेत्॥७॥ नशिष्याननुबध्नीतग्रंथान्नैवाभ्यसेद्बहून्॥ नव्याख्यामुपयुंजीतनारंभा नारभेत्क्वचित्॥ ८ ॥ नयतेराश्रमःप्रायोधर्महेतुर्महात्मनः॥ शांतस्यसमचित्तस्यविभृयादुतवात्यजेत्॥ ९ ॥ अव्यक्तलिंगोव्यक्तार्थोमनीष्युन्मत्तबालवत् ॥ कविर्मूकवदात्मानंसदृष्ट्यादर्शयेन्नृणाम्॥ १० ॥ अत्राप्यु दाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ प्रह्लादस्यचसंवादंमुनेराजगरस्यच ॥ ११ ॥

णं शांतस्येत्यादि प्रायइत्यस्यायंभावः ज्ञानोत्पत्तिपर्यंतंबहूदकादिलिंगमाश्रित्यसत्वशुद्ध्यर्थंयमान्नियमांश्चाचरन्नेवज्ञानोत्पत्त्यैयतेत उत्पन्ने तुज्ञानेननियमैःकृत्यमस्ति यमाश्चस्वतएवस्युः अतस्तदालिंगादिभिःप्रयोजनाभावाल्लोकसंग्रहार्थंधारयेद्वात्यजेद्वेति ॥ ९ ॥ तस्यैवज्ञानदा ढ्यार्थंभावेयोगभ्रंशपरिहारार्थमाह नबहिर्व्यक्तंलिंगंयस्य व्यक्तोऽर्थःप्रयोजनमात्मानुसंधानंयस्यसः मनीष्यप्युन्मत्तवत्बालवच्चकविरपिमू कवदात्मानंनृणांदृष्ट्यादर्शयेत् तेयथोन्मत्तादिरूपंमन्येरंस्तथावर्त्तेत स्वदृष्ट्येतिपाठेबाह्यानुसंधानाभावेनेत्यर्थः ॥ १० ॥ परमहंसधर्ममेवेति हासेनस्फुटयति अत्रापीतियावदध्यायसमाप्ति अजगरवृत्तस्यमुनेश्च अजगरवृत्तंनामएकत्रस्थित्याप्रारब्धकर्मभोगः ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

धरोपस्थेभूपृष्ठे सह्याद्रेस्तटे रजोभिर्धूसरैस्तनूदेशैर्दैहावयवैर्निमूढममलंतेजोयस्यतम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ कर्मादिभिर्जनायंनविदुस्तंपादयोःशि
रसास्पृशन्नत्वाअप्राक्षीदित्युत्तरेणान्वयः ॥ १४ ॥ १५ ॥ उद्यमसहितइवभोगवानिवपीवानंस्थूलंदेहंधारयसि तत्रहेतुंवदेतितृतीयेनान्वयः
उद्यमंविनैवममभोगोऽस्तीतिचेत्तत्राह वित्तंचेति ॥ १६ ॥ नुइतिनिश्चये हइतिप्रसिद्धौ तवार्थोनास्तीतिप्रसिद्धमेवेत्यर्थः यतोऽर्थादेवयतोहे
तोःपीवा क्षमंयोग्यंचेत् ॥ १७ ॥ किंच वित्तार्जनाद्यसमर्थोप्ययंजनस्तदर्थमुद्यमंकरोतित्वंतुसमर्थोऽपिकिमितिनकरोषीत्याह कविर्वि

तंशयानंधरोपस्थेकावेर्यांसह्यसानुनि ॥ रजस्वलैस्तनूदेशैर्निगूढामलतेजसम् ॥ १२ ॥ ददर्शलोकान्विचरँ
ल्लोकतत्त्वविवित्सया ॥ एतोमात्यैःकतिपयैःप्रक्कादोभगवत्प्रियः ॥ १३ ॥ कर्मणाकृतिभिर्वाचालिंगैर्वर्णाश्रमा
दिभिः ॥ नानिंदंतिजनायंवैसोऽसाविति नवेतिच ॥ १४ ॥ तंनत्वाऽभ्यर्च्यविधिवत्पादयोःशिरसास्पृशन् ॥ वि
वित्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥ १५ ॥ बिभर्षिकायंपीवानंसोद्यमोभोगवान्यथा ॥ वित्तंचैवोद्यमव
तांभोगोवित्तवतामिह ॥ भोगिनांखलुदेहोयंपीवाभवतिनान्यथा ॥ १६ ॥ नतेशयानस्यनिरुद्यमस्यब्रह्मन्नु
हार्थोयतएवभोगः ॥ अभोगिनोऽयंतवविप्रदेहःपीवायतस्तद्वदनःक्षमंचेत् ॥ १७ ॥ कविःकल्पोनिपुणदृक्
चित्रप्रियकथःसमः ॥ लोकस्यकुर्वतःकर्मशेषेतद्वीक्षिताऽपिवा ॥ १८ ॥ नारदउवाच सइत्थंदैत्यपतिनाप
रिपृष्टोमहामुनिः ॥ स्मयमानस्तमभ्याहतद्वागमृतयंत्रितः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणउवाच वेदेदमसुरश्रेष्ठभवान्न
न्वार्यसंमतः ॥ ईहोपरमयोर्नृणांपदान्यध्यात्मचक्षुषा ॥ २० ॥ यस्यनारायणोदेवोभगवान्हृदृतःसदा ॥ भ
क्त्याकेवलयाऽज्ञानंधुनोतिध्वांतमर्कवत् ॥ २१ ॥

द्वान् कल्पोदक्षः निपुणदृक्चतुरः चित्राःप्रियाःलोकरंजनाःकथायस्य तथाऽपिलोकस्यकर्मकुर्वतःसतःशेषे तद्वीक्षिताऽपितावत्सर्वंपश्य
न्नपि पाठांतरेनद्वेक्षितत्कर्मनद्वेक्षिनौषिवानचस्तौषीत्यर्थः ॥ १८ ॥ तस्यवागेवामृतंतेनयंत्रितोवशीकृतःसन्प्राह ॥ १९ ॥ अध्यात्मचक्षुषा
अंतर्दृष्ट्या भवान्वेदैव आर्याणांज्ञानिनांसंमतोननुभवान् इदमितियदुक्तंतदेवाह नृणामीहोपरमयोःप्रवृत्तिनिवृत्त्योःपदानिस्थानानिफला
नीत्यर्थः ॥ २० ॥ वेदेत्यत्रहेतुः यस्येति हृदिप्रविष्टःसन्ज्ञानंधुनोति अर्कोयथाबहिर्ध्वांतम् ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यथाश्रुतमित्यौद्धत्यपरिहारायोक्तम् ॥ २२ ॥ लोकःकर्मसुप्रवर्ततेत्वंतुनिवृत्तःसन्नाकिंशेषेइतियदुक्तंतत्राह तृष्णयेतिचतुर्भिः भवप्रवाहकारिण्यायथोचितैरपिविषयैःपूरयितुमशक्ययातृष्णयाकर्मसुप्रवर्त्यमानोऽहंपूर्वंनानायोनिषुप्रवेशितः ॥ २३ ॥ तयैवतृष्णयाइमंलोकंमनुष्यदेहं यदृच्छयाप्रापितः कथंभूतंलोकं धर्मेणस्वर्गस्यद्वारंसाधनं अधर्मेणतिरश्चांश्वानसूकरादियोनेर्द्वारं मिश्राभ्यांताभ्यांपुण्यापुण्याभ्यांपुनरप्यस्यमनुष्यत्वस्यद्वारं सर्वतोनिवृत्त्याअपवर्गस्यद्वारमित्यर्थः ॥ २४ ॥ अत्रापिमनुष्यत्वेपि अन्यापनुत्तयेदुःखनिवृत्त्यै विपर्ययंदृष्ट्वानिवृत्तोऽस्मि ॥ २५ ॥ ननुप्रवृत्त्याकदाचित्सुखंस्यान्निवृत्त्यातुकिंस्यादितिचेत्तत्राह सुखमस्यजीवस्यस्वरूपमेव तर्हिकिंनप्रकाशतेतत्राह सर्वेति

अथापिब्रूमहेप्रभ्रांस्तवराजन्यथाश्रुतम्॥ संभावनीयोहिभवानात्मनःशुद्धिमिच्छताम् ॥ २२ ॥ तृष्णया भववाहिन्यायोग्यैःकामैरपूरया॥ कर्माणिकार्यमाणोऽहंनानायोनिषुयोजितः॥ २३ ॥ यदृच्छयालोकमिमंप्रापितःकर्मभिर्भ्रमन्॥ स्वर्गापवर्गयोर्द्वारंतिरश्चांपुनरस्यच॥ २४ ॥ अत्रापिदंपतीनांचसुखायान्यापनुत्तये॥ कर्माणिकुर्वतांदृष्ट्वानिवृत्तोऽस्मिविपर्ययम् ॥ २५ ॥ सुखमस्यात्मनोरूपंसर्वेहोपरतिस्तनुः ॥ मनःसंस्पर्शजान्दृष्ट्वाभोगान्स्वप्स्यामिसंविशन्॥ २६ ॥ इत्येतदात्मनःस्वार्थंसंतंविस्मृत्यवैपुमान् ॥ विचित्रामसतिद्वैतेघोरामाप्नोतिसंसृतिम्॥ २७ ॥ जलंतदुद्भवैश्छन्नंहित्वाऽज्ञोजलकाम्यया ॥ मगतृष्णामुपाधावेद्यथाऽन्यत्रार्थदृक्स्वतः ॥ २८ ॥ देहादिभिर्दैवतंत्रैरात्मनःसुखमीहतः ॥ दुःखात्ययंचानीशस्यक्रियामोघाःकृताःकृताः ॥ २९ ॥

तनोतीतितनुः सर्वक्रियानिवृत्तौस्वतएवप्रकाशतइत्यर्थः भोगांश्चमनःसंस्पर्शजान्मनोरथमात्रजान्अशाश्वतान्दृष्ट्वास्वप्स्यामिनिरुद्यमोऽस्मीत्यर्थः तर्हिकदाचित्कथंभुंक्षेतत्राह संविशन् प्रारब्धभोगान्भुंजानइत्यर्थः ॥ २६ ॥ एवंचेत्कोऽपिसंसारंनप्राप्नुयात्तत्राह इत्येतदात्मनः सुखात्मकंरूपंस्वार्थंस्वस्मिन्नेवसंतंपुरुषार्थंविस्मृत्य असत्यपिद्वैते ॥ २७ ॥ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति जलमिति तदुद्भवैस्तृणशैवालादिभिः जलकाम्ययाजलेच्छया स्वतःआत्मस्वरूपादन्यत्रपुरुषार्थंपश्यन् ॥ २८ ॥ एवंस्वस्यनिरुद्यमत्वेकारणमुक्त्वाविपर्ययंदृष्ट्वेतियदुक्तंतद्विवृणोति देहादिभिरितिपंचभिः ईहतःइच्छतःअनीशस्यनिर्दैवस्य पुनःपुनःप्रारब्धाःक्रियामोघाविफलाएवभवंति ॥ २९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

क्रियाणांसफलत्वेऽपिफलस्यानुपयोगमाह आध्यात्मिकादिभिरिति मर्त्यस्यमरिष्यतः कृच्छ्रेणदुःखेनोपनतैःप्राप्तैः ॥ ३० ॥ कृच्छ्रंविनैवप्राप्येप्यर्थेदुःखंतदवस्थमित्याह पश्यामीति ॥ ३१ ॥ भयंप्रपंचयति राजतइति स्वस्मान्मत्तएवकथंचित्त्यागभोगविस्मरणादिनानाशःस्यादिति ॥ ३२ ॥ प्राणवतामर्थवतांचभयंनित्यमतोऽनर्थहेतुत्वात्प्राणेजीवनेअर्थेचस्पृहानकार्येत्याह शोकेति ॥ ३३ ॥ नन्वेवमनर्थाननुभवंतोऽपिन केचिद्विरज्यंतेनचयथालाभेनतुष्यंतित्वंतुकथंवैराग्यादिकंप्राप्तोऽसितत्राह मधुकारेति मधुमक्षिकाऽजगरौ ययोःशिक्षयावृत्तपर्यालोचनया

आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरविमुक्तस्यकर्हिचित् ॥ मर्त्यस्यकृच्छ्रोपनतैरर्थैःकामैःक्रियेतकिंम् ॥३०॥ पश्यामि धनिनांक्लेशंलुब्धानामजितात्मनाम्॥भयादलब्धनिद्राणांसर्वतोऽभिविशंकिनाम् ॥ ३१ ॥ राजतश्चोरतःशात्रोःस्वजनात्पशुपक्षितः॥अर्थिभ्यःकालतःस्वस्मान्नित्यंप्राणार्थवद्भयम् ॥३२॥ शोकमोहभयक्रोधरागक्लैव्यश्रमादयः॥यन्मूलाःस्युर्नृणांजह्यात्स्पृहांप्राणार्थयोर्बुधः॥३३॥मधुकारमहासर्पौलोकेस्मिन्नोगुरूत्तमौ॥ वैराग्यंपरितोषंचप्राप्तायच्छिक्षयावयम् ॥३४॥विरागःसर्वकामेभ्यःशिक्षितोमेमधुव्रतात्॥कृच्छ्राप्तंमधुवद्वित्तंहृत्वाप्यन्योहरेत्पतिम् ॥ ३५ ॥ अनीहःपरितुष्टात्मायदृच्छोपनतादहम् ॥ नोचेच्छयेबह्वहानिमहाहिरिव सत्ववान् ॥ ३६ ॥ क्वचिदल्पंक्वचिद्भूरिभुंजेऽन्नंस्वाद्वस्वादुवा ॥ क्वचिद्भूरिगुणोपेतंगुणहीनमुतक्वचित् ॥ ३७ ॥ श्रद्धयोपाहृतंक्वापिकदाचिन्मानवर्जितम्॥भुंजेभुक्ताऽथकस्मिंश्चिद्दिवानक्तंयदृच्छया ॥ ३८ ॥ क्षौमंदुकूलमजिनंचीरंवल्कलमेववा ॥ वसेन्यदृपिसंप्राप्तंदिष्टभुक्तुष्टधीरहम् ॥३९॥ क्वचिच्छयेधरोपस्थेतृणपर्णाश्मभस्मसु ॥ क्वचित्प्रासादपर्यंककशिपौवापरेच्छया ॥ ४० ॥ क्वचित्स्नातोऽनुलिप्तांगःसुवासाःस्रग्व्यलंकृतः ॥ रथेभाश्वैश्चरेक्वापिदिग्वासाग्रहवद्विभो ॥ ४१ ॥

॥ ३४ ॥ मधुकाराच्छिक्षितमाह विरागइति वित्तंपतिंहत्वाऽन्योवित्तंहरेदित्येवम् ॥ ३५ ॥ अजगराच्छिक्षितमाह अनीहइति सत्ववान्धैर्यवान् ॥३६॥ पीनत्वेहेतुंवदन्यदृच्छयाप्राप्तात्परितोषंप्रपंचयति क्वचिदल्पमितिषड्भिः ॥३७॥३८॥ चीरंजीर्णवस्त्रखंडं वसेपरिदधे दिष्टभुक्प्राक्तनकर्मफलभोगी ॥३९॥ प्रासादमध्येपर्यंके तत्रापिकशिपौतूलिकायाम् ॥४०॥ चरेविचरामि क्वचिद्बृहवद्दिगंबरोविचरामि ॥ ४१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नचमानापमानकर्तृषुममवैषम्यमित्याह नाहमिति नाहंनिंदामिनचस्तौमि महात्मनिविष्णौ ॥ ४२ ॥ एवंभूतत्वेनस्थितावुपायमाह विकल्प मितिद्वाभ्यां चित्तौभेदग्राहकमनोवृत्तौ अर्थरूपोविभ्रमोयस्मिन्मनसितन्मनोवैकारिकेअहंकारे ततूअहंकारमनुअनंतरंमहत्तत्त्वद्वारेणेत्यर्थः ॥४३॥ सत्यमेवपश्यतीतितथा ॥४४॥ मंददृष्ट्यालोकशास्त्राभ्यांव्यपेतंनतुतत्त्वदृष्ट्या यतोभवान्भगवत्परः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ इतिसप्त

नाहंनिंदेनचस्तौमिस्वभावविषमंजनम्॥एतेषांश्रेयआशासेउतैकात्म्यंमहात्मनि॥४२॥ विकल्पंजुहुयाच्चि त्तौतांमनस्यर्थविभ्रमे॥ मनोवैकारिकेहुत्वातन्मायायांजुहोत्यनु॥४३॥ आत्मानुभूतौतांमायांजुहुयात्स त्यदृङ्मुनिः॥ ततोनिरीहोविरमेत्स्वानुभूत्यात्मनिस्थितः॥ ४४॥ स्वात्मवृत्तंमयेत्थंतेसुगुप्तमपिवर्णितम्॥व्य पेतंलोकशास्त्राभ्यांभवान्हिभगवत्प्रियः॥ ४५॥ नारदउवाच धर्मंपारमहंस्यंवैमुनेःश्रुत्वाऽसुरेश्वरः॥पूज यित्वाततःप्रीतआमंत्र्यप्रययौगृहम्॥४६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादे यतिधर्मत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच गृहस्थएतांपदवींविधिनायेनचांज सा॥यातिदेवऋषेब्रूहिमादृशोगृहमूढधीः॥ १॥ नारदउवाच गृहेष्ववस्थितोराजन्क्रियाःकुर्वन्यथोचि ताः॥ वासुदेवार्पणंसाक्षादुपासीतमहामुनीन्॥ २॥ शृण्वन्भगवतोऽभीक्ष्णमवतारकथाऽमृतम्॥श्रद्दधा नोयथाकालमुपशांतजनावृतः॥ ३॥ सत्संगाच्छनकैःसंगमात्मजायात्मजादिषु॥ विमुच्येन्मुच्यमानेषुस्व यंस्वप्नवदुत्थितः॥ ४॥

मेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चतुर्दशेगृहस्थस्यपरमोधर्मईर्यते ॥ देशकालादिभेदेनपुनःश्रेयोविशेषकृत् ॥ १॥ गृहस्थमुल्लंघ्यमोक्षंप्रत्यंतरंगत्वेनप्रथमंवनस्थयतिधर्मैष्वभिहितेषु तर्हिगृहस्थस्यमोक्षोनस्यादितिशंकितचित्तःपृच्छति गृहस्थइति ॥ १ ॥ त स्यमोक्षधर्मानाह गृहेष्वित्यादियावदध्यायसमाप्ति साक्षाद्वासुदेवार्पणंयथाभवत्येवंकुर्वन्नुपासीत ॥ २ ॥ ३ ॥ स्वयमेवमुच्यमानेषुवियुज्य मानेषु यथास्वमादुत्थितःपुमान्स्वमदृष्टेषुपुत्रादिषुसंगंविमुंचतितद्वत् ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नन्वेवंभूतस्यदुर्जनैरभिभूयमानस्यकुतोगृहोचिताःक्रियाःस्युस्तत्राह यावदर्थमिति अंतस्त्वनासक्तोबहिस्त्वासक्तइवनृलोकेजनमध्येरतां मनुष्यतांन्यसेत् पुरुषकारमाविष्कुर्यादित्यर्थः ॥५॥ आग्रहंतुकापिनकुर्यादित्याह ज्ञातयइति ॥६॥ नन्वेवंसर्वानुमोदनेवित्तक्षयप्रसंगात् कुतो वाजीवनंकुतोवाकर्मकरणंतत्राह दिव्यंवृष्ट्यादिभिर्जातंधान्यादि भौमंनिधानादि अंतरिक्षमकस्मादेवप्राप्तं एवंस्वतएवअच्युतनिर्मितंदैवल ब्धंयत् एतत्पूर्वोक्तंकर्मादि ॥ ७ ॥ दैवाद्दूरिलाभेजातेपितत्राभिमानोनकार्यइत्याह यावदिति म्रियेतपूर्येत ॥ ८ ॥ अतएवान्यंकिमपिस्वगृहं क्षेत्रंवाप्रविश्यभुंजानंननिवारयेदित्याह मृगेति मर्कोमर्कटः सरीसृपूसर्पः मक्षिकाश्च तैःपुत्रैरेषांमृगादीनांकियदंतरम् ॥ ९ ॥ अतिकृच्छ्रेणापा

यावदर्थमुपासीनोदेहेगेहेचपंडितः॥ विरक्तोरक्तवत्तत्रनृलोकेनरतांन्यसेत् ॥ ५ ॥ ज्ञातयःपितरौपुत्राभ्रात रःसुहृदोऽपरे॥ यद्ददंतियदिच्छंतिचानुमोदेतनिर्ममः॥६॥ दिव्यंभौमंचांतरिक्षंवित्तमच्युतनिर्मितम्॥तत्स र्वमुपभुंजानएतत्कुर्यात्स्वतोबुधः॥ ७॥ यावद्बिभेतजठरंतावत्स्वत्वंहिदेहिनाम् ॥ अधिकंयोभिमन्येतसस्ते नोदंडमर्हति॥८॥ मृगोष्ट्रखरमर्कखुसरीसृपूखगमक्षिकाः॥आत्मनःपुत्रवत्पश्येत्तैरेषामंतरंकियत्॥९॥त्रिव र्गेनातिकृच्छ्रेणभजेतगृहमेध्यपि॥ यथादेशंयथाकालंयावद्दैवोपपादितम्॥ १० ॥ आश्वाघांतेवसायिभ्यः कामान्संविभजेद्यथा॥ अप्येकामात्मनोदारांनृणांस्वत्वग्रहोयतः॥ ११ ॥ जह्याद्यदर्थेस्वप्राणान्हन्याद्वापि तरंगुरुम्॥ तस्यांस्वत्वंस्त्रियांजह्याद्यस्तेनत्यजितोजितः॥ १२ ॥ कृमिविड्भस्मनिष्ठांतंक्वेदंतुच्छंकलेवरम्॥ कृतदीयरतिर्भार्याकायमात्मानमश्छदिः॥ १३॥

द्यनभजेत्किंतुयावद्दैवप्रापितंतावदेवभजेत् ॥ १० ॥श्वानश्चअघाश्चपतिताःअंतेऽवसायिनश्चांडालादयस्तानभिव्याप्ययथाऽर्हंकामान्संविभजे त्तत्रभोज्याद्विभज्यदद्यात् यद्यप्येकैवात्मनोदाराभार्यातस्यामतिथिशुश्रूषणेनियुक्तायांस्वस्यशुश्रूषाहीयेत यस्यांचनृणांस्वत्वग्रहोममैवेयमि त्याग्रहस्तामेकामपिसंविभजेत् अतिथिशुश्रूषणेनियुंजीतेत्यर्थः नत्वन्यथामंतव्यं यथाऽर्हंविभजेदित्युक्तत्वात् ॥ ११ ॥ एवंचेत्तेनेश्वरोवशी कृतःस्यादित्याह जह्यादिति यदर्थेयन्निमित्तं अन्यैरजितोऽपीश्वरस्तेनजितएव ॥१२ ॥ ननुकथमेवंतस्यांस्वत्वाभिमानोहातुंशक्यस्तत्त्वविचा रेणेत्याह कृमिविड्भस्मसुनिष्ठापर्यवसानमंतेयस्य तदीयादेहार्थारतिर्यस्यांसा स्वमहिम्नानभोऽपिच्छादयतीतितथा ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

किंच सिद्धैर्दैवलब्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैःपंचयज्ञशेषैरन्नादिभिः महतांनिवृत्तानांपरमहंसानाम् ॥ १४ ॥ एतद्विवृण्वन्नाह देवादीन्पंचयज्ञदेवताः आत्मानंच एवंपृथक्पुरुषमंतर्यामिणमेवयजेत ॥ १५ ॥ १६ ॥ नपुनरतिनिर्बंधोयथार्थंकार्यइत्याह नहीति विप्रमुखेहुतैरन्नादिभिर्यथाइज्येतपूज्येतनतथाअग्निमुखतोहविषाइज्येत ॥ १७ ॥ ब्राह्मणेषुचदेवेषुपंचयज्ञदेवतासुचमर्त्यादिष्वन्येष्वपिनरेषुपश्वादिषुच क्षेत्रज्ञमंतर्यामिणं ब्राह्मणाननुमर्त्यादियजनेब्राह्मणयजनानंतरमन्येषुयजस्व पाठांतरेब्राह्मणाआननंयस्यतम् ॥ १८ ॥ प्रौष्ठपदेभाद्रपदे ॥ १९ ॥ २० ॥

सिद्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैःकल्पयेद्वृत्तिमात्मनः॥ शेषेस्वत्वंत्यजन्प्राज्ञःपदवींमहतामियात्॥ १४ ॥ देवानृषीन्भूतानिपितॄनात्मानमन्वहम्॥ स्वदृत्यागतवित्तेनयजेतपुरुषंपृथक्॥ १५॥ यर्ह्यात्मनोऽधिकाराद्याःसर्वाःस्युर्यज्ञसंपदः॥ वैतानिकेनविधिनाअग्निहोत्रादिनायजेत् ॥ १६ ॥ नह्यग्निमुखतोऽयंवैभगवान्सर्वयज्ञभुक्॥ इज्यतेहविषाराजन्यथाविप्रमुखेहुतैः॥ १७॥ तस्माद्ब्राह्मणदेवेषुमर्त्यादिषुयथार्हतः॥ तैस्तैःकामैर्यजस्वैनं क्षेत्रज्ञंब्राह्मणाननु॥ १८॥ कुर्यादापरपक्षीयंमासिप्रौष्ठपदेद्विजः॥ श्राद्धंपित्रोर्यथावित्तंतद्बंधूनांचवित्तवान्॥ १९॥ अयनेविषुवेकुर्याद्व्यतीपातेदिनक्षये॥ चंद्रादित्योपरागेचद्वादशीश्रवणेषुच ॥ २० ॥ तृतीयायां शुक्लशुक्लेनवम्यामथकार्तिके ॥ चतसृष्वप्यष्टकासुहेमंतेशिशिरेतथा ॥ २१॥ माघेचसितसप्तम्यांमघाराकासमागमे॥ राकयाचानुमत्यावामासर्क्षाणियुतान्यपि ॥ २२॥ द्वादश्यामनुराधास्याच्छ्रवणस्तिसृउत्तराः॥ तिसृष्वेकादशीवासुजन्मर्क्षश्रोणयोगयुक्॥ २३॥

शुक्लेमासिवैशाखेशुक्लेपक्षेअक्षय्यतृतीयायामित्यर्थः हेमंतेशिशिरेचमार्गशीर्षादिमासचतुष्टयेऽपियास्तिस्रःअष्टकास्तासु ॥ २१ ॥ संपूर्ण चंद्रापौर्णमासी राकान्यूनचंद्रासैवानुमतिः तथामासर्क्षाणितत्तन्मासनामप्रवृत्तिनिमित्तानिनक्षत्राणियुतानियदास्युस्तदा तदुक्तंत्रिकांड्यां पुष्ययुक्तापौर्णमासीपौषीमासेतुयत्रसा नाम्नासपौषोमाघाद्याश्चैवमेकादशापरइति ॥ २२ ॥ अनुराधाश्रवणउत्तराफाल्गुनीउत्तराषाढा उत्तराभाद्रपदावाद्वादश्यांयदास्यात् आसुउत्तरासुत्रिषुएकादशीवायदास्यात्तदाच जन्मर्क्षश्रोणयोगयुक्जन्मनक्षत्रस्यश्रवणस्यवायोगेन युक्तंदिनंयदातदा योगग्रहणंसंबंधबाहुल्यार्थम् ॥ २३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नकेवलंश्राद्धस्यैवैतेकालाःकिंतुधर्ममात्रस्येत्याह तएतइतिद्वाभ्याम् तदेवआयुषःअमोघंसाफल्यमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ संस्कारकालइति जायायाःपुंसवनादि अपत्यस्यजातकर्मादि आत्मनोयज्ञदीक्षादि प्रेतस्यसंस्थादहनादि मृताहश्वसांवत्सरिकम् यदाअन्यस्मिन्नपिअभ्युदयार्थेकर्मणिश्रेयःकुर्यादित्यनुषंगः ॥ २६ ॥ २७ ॥ यत्रयस्मिन्नेतच्चराचरमस्तितस्यभगवतोबिंबंरूपंसत्पात्रंयत्रलभ्यतेसवैपुण्यतमोदेशः ॥ २८ ॥ २९ ॥ अर्हैरुक्तमैःआश्रितानि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सीतायारामस्यचाश्रमआदिर्येषाम् द्वयोःपृथक्ग्रहणंवियोगकालाभिप्रायेण

तएतेश्रेयसःकालानृणांश्रेयोविवर्धनाः॥ कुर्यात्सर्वात्मनैतेषुश्रेयोऽमोघंतदायुषः॥ २४ ॥ एषुस्नानंजपोहोमोव्रतंदेवद्विजार्चनम्॥पितृभूतनृभूतेभ्योयद्दत्तंतद्ध्यनश्वरम्॥ २५॥संस्कारकालोजायायाअपत्यस्यात्मनस्तथा॥ प्रेतसंस्थामृताहश्वकर्मण्यभ्युदयेनृप॥ २६॥ अथदेशान्प्रवक्ष्यामिधर्मादिश्रेयआवहान् ॥ सवैपुण्यतमोदेशःसत्पात्रंयत्रलभ्यते॥ २७॥ बिंबंभगवतोयत्रसर्वमेतच्चराचरम्॥यत्रहब्राह्मणकुलंतपोविद्यादयान्वितम्॥ २८॥यत्रयत्रहरेरर्चासदेशःश्रेयसांपदम्॥यत्रगंगादयोनद्यःपुराणेषुचविश्रुताः॥ २९॥ सरांसिपुष्करादीनिक्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत॥ कुरुक्षेत्रंगयाशिरःप्रयागःपुलहाश्रमः॥ ३० ॥नैमिषंफाल्गुनंसेतुःप्रभासोऽथकुशस्थली॥ वाराणसीमधुपुरीपंपाबिंदुसरस्तथा॥३१॥नारायणाश्रमोनंदासीतारामाश्रमादयः॥ सर्वेकुलाचलाराजन्महेंद्रमलयादयः॥ ३२ ॥ एतेपुण्यतमादेशाहरेरर्चाश्रिताश्चये॥ एतान्देशान्निषेवेतश्रेयस्कामोह्यभीक्ष्णशः॥ धर्मोह्यत्रेहितःपुंसांसहस्राधिफलोदयः॥ ३३॥ हरिरेवैकउर्वीशयन्मयंवैचराचरम्॥ पात्रंत्वत्रनिरुक्तंवैकविभिःपात्रवित्तमैः॥ ३४ ॥ देवर्ष्यर्हत्सुवैसत्सुतत्रब्रह्मात्मजादिषु ॥ राजन्यदग्रपूजायांमतःपात्रतयाच्युतः॥ ३५॥

॥ ३२ ॥ अर्चाश्रिताश्चस्थिरप्रतिमाश्रिताःपूर्वंतुशालग्रामशिलाद्यर्चनदेशउक्तइत्यपौनरुक्त्यम् अत्रएषुदेशेषुईहितःकृतः सहस्रगुणमधिकस्यफलस्यउदयोयस्मात्सतथा ॥ ३३ ॥ अथपात्रमाह हरिरेवपात्रंनिरुक्तंनिर्णीतम् ॥ ३४ ॥ तदेवाह देवेषुचऋषिषुचअर्हत्सुचतपोयोगादिसिद्धेषुब्रह्मात्मजादिषुसनकादिष्वपिसत्सुतत्वदीयेराजसूयेयद्यस्मादच्युतएवपात्रतयासंमतः ॥ ३५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

संमतत्वेहेतुमाह जीवराशिभिर्व्याप्तोब्रह्मांडकोशएवयोंऽघ्रिपः सर्वजीवानामात्मनश्चतर्पणम् ॥ ३६ ॥ एतदेवपुरुषमाननिरुक्त्याद्रढयति पुराणीति नृतिर्यगादिरूपाणिपुराणिशरीराणितेष्वंतर्यामिरूपेणप्रत्यगंशेनचयतःशेतेअतःपुरुषइतिप्रसिद्धः ॥ ३७ ॥ तारतम्येनतिर्यगादिभ्यःपुरुषेयस्मादाधिक्येनवर्ततेतस्मात्पुरुषःपात्रम् तत्रापियावानात्माज्ञानांशःयथायथाईयतेतपआदियोगेनयत्रयत्रप्रतीयतेतथातथाऽसौपात्रमित्यर्थः तथाचश्रुतिः पुरुषत्वेचाविस्तरामात्मेत्यादि ॥ ३८ ॥ तर्हिप्रतिमादौहरेःकिमितिवापूजांकुर्वंतितत्राह दृष्ट्वेतिद्वाभ्याम् मिथोऽवज्ञानमस न्मातस्तस्मिन्नात्माबुद्धिर्येषांतेषांभावंदृष्ट्वाक्रियायैपूजाद्यर्थम् ॥ ३९ ॥ हरिमुपासते उपासिताऽपिअर्चापुरुषद्वेषिणामर्थदानभवतिपुरुषेषु

जीवराशिभिराकीर्णआंडकोशांघ्रिपोमहान्॥ तन्मूलत्वादच्युतेज्यासर्वजीवात्मतर्पणम्॥३६॥पुराण्यनेन सृष्टानिनृतिर्यगृषिदेवताः॥ शेतेजीवेनरूपेणपुरेषुपुरुषोह्यसौ॥ ३७॥ तेष्वेषुभगवान्राजंस्तारतम्येनवर्तते॥ तस्मात्पात्रंहिपुरुषोयावानात्मायथेयते॥ ३८॥ दृष्ट्वातेषांमिथोनॄणामवज्ञानात्मतांनृप॥ त्रेतादिषुहरेरर्चाक्रियायैकविभिःकृता॥ ३९॥ ततोऽर्चायांहरिंकेचित्संश्रद्धायविपर्ययात्॥ उपासतउपास्तापिनार्थदापुरुषद्विषाम्॥४०॥ पुरुषेष्वपिराजेंद्रसुपात्रंब्राह्मणंविदुः॥तपसाविद्ययातुष्ट्याधत्तेवेदंहरेस्तनुम्॥४१॥नन्वस्यब्राह्मणाराजन्कृष्णस्यजगदात्मनः॥ पुनंतःपादरजसात्रिलोकींदैवतंमहत्॥ ४२॥ ॥इतिश्रीभा०म० स०सदाचारनिर्णयेचतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥ ॥७॥ नारदउवाच कर्मनिष्ठाद्विजाःकेचित्तपोनिष्ठानृपापरे॥ स्वाध्यायेऽन्येप्रवचनेयेकेचिज्ज्ञानयोगयोः॥१॥ ज्ञाननिष्ठायदेयानिकव्यान्यानंत्यमिच्छता॥दैवेचतद्भावेस्यादितरेभ्योयथाऽर्हतः॥ २॥

द्वेषंहित्वाऽर्चितासतीसापिमंदाधिकारिणांपुरुषार्थप्रदाभवत्येवेत्यर्थः ॥ ४० ॥ पुरुषेष्वेवजात्यातपआदिभिश्चपुनर्विशेषांतरमाह पुरुषेष्वपीति योधत्तेतंसुपात्रंविदुः ॥ ४१ ॥ एतदेवकैमुत्यन्यायेनद्रढयति नन्वस्येति ॥ ४२ ॥ ॥ इतिसप्तमेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥७॥ ॥ ततःपंचदशेसर्ववर्णाश्रमनिबंधनम् ॥ सारतःसंग्रहेणाथ वर्ण्यतेमोक्षलक्षणम् ॥ १ ॥ सर्वेषामपिमोक्षधर्माणांसारसंग्रहार्थमध्यायप्रारंभः तत्रश्राद्धगतान्विशेषानाह कर्मनिष्ठाइति स्वाध्यायादिषु परिनिष्ठिताइतिशेषः ॥ १ ॥ कन्यानिपितॄनुद्दिश्यदेयानि दैवेचहव्यान्यपितस्मैदेयानि यथार्हतइतिसर्वत्रज्ञानादितारतम्येन ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ३ ॥ ननुविस्तरःकुतःप्राप्तोयेननिषिद्धतेतत्राह स्वजनानामर्पणात् जामाताचेन्निमंत्र्यतेतद्भोज्यादयःकथंवर्ज्याइत्येवंप्राप्ताद्विस्तरादित्यर्थः ॥ ४ ॥ मुन्यन्नमारण्यंव्रीह्यादि हरिर्देवतंहरयेनिवेदितंसत् ॥ ५ ॥ पुरुषात्मकमीश्वरस्वरूपम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ दंडस्यन्यासोहिंसायास्त्यागोयएतादृशोऽन्योनास्ति ॥ ८ ॥ अतएवोक्तमाधिकारिणोबाह्यानिकर्माणित्यजंतीत्याह एकइति अनीहानिष्कामाः ज्ञानदीपितेआत्मस्फूर्तिमति आत्मसंयमनेजुह्वति मनोनियम्यतदंतरायतयात्यजंतीत्यर्थः तदुक्तंसर्वज्ञसूक्तैः प्रत्यक्स्फूर्तिरसत्स्फूर्तिस्तनुनिष्ठाविघातकं संलक्ष्यसंत्यजेत्कर्मत्यजन्विघ्नहतोऽन्यथेति ॥ ९ ॥ मामामेषःध्रुवंहन्यादिति कुतः अकरुणः तत्कुतः असुतृप्प्राणतर्पकः तत्किं अतज्ज्ञःआत्मतत्त्वानभिज्ञः

द्वौदैवेपित्र्यकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा॥ भोजयेत्सुसमृद्धोऽपिश्राद्धेकुर्यान्नविस्तरम्॥ ३॥ देशकालोचिताश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानिच ॥ सम्यग्भवंतिनैतानिविस्तरात्स्वजनार्पणात् ॥ ४ ॥ देशकालेचसंप्राप्तेमुन्यन्नंहरिदैवतम्॥श्रद्धयाविधिवत्पात्रेन्यस्तंकामधुगक्षयम्॥ ५॥ देवर्षिपितृभूतेभ्यआत्मनेस्वजनायच॥ अन्नंसंविभजन्यश्चेत्सर्वंतत्पुरुषात्मकम्॥६॥नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्ववित्॥ मुन्यन्नैःस्यात्पराप्रीतिर्यथान पशुहिंसया॥७॥नैतादृशःपरोधर्मोनृणांसद्धर्ममिच्छताम्॥ न्यासोदंडस्यभूतेषुमनोवाक्कायजस्ययः ॥ ८ ॥ एकेकर्ममयान्यज्ञान्ज्ञानिनोयज्ञवित्तमाः ॥ आत्मसंयमनेऽनीहाजुह्वतिज्ञानदीपिते ॥ ९ ॥ द्रव्यमयज्ञैर्यक्ष्यमाणंदृष्ट्वाभूतानिबिभ्यति॥ एषमाकरुणोहन्यादतज्ज्ञोह्यसुतृप्ध्रुवम्॥ १०॥ तस्माद्दैवोपपन्नेनमुन्यन्नेनापिधर्मवित्॥ संतुष्टोऽहरहःकुर्यान्नित्यनैमित्तिकीःक्रियाः ॥ ११ ॥ विधर्मःपरधर्मश्चआभासउपमाछलः॥ अधर्मशाखाःपंचेमाधर्मज्ञोऽधर्मवत्त्यजेत् ॥ १२॥ धर्मबाधोविधर्मःस्यात्परधर्मोऽन्यचोदितः॥उपधर्मस्तुपाखंडोदंभोवाशब्दभिच्छलः॥ १३॥

तथाचश्रुतिः नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूव नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंतीति ॥ १० ॥ प्रस्तुतमनुवर्तयति तस्मादिति ॥ ११ ॥ अधर्मवत्साक्षान्निषिद्धवत् ॥ १२ ॥ क्रममनादृत्यपंचापिव्याचष्टे धर्मबाधःधर्मबुद्ध्यापियस्मिन्क्रियमाणेस्वधर्मबाधः अन्यस्यचोदितोऽन्यस्यपरधर्मः उपमेतिव्याचष्टे उपधर्मस्त्विति शब्दस्यभित्भेदः अन्यथाव्याख्यानंयस्मिन् यथादशावरान्भोजयेदित्युक्तेदशभ्योऽवरानिति शब्दभृदितिपाठेधर्मशब्दमाचंबिभर्तीतितथा यथागांदद्यादित्युक्तेमरिष्यंत्यागोर्दानम् ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वधर्मानुष्ठानानंतरंधर्मभूयस्त्वादपिपरधर्मोनानुष्ठेयोऽनुपयोगादित्याह स्वभावविहितइति ॥ १४ ॥ किंच अधनोधर्मार्थंधननेहेतनापेक्षेत धनार्थनव्याप्रियेतेतिवा दैवोपपन्नेनैवस्वधर्मसिद्धेरुक्तत्वात् यात्रार्थमपिनेहेतइतिएतत्प्रपंचयति अनीहेतिसार्द्धैःषड्भिः ॥ १५ ॥ १६ ॥ उपान हौपादयोर्यस्यसउपानत्पत्तस्य ॥ १७ ॥ गृहपालःश्वातद्वदाचरति ॥ १८ ॥ १९ ॥ क्षुधातृषाचजनःकामस्यांतंयाति अन्नोदकातिरिक्त कामांतराभावात् क्रोधस्यवांतंयाति एतस्यक्रोधस्ययत्फलंहिंसातस्योदयान्निष्पत्तेः दिशोजित्वाऽपिभुवोभुक्त्वाऽपिलोभस्यनैवांतंयातीत्य

यस्त्विच्छयाकृतःपुंभिराभासोत्याश्रमात्पृथक्॥ स्वभावविहितोधर्मःकस्यनेष्टःप्रशांतये ॥ १४ ॥ धर्मार्थम पिनेहेतयात्राऽर्थंवाऽधनोधनम्॥अनीहानीहमानस्यमहाहेरिववृत्तिदा ॥१५॥ संतुष्टस्यनिरीहस्यस्वात्मारा मस्ययत्सुखम्॥ कुतस्तत्कामलोभेनधावतोऽर्थेहयादिशः ॥ १६ ॥ सदासंतुष्टमनसःसर्वाःसुखमयादिशः॥ शर्कराकंटकादिभ्योययोपानत्पदःशिवम्॥ १७॥संतुष्टःकेनवाराजन्नवर्त्ततापिवारिणा॥औपस्थ्यजैह्व्यका र्पण्याद्गृहपालायतेजनः॥ १८ ॥ असंतुष्टस्यविप्रस्यतेजोविद्यातपोयशः ॥ स्रवंतींद्रियलौल्येनज्ञानंचैवाव कीर्यते॥ १९ ॥ कामस्यांतंचक्षुत्तृड्भ्यांक्रोधस्यैतत्फलोदयात् ॥ जनोयातिनलोभस्यजित्वाभुक्त्वादिशोभु वः॥ २० ॥ पंडिताबहवोराजन्बद्धज्ञाःसंशयच्छिदः॥ सदसस्पतयोऽप्येकेअसंतोषात्पतंत्यधः ॥ २१ ॥ अ संकल्पाज्जयेत्कामंक्रोधंकामविवर्जनात् ॥ अर्थानर्थेक्षयालोभंभयंतत्त्वावमर्शनात् ॥ २२॥ आन्वीक्षि क्याशोकमोहौदंभंमहदुपासया॥ योगांतरायान्मौनेनहिंसांकायाद्यनीहया ॥ २३ ॥ कृपयाभूतजंदुःखंदैवं जत्यात्समाधिना॥ आत्मजंयोगवीर्येणनिद्रांसत्त्वनिषेवया॥ २४ ॥

र्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ इदानींकामादिजयोपायानाह असंकल्पादितिचतुर्भिः जयेदितियथाऽपेक्षमन्वेति अर्थंअनर्थदर्शनेन तत्त्वावमर्शनात् अद्वैतानुसंधानेन ॥ २२ ॥ आन्वीक्षिक्याआत्मानात्मविवेकेन महतांसात्विकानांसेवया योगस्यांतरायान्लोकवार्तादीन् ॥ २३ ॥ येभ्योभू तेभ्योभयंजायेततेष्वेवकृपयाहिताचरणेन दैवंदेवोपसर्गनिमित्तंवथामनःपीडादि तदुक्तंयाज्ञवल्क्येन विमनाविफलारंभःसंसीदत्यनिमित्तत इति आत्मजंदेहजं योगवीर्येणप्राणायामादिबलेन सत्त्वनिषेवयासात्त्विकाहारादिना ॥ २४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २५ ॥ ननुकथंगुरौभक्त्यासर्वस्यजयःस्यात्तस्यापिमनुष्यत्वेनतदवस्थत्वात्तत्राह यस्येति मर्त्यासद्धीःमनुष्यइतिदुर्बुद्धिस्तस्यशास्त्रश्रवणं कुंजरस्नानवद्व्यर्थम् ॥ २६ ॥ ननुगुरोरपिपुत्रादयस्तंनरमेवमन्यंतेअतआह एषगुरुःसाक्षाद्भगवानेवभवेत् लोकस्यनरोऽसावितिबुद्धिर्भीतिरि त्यर्थः यद्वानहितत्पुत्रादेर्मनुष्यबुद्ध्याप्रतीयमानोऽपिगुरुर्भगवान्नभवेत् यथैषश्रीकृष्णइत्यर्थः ॥ २७ ॥ एवंसर्वैरुपायैःकामादिवेगंजित्वानि यतेंद्रियोभूत्वाध्यानपरोभवेत् अन्यथातंप्रतिसर्वशास्त्रवैफल्यंस्यादित्याह षड्वर्गेति सर्वाअपिनियमचोदनाइष्टापूर्तादिविषयाःषडिंद्रियवर्ग स्ययःसंयमस्तस्मिन्नेवैकस्मिन्नंतोयासांतदेकपराइत्यर्थः नचतावतापिचरितार्थाइत्याह तदंताःसत्योऽपियदियोगान्धारणाध्यानसमाधीन्

रजस्तमश्चसत्त्वेनसत्त्वंचोपशमेनच ॥ एतत्सर्वंगुरौभक्त्यापुरुषोह्यंजसाजयेत् ॥ २५ ॥ यस्यसाक्षाद्भगव तिज्ञानदीपप्रदेगुरौ ॥ मर्त्यासद्धीःश्रुतंतस्यसर्वंकुंजरशौचवत् ॥ २६ ॥ एषवैभगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्व रः ॥ योगेश्वरैर्विमृग्यांघ्रिर्लोकोवैमन्यतेनरम् ॥ २७ ॥ षड्वर्गसंयमैकांताःसर्वानियमचोदनाः ॥ तदंतायदि नोयोगानावहेयुःश्रमावहाः ॥ २८ ॥ यथावार्तादयोह्यर्थायोगस्यार्थंनबिभ्रति ॥ अनर्थायभवेयुस्तेपूर्तमि ष्टंतथाऽसतः ॥ २९ ॥ यश्चित्तविजयेयत्तःस्यान्निःसंगोऽपरिग्रहः ॥ एकोविविक्तशरणोभिक्षुर्भिक्षामिताश नः ॥ ३० ॥ देशेशुचौसमेराजन्संस्थाप्यासनमात्मनः ॥ स्थिरंसमंसुखंतस्मिन्नासीतर्ज्वंगओमिति ॥ ३१ ॥ प्राणापानौसन्निरुंध्यात्पूरकुंभकरेचकैः ॥ यावन्मनस्यजेत्कामान्स्वनासाग्रनिरीक्षणः ॥ ३२ ॥ यतोयतो निःसरतिमनःकामहतंभ्रमत् ॥ ततस्ततउपाहृत्यहृदिरुंध्याच्छनैर्बुधः ॥ ३३ ॥ एवमभ्यसतश्चित्तंकालेना ल्पीयसायतेः ॥ अनिशंतस्यनिर्वाणंयात्यग्निर्धनवद्भिवत् ॥ ३४ ॥

नोआवहेयुर्नसाधयेयुस्तर्हिकेवलंश्रमावहाएवेत्यर्थः ॥ २८ ॥ एतदेवदृष्टांतेनाह यथावार्तादयःकृष्यादयःअर्थास्तत्फलानिचयोगस्यार्थं मोक्षंनसाधयंतिप्रत्युतअनर्थायसंसारायैव असतोबहिर्मुखस्यइष्टापूर्तायपितथा ॥ २९ ॥ एवंयोगंयुंजतोऽपियस्यकुटुंबादिसंगेनचित्तंविक्षि प्येततस्यकृत्यमाह यश्चित्तस्यविजयेयत्तउद्युक्तःसभिक्षुःस्यात्संन्यसेत् तथाचस्मृतिः द्वंद्वाहतस्यगार्हस्थ्यंध्यानभंगादिकारणम् लक्षयित्वा गृहीस्पष्टंसंन्यसेदविचारयन्निति भिक्षयाप्राप्तंमितमशनंयस्यसः ॥ ३० ॥ ऋजुसमंगंयस्यसः सुखंयथाभवत्येवमासीत ओमित्युच्चारय न्नितिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एवमनिशमभ्यस्यतस्तस्ययतेश्चित्तंनिर्वाणंशांतियाति ॥ ३४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नचपुनर्विक्षिप्येतेत्याह कामादिभिरक्षुभितंयच्चित्तंतन्नोत्तिष्ठेत् यतः प्रशांताअखिलावृत्तयोयस्य कुतः ब्रह्मसुखेनस्पृष्टम् ॥ ३५ ॥ यस्तुप्र व्रज्यांकृत्वाऽपिभोगमभिलिप्सुःस्यात्तंनिंदति यइति त्रयाणांधर्मादीनांवर्गःआसमंतादुप्यतेयस्मिंस्तस्मात्गृहात् तान्धर्मादीन् वांताशीछर्दि तभोजीनिर्लज्जश्चसः ॥ ३६ ॥ नचेदमघटितंदृष्टत्वादित्याह यैःपूर्वंस्वदेहोनात्मादिरूपःस्मृतश्चिंतितस्तएवपुनरेतमात्मेतिमत्वाश्लाघयंतिस्तावयंतिहि ॥ ३७ ॥ यतिमुपलक्षणीकृत्यान्यानपिस्वधर्मत्यागिनोनिंदति गृहस्थस्येतिद्वाभ्याम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नन्वात्मतत्त्वज्ञस्यभिक्षोरिंद्रियलौल्येऽपिकोदोषस्तत्राह आत्मानंपरंब्रह्मचेज्जानीयात्ज्ञानेनधुतानिरस्ताआशयावासनायस्य तस्यज्ञानिनोलौल्यमेवनसंभवतीत्यर्थः

कामादिभिरनाविद्धंप्रशांताखिलवृत्तियत् ॥ चित्तंब्रह्मसुखस्पृष्टंनैवोत्तिष्ठेतकर्हिचित् ॥ ३५ ॥ यःप्रव्रज्यगृहात्पूर्वंत्रिवर्गावपनात्पुनः ॥ यदिसेवेतताम्भिक्षुःसवैवांताश्यपत्रपः ॥ ३६ ॥ यैःस्वदेहःस्मृतोनात्मामर्त्योविट्कृमिभस्मसात् ॥ तएनमात्मसात्कृत्वाश्लाघयंतित्यसत्तमाः ॥ ३७ ॥ गृहस्थस्यक्रियात्यागोव्रतत्यागोवटोरपि ॥ तपस्विनोग्रामसेवाभिक्षोरिंद्रियलौल्यता ॥ ३८ ॥ आश्रमापसदाह्येतेखल्वाश्रमविडंबकाः ॥ देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकंपया ॥ ३९ ॥ आत्मानंचेद्विजानीयात्परंज्ञानधुताशयः ॥ किमिच्छन्कस्यवाहेतोर्देहंपुष्णातिलंपटः ॥ ४० ॥ आहुःशरीरंरथमिंद्रियाणिहयानभीषून्मनइंद्रियेशम् ॥ वर्त्मानिमात्राधिषणांचसूतंसत्त्वंबृहद्बंधुरमीशसृष्टम् ॥ ४१ ॥ अक्षंदशप्राणमधर्मधर्मौचक्रेऽभिमानंरथिनंचजीवम् ॥ धनुर्हितस्यप्रणवंपठंतिशरंतुजीवंपरमेवलक्ष्यम् ॥ ४२ ॥

तथाचश्रुतिः आत्मानंचेद्विजानीयादयमस्मीतिपूरुषः किमिच्छन्कस्यकामायशरीरमनुसंज्वरेदिति ॥ ४० ॥ अज्ञस्यतुलौल्येननरकपातापत्तेरप्रमत्तेनसदातत्त्वज्ञानेयतितव्यमितीममर्थमात्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवचेत्यादिश्रुत्युक्तरथरूपकद्वारेणाह आहुरितिषड्भिः इंद्रियेशंमनोऽभीषूनरश्मीनाहुः मात्राःशब्दादीन्वर्त्मानिगंतव्यदेशानाहुः सत्त्वंचित्तंबृहद्देहव्यापिबंधुरंबंधनम् चित्तंविनाह्यनिबद्धमिवशरीरंभवति ईशसृष्टमिति बंधनकर्तात्वीशएवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ प्राणादयःपंच नागःकूर्मश्चकृकलोदेवदत्तोधनंजयइत्येवंदशविधंप्राणमक्षम् अभिमानंसाहंकारंजीवंरथिनम् शुद्धंजीवंशरम् परंब्रह्मलक्ष्यम् यथाधनुषाशरोलक्ष्येनिपात्यतेतथाप्रणवेनजीवोब्रह्मणिनिपात्यतइत्यर्थः ॥ ४२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रागादयोजेतव्याःशत्रवः ॥ ४३ ॥ तत्ररजोऽभिनिवेशःक्वचित्आरूढसमाधेःसत्त्वप्रकृतयोऽपिपरोपकारादिप्रवृत्तयःशत्रवः ॥ ४४ ॥ नृकायरूपंरथंआत्मवशःउपकल्पइंद्रियादिपरिकरोयस्मिंस्तथाभूतंयावद्भक्तेतावदेवगरिष्ठानांगुरूणांचरणसेवयानिशितंज्ञानखड्गंबिभृत्अच्युताश्रयःसन्निरस्तशत्रुरुपशांतःस्वानंदेनतुष्टोभूत्वाइदंरथादिकमुपेक्षेतेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ अच्युताश्रयाभावेबाधकमाह नोचेदिति असंतोबहिर्मुखायेइंद्रियवाजिनःसूतश्चतेउत्पथंप्रवृत्तिमार्गंनीत्वाविषयाख्येषुदस्युषुनिक्षिपंति हयैःसूतेनचसहवर्तमानं तमोऽधेतमसाव्याप्ते उरुमृत्युभयं

रागोद्वेषश्चलोभश्चशोकमोहोभयंमदः॥ मानोऽवमानोऽसूयाचमायाहिंसाचमत्सरः ॥ ४३ ॥ रजःप्रमादःक्षुन्निद्राशत्रवस्त्वेवमादयः॥ रजस्तमःप्रकृतयःसत्त्वप्रकृतयःक्वचित् ॥ ४४ ॥ यावन्नृकायरथमात्मवशोपकल्पंधत्तेगरिष्ठचरणार्चनयानिशातम् ॥ ज्ञानासिमच्युतबलोदधदस्तषत्रुःस्वाराज्यतुष्टउपशांतइदंविजह्यात्॥ ४५॥नोचेत्प्रमत्तमसदिंद्रियवाजिसूतानीत्वोत्पथंविशयदस्युषुहिक्षिपंति॥ तेदस्यवःसहयसूतममुंतमोऽधेसंसारकूपउरुमृत्युभयेक्षिपंति॥ ४६॥ प्रवृत्तंचनिवृत्तंचद्विविधंकर्मवैदिकम्॥ आवर्त्ततप्रवृत्तेननिवृत्तेनाश्नुतेऽमृतम्॥ ४७॥ हिंस्रंद्रव्यमयंकाम्यमग्निहोत्राद्यशांतिदम् ॥ दर्शश्चपूर्णमासश्चचातुर्मास्यंपशुःसुतः॥ ४८॥ एतदिष्टंप्रवृत्ताख्यंहुतंप्रहुतमेवच॥ पूर्तंसुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणम्॥ ४९॥

यस्मिन् ॥ ४६ ॥ ननुवेदविहितेष्टापूर्तादिकारिणःपुंसःकथमेवमनर्थप्राप्तिःस्यादित्याशंक्यवेदोक्तकर्मणांद्वैविध्यंदर्शयन्फलभेदमाह प्रवृत्तं चेतिदशभिः ॥ ४७ ॥ हिंस्रंश्येनादिकर्म अशांतिदमत्यासक्तियुक्तं आदिशब्दार्थविवरणंदर्शश्चेति पशुःपशुयागः सुतःसोमयागः ॥ ४८ ॥ हुतंवैश्वदेवं प्रहुतंबलिहरणम् एतत्सर्वमिष्टमुच्यते एतदेवयदिकाम्यमशांतिदंचर्तार्हप्रवृत्ताख्यमपीत्यर्थः आजीव्यंप्रपादि ॥ ४९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रवृत्तेनकर्मणाआरोहावरोहाभ्यामावृत्तिप्रकारमाह द्रव्यस्यचरुपुरोडाशादेःसूक्ष्मोविपाकःपरिणामोदेहांतरारंभकोयेनसंपरिष्वक्तोगच्छति यएवश्रुतौअपशब्देनोक्तः इतितुपंचम्यामाहुतावापःपुरुषवचसोभवंतीति पाठांतरेद्रव्यशब्देनतेजोमात्राशब्दोक्तानींद्रियाणि सूक्ष्मविपाक शब्देनोदयायप्रद्योतः तथाचश्रुतिः सइमास्तेजोमात्राःसमभ्याददानोऽदयमेवान्वक्रामदिति तथा तस्यैतस्योदयायंप्रद्योततेतेनैषआत्मा निष्क्रामतीति धूमादिशब्दैस्तत्तदभिमानिन्योदेवताः तत्रापक्षयःकृष्णपक्षः सोमःसोमलोकः तत्रभुक्तभोगस्यावरोहणप्रकारमाह दर्शइत्या दि विपरीतलक्षणयाविशिष्टभोगक्षयशोकाग्निनादेहलयेनादर्शनमुच्यते एतदुक्तंभवति भूतसूक्ष्मयुक्तोधूमाद्यातिवाहिकदेवताभिःसोमलो कंप्रापितस्तद्भोगावसानेविलीनदेहोदृष्टिद्वारेणौषधिवीरुधादिसाम्यापत्तिक्रमेणजायते एवंपुनर्भवहेतुःपितृयाणंप्रवृत्तकर्ममार्गइति ॥ ५० ॥

द्रव्यसूक्ष्मविपाकश्चधूमोरात्रिरपक्षयः॥ अयनंदक्षिणंसोमोदर्शओषधिवीरुधः ॥ ५० ॥ अन्नंरेत इतिक्ष्मेशपितृयाणंपुनर्भवः॥ एकैकश्येनानुपूर्वंभूत्वाभूत्वेहजायते॥५१ ॥ निषेकादिश्मशानांतैःसं स्कारैःसंस्कृतोद्विजः॥ इंद्रियेषुक्रियायज्ञान्ज्ञानदीपेषुजुह्वति ॥ ५२ ॥ इंद्रियाणिमनस्यूर्मौवाचिवै कारिकंमनः॥ वाचंवर्णसमाम्नायेतमोंकारेस्वरेन्यसेत्॥ ५३ ॥

क्ष्मेशहेभूपते पुनर्भवमेवाह एकैकश्येनप्रत्येकंक्रमेणभूत्वातत्तत्सान्निध्यंप्राप्येहभूमौजायते ॥ ५१ ॥ तत्राधिकारिणमाह निषेकादीति अ न्यस्त्विष्टादिकार्यप्येवंजन्मनलभतइत्यर्थः निवृत्तकर्मनिष्ठस्योपासनादिविशेषमुपदिशन्नर्चिरादिमार्गेणब्रह्मलोकप्राप्तिमाह इंद्रियेष्वित्या दिना यद्वा द्रव्ययज्ञेषुहिंसायादुर्निवारत्वादितिमुख्यंनिवृत्तंकर्मैवदर्शयन्नाह ज्ञानेनदीप्यंतइतितथातेषु इंद्रियव्यापाराणामिष्टापूर्तादीनामिं द्रियतावन्मात्रतांभावयंतीत्यर्थः एवमुत्तरत्रापि ॥ ५२ ॥ ऊर्मौदर्शनादिसंकल्परूपेमनसि वैकारिकंविकारयुक्तंमनोवाचि विध्यादिलक्षण यावाचाहिमनःकर्तृत्वादिविकारंभजति वर्णानांसमाम्नायेसमुदाये तद्विशेषत्वाद्वाचः स्वरेअकारादिस्वरत्रयात्मके ॥ ५३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ओंकारंबिंदौ तंचनादे प्राणेसूत्रात्मनि महतिब्रह्मणि अग्निरिति तत्तदभिमानिन्योदेवताःप्रामोतीतिपूर्ववत् दिवाहः प्राङ्कस्तस्यैवांतः राकाशु क्लपक्षस्यांतः यद्वा प्राङ्कोराकाइतिचपुराणमतं उत्तरंत्वयनं स्वराट्ब्रह्मा एवंब्रह्मलोकंगतस्यभोगावसानेमोक्षप्रकारमाह विश्वइति विश्वः स्थूलोपाधिः सःस्थूलंसूक्ष्मेविलाप्यसूक्ष्मोपाधिस्तैजसोभवति सूक्ष्मंकारणेविलाप्यकारणोपाधिःप्राज्ञोभवति कारणंचसर्वसाक्षित्वेनान्वया त्साक्षिस्वरूपेविलाप्यतुर्योभवति तेषांचव्यभिचारिणांसाक्ष्याणांलयेशुद्धआत्माभवतिमुच्यतइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ यथेतरोभूत्वानिवर्ततेतथा ननिवर्ततइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ वेदेननिर्मिते तेधूममभिसंभवंतीत्यादिनातेअर्चिरभिसंभवंतीत्यादिनाचनिश्चयेनविविच्यज्ञापितेइत्यर्थः जनस्थो ऽपिदेहस्थोऽपिनमुह्यति ॥ ५६ ॥ तत्रहेतुमाह आदाविति जनानांदेहानामादौकारणत्वेनअंतेचाऽवधित्वेनयत्सद्यथाबहिर्भोग्यमंतर्भोक्तृ परमवरंचउच्चनीचं तमोऽप्रकाशः ज्योतिःप्रकाशः तत्तुसर्वमयंज्ञानीस्वयमेवनतस्माद्व्यतिरिक्तंवस्तुकिंचिदस्तियेनमुह्येदित्यर्थः ॥ ५७ ॥

ओंकारंबिंदौनादेतंतंतुप्राणेमहत्यमुम्॥ अग्निःसूर्योदिवाप्राङ्कःशुक्लोराकोत्तरंस्वराट्॥विश्वश्चतैजसःप्राज्ञ स्तुर्यआत्मासमन्वयात्॥५४॥देवयानमिदंप्राहुर्भूत्वाभूत्वाऽनुपूर्वशः॥ आत्मयाज्युपशांतात्माव्यात्मस्थोन निवर्तते॥ ५५॥ यएतेपितृदेवानामयनेवेदनिर्मिते॥ शास्त्रेणचक्षुषावेदजनस्थोपिनमुह्यति॥ ५६॥ आदा वंतेजनानांसद्बहिरंतःपरावरम्॥ ज्ञानंज्ञेयंवचोवाच्यंतमोज्योतिस्त्वयंस्वयम्॥५७॥आबाधितोऽपित्याभा सोयथावस्तुतयास्मृतः॥ दुर्घटत्वादैंद्रियकंतद्वदर्थविकल्पितम्॥५८॥क्षित्यादीनामिहार्थानांछायानकतमा पिहि॥ नसंघातोविकारोऽपिनपृथङ्नान्वितोमृषा॥ ५९॥

ननुतर्हिकथंपृथगर्थस्तस्यापिप्रतीयतेतत्राह आबाधितःतर्कविरोधेनसर्वतोबाधितोऽपिआभासःप्रतिबिंबादिर्वस्तुतयास्मृतस्तद्वदैंद्रियकंसर्वमर्थ त्वेनविकल्पितंनतुपरमार्थतःदुर्घटत्वात् ॥ ५८ ॥ तदेवाह क्षित्यादीनांपंचभूतानांछायाऐक्यबुद्ध्यालंबनरूपदेहादिसंघातारंभपरिणामानां मध्येकतमापिनभवति नतावत्तेषांसंघातोवृक्षाणामिववनं एकदेशाकर्षणेसर्वाकर्षणानुपपत्तेः नह्येकस्मिन्वृक्षआकृष्टेसर्ववनमाकृष्यते नच विकारआरब्धःअवयवी अपिशब्दान्नपरिणामोपि कुतः सकिंस्वावयवेभ्यःपरिणतेभ्योवापृथक्तदन्वितोवा नतावदत्यंतंपृथक् तथाअप्रती तेः नचान्वितः सकिंप्रत्यवयवंसर्वोऽप्यन्वेतिअंशेनवा आद्येअंगुलिमात्रेपिदेहबुद्धिःस्यात् द्वितीयेतस्याप्यंशांगीकारेसत्यनवस्यास्थादतोमृ षैवेत्यर्थः ॥ ५९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एवंदेहादेर्मिथ्यात्वमुक्त्वातद्धेतूनांक्षित्यादीनामपिमिथ्यात्वमाह धारयंतीतिधातवोमहाभूतानितन्मात्रैःसूक्ष्मैरवयवैर्विनानस्युः अवयवित्वा त्तेषामपि तर्ह्यवयवःसत्यइतिचेत्तत्राह उक्तप्रकारेणावयविन्यसत्यवयवोऽप्यंततोऽसन्नेवस्यात् अवयविप्रतीत्यन्यथानुपपत्तिविनातत्सद्भा वेप्रमाणाभावादित्यर्थः तदुक्तंपंचमस्कंधे एवंनिरुक्तंक्षितिशब्दवृत्तमित्यादि ॥ ६० ॥ ननुअवयविनोऽभावेआगमापायिषुबाल्यादिषुसोऽयंदे वदत्तइतिप्रत्यभिज्ञानंनस्यात् तदुक्तंभट्टैः आविर्भावतिरोभावधर्मकेष्वनपायियत् तद्धर्मीति तत्राह यदिति वस्तुनःपरमात्मनोविकल्पेभेद असति यद्वा वस्तुनोऽविकल्पेसतिपूर्वपूर्वारोपसादृश्यात्सएवेतिभ्रमःस्यात् सचतावदेव यावदविद्यानिवृत्तिः ननुसर्वमिथ्यात्वेशास्त्रस्यविधि

धातवोवयवित्वाच्चतन्मात्रावयवैर्विना ॥ नर्युर्ह्यसत्यवयविन्यसन्नवयवोऽततः ॥ ६० ॥ यत्सादृश्यभ्रम स्तावद्विकल्पेसतिवस्तुनः ॥ जाग्रत्स्वापौयथास्वप्नेतथाविधिनिषेधता ॥ ६१ ॥ भावाद्वैतंक्रियाद्वैतंद्रव्याद्वैतं तथात्मनः ॥ वर्तयन्स्वानुभूत्येहत्रीन्स्वप्नान्धुनुतेमुनिः ॥६२॥ कार्यकारणवस्त्वैक्यमर्शनंपटतंतुवत् ॥ अवस्तु त्वाद्विकल्पस्यभावाद्वैतंतदुच्यते ॥ ६३ ॥ यद्ब्रह्मणिपरेसाक्षात्सर्वकर्मसमर्पणम् ॥ मनोवाक्तनुभिःपार्थक्रि याद्वैतंतदुच्यते ॥६४॥ आत्मजायासुतादीनामन्येषांसर्वदेहिनाम् ॥ यत्स्वार्थकामयोरैक्यंद्रव्याद्वैतंतदुच्यते ॥ ६५ ॥ यद्यस्यवाऽनिषिद्धंस्याद्येनयत्रयतोनृप ॥ सतेनेहेतकर्माणिनरोनान्यैरनापदि ॥ ६६ ॥

निषेधकताकथंतत्राह स्वममध्येजाग्रत्स्वापव्यवस्थायथेति ॥ ६१ ॥ इदानीमुक्तमेवाद्वैतंभावनात्रयोपदेशेनदृढीकरोति भावाद्वैतमितिचतु र्भिः वर्तयन्नालोचयन् स्वानुभूत्याआत्मतत्त्वानुभवेन त्रीन्जाग्रदादीन् त्रयआवसथास्त्रयःस्वमाइतिश्रुतेः यद्वा वस्तुभेदबुद्धिरेकःस्वमः तत स्तत्तदधिकारभेदेनकर्मभेदबुद्धिर्द्वितीयः ततोमत्कर्मसाधितमेतत्फलंममैवभोग्यमितितृतीयः तान्धुनुतेनिवर्तयति ॥ ६२ ॥ कार्यकारणयोर्वस्त्वै क्यस्यमर्शनमालोचनंतंतुरेवनपटइति ॥ ६३ ॥ मनोवाक्तनुभिःकृतानांकर्मणांसमर्पणंतैःसमर्पणमितिवा उद्देश्यफलभेदोहिक्रियाभेदेहेतुः ईश्वरार्पणेचतदभावात्क्रियाणामद्वैतम् ॥६४ ॥ आत्मनःस्वस्यजायादीनांचस्वार्थश्चकामश्चतयोःदेहादीनांपंचभूतात्मकत्वेनभोक्तुश्चपरमात्म त्वेनाभेदालोचनेनार्थकामयोर्यदैक्यदर्शनमित्यर्थः ॥६५॥ उक्तानाश्रमधर्मान्संक्षिप्याह यदिति यत्द्रव्यं येनोपायेन यतःसकाशात् ॥ ६६॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रस्तुतमुपसंहरति एतैरिति अस्यश्रीकृष्णस्यगतिं तद्भक्तिभाक्तस्यभक्तः ॥ ६७ ॥ एतत्सर्वसाधारणमुक्तं भक्तस्यतुभक्तिरेवसर्वपुरुषार्थहेतु
रितिपांडवानेवलक्षीकृत्याह यथाहीति हेनृपदेव नृपैर्दैवैश्चसहायैर्दुस्त्यजादितिवा आत्मनःश्रीकृष्णादेवप्रभोर्हेतोः अडभावआर्षः उत्कर्षेणा
तरतेत्यर्थः यथायथावत् तमेवभजतेतिशेषः यद्वा यथाआपद्गणाद्उत्तीर्णस्त्वंयथाचक्रतूनहार्षीत्तथाश्रीकृष्णादेवतारकात्संसारादप्युत्तरते

एतैरन्यैश्चवेदोक्तैर्वर्तमानःस्वकर्मभिः॥ गृहेऽप्यस्यगतिंयायाद्राजंस्तद्भक्तिभाङ्नरः॥६७॥ यथाहियूयंनृपदे
वदुस्त्यजादापद्गणाद्उत्तरतात्मनःप्रभोः॥ यत्पादपंकेरुहसेवयाभवानहारषीन्निर्जितदिग्गजःक्रतून्॥६८॥
अहंपुराऽभवंकश्चिद्गंधर्वउपबर्हणः॥ नाम्नाऽतीतेमहाकल्पेगंधर्वाणांसुसंमतः॥६९॥ रूपपेशलमाधुर्यसौ
गंध्यप्रियदर्शनः॥ स्त्रीणांप्रियतमोनित्यंमत्तस्तुपुरुलंपटः॥ ७०॥ एकदादेवसत्रेतुगंधर्वाप्सरसांगणाः॥ उ
पहूताविश्वस्रष्टभिर्हरिगाथोपगायने॥ ७१॥ अहंचगायंस्तद्विद्वान्स्त्रीभिःपरिवृतोगतः॥ ज्ञात्वाविश्वस्रुजस्त
न्मेहेलनंशेपुरोजसा॥ याहित्वंशूद्रतामाशुनष्टश्रीःकृतहेलनः॥ ७२॥ तावद्दास्यामहंजज्ञेतत्रापिब्रह्मवादि
नाम्॥शुश्रूषयाऽनुषंगेणप्राप्तोऽहंब्रह्मपुत्रताम्॥७३॥ धर्मस्तेगृहमेधीयोवर्णितःपापनाशनः॥ गृहस्थोयेनप
दवीमंजसान्यासिनामियात्॥ ७४॥ यूयंनृलोकेबतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोऽभियंति॥ येषांगृहानाव
सतीतिसाक्षाद्गूढंपरंब्रह्ममनुष्यलिंगम्॥ ७५॥ सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यंकैवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः॥ प्रि
यःसुहृद्खलुमातुलेयआत्मार्हणीयोविधिकृद्गुरुश्च॥ ७६॥

र्थः ॥६८॥ श्रीकृष्णसेवामहतामवज्ञयाभश्यतितत्कृपयाचसिद्धतीतिदर्शयन्पूर्ववृत्तांतमाह अहमितिसार्द्धैःपंचभिः नाम्नाउपबर्हणः ॥ ६९॥
पेशलंसौकुमार्यं रूपादिभिःप्रियंदर्शनंयस्य ॥ ७० ॥ ७१ ॥ तदाङ्गानंविद्वान्उन्मत्तःसन्गायन्नेवगतः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ त्वंतुकृतार्थ
एवेतिहर्षेणपुनःपूर्वश्लोकानेवपठति यूयमिति शेषंस्पष्टम् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयोपवर्णितम् ॥ मौनेनभक्त्योपशमेनपूजितःप्रसीदतामेषस
सात्वतांपतिः ॥ ७७ ॥ श्रीशुकउवाच इतिदेवर्षिणाप्रोक्तंनिशम्यभरतर्षभः ॥ पूजयामाससुप्रीतः
कृष्णंचप्रेमविह्वलः ॥ ७८ ॥ कृष्णपार्थावुपामंत्र्यपूजितःप्रययौमुनिः ॥ श्रुत्वाकृष्णंपरंब्रह्मपार्थःपरमविस्मि
तः ॥ ७९ ॥ इतिदाक्षायणीनांतेपृथन्वंशाःप्रकीर्तिताः ॥ देवासुरमनुष्याद्यालोकायत्रचराचराः ॥ ८० ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेयुधिष्ठिरनारदसंवादेसदाचारनिर्णयोनामपंचदशोऽ
ध्यायः ॥ १५ ॥ समाप्तोयंसप्तमःस्कंधः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तमहापुराणेसप्तमस्कंधेश्रीधरस्वामिविरचितायांभागवतभावार्थदीपिकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ समाप्तोयंसप्तमःस्कंधः ॥ ७ ॥
॥ श्रीनृसिंहायनमोऽस्तु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

266

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कंधः समाप्तः ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

267

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ नमःश्रीपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदायभक्तजनमानसनिवासायश्रीरामचंद्राय ॥ अथाष्टमेचतुर्विंशत्यध्यायैर्मनुवर्णनम् तत्सुतैरृषिदेवैर्द्वैर्मूर्तिभिश्चहरेःसह ॥ १ ॥ प्रतिमन्वंतरंचैवमन्वाद्याःषट्पृथक्पृथक् ॥ प्रवर्तयंतिसद्धर्मान्पालयंत्याचरंतिच ॥२॥ अतोमन्वंतरस्योक्तंसद्धर्मइतिलक्षणम् ॥ येनवैक्रियमाणेननरोननिरयंव्रजेत् ॥ ३ ॥ तत्रतुप्रथमेस्वायंभुवःस्वारोचिषस्तस्था ॥ उत्तमस्तामसश्चेतिचतुर्मनुनिरूपणम् ॥ ४ ॥ स्वायंभुवेंऽतरेऽनंतदुरंतगुणवर्णनात् ॥ मुदितःपरिपप्रच्छसर्वमन्वंतरस्थितिम् ॥ ५ ॥ स्वायंभुवस्येतित्रिभिः यत्रविश्वसृजांमरीच्यादीनांमनुकन्यासुपुत्रपौत्रादिसर्गः ॥ १ ॥ महीयसोहरेः अत्रकचिद्ग्रंथपाठांतरमस्तितदुपेक्षितमस्माभिः ॥ २ ॥ यस्मि

ओंनमोभगवतेवासुदेवाय ॥ राजोवाच स्वायंभुवस्येहगुरोवंशोऽयंविस्तराच्छ्रुतः ॥ यत्रविश्वसृजांसर्गोमनूनन्यान्वदस्वनः॥ १ ॥ यत्रयत्रहरेर्जन्मकर्माणिचमहीयसः ॥ गृणंतिकवयोब्रह्मंस्तानिनोवदशृण्वतां ॥ २ ॥ यद्यस्मिन्नंतरेब्रह्मन्भगवान्विश्वभावनः ॥ कृतवान्कुरुतेकर्त्यतीतेऽनागतेऽद्यवा ॥ ३ ॥ ऋषिरुवाच मनवोस्मिन्व्यतीताःषट्कल्पेस्वायंभुवादयः ॥ आद्यस्तेकथितोयत्रदेवादीनांचसंभवः ॥ ४ ॥ आकूत्यांदेवहूत्यांचदुहित्रोस्तस्यवैमनोः ॥ धर्मज्ञानोपदेशार्थंभगवान्पुत्रतांगतः ॥ ५ ॥ कृतंपुराभगवतःकपिलस्यानुवर्णितम् ॥ आख्यास्येभगवान्यज्ञोयच्चकारकुरूद्वह ॥ ६ ॥ विरक्तःकामभोगेषुशतरूपापतिःप्रभुः ॥ विसृज्यराज्यंतपसेसभार्योवनमाविशत् ॥ ७ ॥ सुनंदायांवर्षशतंपदैकेनभुवंस्पृशन् ॥ तप्यमानस्तपोघोरमिदमन्वाहभारत ॥ ८ ॥ मनुरुवाच येनचेतयतेविश्वंविश्वंचेतयतेनयम् ॥ योजागर्तिशयानेऽस्मिन्नायंतंवेदवेदसः ॥ ९ ॥

न्नतीतेकृतवान्यस्मिन्ननागतेयत्कर्ताकरिष्यतिअद्यवावर्तमानेयत्कुरुतेतद्वेदेत्यन्वयः ॥ ३ ॥ अस्मिन्कल्पेषण्मनवोव्यतीताः ॥ ४ ॥ तस्यमनोर्दुहित्रोःकपिलयज्ञमूर्तिभ्यांपुत्रतांगतःप्राप्तः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ घोरंदुस्तरंतपस्तप्यमानःसमाधावनुभूतमिदंवक्ष्यमाणंनिद्रितोच्छ्वसितवद्विस्मितइवउपदिशन्निवअनुवदन्निवचाष्टभिःश्लोकैरन्वाह ॥ ८ ॥ येनचिदात्मनाविश्वंचेतयतेचेतनीभवति विश्वंतुयंनचेतयतेनचेतनीकरोति स्वतएवचिद्रूपत्वात् तत्रहेतुः अस्मिन्शयानेस्वपतियोजागर्तिसाक्षितयावर्तते अहोचित्रंनायंजनस्तंवेद सतुइमंवेद ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्येश्वरत्वंदर्शयन्लोकस्यहितमुपदिशति आत्मनाईश्वरेणावास्यंसत्ताचैतन्याभ्यांसंव्याप्यंविश्वंसर्वंजगत्यांलोकेयत्किंचिज्जगद्भूतजातमत स्तेनैवेश्वरेणयत्किंचित्त्यक्तंदत्तंधनंतेनैवभुंजीथाःभोगान्भुंक्ष्व यद्वा तेनहेतुनात्यक्तेनईश्वरार्पणेनभुंजीथाःनस्वार्थं कस्यस्वित्कस्यचिदपिध नंमागृधःमाभिकांक्षीः यद्वा कस्यस्विदितिकस्यान्यस्यधनमस्तियतोधनाकांक्षाक्रियेतेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ईशावास्यमितियथाश्लोकमेव ॥ १० ॥ ननुयदिसर्वंव्याप्तमितर्हिचक्षुरादिभिःकिंनप्रतीयतेअत्राह यंपश्यंतंजनःचक्षुर्वानपश्यति चक्षुराद्यविषयत्वात् नहिप्रमातारंप्रमाणं विषयीकरोतीतिभावः तथाचश्रुतिः चक्षुषश्चक्षुरुतश्रोत्रस्यश्रोत्रमित्यादि ननुतर्हिघटनाशेदेवदत्तस्यतद्विषयंचाक्षुषंज्ञानमिवेश्वरस्यापिस्व रूपभूतंतद्विषयंज्ञानंनश्येत्तत्राह यस्यतुपश्यतश्चक्षुर्ज्ञानंनरिष्यतिननश्यति तत्तदाकारेणोत्पन्नायावृत्तेरेवनाशोनस्वतःसिद्धज्ञानस्य नहिसवि

आत्मावास्यमिदंविश्वंयत्किंचिज्जगत्यांजगत्॥तेनत्यक्तेनभुंजीथामागृधःकस्यस्विद्धनम् ॥ १० ॥ यंनपश्य तिपश्यंतंचक्षुर्यस्यनरिष्यति ॥तंभूतनिलयंदेवंसुपर्णमुपधावत ॥ ११ ॥ नयस्याद्यंतौमध्यंचस्वःपरोनांतरं बहिः॥ विश्वस्यामूनियद्यस्माद्विश्वंचतदृतंमहत् ॥ १२॥ सविश्वकायःपुरुहूतईशःसत्यःस्वयंज्योतिरजःपुरा णः॥ धत्तेऽस्यजन्माद्यजयात्मशक्त्यातांविद्ययोदस्यनिरीहआस्ते ॥ १३ ॥ अथाग्रेऋषयःकर्माणिहंतेकर्महे तवे॥ईहमानोहिपुरुषःप्रायोऽनीहांप्रपद्यते ॥ १४ ॥ ईहतेभगवानीशोनहितत्रविषज्जते ॥ आत्मलाभेनपू र्णार्थोनावसीदंतियेऽनुतम् ॥ १५ ॥

तृप्रकाशःप्रकाश्यनाशेनश्यतीतिभावः भूतानि निलयोयस्यतंसर्वांतर्यामिणंतथापिसुपर्णंशोभनपतनमसंगमुपधावतभजध्वम् ॥ ११ ॥ तस्य स्वरूपस्यनित्यत्वमेवोपपादयन्नाह नयस्येति अमूनिआद्यंतादीनिविश्वस्ययस्माद्भवंतिविश्वंचयत्यद्रूपमतएवाव्यभिचारित्वात्ततृक्तंसत्यं महत्परिपूर्णब्रह्म ॥ १२ ॥ ननुविश्वंचेत्तद्रूपंतर्हितस्यकुतोजन्माद्यभावःस्वप्रकाशत्वंवाकथंवाजगज्जन्मादिकर्तृत्वेनविकारिणःसत्यत्वंपूर्णत्वं चतत्राह सईशः अजःसत्यश्चस्वप्रकाशश्चपुराणश्चनिर्विकारःविश्वंकायोयस्यपुरूणिहूतानिनामानियस्यतथाविधोऽपियतोऽस्यविश्वस्य जन्मादिस्वशक्त्यामायायाधत्तेतांचनित्यसिद्धयाविद्ययाउदस्यहित्वानिष्क्रियएवास्ते ॥ १३ ॥ यस्मादेवमीश्वरःकर्मकृत्वासंत्यज्यनैष्कर्म्ये णास्तेअथअस्माद्धेतोःऋषयोऽप्ययेआदौकर्माणिकुर्वंति किमर्थमकर्महेतवेमोक्षार्थं पाठांतरेकर्मनाशाय हियस्मात् ॥ १४ ॥ नन्वीहमानः कर्मभिरवगुंठितःकोशइवबध्येतैवतत्राह ईहतइति अतस्तमनुवर्तमानायेतेनावसीदंतिनविषज्जंते ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवंलोकानुग्रहायविश्वसृष्ट्यादियःकरोतिश्रीरामकृष्णाद्यवतारैश्चवेदोक्तमप्याचरतितंशरणंव्रजामीत्याह तमिति निजंवर्त्मनरावतारानुरूपोमार्गस्तत्रसम्यक्स्थितंअतईहमानंकर्माचरंतं तथाऽपिजीववैलक्षण्यमाह निरहंकृतंनिराशिषमनन्यचोदितमितिच निरहंकारत्वेहेतुः बुधं निराशीष्त्वेहेतुः पूर्णं अनन्यनियुक्तत्वेहेतुः प्रभुं तथाऽपिकर्मानुष्ठानेहेतुः नॄन्स्वाचारेणशिक्षयंतं तत्किमर्थंतत्राह अखिलान्धर्मान्भावयति प्रवर्तयतीतितथातम् ॥ १६ ॥ समाहितमपिसंतंमंत्रोपनिषदंव्याहरंतंदृष्ट्वासुप्तोच्छ्वसितवद्विवशमिवमन्वानाअसुरायातुधानाश्चक्षुधानिमित्तेन

तमीहमानंनिरहंकृतंबुधंनिराशिषंपूर्णमनन्यचोदितम् ॥ नॄन्शिक्षयंतंनिजवर्त्मसंस्थितंप्रभुंप्रपद्येऽखिलधर्मभावनम् ॥ १६ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच इतिमंत्रोपनिषदंव्याहरंतंसमाहितम् ॥ दृष्ट्वाऽसुरायातुधानाजग्धुमभ्यद्रवन्क्षुधा ॥ १७ ॥ तांस्तथाऽवसितान्वीक्ष्ययज्ञःसर्वगतोहरिः ॥ यामैःपरिवृतोदेवैर्हत्वाऽशासत्त्रिविष्टपम् ॥ १८ ॥ स्वारोचिषोद्वितीयस्तुमनुरग्नेःसुतोऽभवत् ॥ द्युमत्सुषेणरोचिष्मत्प्रमुखास्तस्यचात्मजाः ॥ १९ ॥ तत्रेंद्रोरोचनस्त्वासीद्देवाश्चतुषितादयः ॥ ऊर्जस्तंभादयःसप्तऋषयोब्रह्मवादिनः ॥ २० ॥ ऋषेस्तुवेदशिरस स्तुषितानामपत्न्यभूत् ॥ तस्यांजज्ञेततोदेवोविभुरित्यभिविश्रुतः ॥ २१ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिमुनयोयेधृतव्रताः ॥ अन्वशिक्षन्व्रतंतस्यकौमारेब्रह्मचारिणः ॥ २२ ॥ तृतीयउत्तमोनामप्रियव्रतसुतोमनुः ॥ पवनःसृंजयोयज्ञहोत्राद्यास्तत्सुतानृप ॥ २३ ॥ वसिष्ठतनयाःसप्तऋषयःप्रमदादयः ॥ सत्यावेदश्रुताभद्रादेवाइंद्रस्तुसत्यजित् ॥ २४ ॥ धर्मस्यसूनृतायांतुभगवान्पुरुषोत्तमः ॥ सत्यसेनइतिख्यातोजातःसत्यव्रतैःसह ॥ २५ ॥

जग्धुमत्तुमभ्यद्रवन्अभिदुद्रुवुः ॥ १७ ॥ यामैःस्वपुत्रैःत्रिविष्टपंस्वर्गमपालयत् स्वयमेवेंद्रोबभूवेत्यर्थः तत्रप्रतिमन्वंतरंमन्वादयःषडन्येऽन्ये भवंति तथाहिसूतोद्वादशेवक्ष्यति मन्वंतरंमनुर्देवामनुपुत्राःसुरेश्वरः ऋषयोंशावतारश्चहरेःषड्विधमुच्यतइति तत्राद्येस्वायंभुवोमनुः प्रियव्रतोत्तानपादौमनुपुत्रौ यामादयोदेवाः मरीचिप्रमुखाःसप्तऋषयः यज्ञोहरेरवतारः इंद्रश्चसएवेतितन्मन्वंतरंपंचविधमेव तच्चतुर्थस्कंधोपक्रमे निरूपितम् ॥ १८ ॥ द्वितीयादिषुत्रिषुमन्वंतरेषुमन्वादिषट्कमाह स्वारोचिषोद्वितीयस्त्वितियावद्गजेंद्रमोक्षप्रश्नम् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विभोरसाधारणंचरितमाह अष्टाशीतिसहस्राणीति ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सत्यजितःइंद्रस्यसखासन् ॥ २६ ॥ उत्तमस्तृतीयोमनुस्तस्यभ्रातातामसश्चतुर्थोमनुरिति ॥ २७ ॥ त्रिशिखईश्वरइंद्रः ॥ २८ ॥ अन्यानपि विशिष्टपराक्रमान्देवानाह देवावैधृतयइति ॥ २९ ॥ हरिरित्यार्द्रतोव्याद्रतः ग्रहात्ग्राहात् ॥ ३० ॥ अमूमुचत्मोचयामास ॥ ३१ ॥ श्रवणेच्छायांहेतुः तत्कथासुतासुकथासु साकथैववासुमहत्पुण्यम् पुण्यस्यविशेषणंधन्यमित्यादि ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांप्रथ

सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतोयक्षराक्षसान् ॥ भूतद्रुहोभूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सखः॥ २६॥चतुर्थउत्तमभ्रातामनुर्नाम्नाचतामसः॥ पृथुःख्यातिर्नरःकेतुरित्याद्यादशतत्सुताः॥ २७॥ सत्यकाहरयोवीरादेवास्त्रिशिखईश्वरः॥ ज्योतिर्धामादयःसप्तऋषयस्तामसेंऽतरे॥ २८॥ देवावैधृतयोनामविधृतेस्तनयानृप॥ नष्टाःकालेनयैर्वेदाविधृताःस्वेनतेजसा॥ २९॥ तत्रापिजज्ञेभगवान्हरिण्यांहरिमेधसः॥ हरिरित्यार्द्रतोयेनगजेंद्रोमोचितोग्रहात्॥३०॥ राजोवाच बादरायणएतत्तेश्रोतुमिच्छामहेवयम्॥हरिर्यथागजपतिंग्राहग्रस्तममूमुचत्॥३१॥तत्कथासुमहत्पुण्यंधन्यंस्वस्ययनंशुभम्॥ यत्रयत्रोत्तमश्लोकोभगवान्गीयतेहरिः॥३२॥ सूतउवाच परीक्षितैवंसतुबादरायणिःप्रायोपविष्टेनकथासुचोदितः॥उवाचविप्राःप्रतिनंद्यपार्थिवंमुदामुनीनांसदसिस्मशृण्वताम् ॥ ३३॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुचरितेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच आसीद्गिरिवरोराजंस्त्रिकूटइतिविश्रुतः ॥ क्षीरोदेनावृतःश्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः॥ १ ॥तावताविस्तृतःपर्यक्त्रिभिःशृंगैःपयोनिधिम्॥ दिशःखंरोचयन्नास्तेरौप्यायसहिरण्मयैः॥ २॥ अन्यैश्चककुभःसर्वारत्नधातुविचित्रितैः॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झरांभसाम्॥ ३॥

मोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ तुर्यैमन्वंतरेप्रोक्तंगजेंद्रस्यविमोक्षणम् ॥ द्वितीयादित्रिभिस्तत्तुविस्तरेणोपवर्ण्यते ॥ १ ॥ द्वितीयेतुगजेंद्रस्यगजीभिःक्रीडतोजले ॥ दैवाद्ग्राहगृहीतस्यहरिस्मृतिरुदीर्यते ॥ २ ॥ आसीत्अस्ति ॥ १ ॥ तावतायोजनायुतेनपर्यक्परितः त्रिकूटसमाख्यावीजमाह त्रिभिःशृंगैःमुख्यैः ॥ २ ॥ अन्यैश्चशृंगैर्निर्झरांभसांनिर्घोषैश्चककुभःसर्वारोचयन्नास्तइतिपूर्वेणैवान्वयः कथंभूतैःशृंगैः रत्नैर्धातुभिश्चविचित्रितैः नानाविधानांद्रुमलतानांगुल्मायेषुतैः ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पयसऊर्मिभिःसमंतादवनिज्यमानाअंघ्रयोमूलप्रांतायस्य हरिद्भिःपलाशवर्णैः ॥ ४ ॥ ५ ॥ किन्नरादीनांसंगीतसन्नादैर्नदंत्योगुहायस्मिन्मेद
शेतमभिगर्जंति हरयःसिंहाः अमर्षयाअसहनेन ॥ ६ ॥ नानायेआरण्याःपशवस्तेषांव्रातैःसंकुलाभिर्द्रोणीभिरलंकृतआस्ते किंच चित्रद्रु
मायेषुतेषुसुरोद्यानेषु कलकंठामधुरस्वनाविहंगमायस्मिन् ॥ ७ ॥ किंच स्वच्छोदकैःसरित्सरोभिर्युतः मणयइववालुकायेषुतैःपुलिनैश्चयुतः
देवस्त्रीणांमज्जनेनयआमोदस्तेनसौरभयुक्तान्यंबूनिअनिलाश्चतैश्चयुतआस्ते ॥ ८ ॥ तस्यद्रोण्यांवरुणस्योद्यानमास्ते गिरिवनादिसर्वंध्येयमि

सचावनिज्यमानांघ्रिःसमंतात्पयऊर्मिभिः॥ करोतिश्यामलांभूमिंहरिन्मरकताश्मभिः॥ ४ ॥ सिद्धचारण
गंधर्वविद्याधरमहोरगैः॥ किन्नरैरप्सरोभिश्चक्रीडद्भिर्जुष्टकंदरः॥ ५ ॥ यत्रसंगीतसन्नादैर्नदद्बृहममर्षया॥
अभिगर्जंतिहरयःश्लाघिनःपरशंकया॥ ६ ॥ नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः॥ चित्रद्रुमसुरोद्यानक
लकंठविहंगमः॥ ७॥सरित्सरोभिरच्छोदैःपुलिनैर्मणिवालुकैः॥ देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभांब्वनिलैर्युतः॥८॥
तस्यद्रोण्यांभगवतोवरुणस्यमहात्मनः॥ उद्यानमृतुमन्नामआक्रीडंसुरयोषिताम्॥ सर्वतोऽलंकृतंदिव्यैर्नि
त्यंपुष्पफलद्रुमैः॥ ९॥मंदारैःपारिजातैश्चपाटलाशोकचंपकैः॥ चूतैःप्रियालैःपनसैराम्रैराम्रातकैरपि॥ १० ॥
क्रमुकैर्नालिकेरैश्चखर्जूरैर्बीजपूरकैः॥ मधूकैःसालतालैश्चतमालैरसनार्जुनैः॥ ११ ॥ अरिष्टोदुंबरप्लक्षैर्वटैः
किंशुकचंदनैः॥ पिचुमंदैःकोविदारैःसरलैःसुरदारुभिः॥ १२ ॥ द्राक्षेक्षुरंभाजंबूभिर्बदर्यक्षाभयामलैः॥ बि
ल्वैःकपित्थैर्जंबीरैर्वृतोभल्लातकादिभिः॥ १३॥ तस्मिन्सरःसुविपुलंलसत्कांचनपंकजम्॥ कुमुदोत्पलकह्लार
शतपत्रश्रियोर्जितम्॥मत्तषट्पदनिर्घुष्टंशकुंतैश्चकलस्वनैः॥ १४॥हंसकारंडवाकीर्णंचक्राह्वैःसारसैरपि॥ज
लकुक्कुटकोयष्टिदात्यूहकुलकूजितम्॥ १५॥

तिवक्ष्यति अतोगिरिमुपवर्ण्यवनंवर्णयति सर्वतोऽलंकृतमिति ॥ ९ ॥ पुनर्गिरिंवर्णयति मंदारैरितिचतुर्भिः मंदारादिभिर्वृतइत्यन्वयः ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मित्गिरौसरआस्ते तद्वर्णयति सुविपुलमित्यादिसार्धैःपंचभिः लसंतिकांचनपंकजानियस्मिन् कुमुदादीनांश्रिया
ऊर्जितम् कलःस्वनोयेषांतैःशकुंतैश्चनिर्घुष्टम् ॥ १४ ॥ चक्राह्वैःसारसैरप्याकीर्णम् जलकुक्कुटादीनांकुलैःकूजितम् ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मात्स्यानांकच्छपानांचसंचारेणचलतांपद्मानांरजसायुक्तंपयोयस्मिंस्तत् ॥ १६ ॥ १७ ॥ नित्यमृतवःफलपुष्पादिसंपत्तिहेतवोयेषांतैरलंशो भितम् ॥ १८ ॥ तत्रैवंसतिएकदातद्गिरिकाननाश्रयोवारणयूथपःकरेणुभिश्चरंस्तृषार्दितेनस्वयूथेनवृतःसरोवरस्याभ्याशंसमीपमगमदितिपंचमे

मत्स्यकच्छपसंचारचलत्पद्मरजःपयः॥ कदंबवेतसनलनीपवंजुलकैर्वृतम् ॥ १६ ॥ कुंदैःकुरबकाशोकैःशि रीषैःकुटजेंगुदैः॥ कुब्जकैःस्वर्णयूथिभिर्नागपुन्नागजातिभिः ॥ १७ ॥ मल्लिकाशतपत्रैश्चमाधवीजालकादि भिः॥ शोभितंतीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलंद्रुमैः॥ १८ ॥ तत्रैकदातद्गिरिकाननाश्रयःकरेणुभिर्वारणयूथपश्च रन्॥ सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मंप्ररुजन्वनस्पतीन्॥ १९ ॥ यद्गंधमात्राद्धरयोगजेंद्राव्याघ्राद योव्यालमृगाश्चखड्गाः॥ महोरगाश्चापिभयाद्द्रवंतिसगौरकृष्णाःशरभाश्चमर्यः ॥ २० ॥ वृकावराहामहिष र्क्षशल्यागोपुच्छसालावृकमर्कटाश्च॥ अन्यत्रक्षुद्राहरिणाःशशादयश्चरंत्यभीतायदनुग्रहेण ॥ २१ ॥ सघ र्मतप्तःकरिभिःकरेणुभिर्वृतोमदच्युत्कलभैरनुद्रुतः॥ गिरिंगरिम्णापरितःप्रकंपयन्निषेव्यमाणोऽलिकुलैर्मदा शनैः॥ २२ ॥ सरोऽनिलंपंकजरेणुरूषितंजिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः॥ वृतःस्वयूथेनतृषार्दितेनतत्सरोवरा भ्याशमथागमद्द्रुतम्॥ २३॥ विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितम्॥ पपौनिकामंनि जपुष्करोद्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्गतक्लमः ॥ २४ ॥ स्वपुष्करेणोद्धृतसीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्य थागृही॥ घृणीकरेणूःकलभांश्चदुर्मदोनाचष्टकृच्छ्रंकृपणोऽजमायया ॥ २५॥ तंतत्रकश्चिन्नृपदैवचोदितो ग्राहोबलीयांश्चरणेरुषाऽग्रहीत्॥ यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोऽतिबलोविचक्रमे॥ २६ ॥

नान्वयः किंकुर्वन् कीचकवेणुवेत्रवंतंविशालंगुल्मलतादिसंदर्भंवनस्पतींश्चप्ररुजन्प्रभंजन् ॥ १९ ॥ कथंभूतः यस्यगंधमात्राद्धरयःसिंहाग जेंद्रादयश्चभयाद्द्रवंतिपलायंते ॥२०॥ वृकादयःक्षुद्राःअल्पाःप्राणिनःअन्यत्रतदृष्टिपथंत्यक्त्वाचरंति ॥ २१ ॥ पुनःकीदृशः घर्मतप्तःमदच्यु न्मदस्रावी मदमश्नंतीतितथातैः ॥ २२ ॥ २३ ॥ निजेनपुष्करेणकरायेणोद्धृतं गतक्लमःसन्निकामंपपौ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दीनधियःकरेणवस्तंकेवलंविचुक्रुशुः ॥ २७ ॥ २८ ॥ मनउत्साहशक्तिः बलंशारीरं ओजःऐंद्रियं तेषां सकलंबलादि विपर्ययो विपरीतम धिकं जलौकसःग्राहस्य ॥ २९ ॥ सइत्थंयदाप्राणस्यसंकटमाप यतोदेही ॥ ३० ॥ बुद्धिमेवाह नमामिति अहंनचप्रभवामि यतःग्राहरूपेणकेवलंविधातुःपाशेनाबद्धस्तथाऽपितंपरंपरमेश्वरंपरेषांब्रह्मादीनामयनमाश्रयभूतंशरणंयामि ॥ ३१ ॥ कोऽसौयंशरणंयासितत्राह यःक

तथातुरंयूथपतिंकरेणवोविकृष्यमाणंतरसाबलीयसा ॥ विचुक्रुशुर्दीनधियोऽपरेगजाःपार्ष्णिग्रहास्तारयितुंनचाशकन् ॥ २७ ॥ नियुद्ध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्विकर्षतोरंतरतोबहिर्मिथः ॥ समाःसहस्रंव्यगमन्महीपते सप्राणयोश्चित्रममंसतामराः ॥ २८ ॥ ततोगजेंद्रस्यमनोबलौजसांकालेनदीर्घेणमहानभूद्व्ययः ॥ विकृष्यमाणस्यजलेवसीदतोविपर्ययोऽभूत्सकलंजलौकसः ॥ २९ ॥ इत्थंगजेंद्रःसयदापसंकटंप्राणस्यदेहीविवशो यदृच्छया ॥ अपारयन्नात्मविमोक्षणेचिरंदध्याविमांबुद्धिमथाभ्यपद्यत ॥ ३० ॥ नमामिमेज्ञातयआतुरं गजाःकुतःकरिण्यःप्रभवंतिमोचितुम् ॥ ग्राहेणपाशेनविधातुरावृतोऽप्यहंचतंयामिपरंपरायणम् ॥ ३१ ॥ यःकश्चनेशोबलिनोंऽतकोरगात्प्रचंडवेगादभिधावतोभृशम् ॥ भीतंप्रपन्नंपरिपातियद्व्यान्मृत्युःप्रधावत्यरणंतमीमहि ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुवर्णनेगजेंद्रोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच एवंव्यवसितोबुद्ध्यासमाधायमनोहृदि ॥ जजापपरमंजाप्यंप्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् ॥ १ ॥

श्वनेति अंतकएवोरगस्तस्मात् तंशरणमीमहिव्रजेम यद्भयादित्यत्रश्रुतिः भीषाऽस्माद्वातःपवते भीषोदेतिसूर्यः भीषाऽस्मादग्निश्चेंद्रश्च मृत्युर्धावतिपंचमइति ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृतीयेतुगजेंद्रेणस्तुतोहरिरुपेत्यतम् ॥ समुद्धरेभंग्राहाद्ग्राहंदेवलशापतः ॥ १ ॥ जाप्यंजप्यंस्तोत्रं प्राग्जन्मनिइंद्रद्युम्नसंज्ञे ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्मैनमोनमनंअभिधीमहिअभिध्यायेमकेवलं ग्राहगृहीतत्वेनकायप्रणतेरशक्यत्वात् स्वस्यतज्ज्ञानंसंभावयितुंविशिनष्टि यतश्चिद्रूपादेतद्दे हादिचिदात्मकंचेतनंभवति तदुक्तं येनचेतयतेविश्वमिति तत्रहेतुः पुरुषायपूर्षुकारणत्वेनप्रविष्टाय ननुप्रकृतिपुरुषौकारणमितिप्रसिद्धंतत्राह आदिःप्रकृतिर्बीजंपुरुषस्तद्रूपाय प्रविष्टत्वेऽपिजीववत्पारतंत्र्यंवारयति परेशायेति ॥ २ ॥ परमैश्वर्यंविदृण्वन्नाह यावत्समाप्ति यस्मिन्नधि ष्ठानेयतउपादानात्येनकर्त्रायश्वस्वयमेवेदंविश्वंभवति अस्मात्कार्यात्परस्मात्कारणाच्चयःपरस्तंस्वयंभुवंस्वतःसिद्धंप्रपद्येशरणंव्रजामि ॥ ३ ॥ विश्वहेतुत्वंस्वतःसिद्धत्वंचोक्तमिदानींविश्वप्रकाशकत्वंस्वप्रकाशकत्वंचवर्णयन्प्रार्थयते यःस्वात्मनीति विभातमभिव्यक्तंसत्कचित्प्रलयेतिरो

राजेंद्रउवाच नमोभगवतेतस्मैयतएतच्चिदात्मकम्॥ पुरुषायादिबीजायपरेशायाभिधीमहि॥ २॥ यस्मि न्निदंयतश्चेदंयेनेदंयइदंस्वयम्॥ योऽस्मात्परस्माच्चपरस्तंप्रपद्येस्वयंभुवम्॥ ३॥ यःस्वात्मनीदंनिजमायया ऽर्पितंक्वचिद्विभातंक्वचतत्तिरोहितम्॥ अविद्धदृक्साक्ष्युभयंतदीक्षतेसआत्ममूलोऽवतुमांपरात्परः॥ ४॥ कालेनपंचत्वमितेषुकृत्स्नशोलोकेषुपालेषुचसर्वहेतुषु॥ तमस्तदासीद्गहनंगभीरंयस्तस्यपारेऽभिविराजते विभुः॥ ५॥ नयस्यदेवाऋषयःपदंविदुर्जंतुःपुनःकोऽर्हतिगंतुमीरितुम्॥ यथानटस्याकृतिभिर्विचेष्टतोदुरत्यया नुक्रमणःसमावतु॥ ६॥ दिदृक्षवोयस्यपदंसुमंगलंविमुक्तसंगामुनयःसुसाधवः॥ चरंत्यलोकव्रतमव्रणं वनेभूतात्मभूताःसुहृदःसमेगतिः॥ ७॥

हितंलीनंसत् तदुभयंकार्यंकारणंचसाक्षीसन्नीक्षते साक्षित्वेहेतुः अविद्धदृक्अलुप्तदृष्टिः आत्ममूलःस्वयंप्रकाशः कुतः परात्प्रकाशकाच्चक्षु रादेरपिपरस्तस्यापिप्रकाशकइत्यर्थः चक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतेः ॥ ४ ॥ तिरोहितमीक्षतइत्येतत्पंचपूर्वकंदुर्ज्ञेयत्वंवदन्प्रार्थयते कालेनेतिद्वाभ्यां पंचत्वमितेषुनाशंप्राप्तेषु गहनंदुरवगाहं गभीरमनंतं तस्यतमसः आदित्यवर्णंतमसःपरस्तादितिश्रुतेः ॥ ५ ॥ अतएवदेवादयोयस्यस्वरूपंनविदुः जंतुरर्वाचीनःकोऽपिगंतुंज्ञातुमीरितुंवक्तुंवा दुरत्ययंदुर्गममनुक्रमणंचरितंकथनंवायस्यसः मामाम् ॥ ६ ॥ कथंतर्हितमेवविदित्वातिमृत्युमेती त्यादिश्रुतिरित्याशंक्यतज्ज्ञानोपायंकथयन्नाह दिदृक्षवइति अलोकव्रतंब्रह्मचर्यादि अव्रणमच्छिद्रं भूतानामात्मभूताःभूतेष्वात्मदृष्टयःसं तः समेगतिरस्तु ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

दुरत्ययानुक्रमणत्वंप्रपंचयन्प्रणमति नविद्यतइत्यादिना लोकानामप्ययःप्रलयःसंभवोजन्मतयोर्द्वंद्वैक्यं तदर्थंयस्तानिजन्मादीनिस्वीकरोति तस्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः ॥८॥ ब्रह्मणेअरूपाय अनंतशक्तयेउरुरूपाय अतआश्चर्याणिकर्माणियस्यतस्मैपरेशायनमः ॥ ९ ॥ आत्मप्रदीपायप्रकाशांतरस्याविषयाय कुतः साक्षिणेप्रकाशाय परमात्मनेजीवनियंत्रे अतएवगिरांविदूरायअप्राप्याय चेतसांचित्तवृत्तीनांतथाचश्रुतिः यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासहेति ॥ १० ॥ एवमपिविपश्चितानिपुणेन नैष्कर्म्येणसंन्यासेन सत्त्वेनशुद्धेन संन्यासयोगाद्यतयःशुद्धसत्वा इतिश्रुतेः प्रतिलभ्यायप्रत्यक्षेनप्राप्याय निर्वाणसुखसंविदेमोक्षानंदानुभूतये ॥ ११ ॥ गुणधर्मिणेसत्वादिधर्मानुकारिणे ज्ञानघनायचेतिनिर्विशेषत्वेऽपिप्रधानवैलक्षण्यमुक्तम् ॥ १२ ॥ साक्षिणइतिसर्वाध्यक्षत्वेऽपिनिर्विकारत्वमुक्तं आत्मनांक्षेत्रज्ञानांमूलाय मूलस्यप्रधानस्या

नविद्यतेयस्यचजन्मकर्मवाननामरूपेगुणदोषएववा ॥ तथाऽपिलोकाप्ययसंभवाययःस्वमाययातान्यनुकालमृच्छति ॥ ८ ॥ तस्मैनमःपरेशायब्रह्मणेऽनंतशक्तये ॥ अरूपायोरुरूपायनमआश्चर्यकर्मणे ॥ ९ ॥ नमआत्मप्रदीपायसाक्षिणेपरमात्मने ॥ नमोगिरांविदूरायमनसश्चेतसामपि ॥ १० ॥ सत्त्वेनप्रतिलभ्यायनैष्कर्म्येणविपश्चिता ॥ नमःकैवल्यनाथायनिर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥ नमःशांतायघोरायमूढायगुणधर्मिणे ॥ निर्विशेषायसाम्यायनमोज्ञानघनायच ॥ १२ ॥ क्षेत्रज्ञायनमस्तुभ्यंसर्वाध्यक्षायसाक्षिणे ॥ पुरुषायात्ममूलायमूलप्रकृतयेनमः ॥ १३ ॥ सर्वेंद्रियगुणद्रष्ट्रेसर्वप्रत्ययहेतवे ॥ असताच्छाययोक्तायसदाभासायतेनमः ॥ १४ ॥ नमोनमस्तेऽखिलकारणायनिष्कारणायाद्भुतकारणाय ॥ सर्वागमाम्नायमहार्णवायनमोऽपवर्गायपरायणाय ॥ १५ ॥

पिप्रकृतयेउद्भवहेतवे तत्रहेतुः पुरुषायपूर्वमेवसते तथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमिति पूर्णायेतिवा ॥ १३ ॥ सर्वेंद्रियाणांयेगुणाःविषयास्तेषांद्रष्ट्रे सर्वेप्रत्ययाइंद्रियवृत्तयोहेतवोज्ञापकायस्यतस्मै तदेवाह असताअहंकारादिप्रपंचेन छाययाऽसद्रूपया उक्तायप्रतिबिंबेनबिंबमिवसूचिताय तत्रहेतुः सद्रूपोविषयेषुआभासोयस्यतस्मै तदुक्तंतृतीये यथाजलस्थआभासइत्यादिना पाठांतरेअसत्यस्यछाययाअध्यासेनअक्तायुक्तायतदधिष्ठानायेत्यर्थः ॥ १४ ॥ अखिलकारणायसर्वकारणरूपाय अतएवस्वयंनिष्कारणाय कारणत्वेपिमृदादिवद्विकारंवारयति अद्भुतकारणायेति एवंभूतत्वेप्रमाणमाह सर्वेआगमाःपंचरात्रादयःआम्नायाश्चवेदास्तेषांमहार्णवायस्रोतसामिवपर्यवसानस्थानाय अपवर्गायमोक्षरूपाय अतःपरायणायउत्तमानामाश्रयाय ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

गुणाएवारणिस्तयाछन्नश्चिदूष्मपोज्ञानाग्निस्तस्मै तेषांगुणानांक्षोभेकार्येविस्फूर्जितंबहिर्वृत्तिकंमानसंयस्य सोऽकामयतबहुस्यामितिश्रुतेः नैष्कर्म्यमात्मतत्त्वंतस्यभावेनभावनयाविवर्जिताआगमाविधिनिषेधलक्षणायैस्तेषुस्वयमेवप्रकाशोयस्यतस्मै ॥ १६ ॥ मादृक्प्रद्विधश्वासौ प्रपन्नःपशुस्तस्यपाशोऽविद्यातस्यविशेषेणमोक्षणंयेन तत्रयोग्यतामाह मुक्ताय मोचनेहेतुः भूरिःकरुणायस्य अतस्तत्रार्थेअलयायअन लसाय स्वांशेनअंतर्यामिरूपेणसर्वेषांतनुभृतांमनसिप्रतीताप्रख्याताया प्रत्यक्दृक्तस्मै तथाचश्रुतिः यआत्मनितिष्ठन्नात्मानमंतरोयमयती ति भगवतेसर्वेषांतनुभृतांनियमनेसमर्थाय तेषांमनस्थितत्वेऽपिबृहतेअपरिच्छिन्नाय ॥ १७ ॥ अंतःस्थत्वेऽपिदेहादिष्वासक्तैर्दुष्प्रापणायआ

गुणारणिच्छन्नचिदूष्मपायतत्क्षोभविस्फूर्जितमानसाय ॥ नैष्कर्म्यभावेनविवर्जितागमस्वयंप्रकाशायन मस्करोमि ॥ १६ ॥ मादृक्प्रपन्नपशुपाशविमोक्षणायमुक्तायभूरिकरुणायनमोऽलयाय ॥ स्वांशेनसर्वत नुभृन्मनसिप्रतीतप्रत्यग्दृशेभगवतेबृहतेनमस्ते ॥ १७ ॥ आत्मात्मजाप्तगृहवित्तजनेषुसक्तैर्दुष्प्रापणायगुण संगविवर्जिताय ॥ मुक्तात्मभिःस्वहृदयेपरिभाविताय ज्ञानात्मनेभगवतेनमईश्वराय ॥ १८ ॥ यंधर्मकामा र्थविमुक्तिकामाभजंतइष्टांगतिमाप्नुवंति ॥ किंत्वाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरोतुमेऽदभ्रदयोविमोक्षणम् ॥ १९ ॥ एकांतिनोयस्यनकंचनार्थंवांछंतियेवैभगवत्प्रपन्नाः ॥ अत्यद्भुतंतच्चरितंसुमंगलंगायंतआनंदस मुद्रमग्नाः ॥ २० ॥ तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् ॥ अतींद्रियंसूक्ष्ममिवातिदूरमनंत माद्यंपरिपूर्णमीडे ॥ २१ ॥

मुमशक्याय तत्रहेतुः गुणसंगेनविवर्जिताय अतएवमुक्तात्मभिर्देहादिष्वनासक्तैश्चितिताय तैःपरिभावितंरूपमाह ज्ञानात्मनइत्यादि ॥ १८ ॥ इष्टांगतिकामितधर्मादिफलंप्राप्नुवंत्येवनतुतावदेवंकितुयास्तैरकामिताअन्याअप्याशिषोराति देहमव्ययंराति एवंयःअदभ्रदयःसमेविमोक्ष णंकेवलंकरोतुनाधिकंप्रार्थये ॥ १९ ॥ एतावदप्यहंभक्तिसुखानभिज्ञत्वेनवांछामि यस्यएकांतभक्तानकंचिदर्थंवांछंतितंपरमेश्वरमी डेस्तौमीत्युत्तरेणान्वयः तेषांनिष्कामत्वेहेतुः येवैभगवतःसर्वज्ञान्मुक्तान्प्रपन्नाःसेवितवंतः ॥ २० ॥ अत्यद्भुतसुमंगलत्वप्रदर्शनार्थमक्षरत्वा दीनिविशेषणानि ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

परिपूर्णत्वंप्रदर्शयन्नाहत्रिभिः यस्यफलग्व्याचस्वल्पयैवकलयाअंशेनकृताःसजयतादितितृतीयेनान्वयः ॥ २२ ॥ कथंकृताइत्यपेक्षायां दृष्टांतौ यथार्चिषोऽग्नेरितिप्रवाहेदृष्टांतः सवितुर्गभस्तयइत्यानंत्ये निर्यांतिउद्गच्छंति संयांतिलीयंते गुणसंप्रवाहमेवाह बुद्धिर्मनइति खानिकरणानिशरीरसर्गाःकार्यदेहप्रवाहाश्चयतोभवंतिसः ॥ २३ ॥ अतएवदेवादीनांमध्येकोऽपिनभवति नजंतुःलिंगत्रयशून्यंप्राणिमात्रमपि किंतुसर्वस्यनिषेधेअवधित्वेनअवशिष्यतइतिनिषेधशेषोमायायाअशेषःअशेषात्मकोजयतात्मद्विमोक्षणायाविर्भवतु ॥ २४ ॥ नचयाहाच्छरीरस्यमोक्षणेनाहंजीवितुमिच्छामि तत्रहेतुः अमुयाअंतर्बहिश्चाविवेकव्याप्तयागजजात्याकिंप्रयोजनं आत्मलोकस्यआत्मप्रकाश

यस्यब्रह्मादयोदेवावेदालोकाश्चराचराः॥ नामरूपविभेदेनफल्ग्व्याचकलयाकृताः॥ २२॥ यथार्चिषोग्नेः सवितुर्गभस्तयोनिर्यांतिसंयांत्यसकृत्स्वरोचिषः॥ तथायतोऽयंगुणसंप्रवाहोबुद्धिर्मनःखानिशरीरसर्गाः ॥ २३॥ सवैनदेवासुरमर्त्यतिर्यङ्स्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः ॥ नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयताद् शेषः॥ २४॥ जिजीविषेनाहमिहामुयाकिमंतर्बहिश्चावृतयेभयोन्या॥ इच्छामिकालेननयस्यविप्लवस्तस्या त्मलोकावरणस्यमोक्षम् ॥ २५ ॥ सोऽहंविश्वसृजांविश्वमविश्वंविश्ववेदसम्॥ विश्वात्मानमजंब्रह्मप्रण तोऽस्मिपरंपदम्॥ २६॥ योगरंधितकर्माणोहृदियोगविभाविते॥ योगिनोयंप्रपश्यंतियोगेशंतंनतोऽस्म्यह म्॥ २७॥ नमोनमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय ॥ प्रपन्नपालायदुरंतशक्तयेकदिंद्रिया णामनवाप्यवर्त्मने॥ २८॥

स्ययदावरणमज्ञानंतस्यैवतुमोक्षमिच्छामि यस्यमोक्षस्यकालेननाशोनास्ति यद्वा देहस्यबंधोदेहनाशेनश्येदेवकिंतन्मोक्षप्रार्थनेन आत्मलोकावरणस्यतुकालेनविप्लवोनास्ति ज्ञानैकनिवर्त्यत्वात् अतस्तस्यैवमोक्षमिच्छामीत्यर्थः ॥ २५ ॥ सोऽहंमुमुक्षुःविश्वंविश्वरूपं अविश्वंविश्व व्यतिरिक्तंच विश्वंवेदोधनमुपकरणंयस्यतं विश्वस्यात्मानंचकेवलंप्रणतोऽस्मिनतुतंजानामि ॥ २६ ॥ योगंविनादुर्ज्ञेयत्वादित्याह योगेनभगवद्धर्मेणरंधितानिदग्धानिकर्माणियेषांतेयंप्रपश्यंति ॥ २७ ॥ तर्हिसर्वेऽपियोगमेवंकिनास्थितास्तत्राह नमइतिद्वाभ्यां असह्योवेगोरागादिलक्षणोयस्यतथाभूतंशक्तित्रयंयस्यतस्मै बहिश्चअखिलधियांसर्वेंद्रियाणांगुणायशब्दादिरूपेणप्रतीयमानाय अतःकदिंद्रियाणांकुत्सितानींद्रियाणियेषांतेषामनवाप्यंवर्त्मयस्य ॥ २८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यच्छक्त्यायस्यमाययायाअहंधीस्तयाहतमात्मतमयंजनोनवेद दुरत्ययंमाहात्म्यंयस्य तमितःआश्रितोऽस्मि ॥ २९ ॥ उपवर्णितंनिर्विशेषंब्रह्मादयोविविधलिंगभिदाभिमानायेषांते अतएतेयदानोपजग्मुः तत्रतदा अखिलामरमयःसर्वदेवमयमूर्तिः ॥ ३० ॥ दिविजैर्देवैःसह छंदोमयेनेतिशैव्यायोक्तम् ॥ ३१ ॥ खेदृष्ट्वा उपात्तमुद्यतंचक्रंयेन ॥३२॥ गरुडोऽपिमंदगतिरितितःसह

नायंवेदस्वमात्मानंयच्छक्त्याऽहंधियाहतम्॥तंदुरत्ययमाहात्म्यंभगवंतमितोऽस्म्यहम्॥२९॥ श्रीशुकउवाच एवंगजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषंब्रह्मादयोविविधलिंगभिदाऽभिमानाः॥नैतेयदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरमयोहरिराविरासीत्॥३०॥ तंतद्वदार्तमुपलभ्यजगन्निवासःस्तोत्रंनिशम्यदिविजैःसहसंस्तुवद्भिः॥छंदोमयेनगरुडेनसमुह्यमानश्चक्रायुधोभ्यगमदाशुयतोगजेंद्रः॥३१॥सोंऽतःसरस्युरुबलेनगृहीत आर्तोदृष्ट्वागरुत्मतिहरिंखउपात्तचक्रम्॥उत्क्षिप्यसांबुजकरंगिरमाहकृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरोभगवन्नमस्ते॥३२॥ तंवीक्ष्यपीडितमजःसहसावतीर्यसग्राहमाशुसरसःकृपयोज्जहार॥ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणागजेंद्रंसंपश्यतांहरिरमूमुचदुच्छ्रियाणाम्॥३३॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणेतृतीयोऽध्यायः॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच तदादेवर्षिगंधर्वाब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ मुमुचुःकुसुमासारंशंसंतःकर्मतद्धरेः॥ १ ॥ नेदुर्दुंदुभयोदिव्यागंधर्वाननृतुर्जगुः॥ ऋषयश्चारणाःसिद्धास्तुष्टुवुःपुरुषोत्तमम्॥ २ ॥ योऽसौग्राहःसवैसद्यःपरमाश्चर्यरूपधृक्॥ मुक्तोदेवलशापेनहूहूर्गंधर्वसत्तमः ॥ ३ ॥

साऽवतीर्यअरिणाचक्रेणविपाटितंमुखंयस्य उच्छ्रियाणांदेवानाम् ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चतुर्थेतुतयोर्याहःप्रापगंधर्वतांपुनः ॥ गजंस्वपार्षदंकृत्वाहरिर्निन्येनिजंपदम् ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ हूहूसंज्ञोगंधर्वसत्तमःअसौदेवलस्यशापेनयाहोजातःसवैसतुततःसद्योमुक्तः सन्नुत्तमश्लोकमगायतेत्यन्वयः एवंहीतिहासोत्तमेकथा सरसिस्त्रीभिःक्रीडन्नसौस्नातुंप्रविष्टंदेवलंपादेप्रगृह्यविचकर्षसचप्रकुपितोग्राहोभवेतिशशाप तेनचप्रसादितःसन्नुवाचएवमेवगजेंद्रंगृह्णीष्व ततश्चगजेंद्रमुद्धरन्हरिस्त्वामपिमोचयिष्यतीति ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कथंभूतम् यशसोधामआश्रयम् अतःकीर्तन्याःकीर्तनीयागुणाःसतीकथाचयस्यतम् ॥ ४ ॥ स्वंलोकंगंधर्वलोकम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ कुला चलेमलयाद्रावाश्रमोयस्य ॥ ८ ॥ तूष्णींरहस्युपासीनंवीक्ष्य ॥ ९ ॥ शापमेवाह असाधुरित्यादि अकृताअशिक्षितावुद्धिर्यस्य गजोयथा

प्रणम्यशिरसाधीशमुत्तमश्लोकमव्ययम्॥ अगायतयशोधामकीर्तन्यगुणसत्कथम्॥४॥सोऽनुकंपितई शेनपरिक्रम्यप्रणम्यतम्॥लोकस्यपश्यतोलोकंस्वमगान्मुक्तकिल्बिषः॥५॥गजेंद्रोभगवत्स्पर्शाद्विमुक्तोऽज्ञा नबंधनात्॥ प्राप्तोभगवतोरूपंपीतवासाश्चतुर्भुजः॥६॥सवैपूर्वमभूद्राजापांड्योद्रविडसत्तमः॥इंद्रद्युम्नइति ख्यातोविष्णुव्रतपरायणः॥७॥सएकदाराधनकालआत्मवान्गृहीतमौनव्रतईश्वरंहरिम्॥ जटाधरस्तापस आप्लुतोऽच्युतंसमर्चयामासकुलाचलाश्रमः॥ ८॥ यदृच्छयातत्रमहायशामुनिःसमागमच्छिष्यगणैःपरि श्रितः॥तंवीक्ष्यतूष्णीमकृतार्हणादिकंरहस्युपासीनमृषिश्च्युकोपह॥९॥तस्माइमंशापमदादसाधुरयंदुरात्मा ऽकृतबुद्धिरद्य॥ विप्रावमंताविशतांतमोंऽधंयथागजःस्तब्धमतिःसएव॥१०॥ श्रीशुकउवाच एवंशप्त्वा गतोगस्त्योभगवान्नृपसानुगः॥ इंद्रद्युम्नोपिराजर्षिर्दिष्टंतदुपधारयन्॥११॥आपन्नःकौंजरींयोनिमात्मस्मृ तिविनाशनीम्॥ हर्यर्चनानुभावेनयद्गजत्वेऽप्यनुस्मृतिः॥१२॥एवंविमोक्ष्यगजयूथपमब्जनाभस्तेनापिपा र्षदगतिंगमितेनयुक्तः॥ गंधर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माद्भुतंस्वभवनंगरुडासनोऽगात्॥ १३॥एतन्म हाराजतवेरितोमयाकृष्णानुभावोगजराजमोक्षणम्॥ स्वर्ग्ययशस्यंकलिकल्मषापहंदुःस्वप्ननाशंकुरुवर्य शृण्वताम्॥१४॥यथानुकीर्तयंत्येतच्छ्रेयस्कामाद्विजातयः॥ शुचयःप्रातरुत्थायदुःस्वप्नाद्युपशांतये॥१५॥

स्तब्धमतिस्तथैवायमतःसएवगजएवभवतुइतिशेषः ॥ १० ॥ दिष्टंदैवप्रापितंतदुपधारयन्नालोचयन् ॥ ११ ॥ कौंजरींयोनिमापन्नः तर्हिप श्चात्कथंस्मृतिर्जातातत्राह हरेरर्चनस्यानुभावेनेति ॥ १२ ॥ अद्भुतंस्वभवनमगात् ॥ १३ ॥ एतद्गजराजमोक्षणंनामकृष्णानुभावस्तवेरितः कथंभूतंतत्राह स्वर्ग्यमित्यादि दुःस्वप्नंनाशयतीतितथा ॥ १४ ॥ अतःश्रेयस्कामायेएतद्यथावदनुकीर्तयंति ॥ १५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अनेनश्रेयोभवतीतिकुतोज्ञातंसाक्षाद्भगवद्वचनादेवेत्याह इदमाहेत्यादियावत्समाप्ति ॥ १६ ॥ प्रसंगादन्यस्यापिस्मरणेफलमुच्यते सर्वेषांद्विती
यांतानांस्मरंतीत्यष्टमेनान्वयः ॥१७॥ १८॥ १९ ॥२०॥ २१ ॥ अव्यक्तंमायां अव्ययंधर्मभक्तिलक्षणं सोमकश्यपयोरपिपत्नीर्दाक्षायणीः
॥२२॥ सितवारणमैरावतम् ॥२३॥ सुसमाहिताएकाग्रचित्ताः ममरूपाणिमद्विभूतीः ॥ २४ ॥ २५॥ जलजोत्तमंशंखवरंप्रध्मायवादयित्वा

इदमाहहरिःप्रीतोगजेंद्रंकुरुसत्तम ॥ शृण्वतांसर्वभूतानांसर्वभूतमयोविभुः ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच
येमांत्वांचसरश्चेदंगिरिकंदरकाननम् ॥ वेत्रकीचकवेणूनांगुल्मानिसुरपादपान् ॥ १७॥ शृंगाणीमानिधि
ष्ण्यानिब्रह्मणोमेशिवस्यच ॥ क्षीरोदंमेप्रियंधामश्वेतद्वीपंचभास्वरम् ॥ १८ ॥ श्रीवत्संकौस्तुभंमालांगदां
कौमोदकींमम ॥ सुदर्शनंपांचजन्यंसुपर्णंपतगेश्वरम् ॥ १९ ॥ शेषंचमत्कलांसूक्ष्मांश्रियंदेवींममाश्रया
म् ॥ ब्रह्माणंनारदमृषिंभवंप्रह्लादमेवच ॥ २० ॥ मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैःकृतानिमे ॥ कर्माण्यनंतपुण्या
निसूर्यंसोमंहुताशनम् ॥ २१॥ प्रणवंसत्यमव्यक्तंगोविप्रान्धर्ममव्ययम्॥ दाक्षायणीर्धर्मपत्नीःसोमकश्यप
योरपि॥ २२॥गंगांसरस्वतींनंदांकालिंदींसितवारणम्॥ध्रुवंब्रह्मऋषीन्सप्तपुण्यश्लोकांश्चमानवान्॥ २३॥
उत्थायापररात्रांतेप्रयताःसुसमाहिताः॥ स्मरंतिममरूपाणिमुच्यंतेह्येनसोऽखिलात् ॥ २४ ॥ येमांस्तुवंत्य
नेनांगप्रतिबुद्धनिशात्यये ॥ तेषांप्राणात्ययेचाहंददामिविमलांमतिम् ॥ २५ ॥ श्रीशुकउवाच इत्या
दिश्यहृषीकेशःप्रध्मायजलजोत्तमम् ॥ हर्षयन्विबुधानीकमारुरोहखगाधिपम् ॥ २६ ॥ ॥इतिश्रीभाग
वतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच रा
जन्नुदितमेतत्तेहरेःकर्माघनाशनम् ॥ गजेंद्रमोक्षणंपुण्यंरैवतंत्वंतरंशृणु ॥ १ ॥ पंचमोरैवतोनाममनुस्ताम
ससोदरः ॥ बलिर्विंध्यादयस्तस्यसुताअर्जुनपूर्वकाः ॥ २ ॥

॥२६॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ ॥ ७ ॥ ॥ अमृताख्यानमष्टाभिरध्यायैरनुवर्ण्यते ॥ स्वभक्तपक्षपातेनयत्रयोषायितंप्रभोः
॥१॥ पंचमेपंचमंचाथषष्ठंवाकथयन्मनुम् ॥ विप्रशापाच्चनिःश्रीकैःकृतादेवैर्हरेःस्तुतिम् ॥ २ ॥ १ ॥ तामसश्चतुर्थोमनुस्तस्यसोदरोभ्राता ॥२॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ तस्यवैकुंठसंज्ञस्यहरेरनुभावःसनकादिशापेनदैत्यतांप्राप्ताभ्यांस्वपार्षदाभ्यांवराहादिरूपेणयुद्धादिलक्षणःगुणाश्चब्रह्मण्य
तादयःपरमोदयाश्चमहर्द्धयःकथितास्तृतीयस्कंधादिषु ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ यतोहेतोःअंबुचरात्मनाकूर्मरूपेण ॥ ११ ॥ सुरा
णांसाधितासुधेत्युक्त्यायुद्धाद्यपिसूचितमतःपृच्छति किंचान्यदिति ॥१२॥ १३॥१४॥ नोत्तिष्ठेरन्पुनर्जीवंतिस्मेत्यर्थः ॥१५॥ दुर्वाससाहिक

विभुरिंद्रःसुरगणाराजन्भूतरयादयः॥ हिरण्यरोमावेदशिराऊर्ध्ववाङ्नादयोद्विजाः॥३॥ पत्नीविकुंठाशुभ्र
स्यवैकुंठैःसुरसत्तमैः॥ तयोःस्वकलयाजज्ञेवैकुंठोभगवान्स्वयम् ॥ ४ ॥ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनम
स्कृतः॥ रमयाप्रार्थ्यमानेनदेव्यातस्प्रियकाम्यया ॥५॥ तस्यानुभावःकथितागुणाश्चपरमोदयाः॥ भौमान्
रेणून्सविममेयोविष्णोर्वर्णयेद्गुणान् ॥६॥ षष्ठश्चचक्षुषःपुत्रश्चाक्षुषोनामवैमनुः ॥ पुरःपुरुषसुद्युम्नप्रमुखा
श्चाक्षुषात्मजाः॥ ७॥ इंद्रोमंत्रद्रुमस्तत्रदेवाआप्यादयोगणाः॥ मुनयस्तत्रवैराजन्हविष्मद्वीरकादयः॥८॥
तत्रापिदेवःसंभूत्यांवैराजस्याभवत्सुतः॥ अजितोनामभगवानंशेनजगतःपतिः॥ ९॥ पयोधिंयेननिर्मथ्य
सुराणांसाधितासुधा॥ भ्रममाणोऽभसिधृतःकूर्मरूपेणमंदरः ॥ १० ॥ राजोवाच यथाभगवताब्रह्मन्म
थितःक्षीरसागरः॥ यदर्थंवायतश्चाद्रिंदधारांबुचरात्मना ॥ ११ ॥ यथाऽमृतंसुरैःप्राप्तंकिंचान्यदभवत्ततः॥
एतद्भगवतःकर्मवदस्वपरमाद्भुतम् ॥ १२ ॥ त्वयासंकथ्यमानेनमहिम्नासात्वतांपतेः॥ नातितृप्यतिमेचित्तं
सुचिरंतापतापितम्॥ १३॥ सूतउवाच संपृष्टोभगवानेवंद्वैपायनसुतोद्विजाः ॥ अभिनंद्यहरेर्वीर्यमभ्या
चष्टुंप्रचक्रमे॥१४॥ ॥श्रीशुकउवाच यदायुद्धेसुरैर्दैवाबाध्यमानाःशितायुधैः॥गतासवोनिपतितानोत्ति
ष्ठेरन्स्मभूयशः॥ १५॥ यदादुर्वाससःशापात्सेंद्रालोकास्त्रयोनृप॥ निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्रनेशुरिज्यादयःक्रि
याः॥ १६ ॥

दाचिन्मार्गेगच्छंतमिंद्रंदृष्ट्वास्वकंठस्थामालातस्मैदत्ता तेनचश्रीमदेनानादृत्यऐरावतस्यकुंभयोर्निक्षिप्ता सचगजोमत्तःपद्भ्यांतांमालांचूर्णीच
कार ततःकुपितोदुर्वासास्तंशशाप त्रिभिर्लोकैःसहत्वंनिःश्रीकोभवेति तदेतदाह यदादुर्वाससःशापादिति इज्यादयोयागाद्याः ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १७ ॥ १८ ॥ असुरान्अयथादेववैलक्षण्येनबलपुष्ट्यादियुक्तान्विलोक्येत्यर्थः ॥ १९ ॥ हरिंशरणंगताःसंतोयथापूर्वंसर्वंप्राप्स्यामइति हर्षेणोत्फुल्लंविकसितंवदनंयस्य ॥ २० ॥ मनुष्यादयोजरायुजांडजोद्भिज्जस्वेदजाः यस्यावतारःपुरुषःतस्यांशोब्रह्मातस्यकलामरीच्यादय स्ताभिर्विसर्जिताःपुत्रपौत्रादिद्वाराजनिताः ॥ २१ ॥ ननुतर्हिसर्वेष्वसौसमःस्यात्किंतच्छरणाश्रयेण सत्यं यद्यप्येवंतथाऽप्यस्मत्पक्षपातीभ

निशम्यैतत्सुरगणामहेंद्रवरुणादयः ॥ नाध्यगच्छन्स्वयंमंत्रैर्मंत्रयंतोविनिश्चयम् ॥ १७ ॥ ततोब्रह्मसभांजग्मु र्मेरोर्मूर्द्धनिसर्वशः ॥ सर्वंविज्ञापयांचक्रुःप्रणताःपरमेष्ठिने ॥ १८ ॥ सविलोक्येंद्रवाय्वादीन्निःसत्त्वान्विगत प्रभान् ॥ लोकानमंगलप्रायानसुरानयथाविभुः ॥ १९ ॥ समाहितेनमनसासंस्मरन्पुरुषंपरम् ॥ उवाचोत्फु ल्लवदनोदेवान्सभगवान्परः ॥ २० ॥ अहंभवोयूयमथोऽसुरादयोमनुष्यतिर्यक्द्रुमघर्मजातयः ॥ तस्यावता रांशकलाविसर्जिताव्रजामसर्वेशरणंतमव्ययम् ॥ २१ ॥ नयस्यवध्योनचरक्षणीयोनोपेक्षणीयादरणीय पक्षः ॥ अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंधत्तेरजःसत्त्वतमांसिकाले ॥ २२ ॥ अयंचतस्यस्थितिपालनक्षणःसत्त्वं जुषाणस्यभवायदेहिनाम् ॥ तस्माद्व्रजामःशरणंजगद्गुरुंस्वानांसनोधास्यतिशंसुरप्रियः ॥ २३ ॥ श्रीशुकउ वाच इत्याभाष्यसुरान्वेधाःसहदेवैररिंदम ॥ अजितस्यपदंसाक्षाज्जगामतमसःपरम् ॥ २४ ॥ तत्रादृष्टस्वरू पायश्रुतपूर्वायवैविभो ॥ स्तुतिमब्रूतदैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रियः ॥ २५ ॥

विष्यतीत्याशयेनाह नयस्येतिद्वाभ्यां स्थितिपालनस्यक्षणःकालःअतःसुरप्रियःसन्स्वीयानांनःशंसुखंकरिष्यति ॥ २२ ॥ २३ ॥ यत्रक्षीरा ब्धौहरेर्वासस्तद्देवतमसःपरंस्थानं यद्वा लोकालोकात्परतोयत्तमस्ततःपरंस्थ ंजगाम ॥ २४ ॥ दैवीभिर्लोकेअप्रसिद्धाभिर्वैदिकीभिर्गीर्भिः स्तुतिमकरोत् ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

देववरंत्वांनमामहे हेदेव वरंत्वांनमामेतिवा वरत्वेहेतुः सत्यं कुतः अविक्रियं तत्कुतः अनंतं आद्यंचअनादिं आद्यंतवंतोहिघट्टाद्यादिविक्रिया युक्ताभवंति किंच गुहाशयंसर्वांतरं कुतः निष्कलंनिरुपाधिकं तत्कुतः अप्रतर्क्यं तत्कुतः मनोऽग्रयानंमनसोपिजविष्ठं मनः प्राप्येस्थानेततः प्रागेवविद्यमानत्वात् तथाचश्रुतिः अनेजदेकंमनसोजवीयोनैतद्देवाआप्नुवन्पूर्वमर्शत् तद्धावतोऽन्यानत्येतितिष्ठदिति वचसाअनिरुक्तं अविषयत्वात् यद्वाचाऽनभ्युदितंयेनवागभ्युद्यतइतिश्रुतेः मनोवचसोरगोचरत्वादप्रतर्क्यं यथेष्टंवासर्वेषांहेतुहेतुमद्भावः ॥ २६ ॥ किंच प्राणादीनां विपश्चितंज्ञातारं आत्माअहंकारोदेहोवा नतुतद्व्यतिरिक्तंज्ञेयमस्तीत्याह अर्थोविषयः इंद्रियाणितद्ग्राहकाणि तदुभयरूपेणाभासतइतितथा तं तथाऽप्यनिद्रंस्वमद्रष्टृवदज्ञानरहितं कुतः अव्रणंअदेहं अतएवअक्षरंखमिवव्यापिनंच सर्वत्रहेतुः यत्रयस्मिन्गृध्रपक्षौजीवपक्षपातिनौ छायातपौअविद्याचतन्निवर्तिकाविद्याचनास्तितंत्रियुगेष्वाविर्भवंतंशरणंव्रजाम ॥ २७ ॥ तदेवमविक्रियत्वादिभिःसर्वज्ञत्वादिभिश्चसत्यत्वंव

ब्रह्मोवाच अविक्रियंसत्यमनंतमाद्यंगुहाशयंनिष्कलमप्रतर्क्यम् ॥ मनोऽग्रयानंवचसाऽनिरुक्तंनमामहे देववरंवरेण्यम् ॥ २६ ॥ विपश्चितंप्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणम् ॥ छायातपौयत्रनगृध्रपक्षौतमक्षरंखंत्रियुगंव्रजामहे ॥ २७ ॥ अजस्यचक्रंत्वजयेर्यमाणंमनोमयंपंचदशारमाशु ॥ त्रिणाभि विद्युच्चलमष्टनेमियदक्षमाहुस्तमृतंप्रपद्ये ॥ २८ ॥ यएकवर्णंतमसःपरंतदलोकमव्यक्तमनंतपारम् ॥ आसां चकारोपसुपर्णमेनमुपासतेयोगरथेनधीराः ॥ २९ ॥

रेण्यत्वंचोक्तम् संसारचक्राधारत्वेनापितदेवदर्शयन्नाह अजस्यजीवस्यचक्रंचक्रवदावर्तमानंदेहादि अजयामायययाप्रेर्यमाणम् यत्यःअक्षो यस्ययदधिष्ठानमाहुस्तमृतंसत्यंप्रपद्ये कथंभूतंचक्रम् मनोमयंमनःप्रधानम् दशेंद्रियाणिपंचप्राणाश्चेत्येवंपंचदशअरायस्य आशुशीघ्रगम् त्र योगुणानाभिरिवमध्येयस्य विद्युदिवचलम् अष्टौप्रकृतयोनेमयइवावरणानियस्य ॥ २८ ॥ सर्वजीवनियंतृत्वादिनाचवरिष्ठत्वमाह यइति य उपसुपर्णंजीवसमीपेतन्नियंतृत्वेनआसांचकारआस्तेस्म द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजातइतिश्रुतेः यद्वा भक्तरक्षार्थंगरुड स्योपरिउपविष्टइत्यर्थः तर्हिदेहस्थत्वात्भक्तरक्षणादिक्रियावेशाज्जीवसाम्यंस्यात्तत्राह एकवर्णंज्ञानैकस्वरूपम् तमसःप्रकृतेःपरम् अलोकम दृश्यम् अव्यक्तंनिर्विकल्पम् अनंतपारंकालतोदेशतश्चापरिच्छिन्नम् तत्ब्रह्मैवयः अप्रच्युतस्वरूपत्वात् नजीवसाम्यम् तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्व त्त्यनश्नन्योअभिचाकशीतीतिविशेषश्रवणादित्यर्थः अतएवयंधीराःयोगेनरथेनप्राप्तिसाधनेनोपासतेभजंतेतंनमामेत्युत्तरेणान्वयः ॥ २९ ॥

॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मायानियंतृत्वेनापिजीवसाम्यंपरिहरन्वरिष्ठत्वमाह यस्यमायांकश्चित्कश्चिदपिनातितितर्तिनातिक्रामति कथंभूतां जनोययामुह्यतिअर्थ मात्मस्वरूपंनतुवेदनिर्जितआत्माआत्मशक्तिर्मायाचतद्गुणाश्चयेनतम् ॥ ३० ॥ अर्थनवेदेतियदुक्तंतत्पंचयन्नाह इमेवयंदेवाऋषयश्चप्रि ययातन्वासत्त्वेनैवसृष्टाअपिबहिरंतश्चसत्ताप्रकाशाभ्यामाविः प्रकटमपिसूक्ष्मांगतिनिरुपाधिस्वरूपंनविद्मःइतरप्रधानाः रजस्तमोमयाःकुतो विदुःतंनमामेतिपूर्वेणान्वयः ॥ ३१ ॥ इदानींवैराजरूपेणस्तुवन्प्रार्थयते पादौमहीतिद्वादशभिः यत्रमह्यां जरायुजादिभूतसर्गःसामहीयस्य

नयस्यकश्चातितितर्तिमायांययाजनोमुह्यतिवेदनार्थम् ॥तंनिर्जितात्मात्मगुणंपरेशंनमामभूतेषुसमंचरंतं ॥ ३० ॥ इमेवयंयस्त्रिययैवतन्वासत्त्वेनसृष्टावहिरंतरावि: ॥ गतिंनसूक्ष्मामृषयश्चविद्महेकुतोऽसुराद्याइतर प्रधानाः ॥ ३१ ॥ पादौमहीयंस्वकृतैवयस्यचतुर्विधोयत्रहिभूतसर्गः ॥ सवैमहापूरुषआत्मतंत्रःप्रसीदतांब्र ह्ममहाविभूतिः ॥ ३२ ॥ अंभस्तुयद्रेतउदारवीर्यंसिद्ध्यंतिजीवंत्युतवर्धमानाः ॥ लोकास्त्रयोऽथाखिललोक पालाःप्रसीदतांब्रह्ममहाविभूतिः ॥ ३३ ॥ सोमंमनोयस्यसमामनंतिदिवौकसांवैबलमंधआयुः ॥ईशोन गानांप्रजनःप्रजानांप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ३४ ॥ अग्निर्मुखंयस्यतुजातवेदाजातःक्रियाकांडनिमि त्तजन्मा ॥ अंतःसमुद्रेऽनुपचन्स्वधातून्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ३५ ॥

पादौसनःप्रसीदतु आत्मतंत्रःपादादिमत्त्वेऽपिनतत्परतंत्रःकुतःब्रह्मअप्रच्युतरूपःतत्कुतःमहतीविभूतिरैश्वर्ययस्यसः ॥ ३२ ॥ उदारंवीर्यंश क्तिर्यस्यतदंभोयस्येरेतःसनःप्रसीदतु उदारवीर्यतामाह यतोंऽभसोलोकादयःसिद्ध्यंतिजायंते ॥ ३३ ॥ यःसोमोदेवानामंधःअन्नं अतएवबल मायुश्चनगानांदक्षाणांप्रकर्षेणजनयतिवर्धयतीतिप्रजनःतंयस्यमनःसमामनंतिसनःप्रसीदतु ॥ ३४ ॥ अग्निर्यस्यतुमुखंजातःकथंभूतःजातवे दोधनंयस्मात् क्रियाकांडंतत्प्रतिपाद्यंकर्मतन्निमित्तंजन्मयस्य अंतःसमुद्रेउदरमध्येस्वधातून्पाकार्हानेवान्नादीन्अनुपचन् प्रसिद्धसमुद्रेऽपि वाडवरूपेणउदकान्येवानुपचन्नग्निः ॥ ३५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एषतरणिर्यस्यचक्षुरासीत् कथंभूतःदेवयानंअर्चिरादिमार्गदेवता त्रयीमयःसैषात्रय्येवविद्यातपतीतिश्रुतेः ब्रह्मणोधिष्ण्यमुपासनास्थानं यएषोंऽतरादित्येहिरण्मयःपुरुषइतिश्रुतेः मुक्तेर्द्वारंदेवयानत्वात् अमृतंचपुण्यलोकत्वात् मृत्युश्चकालात्मकत्वात् एवंभूतस्तरणिर्यस्यचक्षुः सःप्रसीदतु ॥ ३६ ॥ एवंभूतोवायुश्चराचराणांसहआदिधर्मवान्प्राणः यंप्राणंवयंबुद्ध्याद्यधिष्ठातारोदेवाःसंम्राजंभृत्याइवअन्वास्मअनुसृत्य स्थिताःएवंभूतोवायुर्यस्यप्राणादभूत्सः ॥ ३७ ॥ खानिदेहगतानिच्छिद्राणि प्राणःपंचवृत्तिः इंद्रियाणिच आत्मामनश्च असवोनागकूर्मादयः

यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानंत्रयीमयोब्रह्मणएषधिष्ण्यम्॥द्वारंचमुक्तेरमृतंचमृत्युःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः ॥ ३६ ॥ प्राणादभूद्यस्यचराचराणांप्राणःसहोबलमोजश्चवायुः॥ अन्वास्मसंम्राजमिवानुगावयंप्रसीदतां नःसमहाविभूतिः॥३७॥श्रोत्राद्दिशोयस्यहृदश्चखानिप्रजज्ञिरेखंपुरुषस्यनाभ्याः॥प्राणेंद्रियात्मासुशरीरकेतंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३८॥ बलान्महेंद्रस्त्रिदशाःप्रसादान्मन्योर्गिरीशोधिषणाद्विरिंचः॥ खेभ्यश्छंदांस्यृषयोमेढ्रतःकःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥३९॥ श्रीर्वक्षसःपितरश्छायायासन्धर्मःस्तनादितरःपृष्ठतोऽभूत्॥ द्यौर्यस्यशीर्ष्णोऽप्सरसोविहारात्प्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥४०॥ विप्रोमुखंब्रह्मचयस्यगुह्यंराजन्य आसीद्भुजयोर्बलंच॥ऊर्वोर्विडोजोंऽघ्रिरवेदशूद्रौप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥४१॥लोभोऽधरात्प्रीतिरुपर्यभूद्द्युतिर्नस्तःपशव्यःस्पर्शेनकामः॥भ्रुवोर्यमःपक्ष्मभवस्तुकालःप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥४२॥द्रव्यंवयःकर्मगुणान्विशेषंयद्योगमायाविहितान्वदंति॥ यद्दुर्विभाव्यंप्रबुधापबाधंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः॥४३॥

शरीरंच तेषांकेतमाश्रयभूतंखंयस्यपुरुषस्यनाभ्याःप्रजज्ञेसः ॥ ३८ ॥ यस्यबलान्महेंद्रोजज्ञे छंदांसिऋषयश्चखेभ्यः कःप्रजापतिः ॥ ३९ ॥ इतरःअधर्मः ॥ ४० ॥ विट्वैश्यःओजःनैपुणंतस्यवृत्तिःअंघ्रिःअंघ्रिजावित्यर्थः अवेदशूद्रौ अवेदोवेदव्यतिरिक्ताशुश्रूषातद्वृत्तिमान्शूद्रश्च पाठांतरंसुगमम् ॥ ४१ ॥ उपरिउत्तरोष्ठात् नस्तःनासिकातःद्युतिःकांतिःपशव्यःपशूनांहितःकामःस्पर्शेनाभूत् ॥ ४२ ॥ द्रव्यंभूतानि वयःकालं विशेषंलौकिकप्रपंचं यद्यस्माद्दुर्विभाव्यं कुतः प्रबुधापबाधंविद्वद्भिरपोह्यमानं पाठांतरेप्रबुधानांमायेत्यवबोधोयस्मिन्नित्यर्थः ॥ ४३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवंसप्रपंचमुपवर्ण्यनिष्प्रपंचमनुवर्णयन्प्रणमति नमोस्त्विति वृत्तिभिर्दर्शनादिभिः नभस्वान्वायुस्तस्येवऊर्तिर्लीलायस्यतस्मै ॥ ४४ ॥ स स्मितंमुखांबुजंदिदृक्षूणांनोऽस्मच्चक्षुरादिकरणगोचरंयथाभवत्येवंचात्मानंदर्शय ॥ ४५ ॥ भक्तेच्छानुवर्तित्वंचतववबहुशोदृष्टमेवेत्याह तैस्तै रिति यन्नोदुर्विषहमशक्यंकर्मतद्भगवान्क्षयमेवकरोतिहि ॥ ४६ ॥ नचबहिर्मुखानामिवत्वद्भक्तानामस्माकंत्वय्यर्पितानिपूर्वपुण्यानिविप रीतफलानिभवितुमर्हंतीत्याह क्लेशोभूरिर्येषु अल्पंसारंफलंयेषु यद्वा विफलान्येवसकामानांकर्माणितवार्पितंतुनतथेति ॥ ४७ ॥ तत्रावैफ

नमोऽस्तुतस्माउपशांतशक्तयेस्वाराज्यलाभप्रतिपूरितात्मने ॥ गुणेषुमायारचितेषुवृत्तिभिर्नसज्जमानायन भस्वदूतये॥४४॥सत्वंनोदर्शयात्मानमस्मत्करणगोचरम्॥प्रपन्नानांदिदृक्षूणांसस्मितंतेमुखांबुजम्॥४५॥ तैस्तैःस्वेच्छाधृतैरूपैःकालेकालेस्वयंविभो॥ कर्मदुर्विषहंयन्नोभगवांस्तत्करोतिहि॥४६॥क्लेशभूर्यल्पसारा णिकर्माणिविफलानिच॥देहिनांविषयार्तानांनतथैवार्पितंत्वयि॥४७॥नावमःकर्मकल्पोऽपिविफलायेश्व रार्पितः॥ कल्पतेपुरुषस्यैषसत्यात्मादयितोहितः॥४८॥ यथाहिस्कंधशाखानांतरोर्मूलावसेचनम्॥ एव माराधनंविष्णोःसर्वेषामात्मनश्चहि॥४९॥नमस्तुभ्यमनंतायदुर्वितर्क्यात्मकर्मणे॥निर्गुणायगुणेशायस त्त्वस्थायचसांप्रतम्॥५०॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनंनामपंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच एवंस्तुतःसुरगणैर्भगवान्हरिरीश्वरः॥ तेषामाविरभूद्राजन्सहस्रार्को दयद्युतिः॥१॥

ल्यमुपपादयति अवमःअल्पोऽपिकर्मकल्पःकर्माभासोऽपिईश्वरार्पितश्चेद्विफलायासायनकल्पते हियस्मात्सएषईश्वरःपुरुषस्यात्मा अतए वदयितोहितश्च नश्चात्मनिदयितेचार्पितंनिष्फलंस्यात्॥ ४८ ॥ अनंतफलत्वमाह यथाहिमूलावसेचनंस्कंधानांशाखानांचभवति ॥ ४९ ॥ एवंसत्यपित्वदर्पितकर्मणांत्वद्भक्तानामस्माकंयन्निमित्तमिदंदुःखमितित्वमेववेत्सीत्याशयेनाह नमइति दुर्वितर्क्याण्यात्मकर्माणिस्वभावचे ष्टितानियस्यतस्मै ॥ ५०॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ षष्ठेपुनःस्तुतिर्विष्णावाविर्भूतेसुरैःकृता ॥ तन्मंत्रेणासु रैःसाकमभूतार्थंमहोद्यमः ॥ १ ॥ सहस्रार्काणामुदयेद्युतिरिवद्युतिर्यस्य ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

महसातेजसाप्रतिहतानीक्षणानिचक्षूंषियेषाम् ॥२॥ तामाविर्भूतांतनुंविरिंचोदृष्ट्वातुष्टावेतिपंचमेनान्वयः कंजगर्भवदरुणेईक्षणेयस्याः ॥ ३ ॥ तप्तहेमवदवदातेनपीतेनलसताकौशेयवाससायुक्तां प्रसन्नानिचारूणिसर्वाण्यंगानियस्याः शोभनंमुखंयस्याः सुंदरेभ्रुवौयस्याः ॥ ४ ॥ महांतोमणयोयस्मिंस्तेनकिरीटेन कर्णाभरणेकुंडलेताभ्यांनिर्भातौयौकपोलौताभ्यांश्रीर्मुखांबुजेयस्याः ॥ ५ ॥ कौस्तुभःआभरणंकंठेयस्याः लक्ष्मींवक्षसिबिभ्रतीम् ॥ ६ ॥ देवप्रवरोब्रह्मा सर्वांगैरवनिंगतैःसाष्टांगप्रणतैः अनाविराविरासेयंनाभूताऽभूदितिब्रुवन् ॥ ब्रह्माऽभिप्रैतिनित्यत्व विभुत्वेभगवत्तनोः ॥ ७ ॥ श्रीमूर्तेरयमाविर्भावएवनत्वस्मदादिवज्जन्मादितवास्तीत्याह नजाताजन्मादयोयस्य कुतः अगुणायअतःनिर्वाण

तेनैवमहसासर्वेदेवाःप्रतिहतेक्षणाः॥ नापश्यन्खंदिशःक्ष्मोर्णीमात्मानंचकुतोविभुम्॥ २॥ विरिंचोभगवा न्दृष्ट्वासहशर्वेणतांतनुम्॥ स्वच्छांमरकतश्यामांकंजगर्भारुणेक्षणाम् ॥ ३॥ तप्तहेमावदातेनलसत्कौशेय वाससा॥ प्रसन्नचारुसर्वांगींसुमुखींसुंदरभ्रुवम् ॥ ४ ॥ महामणिकिरीटेनकेयूराभ्यांचभूषिताम्॥ कर्णा भरणनिर्भातकपोलश्रीमुखांबुजाम्॥ ५॥ कांचीकलापवलयहारनूपुरशोभिताम्॥ कौस्तुभाभरणांलक्ष्मीं बिभ्रतींवनमालिनीम्॥ ६ ॥ सुदर्शनादिभिःस्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासिताम् ॥ तुष्टावदेवप्रवरःसशर्वःपुरुषंपर म्॥ सर्वामरगणैःसाकंसर्वांगैरवनिंगतैः॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच अजातजन्मस्थितिसंयमायागुणायनिर्वाण सुखार्णवाय॥ अणोरणिम्नेऽपरिगण्यधाम्नेमहानुभावायनमोनमस्ते ॥ ८॥ रूपंतवैतत्पुरुषर्षभेज्यंश्रेयोर्थि भिर्वैदिकतांत्रिकेण॥ योगेनधातःसहनस्त्रिलोकान्पश्याम्यमुष्मिन्नुहविश्वमूर्तौ॥ ९॥

सुखस्यार्णवाय अपारमोक्षसुखरूपायेत्यर्थः तथापिअणोरप्यणिम्नेअतिसूक्ष्माय दुर्ज्ञेयत्वात् वस्तुतस्तुअपरिगण्यमियत्तातीतंधाम्मूर्तिर्य स्यतस्मै नचैतदसंभावितं यतःमहानाचित्योऽनुभावोयस्यतस्मै ॥ ८ ॥ तन्मूर्तेःसनातनत्वमपरिमेयत्वंचोपपादयति रूपमिति हेपुरुषर्षभहे धातःएतत्तवरूपंवैदिकेनतांत्रिकेणचयोगेनोपायेनश्रेयोर्थिभिःसदाइज्यंपूज्यमतोनेदमिदानीमपूर्वंजातमितिभावः ननुयूयंदेवाःपूज्यत्वेनप्रसि द्धाः सत्यं सर्वेप्यत्रैवांतर्भूताइत्याह उअहो हस्फुटं अमुष्मिंस्त्वयिनोऽस्मांस्त्रीन्लोकांश्चसहपश्यामि तत्रहेतुः विश्वंमूर्तौयस्य अतस्त्वैवतद्रू पंपरिच्छिन्नमपिनभवतीत्यर्थः॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

विश्वमूर्तित्वमेवाह त्वयीति घटस्यमृत्तिकायथाआदिरंतश्चमध्यंचतथात्वमस्यजगतः तत्रहेतुः परस्मात्मधानादपिपरः ॥ १० ॥ मृत्तिका दृष्टांतेनपरिणामंप्राप्तंवारयति त्वमिति स्वयास्वाधीनया अतएवगुणानांव्यवायेपरिणामेऽप्यगुणमेवत्वांयुक्ताःपश्यंति मनीषिणोविवेकिनः विपश्चितःशास्त्रज्ञाः ॥ ११ ॥ एतदेवसदृष्टांतमाह यथाऽग्निकाष्ठेमथनेन अमृतमाज्यंगोषुदोहनादिना भुविअन्नंव्रीह्यादिकर्षणादिना अंबुच खननेन उद्यमनेपुरुषकारेवाणिज्यादिनावृत्तिजीविकाम् यद्वा अंबुनःउद्यमनेघटीयंत्रादिनोद्धरणेयोगैरुपायैर्मनुष्याअधियंतिप्राप्नुवंतित

त्वय्यग्रआसीत्त्वयिमध्यआसीत्त्वय्यंतआसीदिदमात्मतंत्रे ॥ त्वमादिरंतोजगतोऽस्यमध्यंघटस्यमृत्स्नेवप रःपरस्मात्॥ १० ॥त्वंमाययात्माश्रययास्वयेदंनिर्मायविश्वंतदनुप्रविष्टः॥ पश्यंतियुक्तामनसामनीषिणोगु णव्यवायेऽप्यगुणंविपश्चितः॥ ११ ॥ यथाऽग्निमेधस्यमृतंचगोषुभुव्यन्नमंबूद्यमनेचवृत्तिम्॥ योगैर्मनुष्या अधियंतिहित्वांगुणेषुबुद्ध्याकवयोवदंति॥ १२॥तंत्वांवयंनाथसमुज्जिहानंसरोजनाभातिचिरेप्सितार्थम्॥ दृष्ट्वागतानिर्वृतिमद्यसर्वेगजादवार्ताइवगांगमंभः॥ १३॥ सत्वंविधत्स्वाखिललोकपालावयंयदर्थास्तवपा दमूलम्॥ समागतास्तेबहिरंतरात्मंकिंचान्यविज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः॥ १४ ॥ अहंगिरित्रश्चसुरादयोयेद क्षादयोऽग्नेरिवकेतवस्ते॥ किंवाविदामेशपृथग्विभातावितत्स्वशंनोद्विजदेवमंत्रम्॥ १५ ॥ श्रीशुकउ वाच एवंविरिंचादिभिरीडितस्तद्विज्ञायतेषांहृदयंयथैव ॥ जगादजीमूतगभीरयागिराबद्धांजलीन्संवृत सर्वकारकान्॥ १६॥

थाकवयस्त्वांबुद्ध्यागुणेष्वधियंतिवदंतिच ॥ १२ ॥ हेनाथसरोजनाभ अतिचिरादीप्सितमर्थंयोगैकप्राप्यंत्वांसम्यगुज्जिहानमाविर्भवंतंप्रत्यक्ष तोदृष्ट्वाऽयवयंनिर्वृतिंगताः दवार्तादावाग्निपीडिताः ॥ १३॥ यद्विधेयंतत्कथयेतिचेत्तत्राह हेअंतरात्मन् अशेषसाक्षिणस्तेबहिःकिंवाऽन्यैर्वि ज्ञाप्यमस्ति ॥ १४ ॥ यूयमेवंकिंचित्कुरुतेतिचेत्तत्राह अहमिति अग्नेःकेतवोविस्फुलिंगाइवतेत्वत्तोवयंपृथग्विभाताःसंतःआत्मनःशंशेयः किंवाविद्मः अतस्त्वमेवद्विजानांदेवानांचमंत्रंविधत्स्व इदंकुरुतेत्युपायमुपदिशेत्यर्थः ॥ १५॥ हृदयंमंत्रउपदेष्टव्यइत्यभिप्रेतंयथैवतथैवविज्ञायजगाद संवृतानिनियमितानिसर्वाणिकारकाणींद्रियाणियैस्तान् ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ईश्वरस्यापितथैवाभिप्रेतमित्याह एकएवेश्वरःसमर्थोऽपि ॥ १७ ॥ हेसुराःहेदेवाः अन्येचगंधर्वादयः ॥ १८ ॥ वःआत्मनोयावद्भवोऽद्भिर्भवति ॥ १९ ॥ अर्थस्यप्रयोजनस्यपदवींसिद्धिप्राप्तैः पश्चादहिमूषकवत्वध्यघातकभावेनवर्तितव्यमितिशेषः यद्वा पेटिकायांनिरुद्धोऽहिर्यथानिर्गमद्वारविधानार्थंप्रथममूषकेणसंधिविधत्तेपश्चात्तमेवकदाचित्भक्षयतितथाअर्थमार्गप्रवृत्तैःप्रथमंसंधेयाइत्यर्थः ॥ २० ॥ ततस्तैः

एकएवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्येसुरेश्वरः॥ विहर्तुकामस्तानाहसमुद्रोन्मथनादिभिः॥ १७॥ श्रीभगवानुवाच हंतब्रह्मन्नहोशंभोहेदेवाममभाषितम्॥ शृणुतावहिताःसर्वेश्रेयोवःस्याद्यथासुराः॥ १८॥ यातदानवदैतेयैस्तावत्संधिर्विधीयताम् ॥ कालेनानुगृहीतैस्तैर्यावद्वोभवआत्मनः॥ १९॥ अरयोऽपिहिसंधेयाःसतिकार्यार्थगौरवे॥ अहिमूषकवद्देवाअर्थस्यपदवींगतैः॥ २० ॥ अमृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितम्॥ यस्यपीतस्यवैजंतुर्मृत्युग्रस्तोऽमरोभवेत्॥ २१ ॥ क्षिप्त्वाक्षीरोदधौसर्वाविरुत्तृणलतौषधीः॥ मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वातुवासुकिम् ॥ २२ ॥ सहायेनमयादेवानिर्मथध्वमतंद्रिताः ॥ क्लेशभाजोभविष्यंतिदैत्यायूयंफलग्रहाः॥ २३॥ यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः॥ नसंरंभेणसिद्ध्यंतिसर्वेऽर्थाःसांत्वयाययथा॥ २४॥ नभेतव्यंकालकूटाद्विषाज्जलधिसंभवात्॥ लोभःकार्योनवोजातुरोषःकामस्तुवस्तुषु॥ २५॥ श्रीशुकउवाच इतिदेवान्समादिश्यभगवान्पुरुषोत्तमः॥ तेषामंतर्दधेराजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः॥ २६॥ अथतस्मैभगवतेनमस्कृत्यपितामहः॥ भवश्चजग्मतुःस्वंस्वंधामोपेयुर्बलिंसुराः॥ २७॥

सहयत्कार्यंतदाह अमृतोत्पादनइति यस्यअमृतस्यपीतस्यसतःअमरोभवेन्मृत्युग्रस्तोऽपि ॥ २१ ॥ नेत्रंरज्जुम् ॥ २२ ॥ अतंद्रिताःसंयत्तानिमंथध्वमिति ननुतर्हितेऽप्यमृतपानेनामराःस्युस्तत्राह क्लेशभाजइति ॥ २३ ॥ बलिभिःसहकारिभिःसाध्याअर्थास्तदनुसरणंविनानसिद्ध्यंतीतिकृत्वासामादिकमुपदिशति यूयमितिद्वाभ्याम् हेसुराःसंरंभेणसंभ्रमेणसांत्वयासाममार्गेणयथासिद्ध्यंति ॥ २४ ॥ वस्तुषुमथनादुत्पन्नेषु ॥ २५ ॥ २६ ॥ सुरास्तुबलिमुपेयुःउपजग्मुः ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

असंयत्तानपिदृष्ट्वा श्लोक्यःकीर्त्यर्हः ॥ २८ ॥ वैरोचनिंबलिम् जितमशेषंत्रैलोक्यंयेनतम् ॥ २९ ॥ तत्सर्वममृतोन्मथनादि ॥ ३० ॥ तत्रये अन्येचासुराधिपाःपौलोमकालेयादयःशंबरादयश्चतेभ्यश्चारोचत ॥३१॥ संविदंसमयम् ॥३२॥ परिघाइवबाहवोयेषाम् ॥३३ ॥३४॥३५॥ ॥३६॥३७॥३८॥ विसर्जितःप्रस्थापितः सुपर्णेतत्रस्थितेवासुकेरागमनायोगादितिभावः ॥३९॥ ॥ इ०भा०म०अ०टी०षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

दृष्ट्वाऽरीनप्यसंयत्तान्जातक्षोभान्स्वनायकान्॥ न्यषेधद्दैत्यराट्श्लोक्यःसंधिविग्रहकालवित्॥२८॥ तेवै रोचनिमासीनंगुप्तंचासुरयूथपैः॥ श्रियापरमयाजुष्टंजिताशेषमुपागमन् ॥ २९ ॥ महेंद्रःश्लक्ष्णयावाचा सांत्वयित्वामहामतिः॥ अभ्यभाषततत्सर्वंशिक्षितंपुरुषोत्तमात् ॥ ३० ॥ तदरोचतदैत्यस्यतत्रान्येयेऽसुरा धिपाः॥ शंबरोऽरिष्टनेमिश्चयेचत्रिपुरवासिनः॥ ३१ ॥ ततोदेवासुराःकृत्वासंविदंकृतसौहृदाः॥उद्यमंपरमं चक्रुरमृतार्थेपरंतप॥ ३२ ॥ ततस्तेमंदरगिरिमोजसोत्पाट्यदुर्मदाः॥ नदंतउदधिंनिन्युःशक्ताःपरिघबाहवः ॥ ३३॥ दूरभारोद्वहश्रांताःशक्रवैरोचनादयः॥ अपारयंतस्तंवोढुंविवशाविजहुःपथि॥ ३४ ॥ निपतन्सगि रिस्तत्रबहूनमरदानवान्॥ चूर्णयामाससमहताभारेणकनकाचलः॥ ३५॥ तांस्तथाभग्नमनसोभग्नबाहूरुकंधरान्॥ विज्ञायभगवांस्तत्रबभूवगरुडध्वजः॥ ३६॥ गिरिपातविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदानवान्॥ ईक्ष याजीवयामासनिर्जरान्निर्व्रणान्यथा ॥ ३७ ॥ गिरिंचारोप्यगरुडेहस्तेनैकेनलीलया॥ आरुह्यप्रययाव ब्धिंसुरासुरगणैर्वृतः॥३८॥अवरोप्यगिरिंस्कंधात्सुपर्णःपततांवरः॥ ययौजलांतउत्सृज्यहरिणासविसर्जि तः॥३९॥ ॥इ०भा०म०अ०अमृतमथनेमंदराचलानयनंनामषष्ठोऽध्यायः॥६॥ श्रीशुकउवाच तेना गराजमामंत्र्यफलभागेनवासुकिम्॥ परिवीयगिरौतस्मिन्नेत्रमब्धिमुदाऽन्विताः॥१॥ आरेभिरेसुसंयत्ता अमृतार्थंकुरूद्वह॥ हरिःपुरस्ताज्जगृहेपूर्वंदेवास्ततोऽभवन्॥ २॥ सन्नमेमथनोद्भूतविषभीत्याऽखिलैर्जनैः ॥ स्तुतःसन् कृपयारुद्रःपपौविषमितीर्यते ॥ १ ॥ फलभागेनतवाप्यमृतेभागोभविष्यतीतिआमंत्र्यसमंत्र्यवासुकिनेत्रंगिरौपरिवीयसंवेष्ट्यअब्धिंमथितु मारेभिरे ॥ १ ॥ वासुकेर्मुखंतीव्रदैत्यान्याहयितुमेवपूर्वंहरिःपुरस्तान्मुखेजगृहे ततोऽभवन्मुखंजगृहुः ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

162

॥ ३ ॥ ४ ॥ कृतोधारणेस्थानविभागोयैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ दैवेनहेतुनात्मपौरुषेनष्टेसति ॥ ७ ॥ विघ्नेशस्यविधितेनरचितंविघ्नम् अवितथःसत्योऽभिसंधिःसंकल्पोयस्य ॥ ८ ॥ लक्षयोजनःप्रस्तारःविस्तारोस्यास्तीतितथातेनपृष्ठेन ॥ ९ ॥ तस्यगिरेरावर्तनंभ्रमणमंगकंडूयनंमेने ॥ १० ॥

तन्नैच्छन्दैत्यपतयोमहापुरुषचेष्टितम् ॥ नगृह्णीमोवयंपुच्छमहेरंगममंगलम् ॥ ३ ॥ स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाःप्रख्याताजन्मकर्मभिः ॥ इतितूष्णींस्थितान्दैत्यान्विलोक्यपुरुषोत्तमः ॥ ४ ॥ स्मयमानोविसृज्याग्रंपुच्छंजग्राहसामरः ॥ कृतस्थानविभागास्तएवंकश्यपनंदनाः ॥ ५ ॥ ममंथुःपरमायत्ताअमृतार्थंपयोनिधिम् ॥ मथ्यमानऽर्णवेसोद्रिरनाधारोत्यपोऽविशत् ॥ ६ ॥ ध्रियमाणोऽपिबलिभिर्गौरवात्पांडुनंदन ॥ तेसुनिर्विण्णमनसःपरिम्लानमुखश्रियः ॥ आसन्स्वपौरुषेनष्टेदैवेनातिबलीयसा ॥ ७ ॥ विलोक्यविघ्नेशविधितदेश्वरोदुरंतवीर्योऽवितथाभिसंधिः ॥ कृत्वावपुःकाच्छपमद्भुतंमहत्प्रविश्यतोयंगिरिमुज्जहार ॥ ८ ॥ तमुत्थितंवीक्ष्यकुलाचलंपुनःसमुत्थितानिर्मथितुंसुरासुराः ॥ दधारपृष्ठेनसलक्षयोजनप्रस्तारिणाद्वीपइवापरोमहान् ॥ ९ ॥ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितंपरिभ्रमंतंगिरिमंगपृष्ठतः ॥ विभ्रत्तदावर्तनमादिकच्छपोमेनेंऽगकंडूयनमप्रमेयः ॥ १० ॥ तथाऽसुरानाविशदासुरेणरूपेणतेषांबलवीर्यमीरयन् ॥ उद्दीपयन्देवगणांश्चविष्णुर्दैवेननागेंद्रमबोधरूपतः ॥ ११ ॥ उपर्यगेंद्रंगिरिराडिवान्यआक्रम्यहस्तेनसहस्रबाहुः ॥ तस्थौदिविब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिःसुमनोऽभिवृष्टः ॥ १२ ॥ उपर्यधश्चात्मनिगोत्रनेत्रयोःपरेणतेप्राविशतासमेधिताः ॥ ममंथुरब्धिंतरसामदोल्कटामहाद्रिणाक्षोभितनक्रचक्रम् ॥ १३ ॥ अहींद्रसाहस्रकठोरदृङ्मुखश्वासाग्निभूमाहतवर्चसोऽसुराः ॥ पौलोमकालेयबलीत्वलादयोदवाग्निदग्धाःसरलाइवाभवन् ॥ १४ ॥

आसुरेणअसुराकारेणदैवेनदेवाकारेणरूपेणाविशत् ॥ ११ ॥ १२ ॥ आत्मनिदेवदैत्यमध्ये गोत्रेदार्ढ्यरूपेण नेत्रेअभेद्यबोधरूपेण परेणहरिणा क्षोभितंनक्राणांचक्रंसमूहोयस्मिन् ॥ १३ ॥ दृशश्चमुखानिचश्वासाश्च अहींद्रस्यसाहस्रमपरिमिताःकठोरायेदृगादयस्तेभ्योनिर्गताभ्यामग्निधूमाभ्यामाहतंवर्चोयेषांते सरलाद्रुमविशेषाः ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

देवांस्तुभगवद्वशाघनाःसमभ्यवर्षन् समुद्रोर्मिभिरुपगूढावायवश्वशीतलावववुर्वातिस्म कथंभूतान् तस्याहींद्रस्यश्वासशिखाग्निभिर्हताप्रभाये षाम् धूम्राण्यंबरादीनियेषाम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ धृतोऽद्रिर्येनसधृताद्रिर्भगवान्परमपुरुषोऽनंतरमशोभतेत्यन्वयः कथंभूतः कनकपरिधिःपीत वासाः कर्णयोर्विद्योतमानाविद्युत्कुंडललक्षणायस्य तथामूर्ध्निभ्राजंतोविलुलिताःकचायस्यसतथा जैत्रैर्जिष्णुभिः दंदशूकंसर्पम् प्रतिगिरिः प्रति द्वंद्वीपर्वतः ॥१७॥ हालहलमित्याद्धानामयस्य संभ्रांतामीनाउद्वतामकरादयश्चयस्मिंस्तस्मात् तिम्यादिभिराकुलाच्चेति तद्विषमप्रतिअप्र

देवांश्चतच्छ्वासशिखाहतप्रभान्धूम्रांवरस्रग्वरकंचुकाननान् ॥समभ्यवर्षन्भगवद्वशाघनावबुःसमुद्रोर्म्यु पगूढवायवः॥१५॥मथ्यमानेतथासिंधौदेवासुरवरूथपैः॥ यदासुधानजायेतनिर्ममंथाजितःस्वयम्॥१६ मेघश्यामःकनकपरिधिःकर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्निभ्राजद्विलुलितकचःस्रग्धरोरक्तनेत्रः॥ जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभय दैर्दंदशूकंगृहीत्वामथ्नन्मथ्नाप्रतिगिरिरिवाशोभताथोद्धताद्रिः ॥ १७॥ निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषंमहोल्बणं हालहलाख्यमग्रतः॥संभ्रांतमीनोन्मकरादिकच्छपात्तिमिद्विपग्राहतिमिंगिलाकुलात्॥१८॥ तदुग्रवेगंदिशि दिश्युपर्यधोविसर्पदुत्सर्पदसह्यवीर्यम्॥भीताःप्रजादुद्रुवुरंगसेश्वराअरक्ष्यमाणाःशरणंसदाशिवम्॥१९॥ विलोक्यतंदेववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याऽभिमतंमुनीनाम्॥ आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषाणंस्तुतिभिः प्रणेमुः॥२०॥ प्रजापतयऊचुः देवदेवमहादेवभूतात्मन्भूतभावन॥ त्राहिनःशरणापन्नांस्त्रैलोक्यदहना द्दिषात्॥ २१॥ त्वमेकःसर्वजगतईश्वरोबंधमोक्षयोः॥ तंत्वामर्चंतिकुशलाःप्रपन्नार्तिहरंगुरुम् ॥ २२॥

तिमंप्रतिक्रियाशून्यमितिवा ॥१८॥ कुतः उग्रोवेगोयस्य तदेवाह दिशिदिशीति यद्वाउग्रावेगारोमांचस्वेदादयोयस्मात्अतएवासह्यंविलोक्य भीताःअन्येनकेनाप्यरक्ष्यमाणाःसदाशिवंशरणंदुद्रुवुःजग्मुः ॥ १९ ॥ त्रिलोक्याउद्भवायदेव्यासहअद्रौकैलासेआसीनंतथापिमुनीनामभिम तंतेषामेवापवर्गायतपोजुषाणम् ॥२० ॥ २१ ॥ निर्गुणंसगुणंचैवशिवंहरिपराक्रमैः ॥ स्तुवंतस्तुप्रजेशानानामन्यंतांतरंतयोः ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नन्वेवंभूतोविष्णुरितिप्रसिद्धंतत्राहुः गुणमय्येति अस्यजगतोयदासर्गादीन्धत्सेतदाहेभूमन्स्वदृक्स्वतःसिद्धज्ञानस्त्वंब्रह्मादिसंज्ञांधत्से ॥ २३ ॥ तत्रहेतुः त्वंब्रह्मेति सदसतोभावान्देवतिर्यगादिरूपान्भावयतीतितथा सृज्यंतुत्वद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्याहुः आत्मैवत्वंनानाशक्तिभिर्जगद्रूपेणा भातस्तस्मादीश्वरः ॥ २४ ॥ स्वतःसिद्धज्ञानत्वमुपपादयंतोजगदात्मनाआभानप्रकारमाहुः त्वंशब्दस्यवेदस्ययोनिरतःस्वतःसिद्धज्ञानः त्वंजग दादिर्महत्तत्त्वम् आत्माचअहंकारः कथंभूतः प्राणेंद्रियद्रव्याणांकारणभूतागुणायस्य राजसादित्रिविधइत्यर्थः स्वभावादयश्चत्वमेव कतुः संकल्पः सत्यमृतंचेतियोधर्मःसत्वम् महदादिस्वरूपत्वेहेतुः त्रिवृत्त्रिगुणात्मकंयदक्षरंप्रधानंत्वयित्वदाश्रयंतदामनंति यद्वा एवंभूतेत्वयित्रिवृद

**गुणमय्यास्वशक्त्याऽस्यसर्गस्थित्यप्ययान्विभो॥ धत्सेयदास्वदृग्भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् ॥ २३ ॥ त्वं ब्रह्मपरमंगुह्यंसदसद्भावभावनः ॥ नानाशक्तिभिराभातस्त्वमात्माजगदीश्वरः ॥ २४ ॥ त्वंशब्दयोनिर्जग दादिरात्माप्राणेंद्रियद्रव्यगुणस्वभावः॥ कालःक्रतुःसत्यमृतंचधर्मस्त्वय्यक्षरंयत्त्रिवृदामनंति॥ २५॥ अग्नि र्मुखंतेऽखिलदेवतात्माक्षितिंविदुर्लोकभवांघ्रिपंकजम् ॥ कालंगतिंतेऽखिलदेवतात्मनोदिशश्चकर्णौरसने जलेशम्॥२६॥ नाभिर्नभस्तेश्वसनंनभस्वान्सूर्यश्चचक्षूंषिजलंस्मरेतः॥ परावरात्माश्रयणंतवात्मासोमो मनोद्यौर्भगवन्शिरस्ते॥ २७॥ कुक्षिःसमुद्रागिरयोऽस्थिसंघारोमाणिसर्वौषधिवीरुधस्ते॥ छंदांसिसाक्षा त्तवसप्तधातवस्त्रयीमयात्मन्हृदयंसर्वधर्मः॥ २८॥ मुखानिपंचोपनिषदस्तवेशयैस्त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः॥ यत्तच्छिवाख्यंपरमार्थतत्त्वंदेवःस्वयंज्योतिरवास्थितिस्ते॥ २९॥ छायात्वधर्मोर्मिषुयैर्विसर्गोनेत्रत्रयंसत्त्व रजस्तमांसि॥ सांख्यात्मनःशास्त्रकृतस्तवेक्षाच्छंदोमयोदेवऋषिःपुराणः॥ ३०॥

क्षरंप्रणवंप्रकाशकमाहुरित्यर्थः ॥ २५ ॥ अखिलदेवतात्मा अग्निःसर्वादेवताइतिश्रुतेः सोग्निस्तेमुखम् हेलोकभव द्वितीयांतेषुविदुरित्यस्यसं बंधः ॥ २६ ॥ परेअवरेचयेआत्मानोजीवास्तेषामाश्रयस्तवात्माऽहंकारः ॥ २७ ॥ त्रयीमयात्मन्वेदत्रयमूर्ते ॥ २८ ॥ पंचोपनिषदस्तत्पुरु षाघोरसद्योजातवामदेवेशानरूपामंत्राः यैर्मुखैरष्टोत्तरत्रिंशन्मंत्राणांवर्गः तेषामेवमंत्राणांपदच्छेदेनाष्टोत्तरत्रिंशत्कलात्मकामंत्राइत्यर्थः अ वस्थितिःउपरतावस्था ॥ २९ ॥ अधर्मस्योर्मिषुदंभलोभादिषुयैरूर्मिभिर्विसर्गःसंहारः यद्वा यैःसत्वादिभिर्विविधःसर्गस्तानिनेत्रत्रयम् हेदेवछं दोमयःऋषिर्वेदःसतवेक्षाईक्षणम् साक्षान्मनुरितिपाठेमनुरितिवेदः तदेवाह छंदोमयइति ॥ ३० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हेगिरित्रतेपरंज्योतिरखिलानांलोकपालादीनांगम्यंनभवति कुतः यत्ररजआदिनास्ति कितज्ज्योतिः यन्निरस्तभेदंब्रह्म ॥ ३१ ॥ कामश्चअ ध्वरश्चदक्षयज्ञस्त्रिपुरादयश्चयेअनेकभूतद्रुहस्तान्क्षपयतःसंहरतस्तेतत्कर्मस्तुतयेनभवति अत्यल्पमेतदित्यर्थः गरभक्षणस्याप्यवश्यंभाविले नसिद्धवन्निर्देशः स्तुतयेअलंनभतीत्यत्रहेतुः यस्तुभवान्स्वनेत्रवह्निविस्फुलिंगस्यशिखयाइदंजगद्भसितंभस्मसातूजातंनवेदनालोचयत्यपि ॥ ३२ ॥ तदेवंनित्यंपरानुग्रहव्यग्रत्वांयेनिंदंतितेऽतिमूर्खाइत्याहुः येतुउमयासहचरंतंतस्यांनितरांरतंकामिनंकत्थंतेप्रलपंति तथाश्मशानेच रंतमुग्रंक्रूरंपरुषंचहिंस्रंकत्थंते कथंभूतं आत्मारामाश्चतेगुरवोविश्वहितोपदेष्टारस्तैर्दृदिचिंतितमंघ्रिद्वंद्वंयस्य तथाभूतमपितपसाऽभितप्तमपि

नतेगिरित्राखिललोकपालविरिंचवैकुंठसुरेंद्रगम्यम् ॥ ज्योतिःपरंयत्ररजस्तमश्चसत्त्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदम् ॥ ३१ ॥ कामाध्वरत्रिपुरकालगराद्यनेकभूतद्रुहःक्षपयतःस्तुतयेनतत्ते ॥ यस्त्वंतकालइदमात्मकृतंस्वनेत्रव ह्निस्फुलिंगशिखयाभसितंनवेद॥३२॥येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदिचिंतितांघ्रिद्वंद्वंचरंतमुमयातपसाभितप्तम् ॥ कत्थंतउग्रपरुषंनिरतंश्मशानेतेनूनमूतिमविदंस्तवहातलज्जाः॥ ३३ ॥ तत्तस्यतेसदसतोःपरतःपरस्यनांजः स्वरूपगमनेप्रभवंतिभूम्नः॥ ब्रह्मादयःकिमुतसंस्तवनेवयंतुतत्सर्गसर्गविषयाअपिशक्तिमात्रम् ॥ ३४ ॥ ए तत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वर॥ मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेऽव्यक्तकर्मणः ॥ ३५ ॥ श्रीशुकउवाच तद्वी क्ष्यव्यसनंतासांकृपयाभृशपीडितः॥ सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियाम् ॥ ३६ ॥

तेनूनंतवोतिमविदन्नितिकाकुः त्वल्लीलांनैवविदुरित्यर्थः अतोहातलज्जास्यक्तत्रपाः कथमात्मारामैःसेवितचरणयुगलस्यतेकामित्वंसंभवति कथंवातपसाअभितप्तस्यशांतस्योग्रत्वंपरुषत्वंवासंभवतीत्यविचार्यैवप्रलपंतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ आस्तांतावन्निदकानांवार्तामहांतोपितवतत्त्वं नजानंतीत्याहुः तत्तस्मात्तवस्वरूपस्यगमनेज्ञानेब्रह्मादयोपिनसमर्थाःसंस्तवनेतुकुतःशक्ताःस्युस्तत्रवयंकथंप्रभवामः यतस्तेषांसर्गेऽत्यंता वाचीनाः तथापियदेतत्तवस्तवनमेतदात्मशक्तिपरिमितमात्रमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ तदेवाहुः एतत्परमिति नपरंरूपंतथाऽपित्वद्दर्शनादेवकृतार्था वयमित्याहुः मृडनायहीति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मत्प्रभावमविचार्यविषपानेप्रवृत्तंमांकथंचिदियंप्रियावारयेदितिशंकयातामनुज्ञापयन्नाह अहोबतेतिसार्धैश्चतुर्भिः वैशसंदुःखम् ॥ ३७ ॥ प्राणपरीप्सूनांप्राणरक्षणेप्सूनां मेमया प्रभोःसमर्थस्य अर्थःकार्यम् ॥ ३८ ॥ किंचबद्धवैरेषुभूतेषुपरस्परंजिघांसत्सु ॥ ३९ ॥ कृपयतःकृपांकुर्वतःपुंसः ॥ ४० ॥ मेमत्तःस्वस्तिःशोभनासत्ता सुखेनजीवितमस्त्वित्यर्थः ॥ ४१ ॥ जग्धुमत्तुंकरतलीकृत्यकरतलपरिमितमात्रंकृत्वा ॥ ४२ ॥

शिवउवाच अहोबतभवान्येतत्प्रजानांपश्यवैशसम् ॥ क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितम् ॥ ३७ ॥ आसांप्राणपरीप्सूनांविधेयमभयंहिमे॥एतावान्हिप्रभोरर्थोयद्दीनपरिपालनम् ॥ ३८ ॥ प्राणैःस्वैःप्राणिनःपांतिसाधवःक्षणभंगुरैः॥ बद्धवैरेषुभूतेषुमोहितेष्वात्ममायया ॥ ३९ ॥ पुंसःकृपयतोभद्रेसर्वात्माप्रीयतेहरिः॥ प्रीतेहरौभगवतिप्रीयेऽहंसचराचरः॥ ४० ॥ तस्मादिदंगरंभुजेप्रजानांस्वस्तिरस्तुमे ॥ एवमामंत्र्यभगवान्भवानींविश्वभावनः॥ ४१ ॥ तद्विषंजग्धुमारेभेप्रभावज्ञाऽन्वमोदत ॥ ततःकरतलीकृत्यव्यापिहालाहलंविषम्॥ ४२ ॥ अभक्षयन्महादेवःकृपयाभूतभावनः ॥ तस्यापिदर्शयामासस्ववीर्यंजलकल्मषः ॥ ४३ ॥ यच्चकारगलेनीलंतच्चसाधोर्विभूषणम्॥ तप्यंतेलोकतापेनसाधवःप्रायशोजनाः ॥ परमाराधनंतद्धिपुरुषस्याखिलात्मनः ॥ ४४ ॥ निशम्यकर्मतच्छंभोर्देवदेवस्यमीदुषः ॥ प्रजादाक्षायणीब्रह्मावैकुंठश्चशशंसिरे ॥ ४५ ॥ प्रस्कन्नंपिबतःपाणेर्यल्किंचिज्जगृहुःस्मतत् ॥ वृश्चिकाहिविषौषध्योदंदशूकाश्चयेपरे ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच पीतेगरेदृषांकेणप्रीतास्तेऽमरदानवाः ॥ ममंथुस्तरसासिंधुंहविर्धानीततोऽभवत् ॥ १ ॥

जलकल्मषःजलदोषोविषम् ॥ ४३ ॥ यस्मात्तंगलेनीलंचकार ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ प्रस्कन्नंगलितं अपरेयेसविषास्तेऽपिजगृहुः अनेनविषस्य तीव्रतोक्ता ॥ ४६ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अष्टमेमथ्यमानेऽब्धौलक्ष्म्याविष्णौदृतेऽसुरैः ॥ धन्वंतरेर्दृतेसोमेमोहिन्युद्भवईर्यते ॥ १ ॥ हविर्धानीसुरभिः ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

देवयानस्यब्रह्मलोकमार्गप्रापकस्ययज्ञस्यसंबंधिनेहविषे ॥ २ ॥ ईश्वरशिक्षयाप्रागेवकृतया ॥ ३ ॥ भगवतोयःश्वेताद्रिःकैलासस्तस्यमहि महिमानम् दंतैःशिखरकल्पैर्हरंश्चंद्रवत्पांडुरइत्यनुषंगः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ वल्गुभिर्गत्यादिभिः स्वर्गिणांरमण्यःरतिकर्त्र्यः ॥ ७ ॥ सुदामापर्व तःतत्रैकस्यांदिशिजातासौदामनी स्फटिकादिमयगिरिश्रृंगेष्वधिकंस्फुरंतीविद्युदिवकांत्यादिशोरंजयंतीश्रीःसंपत्साक्षान्मूर्तिधारिणीसतीसैवभ गवत्परारमाआविरभूदित्यर्थः ॥ ८ ॥ तस्यारूपादिमहिम्नाआक्षिप्तंचेतोयेषाम् ॥ ९ ॥ भगवद्वक्षसिस्थितयाश्रियाविलोकितानांसुराणांय

तामग्निहोत्रीमृषयोजगृहुर्ब्रह्मवादिनः॥ यज्ञस्यदेवयानस्यमेध्यायहविषेनृप ॥ २ ॥ ततउच्चैःश्रवानामहयो ऽभूच्चंद्रपांडुरः॥ तस्मिन्बलिःस्पृहांचक्रेनेंद्रईश्वरशिक्षया ॥ ३ ॥ ततऐरावतोनामवारणेंद्रोविनिर्गतः॥ दंतै श्चतुर्भिःश्वेताद्रेर्हरन्भगवतोमहिम् ॥ ४ ॥ कौस्तुभाख्यमभूद्रत्नंपद्मरागोमहोदधेः॥ तस्मिन्हरिःस्पृहांचक्रे वक्षोऽलंकरणेमणौ॥ ५॥ ततोऽभवत्पारिजातःसुरलोकविभूषणम् ॥ पूरयत्यर्थिनोयोऽर्थैःश्रश्वद्धुवियथा भवान्॥ ६ ॥ ततश्चाप्सरसोजातानिष्ककंठ्यःसुवाससः॥ रमण्यःस्वर्गिणांवल्गुगतिलीलावलोकनैः॥ ७ ॥ ततश्चाविरभूत्साक्षाच्छ्रीरमाभगवत्परा॥ रंजयंतीदिशःकांत्याविद्युत्सौदामनीयथा॥ ८॥ तस्यांचक्रुःस्पृहां सर्वेससुरासुरमानवाः॥रूपौदार्यवयोवर्णमहिमाक्षिप्तचेतसः ॥ ९॥ तस्याआसनमान्येमहेंद्रोमहद्भुत म्॥ मूर्तिमत्यःसरिच्छ्रेष्ठाहेमकुंभैर्जलंशुचि॥ १० ॥ आभिषेचनिकाभूमिराहरत्सकलौषधीः ॥ गावःपंचप वित्राणिवसंतोमधुमाधवौ॥ ११ ॥ ऋषयःकल्पयांचक्रुरभिषेकंयथाविधि ॥ जगुर्भद्राणिगंधर्वानट्यश्चन नृतुर्जगुः॥ १२ ॥

थापूर्वंसंपत्प्राप्तिमसुराणांचतद्विपर्ययंवक्तुमभिषेकादिमहोत्सवपूर्वकंब्रह्मादिपरिहारेणभगवत्प्राप्तिप्रकारमाह तस्याआसनमित्यादिनाअथा सीद्वारुणीत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ १० ॥ आभिषेचनिकाःअभिषेकोचिताः पंचपवित्राणिपंचगव्यानि मधुमाधवौचैत्रवैशाखभवंफलपु ष्पादि पाठांतरेऽपिद्वंद्वैक्येसएवार्थः मधुमासेभवंमध्वितिवा ॥ ११ ॥ अभिषेकमभिषेकोचितंविधिम् नट्यःनटानांस्त्रियः ॥ १२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

शंखवेणुवीणाश्चव्यनादयन् तुमुलोनिःस्वनोयेषांतान्मृदंगादीन् ॥ १३ ॥ १४ ॥१५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ पदमाश्रयम् ध्रुवंनित्यंअव्यभिचारिणोनित्याःसंतोगुणायस्मिंस्तंनान्वविंदत क्वचित्कस्यचिद्दोषस्यसद्भावात् ॥ १९ ॥ तदेवाह ननूमितित्रिभिः मन्युनिर्जयोनास्तिदुर्वासः

मेघान्मृदंगपणवमुरजानकगोमुखान् ॥ व्यनादयन्शंखवेणुवीणास्तुमुलनिःस्वनान् ॥ १३ ॥ ततोऽभिषिषिचुर्देवींश्रियंपद्मकरांसतीम् ॥ दिग्गिभाःपूर्णकलशैःसूक्तवाक्यैर्द्विजेरितैः ॥ १४ ॥ समुद्रःपीतकौशेयवाससीसमुपाहरत् ॥ वरुणःस्रजंवैजयंतींमधुनामत्तषट्पदाम् ॥ १५ ॥ भूषणानिविचित्राणिविश्वकर्माप्रजापतिः ॥ हारंसरस्वतीपद्ममजोनागाश्चकुंडले ॥ १६ ॥ ततःकृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजंनदद्विरेफांपरिगृह्यपाणिना ॥ च चालवक्त्रंसुकपोलकुंडलंसव्रीडहासंदधतीसुशोभनम् ॥ १७ ॥ स्तनद्वयंचातिकृशोदरीसमंनिरंतरंचंदनकुंकुमोक्षितम् ॥ ततस्ततोनूपुरवल्गुसिंजितैर्विसर्पतीहेमलतेवसाबभौ ॥ १८ ॥ विलोकयंतीनिवरवद्यमात्मनः पदंध्रुवंचाव्यभिचारिसद्गुणम् ॥ गंधर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषुनान्वविंदत ॥ १९ ॥ नूनंतपोयस्यनमन्युनिर्जयोज्ञानंक्वचित्तच्चनसंगवर्जितम् ॥ कश्चिन्महांस्तस्यनकामनिर्जयःसईश्वरःकिंपरतोव्यपाश्रयः ॥ २० ॥ धर्मःक्वचित्तत्रनभूतसौहृदंत्यागःक्वचित्तत्रनमुक्तिकारणम् ॥ वीर्यंनपुंसोऽस्यजवेगनिष्कृतंनहि द्वितीयोगुणसंगवर्जितः ॥ २१ ॥

प्रभृतिषु गुरुशुक्रादिषुसंगवर्जितंज्ञानंनास्ति महत्त्वेऽपिब्रह्मसोमादौनकामनिर्जयः परतोव्यपाश्रयःपरापेक्षइंद्रादिः सकिमीश्वरः ॥ २० ॥ नभूतसौहृदंपरशुरामादिषु नमुक्तिकारणंत्यागःशिबिप्रभृतिषु पुंसःकार्तवीर्यादेर्वीर्यमस्ति अजवेगनिष्कृतंकालवेगेनपरिहृतंतुनभवति गुणसंगवर्जितःसनकादिर्द्वितीयोममवरोनहि समाधिनिष्ठत्वात् ॥ २१ ॥

चिरायुष्यपिमाकं- ीलमंगलंनास्ति इंद्रियदमनशीलत्वात् क्वचित्तदप्यस्तिहिरण्यकशिपुप्रभृतौ आयुषःस्थैर्यंनवेद्यंदुर्ज्ञातं भगवद्वेषेणाकस्मादेवमृत्युसंभवात् यत्रकुत्रचश्रीरुद्रे मार्कंडेयादिवदिंद्रियदमनाद्यभावात्शीलमंगलंचायुर्निश्चयश्चेत्युभयमस्तिनचान्यःपूर्वोक्तःकश्चिद्दोषस्तथाऽपिसोऽप्यमंगलःश्मशानवासाद्यमंगलचेष्टितः श्रीमुकुंदंलक्षीकृत्याह कश्चेति कश्चित्सुमंगलोनिरवद्यश्चसतुमांनहिकांक्षते आत्मारामत्वात् ॥ २२ ॥ एवंविमृश्यरमानिरपेक्षमपिमुकुंदमेववरंवव्रे तत्कि अव्यभिचारिभिःसद्भिर्धर्मज्ञानादिभिर्गुणैर्निजैकाश्रयतयाचनैरपेक्ष्येणवरंसर्वोत्तमं तत्रहेतुः अगुणाश्रयंप्रकृतिगुणातीतं पाठांतरेप्ययमेवार्थः अतएवस्वत्यईप्सितं किंच सर्वैर्गुणैरणिमादिभिरपेक्षितंदृतं

क्वचिच्चिरायुर्नहिशीलमंगलंक्वचित्तदप्यस्तिनवेद्यमायुषः ॥ यत्रोभयंकुत्रचसोऽप्यमंगलःसुमंगलःकश्चन कांक्षतेहिमाम्॥ २२॥एवंविमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरंनिजैकाश्रयतयागुणाश्रयम्॥वव्रेवरंसर्वगुणैरपेक्षितंरमामुकुंदंनिरपेक्षमीप्सितम्॥ २३॥ तस्यांसदेशउशतींनवकंजमालांमाद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टाम्॥ तस्थौनिधायनिकटेतदुरःस्वधामसव्रीडहासविकसन्नयनेनयाता॥ २४॥ तस्याःश्रियश्चिजगतोजगतोजनन्यावक्षोनिवासमकरोत्परमंविभूतेः॥श्रीःस्वाःप्रजाःसकरुणेननिरीक्षणेनयत्रास्थितैधयतसाधिपतींश्चिलोकान्॥ २५॥ शंखतूर्यमृदंगानांवादित्राणांपृथुःस्वनः॥ देवानुगानांसस्त्रीणांनृत्यतांगायतामभूत् ॥ २६ ॥ ब्रह्मरुद्रांगिरोमुख्याःसर्वेविश्वसृजोविभुम्॥ ईडिरेऽवितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैःपुष्पवर्षिणः॥ २७ ॥

अयंभावः यद्यपिस्वयमात्मारामत्वेनान्यनिरपेक्षस्तथाऽप्याश्रिताअणिमादिसिद्धीर्यथानोपेक्षतेतद्वन्मामपिनोपेक्षेत तावतैवतत्सेवयाऽहंकृतार्थास्यांकिमन्यैःप्राकृतैरितितमेववृतवतीति ॥ २३॥ तदेवाह तस्यांसदेशेकमनीयांनवकंजमालांनिधायतदनुग्रहंप्रतीक्षमाणातूष्णींतस्थौ कथंभूतांमालां माद्यंतोयेमधुव्रतास्तेषांवरूथस्यगिराउपघुष्टांनादितांकथंभूताश्रीः सव्रीडहासेनविकसन्नयनेतेनतस्यउरःस्वधाम यातासती वक्षःप्रतीक्षमाणातस्थावित्यर्थः ॥ २४ ॥ भगवानपित्रैलोक्याभिवृद्धयेस्ववक्षस्तस्याःस्थानंददाविल्याह तस्याइति विशिष्टाभूतयो विभवायस्याः तथात्रिजगतोजनन्याःश्रियःपरमंसुस्थिरमैधयतअवर्धयत् ॥ २५ ॥ २६॥ तल्लिंगैर्विष्णुप्रतिपादकैःअवितथैर्यथार्थैः ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २८ ॥ २९ ॥ वारुणीवरुणदैवत्यंयदन्नंतन्मयीसुरा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ दीर्घौपीवरौदोर्दंडौयस्य कंबुग्रीवःशंखनाभिरिवत्रिरेखासुदत्तायी
वायस्य ॥ ३२ ॥ स्निग्धःकुंचितःकेशानामंतोयस्य ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ इज्यभाक्यज्ञभागभोक्ता अमृतेनआभृतंपरिपूर्णम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥
मिथःदैत्यानांपरस्परंकलहोत्पादनेनयोगमायायाचमोहिन्यावोऽर्थंसाधयिष्यामिअतोमाखिद्यतेत्याहेतिशेषः ॥ ३७ ॥ तदेवाह मिथइति त

श्रियाविलोकितादेवाःसप्रजापतयःप्रजाः॥ शीलादिगुणसंपन्नालेभिरेनिर्वृतिंपराम्॥ २८ ॥ निःसत्वालो
लुपाराजन्निरुद्योगागतत्रपाः॥यदाचोपेक्षितालक्ष्म्यावभूवुर्दैत्यदानवाः॥ २९॥ अथासीद्वारुणीदेवीकन्या
कमललोचना॥ असुराजगृहुस्तांवैहरेरनुमतेनते॥३०॥अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः॥उदति
ष्ठन्महाराजपुरुषःपरमाद्भुतः॥ ३१ ॥ दीर्घपीवरदोर्दंडःकंबुग्रीवोरुणेक्षणः॥ श्यामलस्तरुणःस्रग्वीसर्वाभर
णभूषितः॥ ३२ ॥ पीतवासामहोरस्कःसुमृष्टमणिकुंडलः॥ स्निग्धकुंचितकेशांतःसुभगःसिंहविक्रमः॥३३॥
अमृतापूर्णकलशंबिभ्रद्वलयभूषितः॥ सवैभगवतःसाक्षाद्विष्णोरंशांशसंभवः॥ ३४ ॥ धन्वंतरिरितिख्यात
आयुर्वेददृगिज्यभाक्॥तमालोक्यासुराःसर्वेकलशंचामृताभृतम्॥३५॥ लिप्संतःसर्ववस्तूनिकलशंतरसाऽ
हरन्॥ नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन्कलशेऽमृतभाजने॥ ३६ ॥ विषण्णमनसोदेवाहरिंशरणमाययुः॥इतितद्दैन्य
मालोक्यभगवान्भृत्यकामकृत्॥ माखिद्यतमिथोऽर्थंवःसाधयिष्येस्वमायया॥३७॥ मिथःकलिरभूत्तेषांत
दर्थेतर्षचेतसाम्॥अहंपूर्वमहंपूर्वंनत्वंनत्वमितिप्रभो॥३८॥ देवाःस्वंभागमर्हंतियेतुल्यायासहेतवः॥सत्रया
गइवैतास्मिन्नेषधर्मःसनातनः॥३९॥इतिस्वान्प्रत्यषेधन्वैदैतेयाजातमत्सराः॥ दुर्बलाःप्रबलान्राजन्गृहीत
कलशान्मुहुः॥ ४० ॥ एतस्मिन्नंतरेविष्णुःसर्वोपायविदीश्वरः॥ योषिद्रूपमनिर्देश्यंदधारपरमाद्भुतम्॥४१॥

र्षःकामस्तद्युक्तानिचेतांसियेषां इत्येवंसमबलानांकलिरभूत् ॥ ३८ ॥ दुर्बलानांत्वाक्रोशप्रकारमाह देवाइतिद्वाभ्यां येदेवास्तुल्येनायासेनहे
तवःसाधकाः तुल्यायासोहेतुश्चधनादिर्येषामितिवा सत्रयागेयथासर्वेषांसमंफलंतद्वत् तथाचश्रुतिः ऋद्धिकामाःसत्रमासीरन्निति येयजमा
नास्तेऋत्विजइतिच ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तद्रूपंवर्णयति पंचभिः प्रेक्षणीयमुत्पलमिवश्यामं सर्वेष्ववयवेषुसुंदरं समानयोःकर्णयोराभरणेयस्मिन् सुकपोलंचतदुल्कटनासिकंचआनंनयस्मिन् ॥ ४२ ॥ नवयौवननिर्वृत्तयोस्तनयोःभारेणचकृशमुदरंयस्मिन् ॥ ४३ ॥ सुष्ठुग्रीवायस्मिन्कंठेआभरणंयस्मिंस्तच्चतच्च शोभनाग्रीवायेनतत्कंठाभरणंयस्मिन्निति वा सुभुजयोरंगदाभ्यांभूषितम् ॥ ४४ ॥ विरजांबरेणसंवीतोनितंबएवद्वीपोविशालत्वात्तत्रशोभायस्यास्तयाकांच्याप्रकर्षेणविलसत्वल्गुयथाभवत्येवंचलतोश्चरणयोर्नूपुरेयस्मिन् ॥ ४५ ॥ सव्रीडेनस्मितेनसहविक्षिप्ताकंपिताभ्रूस्तस्याविलासेनसहयान्यवलोकितानितैर्दैत्ययूथपानांचेतस्युद्भुःकाममुद्दीपयन् ॥ ४६ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७॥

प्रेक्षणीयोत्पलश्यामंसर्वावयवसुंदरम् ॥ समानकर्णाभरणंसुकपोलोन्नसाननम् ॥ ४२ ॥ नवयौवननिर्वृत्तस्तनभारकृशोदरम् ॥ सुखामोदानुरक्तालिझंकारोद्विग्नलोचनम् ॥ ४३ ॥ बिभ्रत्स्वकेशभारेणमालामुत्फुल्लमल्लिकाम् ॥ सुग्रीवकंठाभरणंसुभुजांगदभूषितम् ॥ ४४ ॥ विरजांबरसंवीतनितंबद्वीपशोभया ॥ कांच्याप्रविलसद्दुकूलचलच्चरणनूपुरम् ॥ ४५ ॥ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः ॥ दैत्ययूथपचेतस्युकाममुद्दीपयन्मुहुः ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच तेऽन्योन्यतोऽसुराःपात्रंहरंतस्त्यक्तसौहृदाः ॥ क्षिपंतोदस्युधर्माणआयांतींददृशुःस्त्रियम् ॥ १ ॥ अहोरूपमहोधामअहोअस्यानवंवयः ॥ इतितेतामभिद्रुत्यपप्रच्छुर्जातहृच्छयाः ॥ २ ॥ कात्वंकंजपलाशाक्षिकुतोवाकिंचिकीर्षसि ॥ कस्यासिवदवामोरुभ्रंतीवमनांसिनः ॥ ३ ॥ नवयंत्वाऽमरैर्दैत्यैःसिद्धगंधर्वचारणैः ॥ नास्पृष्टपूर्वांजानीमोलोकेशैश्वकुतोनृभिः ॥ ४ ॥ नूनंत्वंविधिनासृष्टाःप्रेषिताऽसिशरीरिणाम् ॥ सर्वेंद्रियमनःप्रीतिंविधातुंसघृणेनकिम् ॥ ५ ॥ नवमेमोहितैर्दैत्यैरर्पितेऽमृतभाजने ॥ तद्वंचनेनदेवेभ्योऽमृतंदत्तंतयेर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ अहोरूपंसौंदर्यंधामद्युतिः इतिवदंतःकात्वमित्यादिपप्रच्छुः ॥ २ ॥ मथ्नंतीवक्षोभयंतीव ॥ ३ ॥ कस्यासीत्ययुक्तमुक्तमस्माभिर्यतस्त्वंनकेनचिद्भुक्तपूर्वेत्याहुः नेतिद्वाभ्यां त्वात्वाममरादिभिरस्पृष्टपूर्वांनजानीमइतिनअपितुजानीमएव ॥ ४ ॥ आस्तामिदंत्वद्दर्शनंत्वीश्वरेणैवसंपादितमित्याहुः नूनमिति सर्वेंद्रियाणांचमनसश्चप्रीतिंविधातुंसघृणेनप्रेषिताऽसि किंवायदृच्छयागतासिनैवंनूनंप्रेषितैवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ६ भेदोवियद्दोयथानभवेत्तथा ॥ ७ ॥ ८ ॥ संगताःअनुस्तताः ॥ ९ ॥ हेसुरद्विषः ॥ १० ॥ भावेनकेनाप्यभिप्रायेणगंभीरंयथाभवत्ये वंजहसुः ॥ ११ ॥ ईषत्स्मितेनशोभायस्याःतयामयाकृतंसाधुवाअसाधुयद्यभ्युपेतअंगीकुरुततर्हिविभजे ॥ १२ ॥ असुरपुंगवाःदैत्यश्रेष्ठाः प्रमाणमियत्तामजानंतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ यथोपजोषंयथाप्रीति अहतस्यलक्षणं अहतंयंत्रनिर्मुक्तमुक्तंवासःस्वयंभुवा शस्तंतन्मांगलिकेषु

सात्वंनःस्पर्धमानानामेकवस्तुनिमानिनि ॥ ज्ञातीनांबद्धवैराणांशंविधत्स्वसुमध्यमे ॥ ६ ॥ वयंकश्यपदा
यादाभ्रातरःकृतपौरुषाः ॥ विभजस्वयथान्यायंनैवभेदोयथाभवेत् ॥ ७ ॥ इत्युपामंत्रितोदैत्यैर्मायायोषिद्व
पुर्हरिः ॥ प्रहस्यरुचिरापांगैर्निरीक्षन्निदमब्रवीत् ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच कथंकश्यपदायादाःपुंश्चल्यांम
यिसंगताः ॥ विश्वासंपंडितोजातुकामिनीषुनयातिहि ॥ ९ ॥ सालावृकाणांस्त्रीणांचस्वैरिणीनांसुरद्विषः ॥
सख्यान्याहुरनित्यानिनूनंनूनंविचिन्वताम् ॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच इतितेक्ष्वेलितैस्तस्याआश्वस्तमनसोऽ
सुराः ॥ जहसुर्भावगंभीरंददुश्चामृतभाजनम् ॥ ११ ॥ ततोगृहीत्वाऽमृतभाजनंहरिर्वभाषईषत्स्मितशोभया
गिरा ॥ यद्यभ्युपेतकृचसाध्वसाधुवाकृतंमयावोविभजेसुधामिमाम् ॥ १२ ॥ इत्यभिव्याहृतंतस्याआक
र्ण्यासुरपुंगवाः ॥ अप्रमाणविदस्तस्यास्तत्तथेत्यन्वमंसत ॥ १३ ॥ अथोपोष्यकृतस्नानाहुत्वाचहविषाऽन
लम् ॥ दत्वागोविप्रभूतेभ्यःकृतस्वस्त्ययनाद्विजैः ॥ १४ ॥ यथोपजोषंवासांसिपरिधायाहतानिते ॥ कुशेषुप्रा
विशन्सर्वेप्रागग्रेष्वभिभूषिताः ॥ १५ ॥ प्राङ्मुखेषूपविष्टेषुसुरेषुदितिजेषुच ॥ धूपामोदितशालायांजुष्टायां
माल्यदीपकैः ॥ १६ ॥ तस्यांनरेंद्रकरभोरुरुशद्दुकूलश्रोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाक्षी ॥ साकूजतीकनकनू
पुरसिंजितेनकुंभस्तनीकलशपाणिरथाविवेश ॥ १७ ॥

तावन्मात्रेणसर्वदा प्रागग्रेषुकुशेषुविविशुः ॥ १५ ॥ धूपैरामोदितायांसुरभीकृतायांशालायाम् ॥ १६ ॥ अथतस्यांशालायांहेनरेंद्रसाकलशपाणिराविवेश कथंभूता मणिबंधादाकनि
ष्ठंकरस्यकरभोबहिः करभसदृशौसुवृत्ताऽरूरुयस्याःसा उशत्कमनीयंदुकूलंयस्मिंस्तेनश्रोणीतटेनविशालयाश्रोण्याअलसामंदागतिर्यस्याः
पाठांतरेकरभसदृशयोरूर्वोर्लसद्दुकूलंयस्याःसाचासौश्रोणीतटेनअलसगतिश्च मंदेनविह्वलेअक्षिणीयस्याः ॥ १७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तांश्रियःसर्वांसंवीक्ष्यदेवासुराःसंमुमुहुः कथंभूतां कनकमयेकुंडलेयस्याःसाचासौचारवःकर्णादयोयस्याःसाचतां विगलितःस्रस्तःस्तनपट्टि
कायाअंतोयस्याः ॥ १८ ॥ एवंतान्मोहयित्वायत्कृतवांस्तदाह त्रिभिः असुराणांसुधादानंसर्पाणांक्षीरदानमिवदुर्नयमन्याय्यंमत्वातांसुधांने
भ्योनव्यभजत् अयंभावः दैत्यैर्मदीयंसाध्वसाधुवासर्वमनुमतमेवातोमद्भक्तान्देवानेवसुधांपाययिष्यामि किंचतैर्यथान्यायंविभजस्वेत्युक्तन
चैतेभ्योजात्यैवक्रूरेभ्योदानंन्याय्यमतस्तेभ्यःसुधांनदद्यामिति ॥ १९ ॥पंक्तीःपृथक्कृविविक्ताःकल्पयित्वाविधाय तासुपंक्तिषुस्वेषुस्वेषुतत्सजाती

तांश्रीसखींकनककुंडलचारुकर्णनासाकपोलवदनांपरदेवताख्याम्॥ संवीक्ष्यसंमुमुहुरुत्स्मितवीक्षणेनदे
वासुराविगलितस्तनपट्टिकांताम्॥१८॥असुराणांसुधादानंसर्पाणामिवदुर्नयम्॥मत्वाजातिनृशंसानांन
तांव्यभजदच्युतः ॥ १९ ॥ कल्पयित्वापृथक्पंक्तीरुभयेषांजगत्पतिः॥ तांश्चोपवेशयामासस्वेषुस्वेषुचपंक्ति
षु॥२०॥दैत्यान्गृहीतकलशोवंचयन्नुपसंचरैः॥ दूरस्थान्पाययामासजरामृत्युहरांसुधाम्॥ २१ ॥ तेपालय
तःसमयमसुराःस्वकृतंनृप ॥ तूष्णीमासन्कृतस्नेहाःस्त्रीविवादजुगुप्सया॥ २२ ॥ तस्यांकृतातिप्रणयाःप्रणया
पायकातराः॥ बहुमानेनचाबद्धानोचुःकिंचनविप्रियम् ॥ २३ ॥ देवलिंगप्रतिच्छन्नःस्वर्भानुर्देवसंसदि॥
प्रविष्टःसोममपिबच्चंद्रार्काभ्यांचसूचितः॥ २४॥ चक्रेणक्षुरधारेणजहारपिबतःशिरः॥ हरिस्तस्यकबंधस्तु
सुधयाऽप्लावितोऽपतत्॥ २५॥ शिरस्त्वमरतांनीतमजोग्रहमचीकृपत्॥ यस्तुपर्वणिचंद्रार्कावभिधावतिवै
रधीः॥ २६॥ पीतप्रायेऽमृतेदेवैर्भगवान्लोकभावनः॥ पश्यतामसुरेंद्रणांस्वरूपंजगृहेहरिः॥ २७ ॥

येषु तांश्चअसुरानपिप्रतारणार्थमेवोपवेशयामास ॥ २० ॥ उपसंचरैःबहुमानप्रियवाक्यादिनातांनतिक्रम्यातिक्रम्यगमनैर्दूरस्थानपिदेवान्
॥ २१ ॥ तयाकृतःस्नेहोयेषु स्त्रियासहविवादस्यजुगुप्सया ॥ २२ ॥ कृतःअतिप्रणयःस्नेहोयैःप्रणयापायेनकातराःभीताःएतेतावत्कृपणाः
पूर्वंकिंचित्पिबंतुयूयंतुधीराःक्षणंप्रतिक्षध्वमित्यादिबहुमानेनआबद्धाःनियंत्रिताः समयपालनादिभिःषड्भिरैतैःकारणैःअप्रियंकिंचिदपिनोचुः
किंतुतूष्णीमासन् ॥ २३ ॥ देवपंक्तौचंद्रार्कयोर्मध्येप्रविष्टःसोममम्रतमपिबत् ॥ २४ ॥ हरिस्तस्यशिरोजहार अप्लावितःअसंस्पृष्टः ॥ २५ ॥
यहंसूर्यादिवद्बहत्वाधिकारिणम् ॥ २६ ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हरिभक्तानामेवोद्यमःफलतिनान्येषामित्येवमाख्यानतात्पर्यमाह एवमिति समादेशादयोयेषां हेतुर्मंदरादिःअर्थःसमुद्रेक्षिप्तंवीरुधादि विविधःकल्पःफलंकेषांचिज्जातंकेषांचिन्नेतिवैचित्र्येतेषां फलवैषम्यवंतोबभूवुरित्यर्थः तदेवाह तत्रतेषुयस्यपादपंकजरजःश्रयणाद्देवाअमृतफलमापुःसएवसेव्यइत्यर्थः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् ॥ २८ ॥ एतदेवोपपादयति यदिति असुःप्राणः वसुधनं प्राणादिभिर्देहात्मजादिषुनृभिर्यत्युज्यतेप्रयुज्यते देहाद्यर्थंयक्रियतइत्यर्थः तदसत्व्यर्थंभवति कुतः पृथक्कात्भेदाश्रयत्वात् शाखानिषेचनवत्तैरेवप्राणादिभिरीश्वरोद्देशेनयक्रियतेतत्तुसत्महाफलंभवति अपृथक्कात् ईश्वरस्यसर्वत्रानुगतत्वात् तत्रदृष्टांतः यत्तरोर्मूलनिषेचनंतद्यथासर्वस्यस्कंधशाखादेरपिभवतीति

एवंसुरासुरगणाःसमदेशकालहेत्वर्थकर्ममतयोऽपिफलेविकल्पाः ॥ तत्रामृतंसुरगणाःफलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजःश्रयणान्नदैत्याः॥ २८॥यद्युज्यतेऽसुवसुकर्ममनोवचोभिर्देहात्मजादिषुनृभिस्तदसत्पृथक्कात्॥ तैरेवसद्भवतियक्रियतेऽपृथक्कात्सर्वस्यतद्भवतिमूलनिषेचनंयत्॥ २९ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणे अष्टमस्कंधेअमृतमथनेनवमोध्यायः॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच इतिदानवदैतेयानाविंदन्नमृतंनृप॥ युक्ताःकर्मणियत्ताश्चवासुदेवपराङ्मुखाः॥ १ ॥साधयित्वाऽमृतंराजन्पाययित्वास्वकान्सुरान्॥ पश्यतांसर्वभूतानांययौगरुडवाहनः॥ २ ॥ सपत्नानांपरामृद्धिंदृष्ट्वातेदितिनंदनाः ॥ असृष्यमाणाउत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यतायुधाः॥ ३ ॥ ततःसुरगणाःसर्वेसुधयापीतयैधिताः॥ प्रतिसंयुयुधुःशस्त्रैर्नारायणपदाश्रयाः ॥ ४ ॥ तत्रदैवासुरोनामरणः परमदारुणः ॥ रोधस्युदन्वतोराजंस्तुमुलोरोमहर्षणः॥ ५ ॥ तत्रान्योन्यंसपत्नास्तेसंरब्धमनसोरणे॥ समासाद्यासिभिर्बाणैर्निजघ्नुर्विविधायुधैः॥ ६ ॥

यद्वाल्यङ्लोपेपंचम्यौ पृथक्कंपर्यालोच्यभेददृष्ट्यादेहाद्युद्देशेनयक्रियतेतदसत् अपृथक्कंपर्यालोच्यईश्वरदृष्ट्यातैरेवतेष्वेवचयक्रियतेततत्सद्भवतीति शेषंसमानम् ॥ २९॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांनवमोऽध्यायः॥ ९॥ ॥७॥ ॥ दशमेमत्सरादैत्यैरारब्धेतुमृधेसुरैः ॥ दैत्यमायाविषण्णेषुदेवेष्वाविर्बभौहरिः ॥ १ ॥ तदेवममृतावाप्तिर्नाभक्तानामितीरितम् ॥ भक्तमत्सरतःप्राणहानिःपुनरुदीर्यते ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥४ ॥ रणःसंग्रामः उदन्वतःसमुद्रस्यरोधसितीरेबभूव ॥ ५ ॥ अन्योऽन्यंसमासाद्यनिजघ्नुः ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ चित्रध्वजपटादिभिश्चवीराणांमालाभिश्चराजभिर्देवदानववीराणांध्वजिन्यौयादसांमालाभिःसाग
राविवरेजतुरितित्रयाणामन्वयः यादोभिरितिवा सितैरमलैरातपत्रैश्च बार्हैश्चामरैश्चव्यजनैः ॥ १३ ॥ वातेनोद्धूतैरुत्तरीयैरुष्णीषैश्चसूर्यर

शंखतूर्यमृदंगानांभेरीडमरिणांमहान् ॥ हस्त्यश्वरथपत्तीनांनदतांनिःस्वनोऽभवत् ॥ ७ ॥ रथिनोरथिभिस्त
त्रपत्तिभिःसहपत्तयः ॥ हयाहयैरिभाश्चेभैःसमसज्जंतसंयुगे ॥ ८ ॥ उष्ट्रैःकेचिदिभैःकेचिदपरेयुयुधुःखरैः ॥ के
चिद्वौरस्गैर्ऋक्षैर्द्वीपिभिर्हरिभिर्भटाः ॥ ९ ॥ गृध्रैःकंकैर्बकैरन्येश्येनभासैस्तिमिंगिलैः ॥ शरभैर्महिषैःखड्गै
र्वृषैर्गवयारुणैः ॥ १० ॥ शिवाभिराखुभिःकेचित्कृकलासैःशशैर्नरैः ॥ बस्तैरेकेकृष्णसारैर्हंसैरन्येचसूकरैः
॥ ११ ॥ अन्येजलस्थलखगैःसत्वैर्विकृतविग्रहैः ॥ सेनयोरुभयोराजन्विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः ॥ १२ ॥ चित्र
ध्वजपटैराजन्नातपत्रैःसितामलैः ॥ महाधनैर्वज्रदंडैर्व्यजनैर्बार्हचामरैः ॥ १३ ॥ वातोद्धूतोत्तरीष्णीषैरर्चिर्भि
र्वर्मभूषणैः ॥ स्फुरद्भिर्विशदैःशस्त्रैःसुतरांसूर्यरश्मिभिः ॥ १४ ॥ देवदानववीराणांध्वजिन्यौपांडुनंदन ॥ रेज
तुर्वीरमालाभिर्यादसामिवसागरौ ॥ १५ ॥ वैरोचनोबलिःसंख्येसोऽसुराणांचमूपतिः ॥ यानंतैहायसंनाम
कामगंमयनिर्मितम् ॥ १६ ॥ सर्वसांग्रामिकोपेतंसर्वाश्चर्यमयंप्रभो ॥ अप्रतर्क्यमनिर्देश्यंदृश्यमानमद
र्शनम् ॥ १७ ॥ आस्थितस्तद्विमानाग्र्यंसर्वानीकाधिपैर्वृतः ॥ वालव्यजनछत्राग्र्यैरेजेचंद्रइवोदये ॥ १८ ॥ त
स्यासन्सर्वतोयानैर्यूथानांपतयोऽसुराः ॥ नमुचिःशंबरोबाणोविप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९ ॥ द्विमूर्धाकालना
भोऽथप्रहेतिर्हेतिरिल्वलः ॥ शकुनिर्भूतसंतापोवज्रदंष्ट्रोविरोचनः ॥ २० ॥ हयग्रीवःशंकुशिराःकपिलोमेघदुं
दुभिः ॥ तारकश्चक्रदृक्शुंभोनिशुंभोजंभउत्कलः ॥ २१ ॥ अरिष्टोऽरिष्टनेमिश्चमयश्चत्रिपुराधिपः ॥ अन्येपौ
लोमकालेयानिवातकवचादयः ॥ २२ ॥

श्मिभिःसुतरांस्फुरद्भिः ॥ १४ ॥ १५ ॥ असुराणांयाचमूस्तस्याःपतिःसबलिर्यानमास्थितः ॥ १६ ॥ १७ ॥ उदयेउदयगिरिशिखरेस्थित
श्चंद्रइवविरेजइतित्रयाणामन्वयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अलब्धभागाःसोमस्यकेवलंक्लेशभागिनः॥ सर्वएतेरणमुखेबहुशोनिर्जितामराः ॥ २३ ॥ सिंहनादान्विमुंचंतःशंखान्दध्मुर्महारवान्॥ दृष्ट्वासपत्नानुत्सिक्तान्बलभिल्कुपितोभृशम् ॥ २४ ॥ ऐरावतंदिक्करिणमारूढः शुशुभेस्वराट् ॥ यथास्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्पतिः ॥ २५ ॥ तस्यासन्सर्वतोदेवानानावाहध्वजायुधाः ॥ लोकपालाःसहगणैर्वाय्वग्निवरुणादयः ॥ २६ ॥ तेऽन्योऽन्यमभिसंस्तृत्यक्षिपंतोमर्मभिर्मिथः॥ आह्वयंतो विशंतोऽग्रेययुधुर्द्वंद्वयोधिनः॥ २७॥ युयोधबलिरिंद्रेणतारकेणगुहोऽस्यत ॥ वरुणोहेतिनाऽयुध्यन्मित्रोराजन्प्रहेतिना॥ २८॥ यमस्तुकालनाभेनविश्वकर्मामयेनवै ॥ शंबरोयुयुधेत्वष्ट्रासवित्रातुविरोजनः॥ २९॥ अपराजितेननमुचिरश्विनौवृषपर्वणा ॥ सूर्योबलिसुतैर्देवोबाणज्येष्ठैःशतेनच ॥ ३० ॥ राहुणाचतथासोमःपुलोम्नायुयुधेऽनिलः॥ निशुंभशुंभयोर्देवीभद्रकालीतरस्विनी ॥ ३१ ॥ वृषाकपिस्तुजंभेनमहिषेणविभावसुः॥ इल्वलःसहवातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदम ॥ ३२ ॥ कामदेवेनदुर्मर्षउत्कलोमात्रभिःसह ॥ बृहस्पतिश्चोशनासानरकेणशनैश्चरः॥ ३३ ॥ मरुतोनिवातकवचैःकालेयैर्वसवोऽमराः ॥ विश्वेदेवास्तुपौलोमैरुद्राःक्रोधवशैःसह ॥ ३४ ॥ तएवमाजावसुराःसुरेंद्राद्वंद्वेनसंहत्यचयुद्ध्यमानाः ॥ अन्योऽन्यमासाद्यनिजघ्नुरोजसाजिगीषवस्तीक्ष्णशरासितोमरैः ॥ ३५ ॥ भुशुंडिभिश्चक्रगदर्ष्टिपट्टिशैःशक्त्युल्मुकैःप्रासपरश्वधैरपि॥ निस्त्रिंशभल्लैःपरिघैःसमुद्गरैःसभिंदिपालैश्चशिरांसिचिच्छिदुः ॥ ३६ ॥

द्वंद्वान्येवाह युयोधेतिसप्तभिः अस्यतआस्यत्अयुद्ध्यतेत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ सूर्योदेवएकएवशतेनबलिसुतैःबाणोज्येष्ठोयेषांतैः ॥ ३० ॥ निशुंभशुंभाभ्यांदेवी ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आरोहंतीत्यारोहास्तैःसहिताअन्येचवाहाः पूर्वंतुकेवलंगजादयउक्ताः कथंभूताः निकृत्तावाङ्घ्रादयोयेषां छिन्नानिध्वजादीनियेषांते ॥ ३७ ॥ तेषांदेवादीनांपदाघातैरथांगैश्चचूर्णितादायोधनाद्रणभूमेरुत्थितोरेणुर्दिशःखंद्युमणिंचसूर्यंछादयंस्तदैवखादेन्यवर्तत कथंभूतात् असृक्स्रुतिभिःरक्तक्षरणैःपरिप्लुतात् यद्वा परिप्लवनाद्धेतोर्न्यवर्तत भावेक्तः रक्तधाराणांतत्पर्यंतमुच्छलनादित्यर्थः प्रथमांतपाठेरेणोर्विशेषणम् ॥ ३८ ॥ शिरोभिर्महाभुजैश्चकरभसदृशैरूरुभिश्चसारणभूः प्रकर्षेणआस्तृतासतीबभौ कथंभूतैःशिरोभिः उद्भूतानिउत्पतितानिकिरीटानिकुंडलानि

गजास्तुरंगाःसरथाःपदातयःसारोहवाहाविविधाविखंडिताः॥ निकृत्तवाङ्घ्रिशिरोधरांघ्रयश्छिन्नध्वजेष्वासतनुत्रभूषणाः॥ ३७॥ तेषांपदाघातरथांगचूर्णितादायोधनादुल्बणउत्थितस्तदा॥ रेणुर्दिशःखंद्युमणिंच छादयन्न्यवर्ततासृक्स्रुतिभिःपरिप्लुतात्॥ ३८॥ शिरोभिरुद्भूतकिरीटकुंडलैःसंरंभदृग्भिःपरिदष्टदच्छदैः॥ महाभुजैःसाभरणैःसहायुधैःसाप्रास्तृताभूःकरभोरुभिर्बभौ॥ ३९॥ कबंधास्तत्रचोत्पेतुःपश्यंतःस्वशिरोऽक्षिभिः॥ उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतोभटान्मृधे॥ ४०॥ बलिर्महेंद्रंदशभिस्त्रिभिरैरावतंशरैः॥चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकेनारोहमार्छयत्॥ ४१॥ सतानापततःशक्रस्तावद्भिःशीघ्रविक्रमः॥ चिच्छेदनिशितैर्भल्लैरसंप्राप्तान् हसन्निव॥ ४२॥ तस्यकर्मोत्तमंवीक्ष्यदुर्मर्षःशक्तिमाददे॥ तांज्वलंतींमहोल्काभांहस्तस्थामच्छिनद्धरिः॥ ४३॥ ततःशूलंततःप्रासंततस्तोमरमृष्टयः॥ यद्यच्छस्त्रंसमादद्यात्सर्वंतदच्छिनद्बिभुः॥ ४४॥ ससर्जाथासुरींमायामंतर्धानगतोऽसुरः॥ ततःप्रादुरभूच्छैलःसुरानीकोपरिप्रभो॥ ४५॥ ततोनिपेतुस्तरवोदह्यमानादवाग्निना॥ शिलाःसटंकशिखराश्चूर्णयंत्योद्विषद्बलम्॥ ४६॥

चयेभ्यस्तैःसंरंभयुक्तादृशोयेषुतैः परिदष्टादच्छदाओष्ठायेषुतैः॥ ३९॥ पतितानियानिस्वशिरांसितत्रत्यैरक्षिभिस्तैःपश्यंतइत्यर्थः उद्यतान्यायुधानियैस्तैर्दोर्दंडैर्युक्ताः ॥ ४० ॥ वाहान्ऐरावतपादरक्षकान् आरोहंगजयंतारमार्छयत्विव्याध ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दुर्मर्षःअसहनोबलिः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ टंकवत्तीक्ष्णायैःशिखरैःसहिताः ॥ ४६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ स्तनयित्नवश्चअंगारान्मुमुचुरित्यनुषंगः ॥ ४९ ॥ अधाक् आर्षः अधाक्षीदित्यर्थः ॥ ५० ॥ उद्भूतैस्तरंगैरावर्तैश्चभीषणः ॥ ५१ ॥ एवमन्यैश्चदैत्यैःसृज्यमानासु ॥ ५२ ॥ यत्रयदा तत्रतदा तैर्ध्यातःसन् ॥ ५३ ॥ अष्टौआयुधयुक्ताबाहवोयस्य श्रीश्चकौस्तुभश्चअनर्घ्यकिरीटंचकुंडलेच उल्लसंतिश्रीकौस्तुभादीनियस्मिन् ॥ ५४ ॥ असुराणांकूटकर्ममंत्रादिप्रयोगस्तस्माज्जाताः महिनामहिम्ना हरेः

महोरगाःसमुत्पेतुर्दंदशूकाःसदश्चिकाः॥ सिंहव्याघ्रवराहाश्चमर्दयंतोमहागजान्॥ ४७ ॥ यातुधान्यश्चश
तशःशूलहस्ताविवाससः॥ छिंधिभिंधीतिवादिन्यस्तथारक्षोगणाःप्रभो॥ ४८ ॥ ततोमहाघनाव्योम्निगंभी
रपरुषस्वनाः ॥ अंगारान्मुमुचुर्वातैराहताःस्तनयित्नवः ॥ ४९ ॥ सृष्टोदैत्येनसुमहान्वह्निःश्वसनसारथिः ॥
सांवर्तकइवात्युग्रोविबुद्धध्वजिनीमधाक्॥ ५० ॥ ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्रत्यदृश्यत ॥ प्रचंडवातैरुद्भूततरं
गावर्तभीषणः ॥ ५१ ॥ एवंदैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभीषणैः॥ सृज्यमानासुमायासुविषेदुःसुरसैनिकाः
॥ ५२ ॥ नतत्प्रतिविधिंयत्रविदुरिंद्रादयोनृप॥ ध्यातःप्रादुरभूत्तत्रभगवान्विश्वभावनः॥ ५३ ॥ ततःसुपर्णां
सकृतांघ्रिपल्लवःपिशंगवासानवकंजलोचनः॥ अदृश्यताष्टायुधबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः
॥ ५४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजामायाविनेशुर्महिनामहीयसः॥ स्वप्नोयथाहिप्रतिबोधआगतेहरिस्मृ
तिःसर्वविपद्विमोक्षणम्॥ ५५ ॥ दृष्ट्वास्वधेगरुडवाहमिभारिवाहआविध्यशूलमहिनोदथकालनेमिः॥तल्ली
लयागरुडमूर्ध्निपतद्गृहीत्वातेनाहनन्नृपसवाहमरिंन्यधीशः॥ ५६ ॥ मालीसुमाल्यतिबलौयुधिपेततुर्यच्चक्रे
णकृत्तशिरसावथमाल्यवांस्तम् ॥ आहत्यतिग्मगदयाऽहनदंडजेंद्रंतावच्छिरोच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाग्रः
॥ ५७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेदशमोऽध्यायः॥ १० ॥

स्मृतिरेवसर्वासांविपदांमोक्षणरूपाकिमुतहरेःप्रवेशइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ इभारिवाहःसिंहवाहः अहिनोत्क्षिप्तवान् लीलयैवतद्गृहीत्वाअहनत् हे नृप ॥ ५६ ॥ यस्यचक्रेणकृत्तशिरसौपेततुस्तंतथाभूतमपिआहत्यसंघट्यअंडजेंद्रंगरुडमहनत् तंहंतुंगदामुन्निन्यइत्यर्थः आद्योहरिः ॥ ५७ ॥
इतिश्री०अष्टमेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एकादशेतुदेवेषुदैत्यघातिषुनारदः ॥ देवानवारयच्छुक्रोमृतान्दैत्यानजीवयत् ॥ १ ॥ १ ॥ उदयच्छत्उन्निन्ये ॥ २ ॥ ३ ॥ निबद्धान्यक्षीणि येषांतान्बालान्जित्वानटःकपटवृत्तिर्यथातेषांधनंहरतितथाहेमूढमायेशानस्मान्जेतुमिच्छसि ॥ ४ ॥ मत्प्रभावंश्रृण्वित्याह आरुरुक्षंति

श्रीशुकउवाच अथोसुराःप्रत्युपलब्धचेतसःपरस्यपुंसःपरमानुकंपया॥जघ्नुर्भृशंशक्रसमीरणादयस्तांस्तान्रणेयैरभिसंहताःपुरा॥ १ ॥ वैरोचनायसंरब्धोभगवान्पाकशासनः ॥ उदयच्छद्यदावज्रंप्रजाहाहेतिचुक्रुशुः॥ २ ॥ वज्रपाणिस्तमाहेदंतिरस्कृत्यपुरस्थितम् ॥ मनस्विनंसुसंपन्नंविचरंतंमहामृधे ॥ ३ ॥ नटवन्मूढमायाभिर्मायेशान्नोजिगीषसि ॥ जित्वाबालान्निबद्धाक्षान्नटोहरतितद्धनम् ॥ ४ ॥ आरुरुक्षंतिमायाभिरुल्लिस्रप्संतियेदिवम् ॥ तान्दस्यून्विधुनोम्यज्ञानपूर्वस्माच्चपदादधः ॥ ५ ॥ सोऽहंदुर्मायिनस्तेऽद्यवज्रेणशतपर्वणा॥ शिरोहरिष्येमंदात्मन्घटस्वज्ञातिभिःसह ॥ ६ ॥ बलिरुवाच संग्रामेवर्तमानानांकालचोदितकर्मणाम् ॥ कीर्तिर्जयोऽजयोमृत्युःसर्वेषांस्युरनुक्रमात् ॥ ७ ॥ तमिमंकालरशनंजनाःपश्यंतिसूरयः॥नह्यंतिनशोचंतितत्रयूयमपंडिताः॥ ८ ॥ नवयंमन्यमानानामात्मानंतत्रसाधनम् ॥ गिरोवःसाधुशोच्यानांगृह्णीमोमर्मताडनाः॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच इत्याक्षिप्यविभुंवीरोनाराचैर्वीरमर्दनः ॥ आकर्णपूर्णैरहनदाक्षेपैराहतंपुनः ॥ १० ॥ एवंनिराकृतोदेवोवैरिणातथ्यवादिना ॥ नामृष्यत्तदधिक्षेपंतोत्राहतइवद्विपः ॥ ११ ॥ प्राहरत्कुलिशंतस्माअमोघंपरमर्दनः ॥ सयानोन्यपतद्भूमौछिन्नपक्षइवाचलः ॥ १२ ॥ सखायंपतितंदृष्ट्वाजंभोबलिसखःसुहृत् ॥ अभ्ययात्सौहृदंसख्युर्हतस्यापिसमाचरन् ॥ १३ ॥

आरोढुमिच्छंति येचउत्सिस्रप्संतिउल्लंघयितुमिच्छंति मोक्षमिच्छंतीत्यर्थः अधोविधुनोमिपातयामि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ कालरशनंकालयंत्रितं अतोनह्यंति तत्रएवंविवेकेयूयमपंडिताअनिपुणाः ॥ ८ ॥ तत्रकीर्तिजयादौआत्मानंसाधनंमन्यमानानांवोगिरोनगृह्णीमः मर्मसुताडनंयाभिस्ताः ॥ ९ ॥ विभुंमिद्रं वीरोबलिः ॥ १० ॥ तोत्रमंकुशःतेनाहतइव ॥ ११ ॥ सयानःविमानसहितः ॥ १२ ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सासिंहवाहआसाद्यगदामुद्यम्यरंहसा ॥ जत्रावताडयच्छत्रुंगजंचसुमहाबलः ॥ १४ ॥ गदाप्रहारव्यथितो भृशंविह्वलितोगजः ॥ जानुभ्यांधरणींस्पृष्ट्वाकश्मलंपरमंययौ ॥ १५ ॥ ततोरथोमातलिनाहरिभिर्दशशतैर्वृतः ॥ आनीतोद्विपमुत्सृज्यरथमारुरुहेविभुः ॥ १६ ॥ तस्यतत्पूजयन्कर्मयंतुर्दानवसत्तम ॥ शूलेनज्वलतातंतुस्मयमानोऽहनन्मृधे ॥ १७ ॥ सेहेरुजंसुदुर्मर्षांसत्त्वमालंब्यमातलिः ॥ इंद्रोजंभस्यसंक्रुद्धोवज्रेणापाहरच्छिरः ॥ १८ ॥ जंभंश्रुत्वाहतंतस्यज्ञातयोनारदादृषेः ॥ नमुचिश्चबलःपाकस्तत्रापेतुस्त्वराऽन्वितः ॥ १९ ॥ वचोभिःपरुषैरिंद्रमर्दयंतोऽस्यमर्मसु ॥ शरैरवाकिरन्मेघाधाराभिरिवपर्वतम् ॥ २० ॥ हरीन्दशशतान्याजौहर्यश्वस्यबलःशरैः ॥ तावद्भिरर्दयामासयुगपल्लघुहस्तवान् ॥ २१ ॥ शताभ्यांमातलिंपाकोरथंसावयवंपृथक् ॥ सकृत्संधानमोक्षेणतदद्भुतमभूद्रणे ॥ २२ ॥ नमुचिःपंचदशभिःस्वर्णपुंखैर्महेषुभिः ॥ आहत्यव्यनदत्संख्येसतोयइवतोयदः ॥ २३ ॥ सर्वतःशरकूटेनशक्रंसरथसारथिम् ॥ छादयामासुरसुराःप्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः ॥ २४ ॥ अलक्षयंतस्तमतीवविह्वलाविचुक्रुशुर्देवगणाःसहानुगाः ॥ अनायकाःशत्रुबलेननिर्जिताविणिक्पथाभिन्ननवोयथाऽर्णवे ॥ २५ ॥ ततस्तुरापाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतःसाश्वरथध्वजाग्रणीः ॥ बभौदिशःखंपृथिवींचरोचयन्स्वतेजसासूर्यइवक्षपात्यये ॥ २६ ॥ निरीक्ष्यपृतनांदेवःपरैरभ्यर्दितांरणे ॥ उदयच्छद्रिपुंहंतुंवज्रंवज्रधरोरुषा ॥ २७ ॥ सतेनैवाष्टधारेणशिरसीबलपाकयोः ॥ ज्ञातीनांपश्यतांराजन्जहारजनयन्भयम् ॥ २८ ॥

र्यश्वस्यइंद्रस्य तावद्भिर्दशभिःशतैः ॥ २१ ॥ २२ ॥ आहत्यइंद्रंविद्धा ॥ २३ ॥ प्रावट्कालीनंसूर्यम् ॥ २४ ॥ वणिक्पथाः वणिजःभिन्ना नौर्येषांतेभिन्ननावइत्यर्थः ॥ २५ ॥ तुराषाडिंद्रःअश्वादिसहितोविनिर्गतःअग्रणीःसारथिः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

शोकामर्षाभ्यांयुक्तयारुषाक्रोधेनान्वितइंद्रंहंतुंपरमोद्योगंचकार ॥ २९ ॥ घंटावत्घंटाभिर्युक्तम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अतिवीर्यंवृत्रमभिनदि
ति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तथापतत्रैःपक्षैः ॥ ३४ ॥ सारमयंवीर्याधिकंत्वाष्ट्रंतपएववृत्रःसयेनवज्रेणमयाविपाटितः ॥ ३५ ॥ दंडंलगुडतुल्यंब्रह्म

नमुचिस्तद्वधंदृष्ट्वाशोकामर्षरुषान्वितः॥ जिघांसुरींद्रंनृपतेचकारपरमोद्यमम्॥२९॥ अश्मसारमयंशूलंघं
टावद्धेमभूषणम्॥प्रगृह्याभ्यद्रवत्क्रुद्धोहतोऽसीतिवितर्जयन्॥प्राहिणोद्देवराजायनिनदन्भृगराडिव॥३०॥
तदापतद्गगनतलेमहाजवंविचिच्छिदेहरिरिषुभिःसहस्रधा ॥ तमाहनन्नृपकुलिशेनकंधरेरुषाऽन्वितस्त्रिदश
पतिःशिरोऽहरत्॥ ३१ ॥ नतस्यहित्वचमपिवज्रऊर्जितोविभेदयःसुरपतिनौजसेरितः ॥ तदद्भुतंपरमतिवी
र्यवृत्रभित्तिरस्कृतोनमुचिशिरोधरत्वचा ॥ ३२ ॥ तस्माद्विद्रोऽविभेच्छत्रोर्वज्रःप्रतिहतोयतः॥ किमिदंदैव
योगेनभूतंलोकविमोहनम्॥ ३३ ॥ येनमेपूर्वमद्रीणांपक्षच्छेदःप्रजात्यये॥ कृतोनिविशतांभारैःपतत्रैःपत
तांभुवि॥ ३४ ॥ तपःसारमयंत्वाष्ट्रंवृत्रोयेनविपाटितः॥ अन्येचापिबलोपेताःसर्वास्त्रैरक्षतत्वचः॥ ३५॥ सो
यंप्रतिहतोवज्रोमयामुक्तोऽसुरेऽल्पके॥नाहंतदाददेदंडंब्रह्मतेजोऽप्यकारणम् ॥ ३६ ॥ इतिशक्रंविषीदंतमा
हवागशरीरिणी॥ नायंशुष्कैरथोनार्दैर्वधमर्हतिदानवः॥ ३७॥ मयाऽस्मैयद्वरोदत्तोमृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः॥
अतोऽन्यश्चिंतनीयस्तेउपायोमघवन्रिपोः॥ ३८॥ तांदैवींगिरमाकर्ण्यमघवान्सुसमाहितः॥ ध्यायन्फेन
मथापश्यदुपायमुभयात्मकम्॥३९॥नशुष्केणनचार्द्रेणजहारनमुचेःशिरः॥ तंतुष्टुवुर्मुनिगणामाल्यैश्चावा
किरन्विभुम्॥ ४० ॥ गंधर्वमुख्यौजगतुर्विश्वावसुपरावसू॥ देवदुंदुभयोनेदुर्नर्तक्योननृतुर्मुदा॥ ४१ ॥ अ
न्येप्येवंप्रतिद्वंद्वान्वाय्वग्निवरुणादयः॥ सूदयामासुरस्त्रौघैर्मृगान्केसरिणोयथा॥ ४२॥

तेजःदधीचेःसामर्थ्यम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ आर्द्रशुष्काभ्यांमृत्युर्नैवेति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ उभयात्मकत्वमेवाह नशुष्केणनचार्द्रेणफेनेन तथाचश्रु
तिः अपांफेननमुचेःशिरइंद्रोदवर्तयदिति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अनुचरैःअनुगीयमानाइत्यर्थः उपगीयमानैरनुचरैःसहेतिवा ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अविनष्टाअवयवायेषां विद्यमानाःशिरोधरायेषांतान् ॥४७॥ प्रत्यापन्नानिपुनःप्राप्तानींद्रियाणिस्मृतिश्चयेनसः ॥४८॥ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायामेकादशोध्यायः ॥११॥ ॥ ७ ॥ द्वादशेमोहिनीरूपविभ्रमालोकनोत्सुकम् ॥ भवंसंमोहयामासहरिःपुनरसांत्वयत् ॥ १ ॥ अनुह्यनसुराविष्णुमायया नतदद्भुतम् ॥ इतिवक्तुंमहादेवमोहोयमुपवर्ण्यते ॥ २ ॥ हरिःसोममपाययदितीदंनिशम्यसयत्रास्तेतत्रतदूपंद्रष्टुंययावित्युत्तरेणान्वयः ॥ १ ॥ २ ॥ सोमयाउमयास

ब्रह्मणाप्रेषितोदेवान्देवर्षिर्नारदोनृप ॥ वारयामासविबुधान्दृष्ट्वादानवसंक्षयम् ॥ ४३ ॥ नारदउवाच भवद्भिरमृतंप्राप्तंनारायणभुजाश्रयैः ॥ श्रियासमेधिताःसर्वउपारमतविग्रहात् ॥ ४४ ॥ श्रीशुकउवाच संयम्यमन्युसंरंभंमानयंतोमुनेर्वचः ॥ गीयमानाअनुचरैर्ययुःसर्वेत्रिविष्टपम् ॥४५॥ येऽवशिष्टारणेतस्मिन्नारदानुमतेनते ॥ बलिंविपन्नमादायअस्तंगिरिमुपागमन् ॥ ४६ ॥ तत्राविनष्टावयवान्विद्यमानशिरोधरान् ॥ उशनाजीवयामाससंजीविन्यास्वविद्यया ॥ ४७॥ बलिश्चोशनसास्पृष्टःप्रत्यापन्नेंद्रियस्मृतिः ॥ पराजितोऽपिनाखिद्यल्लोकतत्त्वविचक्षणः ॥४८॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेदेवासुरसंग्रामेएकादशोध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीबादरायणिरुवाच वृषध्वजोनिशम्येदंयोषिद्रूपेणदानवान् ॥ मोहयित्वासुरगणान्हरिःसोममपाययत् ॥ १ ॥ वृषमारुह्यगिरिशःसर्वभूतगणैर्वृतः ॥ सहदेव्याययौद्रष्टुंयत्रास्तेमधुसूदनः ॥ २ ॥ सभाजितोभगवतासादरंसोमयाभवः ॥ सूपविष्टउवाचेदंप्रतिपूज्यस्मयन्हरिम् ॥ ३ ॥ श्रीमहादेवउवाच देवदेवजगद्व्यापिन्जगदीशजगन्मय ॥ सर्वेषामपिभावानांत्वमात्महेतुरीश्वरः ॥ ४ ॥

ह ॥ २ ॥ त्वयिकिंचिन्नचाश्चर्यंवयंत्वाश्चर्यमानसाः ॥ इतिवक्ष्यन्महादेवस्तुष्टावहरिमष्टभिः ॥ त्वयिमहामायाविनिपरमेश्वरेनहिकिंचिदघटितमिव वयंतुपरमकौतूहलेनद्रष्टुमागताइतिवद्बुधासंबोधयन्स्तौति हेदेवदेव कुतोऽहंदेवानांदेवइत्यतआह हेजगद्व्यापिन् तत्कुतः हेजगन्मयतर्हिकिंप्रधानं न हेजगदीश तच्चकुतस्तत्राह सर्वेषामपित्वंहेतुःअतईश्वरः आत्मत्वाच्चनजडंप्रधानंत्वमित्यर्थः ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुजगन्मयत्वोक्त्याजगतउत्पत्त्यादिनाऽसत्यत्वेनजाड्येनचममापिकितथात्वंब्रूषेनहिनहीत्याह आद्यंतौमध्यंचजगतोयतोब्रह्मणोभवंति अ
स्यचअव्ययस्यएतानिआद्यंतमध्यानिनसंति यच्चब्रह्मइदंकारास्पदंदृश्यमहंकारास्पदंद्रष्टृचबहिर्भोग्यमन्यच्चभोक्तृचचिद्रूपंचब्रह्मैवभवान
तोनतवविकारादिशंकेत्यर्थः ॥ ५ ॥ तवैवंभूतत्वेमुमुक्षूणामाचारःप्रमाणमित्याह तवैवेति उभयतः इहामुत्रचसंगंत्यक्त्वा ॥ ६ ॥ ननुब्रह्मैव
चेदहंतर्ह्यसंगोदासीनस्यममचरणांभोजोपासनयाकिंतेषांतत्राह त्वमिति ब्रह्मत्वेऽपित्वंनात्यंतमुदासीनःकिंतुविश्वस्यप्रपंचस्योदयादीनांहेतु
स्तद्रूपाधीनानामात्मनांजीवानामीश्वरस्तत्तत्फलदाता तर्हिकिंराजादिवत्कयाप्यपेक्षयासेवकेभ्यःफलंददासि नहिनहि अनपेक्षएवत्वं तर्हि
किमीश्वरत्वेनतत्राह तैरात्मभिःतत्फलदानार्थमपेक्ष्यतइतितदपेक्षस्तस्यभावस्तदपेक्षतातया अनपेक्षत्वमेवदर्शयितुंतदीयंब्रह्मत्वंविशिनष्टि

आद्यंतावस्ययन्मध्यमिदमन्यदहंबहिः॥ यतोऽव्ययस्यनैतानितत्सत्यब्रह्मचिद्भवान् ॥ ५ ॥ तवैवचरणांभो
जंश्रेयस्कामानिराशिषः॥ विसृज्योभयतःसंगंमुनयःसमुपासते ॥ ६ ॥ त्वंब्रह्मपूर्णममृतंविगुणंविशोकमा
नंदमात्रमविकारमनन्यदन्यत्॥ विश्वस्यहेतुरुदयस्थितिसंयमानामात्मेश्वरश्चतदपेक्षतयाऽनपेक्षः ॥ ७॥
एकस्त्वमेवसदसद्वयमद्वयंचस्वर्णंकृताकृतमिवेहनवस्तुभेदः॥ अज्ञानतस्त्वयिजनैर्विहितोविकल्पोयस्माद्गु
णैर्व्यतिकरोनिरुपाधिकस्य ॥ ८॥

पूर्णममृतंचसुखरूपं विषयसुखवैलक्षण्यार्थमाह अविकारंनित्यमानंदमात्रंच कुतः विशोकं तत्कुतः विगुणं किंच अनन्यत्नविद्यतेअन्यद्य
स्मात् ब्रह्मव्यतिरिक्ताभावादपिनिरपेक्षस्त्वमित्यर्थः तर्हिसर्वात्मकत्वेतत्तद्विकारप्रसंगोदुर्वारस्तत्राह अन्यत्सर्वतोव्यतिरिक्तंच कारणत्वात् न
ह्येवंभूतसुखात्मकब्रह्मस्वरूपस्यतवान्यापेक्षास्ति अतःकेवलंभक्तानुग्रहार्थमेवतवैश्वर्यंनस्वार्थमित्यर्थः ॥ ७ ॥ अन्यत्वमनन्यत्वंचैकस्यकुतइ
त्याशंक्यदृष्टांतेनोपपादयति सदसत्कार्यकारणरूपंद्वयमद्वयंचपरमकारणंत्वमेवैकः कृतंकुंडलादिरूपंद्वयमकृतंचकेवलमद्वयंस्वर्णंयथैकमेव
तद्वदेवेहत्वयिवस्तुभेदोनास्ति कथंतर्हिभेदप्रतीतिस्तत्राह अज्ञानतइति कुतः यस्मान्निरुपाधिकस्यैवतवायंगुणैर्व्यतिकरोभेदोनस्वतः ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अतएवत्वांबहुधावर्णयंतितत्त्वतस्तुकेपिनजानंतीत्याह द्वाभ्यां त्वांब्रह्मवेदांतिनोऽवयंतिमन्यंते त्वामेवधर्ममीमांसकामन्यंते प्रकृतिपुरुषयोः परंपुमांससांख्याः विमलोत्कर्षणीज्ञानाक्रियायोगाप्रद्वीसत्याईशानाअनुग्रहाचेत्येवंनवशक्तियुतंपरंपांचरात्राः महापुरुषंपातंजलाः ॥ ९ ॥ परायुःब्रह्मा सत्त्वसर्गाःसत्वगुणेनसृष्टाअपियेनत्वयाविरचितंविश्वमपिखलुतत्त्वतोनजानंतिकिंपुनस्त्वां हेईशअभद्रंराजसंतामसंचदत्तमुत्पत्तिश्चयेषांतेनजानंतीतिकिमुवक्तव्यम् ॥ १० ॥ किंतुत्वंतत्सर्वंजानासीत्याह सत्वंसर्वमवरुत्सेव्यामोषिजानासि किंतत्सर्वंसमीहितंखकृतमदः

त्वांब्रह्मकेचिदवयंत्युतधर्ममेकएकेपरंसदसतोःपुरुषंपरेशम् ॥ अन्येऽवयंतिनवशक्तियुतंपरंत्वांकेचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतंत्रम् ॥ ९ ॥ नाहंपरायुर्ऋषयोनमरीचिमुख्याजानंतियद्विरचितंखलुसत्त्वसर्गाः ॥ यन्मायया मुषितचेतसईशदैत्यमर्त्यादयःकिमुतशश्वदभद्रवृत्ताः ॥ १० ॥ सत्वंसमीहितमदःस्थितिजन्मनाशंभूतेहितंचजगतोभवबंधमोक्षौ ॥ वायुर्यथाविशतिखंचचराचराख्यंसर्वंतदात्मकतयाऽवगमोऽवरुत्से ॥ ११ ॥ अवतारामयादृष्टारममाणस्यतेगुणैः ॥ सोऽहंतद्द्रष्टुमिच्छामियत्तेयोषिद्वपुर्धृतम् ॥ १२ ॥ येनसंमोहितादैत्या पायिताश्चामृतंसुराः ॥ तद्दिदृक्षवआयाताःपरंकौतूहलंहिनः ॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोविष्णुर्भगवान्शूलपाणिना ॥ प्रहस्याभावगंभीरंगिरिशंप्रत्यभाषत ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच कौतूहलाय दैत्यानांयोषिद्वेषोमयाकृतः ॥ पश्यतासुरकार्याणिगतेपीयूषभाजने ॥ १५ ॥ तत्तेऽहंदर्शयिष्यामिदिदृक्षोः सुरसत्तम ॥ कामिनांबहुमंतव्यंसंकल्पप्रभवोदयम् ॥ १६ ॥

स्थितिजन्मनाशममुष्यजगतोजन्मादिभूतानामीहितंचजगतोभवबंधमोक्षौच व्यामोदृष्टांतः चराचराख्यंदेहजातंखंचयथावायुराविशतित था कथमवरुत्से तदात्मकतयासर्वस्यात्मतयेत्यर्थः आत्मत्वेहेतुः अवगमःज्ञानरूपइति ॥ ११ ॥ एवंस्तुत्वाप्रस्तुतंविज्ञापयति अवताराइतिद्वाभ्याम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ सुरकार्याणियोषिद्वेषेणभविष्यंतीतिपश्यता अयंभावः अवश्यंतावदुन्मत्तान्दैत्यान्वंचयित्वादेवेभ्योऽमृतंदेयं नचैवंवैषम्यंरूपांतरेणकर्तुमुचितं अतोवंचनमोहनादिसारंकामिनीरूपंमयाधृतम् ॥ १५ ॥ तद्रूपंदर्शयिष्यामिसंकल्पप्रभवःकामस्तस्योदयोयस्मात् ॥ १६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥१७॥ विचित्राणिपुष्पाणिअरुणाःपल्लवाश्चयेषांतेद्रुमायस्मिन् लसद्दुकूलेनपर्यस्तेपरिवृतेनितंबेमेखलायस्यास्ताम् ॥ १८ ॥ उत्पतत्पतत्कंदुकलीलावशेनयेआवर्तनोद्वर्तनेनमनोन्नमनेताभ्यांकंपितयोःस्तनयोःप्रकृष्टहाराणांचोरुभारैःप्रतिपदंमध्येप्रभज्यमानामिवचलत्पदमेवप्रवालवत्कोमलंततस्ततोनयंतीम् ॥ १९ ॥ दिक्षुभ्रमतःकंदुकस्यचापलैश्चांचल्यैर्भृशंप्रोद्विग्नतारेआयतलोलेचंचलेलोचनेयस्याः स्वकर्णाभ्यांविभाजितेयेकुंडलेताभ्यामुल्लसंतौकपोलौताभ्यांनीलालकैश्चमंडितमाननंयस्याः ॥ २० ॥ संनह्यंतींबध्नंतीं जगद्विमोहयंतीम् ॥ २१ ॥ तांवीक्ष्य

श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणोभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भवआस्तेसहोमया ॥१७॥ ततोददर्शोपवनेवरस्त्रियंविचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे ॥ विक्रीडतींकंदुकलीलयालसद्दुकूलपर्यस्ततिंबमेखलाम् ॥१८॥आवर्तनोद्वर्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैःपदेपदे॥प्रभज्यमानामिवमध्यतश्चलत्पदप्रवालंनयतींततस्ततः॥१९॥दिक्षुभ्रमत्कंदुकचापलैर्भृशंप्रोद्विग्नतारायतलोललोचनाम्॥स्वकर्णविभ्राजितकुंडलोल्लसत्कपोलनीलालकमंडिताननाम्॥ २०॥स्रथद्दुकूलंकबरींचविच्युतांसन्नह्यतींवामकरेणवल्गुना॥विनिघ्नतीमन्यकरेणकंदुकंविमोहयंतींजगदात्ममायया॥२१॥तांवीक्ष्यदेवइतिकंदुकलीलयैषद्व्रीडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमुष्टः॥स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणविद्ध्वलात्मानात्मानमंतिकउमांस्वगणांश्चवेद॥ २२ ॥ तस्याःकराग्रात्सतुकंदुकोयदागतोविदूरंतमनुव्रजत्स्त्रियाः॥वासःससूत्रंलघुमारुतोऽहरद्ध्रुवस्यदेवस्यकिलानुपश्यतः॥ २३ ॥ एवंतांरुचिरापांगींदर्शनीयांमनोरमाम्॥दृष्ट्वातस्यांमनश्चक्रेविषज्जंत्यांभवःकिल॥ २४ ॥

देवःश्रीरुद्रःआत्मानमंतिकेस्थितामुमांस्वगणांश्चनवेद कथंभूतः इतिएवंभूतयाकंदुकलीलयायाईषद्व्रीडातयाअस्फुटंस्मितंतेनसहविसृष्टोयःकटाक्षस्तेनमुष्टोवंचितः अतएवस्वयंयतूस्त्रियाःप्रेक्षणंतयाचप्रतिसमीक्षणंताभ्यांविद्वलःआत्मानोयस्य ॥ २२ ॥ कंदुकमनुव्रजंत्याःस्त्रियालघुसूक्ष्मंवासः ससूत्रंकांचीसहितम् ॥ २३ ॥ विषज्जंत्यांकुंचितकटाक्षैरात्मानंनिरीक्षमाणायाम् ॥ २४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तयाऽपहृतविज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः॥ भवान्याअपिपश्यंत्यागतह्रीस्तत्पदंययौ॥ २५ ॥ सातमायांतमालोक्यविवस्त्राव्रीडिताभृशम्॥ निलीयमानावृक्षेषुहसंतीनान्वतिष्ठत॥ २६॥तामन्वगच्छद्भगवान्भवःप्रमुषितेंद्रियः॥ कामस्यचवशंनीतःकरेणुमिवयूथपः॥ २७॥ सोऽनुव्रज्यातिवेगेनगृहीत्वाऽनिच्छतींस्त्रियम्॥केशबंधउपानीयबाहुभ्यांपरिषस्वजे॥ २८॥ सोपगूढाभगवताकरिणाकरिणीयथा॥ इतस्ततःप्रसर्पंतीविप्रकीर्णशिरोरुहा॥ २९॥ आत्मानंमोचयित्वांगसुरर्षभभुजांतरात्॥ प्राद्रवत्सापृथुश्रोणीमायादेवविनिर्मिता॥ ३०॥ तस्यासौपदवींरुद्रोविष्णोरद्भुतकर्मणः॥ प्रत्यपद्यतकामेनवैरिणेवविनिर्जितः॥ ३१॥ तस्यानुधावतोरेतश्चस्कंदामोघरेतसः॥शुष्मिणोयूथपस्येववासितामनुधावतः॥ ३२॥यत्रयत्रापतन्मह्यांरेतस्तस्यमहात्मनः॥तानिरूप्यस्यहेह्नश्चक्षेत्राण्यासन्महीपते॥ ३३॥सरित्सरस्सुशैलेषुवनेषूपवनेषुच॥यत्रकचासन्ऋषयस्तत्रसन्निहितोहरः॥ ३४॥स्कन्नेरेतसिसोऽपश्यदात्मानंदेवमायया॥ जडीकृतंनृपश्रेष्ठसंन्यवर्ततकश्मलात्॥ ३५॥अथावगतमाहात्म्यआत्मनोजगदात्मनः॥ अपरिज्ञेयवीर्यस्यनमेनेतदुहार्हतम्॥ ३६॥तमविक्लवमव्रीडमालक्ष्यमधुसूदनः॥ उवाचपरमप्रीतोबिभ्रत्स्वांपौरुषींतनुम्॥ ३७॥ श्रीभगवानुवाच दिष्ट्यात्वंविबुधश्रेष्ठस्वांनिष्ठामात्मनास्थितः॥ यन्मेस्त्रीरूपयास्वैरंमोहितोऽप्यंगमायया॥ ३८॥ कोनुमेऽतितरेन्मायांविषक्तस्त्वदृतेपुमान्॥ तांस्तान्विसृजतींभावान्दुस्तरामकृतात्मभिः॥ ३९॥

शैलादिषुचसन्निहितोबभूव ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तदुहदेवमाययाजडीकरणम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ स्वांनिष्ठांप्रकृतिम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कालेनसृष्ट्यादिनिमित्तेनमया कालरूपेणभागशोरजआद्यंशेन समेतामदधीनासती ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अष्टाध्यायार्थ निगमनं इतीति ॥ ४५ ॥ एतत्कीर्त्तनादौफलमाह एतदिति ॥ ४६ ॥ भगवताकृतंभक्तपक्षपातंस्मरन्नमस्करोति असतामविषयं भावोभज

सेयंगुणमयीमायानत्वामभिभविष्यति ॥ मयासमेताकालेनकालरूपेणभागशः ॥ ४० ॥ श्रीशुकउवाच एवंभगवताराजन्श्रीवत्सांकेनसत्कृतः ॥ आमंत्र्यतंपरिक्रम्यसगणःस्वालयंययौ ॥ ४१ ॥ आत्मांशभूतां तांमायांभवानींभगवान्भवः ॥ शंसतामृषिमुख्यानांप्रीत्याचष्टाथभारत ॥ ४२ ॥ अपिव्यपस्यस्त्वमजस्य मायांपरस्यपुंसःपरदेवतायाः ॥ अहंकलानामृषभोविमुह्येययावशोऽन्येकिमुतास्वतंत्राः ॥ ४३ ॥ यंमाम पृच्छस्त्वमुपेत्ययोगात्समासहस्रांतउपारतंवै ॥ सएषसाक्षात्पुरुषःपुराणोनयत्रकालोविशतेनवेदः ॥ ४४ ॥ श्रीशुकउवाच इतितेऽभिहितस्तातविक्रमःशार्ङ्गधन्वनः ॥ सिंधोर्निर्मथनेयेनधृतःपृष्ठेमहाचलः ॥ ४५ ॥ ए तन्मुहुःकीर्त्तयतोऽनुशृण्वतोनरिष्यतेजातुसमुद्यमःक्वचित् ॥ यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनंसमस्तसंसारपरि भ्रमापहम् ॥ ४६ ॥ असदविषयमंघ्रिंभावगम्यंप्रपन्नानमृतममरवर्यानाशयत्सिंधुमथ्यम् ॥ कपटयुवति वेषोमोहयन्यःसुरारींस्तमहमुपसृतानांकामपूरंनतोऽस्मि ॥ ४७ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टम स्कंधेशंकरमायामोहनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच मनुर्विवस्वतः पुत्रःश्राद्धदेवइतिश्रुतः ॥ सप्तमोवर्तमानोयस्तदपत्यानिमेशृणु ॥ १ ॥ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैवधृष्टःशर्यातिरेवच ॥ नरिष्यंतोऽथनाभागःसप्तमोदिष्टउच्यते ॥ २ ॥ करूषश्चपृषध्रश्चदशमोवसुमान्स्मृतः ॥ मनोर्वैवस्वतस्यैतेद शपुत्राःपरंतप ॥ ३ ॥

नंतेनगम्यमंघ्रिंप्रपन्नान्शरणागतान्सिंधुमथ्यांसिंधोर्मथनेनजातममृतंयआशयत्अभोजयत् ॥ ४७ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ त्रयोदशेतुवर्ण्यंतेसप्तमादीन्यनुक्रमात् ॥ मन्वंतराणिसर्वाणिषड्विधानिपृथक्पृथक् ॥ १ ॥ सप्तमादिमन्वंतराण्या ह मनुरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आदित्यादयोदेवाइत्यन्वयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ भगवतोजन्मअवतारः तमेवाह आदित्यानांविवस्वानर्यमापूषेत्याद्युक्तानांमध्येअवरंजन्मयस्य सः ॥ ६ ॥ शक्त्याअवतारेणान्वितानि ॥ ७ ॥ अष्टममनुंवक्तुंकथामाह विवस्वतइतित्रिभिः ॥ ८ ॥ एकेवडवांतृतीयामाहुः ममतुसंज्ञैववड

आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः॥ अश्विनावृभवोराजन्निंद्रस्तेषांपुरंदरः ॥ ४ ॥ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चविश्वामित्रोऽथगौतमः॥ जमदग्निर्भरद्वाजइतिसप्तर्षयःस्मृताः॥ ५॥ अत्रापिभगवज्जन्मकश्यपाददितेरभूत्॥ आदित्यानामवरजोविष्णुर्वामनरूपधृक्॥ ६॥ संक्षेपतोमयोक्तानिसप्तमन्वंतराणिते॥ भविष्याण्यथवक्ष्यामिविष्णोःशक्त्यान्वितानिच॥ ७॥ विवस्वतश्चद्वेजायेविश्वकर्मसुतेउभे॥ संज्ञाछायाचराजेंद्रयेप्राग्भिहितेतव ॥ ८ ॥ तृतीयांवडवामेकेतासांसंज्ञासुतास्त्रयः॥ यमोयमीश्राद्धदेवश्छायायाश्चसुतान्शृणु ॥ ९ ॥ सावर्णिस्तपतीकन्याभार्यासंवरणस्यया॥ शनैश्चरस्तृतीयोऽभूदश्विनौवडवात्मजौ ॥ १० ॥ अष्टमेऽतरआयातेसावर्णिर्भवितामनुः॥ निर्मोकविरजस्काद्याःसावर्णितनयानृप ॥ ११ ॥ तत्रदेवाःसुतपसोविरजाअमृतप्रभाः॥ तेषांविरोचनसुतोबलिरिंद्रोभविष्यति॥ १२॥ दत्वेमांयाचमानायविष्णवेयःपदत्रयम्॥ राद्धमिंद्रपदंहित्वाततःसिद्धिमवाप्स्यति ॥ १३ ॥ योऽसौभगवताबद्धःप्रीतेनसुतलेपुनः ॥ निवेशितोऽधिकेस्वर्गादधुनास्तेस्वराडिव ॥ १४॥ गालवोदीप्तिमान्रामोद्रोणपुत्रःकृपस्तथा ॥ ऋष्यशृंगःपितास्माकंभगवान्बादरायणः॥ १५॥ इमेसप्तर्षयस्तत्रभविष्यंतिस्वयोगतः॥ इदानीमासतेराजन्स्वेस्वेआश्रममंडले॥ १६॥ देवगुह्यांसरस्वत्यांसार्वभौमइतिप्रभुः॥ स्थानंपुरंदराद्धृत्वाबलयेदास्यतीश्वरः॥ १७॥

वेतिमतं तदुक्तंषष्ठे सैवभूत्वाऽथवडवानासत्यौसुषुवेभुवीति यमश्चयमीचयमुनाश्राद्धदेवश्चेतित्रयःसुताः ॥ ९ ॥ १० ॥ सावर्णिपुत्राः ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ पदत्रयंयाचमानायइमांसर्वांमहींसप्तमेमन्वंतरेदत्वाअष्टमेमन्वंतरेविष्णोःप्रसादेनचराद्धंलब्ध्वेंद्रपदंहित्वेत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ रामःपरशुरामः द्रोणपुत्रोऽश्वत्थामा ॥ १५ ॥ इदानींतुस्वयोगतआसते ॥ १६ ॥ १७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १८ ॥ अद्भुतइंद्रः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ हविष्मत्प्रमुखाइत्युक्तानामेवकेषांचिन्नामान्याह हविष्मानिति ॥ २२ ॥ विषुच्यांजातः

नवमोदक्षसावर्णिर्मनुर्वरुणसंभवः॥ भूतकेतुर्दीप्तिकेतुरित्याद्यास्तत्सुतानृप ॥ १८ ॥ पाराशरीचिगर्भाद्या देवाइंद्रोद्भुतःस्मृतः॥ द्युतिमत्प्रमुखास्तत्रभविष्यंत्यृषयस्ततः॥१९॥ आयुष्मतोंऽबुधारायामृषभोभगवत्कला॥ भवितायेनसंराड्वांत्रिलोकींभोक्ष्यतेऽद्भुतः ॥ २० ॥ दशमोब्रह्मसावर्णिरुपश्लोकसुतोमहान् ॥ तत्सुताभूरिषेणाद्याहविष्मत्प्रमुखाद्विजाः॥ २१ ॥ हविष्मान्सुकृतःसत्योजयोमूर्तिस्तदाद्विजाः ॥ सुवासनविरुद्धाद्यादेवाःशंभुःसुरेश्वरः॥ २२॥ विष्वक्सेनोविषूच्यांतुशंभोःसख्यंकरिष्यति ॥ जातःस्वांशेनभगवान्गृहे विश्वसृजोविभुः॥ २३॥ मनुर्वैधर्मसावर्णिरेकादशमआत्मवान् ॥ अनागतास्तत्सुताश्चसत्यधर्मादयोदश॥ २४॥ विहंगमाःकामगमानिर्वाणरुचयःसुराः॥ इंद्रश्चवैधृतिस्तेषामृषयश्चारुणादयः॥ २५॥ आर्यकस्यसुतस्तत्रधर्मसेतुरितिस्मृतः॥ वैधृतायांहरेरंशस्त्रिलोकींधारयिष्यति॥ २६॥ भवितारुद्रसावर्णीराजन्द्वादशमोमनुः॥ देववानुपदेवश्चदेवश्रेष्ठादयःसुताः॥ २७॥ ऋतधामाचतत्रेंद्रोदेवाश्चहरितादयः॥ ऋषयश्चतपोमूर्तिस्तपस्व्याग्नीध्रकादयः ॥ २८ ॥ स्वधामाख्योहरेरंशःसाधयिष्यतितन्मनोः॥ अंतरंसत्यसहसःसूनृतायाःसुतोविभुः ॥ २९॥ मनुस्त्रयोदशोभाव्योदेवसावर्णिरात्मवान्॥ चित्रसेनविचित्राद्यादेवसावर्णिदेहजाः॥ ३० ॥ देवाःसुकर्मसुत्रामसंज्ञाइंद्रोदिवस्पतिः॥ निर्मोकतत्त्वदर्शाद्याभविष्यंत्यृषयस्तदा॥ ३१ ॥ देवहोत्रस्यतनयउपहर्तादिवस्पतेः॥ योगेश्वरोहरेरंशोबृहत्यांसंभविष्यति ॥ ३२ ॥ मनुर्वाइंद्रसावर्णिश्चतुर्दशमएष्यति॥ उरुगंभीरबुद्ध्याद्याइंद्रसावर्णिवीर्यजाः॥ ३३ ॥

सन् ॥ २३ ॥ २४ ॥ एकादशमइत्यादिरार्षः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तस्यमनोरंतरंसाधयिष्यति सत्यसहसःसूनृतायाश्चसुतःसन् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ दिवस्पतेरिंद्रस्योपहर्तासंपादकःसंभविष्यति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ३४ ॥ क्रियातंतून्कर्मसंततीः वितायिताविस्तारयिष्यति ॥ ३५ ॥ युगसाहस्रेणपर्ययःपरिवर्तोयस्य युगसहस्रप्रमाणइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चतुर्दशेतुसर्वेषांमन्वादीनांयथायथम् ॥ पृथक्कर्माणिवर्ण्यंतेभगवद्वशवर्तिनाम् ॥ १ ॥ १ ॥ पुरुषेणेश्वरेणयज्ञाद्यवतारैःशास्यंतेनियुज्यंतेइतितथा ॥२॥ तदेवाह यज्ञादयइति ॥ ३ ॥ ऋष्यादीनांकर्माण्या

पवित्राश्चाक्षुषादेवाःशुचिरिंद्रोभविष्यति ॥ अग्निर्बाह्वःशुचिःशुद्धोमागधाद्यास्तपस्विनः ॥ ३४ ॥ सत्राय णस्यतनयोबृहद्भानुस्तदाहरिः ॥ वितानायांमहाराजक्रियातंतून्वितायिता ॥ ३५ ॥ राजंश्चतुर्दशैतानित्रिकालानुगतानिते ॥ प्रोक्तान्येभिर्मितःकल्पोयुगसाहस्रपर्ययः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुवर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ मन्वंतरेषुभगवन् यथामन्वादयस्त्विमे ॥ यस्मिन्कर्मणियेयेननियुक्तास्तद्वदस्वमे ॥ १ ॥ ऋषिरुवाच मनवोमनुपुत्राश्चमुनयश्चमहीपते ॥ इंद्राःसुरगणाश्चैवसर्वेपुरुषशासनाः ॥ २ ॥ यज्ञादयोयाःकथिताःपौरुष्यस्तनवोनृप ॥ मन्वादयोजगद्यात्रांनयंत्याभिःप्रचोदिताः ॥ ३ ॥ चतुर्युगांतेकालेनग्रस्तान्श्रुतिगणान्यथा ॥ सप्तसाऋषयोऽपश्यन्यतोधर्मःसनातनः ॥ ४ ॥ ततोधर्मंचतुष्पादंमनवोहरिणोदिताः ॥ युक्ताःसंचारयंत्यद्धास्वेस्वेकालेमहींनृपाः ॥ ५ ॥ पालयंतिप्रजापालायावदंतंविभागशः ॥ यज्ञभागभुजोदेवायेचतत्रान्विताश्चतैः ॥ ६ ॥ इंद्रोभगवतादत्तांत्रैलोक्यश्रियमूर्जिताम् ॥ भुंजानःपातिलोकांस्त्रीन्कामंलोकेप्रवर्षति ॥ ७ ॥ ज्ञानंचानुयुगंब्रूतेहरिःसिद्धस्वरूपधृक् ॥ ऋषिरूपधरःकर्मयोगंयोगेशरूपधृक् ॥ ८ ॥

ह चतुर्युगांतइतिचतुर्भिः यतःयेभ्यःश्रुतिगणेभ्यः ॥ ४ ॥ उदिताउक्ताः युक्ताःसंयताःसंतोमहींधर्मसंचारयंति मह्यांधर्मंप्रवर्तयंतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ प्रजापालामनुपुत्रास्तंधर्मंपालयंति यावदंतंयावन्मन्वंतरावसानं विभागशःपुत्रपौत्रादिक्रमेण येचान्येद्यावापृथिव्यादयोयत्रकर्मणिभोक्तृत्वेनान्वितास्तैश्चसह ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्रसंगाद्भूपांतरैरपिजगद्यात्राप्रवर्तनमाह ज्ञानमितिद्वाभ्यां सिद्धाःसनकादयः ऋषयोयाज्ञवल्क्यादयः योगेशादत्तात्रेयादयः तत्तद्रूपःसन्ज्ञानंकर्मचयोगंचब्रूते ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रजेशामरीच्यादयस्तेनरूपेणसर्गंकरोतिइतिशेषः स्वराड्वपुःराजमूर्तिःसर्वेषामभावायभवति पृथग्विधाःगुणाःशीतोष्णादयोयस्य ॥ ९ ॥ ना
मरूपात्मिकयामायया विमोहितात्मभिर्जनैर्नानादर्शनैःशास्त्रैःस्तुयमानोनिरूप्यमाणोऽपिनैवदृश्यतइत्यर्थः ॥ १० ॥ प्रासंगिकंनिरूप्यप्रस्तु
तमेवोपसंहरति एतत्कल्पविकल्पस्य अवांतरकल्पस्य ॥ ११ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ८ ॥ बलिंपंच
दशेविश्वजिताचार्यअयाजयत् ॥ ततोसौस्वर्गमजयद्भयाद्देवानिलिल्यिरे ॥ १ ॥ अत्रेर्यतेनवाध्याय्यावामंवामनचेष्टितम् ॥ नियहच्छलतोय

सर्गंप्रजेशरूपेणदस्यून्हन्यात्स्वराड्वपुः ॥ कालरूपेणसर्वेषामभावायपृथग्गुणः ॥९॥स्तूयमानोजनैरेभिर्मा
ययानामरूपया ॥ विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैर्नचदृश्यते॥१०॥एतत्कल्पविकल्पस्यप्रमाणंपरिकीर्तितम् ॥
यत्रमन्वंतराण्याहुश्चतुर्दशपुराविदः ॥ ११ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः
॥ १४॥ ॥८॥ ॥८॥ राजोवाच बलेःपदत्रयंभूमेःकस्माद्धरिरयाचत ॥ भूत्वेश्वरःकृपणवल्लब्धा
र्थोपिबबंधतम् ॥ १ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामोमहत्कौतूहलंहिनः ॥ यज्ञेश्वरस्यपूर्णस्यबंधनंचाप्यनागसः ॥ २ ॥
श्रीशुकउवाच पराजितश्रीरसुभिश्चहापितोहींद्रेणराजन्भृगुभिःसजीवितः ॥ सर्वात्मनातानभजद्भृगू
न्बलिःशिष्योमहात्माऽर्थनिवेदनेन ॥ ३ ॥ तंब्राह्मणाभृगवःप्रीयमाणाअयाजयन्विश्वजितात्रिणाकम् ॥ जि
गीषमाणंविधिनाभिषिच्यमहाभिषेकेणमहानुभावाः ॥ ४ ॥ ततोरथःकांचनपट्टनद्धोहयाश्चहर्यश्वतुरंगव
र्णाः ॥ ध्वजश्चसिंहेनविराजमानोहुताशनादासहविर्भिरिष्टात् ॥ ५ ॥

त्रबलेर्भूयाननुग्रहः ॥ २ ॥ ईश्वरःस्वयंकृपणवत्कस्माद्धेतोरयाचत लब्धार्थोभूत्वापितंकस्माद्बबंध ॥ १ ॥ २ ॥ तत्रतावद्बलेस्त्रिलोकीमप
हर्तुंयाञ्चादिच्छलनंकृतवानितिवक्तुंब्राह्मणाराधनेनबलेरकांडएवस्वर्गविजयक्रममाह पराजितश्रीरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति युद्धेपरा
जिताश्रीर्यैनसःइंद्रेणअसुभिश्चत्याजितःसन्भृगून्भृगोर्वंश्याञ्छुक्रादीन् महात्माउदारचित्तः अर्थानांनिवेदनेनार्पणेन ॥ ३ ॥ त्रिणाकंस्व
र्गंजेतुमिच्छंतंविश्वजितायागेनअयाजयन् महाभिषेकेणऐंद्रेणबृहच्चब्राह्मणप्रसिद्धेन ॥ ४ ॥ हर्यश्वस्यइंद्रस्ययेतुरंगास्तेषामिववर्णोहरि
तोयेषाम् ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पुरटंसुवर्णं तूणाविषुधी अरिक्तौअक्षय्यशरौ पितामहःप्रह्लादःजलजंशंखम् ॥ ६ ॥ विप्रैरार्चितःसंपादितोयोधनार्थोयुद्धपरिकरोयस्य तंरथक
ल्पितंस्वस्ययनंमंगलवाचनादियस्य आमंत्र्यपृष्ट्वा ॥ ७ ॥ अथारुह्यरराजेतिद्वयोरन्वयः सुस्रग्धरःशोभनमालाधरः ॥ ८ ॥ हेमांगदाभ्यांल
संतौबाहूयस्यधिष्ण्यस्थोभवनेप्रज्वलितः कुंडस्थआहवनीयइवेतिवा ॥ ९ ॥ तुल्यैश्वर्यबलंचश्रीश्चयेषांतैर्दैत्ययूथपैर्वृतोयोयावितिद्वयोरन्व
यः परिधीन्दिशः ॥१०॥ स्वद्धामतिसमृद्धाम् ॥११॥ धिक्त्याम्यसुखंतथाविधांपुरीमकस्मादेवपरित्यज्यइंद्रादयःपलायिताइतिवैराग्यार्थमि

धनुश्चदिव्यंपुरटोपनद्धंतूणावरिक्तौकवचंचदिव्यम् ॥ पितामहस्तस्यददौचमालामम्लानपुष्पांजलजंचशु
क्रः॥८॥एवंसविप्रार्जितयोधनार्थस्तैःकल्पितस्वस्त्ययनोऽथविप्रान्॥प्रदक्षिणीकृत्यकृतप्रणामःप्रह्लादमामं
त्र्यनमश्चकार॥ ७॥ अथारुह्यरथंदिव्यंभृगुदत्तंमहारथः॥सुस्रग्धरोऽथसन्नह्यधन्वीखड्गीधृतेषुधिः॥ ८ ॥
हेमांगदलसद्बाहुःस्फुरन्मकरकुंडलः॥रराजरथमारूढोधिष्ण्यस्थइवहव्यवाट्॥९॥तुल्यैश्वर्यबलश्रीभिःस्व
यूथैर्दैत्ययूथपैः॥ पिबद्भिरिवखंदृग्भिर्दहद्भिःपरिधीनिव ॥ १० ॥ वृतोविकर्षन्महतीमासुरींध्वजिनींविभुः॥
ययाविंद्रपुरींस्वद्धांकंपयन्निवरोदसी॥ ११ ॥ रम्यामुपवनोद्यानैःश्रीमद्भिर्नंदनादिभिः॥ कूजद्विहंगमिथुनै
र्गायन्मत्तमधुव्रतैः॥ १२ ॥ प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः॥ हंससारसचक्राङ्कारंडवकुलाकुलाः॥
नलिन्योयत्रक्रीडंतिप्रमदाःसुरसेविताः॥ १३ ॥ आकाशगंगयादेव्यावृतांपरिखभूतया ॥ प्राकारेणाग्निव
र्णेनसाट्टालेनोन्नतेनच॥ १४ ॥

द्रपुरीमनुवर्णयति रम्यामितिसार्द्धैरेकादशभिः उपवनानिफलप्रधानानिनिकटानिवा उद्यानानिपुष्पप्रधानानिदूरस्थानिवा तैरम्यां कूजंति
विहंगमिथुनानियेषु गायंतोमत्तामधुव्रतायेषु ॥ १२ ॥ प्रवालादीनामुरुर्भारोयासुताःशाखायेषांतेअमरद्रुमायेषुतैःयत्रयासुसुरसेविताःप्रमदाः
क्रीडंतिताःहंसादिकुलैराकुलाव्याप्तानलिन्यःसरांसियत्रयेषुसंतितैरुपवनोद्यानैरम्यामितिपूर्वेणैवान्वयः ॥ १३ ॥ किंच परिखाभूतयाआ
काशगंगयावृतां प्राकारेणसौवर्णेनचावृतां अट्टालाःप्राकारोपरिरचितानिउन्नतानियुद्धस्थानानितत्सहितेन ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रुक्मपट्टानिकपाटानियेषुतैर्द्वारैरवांतरैःस्फटिकमयैर्गोपुरैश्चपुरद्वारैर्जुष्टां विभक्ताःप्रपथाःराजमार्गायस्याम् ॥ १५ ॥ सभाउपवेशस्थानानि चत्वराण्यंगनानिरथ्याउपमार्गास्तैराढ्यांसंपन्नां न्यर्बुदंदशकोटयस्तैर्गणनीयैरनंतैर्विमानैर्युतां वज्रविद्रुममय्योवेदयोयेषुतैः शृंगाटकैश्चतुष्पथैर्युताम् ॥ १६ ॥ नित्यंवयस्तारुण्यंरूपंचसौकुमार्यंयासांताः रूपवन्नार्यःस्वलंकृताःस्त्रियः यत्रयस्यांभ्राजंते ॥ १७ ॥ सुरस्त्रीणांकेशेभ्योविभ्रष्टानांनवसौगंधिकस्रजामामोदम् ॥ १८ ॥ हेमगवाक्षेभ्योनिर्गच्छताधूमेन सुरप्रियाअप्सरसः ॥ १९ ॥ मुक्तामयैर्वितानैर्मणिहेमम

रुक्मपट्टकपाटैश्चद्वारैःस्फटिकगोपुरैः ॥ जुष्टांविभक्तप्रपथांविश्वकर्मविनिर्मिताम् ॥ १५ ॥ सभाचत्वररथ्याढ्यांविमानैर्न्यर्बुदैर्युताम् ॥ शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥ यत्रनित्यवयोरूपाःश्यामाविरजवाससः ॥ भ्राजंतेरूपवन्नार्योह्यर्चिर्भिरिववह्नयः ॥ १७ ॥ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्रजाम् ॥ यत्रामोदमुपादायमार्गआवातिमारुतः ॥ १८ ॥ हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगंधिना ॥ पांडुरेणप्रतिच्छन्नमार्गेयांतिसुरप्रियाः ॥ १९ ॥ मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् ॥ शिखंडिपारावतभृंगनादितांवैमानिकस्त्रीकलगीतमंगलाम् ॥ २० ॥ मृदंगशंखानकदुंदुभिस्वनैःसतालवीणामुरजर्ष्टिवेणुभिः ॥ नृत्यैःसवाद्यैरुपदेवगितकैर्मनोरमांस्वप्रभयाजितप्रभाम् ॥ २१ ॥ यांनव्रजंत्यधर्मिष्ठाःखलाभूतद्रुहःशठाः ॥ मानिनःकामिनोलुब्धाएभिर्हीनाव्रजंतियत् ॥ २२ ॥ तांदेवधानींसवरूथिनीपतिर्बहिःसमंताद्रुरुधेपृतन्यया ॥ आचार्यदत्तंजलजंमहास्वनंदध्मौप्रत्युंजन्भयमिंद्रयोषिताम् ॥ २३ ॥ मघवांस्तदभिप्रेत्यबलेःपरममुद्यमम् ॥ सर्वदेवगणोपेतोगुरुमेतदुवाचह ॥ २४ ॥

यैःकेतुभिश्चध्वजैर्नानापताकायुक्ताभिर्वलभीभिश्चविमानानांपुरोभागैरावृतांव्याप्तां वैमानिकस्त्रीणांकलगीतैर्मंगलाम् ॥ २० ॥ उपदेवानांगंधर्वादीनांगीतकैश्चमनोरमां जिताप्रभासाक्षात्दीप्त्यधिष्ठात्रीदेवताययातां अन्यैरजितप्रभामितिवा पाठांतरेजिताग्रहाःसूर्यादयोयया ॥ २१ ॥ यत्याम् ॥ २२ ॥ पृतन्ययासेनया ॥ २३ ॥ २४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

केनहेतुनाएवंतेजसाऊर्जितआसीत् ॥ २५ ॥ प्रतिव्योढुमपाकर्तुम् ॥ २६ ॥ यतःकारणादेतस्यओजआदि यतःओजआदेः एतस्यसमुद्यमः ॥२७॥ उपभृतंसंचितम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ तत्रोचितंमंत्रमाह तस्माद्यूयंत्रिविष्टपमुत्सृज्यनिलयमदर्शनंयात यतःकालात् ॥ ३० ॥ केनास्य

॥ २९ ॥

भगवन्नुद्यमोभूयान्बलेर्नःपूर्ववैरिणः॥ अविषह्यमिमंमन्येकेनासीत्तेजसोर्जितः॥२५॥ नैनंकश्चिल्कुतोवा पिप्रतिव्योढुमधीश्वरः ॥ पिबन्निवमुखेनेदंलिहन्निवदिशोदश ॥ दहन्निवदिशोदृग्भिःसंवर्ताग्निरिवोत्थितः ॥ २६ ॥ ब्रूहिकारणमेतस्यदुर्धर्षत्वस्यमद्रिपोः॥ ओजःसहोबलंतेजोयतएतत्समुद्यमः ॥ २७ ॥ गुरुरुवाच जानामिमघवन्शत्रोरुन्नतेरस्यकारणम्॥ शिष्यायोपभृतंतेजोभृगुभिर्ब्रह्मवादिभिः॥२८॥भवद्विधोभवान्वाऽपिवर्जयित्वेश्वरंहरिम्॥ नास्यशक्तःपुरःस्थातुंकृतांतस्यतथाजनाः ॥ २९ ॥ तस्मान्निलयमुत्सृज्ययूयं सर्वेत्रिविष्टपम्॥ यातकालंप्रतीक्षंतोयतःशत्रोर्विपर्ययः ॥ ३० ॥ एषविप्रबलोदर्कःसंप्रत्यूर्जितविक्रमः॥एषामेवापमानेनसानुबंधोविनंक्ष्यति ॥ ३१ ॥ एवंसुमंत्रितार्थास्तेगुरुणार्थानुदर्शिना॥हित्वात्रिविष्टपंजग्मुर्गीर्वाणाःकामरूपिणः॥३२॥देवेष्वथनिलीनेषुबलिर्वैरोचनिःपुरीम्॥देवधानीमधिष्ठायवशंनिन्येजगत्त्रयम्॥ ३३ ॥ तंविश्वजयिनंशिष्यंभृगवःशिष्यवत्सलाः॥ शतेनहयमेधानामनुव्रतमयाजयन्॥ ३४ ॥ ततस्तदनुभावेनभुवनत्रयविश्रुताम्॥ कीर्तिंदिक्षुवितन्वानःसरेजेउडुराडिव ॥ ३५ ॥ बुभुजेचश्रियंरुद्धांद्विजदेवोपलंभिताम्॥ कृतकृत्यमिवात्मानंमन्यमानोमहामनाः॥ ३६ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः॥ १५ ॥

विपर्ययःस्यादित्यतआह एषइति विप्राणांबलेनउदर्कउत्तरोत्तरमधिकंफलंयस्यसः ॥ ३१ ॥ सुमंत्रितःअर्थःकार्ययेषांते निलयंजग्मुः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एवंप्राप्तमिंद्रपदंस्थिरीकर्तुमयाजयन् अनुव्रतमनुवर्तिनम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ द्विजदेवैर्ब्राह्मणैरुपलंभितांप्रापिताम् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेटीकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ २९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

षोडशेपुत्रनाशेनशोचंत्याअदितेःपतिः ॥ प्रार्थितःकश्यपःप्राहपयोव्रतमितीर्यते ॥ १ ॥ इदानींश्रीवामनावतारप्रसंगमाह एवमित्यादियावत्स मात्रि नष्टेषुअदृष्टेषुसत्सु ॥ १ ॥ २ ॥ सःकश्यपःपत्नीमिदमाह ॥ ३ ॥ दीनवदनत्वादिकमालक्ष्यबहुधाविकल्पयन्पृच्छति अप्यभद्रमितिस प्तभिः हेभद्रेमृत्योश्छंदमिच्छामनुवर्ततइतितथा मृत्युवशवर्तिनोजनस्येत्यर्थः ॥ ४ ॥ हेगृहमेधिनि अपिवाकिंवागृहेषुधर्मादेःकिंचिदकुश लमितिकाक्षाप्रश्नः यत्रयेषुगृहेषु अयोगिनामपियोगःस्वधर्मादिनायोगफलंभवति ॥ ५ ॥ किंवात्वयाअपूजिताएवाभ्येत्यगृहाद्याताः ॥ ६॥

श्रीशुकउवाच एवंपुत्रेषुनष्टेषुदेवमाताऽदितिस्तदा॥ हृतेत्रिविष्टपेदैत्यैःपर्यतप्यदनाथवत्॥ १ ॥ एकदाक श्यपस्तस्याआश्रमंभगवानगात् ॥ निरुत्सवंनिरानंदंसमाधेर्विरतश्चिरात् ॥ २ ॥ सपत्नीदीनवदनांकृतास नपरिग्रहः॥ सभाजितोयथान्यायमिदमाहकुरूद्वह ॥ ३ ॥ अप्यभद्रंनविप्राणांभद्रेलोकेऽधुनागतम्॥ नध र्मस्यनलोकस्यमृत्योश्छंदानुवर्तिनः ॥ ४ ॥ अपिवाऽकुशलंकिंचित्गृहेषुगृहमेधिनि ॥ धर्मस्यार्थस्यकाम स्ययत्रयोगोह्ययोगिनाम्॥ ५॥ अपिवाऽतिथयोभ्येत्यकुटुंबासक्तयात्वया ॥ गृहादपूजितायाताःप्रत्युथा नेनवाक्वचित्॥ ६ ॥ गृहेषुयेष्वतिथयोनार्चिताःसलिलैरपि ॥ यदिनिर्यांतितेनूनंफेरुराजगृहोपमाः॥ ७॥ अ प्यग्नयस्तुवेलायांनहुताहविषासति॥ त्वयोद्विग्नधियाभद्रेप्रोषितेमयिकर्हिचित् ॥ ८ ॥ यत्पूजयाकामदुघा न्यातिलोकान्गृहान्वितः॥ ब्राह्मणोऽग्निश्चवैविष्णोःसर्वदेवात्मनोमुखम् ॥ ९ ॥ अपिसर्वेकुशलिनस्तवपु त्रामनस्विनि॥ लक्षयेऽस्वस्थमात्मानंभवत्यालक्षणैरहम्॥ १०॥ अदितिरुवाच भद्रंद्विजगवांब्रह्मन्धर्म स्यास्यजनस्यच॥ त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रंगृहमेधिन्गृहाइमे ॥ ११ ॥ अग्नयोऽतिथयोभृत्याभिक्षवोयेचलिप्स वः॥ सर्वंभगवतोब्रह्मन्ननुध्यानान्नरिष्यति॥ १२॥

नार्चिताःसंतोयदिनिर्गच्छंतितेगृहाःफेरुराजःशृगालराजस्तदीय विवरतुल्याः ॥ ७॥ वेलायांहोमकालेकर्हिचिन्नहुताःकिम् ॥ ८॥ ९॥ भवत्याआत्मानंमनःअस्वस्थमप्रकृतिस्थंलक्षणैर्मुखम्लान्यादिभिर्लक्षया मि ॥ १० ॥ अस्वास्थ्यकारणमन्यदस्तीतिवक्तुंत्वत्पृष्टमभद्रादिकंनास्तीत्याह भद्रमितिद्वाभ्यां इमेगृहास्त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रमुद्भवस्थानं त्रिव र्गोऽपियथावद्वर्ततइत्यर्थः ॥ ११ ॥ भगवतस्तवानुध्यानंयन्मयाक्रियतेतस्मादग्नयोऽतिथयइत्यादिसर्वंनरिष्यतिनहीयते ॥ १२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रस्तुतंविज्ञापयितुमाह कोन्विति ॥ १३ ॥ संपाद्यंकाममाह तवैवेतिचतुर्भिः ॥ १४ ॥ सपत्नैर्दैत्यैर्हृताश्रीर्यैषां हृतंस्थानंयेषामितिपुत्राभि प्रायेणबहुवचनम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कश्यपःप्रथमंतावत्पुत्रस्नेहंत्याजयितुंविस्मयव्याजेनैवतत्त्वमुपदिशति अहोइतिसार्धेन ॥ १८ ॥ १९ ॥

कोनुमेभगवन्कामोनसंपद्येतमानसः ॥ यस्याभवान्प्रजाध्यक्षएवंधर्मान्प्रभाषते ॥ १३ ॥ तवैवमारीचमनः शरीरजाःप्रजाइमाःसत्त्वरजस्तमोजुषः ॥ समोभवांस्तास्वसुरादिषुप्रभोतथापिभक्तंभजतेमहेश्वरः ॥ १४ ॥ तस्मादीशभजंत्यामेश्रेयश्चितयसुव्रत ॥ हृतश्रियोहृतस्थानान्सपत्नैःपाहिनःप्रभो ॥ १५ ॥ परैर्विवासिता साऽहंमग्नाव्यसनसागरे ॥ ऐश्वर्यंश्रीर्यशःस्थानंहृतानिप्रबलैर्मम ॥ १६ ॥ यथातानिपुनःसाधोप्रपद्येरन्म मात्मजाः ॥ तथाविधेहिकल्याणंधियाकल्याणकृत्तम ॥ १७ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोऽदित्याक स्तामाहस्मयन्निव ॥ अहोमायाबलंविष्णोःस्नेहबद्धमिदंजगत् ॥ १८ ॥ कृदेहोभौतिकोऽनात्माकृचात्माप्रकृ तेःपरः ॥ कस्यकेपतिपुत्राद्यामोहएवहिकारणम् ॥ १९ ॥ उपतिष्ठस्वपुरुषंभगवंतंजनार्दनम् ॥ सर्वभूतगुहा वासंवासुदेवंजगद्गुरुम् ॥ २० ॥ सविधास्यतितेकामान्हरिर्दीनानुकंपनः ॥ अमोघाभगवद्भक्तिर्नैतरेतिमति र्मम ॥ २१ ॥ अदितिरुवाच केनाहंविधिनाब्रह्मन्नुपस्थास्येजगत्पतिम् ॥ यथामेसत्यसंकल्पोविदध्याच्च मनोरथम् ॥ २२ ॥ आदिशत्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनम् ॥ आशुतुष्यतिमेदेवःसीदंत्याःसहपुत्रकैः ॥ २३ ॥ कश्यपउवाच एतन्मेभगवान्पृष्टःप्रजाकामस्यपद्मजः ॥ यथाहतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणम् ॥ २४ ॥ फा ल्गुनस्यामलेपक्षेद्वादशाहंपयोव्रतः ॥ अर्चयेदरविंदाक्षंभक्त्यापरमयान्वितः ॥ २५ ॥

अत्रापरितुष्यंतींप्रत्याह उपतिष्ठस्वेतिद्वाभ्याम् ॥ २० ॥ नन्वेवंभूतकामप्राप्तिहेतुर्देवांतरसेवाप्रसिद्धातत्राह अमोघेति ॥ २१ ॥ यथाचमेमनो रथंविदध्यात् ॥ २२ ॥ यथाचमेआशुतुष्यति तथातत्सेवाप्रकारमादिश ॥ २३ ॥ मेमयापृष्टःपद्मजोमेयद्व्रतमाहएतत्तेतवप्रवक्ष्यामीत्यन्व यः ॥ २४ ॥ अमलेशुक्ले ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रादौपूर्वेद्युःकृत्यमाह सिनीवाल्यामित्यादिनाब्रह्मचार्य [illegible]ख्यामित्यंतेनग्रंथेन यदिलभ्येततर्हिक्रोडविदीर्णयावन्यवराहोत्खातयाआ
लिप्य ॥२६॥ तत्रमंत्रः त्वंदेविति हेदेविति त्वंरसायाःउद्धृतासि ॥२७॥ निर्वर्तितआत्मनियमोनित्यनैमित्तिकोयेन ॥ २८॥ तत्रावाहनादौनव
मंत्रानाह नमस्तुभ्यमिति पाद्यादौविशेषतस्तुद्वादशाक्षरंवक्ष्यति ॥२९॥ चतुर्विंशतिगुणास्तत्त्वानिजानातीतितथातस्मैगुणसंख्यानस्यहेतवेसां
ख्यप्रवर्तकाय ॥ ३० ॥ एवंसामान्यतोनत्वागुणावतारान्प्रणमति त्रिभिः तत्रादौमंत्रोक्तयज्ञरूपेणविष्णोःप्रणामोनमइति द्वेशीर्षेयस्य त्रयः

सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायाक्रोडविदीर्णया॥ यदिलभ्येतवैस्रोतस्येतंमंत्रमुदीरयेत्॥ २६ ॥त्वंदेव्यादिव
राहेणरसायाःस्थानमिच्छता॥उद्धृतासिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रणाशय॥ २७॥निर्वर्तितात्मनियमोदेवमर्चे
त्समाहितः॥ अर्चायांस्थंडिलेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि॥ २८ ॥ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहीयसे॥सर्वभूत
निवासायवासुदेवायसाक्षिणे॥ २९॥नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्रधानपुरुषायच ॥ चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसं
ख्यानहेतवे॥ ३० ॥नमोद्विशीर्ष्णेत्रिपदेचतुःशृंगायतंतवे ॥ सप्तहस्तायययज्ञायत्रयीविद्यात्मनेनमः॥ ३१॥
नमःशिवायरुद्रायनमःशक्तिधरायच ॥ सर्वविद्याधिपतयेभूतानांपतयेनमः ॥ ३२ ॥ नमोहिरण्यगर्भाय
प्राणायजगदात्मने॥ योगैश्वर्यशरीरायनमस्तेयोगहेतवे॥ ३३॥ नमस्तेआदिदेवायसाक्षिभूतायतेनमः॥
नारायणायऋषयेनरायहरयेनमः॥ ३४॥नमोमरकतश्यामवपुषेऽधिगतश्रिये॥केशवायनमस्तुभ्यंनमस्ते
पीतवाससे॥ ३५॥ त्वंसर्ववरदःपुंसांवरेण्यवरदर्षभ॥ अतस्तेश्रेयसेधीराःपादरेणुमुपासते॥ ३६ ॥ अन्व
वर्ततयंदेवाःश्रीश्चतत्पादपद्मयोः॥ स्पृहयंतइवामोदंभगवान्मेप्रसीदताम्॥ ३७॥

पादायस्य तंतवेफलविस्तारकाय त्रय्यांविद्यायामात्मायस्येतित्रिधाबद्धइत्यस्यार्थउक्तः तथाचमंत्र चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्त
हस्तासोअस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यांआविवेशेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ प्राणायसूत्रात्मने योगैश्वर्यशरीरंयस्य ॥ २३ ॥२४ ॥
अधिगताप्राप्ताश्रीर्यंतस्मै ॥ २५ ॥ २६ ॥ तत्पादपद्मयोरामोदंस्पृहयंत [illegible]देवाश्चश्रीश्चयमन्ववर्तत समेप्रसीदतु ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आवाहनेनपुरस्कृतंसंमानितम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पयसिश्रृतंपक्वंपायसं मूलविद्ययाद्वादशाक्षरेणैव ॥ ४० ॥ ४१ ॥ पूर्वोक्ताभिरन्याभिश्चस्तुतिभिः ॥ ४२ ॥ तस्यशेषांनिर्माल्यं द्वौअवरौयेषांतान् असंभवेद्वावपिभोजयेदित्यर्थः ॥ ४३ ॥ सभाजितैस्तैरनुज्ञातःसन्शेषंबंधुभिःसहि

एतैर्मंत्रैर्तुलसीकेशमावाहनपुरस्कृतम्॥अर्चयेच्छ्रद्धयायुक्तःपाद्योपस्पर्शनादिभिः॥३८॥अर्चित्वागंधमाल्याद्यैःपयसास्नपयेद्विभुम्॥वस्त्रोपवीताभरणपाद्योपस्पर्शनैस्ततः॥गंधधूपादिभिश्चार्चेद्वादशाक्षरविद्यया॥३९॥श्रृतंपयसिनैवेद्यंशाल्यन्नंविभवेसति॥ससर्पिःसगुडंदत्वाजुहुयान्मूलविद्यया॥४०॥निवेदितंतद्भक्तायद्याद्भुंजीतवास्वयम्॥दत्वाचमनमर्चित्वातांबूलंचनिवेदयेत्॥४१॥जपेदष्टोत्तरशतंस्तुवीतस्तुतिभिःप्रभुम्॥कृत्वाप्रदक्षिणंभूमौप्रणमेद्दंडवन्मुदा॥४२॥कृत्वाशिरसितच्छेषांदेवमुद्वासयेत्ततः॥ह्यवरान्भोजयेद्विप्रान्पायसेनयथोचितम्॥४३॥भुंजीततैरनुज्ञातःशेषंसेष्टःसभाजितैः॥ब्रह्मचार्यथतद्रात्र्यांश्वोभूतेप्रथमेहनि॥४४॥स्नातःशुचिर्यथोक्तेनविधिनासुसमाहितः॥पयसास्नापयित्वार्चेद्यावद्व्रतसमापनम्॥४५॥पयोभक्षोव्रतमिदंचरेद्विष्ववर्चनादृतः॥पूर्ववज्जुहुयादग्निंब्राह्मणांश्चापिभोजयेत्॥४६॥एवंत्वहरहःकुर्याद्वादशाहंपयोव्रतः॥हरेराराधनंहोममर्हणंद्विजतर्पणम्॥४७॥प्रतिपद्दिनमारभ्ययावच्छुक्लत्रयोदशी॥ब्रह्मचर्यमधःस्वप्नंस्नानंत्रिषवणंचरेत्॥४८॥वर्जयेदसदालापंभोगानुच्चावचांस्तथा॥अहिंस्रःसर्वभूतानांवासुदेवपरायणः॥४९॥त्रयोदश्यामथोविष्णोःस्नपनंपंचकैर्विभोः॥कारयेच्छास्त्रदृष्टेनविधिनाविधिकोविदैः॥५०॥पूजांचमहतींकुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः॥चरुंनिरूप्यपयसिशिपिविष्टायविष्णवे॥५१॥श्रृतेनतेनपुरुषंयजेतसुसमाहितः॥नैवेद्यंचातिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदम्॥५२॥

तस्तस्यांरात्र्यांब्रह्मचारीसन् श्वोभूतेप्रभातेसति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ पयएवभक्षआहारोयस्य ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अधःस्वप्नंशयनम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ पंचकैःपंचात्मतैः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ मयाचतेसमुदाहृतम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ सर्वयज्ञाख्योऽयंयज्ञः सर्वव्रतमितिचस्मृतमेतद्व्रतम् ॥६०॥६१॥

आचार्यंज्ञानसंपन्नंवस्त्राभरणधेनुभिः॥ तोषयेत्त्वाजश्चैवतद्विद्धाराधनंहरेः॥ ५३॥भोजयेत्तान्गुणवता सदन्नेनशुचिस्मिते॥ अन्यांश्चब्राह्मणान्शक्त्यायेचतत्रसमागताः॥ ५४ ॥ दक्षिणांगुरवेदद्याद्दत्विग्भ्यश्च यथार्हतः॥ अन्नाद्येनाश्वपाकांश्चप्रीणयेत्समुपागतान्॥ ५५ ॥ भुक्तवत्सुचसर्वेषुदीनांधकृपणेषुच ॥ विष्णोस्तत्प्रीणनंविद्वान्भुंजीतसहबंधुभिः ॥ ५६ ॥ नृत्यवादित्रगीतैश्चस्तुतिभिःस्वस्तिवाचकैः॥ कारयेत्तत्कथाभिश्चपूजांभगवतोऽन्वहम्॥ ५७॥ एतत्पयोव्रतंनामपुरुषाराधनंपरम् ॥ पितामहेनाभिहितंमयातेसमुदाहृतम्॥ ५८ ॥ त्वंचानेनमहाभागेसम्यक्चीर्णेनकेशवम् ॥ आत्मनाशुद्धभावेननियतात्माभजाव्ययम् ॥५९॥अयंवैसर्वयज्ञाख्यःसर्वव्रतमितिस्मृतम्॥तपःसारमिदंभद्रेदानंचेश्वरतर्पणम्॥ ६० ॥ तएवनियमाः साक्षात्तएवचयमोत्तमाः॥तपोदानंव्रतंयज्ञोयेनतुष्यत्यधोक्षजः॥६१॥तस्मादेतद्व्रतंभद्रेप्रयताश्रद्धयाचर॥ भगवान्परितुष्टस्तेवरानाशुविधास्यति'॥६२॥ ॥इतिश्रीभा०म०अष्टमस्कंधेअदितिपयोव्रतंनामषोडशोऽध्यायः॥ १६ ॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तासाऽदितीराजन्स्वभर्त्राकश्यपेनवै॥ अन्वतिष्ठद्व्रतमिदंद्वादशाहमतंद्रिता॥ १ ॥ चिंतयंत्येकयाबुद्ध्यामहापुरुषमीश्वरम् ॥ प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसाबुद्धिसारथिः॥ २ ॥ मश्चैकाग्र्ययाबुद्ध्याभगवत्यखिलात्मनि ॥ वासुदेवेसमाधायचचारहपयोव्रतम् ॥ ३ ॥ तस्मात्प्रादुरभूत्तातभगवानादिपूरुषः॥ पीतवासाश्चतुर्बाहुःशंखचक्रगदाधरः॥ ४॥तंनेत्रगोचरंवीक्ष्यसहसोत्थायसादरम्॥ ननामभुविकायेनदंडवत्प्रीतिविह्वला॥ ५॥

॥ ६२ ॥ ॥ इत्यष्टमेटीकायांषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःसप्तदशेऽदित्याकृतेतस्मिन्व्रतेहरिः ॥ तत्कामपूरणायादौतत्पुत्रोऽभूदितीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रीतिविह्वलत्वादेवसाबद्धांजलिःसतीस्थिताकेवलमीडितुंपुनर्नोत्सेहेनशशाकअपितुतूष्णींबभूव कथंभूताआनंदजलैराकुलेईक्षणेयस्याःपुलकैराकुलाआकृतिर्देहोयस्याः तस्यदर्शनेननयोऽत्युत्सवस्तेनगात्रेवेपथुःकंपोयस्याः ॥ ६ ॥ तुष्टावपिबतीवोद्वीक्षमाणाइतिचक्रियाभेदात्सेत्यस्यशब्दस्यद्विरुक्तिरदोषः ॥ ७ ॥ अयत्नतोविनिर्जित्यदैत्यानत्यूर्जितानपि भक्तान्रक्षितुमीशस्त्वमित्यस्तौददितिस्त्रिभिः यज्ञेशेत्यादिदशभिःसंबोधनैस्तवाशक्यंकिमपिनास्तीतिवदंतीप्रार्थयते हेईशशंनःकृधिकुरु यतोदीनानांनाथोऽसित्वं तीर्थंश्रवःकीर्तिर्यस्य श्रवणमेवमंग

सोत्थायबद्धांजलिरीडितुंस्थितानोत्सेहआनंदजलाकुलेक्षणा॥बभूवतूष्णींपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः॥ ६ ॥ प्रीत्याशनैर्गद्गदयागिराहरिंतुष्टावसादेव्यदितिःकुरूद्वह ॥ उद्वीक्षतीसापिबतीवचक्षुषारमापतिंयज्ञपतिंजगत्पतिम्॥७॥ अदितिरुवाच यज्ञेशयज्ञपुरुषाच्युततीर्थपादतीर्थश्रवःश्रवणमंगलनामधेय॥ आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाद्यशंनःकृधीशभगवन्नसिदीननाथः॥ ८॥ विश्वायविश्वभवनस्थितिसंयमायस्वैरंगृहीतपुरुशक्तिगुणायभूम्ने ॥ स्वस्थायशश्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसेहरयेनमस्ते॥ ९॥ आयुःपरंवपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मीर्द्यौर्भूरसाःसकलयोगगुणास्त्रिवर्गः ॥ ज्ञानंचकेवलमनंतभवंतितुष्टात्त्वत्तोनृणांकिमुसपत्नजयादिराशीः॥ १० ॥

लंयस्यतन्नामधेयंयस्य आपन्नानांशरणागतानांवृजिनोपशमायउदयोयस्य ॥ ८ ॥ भूम्नेमहतेनमः महत्त्वेहेतवः विश्वाय विश्वस्यभवन स्थितिसंयमार्थंस्वैरंगृहीताःपुरुशक्तेर्मायायागुणायेनतस्मै तथाऽपिस्वस्थायअप्रच्युतस्वरूपाय कुतःशश्वदुपबृंहितोनित्योर्जितोयःपूर्णबोधस्तेनव्यापादितंनित्यनिरस्तमात्मनितमोमायालक्षणंयेनतस्मै ॥ ९ ॥ अस्मदीयमनोरथपूरणमीषत्करमेवतवेतिकैमुत्यन्यायेनाह आयुःपरंब्रह्मायुः पुनरपिद्यौश्चभूश्चरसातलंचद्यौर्भूरसाः द्यौरितिपृथक्पाठेभूश्चरसाश्चबिलस्वर्गाइतिविग्रहः रसेतिपाठेत्रीणिपदानि सकलायोगगुणाअणिमादयः ॥ १० ॥

क्षेत्रज्ञःअंतर्यामी ॥ ११ ॥ सपत्नैर्हृताश्रीर्येषांस्वधामतश्च्यावितानांचपुत्राणांसंबंधियत्तद्भवत्याश्चिरमाकांक्षितंमयाविज्ञातम् ॥ १२ ॥ कांक्षितमेवाह तानितित्रिभिः प्रतिलब्धोजयश्चश्रीश्चयैस्तैःपुत्रैःसहउपासितुमेकत्रस्थातुमिच्छसि ॥ १३ ॥ १४ ॥ प्रत्याहृतंयशश्चश्रीश्चयैस्तान् ॥ १५ ॥ अपारणीयाअनतिक्रमणीयाः यद्यस्मात् अनुकूलईश्वरःकालोयेषांतैर्विप्रैर्गुप्तारक्षिताः अनुकूलैरीश्वरैःसमर्थैर्विप्रैर्गुप्ताइति

श्रीशुकउवाच अदित्यैवंस्तुतोराजन्भगवान्पुष्करेक्षणः॥ क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामितिहोवाचभारत॥ ११ ॥
श्रीभगवानुवाच देवमातर्भवत्यामेविज्ञातंचिरकांक्षितम्॥ यत्सपत्नैर्हृतश्रीणांच्यावितानांस्वधामतः १२
तान्विनिर्जित्यसमरेदुर्मदानसुरर्षभान्॥ प्रतिलब्ध यश्रीभिःपुत्रैरिच्छस्युपासितुम् ॥ १३॥ इंद्रज्येष्ठैःस्वत
नयैर्हृतानांयुधिविद्विषाम्॥ स्त्रियोरुदंतीरासाद्यद्रष्टुमिच्छसिदुःखिताः॥ १४॥ आत्मजान्सुसमृद्धांस्त्वंप्रत्या
हृतयशश्रियः॥ नाकपृष्ठमधिष्ठायक्रीडतोद्रष्टुमिच्छसि॥ १५॥ प्रायोऽधुनातेऽसुरयूथनाथाअपारणीयाइ
तिदेवविमेमतिः॥ यत्तेनुकूलेश्वरविप्रगुप्तानविक्रमस्तत्रसुखंददाति ॥ १६॥ अथाप्युपायोममदेविचिंत्यःसं
तोषितस्यव्रतचर्ययाते॥ ममार्चनंनार्हतिगंतुमन्यथाश्रद्धानुरूपंफलहेतुकत्वात्॥ १७॥ त्वयाऽर्चितश्चाहमप
त्यगुप्तयेपयोव्रतेनानुगुणंसमेधितः॥ त्वांशेनपुत्रत्वमुपेत्यतेसुतान्गोप्ताऽस्मिमारीचतपस्यधिष्ठितः॥ १८॥
उपधावपतिंभद्रेप्रजापतिमकल्मषम्॥ मांचभावयतीपत्यावेवंरूपमवस्थितम् ॥ १९ ॥ नैतत्परस्माआ
ख्येयंपृष्टयाऽपिकथंचन॥ सर्वंसंपद्यतेदेविदेवगुह्यंसुसंवृतम्॥ २०॥ श्रीशुकउवाच एतावदुक्काभगवां
स्तत्रैवांतरधीयत॥ अदितिर्दुर्लभंलब्ध्वाहरेर्जन्मात्मनिप्रभोः ॥ २१ ॥ उपाधावत्पतिंभक्त्यापरयाकृतकृत्य
वत्॥ सवैसमाधियोगेनकश्यपस्तदबुद्धत॥ २२॥

वा ॥ १६ ॥ ममयाचिंत्यएव तत्रहेतुः संतोषितस्येत्यादि श्रद्धाऽनुरूपमिच्छानुसारेणफलहेतुत्वात् ॥ १७ ॥ मारीचस्यतपसिअधिष्ठायस्थितःसन् गोप्ताऽस्मिपालयिष्यामि ॥ १८ ॥ अतःपतिमुपधावभजस्व ॥ १९ ॥ देवानांगुह्यंरहस्यंसर्वंसुसंवृतंसुगुप्तंसत्संपद्यतेसिद्धति ॥ २० ॥ प्रभोर्हरेरात्मनिजन्मलब्ध्वा ॥ २१ ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अवितथमीक्षणंदृष्टिर्यस्यसः अनिलोयथासर्वत्रसमोऽपिदारुणिसंघर्षेणचतद्वाहकमग्निमाधत्तेएवंस्वयंपुत्रेषुसमोऽपिदैत्यक्षपणंवीर्यमाधत्तेत्यर्थः ॥ २३ ॥ धिष्ठितमधिष्ठायस्थितं समीडेतुष्टावेत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ अदितेरेवपूर्वस्मिन्जन्मनिपृश्निरितिनामतस्यागर्भायअर्भकाय वेदागर्भायस्य यद्वा वेदानांगर्भायवेदेषुप्रकाशमानायेत्यर्थः त्रयोलोकानाभौयस्यसत्रिभस्तस्मै त्रयाणांलोकानांपृष्ठेउपरिस्थिताय शिपि शब्देनपशवोजीवास्तेष्वंतर्यामितयाप्रविष्टाय यज्ञोवैविष्णुःपशवःशिपिर्यज्ञएवपशुषुप्रतितिष्ठतीतिश्रुतेः यद्वा शिपयोरश्मयस्तैर्वेष्टितायेत्यर्थः तथापि विष्णवेव्यापिने ॥ २६ ॥ अंतःपतितंतृणादियथागभीरंस्रोतआक्षिपतिआकर्षतितथाकालात्माभवान्विश्वमाक्षिपति ॥ २७ ॥ प्र

प्रविष्टमात्मनिहरेरंशंत्यवितथेक्षणः॥सोऽदित्यांवीर्यमाधत्ततपसाचिरसंभृतम् ॥समाहितमनाराजन्दारुण्यग्निंयथाऽनिलः॥ २३॥ अदितेर्धिष्ठितंगर्भंभगवंतंसनातनम्॥ हिरण्यगर्भोविज्ञायसमीडेगुह्यनामभिः ॥२४॥ ब्रह्मोवाच जयोरुगायभगवन्नुरुक्रमनमोस्तुते॥नमोब्रह्मण्यदेवायत्रिगुणायनमोनमः॥२५॥ नमस्तेपृश्निगर्भायवेदगर्भायवेधसे॥त्रिनाभायत्रिपृष्ठायशिपिविष्टायविष्णवे ॥ २६ ॥त्वमादिरंतोभुवनस्यमध्यमनंतशक्तिंपुरुषंयमाहुः॥कालोभवानाक्षिपतीशविश्वंस्रोतोयथांऽतःपतितंगभीरम्॥ २७॥त्वंवै प्रजानांस्थिरजंगमानांप्रजापतीनामसिसंभविष्णुः ॥ दिवौकसांदेवदिवश्च्युतानांपरायणंनौरिवमज्जतोऽप्सु॥ २८॥ ॥इ०भागवतेम० अष्टमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥ ॥७॥ ॥श्रीशुकउवाच इत्थंविरिंचस्तुतकर्मवीर्यःप्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् ॥ चतुर्भुजःशंखगदाब्जचक्रःपिशंगवासानलिनायतेक्षणः ॥ १ ॥

जापतीनांचत्वमेवसंभविष्णुरुत्पादनशीलोऽसि अयंभावः नह्येवंभूतस्यतवजन्मादिसंभवः किंतुदेवानांप्रजापतीनांप्रजानांचपरमाश्रयत्वेनतत्कार्यसाधनायावतारोऽयमतस्तान्स्वर्गच्युतान्पुनःस्वर्गेस्थापयेति ॥२८॥ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ततस्त्वष्टादशेभूत्वावामनःसत्कृतोऽखिलैः ॥ यज्ञंगतस्ततस्तेनसत्कृत्योक्तोवरान्वृणु ॥ १ ॥ इत्थंविरिंचेनस्तुतंकर्मदेवकार्यलक्षणंवीर्यंचप्रभावोयस्यसहरिरदित्यांप्रादुर्बभूवेतित्रयाणामन्वयः अमृतभूर्मृत्युजन्मशून्यःशंखगदाब्जचक्राणिअस्यसंतीतितथा अर्शआदित्वेनमत्वर्थीयोऽच् प्रत्ययः अविसर्गपाठेसचासौपिशंगवासाश्च ॥ १ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

झषराजोमकरस्तदाकारयोःकुंडलयोस्त्विषाउल्लसंतीश्रीर्वदनांबुजेयस्य श्रीवत्सोवक्षसियस्य वलयैरंगदैश्चसहोल्लसंतिकिरीटादीनियस्य ॥ २ ॥ श्रीमत्यावनमालयाविराजितः वेश्मगतंतमः ॥ ३ ॥ अग्निजिद्वादेवाः नगाःपर्वताः ॥ ४ ॥ तत्रादुर्भावसमयमाह श्रोणायामिति भा द्रपदशुक्लद्वादशीश्रवणद्वादशीतिप्रसिद्धातस्यां तत्रापिश्रोणायांश्रवणस्थेचंद्रइत्यर्थः तत्रापिश्रवणस्यप्रथमांशेऽभिजितिनक्षत्रे तच्चश्रुत्याद शितं अभिजिन्नामनक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणायाइतिएवंविशिष्टेमुहूर्तेप्रभुःप्रादुर्बभूवेत्यर्थः किंच नक्षत्राण्यश्विन्यादीनि तारा

श्यामावदातोझषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजःपुमान् ॥ श्रीवत्सवक्षावलयांगदोल्लसत्किरीटकांची गुणचारुनूपुरः ॥ २ ॥ मधुव्रतव्रातविघुष्टयास्वयाविराजितःश्रीवनमालयाहरिः ॥ प्रजापतेर्वेश्मतमःस्वरोचिषाविनाशयन्कंठनिविष्टकौस्तुभः ॥ ३ ॥ दिशःप्रसेदुःसलिलाशयास्तदाप्रजाःप्रहृष्टाऋतवोगुणान्विताः ॥ द्यौरंतरिक्षंक्षितिरग्निजिद्वागावोद्विजाःसंजहृषुर्नगाश्च ॥ ४ ॥ श्रोणायांश्रवणद्वादश्यांमुहूर्तेऽभिजितिप्रभुः ॥ सर्वेनक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्मदक्षिणम् ॥ ५ ॥ द्वादश्यांसवितातिष्ठन्मध्यंदिनगतोनृप ॥ विजयानामसा प्रोक्तायस्यांजन्मविदुर्हरेः ॥ ६ ॥ शंखदुंदुभयोनेदुर्मृदंगपणवानकाः ॥ चित्रवादित्रतूर्याणांनिर्घोषस्तुमुलोऽभवत् ॥ ७ ॥ प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन्गंधर्वप्रवराजगुः ॥ तुष्टुवुर्मुनयोदेवामनवःपितरोऽग्नयः ॥ ८ ॥ सिद्धविद्याधरगणाःसकिंपुरुषकिन्नराः ॥ चारणायक्षरक्षांसिसुपर्णाभुजगोत्तमाः ॥ ९ ॥ गायंतोऽतिप्रशंसंतोनृत्यंतोविबुधानुगाः ॥ अदित्याआश्रमपदंकुसुमैःसमवाकिरन् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाऽदितिस्तंनिजगर्भसंभवंपरंपुमांसंमुदमापविस्मिता ॥ गृहीतदेहंनिजयोगमायया प्रजापतिश्चाहजयेतिविस्मितः ॥ ११ ॥

शब्देनतारायहागुरुशुक्रादयस्तेआद्यायेषांतेसूर्यादयोऽपिसर्वेतस्यजन्मदक्षिणमुदारंचक्रुः जन्ममुहूर्तेगुणाबहवोबभूवुरित्यर्थः ॥ ५ ॥ विशेषांतरमाह यस्यांद्वादश्यांहरेर्जन्मतत्तस्यामहन्येवविदुः तदाचमध्यंदिनगतःसवितातिष्ठत साचद्वादशीविजयानामप्रोक्तेत्यन्वयः ॥ ६ ॥ शंखादयोयेतेषामन्येषांचचित्रतूर्याणांनिर्घोषोऽभवत् ॥ ७ ॥ देवामनवइत्यादीनांकुसुमैःसमवाकिरन्निति तृतीयेनान्वयः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

विस्मयांतरमाह यत्तदिति यत्तद्वपुर्हरिरधारयत्प्रकटितवांस्तेनवपुषामातापित्रोःसंपश्यतोरेववामनोबटुर्बभूव दिव्यगतिरद्भुतचेष्टितः स्वयंक थंभूतः अव्यक्तचिद्रूपःकथमधारयत् भातिदीप्तिर्विभूषणानिचआयुधानिचतैर्व्यक्तंयथाभवतितथा ॥ १२ ॥ कर्माणिजातकर्मादी नि ॥ १३ ॥ १४ ॥ वनस्पतिर्वनानांपतिःसोमः ॥ १५ ॥ १६ ॥ पात्रिकांभिक्षापात्रीम् ॥ १७ ॥ सएवंसंभावितोमारिषःश्रेष्ठोबटुर्ब्रह्मवर्च

यत्तद्वपुर्भातिविभूषणायुधैरव्यक्तचिच्चक्रमधारयद्धरिः॥बभूवतेनैवसवामनोबटुःसंपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथा नटः॥ १२॥तंवटुंवामनंदृष्ट्वामोदमानामहर्षयः॥ कर्माणिकारयामासुःपुरस्कृत्यप्रजापतिम्॥१३॥तस्यो पनीयमानस्यसावित्रींसविताऽब्रवीत्॥ बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रंमेखलांकश्यपोऽददात् ॥ १४ ॥ ददौकृष्णाजिनं भूमिर्दंडंसोमोवनस्पतिः॥ कौपीनाच्छादनंमाताद्यौश्छत्रंजगतःपतेः ॥ १५॥ कमंडलुंवेदगर्भःकुशान्सप्त र्षयोददुः॥ अक्षमालांमहाराजसरस्वत्यव्ययात्मनः ॥ १६ ॥ तस्माइत्युपनीतायधक्षराट्पात्रिकामदात्॥ भिक्षांभगवतीसाक्षादुमाऽदादंबिकासती ॥ १७॥सब्रह्मवर्चसेनैवंसभांसंभावितोबटुः॥ब्रह्मर्षिगणसंजु ष्टामत्यरोचतमारिषः ॥ १८॥ समिद्धमाहितंवह्निंकृत्वापरिसमूहनम् ॥ परिस्तीर्यसमभ्यर्च्यसमिद्भिरजुहो द्द्विजः॥१९॥श्रुत्वाऽश्वमेधैर्यजमानमूर्जितंबलिंभृगूणामुपकल्पितैस्ततः॥ जगामतत्राखिलसारसंभृतोभा रेणगांसन्नमयन्पदेपदे॥ २० ॥ तंनर्मदायास्तटउत्तरेबलेर्यैऋत्विजस्तेभृगुकच्छसंज्ञके ॥ प्रवर्तयंतोभृगवः क्रतूत्तमंव्यचक्षताराद्उदितंयथारविम् ॥ २१ ॥ तेऋत्विजोयजमानःसदस्याहतत्विषोवामनतेजसानृप॥ सूर्यःकिलायात्युतवाविभावसुःसनत्कुमारोऽथदिदृक्षयाकतोः॥ २२॥

सेनब्रह्मर्षिगणसंजुष्टांतांसभामतिक्रम्यारोचत ॥ १८ ॥ १९ ॥ यदर्थंबटुर्बभूवतदाह श्रुत्वेत्यादियावत्समाप्ति यजमानंयजंतं भृगूणांभृगु भिःउपकल्पितैःप्रवर्तितैः अखिलेनसारेणबलेनसंभृतःसंपूर्णः ॥ २० ॥ नर्मदायाउत्तरेतटेभृगुकच्छसंज्ञकेक्षेत्रेक्रतूत्तमंप्रवर्तयंतोबलेःऋत्वि जोभृगवस्तेतंव्यचक्षतअपश्यन् आरात्समीपएवोदितंरविमिवेति ऋत्विगादयःसूर्यःकिलेत्येवमादिव्यतर्कयन्नितिशेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥

हयमेधवाटमश्वमेधमंडपंविवेश ॥ २३ ॥ उपवीताजिनमुपवीतवद्धृतमजिनमेवउत्तरमुत्तरीयंयस्यतम् ॥ २४ ॥ संक्षिप्ताअभिभूताःसतः ॥ २५ ॥ रूपस्यानुरूपाअवयवायस्यतं दृष्ट्वेतिशेषः ॥ २६ ॥ २७ ॥ चंद्रमौलिश्चेत्यन्वयः अप्यर्थेचकारः चंद्रमौलिरपिगंगारूपंयन्मूर्ध्ना

इत्थंसशिष्येषुभृगुष्वनेकधावितर्क्यमाणोभगवान्सवामनः॥सदंडछत्रंसजलंकमंडलुंविवेशबिभ्रद्धयमेध वाटम्॥२३॥मौंज्यामेखलयावीतमुपवीताजिनोत्तरम्॥ जटिलंवामनंविप्रंमायामाणवकंहरिम्॥२४॥प्र विष्टंवीक्ष्यभृगवःसशिष्यास्तेसहाग्निभिः॥ प्रत्यगृह्णन्समुत्थायसंक्षिप्तास्तस्यतेजसा॥ २५॥यजमानःप्रमुदि तोदर्शनीयंमनोरमम्॥ रूपानुरूपावयवंतस्माआसनमाहरत्॥ २६॥स्वागतेनाभिनंद्याथपादौभगवतोब लिः॥ अवनिज्यार्चयामासमुक्तसंगंमनोरमम्॥२७॥तत्पादशौचंजनकल्मषापहंसधर्मविन्मूर्ध्न्यदधात्सुमं गलम्॥ यद्देवदेवोगिरिशश्चंद्रमौलिर्दधारमूर्ध्नापरयाचभक्त्या॥ २८॥ बलिरुवाच स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्र ह्मन्किंकरवामते॥ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपुर्धरम्॥२९॥अद्यनःपितरस्तृप्ताअद्यनःपावितंकुलम्॥ अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान्॥३०॥अद्याग्नयोमेसुहुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः॥ हतांहसोवार्भिरियंचभूरहोतथापुनीतातनुभिःपदैस्तव ॥ ३१ ॥ यद्यद्दटोवांछसितत्प्रतीच्छमेत्वामर्थिनंविप्र सुतानुतर्कये॥ गांकांचनंगुणवद्धाम्नृतंतथान्नपेयमुतवाविप्रकन्याम् ॥ ग्रामान्समृद्धांस्तुरगान्गजान्वा रथांस्तथाऽर्हत्तमसंप्रतीच्छ॥३२॥ इतिश्रीभा० म० अष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादेऽष्टादशोऽध्यायः॥१८॥

दधारेत्यर्थः ॥ २८ ॥ हेआर्यत्वात्वां साक्षात्प्रत्यक्षंब्रह्मर्षीणांतपएवमन्ये कथंभूतंतपः वपुर्धरंमूर्तिधारि ॥ २९ ॥ ३० ॥ त्वच्चरणावनेजनैर्वा र्भिर्हतमंहोयस्यतस्यमे पुनीतापवित्रीकृता ॥ ३१ ॥ मेमत्तःप्रतीच्छगृहाण हेअर्हत्तमपूज्यतम ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुरा णेअष्टमस्कंधेटीकायामष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ऊनविंशेतुहरिणायाचितेचपदत्रये ॥ प्रतिश्रुतेचबलिनाजानन्भृगुरवारयत् ॥ १ ॥ दातुःस्तुतिस्त्वयंतुष्टिरित्यादिप्रस्तुतोचितम् ॥ वक्तव्यमिति भिक्षूंस्तुशिक्षयन्नाहवामनः ॥ २ ॥ १ ॥ वचस्तवैतदितिषोडशभिः हेजनदेवसांपरायेपारलौकिकेधर्मेपितामहश्चप्रह्लादःप्रमाणम् ॥ २ ॥ निः सत्वस्यलक्षणंयोद्विजातयेयाचकायप्रत्याख्यातानददामीतिवक्ता कृपणस्यलक्षणंप्रथमंप्रतिश्रुत्ययोवानदातेति ॥ ३ ॥ तीर्थेदानावसरे य

अ०१९

श्रीशुकउवाच इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतम्॥निशम्यभगवान्प्रीतःप्रतिनंद्येदमब्रवीत् ॥ १ ॥ श्रीभ गवानुवाच वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करम् ॥ यस्यप्रमाणंभृगवःसांपरायेपितामह:कुलवृद्धःप्रशांतः॥ २ ॥ नत्येतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्वःकृपणःपुमान्॥ प्रत्याख्याताप्रतिश्रुत्ययोवाऽदाता द्विजातये॥३॥ नसंतितीर्थेयुधिचार्थिनाऽर्थिताःपराङ्मुखायेत्वमनस्विनोनृपाः ॥ युष्मत्कुलेयद्यशसाऽमलेनप्रह्लादउद्भातियथोडुपःखे॥ ४ ॥ यतोजातोहिरण्याक्षश्चरन्नेकइमांमहीम् ॥ प्रतिवीरंदिग्विजयेनाविंदत गदायुधः॥५॥ यंविनिर्जित्यकृच्छ्रेणविष्णुःक्ष्मोद्धारआगतम्॥ नात्मानंजयिनंमेनेतद्वीर्यंभूर्यनुस्मरन्॥६॥ निशम्यतद्वधंभ्रातादितिरण्यकशिपुःपुरा॥हंतुंभ्रातृहणंक्रुद्धोजगामनिलयंहरेः॥७॥तमायांतंसमालोक्यशूल पाणिंकृतांतवत्॥ चिंतयामासकालज्ञोविष्णुर्मायाविनांवरः ॥ ८ ॥ यतोयतोहंतत्रासौमृत्युःप्राणभृतामिव॥ अतोऽहमस्यहृदयंप्रवेक्ष्यामिपराग्दृशः॥ ९ ॥ एवंसनिश्चित्यरिपोःशरीरमाधावतोनिर्विविशेऽसुरेंद्र॥ श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तत्प्राणरंध्रेणविविग्नचेताः ॥ १० ॥ सतन्निकेतंपरिमृश्यशून्यमपश्यमानःकुपितोननाद॥ क्ष्मांद्यांदिशःखंविवरान्समुद्रान्विष्णुंविचिन्वन्नददर्शवीरः॥ ११ ॥

त्यस्मिन्युष्मत्कुले ॥ ४ ॥ यतःयस्मिन्जातः ॥ ५ ॥ क्ष्मोद्धारेभूम्याउद्धारेउद्धरणे ॥ ६ ॥७॥ ८ ॥ पराग्दृशःबहिर्दृष्टेः ॥ ९ ॥ अतोहृदये स्थितंमांनज्ञास्यतीत्येवंनिश्चित्यश्वासानिलेऽतर्हितःसूक्ष्मोदेहोयस्य विविग्नमतिकंपितंचेतोयस्य अनुकंपितचित्तइतिवास्तवोऽर्थः ॥ १० ॥ नददर्श अंतःप्रविष्टत्वात् ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पुमान्यतःसकाशान्नावर्ततेतद्ब्रह्मैवनूनंगतोनित्यमुक्तत्वादितिवास्तवोऽर्थः ॥ १२ ॥ कथंनामासौशूरशिरोमणिर्जीवन्नेवकातरवद्वैरमुपेक्षित वानित्याशंक्याह वैरानुबंधएतावानामृत्योर्भवति देहिनांदेहेनिगूढाभिमानवतांशूराणांतथाअहंमानेनोपबृंहितोमन्युश्चभवत्येव यतोऽज्ञानप्र भवः अज्ञाननिवृत्तेःप्राक्पौरुषत्यागोमांद्यमेवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ तदेवंपूर्वजान्स्तुत्वातत्पितरंस्तौति पितेति द्विजवेषधारिणोमद्वैरिणोदेवाएते नतुद्विजाइतितद्विद्वानपिसयाचितःसन्स्वीयमायुर्देवेभ्योददौ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ममपदासंमितानीतित्रिविक्रमपदाभिप्रायेणनचानृतवादः तत्रा

अपश्यन्नितिहोवाचमयाऽन्विष्टमिदंजगत् ॥ भ्रातृहामेगतोनूनंयतोनावर्ततेपुमान् ॥ १२ ॥ वैरानुबंधएता वानामृत्योरिहदेहिनाम् ॥ अज्ञानप्रभवोमन्युरहंमानोपबृंहितः ॥ १३ ॥ पिताप्रह्लादपुत्रस्तेतद्विद्वान्द्विजवत्स लः ॥ स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्योदेवेभ्योऽदात्सयाचितः ॥ १४ ॥ भवानाचरितान्धर्मानास्थितोगृहमेधिभिः ॥ ब्रा ह्मणैःपूर्वजैःशूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः ॥ १५ ॥ तस्मात्त्वत्तोमहीमीषद्वृणेऽहंवरदर्षभात् ॥ पदानित्रीणिदैत्येंद्र संमितानिपदामम ॥ १६ ॥ नान्यत्तेकामयेराजन्वदान्याज्जगदीश्वरात् ॥ नैनःप्राप्नोतिवैविद्वान्यावदर्थपरि ग्रहः ॥ १७ ॥ बलिरुवाच अहोब्राह्मणदायादवाचस्तेवृद्धसंमताः ॥ त्वंबालोबालिशमतिःस्वार्थंप्रत्यबु धोयथा ॥ १८ ॥ मांवचोभिःसमाराध्यलोकानामेकमीश्वरम् ॥ पदत्रयंवृणीतेयोऽबुद्धिमान्द्वीपदाशुषम् ॥ १९ ॥ नपुमान्मामुपव्रज्यभूयोयाचितुमर्हति ॥ तस्माद्वृत्तिकरींभूमिंबटोकामंप्रतीच्छमे ॥ २० ॥

पिस्वपदत्वानपगमात् ॥ १६ ॥ यावदर्थमेवपरिग्रहोयस्यसः ॥ १७ ॥ ईश्वरस्यापियाञ्चाप्रकारंचोक्त्वाबलेर्बंधनप्रश्नोत्तरत्वेनतस्यगर्वातिरे केणाधिक्षेपप्रकारमाह अहोइतित्रिभिः तेवाचोवृद्धानांसंमतास्त्वंतुबालोबालिशमतिश्च बालिशानामज्ञानामिवमतिर्यस्य अतएवस्वार्थंप्र तियथावदबुधः वस्तुतस्तुबालइवअबालिशमतिश्चेतिच्छेदः स्वार्थंप्रत्यबुधइतिचभक्तानामेवार्थंबुध्यसेनस्वार्थंपरिपूर्णस्यतवतद्व्यतिरेकेणस्वा र्थाभावादित्यर्थः ॥ १८ ॥ अबुधत्वमेवाह मामिति ॥ द्वीपस्यदाशुषंदातारं अबुद्धिमान्वस्तुतस्तुबुद्धिमान्इत्येवच्छेदः ॥ १९ ॥ कामंयथेच्छं सम्यक्पादप्रसारणेनेत्यर्थः अतएवतथाकरिष्यतीति ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

पुनरपिनिःस्पृहत्वमेवाविष्कुर्वन्नाह यावंतइतिसप्तभिः ॥ २१ ॥ नववर्षसमेतेनद्वीपेनापि सप्तानांद्वीपवराणामिच्छया ॥ २२ ॥ तृष्णायाअं
तंनगताइत्यस्माभिःश्रुतम् ॥ २३ ॥ असंतुष्टस्तुप्राप्तैस्त्रिभिर्लोकैरपिनसुखंवर्तते ॥ २४ ॥ २५ ॥ आशुशुक्षणिरग्निः ॥ २६ ॥ सिद्धोऽहंकृता

श्रीभगवानुवाच यावंतोविषयाःप्रेष्ठास्त्रिलोक्यामजितेंद्रियम् ॥ नशक्नुवंतितेसर्वेप्रतिपूरयितुंनृप ॥ २१ ॥
त्रिभिःक्रमैरसंतुष्टोद्वीपेनापिनपूर्यते ॥ नववर्षसमेतेनसप्तद्वीपवरेच्छया ॥ २२ ॥ सप्तद्वीपाधिपतयोनृपावै
न्यगयादयः ॥ अर्थकामैर्गतानांतंतृष्णायाइतिनःश्रुतम् ॥ २३ ॥ यदृच्छयोपपन्नेनसंतुष्टोवर्ततेसुखम् ॥ ना
संतुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजितात्मोपसादितैः ॥ २४ ॥ पुंसोऽयंसंसृतेर्हेतुरसंतोषोऽर्थकामयोः ॥ यदृच्छयोपपन्नेनसं
तोषोमुक्तयेस्मृतः ॥ २५ ॥ यदृच्छालाभतुष्टस्यतेजोविप्रस्यवर्धते ॥ तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादंभसेवाशुशुक्षणिः
॥ २६ ॥ तस्मात्त्रीणिपदान्येवदृणेत्वद्वरदर्षभात् ॥ एतावतैवसिद्धोऽहंवित्तंयावत्प्रयोजनम् ॥ २७ ॥ श्रीशु
कउवाच इत्युक्तःसहसन्नाहबांछातःप्रतिगृह्यताम् ॥ वामनायमहींदातुंजग्राहजलभाजनम् ॥ २८ ॥ वि
ष्णवेक्ष्मांप्रदास्यंतमुशनाअसुरेश्वरम् ॥ जानंश्चिकीर्षितंविष्णोःशिष्यंप्राहबिदांवरः ॥ २९ ॥ शुक्राचार्यउ
वाच एषवैरोचनेसाक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः ॥ कश्यपाददितेर्जातोदेवानांकार्यसाधकः ॥ ३० ॥ प्रतिश्रुतं
त्वयैतस्मैयदनर्थमजानता ॥ नसाधुमन्येदैत्यानांमहानुपगतोऽनयः ॥ ३१ ॥ एषतेस्थानमैश्वर्यंश्रियंतेजो
यशःश्रुतम् ॥ दास्यत्याच्छिद्यशक्रायमायामाणवकोहरिः ॥ ३२ ॥ त्रिभिःक्रमैरिमाँल्लोकान्विश्वकायःक्रमि
ष्यति ॥ सर्वस्वंविष्णवेदत्वामूढवर्तिष्यसेकथम् ॥ ३३ ॥

र्थः एतावतैवसर्वस्वापहारसिद्धेरितिगूढोऽभिप्रायः तदेवाह वित्तंहियावत्प्रयोजनमेव अधिकस्यक्लेशावहत्वादित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ ३६ ॥
॥ ३० ॥ अनयःअन्यायः ॥ ३१ ॥ अन्यायमेवाह एषइति ॥ ३२ ॥ ननुमयापदत्रयमेवप्रतिश्रुतंप्रतिज्ञातंनाधिकं तत्राह त्रिभिरिति क्रम
तामितिचेत्तत्राह सर्वस्वमिति ॥ ३३ ॥

तथाऽपिप्रतिश्रुतंसंपादनीयमेवेतिचेत्तत्राह क्रमतइतिद्वाभ्यां एकेनपदापादन्यासेनभूमिक्रममाणस्येत्यर्थः तार्तीयस्यतृतीयपादन्यासस्य ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तथाऽपिसर्वस्वदानात्कीर्तिस्तावद्भविष्यतीतिचेत्तत्राह नतद्दानमिति तपश्चित्तैकाग्र्यं कर्मपूर्तम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ननुतर्हिप्र तिश्रुत्यनेतिकथमनृतंवाच्यंतत्राह सार्धैःषड्भिः अत्रापिसत्यानृतव्यवस्थायांबह्वृचश्रुत्याहिप्रथममोमितिसत्यंनेत्यनृतमित्यादिनासत्यानृतयो र्लक्षणपूर्वकंस्तुतिर्निंदाभ्यांसत्यंविहितमनृतंचनिषिद्धं अनंतरंचपराग्वाएतद्रिक्तमक्षरमित्यादिनासत्येदोषाननृतेचगुणानुक्त्वातस्मात्कालेएव

क्रमतोगांपदैकेनद्वितीयेनदिवंविभोः॥ खंचकायेनमहतातार्तीयस्यकुतोगतिः ॥ ३४ ॥ निष्ठांतेनरकेमन्ये ल्यप्रदातुःप्रतिश्रुतम्॥प्रतिश्रुतस्ययोऽनीशःप्रतिपादयितुंभवान्॥ ३५॥ नतद्दानंप्रशंसंतियेनवृत्तिर्विपद्यते दानंयज्ञस्तपःकर्मलोकेवृत्तिमतोयतः॥ ३६॥ धर्मायशसेऽर्थायकामायस्वजनायच ॥ पंचधाविभजन्वि त्तमिहामुत्रचमोदते ॥ ३७ ॥ अत्रापिबह्वृचैर्गीतंशृणुमेऽसुरसत्तम ॥ सत्यमोमितियत्प्रोक्तंयन्नेत्याहानृतं हितत्॥ ३८॥ सत्यंपुष्पफलंविद्यादात्मवृक्षस्यगीयते॥ वृक्षेऽजीवतितन्नस्यादनृतंमूलमात्मनः॥ ३९॥

दद्यात्कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीत्युपसंहारेणवृत्तिसंकटादिष्वनृतमप्यनुज्ञातं तमिमंश्रुत्यर्थंदर्शयन्नाह ओमित्यंगीकारेणयत्प्रोक्तं तत्सत्यं नेतियदाहतदेवानृतम् ॥३८॥तत्तुसत्यमीषदनृतंविनानसिद्ध्यतीत्याशयेनाह सत्यंपुष्पफलंविद्यात्जानीयात् आत्मवृक्षस्यदेहरूपस्यवृ क्षस्य गीयतेश्रुत्योच्यतेइत्यर्थः पाठांतरंतुसुगमं यद्यपिश्रुत्यावाचःसत्यंपुष्पफलंचेत्युक्तंतथापिवाचोदेहनिर्वाहाधीनत्वादात्मवृक्षस्येतिप्रस्तु तानुसारेणोक्तं भवतुपुष्पफलस्थानीयंसत्यंततःकिमतआह वृक्षेदेहेऽजीवतितत्पुष्पफलंनस्यात् सानस्यादितिपाठेश्रुत्युक्तायावाचःपरामर्शः देहश्चानृतेनरक्षणीयइत्याह अनृतंत्वात्मनोदेहस्यमूलम् ॥ ३९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति तद्यथावृक्षउत्पाटितमूलःशुष्यत्यचिरादेवोद्वर्ततेपततिच एवंनष्टमनृतंयस्यसआत्मादेहःशुष्येत् यद्यपिचश्रुत्याएव मेवानृतंवदन्नात्मानमाविर्मूलंकरोतीत्येवंनिंदयाअनृतंनिषिद्धंतथाप्युपसंहारानुसारेणतत्केवलानृतविषयमित्यभिप्रेत्यएवंव्याख्यातंदयेतत्वेते नेतिचतयैवोक्तेः तथाचश्रुतिः ओमितिसत्यंनेत्यनृतंतदेतत्पुष्पंफलंवाचोयत्सत्यंसहेश्वरोयशस्वीकल्याणकीर्तिर्भवितापुष्पंहिफलंवाचःसत्यंव दत्यथैतन्मूलंवाचोयदनृतंतद्यथावृक्षआविर्मूलःशुष्यतिसउद्वर्ततएवमेवानृतंवदन्नाविर्मूलमात्मानंकरोतिसशुष्यतिसउद्वर्ततेतस्मादनृतंनवदेद्व येतत्वेतेनेति एतेनअनेनत्वनृतेनदयेतसंकटेष्वात्मानंरक्षेदितिश्रुत्यर्थः ॥ ४० ॥ सर्वथासत्यवचनेदेहोननिर्वहेदितिस्फुटीकर्तुंसत्यस्यदोषानन्ृ तस्यगुणानाह परागितिद्वाभ्यां यदोमित्यक्षरंतत्पराक्दूरेअर्थंगृहीत्वांऽचतीतिपराक् रिक्तमितिश्रुतिपदस्यव्याख्यानमपूर्णवैइति तत्तस्मात् अर्थिनोयत्किंचिदोमितिब्रूयात्तेनरिच्येतन्यूनोभवेत् किंच भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्दास्यामीत्यंगीकुर्वन्नात्मनेकामेननालंपर्याप्तोनभवति तस्य

तद्यथावृक्षउन्मूलःशुष्यत्युद्वर्ततेचिरात्॥ एवंनष्टानृतःसद्य आत्माशुष्येन्नसंशयः॥ ४० ॥ पराग्रिक्तमपूर्णंवा अक्षरंयत्तदोमिति॥ यत्किंचिदोमितिब्रूयात्तेनरिच्येतवैपुमान्॥ ४१ ॥ भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्नालंकामेनचा त्मने॥ अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयच्चनेत्यनृतंवचः॥ ४२॥ सर्वंनेत्यनृतंब्रूयात्सदुष्कीर्तिःश्वसन्मृतः॥ स्त्रीषुनर्मवि वाहेचवृत्त्यर्थेप्राणसंकटे॥ गोब्राह्मणार्थेहिंसायांनानृतंस्याज्जुगुप्सितम्॥ ४३ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापु राणेअष्टमस्कंधेवामनप्रादुर्भावेएकोनविंशोऽध्यायः॥ १९ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ८ ॥

भोगोनसिद्ध्यतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः पराग्वाएतद्रिक्तमक्षरंयदेतदोमितितद्यत्किंचोमित्याहत्रैवास्मैतद्रिच्यतेसयत्सर्वमोंकुर्याद्रिच्यादात्मानं सकामेभ्योनालंस्यादिति ॥ ४१ ॥ नेतियदनृतंवचएतत्पूर्णंअर्थव्यवायाभावात् अभ्यात्मंचेतिचकारान्वयः आत्मनोभिमुखमन्यस्यार्थ माकर्षतीत्यभ्यात्मं योहिनित्यंममैकंचिदपिनास्तिसीदामीतिब्रूतेसहितेनानृतेनपरेषामर्थानाकर्षतीतिप्रसिद्धम् ॥ ४२॥ ननुतर्हिइदमनृतमेवसर्व दासेव्यंस्यान्नेत्याह सर्वमिति तथाचश्रुतिः अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयन्नेतिसयत्सर्वंनेतिब्रूयात्पापिकाऽस्यकीर्तिर्जायेतसैनंतत्रैवहन्यादिति अतो वृत्तिसंकटादिष्वनृतंनदोषायेत्युपसंहरति स्त्रीषुप्रोत्साहनेनवशीकरणे नर्मणिपरिहासे विवाहेचवरादिस्तुतौ गवांब्राह्मणानांचहितार्थे हिंसा यांचकस्यचित्प्रायां तथाचयाज्ञवल्क्यः वर्णिनांहिवधोयत्रतत्रसाक्ष्यनृतंवदेदिति तथाचश्रुतिः तस्मात्कालएवदद्यात्कालेनदद्यात्तत्सत्या नृतेमिथुनीकरोतीति ॥ ४३ ॥ ॥ इत्यष्टमेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

विंशत्वन्नृतभीतोसौज्ञात्वाऽपिकपटंहरेः॥ददावेवततोविष्णुःसहस्रावर्धताद्भुतम् ॥१॥ १॥ भगवतात्वयाप्रोक्तंसत्यं किंतत् योऽर्थकामादिकंनबाधे तस्महिगृहमेधिनांधर्मइति ॥२॥ कथंप्रत्याचक्षेनिराकरोमि ॥३॥ ४ ॥ नन्वप्रत्याख्यानेदोषाउक्तास्तत्राह नाहमिति अधन्यात्दारिद्र्यात्मृत्यो रपि ॥ ५ ॥ यद्यद्धनादिकंतत्सर्वंसंपरेतंपुरुषंहास्यतित्यक्ष्यत्येव तत्किमितिजीवतैवस्वयंनदेयमितिभावः तथाऽपितावद्वृत्तिसंकटपरिहारार्थमर्थं दीयतामितिचेत्तत्राह तस्येतिविप्रश्चेत्तेनार्थेनदत्तेनापिनतुष्येत्तर्हितस्यार्थस्यत्यागेदानेकिंनिमित्तंनकिंचित् याचितादल्पस्यदानेविप्रस्यासंतो

श्रीशुकउवाच बलिरेवंगृहपतिःकुलाचार्येणभाषितः॥ तूष्णींभूत्वाक्षणंराजन्नुवाचावहितोगुरुम्॥ १॥ ब लिरुवाच सत्यंभगवतात्रोक्तंधर्मोऽयंगृहमेधिनाम्॥ अर्थकामंयशोवृत्तिंयोनबाधेतकर्हिचित्॥ २॥ सचाहं वित्तलोभेनप्रत्याचक्षेकथंद्विजम्॥ प्रतिश्रुत्यददामीतिप्राङ्नादिःकितवोयथा॥ ३॥ नह्यसत्यात्परोऽधर्मइति होवाचभूरियम्॥ सर्वंसोढुमलंमन्येऋतेऽलीकपरंनरम्॥ ४॥नाहंबिभेमिनिरयान्नाधन्यादसुखार्णवात्॥न स्थानच्यवनान्मृत्योर्यथाविप्रप्रलंभनात्॥ ५॥यद्यद्धास्यतिलोकेऽस्मिन्संपरेतंधनादिकम्॥तस्यत्यागेनिमि त्तंकिंविप्रस्तुष्येन्नतेनचेत्॥ ६॥ श्रेयःकुर्वंतिभूतानांसाधवोदुस्त्यजासुभिः॥ दध्यङ्शिबिप्रभृतयःकोविक ल्पोधरादिषु॥ ७॥ यैरियंबुभुजेब्रह्मन्दैत्येंद्रैरनिवर्तिभिः॥ तेषांकालोऽग्रसील्लोकान्नयशोऽधिगतंभुवि॥८॥ सुलभायुधिविप्रर्षेत्यनिवृत्तास्तनुत्यजः॥ नतथातीर्थआयातेश्रद्धयायेधनत्यजः॥ ९॥ मनस्विनःकारुणिक स्यशोभनंयदर्थिकामोपनयेनदुर्गतिः॥ कुतःपुनर्ब्रह्मविदांभवादृशांततोबटोरस्यददामिवांछितम्॥ १०॥

षेणदानंव्यर्थमेवस्यादतस्तयाचितंसर्वंदेयंनकिंचिदितिभावः ॥ ६ ॥ तर्हिनदेयमेवेतिचेत्तत्राह श्रेयइति दुस्त्यजैरसुभिरपिकोविकल्पोविचारः ॥ ७ ॥ यैर्दैत्येंद्रैर्युद्धेअनिवर्तिभिरियंभूर्बुभुजेउपभुक्ता तेषामिहलोकान्परलोकांश्चभोगानितिवाकालोऽग्रसीत्संक्षतवान्ननुभुवितैरधिगतंप्रा प्तंयशोयसीत् अतःकीर्तिरेवसाध्यानान्यदितिभावः ॥ ८ ॥ देहत्यागादपिधनत्यागेकीर्तिर्भवतीत्याह सुलभाइति तनुंत्यजंतीतितनुत्यजः तीर्थे पात्रे अतोऽतिदुष्करोधनत्यागएवमयाकार्यइतिभावः ॥ ९ ॥ तर्हिनिर्धनत्वेनदैन्यंस्यादितिचेत्तत्राह मनस्विनइति यादृशतादृशानामप्यर्थिनां कामोपनयेनकामपूरणेनदुर्गतिर्दैन्यमितिय च्छोभनंभद्रमेव भवादृशानांतुकामोपनयेनदुर्गतिःशोभनमितिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ॥ १० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुनायंबटुःकिंतुविष्णुस्तवशत्रुरित्युक्तंतर्हिसुतरामेवदास्यामीत्याह यजंतीति परःशत्रुर्वास्तु ॥ ११ ॥ १२ ॥ यद्यदियशोनजिहासतितर्हियु द्धेऽयंमांहत्वाएनांभूमिहरेत्शयीतवा सम्यक्ज्ञातःसन्ममचित्तेशयीतेतिवास्तवोर्थः ॥ १३ ॥ अश्रद्धितमजातश्रद्धम् ॥ १४ ॥ १५ ॥

यजंतियज्ञक्रतुभिर्यमादृताभवंतआम्नायविधानकोविदाः॥ सएवविष्णुर्वरदोऽस्तुवापरोदास्याम्यमुष्मैक्षि तिमीप्सितांमुने ॥ ११ ॥ यदप्यसावधर्मेणमांबध्नीयादनागसम्॥ तथाप्येनंनहिंसिष्येभीतंब्रह्मतनुंरिपुम् ॥ १२ ॥ एषवाउत्तमश्लोकोनजिहासतियद्यशः॥ हत्वामैनांहरेद्युद्धेशयीतनिहतोमया ॥ १३ ॥ श्रीशुकउ वाच एवमश्रद्धितंशिष्यमनादेशकरंगुरुः ॥ शशापदैवप्रहितःसत्यसंधंमनस्विनम् ॥ १४ ॥ दृढंपंडित मान्यज्ञःस्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया ॥ मच्छासनातिगोयस्त्वमचिराद्भ्रश्यसेश्रियः॥ १५॥ एवंशप्तःस्वगुरुणास त्यान्नचलितोमहान्॥ वामनायददावेनामर्चित्वोदकपूर्वकम् ॥ १६ ॥ विंध्यावलिस्तदागत्यपत्नीजालक मालिनी॥ आनिन्येकलशंहैममवनेजन्यपांभृतम् ॥ १७ ॥ यजमानःस्वयंतस्यश्रीमत्पादयुगंमुदा ॥ अव निज्यावहन्मूर्ध्नितदपोविश्वपावनीः॥ १८ ॥ तदाऽसुरेंद्रंदिविदेवतागणागंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः॥ तत्क र्मसर्वेपिगृणंतआर्जवंप्रसूनवर्षैर्ववृषुर्मुदाऽन्विताः ॥ १९ ॥ नेदुर्मुहुर्दुंदुभयःसहस्रशोगंधर्वकिंपूरुषकिन्न राजगुः॥ मनस्विनाऽनेनकृतंसुदुष्करंविद्वानदाद्यद्रिपवेजगत्त्रयम्॥२०॥ तद्वामनंरूपमवर्धताद्भुतंहरेरनंत स्यगुणत्रयात्मकम्॥ भूःखंदिशोद्यौर्विवराःपयोधयस्तिर्यङ्नृदेवाऋषयोयदासत॥२१॥ कायेबलिस्तस्य महाविभूतेःसहर्त्विगाचार्यसदस्यएतत्॥ ददर्शविश्वंत्रिगुणंगुणात्मकेभूतेंद्रियार्थाशयजीवयुक्तम्॥ २२॥

॥ १६ ॥ जालकंमुक्ताभरणविशेषस्तन्मालावती अवनेजनीनामपांकलशंभृतंपूर्णम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अवर्धत वांछातःप्रति गृह्यतामितिबलिनापूर्वमुक्तत्वात् गुणत्रयमात्मनियस्यतत् अतएवभूःखमित्यादयोयद्यस्मिन्आसतस्थितवंतः ॥ २१ ॥ ऋत्विगादिसहितो बलिस्तस्यहरेःकायेएतद्विश्वंददर्श ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवप्रपंचयति रसामितिपादोनैःसप्तभिः मारुतंगणंवायुसंघं इंद्रस्यसेनेवसेनायस्यसः इंद्रपदेस्थितत्वात् अचष्टऐक्षत ॥ २३ ॥ आत्मास्य यंबलिर्मुख्योयेषांतान् ऋक्षमालांनक्षत्रपंक्तिम् ॥ २४ ॥ अंगहेराजन् समस्तान्रेफान्चशब्दान् ॥ २५ ॥ द्यौश्चद्यांच ॥ २६ ॥ रसेरसने

रसामचष्टांघ्रितलेऽथपादयोर्महींमहीध्रान्पुरुषस्यजंघयोः ॥ पतत्त्रिणोजानुनिविश्वमूर्तेरूर्वोर्गणंमारुतमिंद्रसेनः ॥ २३ ॥ संध्यांविभोर्वाससिगुह्यऐक्षत्प्रजापतीन्जघनेआत्ममुख्यान् ॥ नाभ्यांनभःकुक्षिषुसप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसिचर्क्षमालाम् ॥ २४ ॥ हृद्यंगधर्मंस्तनयोर्मुरारेर्ऋतंचसत्यंचमनस्यथेंदुम् ॥ श्रियंचवक्षस्यरविंदहस्तांकंठेचसामानिसमस्तरेफान् ॥ २५ ॥ इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषुतत्कर्णयोःककुभोद्यौश्चमूर्ध्नि ॥ केशेषुमेघान्श्वसनंनासिकायामक्ष्णोश्चसूर्यंवदनेचवह्निम् ॥ २६ ॥ वाण्यांचछंदांसिरसेजलेशंभ्रुवोर्निषेधंचविधिंचपक्ष्मसु ॥ अहश्चरात्रिंचपरस्यपुंसोमन्युंललाटेधरणंवलोभम् ॥ २७ ॥ स्पर्शेचकामंनृपरेतसोऽभःसृष्टेत्वधर्मंक्रमणेषुयज्ञम् ॥ छायासुमृत्युंहसितेचमायांतनूरुहेष्वोषधिजातयश्च ॥ २८ ॥ नदीश्चनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजंदेवगणान्नृपींश्च ॥ प्राणेषुगात्रेस्थिरजंगमानिसर्वाणिभूतानिददर्शवीरः ॥ २९ ॥ सर्वात्मनीदंभुवनंनिरीक्ष्यसर्वेऽसुराःकश्मलमापुरंग ॥ सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजाधनुश्चशार्ङ्गंस्तनयित्नुघोषम् ॥ ३० ॥ कौमोदकीविष्णुगदातरस्विनीविद्याधरोऽसिःशतचंद्रयुक्तः ॥ तूणोत्तमावक्षयसायकौचसुनंदमुख्याउपतस्थुरीशम् ॥ ३१ ॥ स्फुरत्किरीटांगदमीनकुंडलःश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांवरैः ॥ मधुव्रतस्रग्वनमालयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः ॥ ३२ ॥

॥ २७ ॥ रेतसोरेतसि क्रमणेषुपादन्यासेषुओषधिजातयःओषधिजातीः ॥ २८ ॥ प्राणेषुइंद्रियेषु ॥ २९ ॥ सर्वात्मनीत्यादिवाक्यांतरं सुदर्शनमित्यादीनामीशमुपतस्थुरित्युत्तरेणान्वयः ॥ ३० ॥ विद्याधरसंज्ञोसिः ॥ ३१ ॥ मीनकुंडलेमकरकुंडले स्फुरंतिकिरीटादीनियस्यसः मधुव्रतानांस्रजोयस्यांतयावनमालयाश्रीवत्सादिभिश्चावृतोव्याप्तः ॥ ३२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उरुक्रमत्वमेवाह क्षितिमिति द्वितीयंपदंक्रमतोविक्षिपतस्त्रिविष्टपंतदीयंकिंचिन्मात्रंजातं तृतीयायतुनाकिंचिदपि तत्रहेतुः उरुक्रमस्यांघ्रिः त्रिविष्टपादुपर्युपरिगच्छन्महर्जनाभ्यांतपसश्चपरंगतःसत्यलोकंगतइति ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेटीकायां विंशोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकविंशेपदापूर्तिमिषेणबलिबंधनम् विष्णुनाकृतमुत्कर्षंतस्यप्रथयितुंजने ॥ १ ॥ उरुक्रम स्यांघ्रिस्तपसःपरंगतइत्युक्तंततःकिंवृत्तंतदाह सत्यंसत्यलोकंप्राप्तंतमंघ्रिसमीक्ष्याब्जभवोऽभ्यगात् तथामरीचिमिश्राऋषयश्चेतिद्वयोरन्वयः

क्षितिंपदैकेनबलेर्विचक्रमेनभःशरीरेणदिशश्चबाहुभिः ॥ पदंद्वितीयंक्रमतस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयायतदीयम प्यवपि ॥ उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्युपर्यथोमहर्जनाभ्यांतपसःपरंगतः ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्ट मस्कंधेविश्वरूपदर्शनंनामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच सत्यंसमीक्ष्याब्जभवोनखेंदुभिर्हतस्वधामद्युतिरावृतोऽभ्यगात् ॥ मरीचिमिश्राऋषयोबृहद्व्रताःसनंदनाद्यानर देवयोगिनः ॥ १ ॥ वेदोपवेदानियमान्वितायमास्तर्कैतिहासांगपुराणसंहिताः ॥ येचापरेयोगसमीरदीपित ज्ञानाग्निनारंधितकर्मकल्मषाः ॥ ववंदिरेयत्स्मरणानुभावतःस्वायंभुवंधामगताअकर्मकम् ॥ २ ॥ अथांघ्रये प्रोन्नमितायविष्णोरुपाहरत्पद्मभवोऽर्हणोदकम् ॥ समर्च्यभक्त्याऽभ्यगृणाच्छुचिश्रवायन्नाभिपंकेरुहसंभ वःस्वयम् ॥ ३ ॥ धातुःकमंडलुजलंतदुरुक्रमस्यपादावनेजनपवित्रतयानरेंद्र ॥ स्वर्धुन्यभून्नभसिसापततीनि मार्ष्टिलोकत्रयंभगवतोविशदेवकीर्तिः ॥ ४ ॥

कथंभूतोब्जभवः हरेरंघ्रेर्नखाएवेंदवस्तैर्हतास्वधाम्नोद्युतिर्यस्यसः स्वयंचतैरावृतश्छन्नः हेनरदेव बृहद्व्रतायोगिनश्च ॥ १ ॥ अंगानिशिक्षा दीनि पुराणानितत्संहिताश्च योगएवसमीरस्तेनदीपितंज्ञानमेवाग्निस्तेनरंधितंदग्धंकर्मकल्मषंकर्ममलंयेषांतेचसर्वेतमंघ्रिववंदिरे यस्यांघ्रेःस्म रणानुभावतः अकर्मकंकर्मभिरप्राप्यम् ॥ २ ॥ विष्णोरंघ्रये स्वयंयस्यनाभिपंकेरुहसंभवस्तस्यविष्णोरंघ्रिसमर्च्य ॥ ३ ॥ लोकत्रयंनिमा र्ष्टिपवित्रयति ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

संक्षिप्ताउपसंहृताआत्मविभूतिःस्वविस्तारोयेनतस्मै यथापूर्ववामनरूपेणस्थितायेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ त्रिपदविषयायाव्याजयाञ्चा

ब्रह्मादयोलोकनाथाःस्वनाथायसमाहृताः॥ सानुगाबलिमाजह्रुःसंक्षिप्तात्मविभूतये॥ ५ ॥ तोयैःसमर्हणैः स्रग्भिर्दिव्यगंधानुलेपनैः॥ धूपैर्दीपैःसुरभिभिर्लाजाक्षतफलांकुरैः ॥ ६॥ स्तवनैर्जयशब्दैश्चतद्वीर्यमहिमां कितैः॥ नृत्यवादित्रगीतैश्चशंखदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ ७ ॥ जांबवान्ऋक्षराजस्तुभेरीशब्दैर्मनोजवः॥ विजयंदिक्षुसर्वासुमहोत्सवमघोषयत्॥८॥ महींसर्वांहृतांदृष्ट्वात्रिपदव्याजयाञ्चया॥ ऊचुःस्वभर्तुरसुरादीक्षितस्यात्यमर्षिताः॥ ९॥ नवाअयंब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनांवरः॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नोदेवकार्यंचिकीर्षति ॥ १० ॥ अनेनयाचमानेनशत्रुणाबटुरूपिणा॥ सर्वस्वंनोहृतंभर्तुर्न्यस्तदंडस्यबर्हिषि॥ ११ ॥ सत्यव्रतस्यसततंदीक्षितस्यविशेषतः॥ नानृतंभाषितंशक्यंब्रह्मण्यस्यदयावतः ॥ १२ ॥ तस्मादस्यवधोधर्मोभर्तुःशुश्रूषणंचनः॥ इत्यायुधानिजगृह्रुर्बलेरनुचराऽसुराः॥ १३॥ तेसर्वेवामनंहंतुंशूलपट्टिशपाणयः॥ अनिच्छतोबलेराजन्प्राद्रवन्जातमन्यवः ॥ १४ ॥ तानभिद्रवतोदृष्ट्वादितिजानीकपान्नृप॥ प्रहस्यानुचराविष्णोःप्रत्यषेधन्नुदायुधाः॥ १५॥ नंदःसुनंदोऽथजयोविजयःप्रबलोबलः॥ कुमुदःकुमुदाक्षश्चविष्वक्सेनःपतत्रिराट्॥ १६ ॥ जयंतःश्रुतदेवश्चपुष्पदंतोऽथसात्वतः॥ सर्वेनागायुतप्राणाश्चमूंतेजघ्नुरासुरीम्॥ १७॥ हन्यमानान्स्वकान्दृष्ट्वापुरुषानुचरैर्बलिः॥ वारयामाससंरब्धान्काव्यशापमनुस्मरन्॥ १८ ॥ हेविप्रचित्तेरेराहोहेनेमेश्रूयतांवचः॥ मायुद्यतनिवर्तध्वंननःकालोयमर्थकृत् ॥ १९ ॥ यःप्रभुःसर्वभूतानांसुखदुःखोपपत्तये॥ तंनातिवर्तितुंदैत्याःपौरुषैरीश्वरःपुमान्॥ २० ॥

कपटयाञ्चातयास्वभर्तुर्बलेर्महींहृतांदृष्ट्वाअमर्षिताःसंतऊचुः ॥ ९ ॥ किमूचुस्तदाह नवैइतिसार्धैस्त्रिभिः ॥ १०॥ ११ ॥ १२ ॥ अनुचराश्चते असुराश्च ॥१३॥ १४ ॥१५॥ १६॥ १७ ॥१८॥ अर्थकृत्अनुकूलः ॥ १९ ॥ पौरुषैस्तंकालमतिवर्तितुंपुमानीश्वरःसमर्थोनभवति ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २१ ॥ २२ ॥ हरेरनुचरादेवाः दैवेनऋद्धैःसमृद्धैर्भवद्भिः ॥ २३ ॥ अर्थत्वायआनुकूल्याय ॥ २४ ॥ २५ ॥ विषुपक्षिषुराजतइतिविरा ट् प्रभोश्चिकीर्षितंज्ञात्वा अयमर्थः अस्यसर्वस्वापहारेणममेत्यभिमानंत्याज्येदानींदेहस्वीकारेणाहंकारमपित्याजयित्वापरमानुग्रहंकर्तु

योनोभवायप्रागासीदभवायदिवौकसाम्॥ सएवभगवानद्यवर्ततेतद्विपर्ययम्॥ २१॥ बलेनसचिवैर्बुद्ध्या दुर्गैर्मंत्रौषधादिभिः॥ सामादिभिरुपायैश्चकालेनात्येतिवैजनः॥ २२॥ भवद्भिर्निर्जिताह्येतेबहुशोनुचरा हरेः॥ दैवेनर्द्धैस्तएवाद्ययुधिजित्वानदंतिनः॥ २३॥ एतान्वयंविजेष्यामोयदिदैवंप्रसीदति॥ तस्मात्कालंप्रतीक्षध्वंयोनोऽर्थत्वायकल्पते॥ २४॥ श्रीशुकउवाच पत्युर्निगदितंश्रुत्वादैत्यदानवयूथपाः॥ रसांनिर्विविशूराजन्विष्णुपार्षदताडिताः॥ २५॥ अथतार्क्ष्यसुतोज्ञात्वाविराट्प्रभुचिकीर्षितम्॥ बबंधवारुणैःपाशैर्बलिंसौत्येऽहनिक्रतौ॥ २६॥ हाहाकारोमहानासीद्रोदस्योःसर्वतोदिशम्॥ गृह्यमाणेऽसुरपतौविष्णुना प्रभविष्णुना॥ २७॥ तंबद्ध्वंवारुणैःपाशैर्भगवानाहवामनः॥ नष्टश्रियंस्थिरप्रज्ञमुदारयशसंनृप॥ २८॥ पदानित्रीणिदत्तानिभूमेर्मह्यंत्वयाऽसुर॥ द्वाभ्यांक्रांतामहीसर्वातृतीयमुपकल्पय॥ २९॥ यावत्तपत्यसौगोभिर्यावदिंदुःसहोडुभिः॥ यावद्वर्षतिपर्जन्यस्तावतीभूरियंतव॥ ३०॥ पदैकेनमयाक्रांतोभूर्लोकःखंदिशस्तनोः॥ स्वर्लोकस्तुद्वितीयेनपश्यतस्तेस्वमात्मना॥ ३१॥ प्रतिश्रुतमदातुस्तेनिरयेवासइष्यते॥ विशत्वंनिरयंतस्माद्गुरुणाचानुमोदितः॥ ३२॥

मिच्छति नचानेनतुल्योऽन्यःकोपिसत्यसंधोधीरोवाऽस्तीतितद्यशःप्रख्यापनार्थंकिंचित्पातयितुमपीच्छतीतिप्रभोरभिप्रायंज्ञात्वातंबबंधेतिसौ त्येऽहनिसोमाभिषवदिने ॥ २६ ॥ रोदस्योःद्यावापृथिव्योः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ असौसूर्यः ॥ ३० ॥ मयाआत्मनेत्यन्वयः व्याप्तिने त्यर्थः स्वंचदिशश्च तनोःतन्वा तेस्वंत्वदीयंसर्वस्वम् ॥ ३१ ॥ गुरुणाशुक्रेणानुमोदितःसन् ॥ ३२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

एवमुक्तेपिनिरयपरिहारार्थंस्वर्गाद्भ्रंशपरिहारार्थंचमनोरथंकुर्वंतंप्रत्याह वृथेति यःप्रतिश्रुतस्यअदानेनयाचकंविप्रलंभतेतस्यमनोरथोवृथैव स्वर्गश्चतस्यदूरएव सचाधःपतत्येव ॥ ३३ ॥ त्वयाचाहंविप्रलब्धस्तस्मादलीकफलंनिरयंभुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यष्टमस्कंधेटीकायामेक विंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्वाविंशेतुप्रसन्नःसन्प्रस्थाप्यसुतलंबलिम् ॥ दत्वावरान्हरिर्न्यूनंमत्वातद्वारपोऽभवत् ॥ १ ॥ समर्पिततनूवित्तनिर्मलाचलभक्तितः ॥ छलितोबलिनाचित्रंस्वमेवार्पयदच्युतः ॥ २ ॥ विप्रकृतःअपकृतः भिद्यमानःसत्त्वाच्चाल्यमानः ॥ १ ॥ हेउत्तमश्लोकेतिकटाक्षः ममवचईरितंप्रतिश्रुतंनतावद्यलीकं त्वयाकपटेनवामनतयाभिक्षित्वारूपांतरस्याविष्कृतत्वात् एवमपियदिभवा

वृथामनोरथस्तस्यदूरेस्वर्गःपतत्यधः॥ प्रतिश्रुतस्यादानेनयोऽर्थिनंविप्रलंभते ॥ ३३ ॥ विप्रलब्धोददामीति त्वयाऽहंचाद्यमानिना॥ तद्यलीकफलंभुंक्ष्वनिरयंकतिचित्समाः॥ ३४ ॥ इतिश्रीभा० म० अष्टमस्कंधेब लिनिग्रहोनामएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच एवंविप्रकृतोराजन्बलि र्भगवताऽसुरः॥भिद्यमानोऽप्यभिन्नात्माप्रत्याहाविक्लवंवचः॥१॥ बलिरुवाच यद्युत्तमश्लोकभवान्म मेरितंवचोव्यलीकंसुरवर्यमन्यते॥ करोम्यृतंतन्नभवेत्प्रलंभनंपदंतृतीयंकुरुशीर्ष्णिमेनिजम् ॥ २॥ बिभेमि नाहंनिरयात्पदच्युतोनपाशबंधाद्व्यसनाद्दुरत्ययात्॥ नैवार्थकृच्छ्राद्भवतोविनिग्रहादसाधुवादाद्भृशमुद्विजे यथा॥ ३ ॥ पुंसांश्लाघ्यतरंमन्येदंडमर्हत्तमार्पितम्॥ यंनमातापिताभ्रातासुहृदश्चादिशंतिहि ॥ ४ ॥

नृव्यलीकंमन्यतेतथाऽपिकृतमेवाहंकरोमि मदुक्तंविप्रलंभनंनभवतु मेशीर्ष्णिनिजंतृतीयंपदंकुरु नचद्वाभ्यांविश्वंक्रांतवतस्तवमेशिरःपाद पर्याप्तंनभवतीतिमन्येथाः वित्तेनचेत्पदद्वयंजातंतर्हीदमधिकमेवस्यात् वित्तादपिवित्तवतोऽधिकत्वादितिभावः ॥ २ ॥ ननुच आपदर्थेधनं रक्षेद्दारान्रक्षेद्धनैरपि आत्मानंसततंरक्षेद्दारैरपिधनैरपिइत्यादिवचनादात्मभयपरिहारायसर्वंत्यज्यतेत्वंतुकुतोभीतःसन्नात्मानमर्पयसिअ तआह बिभेमीति असाधुवादादपकीर्तेर्यथाहंभृशमुद्विजे निरयादिभ्योनतथाबिभेमि ॥ ३ ॥ ननुमयानिगृहीतत्वात्तवापकीर्तिर्जातैवनैवे त्याह पुंसामिति अर्हत्तमैरर्पितंयंदंडमात्रादयोपिनहिआदिशंतिनैवार्पयंति हितैषिणात्वयानिगृहीतोऽहंश्लाघ्यएवास्मीतिभावः ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नन्वहंदेवानांहितैषीनासुराणांतत्राह त्वंनूनमिति पारोक्ष्यःशत्रुच्छलेनवर्तमानः ॥ ५ ॥ शत्रुत्वंपुनर्भक्तानिवास्माननुग्रहीतुमेवेत्याह यस्मिन्निति उअहो हप्रसिद्धम् ॥ ६ ॥ अतोनात्रममलज्ज्ञानापिदुःखमित्याह तेनगुरुणाभवता ॥ ७ ॥ किंच योऽयंदंडरूपोममानुग्रहस्त्वयाकृतःस तुत्वद्भक्तपौत्रत्वेननत्वहमनुग्रहस्यपात्रमित्याशयेनाह पितामहइति भवदीयानांसंमतः यतआविष्कृतःसाधुवादोयस्य त्वमेवपरमआश्रयो यस्यसः अतःभवतोविपक्षेणविद्विषाहिरण्यकशिपुनाविचित्रंवैशसंहिंसांसंप्रापितोपि ॥ ८ ॥ देहादीनामसारतांनिश्चित्याकुतोभयंध्रुवंचभ

त्वंनूनमसुराणांनःपारोक्ष्यःपरमोगुरुः॥ योनोऽनेकमदांधानांविभ्रंशंचक्षुरादिशत् ॥ ५ ॥ यस्मिन्वैरानुबंधेनरूढेनविबुधेतराः॥ बहवोलेभिरेसिद्धिंयामुहैकांतयोगिनः ॥ ६ ॥ तेनाहंनिगृहीतोऽस्मिभवताभूरिकर्मणा ॥ बद्धश्चवारुणैःपाशैर्नातिव्रीडेनचव्यथे ॥ ७ ॥ पितामहोमेभवदीयसंमतःप्रह्लादआविष्कृतसाधुवादः॥ भवद्विपक्षेणविचित्रवैशसंसंप्रापितस्त्वत्परमःस्वपित्रा ॥ ८ ॥ किमात्मनाऽनेनजहातियोंऽततःकिंरिक्थहारैःस्वजनाख्यदस्युभिः ॥ किंजाययासंसृतिहेतुभूतयामर्त्यस्यगेहैःकिमिहायुषोव्ययः ॥ ९ ॥ इत्थंसनिश्चित्यपितामहोमहानगाधबोधोभवतःपादपद्मम्॥ध्रुवंप्रपेदेत्यकुतोभयंजनाद्भीतःस्वपक्षक्षपणस्यसत्तम ॥ १० ॥ अथाहमप्यात्मरिपोस्तवांतिकंदैवेननीतःप्रसभंत्याजितश्रीः ॥ इदंकृतांतांतिकवर्तिजीवितंययाऽध्रुवंस्तब्धमतिर्नबुद्ध्यते ॥ ११ ॥ श्रीशुकउवाच तस्येत्थंभाषमाणस्यप्रह्लादोभगवत्प्रियः ॥ आजगाम कुरुश्रेष्ठराकापतिरिवोत्थितः॥ १२ ॥ तमिंद्रसेनःस्वपितामहंश्रियाविराजमानंनलिनायतेक्षणम्॥ प्रांशुंपिशंगांवरमंजनत्विषंप्रलंबबाहुंसुभगंसमैक्षत॥ १३॥

वतःपादपद्ममेवप्रपेदे अथतस्मादहमपिदैवेनतस्यैवभाग्येनतवांतिकंनीतइतिचतुर्णामन्वयः अंततआयुषोंते रिक्थहारैःपुत्रैःसर्वस्वापहारिभिः इहगेहेषुकेवलमायुषोव्ययएवनतुसुखंकिंचित् ॥ ९ ॥ सप्रसिद्धोमहान् स्वपक्षंदैत्यकुलंक्षपयतीतितथातस्यापि ॥ १० ॥ प्रसभंबलात्याजिताश्रीर्यस्य यथाश्रियास्तब्धमतिःसन्पुमानिदंजीवितमध्रुवंनबुद्ध्यते कथंभूतं कृतांतस्यांतिकवर्तिमृत्योःसन्निहितम् ॥ ११ ॥ राकापतिःपूर्णेंदुः ॥ १२ ॥ अंजनत्विषंश्यामम् ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वकृताहंकारादिरूपापराधस्मरणेनसव्रीडंनीचीनमधोमुखंयस्यसः ॥ १४ ॥ शिरसानमन्नेवउपेत्यमूर्ध्ननाम बलेस्तत्कृतमनुग्रहंदृष्ट्वापुल
कैरश्रुभिश्चविद्वलः ॥ १५ ॥ त्वयैवेति नत्वैंद्रंपदमेतदीयंत्वयाऽपत्तंकिंतुस्वीयमेवपुनःस्वीकृतंतच्चशोभनमेवकृतं तत्रहेतुः मन्यइति यद्यस्मा
च्छ्रीरेवयदात्ममोहनंतस्माद्विभ्रंशितः ॥ १६ ॥ मोहनत्वमेवाह ययाश्रियाविद्वानपियतःसंयतोऽपिमुह्यतितत्तस्यांसत्यांकोऽन्यःपुमानात्मनोग
तितत्त्वंयथावद्विचष्टेपश्यति तस्मैमहाकारुणिकाय ॥ १७ ॥ तस्यप्रह्लादस्यानुशृण्वतउवाचेति किंचिद्वक्तुंप्रवृत्तइत्यर्थः ॥ १८ ॥ तदैवंवि

तस्मैबलिर्वारुणपाशयंत्रितःसमर्हणंनोपजहारपूर्ववत् ॥ ननाममूर्ध्नाऽश्रुविलोललोचनःसव्रीडनीचीनमु
खोबभूवह॥१४॥सतत्रहासीनमुदीक्ष्यसत्पतिंसुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितम् ॥ उपेत्यभूमौशिरसामहामनान
नाममूर्ध्नापुलकाश्रुविह्वलः ॥ १५॥ प्रह्लादउवाच त्वयैवदत्तंपदमैंद्रमूर्जितंह्रतंतदेवाद्यतथैवशोभनम् ॥
मन्येमहानस्यकृतोह्यनुग्रहोविभ्रंशितोयच्छ्रियआत्ममोहनात् ॥ १६ ॥ ययाहिविद्वानपिमुह्यतेयतस्तत्को
विचष्टेगतिमात्मनोयथा ॥ तस्मैनमस्तेजगदीश्वरायनारायणायाखिललोकसाक्षिणे ॥ १७॥ श्रीशुकउवा
च तस्यानुशृण्वतोराजन्प्रह्लादस्यकृतांजलेः॥हिरण्यगर्भोभगवानुवाचमधुसूदनम् ॥ १८॥ बद्धंवीक्ष्यपतिं
साध्वीतत्पत्नीभयविह्वला ॥ प्रांजलिःप्रणतोपेंद्रंबभाषेऽवाङ्मुखीनृप ॥ १९ ॥ विंध्यावलिरुवाच क्रीडा
र्थमात्मनइदंत्रिजगत्कृतंतेस्वाम्यंतुतत्रकुधियोऽपरईशकुर्युः ॥ कर्तुःप्रभोस्तवकिमस्यतआवहंतित्यक्तक्रिय
स्वदवरोपितकर्तृवादाः ॥ २० ॥

ध्यावलिरपिवक्तुंप्रवृत्ता तांचसंमानयन्हिरण्यगर्भःक्षणंतूष्णींस्थितःअतस्तस्याएववाक्यंप्रथममवतारयति बद्धंवीक्ष्येति ॥ १९ ॥ त्रिजगतः
कर्तुःप्रभोःपालकस्यअस्यतःसंहर्तुश्वईश्वरस्यतवान्येकिमावहंतिकिंसमर्पयंति त्वयाऽवरोपितःकर्तृवादःकर्तारःस्वतंत्रावयमितिवादमात्रमपि
येषांते अयंभावः लोकत्रयंमयाऽर्पितंतृतीयपादायदेहंसमर्प्यप्रतिश्रुतमृतंकरोमीतिदेहादिषुस्वाम्याविष्कारेणब्रुवन्नयंकुबुद्धिर्निर्लज्जश्चयतस्त्व
मेवसर्वस्यापिस्वामीअतोमंदबुद्धिमेनंकेवलंकृपयाविमुच्यपालयेति ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवंप्रह्लादस्यविध्यावलेश्वपरमार्थोक्त्याप्रसन्नोहरिः ब्रह्मातुलोकदृष्ट्यैवविज्ञापयति भूतभावनेतित्रिभिः ॥ २१ ॥ नियहानर्हत्वेहेतुः कृत्स्ने ति सर्वस्वमेवाह आत्मेति ॥ २२ ॥ तदेवकैमुत्यन्यायेनाह यस्यतवपादयोःसलिलमात्रमपिप्रदायसर्वोऽपिजनउत्तमांगतिंप्राप्नोतितस्मैतुभ्य मसौबलिस्त्रिलोकींदाश्वान्दत्तवान्सआर्तिकथंप्रामुयात् ॥ २३ ॥ तस्यविशःअर्थान् नन्वर्थापहारःकोयमनुग्रहस्तत्राह यन्मदःयैरर्थैर्मदो यस्यसः अतएवस्तब्धःअनम्रःसन् मदस्तंभहेतूनामर्थानामपहारएवानुग्रहइत्यर्थः ॥ २४ ॥ दुर्लभंपुरुषजन्मकथंचिल्लब्धवतोजीवस्यजन्मा दिनिमित्तोगर्वोमहाहानिकरस्तस्यचनाशोमदनुग्रहादेवेत्याह यदेतिद्वाभ्यां अनीशःपरतंत्रःसन्निजैःकर्मभिर्नानायोनिषुकृमिकीटकादिषुसं

ब्रह्मोवाच भूतभावनभूतेशदेवदेवजगन्मय ॥ मुंचैनंलुप्तसर्वस्वंनायमर्हतिनिग्रहम् ॥ २१ ॥ कृत्स्नातेनेनदत्ताभूर्लोकाःकर्मार्जिताश्चये ॥ निवेदितंचसर्वस्वमात्माविक्लवयाधिया ॥ २२ ॥ यत्पादयोरशठधीःसलिलं प्रदायदूर्वांकुरैरपिविधायसतींसपर्याम् ॥ अप्युत्तमांगतिमसौभजतेत्रिलोकींदाश्वानविक्लवमनाःकथमा र्तिमृच्छेत् ॥ २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मन्नयमनुगृह्णामितद्विशोविधुनोम्यहम् ॥ यन्मदःपुरुषःस्तब्धोलो कंमांचावमन्यते ॥ २४ ॥ यदाकदाचिज्जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः ॥ नानायोनिष्वनीशोऽयंपौरुषींगति माव्रजेत् ॥ २५ ॥ जन्मकर्मवयोरूपविद्यैश्वर्यधनादिभिः ॥ यद्यस्यनभवेत्स्तंभस्तत्रायंमदनुग्रहः ॥ २६ ॥ मानस्तंभनिमित्तानांजन्मादीनांसमंततः ॥ सर्वश्रेयःप्रतीपानांहंतमुत्थेन्नमत्परः ॥ २७ ॥ एषदानवदैत्यानामग्रणीःकीर्तिवर्धनः ॥ अजैषीदजयांमायांसीदन्नपिनमुह्यति ॥ २८ ॥ क्षीणरिक्थश्च्युतःस्थानात्क्षिप्तोबद्धश्वशत्रुभिः ॥ ज्ञातिभिश्चपरित्यक्तोयातनामनुयापितः ॥ २९ ॥

सरन् ॥ २५ ॥ तत्रपौरुष्यांगतौजन्मादिभिरपियस्ययदिस्तंभोनभवेत्तर्हिअयंमदनुग्रहएव ॥ २६ ॥ कथंतर्हिध्रुवादिभ्योऽर्थसंपदोददासीति चेत्तत्राह मानएवस्तंभःअनम्रतातस्यनिमित्तभूतानांसमंततःसर्वशःसर्वश्रेयःप्रतिकूलानांजन्मादीनांसत्वेऽपिजन्मादिभिरितिवा हंतेतिखेद हेब्रह्मन्मत्परोनमुह्येदतोभक्तस्येच्छयासंपदोऽपिददामि अभक्तस्तुमुह्येदितितदपहाररूपमेवतस्यानुग्रहंकरोमीतिभावः ॥ २७ ॥ अस्यचेदा नींमत्परत्वादन्यैर्दुष्प्रापमपिदास्यामीतिवक्तुंतस्यमोहाभावमाह एषइतित्रिभिः ॥ २८ ॥ २९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

गुरुणाभर्त्सितःशप्तोजहौसत्यंनसुव्रतः॥ छलैरुक्तोमयाधर्मोनायंत्यजतिसत्यवाक्॥ ३० ॥ एषमेप्रापितः
स्थानंदुष्प्रापममरैरपि॥ सावर्णेरंतरस्यायंभवितेंद्रोमदाश्रयः॥ ३१ ॥ तावत्सुतलमध्यास्तांविश्वकर्मविनि
र्मितम्॥ यन्नाधयोव्याधयश्चक्लमस्तंद्रापराभवः॥ नोपसर्गानिवसतांसंभवंतिममेक्षया॥ ३२॥इंद्रसेनम
हाराजयाहिभोभद्रमस्तुते॥ सुतलंस्वर्गिभिःप्रार्थ्यंज्ञातिभिःपरिवारितः॥ ३३॥ नत्वामाभिभविष्यंतिलोके
शाःकिमुतापरे॥ त्वच्छासनातिगान्दैत्यान्चक्रंमेसूदयिष्यति॥ ३४॥ रक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वांसानुगंसपरिच्छ
दम्॥सदासन्निहितंवीरतत्रमांद्रक्ष्यतेभवान्॥ ३५॥तत्रदानवदैत्यानांसंगात्तेभाव आसुरः॥दृष्ट्वामदनुभा
वंवैसद्यःकुंठोविनंक्ष्यति ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादोनामद्वाविं
शोध्यायः॥ २२ ॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तवंतंपुरुषंपुरातनंमहानुभावोऽखिलसाधुसंमतः॥
बद्धांजलिर्बाष्पकलाकुलेक्षणोभक्त्युद्गलोगद्गदयागिराऽब्रवीत्॥ १ ॥

च्छासनमतिगच्छंतिअतिवर्ततइतितथातान् ॥ ३४ ॥ तथापिभगवद्वियोगात्तदनिच्छंतंप्रत्याह सदेति ॥ ३५ ॥ संगाद्यआसुरोभावःसविनं
क्ष्यति ॥ ३६ ॥ इत्यष्टमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ त्रयोविंशेबलौयातेसुतलंसपितामहे ॥
उपेंद्रेणदिवंगत्वापूर्ववन्मोदतेहरिः ॥ १ ॥ बाष्पस्यकलाभिर्बिंदुभिराकुलेईक्षणेयस्य भक्त्याउद्गलउत्कंठः ॥ १ ॥

अहोत्वत्प्रणाममहिमायदर्थंकृतःसमुद्यमएवप्रपन्नानांभक्तानांयोऽर्थस्तस्यविधौअभक्तेऽपितस्यसंपादनेसमाहितः अप्रमत्तःस्थितःकृतःयत्ये नोद्यमेनलोकपालैरमरैःसत्त्वप्रधानैरपिअलब्धपूर्वस्त्वदनुग्रहःअपसदेनीचेराजसेमयिअर्पितः अयंभावः परमेश्वरायतुभ्यमहंवराकस्त्रिलो कीदत्तवानित्येतदास्तां प्रणामोपिनसम्यक्कृतःकितुतदर्थमुद्यममात्रंकृतंतेनचकर्मतपोदानादिकोटिभिरप्यलभ्यस्त्वदनुग्रहःसंपादितः अहो त्वत्प्रणामप्रभावाश्चर्यमिति ॥ २ ॥ ३ ॥ अशासदुपेंद्रःसन्पालयामास ॥ ४ ॥ ५ ॥ दुर्गपालोऽसि रक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वामित्युक्तत्वात् ॥ ६ ॥

बलिरुवाच अहोप्रणामायकृतःसमुद्यमःप्रपन्नभक्तार्थविधौसमाहितः॥ यल्लोकपालैस्त्वदनुग्रहोऽमरैरल ब्धपूर्वोऽपसदेऽसुरेर्पितः॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्ताहरिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः॥ विवेशसुतलंप्री तोबलिर्मुक्तःसहासुरैः॥ ३॥ एवमिंद्रायभगवान्प्रत्यानीयत्रिविष्टपम्॥ पूरयित्वाऽदितेःकाममशासत्सकलं जगत्॥ ४॥ लब्धप्रसादंनिर्मुक्तंपुत्रंवंशधरंबलिम्॥ निशाम्यभक्तिप्रवणःप्रह्लादइदमब्रवीत्॥ ५॥ प्रह्लादउ वाच नेमंविरिंचोलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुतापरेते ॥ यन्नासुराणामसिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरपि वंदितांघ्रिः॥ ६॥ यत्पादपद्ममकरंदनिषेवणेनब्रह्मादयःशरणदाश्नुवतेविभूतीः॥ कस्माद्वयंकुस्तयःखलयो नयस्तेदाक्षिण्यदृष्टिपदवींभवतःप्रणीताः॥ ७॥ चित्रंतवेहितमहोऽमितयोगमायालीलाविस्तृष्टभुवनस्यवि शारदस्य॥ सर्वात्मनःसमदृशोविषमःस्वभावोभक्तप्रियोयदसिकल्पतरुस्वभावः॥ ८॥

हेशरणदआश्रयप्रदयेकुस्तयःदुर्वृत्ताःखलयोनयउपजातयश्चतेवयंतस्यभवतोदाक्षिण्यदृष्टेःपदवींकस्माद्धेतोःप्रणीताः बहुमानेनचित्तानुव र्तनंदाक्षिण्यंतेनयादृष्टिस्तद्विषयतांप्रापिताः ॥ ७ ॥ भक्तप्रियत्वादितिचेत्तर्हि एवंतवेहितमहोचित्रं कितत्सर्वात्मनःसमदृशश्चस्वभावोविष मइतियत्सर्वात्मत्वेचित्रचरितत्वेहेतुः अमिताऽचिंत्यायोगमायातस्यायालीलातया विस्तृष्टानिविरचितानिभुवनानियेनतस्य अहोइत्यत्र संधिरार्षः समदृक्केहेतुः विशारदस्यसर्वज्ञस्य अथवाभक्तप्रियत्वेऽपितववैषम्यंनास्त्येव यतःकल्पतरुस्वभावःसन्भक्तप्रियोऽसि नहिकल्पत रुराश्रितानामेवकामान्पूरयन्नपिविषमोभवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ९ ॥ मद्दर्शनेननयोमहाह्लादस्तेनध्वस्तंकर्मबंधनमज्ञानंयस्य ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कर्मवितन्वतःशिष्यस्ययत्छिद्रमंतरंन्यूनंजातं तत्संतनुविस्तारयसंधत्स्व यजमानंविनाकथंसंधातव्यमितिनवाच्यमित्याह यत्तदिति ब्रह्मदृष्टंब्राह्मणैर्दृष्टमेवसमंभवेत् किंपुनरनुष्ठितमित्यर्थः ॥ १४ ॥ भवान्यस्यसर्वेणापिभावेनवस्तुमात्रेणपूजितस्तस्यकर्मसुकुतोवैषम्यं कथंभूतःकर्मणामीश्वरःप्रवर्तकःयज्ञेशोयज्ञफलदःयज्ञमयश्च

श्रीभगवानुवाच वत्सप्रह्लादभद्रंतेप्रयाहिसुतलालयम्॥ मोदमानःस्वपौत्रेणज्ञातीनांसुखमावह॥९॥ नित्यंद्रष्टासिमांतत्रगदापाणिमवस्थितम्॥ मद्दर्शनमहाह्लादध्वस्तकर्मनिबंधनः॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच आज्ञांभगवतोराजन्प्रह्लादोबलिनासह ॥ बाढमित्यमलप्रज्ञोमूर्ध्न्याधायकृतांजलिः॥ ११ ॥ परिक्रम्यादिपुरुषंसर्वासुरचमूपतिः॥ प्रणतस्तदनुज्ञातःप्रविवेशमहाविलम्॥ १२ ॥अथाहोशनसंराजन्हरिर्नारायणोंऽतिके॥ आसीनमृत्विजांमध्येसदसिब्रह्मवादिनाम्॥ १३ ॥ब्रह्मन्संतनुशिष्यस्यकर्मच्छिद्रंवितन्वतः॥ यत्तत्कर्मसुवैषम्यंब्रह्मदृष्टंसमंभवेत्॥ १४ ॥ शुक्रउवाच कुतस्तत्कर्मवैषम्यंयस्यकर्मेश्वरोभवान्॥ यज्ञेशोयज्ञपुरुषःसर्वभावेनपूजितः॥ १५ ॥ मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रंदेशकालार्हवस्तुतः॥ सर्वंकरोतिनिश्छिद्रमनुसंकीर्तनंतव॥ १६ ॥तथाऽपिवदतोभूमन्करिष्याम्यनुशासनम्॥ एतच्छ्रेयःपरंपुंसांयत्तवाज्ञानुपालनम्॥ १७॥ श्रीशुकउवाच अभिनंद्यहरेराज्ञामुशनाभगवानिति॥ यज्ञच्छिद्रंसमाधत्तबलेर्विप्रर्षिभिःसह॥ १८॥ एवंबलेर्महींराजन्भिक्षित्वावामनोहरिः॥ ददौभ्रात्रेमहेंद्रायत्रिदिवंयत्परैर्हृतम्॥ १९ ॥ प्रजापतिपतिर्ब्रह्मादेवर्षिपितृभूमिपैः॥ दक्षभृग्वंगिरोमुख्यैःकुमारेणभवेनच ॥ २० ॥ कश्यपस्यादितेःप्रीत्यैसर्वभूतभवायच॥ लोकानांलोकपालानामकरोद्दामनंपतिम्॥ २१ ॥

पुरुषः ॥ १५ ॥ आस्तांतावत्पूजा यस्मान्मंत्रतःस्वरादिभेदेन तंत्रतोव्युत्क्रमादिना देशतःकालतश्च अर्हतःपात्रतःवस्तुतश्चदक्षिणादिनायत् छिद्रंन्यूनंतत्सर्वंतवानुकीर्तनमात्रमेवनिश्छिद्रंकरोतीति ॥ १६ ॥१७॥ हरेराज्ञांप्रतिनंद्यबलेर्यज्ञच्छिद्रंसमाधत्तसंदधे पाठांतरेसमाधायतदाज्ञां संपादितवानितिशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ देवाश्चऋषयश्चभूमिपाश्चमनवस्तैःसहितः ॥ २० ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुलोकादीनांपतिरिंद्रोऽस्येव सत्यं तथाऽपिवेदादीनांकल्पंपालनेदक्षम् ॥ २२ ॥ वामनमुपेंद्रंकल्पयांचक्रे ॥ २३ ॥ देवयानेनमार्गेण विमाने नेतिवा ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ एतच्चरितमाख्यातमितिविशेषोक्त्याअन्यान्यपिसंतीत्युक्तम् ॥ २८ ॥ तानितर्हिनिःशेषाणिवर्णनीया नीत्यपेक्षायामाह पारमिति उरुबहुविक्रमतोविष्णोर्महिम्नःपारंयोगृणानोभवतिसमर्त्यःपार्थिवानिरजांस्यपिविममेगणितवान् यथापार्थिव

वेदानांसर्वदेवानांधर्मस्ययशसःश्रियः ॥ मंगलानांव्रतानांचकल्पंस्वर्गापवर्गयोः॥ २२ ॥ उपेंद्रंकल्पयांच क्रेपतिंसर्वविभूतये॥तदासर्वाणिभूतानिभृशंमुमुदिरेनृप ॥ २३ ॥ ततस्त्विंद्रःपुरस्कृत्यदेवयानेनवामनम् ॥ लोकपालैर्दिवंनिन्येब्रह्मणाचानुमोदितः॥ २४ ॥ प्राप्यत्रिभुवनंचेंद्रउपेंद्रभुजपालितः॥ श्रियापरमयाजुष्टो मुमुदेगतसाध्वसः॥ २५॥ ब्रह्माशर्वःकुमारश्चभृग्वाद्यामुनयोनृप ॥ पितरःसर्वभूतानिसिद्धावैमानिकाश्च ये॥ २६ ॥ सुमहत्कर्मतद्विष्णोर्गायंतःपरमाद्भुतम्॥ धिष्ण्यानिस्वानितेजग्मुरदितिंचशशंसिरे॥ २७॥ सर्व मेतन्मयाख्यातंभवतःकुलनंदन॥ उरुक्रमस्यचरितंश्रोतॄणामघमोचनम्॥२८॥ पारंमहिम्नउरुविक्रमतोगृ णानोयःपार्थिवानिविममेसरजांसिमर्त्यः ॥ किंजायमानउतजातउपैतिमर्त्यइत्याहमंत्रद्दग्ऋषिःपुरुषस्यय स्य॥ २९॥ यइदंदेवदेवस्यहरेरद्भुतकर्मणः॥ अवतारानुचरितंशृण्वन्यातिपरांगतिम्॥ ३० ॥ क्रियमाणे कर्मणीदंदैवेपित्र्येऽथमानुषे॥ यत्रयत्रानुकीर्त्येततत्तेषांसुकृतंविदुः॥ ३१॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणे अष्टमस्कंधेवामनावतारचरितेत्रयोविंशतितमोऽध्यायः॥ २३॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

परमाणुगणनमशक्यंतथाविष्णोर्गुणगणनमप्यशक्यमित्यर्थः तथाचमंत्रः विष्णोर्नुकंवोर्याणीति एतदेवमंत्रांतरार्थंसूचयन्नाह यस्यपुरुषस्य पूर्णमहिम्नःपारंमंत्रद्दग्ऋषिर्वसिष्ठइतिएवमाह कथंकिंजायमानोजातोवाउपैतिनकोऽपीतिवदन्ननंतत्वेनैवाहेत्यर्थः तथाचमंत्रः नतेविष्णोजा यमानोनजातोदेवमहिम्नःपरमंतमापेति ॥ २९ ॥ यइदंशृण्वन्भवतिसपरांगतिंयाति ॥ ३० ॥ सुकृतंयथावत्कृतंविदुः ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यष्टमे टीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥४४॥

चतुावशप्रसगेनमत्स्यरूपस्यशार्ङ्गिणः ॥ लीलोच्यतेयतःसत्यव्रतरक्षामहार्णवे ॥ १ ॥ तनुंतनुंविदर्श्यादौनिजैश्वर्यनिदर्शनात् ॥ मत्स्यंपृच्छ तिपृथ्वीशोलीलयावामनोपमम् ॥ २ ॥ माययामत्स्यविडंबनंमत्स्यरूपानुकरणंयस्यांनिरूप्यते ॥ १ ॥ ननुकस्मादकस्मादेवमत्स्यावतारश्रव णेच्छा श्रीवामनसादृश्यादित्याह यदर्थमितिद्वाभ्यां दुर्मर्षंदुःसहम् ॥ २ ॥ बलेरनुग्रहायजुगुप्सितमपियाचकरूपंधृतवानितियुक्तमुक्तंयदर्थं तुलोकजुगुप्सितंमात्स्यंरूपमधारयत् एतन्नोयथावद्वक्तुमर्हसीत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ सामान्येनावतारप्रयोजनमाह गोविप्रेति ॥ ५ ॥ जुगुप्सित

राजोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिहरेरद्भुतकर्मणः॥अवतारकथामाद्यांमायामत्स्यविडंबनम्॥१॥यदर्थ मदधाद्रूपंमात्स्यंलोकजुगुप्सितम्॥तमःप्रकृतिदुर्मर्षंकर्मग्रस्तमिवेश्वरः॥२॥एतन्नोभगवन्सर्वंयथावद्वक्तु मर्हसि॥उत्तमश्लोकचरितंसर्वलोकसुखावहम्॥३॥ सूतउवाच इत्युक्तोविष्णुरातेनभगवान्बादराय णिः॥उवाचचरितंविष्णोर्मत्स्यरूपेणयत्कृतम्॥४॥ श्रीशुकउवाच गोविप्रसुरसाधूनांछंदसामपिचेश्व रः॥रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्तेधर्मस्यार्थस्यचैवहि॥५॥उच्चावचेषुभूतेषुचरन्वायुरिवेश्वरः॥नोच्चावचत्वंभजते निर्गुणत्वाद्धियोगुणैः॥६॥ आसीदतीतकल्पांतेब्राह्मोनैमित्तिकोलयः॥समुद्रोपप्लुतास्तत्रलोकाभूरादयो नृप ॥ ७ ॥ कालेनागतनिद्रस्यधातुःशिशयिषोर्बली॥मुखतोनिःसृतान्वेदान्हयग्रीवोंऽतिकेऽहरत्॥८॥ ज्ञात्वातद्दानवेंद्रस्यहयग्रीवस्यचेष्टितम्॥दधारशफरीरूपंभगवान्हरिरीश्वरः॥९॥तत्रराजऋषिःकश्चिन्ना म्नासत्यव्रतोमहान्॥नारायणपरोऽतप्यत्तपःससलिलाशनः॥१०॥योऽसावस्मिन्महाकल्पेतनयःसविव स्वतः॥श्राद्धदेवइतिख्यातोमनुत्वेहरिणार्पितः॥११॥

त्वंपरिहरति धियोगुणैर्यान्युच्चावचानिभूतानितेषुनियंतृत्वेनचरन्नपीश्वरोनोच्चावचत्वंभजते निर्गुणत्वात् कुतःपुनःशुद्धसत्वमयैर्मत्स्याद्याकारैरुच्चावचत्वशंकेतिभावः ॥ ६ ॥ विशेषतोमत्स्यावतारप्रयोजनमाह आसीदितित्रिभिः ब्रह्मणोनिद्रायांभवोब्राह्मस्तेनैवनिमित्तेनजातोनैमित्तिकः समुद्रेउपप्लुतानिमग्नाः ॥ ७ ॥ अंतिकेनिःसृतान् ॥ ८ ॥ शफरीरूपंमात्स्यम् ॥ ९ ॥ प्रयोजनांतरंलीलाप्रकारंचाह तत्रराजऋषिरित्या दियावत्समाप्ति ॥ १० ॥ सएवश्राद्धदेवइतिख्यातः ॥ ११ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कृतमालायांनद्याम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ यत्राहंसुखंनिवसामितदौकःस्थानंकल्पय ॥ १८ ॥ औदंचनोदकेमणि

एकदाकृतमालायांकुर्वतोजलतर्पणम् ॥ तस्यांजल्युदकेकाचिच्छफर्येकाऽभ्यपद्यत॥ १२॥ सत्यव्रतोंऽजलि
गतांसहतोयेनभारत॥उत्ससर्जनदीतोयेशफरींद्रविडेश्वरः॥ १३॥ तमाहसाऽतिकरुणंमहाकारुणिकंनृपम्॥
यादोभ्योज्ञातिघातिभ्योदीनांमांदीनवत्सल॥ कथंविसृजसेराजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले॥ १४॥ तमात्म
नोऽनुग्रहार्थंप्रीत्यामत्स्यवपुर्धरम्॥अजानन्रक्षणार्थायशफर्याःसमनोदधे॥ १५॥ तस्यादीनतरंवाक्यमा
श्रुत्यसमहीपतिः॥कलशाप्सुनिधायैनांदयालुर्निन्यआश्रमम्॥ १६॥सातुतत्रैकरात्रेणवर्धमानाकमंडलौ
अलब्ध्वात्मावकाशंवाइदमाहमहीपतिम्॥ १७॥ नाहंकमंडलावस्मिन्कृच्छ्रंवस्तुमिहोत्सहे॥कल्पयौकःसु
विपुलंयत्राहंनिवसेसुखम्॥ १८॥ सएनांततआदायन्यधादौदंचनोदके॥ तत्रक्षिप्तामुहूर्तेनहस्तत्रयमवर्धत
॥ १९॥ नमएतदलंराजन्सुखंवस्तुमुदंचनम्॥पृथुदेहिपदंमह्यंयत्त्वाऽहंशरणंगता॥ २०॥ ततआदायसारा
ज्ञाक्षिप्तराजन्सरोवरे॥ तदाऽत्यात्मनातोयंमहामीनोऽन्ववर्धत॥ २१॥नैतन्मेस्वस्तयेराजन्नुदकंसलिलौ
कसः॥ निधेहिरक्षायोगेनह्रदेमामविदासिनि॥ २२॥ इत्युक्तःसोऽनयन्मत्स्यंतत्रतत्राविदासिनि॥जला
शयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिपज्झषम्॥ २३॥ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः॥ अदंत्यतिबलावीरमां
नेहोत्स्रष्टुमर्हसि॥ २४॥ एवंविमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीम्॥ तमाहकोभवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन्
॥ २५॥ नैवंवीर्योजलचरोदृष्टोऽस्माभिःश्रुतोऽपिच॥ योभवान्योजनशतमह्नाऽभिव्यानशेसरः॥ २६॥

कस्थेजले ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ रक्षायोगेनरक्षायायोगेनउपायेन यथामहाह्रदप्राप्तेरर्वाक्जलंविनानशुष्येयंतेनोपायेननिधेहि अविदा
सिनिअनपक्षये ॥ २२ ॥ संमितंतत्तज्जलाशयपरिमितम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अभिव्यानशेअभितोव्याप्तवान् ॥ २६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २७ ॥ मुख्यःसत्यआत्माचगतिश्चआश्रयः ॥ २८ ॥ २९ ॥ हेअरविंदाक्षपृथगात्मनांदेहाद्यभिमानिनांसतामितरेषांपदोपसर्पणंयथामृषाभवेत्तथासुहृत्प्रियात्मनस्तवपदोपसर्पणंमृषानभवेत् यद्यस्मान्नोभक्तानामद्भुतंवपुरदीदृशोदर्शितवानसि पाठांतरेपृथगात्मनोभेददर्शिनःपुंसः असतांपरिच्छिन्नानांपदोपसर्पणंयथामृषेत्यर्थः ॥ ३० ॥ एकांतजनाभक्ताःप्रियायस्य ॥ ३१ ॥ अप्ययांभोधौप्रलयार्णवे त्रैलोक्यंभू

नूनंत्वंभगवान्साक्षाद्धरिर्नारायणोऽव्ययः॥ अनुग्रहायभूतानांधत्सेरूपंजलौकसाम् ॥ २७॥ नमस्तेपुरुषश्रेष्ठस्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर॥ भक्तानांनःप्रपन्नानांमुख्योह्यात्मगतिर्विभो ॥ २८॥ सर्वेलीलावतारास्तेभूतानांभूतिहेतवः॥ ज्ञातुमिच्छाम्यदोरूपंयदर्थंभवताधृतम् ॥ २९॥ नतेऽरविंदाक्षपदोपसर्पणंमृषाभवेत्सर्वसुहृत्प्रियात्मनः॥ यथेतरेषांपृथगात्मनांसतामदीदृशोयद्वपुरद्भुतंहिनः ॥३०॥ श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणंनृपतिंजगत्पतिःसत्यव्रतंमत्स्यवपुर्युगक्षये॥ विहर्तुकामःप्रलयार्णवेऽब्रवीच्चिकीर्षुरेकांतजनप्रियःप्रियम् ॥३१॥ श्रीभगवानुवाच सप्तमेऽद्यतनाद्धूर्ध्वमहन्येतदरिंदम॥ निमंक्ष्यत्यप्ययांभोधौत्रैलोक्यंभूर्भुवादिकम् ॥ ३२ ॥ त्रिलोक्यांलीयमानायांसंवर्तांभसिवैतदा॥ उपस्थास्यतिनौःकाचिद्विशालात्वांमयेरिता ॥ ३३॥ त्वंतावदोषधीःसर्वाबीजान्युच्चावचानिच ॥ सप्तर्षिभिःपरिवृतःसर्वसत्त्वोपबृंहितः॥ ३४॥ आरुह्य महतींनावंविचरिष्यस्यविक्लवः॥ एकार्णवेनिरालोकेऋषीणामेववर्चसा ॥ ३५ ॥ दोधूयमानांतांनावंसमीरणबलीयसा ॥ उपस्थितस्यमेशृंगेनिबध्नीहिमहाहिना॥३६॥ अहंत्वामृषिभिःसाकंसहनावमुदन्वति॥ विकर्षन्विचरिष्यामियावद्ब्राह्मीनिशाप्रभो॥ ३७॥ मदीयंमहिमानंचपरंब्रह्मेतिशब्दितम् ॥ वेत्स्यस्यनुगृहीतंमेसंप्रश्नैर्विवृतंहृदि॥ ३८॥

भुवआदिकमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ संवर्तांभसिप्रलयोदकेत्वामुपस्थास्यतिप्राप्स्यति ॥ ३३ ॥ ओषधीः आदायेतिशेषः ॥ ३४ ॥ ऋषीणामेवालोकेनविचरिष्यसि ॥ ३५ ॥ महाहिनावासुकिना ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ मेमयाअनुगृहीतंप्रसादीकृतंहृदिअपरोक्षंवेत्स्यसि त्वयाकृतैःसंप्रश्नैर्मेमयाविवृतंप्रकाशितंसंतम् ॥ ३८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥३९॥४०॥४१॥ ४२॥४३॥ ४४॥ वरत्रेणदोरकरूपेण ॥ ४५ ॥ सागरंतारयिष्यंतंतरिष्यन्निवसागरं सत्यव्रतोगुरुत्वेनतुष्टावहरिमष्टभिः अ
त्रेदंचित्यं किमयंमहाप्रलयोदैनंदिनोवेति तत्रतावत् ब्राह्मोलयइतियोऽसावस्मिन्महाकल्पेइतिचोक्तेर्महाप्रलयइतिप्राप्तंनेतिब्रूमः महाप्रलये
पृथिव्यादीनामवशेषासंभवात् यावद्ब्राह्मोनिशेत्याद्युक्तिविरोधाच्च अतोदैनंदिनइतियुक्तं नचैतदपिसंगच्छते सांवर्तकैरनावृष्ट्यादिभिर्विना
अकस्मादेवसप्तमेहनित्रैलोक्यंनिमंक्ष्यतीतिमत्स्योक्तेरनुपपत्तेः यच्चोक्तंप्रथमस्कंधे रूपंसजगृहेमात्स्यंचाक्षुषोऽतरसंप्लवे नाव्यारोप्यमही
मय्यामपाद्वैवस्वतंमनुमिति तदपितदाडुर्घटं नहिप्रलयद्वयेऽपिमहीमय्यांनाव्यारोहःसंभवति नचचाक्षुषमन्वंतरेप्रलयोऽस्ति तथाचसतिसप्त
मोमनुर्वैवस्वतइत्यपिदुर्घटंस्यात् त्वंतावदोषधीःसर्वाइत्यादिनिर्देशोपिनसंगच्छते नहितदाओषध्यादीनांसत्वानांचावशेषःसंभवति तस्माद

इत्थमादिश्यराजानंहरिरंतरधीयत॥ सोऽन्ववैक्षततंकालंयंद्दषीकेशआदिशत्॥३९॥ आस्तीर्यदर्भान्प्राङ्मु
खानृराजर्षिःप्रागुदङ्मुखः॥ निषसादहरेःपादौचिंतयन्मत्स्यरूपिणः ॥ ४० ॥ ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्लावय
न्महीम्॥वर्धमानोमहामेघैर्वर्षद्भिःसमदृश्यत॥४१॥ध्यायन्भगवदादेशंददृशेनावमागताम्॥तामारुरोहवि
प्रेंदैरादायौषधिवीरुधः॥४२॥तमूचुर्मुनयःप्रीताराजन्ध्यायस्वकेशवम्॥सवैनःसंकटादस्मादविताशंविधा
स्यति॥४३॥ सोऽनुध्यातस्ततोराज्ञाप्रादुरासीन्महार्णवे॥एकशृंगधरोमत्स्योहैमोनियुतयोजनः॥४४॥नि
बद्धनावंतच्छृंगेयथोक्तोहरिणापुरा॥वरत्रेणाहिनातुष्टस्तुष्टावमधुसूदनम्॥४५॥ राजोवाच अनाद्यविद्यो
पहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः॥यदृच्छयेहोपसृतायमाप्नुयुर्विमुक्तिदोनःपरमोगुरुर्भवान्४६

न्यथावर्ण्यते नैवायंवास्तवःकोपिप्रलयःकिंतुसत्यव्रतस्यज्ञानोपदेशायाविर्भूतोभगवान्वैराग्यार्थमकस्मात्प्रलयमिवदर्शयामास यथाऽस्मि
न्नेववैवस्वतमन्वंतरेमार्कंडेयायदर्शितवान् तदपेक्षयैवमहाकल्पेऽस्मिन्निति विशेषणंसंगच्छते तथाच ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःसमदृश्यतइतित
स्यैवतथादर्शनमुक्तमित्येषादिक् प्रस्तुतंस्तोत्रंव्याख्यास्यामः तत्रनानायोनिषुसंसरतःस्वस्यभगवत्कृपयैवतत्प्राप्तिंदृष्ट्वामुक्तयेतमेवप्रार्थयते
अनादिर्याअविद्यातयाउपहताआवृताआत्मनःसंविद्येषांतेअतएवाविद्यामूलैःसंसारपरिश्रमैरातुराइहसंसारेयदृच्छयायदनुग्रहादेवउपसृता
आश्रिताःसंतोयमामुयुःप्रामुवंतिसभवानेवसाक्षान्नोगुरुःसनूयंथाभिद्यादित्युत्तरेणान्वयः ॥ ४६ ॥

॥४६॥

ननुवरान्त्यावेनाकुतोमुक्तिस्तर्हितस्यत्वत्सेवैकफलत्वात्सेवामादिशेत्याशयेनाह जनइति अबुधोयंजनःअसुखंयथाभवतितथाकर्मसमीह ते तांसुखेच्छां नोद्दयरूपंग्रंथिसंभिद्यात् यतःसएवनःपरमोगुरुः ॥ ४७ ॥ ननुयज्ञदानादिभिःसत्वशुद्धिंविनाकथंग्रंथिभेदःस्यात्तत्राह य त्सेवयेति यस्यसेवयैवपुमानात्मनोमनसोमलंतमोविजह्यात् एषहीनमलोनिजंवर्णंचस्वरूपंभजेत् सईशोनोगुरुर्भूयात् यतःसएवगुरोरपिपर मोगुरुः मलहानेदृष्टांतः रुद्ररोदनंरुद्रस्यरोदनंरजतं यदरोदीत्तद्रुद्रस्यरुद्रत्वंयदवशीर्यततद्रजतंहिरण्यमभवंदितिश्रुतेः तद्यथाऽग्नेःसंपर्कान्मलं जहातिस्वंवर्णंभजतेनतुक्षालनादिभिस्तथानयज्ञादिभिर्मलत्यागःकिंतुत्वत्सेवयैव तेषांतुसेवांगत्वमितिभावः ॥ ४८ ॥ परमेश्वरत्वंपरमगुरु

जनोऽबुधोयंनिजकर्मबंधनःसुखेच्छयाकर्मसमीहतेऽसुखम् ॥ यत्सेवयातांविधुनोत्यसन्मतिंग्रंथिंसभिं द्याद्धृदयंसनोगुरुः॥ ४७॥ यत्सेवयाऽग्नेरिवरुद्ररोदनंपुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः॥भजेतवर्णंनिजमेष सोव्ययोभूयात्सईशःपरमोगुरुर्गुरुः॥ ४८॥ नयत्प्रसादायुतभागलेशमन्येचदेवागुरवोजनाःस्वयम्॥कर्तुं समेताःप्रभवंतिपुंसस्तमीश्वरंत्वांशरणंप्रपद्ये॥४९॥अचक्षुरंधस्ययथाऽग्रणीःकृतस्तथाजनस्याविदुषोऽबु धोगुरुः॥ त्वमर्कदृक्सर्वदृशांसमीक्षणोवृतोगुरुर्नःस्वगतिंबुभुत्सताम्॥५०॥जनोजनस्यादिशतेसतींमतिं ययाप्रपद्येतदुरत्ययंतमः॥ त्वंत्वव्ययंज्ञानममोघमंजसाप्रपद्यतेयेनजनोनिजंपदम्॥५१॥त्वंसर्वलोकस्य सुहृत्प्रियेश्वरोह्यात्मागुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः॥तथापिलोकोनभवंतमंधधीर्जानातिसंतंहृदिबद्धकामः॥५२

त्वंचप्रपंचयन्नाह नेति यत्प्रसादस्यायुतभागस्तस्यलेशमात्रमप्यन्येदेवादयःसर्वेसमेताअपिस्वयंतन्निरपेक्षाःसंतःकर्तुंनप्रभवंति ॥ ४९ ॥ त देवदृष्टांतेनस्पष्टयन्नाह अचक्षुरिति अविदुषोजनस्यअबुधोऽविद्वान्गुरुस्तथैव अर्कप्रकाशवत्स्वतएवदृक्ज्ञानंयस्यसःअर्कदृक् अतःसर्व दृशांसर्वेंद्रियाणांसमीक्षणःप्रकाशकःअतएवस्वगतिंबोद्धुमिच्छद्भिर्नोऽस्माभिर्गुरुर्वृतोसि ॥ ५० ॥ किंच प्राकृतोगुरुरनर्थहेतुरित्याह जन इति आदिशतेउपदिशति असतींमतिमर्थकामादिमतिं तमःसंसारम् ॥ ५१ ॥ ननुतर्हिसर्वोपिलोकोमामेवकिन्नोपसरति अज्ञानादित्याह त्वमिति प्रियश्चासौईश्वरश्च ॥ ५२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अहंतुत्वामेवशरणंयामीत्याह तंत्वामिति प्रतिबोधनायउपदेशाय अर्थदीपैःपरमार्थप्रकाशकैर्ह्रदयेभवान्ग्रंथीन्अहंकारादीन् स्वमोकःस्व रूपंविष्णुप्रकाशय ॥ ५३ ॥ नृपतिंप्रति ॥ ५४ ॥ पुराणसंहितांमत्स्यपुराणमशेषतःअब्रवीदित्यनुषंगः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ अतीतःपूर्वोयःप्रलय स्तस्यापायेअवसाने ॥ ५७ ॥ ज्ञानंशास्त्रीयं विज्ञानमनुभवः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ योयंहरेरवतारस्तंयःप्रकीर्तयेत् ॥ ६० ॥ सत्यव्रतानांसत्यव्र

तंत्वामहंदेववरंवरेण्यंप्रपद्यईशंप्रतिबोधनाय ॥ छिंध्यर्थदीपैर्भगवन्वचोभिर्ग्रंथीन्ह्रदय्यान्विधुणुस्वमोकः ॥ ५३ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तवंतंनृपतिंभगवानादिपूरुषः ॥ मत्स्यरूपीमहांभोधौविहरंस्तत्त्वमब्रवीत् ॥ ५४ ॥ पुराणसंहितांदिव्यांसांख्ययोगक्रियावतीम् ॥ सत्यव्रतस्यराजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ॥ ५५ ॥ अश्रौषीदृषिभिःसाकमात्मतत्त्वमसंशयम् ॥ नाव्यासीनोभगवताप्रोक्तंब्रह्मसनातनम् ॥ ५६ ॥ अतीतप्रलयापा यउत्थितायसवेधसे ॥ हत्वाऽसुरंहयग्रीवंवेदान्प्रत्याहरद्धरिः ॥ ५७ ॥ सतुसत्यव्रतोराजाज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ विष्णोःप्रसादात्कल्पेऽस्मिन्नासीद्वैवस्वतोमनुः ॥ ५८ ॥ सत्यव्रतस्यराजर्षेर्मायामत्स्यस्यशार्ङ्गिणः ॥ संवादं महदाख्यानंश्रुत्वामुच्येतकिल्बिषात् ॥ ५९ ॥ अवतारोहरेर्योयंकीर्तयेदन्वहंनरः ॥ संकल्पास्तस्यसिद्ध्यंतिस यातिपरमांगतिम् ॥ ६० ॥ प्रलयपयसिधातुःसुप्तशक्तेर्मुखेभ्यःश्रुतिगणमपनीतंप्रत्युपादत्तहत्वा ॥ दितिज मकथयद्योब्रह्मसत्यव्रतानांतमहमखिलहेतुंजिह्ममीनंनतोऽस्मि ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअ ष्टमस्कंधेमत्स्यावतारचरितानुवर्णनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ समाप्तोऽयमष्टमस्कंधः ॥ ॥ ८ ॥

तस्यऋषीणांच छत्रिणोगच्छंतीतिवल्लिंगसमवायाद्बहुवचनं जिह्ममीनंमायामत्स्यम् ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यां संहितायामष्टमस्कंधेश्रीधरस्वामिविरचितायांभावार्थदीपिकायांचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ समाप्तोयमष्टमस्कंधः ॥ ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

361

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

362

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

363

॥ अथ श्रीमद्भागवतं नवमस्कंधः प्रारभ्यते ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

श्रीगणेशायनमः ॥ गुणायंगुणताऽवाप्त्यैवृणतेकरुणानिधिम् ॥ तमहंशरणंयामिपरमानंदमाधवम् ॥ १ ॥ त्रिगुणाष्टभिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वयः ॥ नवमेकृष्णसत्कीर्तिप्रसंगायवितन्यते ॥ २ ॥ एवमुक्तोऽष्टमस्कंधेसद्धर्मःसत्त्वशोधकः ॥ कर्तृपालकवक्त्रादिमन्वादीनांनिरूपणैः ॥ ३ ॥ सद्धर्मशुद्धसत्त्वानामंतरंगेशसत्कथा ॥ सूर्यसोमान्वयाख्यानैरधुनासंगतोच्यते ॥ ४ ॥ तत्रच त्रयोदशभिरध्यायैःसूर्यवंशोनुवर्ण्यते ॥ एकादश

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ राजोवाच मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे ॥ वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्र कृतानिच ॥ १ ॥ योऽसौसत्यव्रतोनामराजर्षिर्द्रविडेश्वरः ॥ ज्ञानंयोऽतीतकल्पांतेलेभेपुरुषसेवया ॥ २ ॥ सवै विवस्वतःपुत्रोमनुरासीदितिश्रुतम् ॥ त्वत्तस्तस्यसुताश्चोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखानृपाः ॥ ३ ॥ तेषांवंशंपृथग्ब्रह्मन् वंश्यानुचरितानिच ॥ कीर्तयस्वमहाभागनित्यंशुश्रूषतांहिनः ॥ ४ ॥ येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये ॥ तेषांनःपुण्यकीर्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान् ॥ ५ ॥ सूतउवाच एवंपरीक्षिताराज्ञासदसिब्रह्मवादिनाम् ॥ पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःपरमधर्मवित् ॥ ६ ॥ श्रीशुकउवाच श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरंतप ॥ नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि ॥ ७ ॥ परावरेषांभूतानामात्मायःपुरुषःपरः ॥ सएवासीदिदंविश्वंकल्पांतेऽन्यन्न किंचन ॥ ८ ॥ तस्यनाभेःसमभवत्पद्मकोशोहिरण्मयः ॥ तस्मिन्जज्ञेमहाराजस्वयंभूश्चतुराननः ॥ ९ ॥ मरीचिर्मनसस्तस्यजज्ञेतस्यापिकश्यपः ॥ दाक्षायण्यांततोदित्यांविवस्वानभवत्सुतः ॥ १० ॥ ततोमनुःश्राद्धदेवःसंज्ञायामासभारत ॥ श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रान्सआत्मवान् ॥ ११ ॥ इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान् ॥ नरिष्यंतंपृषध्रंचनभगंचकविंविभुः ॥ १२ ॥

भिरध्यायैःसोमवंशस्ततःपरैः ॥ ५ ॥ तत्रतुप्रथमेध्यायेवैवस्वतसुतान्वये ॥ सोमवंशप्रवेशोक्त्यैसुद्युम्नस्त्रीत्वमुच्यते ॥ ६ ॥ उक्तानुवादपूर्वकं वैवस्वतमनोर्वंशंपृच्छति मन्वंतराणीतिपंचभिः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अनुक्तवंशंवक्तुंपूर्वोक्तमेवतावद्वंशप्रवर्तकंश्रीआदिनारायणमारभ्यानुस्मारयति परावरेषामितिपंचभिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ नाभागंचेतिपाठेपिनभगएवनाभागः ॥ १२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सूर्यपौत्रस्यसुद्युम्नस्यस्त्रीत्वेसतिबुधात्पुरूरवःप्रभृतिसोमवंशसंचारंवक्तुंसप्रस्तावमिलोपाख्यानमाह अप्रजस्यमनोःपूर्वमित्यादिनायावदध्याय समाप्ति ॥ १३ ॥ पूर्वमिक्ष्वाकुप्रभृतीनामुत्पत्तेःप्राक्दुहित्रर्थममकन्यायथाभवेत्तथायजेतिहोतारंसम्यगयाचत पयएवव्रतमाहारोनियतोय

अप्रजस्यमनोःपूर्ववसिष्ठोभगवान्किल ॥ मित्रावरुणयोरिष्टिंप्रजार्थमकरोत्प्रभुः॥ १३ ॥ तत्रश्रद्धामनोः पत्नीहोतारंसमयाचत ॥ दुहित्रर्थमुपागम्यप्रणिपत्यपयोव्रता ॥ १४ ॥ प्रेषितोऽध्वर्युणाहोतायत्तयासुसमाहितः॥ हविषिव्यचरत्तेनवषट्कारंगृणन्द्विजः ॥ १५ ॥ होतुस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामसाऽभवत् ॥ तांविलोक्यमनुःप्राहनातिहृष्टमनागुरुम् ॥ १६ ॥ भगवन्किमिदंजातंकर्मवोब्रह्मवादिनाम्॥ विपर्ययमहोकष्टंमैवंस्याद्ब्रह्मविक्रिया ॥ १७ ॥ यूयंमंत्रविदोयुक्तास्तपसादग्धकिल्बिषाः ॥ कुतःसंकल्पवैषम्यमनृतंविबुधेष्विव ॥ १८ ॥ तन्निशम्यवचस्तस्यभगवान्प्रपितामहः॥ होतुर्व्यतिक्रमंज्ञात्वाबभाषेरविनंदनम् ॥ १९ ॥ एतत्संकल्पवैषम्यंहोतुस्तेव्यभिचारतः॥ तथापिसाधयिष्येतेसुप्रजस्त्वंस्वतेजसा ॥ २० ॥ एवंव्यवसितोराजन्भगवान्सुमहायशाः॥ अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाःपुंस्त्वकाम्यया ॥ २१ ॥ तस्मैकामवरंतुष्टोभगवान्हरिरीश्वरः॥ ददाविलाऽभवत्तेनसुद्युम्नःपुरुषर्षभः ॥ २२ ॥ सएकदामहाराजविचरन्मृगयांवने ॥ वृतःकतिपयामात्यैरश्वमारुह्यसैंधवम् ॥ २३ ॥ प्रगृह्यरुचिरंचापंशरांश्चपरमाद्भुतान् ॥ दंशितोऽनुमृगंवीरोजगामदिशमुत्तराम् ॥ २४ ॥ सकुमारोवनंमेरोरधस्तात्प्रविवेशह ॥ यत्रास्तेभगवान्रुद्रोरममाणःसहोमया ॥ २५ ॥ तस्मिन्प्रविष्टएवासौसुद्युम्नःपरवीरहा ॥ अपश्यत्स्त्रियमात्मानमश्वंचवडवांनृप ॥ २६ ॥ तथातदनुगाःसर्वेआत्मलिंगविपर्ययम् ॥ दृष्ट्वाविमनसोऽभूवन्वीक्षमाणाःपरस्परम् ॥ २७ ॥

स्याः ॥ १४ ॥ अध्वर्युणाहोतर्यजेतिप्रेषितोहोतातेनगृहीतेहविषिसतियत्तयाप्रार्थितंतद्ध्यायन्व्यचरत्अयजत् पाठांतरेतत्आध्यायत् वा चावषट्कारंगृणन्वौषडित्युच्चारयन् ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मविक्रियामंत्रान्यथात्वम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रपितामहोवसिष्ठः ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ २८ ॥ विगतंतिमिरमाभासःप्रकाशश्चान्यस्ययासु तथाभूतादिशःकुर्वंतः ॥ २९ ॥ ३० ॥ प्रसंगंरत्यभिनिवेशं स्त्रीप्रसंगदर्शनकलुषितमन
सःसंतस्तत्प्रसंगशून्यंनरनारायणाश्रमंययुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतमनुवर्णयति अनुचरीसंयुक्तेतिचवक्तव्येभूतपूर्वगत्यापुंस्त्व

राजोवाच कथमेवंगुणोदेशःकेनवाभगवन्कृतः॥प्रश्नमेनंसमाचक्ष्वपरंकौतूहलंहिनः ॥ २८ ॥ श्रीशु
कउवाच एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयस्तत्रसुव्रताः ॥ दिशोवितिमिराभासाःकुर्वंतःसमुपागमन् ॥ २९ ॥ ता
न्विलोक्यांबिकादेवीविवासाव्रीडिताभृशम्॥ भर्तुरंकात्समुत्थायनीवीमाश्वथपर्यधात्॥ ३० ॥ ऋषयोऽपि
तयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोः॥निवृत्ताःप्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमम्॥३१॥तदिदंभगवानाहप्रियायाः
प्रियकाम्यया॥ स्थानंयःप्रविशेदेतत्सवैयोषिद्भवेदिति ॥ ३२ ॥ ततऊर्ध्ववनंतद्वैपुरुषावर्जयंतिहि॥ साचा
नुचरसंयुक्ताविचचारवनाद्वनम्॥३३॥अथतामाश्रमाभ्याशेचरंतींप्रमदोत्तमाम्॥स्त्रीभिःपरिवृतांवीक्ष्यच
कमेभगवान्बुधः॥ ३४॥ साऽपितंचमकेसुभ्रूःसोमराजसुतंपतिम्॥ सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजं
॥ ३५॥ एवंस्त्रीत्वमनुप्राप्तःसुद्युम्नोमानवोनृपः॥ सस्मारस्वकुलाचार्यंवसिष्ठमितिशुश्रुम॥ ३६ ॥सतस्यतां
दशांदृष्ट्वाकृपयाभृशपीडितः॥ सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरम् ॥ ३७॥ तुष्टस्तस्मैसभगवान्ऋष
येप्रियमावहन्॥ स्वांचवाचमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते॥३८॥ मासंपुमान्सभवितामासंस्त्रीतवगोत्रजः॥
इत्थंव्यवस्थयाकामंसुद्युम्नोऽवतुमेदिनीम्॥३९॥आचार्यानुग्रहात्कामंलब्ध्वापुंस्त्वंव्यवस्थया॥पालयामा
सजगतींनाभ्यनंदन्स्मतंप्रजाः॥ ४० ॥तस्योत्कलोगयोराजन्विमलश्चसुतास्त्रयः ॥ दक्षिणापथराजानोब
भूवुर्धर्मवत्सलाः॥४१॥ततःपरिणतेकालेप्रतिष्ठानपतिःप्रभुः॥ पुरूरवसउत्सृज्यगांपुत्रायगतोवनम्॥४२॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेइलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ २ ॥

निर्देशः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आशयन्इच्छन् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नाभ्यनंदन् स्त्रीत्वेलज्जयामासंमासंनिलीयावस्थानात्
॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

द्वितीयेमनुपुत्राणांद्वावपुत्रौविरागतः ॥ करूषकादिपंचानांवंशानाहलघुक्रमात् ॥ १ ॥ वैवस्वतोमनुःश्राद्धदेवः ॥ १ ॥ इक्ष्वाकुःपूर्वजोये
षांतान्दशपुत्रान्लेभे ॥ २ ॥ तत्रपृषध्रस्यवंशोनाभवदितिसहेतुकमाह पृषध्रस्त्वित्यादिनाकविःकनीयानित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन खड्गपाणेःस

श्रीशुकउवाच एवंगतेथसुद्युम्नेमनुर्वैवस्वतःसुते॥ पुत्रकामस्तपस्तेपेयमुनायांशतंसमाः॥ १॥ ततोऽयज
न्मनुर्देवमपत्यार्थंहरिंप्रभुम्॥ इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्रान्लेभेस्वसदृशान्दश॥२॥पृषध्रस्तुमनोःपुत्रोगोपालोगुरु
णाकृतः॥ पालयामासगायत्तोराज्यांवीरासनव्रतः॥ ३॥ एकदाप्राविशद्गोष्ठंशार्दूलोनिशिवर्षति॥ शया
नागावउत्थायभीतास्तावभ्रमुर्व्रजे॥ ४॥ एकांजग्राहबलवान्साचुक्रोशभयातुरा॥ तस्यास्तक्रंदितंश्रुत्वा
पृषध्रोऽभिससारह॥ ५॥ खड्गमादायतरसाप्रलीनोडुगणेनिशि॥ अजानन्नहनद्व्रघ्नोःशिरःशार्दूलशंकया
॥ ६॥ व्याघ्रोऽपिदृक्कर्णश्रवणोनिस्त्रिंशाग्राहतस्ततः॥ निश्चक्रामभृशंभीतोरक्तंपथिसमुत्सृजन्॥ ७॥ मन्य
मानोहतंव्याघ्रंपृषध्रःपरवीरहा॥ अद्राक्षीत्स्वहतांवभ्रुंव्युष्टायांनिशिदुःखितः॥ ८॥ तंशशापकुलाचार्यःकृ
तागसमकामतः॥ नक्षत्रबंधुःशूद्रस्त्वंकर्मणाभवितामुना॥ ९॥एवंशप्तस्तुगुरुणाप्रत्यगृह्णात्कृतांजलिः॥
अधारयद्व्रतंवीरऊर्ध्वरेतामुनिप्रियम्॥ १०॥ वासुदेवेभगवतिसवार्त्मनिपरेमले॥ एकांतित्वंगतोभक्त्या
सर्वभूतसुहृत्समः॥ ११॥ विमुक्तसंगःशांतात्मासंयताक्षोऽपरिग्रहः॥ यदृच्छयोपपन्नेनकल्पयन्वृत्तिमा
त्मनः॥ १२॥ आत्मन्यात्मानमाधायज्ञानतृप्तःसमाहितः॥ विचचारमहीमेतांजडांधबधिराकृतिः॥ १३॥
एवंवृत्तोवनंगत्वादृष्ट्वादावाग्निमुत्थितम्॥ तेनोपयुक्तकरणोब्रह्मप्रापपरंमुनिः॥ १४॥

तस्मिष्ठतोजागरणंवीरासनंतदेवव्रतंयस्य यत्तःअवहितःसन्गाःपालयामास ॥ ३ ॥ शार्दूलोव्याघ्रः ॥ ४ ॥ ५ ॥ प्रलीनाउडुगणायस्मिंस्त
स्मिन्समये बभ्रोःकपिलायाःगोः ॥ ६ ॥ गांकामतोनजघानेतिख्यापयितुंदृक्कर्णश्रवणइत्याद्युक्तम् ॥ ७ ॥ व्युष्टायांप्रभातायाम् ॥ ८॥ क्षत्रबं
धुरपित्वंनभविताअपितुशूद्रोभवितेति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ उपयुक्तकरणःदग्धदेहः ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कवेरपिवंशोनाभवदित्याह कविरिति बंधुभिःसहराज्यंविसृज्य ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मभूयंब्राह्मणत्वं नृगस्यवंशःपुत्रःसुमतिस्ततोभूतज्योतिस्ततोवसुः ॥ १७ ॥ ओघवतःपिता तत्पुत्रोऽप्योघवानेवेत्यर्थः ॥ १८ ॥ तदेवंत्रिभिःश्लोकैःकरूषधृष्टनृगाणांवंशाउक्तानरिष्यंतस्यवंशमाह चित्रसेनइतिसार्धैस्त्रिभिः ततइत्यादेर्यत्राधिक्यंस्यात्तत्रानंतर्येततइत्यादिपदंव्याख्येयं यत्रतुन्यूनत्वंतत्रपूर्वस्यपरस्यवानुषंगादितिव्याख्ये

कविःकनीयान्विषयेषुनिस्पृहोविसृज्यराज्यंसहबंधुभिर्वनम् ॥ निवेश्यचित्तेपुरुषंस्वरोचिषंविवेशकैशोरवयाःपरंगतः॥ १५॥करूषान्मानवादासन्कारूषाःक्षत्रजातयः॥उत्तरापथगोप्तारोब्रह्मण्याधर्मवत्सलाः॥ १६ धृष्टाद्धार्ष्टमभूत्क्षत्रंब्रह्मभूयंगतंक्षितौ॥ नृगस्यवंशःसुमतिर्भूतज्योतिस्ततोवसुः ॥ १७ ॥ वसोःप्रतीकस्तत्पुत्रओघवानोघवत्पिता॥ कन्याचोघवतीनामसुदर्शनउवाहताम् ॥ १८॥ चित्रसेनोनरिष्यंताद्दक्षस्तस्यसुतोभवत्॥ तस्यमीढ्वांस्ततःकूर्चइंद्रसेनस्तुतस्सुतः ॥ १९ ॥ वीतिहोत्रस्त्विंद्रसेनात्तस्यसत्यश्रवाअभूत् ॥ उरुश्रवाःसुतस्तस्यदेवदत्तस्ततोऽभवत् ॥ २० ॥ ततोऽग्निवेश्योभगवानग्निःस्वयमभूत्सुतः॥ कानीनइतिविख्यातोजातूकर्ण्योमहानृषिः॥ २१ ॥ ततोब्रह्मकुलंजातमाग्निवेश्यायनंनृप ॥ नरिष्यंतान्वयःप्रोक्तोदिष्टवंशमतःशृणु॥ २२॥ नाभागोदिष्टपुत्रोऽन्यःकर्मणावैश्यतांगतः॥ भलंदनःसुतस्तस्यवत्सप्रीतिर्भलंदनात् ॥ २३ ॥ वत्सप्रीतेःसुतःप्रांशुस्तत्सुतंप्रमतिंविदुः॥ खनित्रःप्रमतेस्तस्माच्चाक्षुषोऽथविविंशतिः॥ २४ ॥ विविंशतिसुतोरंभःखनिनेत्रोऽस्यधार्मिकः॥ करंधमोमहाराजतस्यासीदात्मजोनृपः॥ २५ ॥ तस्यावीक्षित्सुतोयस्यमरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत्॥ संवर्त्तोयाजयद्यंवैमहायोग्यंगिरःसुतः॥ २६ ॥ मरुत्तस्ययथायज्ञोनतथाऽन्यस्यकश्चन॥ सर्वंहिरण्मयंत्वासीद्यत्किंचिच्चास्यशोभनम्॥ २७॥

यम् ॥ १९ ॥ २० ॥ अग्निवेश्यएवकानीनइतिजातूकर्ण्यइतिचविख्यातः ॥ २१ ॥ २२ ॥ दिष्टस्यपुत्रोनाभागोवक्ष्यमाणनाभागादन्यइतिभ्रांतिव्युदासार्थमनुवादमात्रम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अंगिरसःसुतोमहायोगीसंवर्त्तोयमयाजयत्समरुत्तः अस्ययत्किंचित्पात्रादिकमस्तितत्तुसर्वंहिरण्मयंशोभनमासीत् ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अमाद्यत्अहृष्यत् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ यतःयस्यांतृणबिंदोःपुत्राअभवन् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तानेवाह विशालइति तस्यतृणबिंदोःसुताः ॥ ३३ ॥ सहदेवजःदेवजेनसहितः पाठांतरेनामान्यत्वमात्रमर्थस्तुसएव ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वैशालभूपालाविशालस्यान्वयेजाताः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृतीयेमनुपुत्रस्यशर्यातेःकीर्त्यतेन्वयः यत्रसौकन्यमाख्या

अमाद्यदिंद्रःसोमेनदक्षिणाभिर्द्विजातयः॥ मरुतःपरिवेष्टारोविश्वेदेवाःसभासदः ॥ २८॥ मरुत्तस्यदमःपुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्धनः॥ सुधृतिस्तत्सुतोजज्ञेसौधृतेयोनरःसुतः॥ २९॥ तत्सुतःकेवलस्तस्माद्बंधुमान्वेगवांस्ततः॥ बंधुस्तस्याभवद्यस्यतृणबिंदुर्महीपतिः॥ ३०॥ तंभेजेऽलंबुषादेवीभजनीयगुणालयम्॥ वराप्सरायतःपुत्राःकन्याचेडविडाऽभवत्॥ ३१॥ तस्यामुत्पादयामासविश्रवाधनदंसुतम्॥ प्रादायविद्यांपरमांऋषियोगेश्वरात्पितुः॥ ३२॥ विशालःशून्यबंधुश्चधूम्रकेतुश्चतत्सुताः॥ विशालोवंशकृद्राजावैशालींनिर्ममेपुरीं॥ ३३॥ हेमचंद्रःसुतस्तस्यधूम्राक्षस्तस्यचात्मजः॥ तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्वःसहदेवजः॥ ३४॥ कृशाश्वात्सोमदत्तोभूद्योऽश्वमेधैरिडस्पतिम्॥ इष्ट्वापुरुषमापाद्यांगतियोगेश्वराश्रितः॥ ३५॥ सौमदत्तिस्तुसुमतिस्तत्सुतोजनमेजयः॥ एतेवैशालभूपालास्तृणबिंदोर्यशोधराः॥ ३६॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच शर्यातिर्मानवोराजाब्रह्मिष्ठःसबभूवह॥ योवाआंगिरसांसत्रेद्वितीयमहऊचिवान्॥ १॥ सुकन्यानामतस्यासीत्कन्याकमललोचना॥ तयासार्धंवनगतोत्यगमच्छ्यवनाश्रमम्॥ २॥ सासखीभिःपरिवृताविचिन्वत्यंघ्रिपान्वने॥ वल्मीकरंध्रेददृशेखद्योतेइवज्योतिषी॥ ३॥ तेदैवचोदितावालाज्योतिषीकंटकेनवै॥ अविद्ध्यन्मुग्धभावेनसुस्रावासृक्ततोबहु॥ ४॥

नरैवतंचमहाऽद्भुतम् ॥ १ ॥ ब्रह्मिष्ठोवेदार्थतत्त्वज्ञः तदेवाह योवाइति द्वितीयमहःद्वितीयेऽह्निक्रियमाणंकर्मऊचिवानूउवाच तस्यवंशमुत्तानबर्हिरानर्त्तइत्यादिनावक्ष्यति ॥ १ ॥ आदौतावत्तत्कन्यावृत्तांतमाह सुकन्यानामेत्यादिना ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ५ ॥ भार्गवस्यच्यवनस्य अभद्रमपराधः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ मुग्धेयंममकन्याक्षंतव्यंत्वयेत्युच्यमानेकतिवर्षाण्यस्याविवाहःकृतोनवेत्या
दिवाक्यैस्तदभिप्रायंज्ञात्वातस्मैतांदुहितरंप्रादात् ॥ ९ ॥ १०॥ हेईश्वरौसद्वैद्यौयुवांमह्यंवयस्तारुण्यंदत्तंसंपादयतम् ॥ ११॥ असोमपोःसोमपा
नरहितयोरपिवांयुवयोःसोमस्यग्रहंसोमपूर्णपात्रंग्रहीष्येदास्यामीति युवांसोमेनयक्ष्यइत्यर्थः ऐंद्रवायवंगृह्णातीत्यादिषुद्रव्यदेवतासंबंधानुपप

शकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानांचतत्क्षणात् ॥ राजर्षिस्तमुपालक्ष्यपुरुषान्विस्मितोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥ अप्यभद्रं
नयुष्माभिर्भार्गवस्यविचेष्टितम् ॥ व्यक्तंकेनापिनस्तस्यकृतमाश्रमदूषणम् ॥ ६ ॥ सुकन्याप्राहपितरंभीतार्किं
चित्कृतंमया ॥ द्वेज्योतिषीअजानंत्यानिर्भिन्नेकंटकेनवै ॥ ७ ॥ दुहितुस्तद्वचःश्रुत्वाशर्यातिर्जातसाध्वसः ॥
मुनिंप्रसादयामासवल्मीकांतर्गतंशनैः ॥ ८ ॥ तदभिप्रायमाज्ञायप्रादाद्दुहितरंमुनेः ॥ कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामं
त्र्यपुरंप्रायात्समाहितः ॥ ९ ॥ सुकन्याच्यवनंप्राप्यपतिंपरमकोपनम् ॥ प्रीणयामासचित्तज्ञाअप्रमत्तानुवृ
त्तिभिः ॥ १० ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यनासत्यावाश्रमागतौ ॥ तौपूजयित्वाप्रोवाचवयोमेदत्तमीश्वरौ ॥ ११ ॥
ग्रहंग्रहीष्येसोमस्ययज्ञेवामप्यसोमपोः ॥ क्रियतांमेवयोरूपंप्रमदानांयदीप्सितम् ॥ १२ ॥ बाढमित्यूचतुर्वि
प्रमभिनंद्याभिषक्तमौ ॥ निमज्जतांभवानास्मिन्ह्रदेसिद्धविनिर्मिते ॥ १३ ॥ इत्युक्ताजरयाग्रस्तदेहोधमनि
संततः ॥ ह्रदंप्रवेशितोऽश्विभ्यांवलीपलितविप्रियः ॥ १४ ॥ पुरुषास्त्रयउत्तस्थुरपीच्यावनिताप्रियाः ॥ पद्म
स्रजःकुंडलिनस्तुल्यरूपाःसुवाससः ॥ १५ ॥ तान्निरीक्ष्यवरारोहासरूपान्सूर्यवर्चसः ॥ अजानतीपतिंसा
ध्वीअश्विनौशरणंययौ ॥ १६ ॥ दर्शयित्वापतिंतस्यैपातिव्रत्येनतोषितौ ॥ ऋषिमामंत्र्ययतुर्विमानेनत्रि
विष्टपम् ॥ १७ ॥ यक्ष्यमाणोऽथशर्यातिश्च्यवनस्याश्रमंगतः ॥ ददर्शदुहितुःपार्श्वेपुरुषंसूर्यवर्चसम् ॥ १८ ॥

त्र्यागृह्णातेर्यागपर्यवसायित्वात् ॥ १२ ॥ बाढमित्यभिनंद्यभवानस्मिन्निमज्जतामित्यूचतुः ॥ १३ ॥ ह्रदंप्रवेशितःतावपितमपिदृढंगृहीत्वाप्र
विष्टावित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ अश्विनौशरणंययौ युवांपृथक्स्थित्वामत्पतिंदर्शयतमितिप्रार्थयामासेत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १९ ॥ प्रलंभितोवंचितः हेअसति असंमतमनभीष्टम् ॥ २० ॥ हेसतांकुलप्रसूतेतवमतिरन्यथातद्विपर्ययेणकथमवगताअवसन्नाअध्यवसि
तेतिवा तदेवाह कुलदूषणंत्विदमित्यादि ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सद्यस्तत्क्षणमेवमन्युर्यस्यसइंद्रः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ विषयान्

राजादुहितरंप्राहकृतपादाभिवंदनाम् ॥ आशिषश्चाप्रयुंजानोनातिप्रीतमनाइव ॥ १९ ॥ चिकीर्षितंतेकि
मिदंपतिस्त्वयाप्रलंभितोलोकनमस्कृतोमुनिः ॥ त्वंयज्ञराग्रस्तमसत्यसंमतंविहायजारंभजसेऽमुमध्वगम्
॥ २० ॥ कथंमतिस्तेऽवगताऽन्यथासतांकुलप्रसूतेकुलदूषणंत्विदम् ॥ बिभर्षिजारंयदपत्रपाकुलंपितुश्चभ
र्तुश्चनयस्यधस्तमः ॥ २१ ॥ एवंब्रुवाणंपितरंस्मयमानाशुचिस्मिता ॥ उवाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः
॥ २२ ॥ शशंसपित्रेतत्सर्ववयोरूपाभिलंभनम् ॥ विस्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरिषस्वजे ॥ २३ ॥ सोमेनया
जयन्वीरंग्रहंसोमस्यचाग्रहीत् ॥ असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनःस्वेनतेजसा ॥ २४ ॥ हंतुंतमाददेवज्रंसद्योम
न्युरमर्षितः ॥ सवज्रंस्तंभयामासभुजमिंद्रस्यभार्गवः ॥ २५ ॥ अन्वजानंस्ततःसर्वेग्रहंसोमस्यचाश्विनोः ॥
भिषजावितियत्पूर्वंसोमाहुत्यावहिष्कृतौ ॥ २६ ॥ उत्तानबर्हिरानर्तोभूरिषेणइतित्रयः ॥ शर्यातेरभवन्पुत्रा
आनर्ताद्रेवतोऽभवत् ॥ २७ ॥ सोंतःसमुद्रेनगरींविनिर्मायकुशस्थलीम् ॥ आस्थितोऽभुंक्तविषयानानर्ता
दीनरिंदम ॥ २८ ॥ तस्यपुत्रशतंजज्ञेककुद्म्निज्येष्ठमुत्तमम् ॥ ककुद्म्निरेवतींकन्यांस्वामादायविभुंगतः ॥ २९ ॥
कन्यावरंपरिप्रष्टुंब्रह्मलोकमपावृतम् ॥ आवर्तमानेगांधर्वेस्थितोऽलब्धक्षणःक्षणम् ॥ ३० ॥ तदंतआद्यमा
नम्यस्वाभिप्रायंन्यवेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्ब्रह्माप्रहस्यतमुवाचह ॥ ३१ ॥ अहोराजन्निरुद्धास्तेकालेनहृ
दियेकृताः ॥ तत्पुत्रपौत्रनप्तॄणांगोत्राणिचनशृण्महे ॥ ३२ ॥

देशान्आनर्तादीन्अभुंक्तअपालयत् ॥ २८ ॥ ककुद्मीज्येष्ठोयस्मिन्तत् विभुंब्रह्माणम् ॥ २९ ॥ नलब्धःक्षणोऽवसरोयेन ॥ ३० ॥ आद्यंब्र
ह्माणम् ॥ ३१ ॥ तेत्वयाहृदयेयेकृतास्तेसर्वेकालेननिरुद्धाःसंहृताः ॥ ३२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

त्रिणवसप्तविंशतिचतुर्युगगणितैःविकल्पितोविभक्तः योदेवस्यांशोऽस्तितस्मैनररत्नायदेहि ॥ ३३ ॥ तदेवाह भुवइति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ पुण्य जनत्रासात्यक्षभयात्पूर्वमेवचिरंपुरंतद्भ्रातृभिस्त्यक्तम् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटी०तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ चतुर्थेमनुपुत्रस्यनभगस्यकथोच्यते ॥ तत्सूनोश्चांबरीषस्यकृत्याप्रतिहतायतः ॥ १ ॥ नभगस्यवंशमाह नभगस्यापत्यंनाभागः नाभागादंब रीषोमहाभागवतोऽभूदितिवक्ष्यन्तद्धेतुत्वेनवंशप्रवर्तकस्यनाभागस्यनिष्कपटंचरितंतेनतुश्रीरुद्रप्रसादमाह यंततमित्यादिना ब्रह्मचारिणंबहु कालंगुरुकुलेवसंतंनैष्ठिकोऽसाविति मत्वाविभागसमयेतस्मैभागमप्रकल्प्यैवभ्रातरःसर्वेदायंविभज्यगृहीत्वापश्चात्गुरुकुलादागतंयंभागार्थिनं

कालोभियातस्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः ॥ तद्वच्छदेवदेवांशोबलदेवोमहाबलः ॥ ३३ ॥ कन्यारत्नमिदंराज न्ररत्नायदेहिभो ॥ भुवोभारावतारायभगवान्भूतभावनः ॥ ३४ ॥ अवतीर्णोनिजांशेनपुण्यश्रवणकीर्त नः ॥ इत्यादिष्टोऽभिवंद्याजंनृपःस्वपुरमागतः ॥ ३५ ॥ त्यक्तंपुण्यजनत्रासाद्भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः ॥ सुतांद त्वाऽनवद्यांगींबलायबलशालिने ॥ बदर्याख्यंगतोराजातपुंनारायणाश्रमम् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवते महापुराणेनवमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच नाभागोनभगापत्यंयं ततंभ्रातरःकविम् ॥ यविष्ठंव्यभजन्दायंब्रह्मचारिणमागतम् ॥ १ ॥ भ्रातरोऽभंक्तकिंमह्यंभजामपितरंतव ॥ त्वांमआर्यास्ततोभांक्षुर्मापुत्रकतदादृथाः ॥ २ ॥

कविविद्वांसंयविष्ठंप्रतिततंतातंपितरंदायंव्यभजन्नित्यर्थः ॥ १ ॥ एतदेवप्रश्नोत्तराभ्यांदर्शयति तत्रनाभागःपृच्छति हेभ्रातरोमह्यंकिमभं क्तव्यभजंत कंभागंमदर्थंयूयंप्रकल्पितवंतः भ्रातरआहुः तदाविस्मृतमस्माभिरिदानींतुतवपितरंविभजाम त्वंपितरंगृहाणेत्यर्थः सचपितरंग त्वाह ततहेतातआर्याःश्रेष्ठाःमेममत्वामभांक्षुर्भागंचकुः मदीयोभागस्त्वमित्यर्थः पाठांतरे हेतातकिमिदंममाभांक्षुः भजामपितरंतवेत्युक्तवंत आर्यास्त्वांमह्यंकिमर्थंददुरित्यर्थः पिताआह हेपुत्रकतत्तैरुक्तंमादृथाःप्रतारणमाचरंतैःकृतंतस्मिन्नादरंमाकार्षीः नह्यदायइवभोगसाधन मित्यर्थः ॥ २ ॥

॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तथाऽपितैर्भागत्वेनदत्तोऽहंतवजीवनोपायमुपदेक्ष्यामीत्याह इमइतिसपादाभ्यांद्वाभ्यां अभिष्ठवःषडहोभवतिपृष्ठ्यःषडहोभवतीतिविहितेषु षडहेष्वावर्त्यमानेषुषष्ठंषष्ठमहःकर्मोपेत्यप्राप्यतदनुष्ठानेकर्मणिसुमेधसोऽपितेसूक्तविशेषाज्ञानेनमुह्यंति कवेहेविद्वन् ॥ ३ ॥ तान्महात्मनोऽपित्वमिदमित्थारौद्रमितिचयेयज्ञेनदक्षिणयेतिचत्वंवैश्वदेवेद्वेसूक्तेशंसयपाठय ततःकर्मणिसमाप्तेसतितेस्वर्यंतःस्वर्गंगच्छंतःस्वसत्रेपरिशेषितमव शिष्टमात्मनोधनंतेतुभ्यंदास्यंति अथतस्मात्तान्गच्छेति तथेत्यादिशुकवाक्यं यथावत्कृतवान् सत्रपरिशेषितंसत्रावशिष्टंधनम् ॥ ४ ॥ ५ ॥

इमेआंगिरसःसत्रमासतेघसुमेधसः॥ षष्ठंषष्ठमुपेत्याहःकवेमुह्यंतिकर्मणि॥ ३॥ तांस्त्वंशंसयसूक्तेद्वेवैश्व दवेमहात्मनः॥ तेस्वर्यंतोधनंसत्रपरिशेषितमात्मनः॥ ४॥ दास्यंत्यथततोगच्छतथासकृतवान्यथा॥ तस्मै दत्वाययुःस्वर्गंतेसत्रपरिशेषितम्॥ ५॥ तंकश्चित्स्वीकरिष्यंतंपुरुषःकृष्णदर्शनः॥ उवाचोत्तरतोभ्येत्यममेदं वास्तुकंवसु॥ ६॥ ममेदमृषिभिर्दत्तमितितर्हिस्ममानवः॥ स्यान्नौतेपितरिप्रश्नःपृष्टवान्पितरंतथा॥ ७॥ य ज्ञवास्तुगतंसर्वमुच्छिष्टमृषयःक्वचित्॥ चक्रुर्विभागंरुद्रायसदेवःसर्वमर्हति॥ ८॥ नाभागस्तंप्रणम्याहतवे शकिलवास्तुकम्॥ इत्याहमेपितावह्मन्शिरसात्वांप्रसादये॥ ९॥ यत्तेपिताऽवदद्धर्मंत्वंतुसत्यंप्रभाषसे॥ ददामितेमंत्रदृशेज्ञानंब्रह्मसनातनम्॥ १०॥ गृहाणद्रविणंदत्तंमत्सत्रेपरिशेषितम्॥ इत्युक्तांतर्हितोरुद्रोभ गवान्सत्यवत्सलः॥ ११॥ यएतत्संस्मरेत्प्रातःसायंचसुसमाहितः॥ कविर्भवतिमंत्रज्ञोगतिंचैवतथात्मनः॥ १२

पुरुषःश्रीरुद्रः दृश्यतइतिदर्शनंशरीरंकृष्णंदर्शनंयस्यसः वास्तुकंयज्ञभूमिगतंवसुधनंममेत्युवाच ॥ ६ ॥ तर्हिस्मतदैवममेदमितिमानवोनाभाग उवाच पुनश्चरुद्रउवाच नौआवयोरस्मिन्विवादेतेपितरिप्रश्नःस्यादिति पृष्टवानितिशुकोक्तिः ॥ ७ ॥ पृष्टस्यमनोर्वाक्यंयज्ञवास्तुगतमिति उच्छिष्टमुच्चरितम् क्वचिदितिदक्षाध्वरे उच्छेषणभागोवैरुद्रइतिश्रुतेश्च किंच सदेवईश्वरःसर्वमप्यर्हतिकिंपुनर्यज्ञावशिष्टमित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ श्रीरुद्रआह यत्तेइति ॥ १० ॥ इदमाख्यानंश्रुतिप्रसिद्धं तथाहिबह्वृचब्राह्मणं नाभानेदिष्ठवैमानवंब्रह्मचर्यवसंतंभ्रातरोनिरभजन्सोऽब्रवीदि त्यादि ॥ ११ ॥ अस्याख्यानस्यस्मरणेफलमाह यएतदिति आत्मनोगतिंचप्राप्नोतीतिशेषः ॥ १२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कचिदपिनप्रतिहतोब्रह्मशापोऽपिब्राह्मणेनदुर्वाससानिर्मितःकृत्यानलोऽपियंनास्पृशत् अतोऽसौमहाभागवतःअतएवकृतीपुण्यवान् ॥ १३ ॥ तस्यश्रोतुमिच्छामि चरितमितिशेषः ब्रह्मदंडःकृत्यानलोनप्राभून्नसमर्थोबभूव ॥ १४ ॥ श्रियंसंपदं विभवमैश्वर्यं अतुलंनिरुपमम् ॥ १५ ॥ पुंसामतिदुर्लभमपितत्सर्वंस्वप्नवत्संस्तुतंनिरूपितंअनुपादेयंमेने तत्रहेतुः विभवस्यनिर्वाणंनाशंविद्वान् यत्येनविभवेनतन्नाशेनवापुमांस्तमोविशतिमोहेनिमज्जति ॥ १६ ॥ नन्वेवंजानंतोऽपिविभवैषिणोदृश्यंतेतत्राह वासुदेवइति भावंभक्तिंप्राप्तःयेनभावेनेदंविश्वंलोष्टवदतितुच्छंस्मृतं ॥ १७ ॥ भक्तिमेवसर्वेंद्रियाणांभगवत्परत्वकथनेनप्रपंचयति सवाइतित्रिभिः श्रुतिश्रोत्रं अच्युतस्यसत्कथानामुदयश्रवणेचकारेत्यस्यसर्वत्रा

नाभागादंबरीषोभून्महाभागवतःकृती ॥ नास्पृशद्ब्रह्मशापोपियंनप्रतिहतःक्वचित् ॥ १३ ॥ राजोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिराजर्षेस्तस्यधीमतः ॥ नप्राभूद्यत्रनिर्मुक्तोब्रह्मदंडोदुरत्ययः ॥ १४ ॥ श्रीशुकउवाच अंबरीषोमहाभागःसप्तद्वीपवतींमहीम् ॥ अव्ययांचश्रियंलब्ध्वाविभवंचातुलंभुवि ॥ १५ ॥ मेनेऽतिदुर्लभं पुंसांसर्वंतत्स्वप्नसंस्तुतम् ॥ विद्वान्विभवनिर्वाणंतमोविशतियत्पुमान् ॥ १६ ॥ वासुदेवेभगवतिभक्तियोगंपरंगतः ॥ प्राप्तोभावंपरंविश्वंयेनेदंलोष्टवत्स्मृतम् ॥ १७ ॥ सवैमनःकृष्णपदारविंदयोर्वचांसिवैकुंठगुणानुवर्णने ॥ करौहरेर्मंदिरमार्जनादिषुश्रुतिंचकाराच्युतसत्कथोदये ॥ १८ ॥ मुकुंदलिंगालयदर्शनेदृशौतद्भृत्यगात्रस्पर्शेंगसंगम् ॥ घ्राणंचतत्पादसरोजसौरभेश्रीमत्तुलस्यारसनांतदर्पिते ॥ १९ ॥ पादौहरेःक्षेत्रपदानुसर्पणेशिरोहृषीकेशपदाभिवंदने ॥ कामंचदास्येनतुकामकाम्ययायथोत्तमश्लोकजनाश्रयारतिः ॥ २० ॥ एवं सदाकर्मकलापमात्मनःपरेऽधियज्ञेभगवत्यधोऽक्षजे ॥ सर्वात्मभावंविदधन्महीमिमांतन्निष्ठविप्राभिहितः शशासह ॥ २१ ॥

न्वयः ॥ १८ ॥ मुकुंदस्यलिंगानामालयानिस्थानानितेषांदर्शनेदृशौनेत्रे श्रीमत्यास्तुलस्यास्तत्पादसरोजेनयत्सौरभंतस्मिन् तदर्पितेतस्मैनिवेदितान्नादौ ॥ १९ ॥ कामंस्रक्चंदनादिसेवांदास्येनिमित्तेतत्प्रसादस्वीकारायनतुकामकाम्ययाविषयेच्छया कथंचकार उत्तमश्लोकजनाश्रयारतिर्यथाभवेत्तथा अनेनतद्भक्तेषुचपरंभावंप्राप्तइत्येतत्स्फुटीकृतम् ॥ २० ॥ सर्वत्रात्मेतिभावोभावनायस्मिंस्तंआत्मनःस्वस्यकर्मणांकलापंसमूहंभगवतिविदधत्समर्पयंस्तन्निष्ठैर्भागवतैर्विप्रैःअभिहितःशिक्षितःसन्महींशशासपालयामास अनेनाधिकृतोधर्मोपियथावद्दर्शितः ॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

किंच यज्ञाधिष्ठातारमीश्वरमश्वमेधैरीजेआराधयामास महाविभूत्याउपचितान्यंगानिदक्षिणाश्चयेषुतैर्वसिष्ठादिभिर्हेतुभूतैस्तैर्विस्तृतैःध
न्वनिधन्वदेशेनिरुदकेसरस्वतीमभिस्रोतं तस्याःप्रतिलोममित्यर्थः ॥ २२ ॥ किंच यस्यक्रतुषुसदस्यादयोगीर्वाणैःसहभूषणादिभिस्तुल्यरूपा
व्यदृश्यंतसइत्थमितिचतुर्थेनान्वयः नचदेवानांनिमेषाभावाद्वैलक्षण्यं यतःअनिमिषाश्चव्यदृश्यंत ननिमिषंतीतितथा आश्चर्यदर्शनौत्सुक्ये
नतेषांनिमेषोपरमादितिभावः ॥ २३ ॥ यस्ययदीयैर्मनुजैरपिस्वर्गोनप्रार्थितस्तस्यतुकावार्ता ॥ २४ ॥ आस्तांस्वर्गप्रार्थनशंकाऽपि यद्यतः
मुकुंदंस्वदिपश्यतस्तान्जनान्कामाविषयानसमर्द्धयंतिनहर्षयंति कथंभूताःस्वाराज्येनस्वरूपसुखेनपरिभाविताअतिशायिताः अतएवसिद्धा

ईजेऽश्वमेधैरधियज्ञमीश्वरंमहाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः॥ ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतम
सौसरस्वतीम्॥२२॥यस्यक्रतुषुर्गीर्वाणैःसदस्याक्रत्विजोजनाः॥ तुल्यरूपाश्चानिमिषाव्यदृश्यंतसुवाससः
॥ २३ ॥ स्वर्गोनप्रार्थितोयस्यमनुजैरमरप्रियः॥ शृण्वद्भिरुपगायद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टितम्॥२४॥ समर्धयं
तितान्कामाःस्वाराज्यपरिभाविताः॥ दुर्लभानापिसिद्धानांमुकुंदंस्वदिपश्यतः ॥ २५॥ सइत्थंभक्तियोगेनत
पोयुक्तेनपार्थिवः॥ स्वधर्मेणहरिंप्रीणन्संगान्सर्वान्शनैर्जहौ ॥ २६ ॥ गृहेषुदारेषुसुतेषुबंधुषुद्विपोत्तमस्यंद
नवाजिपत्तिषु ॥ अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनंतकोशेष्वकरोदसन्मतिम् ॥ २७॥ तस्माअदाद्धरिश्चक्रंप्र
त्यनीकभयावहम्॥एकांतभक्तिभावेनप्रीतोभृत्याभिरक्षणम्॥२८॥आरिराधयिषुःकृष्णंमहिष्यातुल्यशील
या॥ युक्तःसांवत्सरंवीरोदधारद्वादशीव्रतम्॥२९॥व्रतांतेकार्तिकेमासित्रिरात्रंसमुपोषितः ॥ स्नातःकदाचि
त्कालिंद्यांहरिंमधुवनेऽर्चयत्॥ ३० ॥ महाभिषेकविधिनासर्वोपस्करसंपदा॥ अभिषिच्यांबराकल्पैर्गंधमा
ल्यार्हणादिभिः॥ ३१ ॥ नामपिदुर्लभाः यानितिपाठेयान्मनुजान् स्वाराज्येत्यत्रापिद्वितीयांतपाठेमनुजानांविशेषणं यमितिपाठेय
मंबरीषं पश्यतामितिपाठेसिद्धानांविशेषणम् ॥२५॥ एवंभगवदाराधनपरस्यकामाद्युपेक्षानैवचित्रमित्युपसंहरति सइत्थमितिद्वाभ्याम् ॥२६॥
॥ २७ ॥ नन्वेवंभूतोसौकथंप्रतिपक्षान्जयेत्तत्राह तस्माइति ॥ २८ ॥ तदेवंतस्यवैराग्यादिकहरिभक्तिचोक्त्वाब्रह्मदंडोयत्रनप्राभूदितियदुक्तं
तदेवद्वादशीव्रतनिष्ठांकथयन्नाह आरिराधयिषुरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति ॥ २९ ॥ अर्चयत् अडागमाभावआर्षः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ब्राह्मणांश्चपूजयामास सिद्धार्थानाप्तकामान्पूजाऽनपेक्षानपि ॥ ३२ ॥ रूप्यांघ्रीणांरूप्यखुराणां पयःशीलादिसंपदोयासांतासाम् ॥ ३३ ॥ न्यर्बुदानिषट्षष्टिकोटीः ॥३४॥ तर्हितदैवदुर्वासाअतिथिःसाक्षात्प्रत्यक्षोऽभूत् ॥३५॥ आनर्चार्चितवान् अभ्यवहारायभोजनाय ॥ ३६ ॥ आवश्यकंनैयमिकंमाध्याह्निकंकर्मकर्तुंगतः बृहत्ब्रह्म ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ धर्मसंकटमेवाह यद्यतोब्राह्मणातिक्रमेदोषोऽधर्मः द्वादश्यामपारणेऽ

तद्वतांतरभावेनपूजयामासकेशवम्॥ब्राह्मणांश्चमहाभागान्सिद्धार्थानपिभक्तितः॥ ३२॥ गवांरुक्मविषाणीनांरूप्यांघ्रीणांसुवाससाम्॥पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसंपदाम्॥३३॥ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्योगृहेषु न्यर्बुदानिषट्॥भोजयित्वाद्विजानग्रेस्वाद्वन्नंगुणवत्तमम्॥३४॥लब्धकामैरनुज्ञातःपारणायोपचक्रमे॥तस्य तर्ह्यतिथिःसाक्षाद्दुर्वासाभगवानभूत् ॥ ३५॥ तमानर्चातिथिंभूपःप्रत्युत्थानासनार्हणैः॥ ययाचेऽभ्यवहारायपादमूलमुपागतः॥३६॥ प्रतिनंद्यसतद्याच्ञांकर्तुमावश्यकंगतः ॥ निममज्जबृहद्ध्यायन्कालिंदीसलिलेशुभे॥ ३७॥ मुहूर्तार्द्धावशिष्टायांद्वादश्यांपारणंप्रति ॥ चिंतयामासधर्मज्ञोद्विजैस्तद्धर्मसंकटे॥३८॥ ब्राह्मणातिक्रमेदोषोद्वादश्यांयदपारणे॥ यत्कृत्वासाधुमेभूयादधर्मोवानमांस्पृशेत्॥ ३९॥ अंभसाकेवलेनाथ करिष्येव्रतपारणम्॥प्राहुरब्भक्षणंविप्रात्यशितंनाशितंचतत् ॥ ४० ॥ इत्यपःप्राश्यराजर्षिश्चिंतयन्मनसाऽच्युतम् ॥ प्रत्याचष्टकुरुश्रेष्ठद्विजागमनमेवसः ॥ ४१ ॥ दुर्वासायमुनाकूलात्कृतावश्यकआगतः॥ राज्ञाऽभिनंदितस्तस्यबुबुधेचेष्टितंधिया ॥ ४२॥ मन्युनाप्रचलद्गात्रोभ्रुकुटीकुटिलाननः ॥ बुभुक्षितश्चसुतरांकृतांजलिमभाषत ॥ ४३॥ अहोअस्यनृशंसस्यश्रियोन्मत्तस्यपश्यत ॥ धर्मव्यतिक्रमंविष्णोरभक्तस्येशमानिनः ॥ ४४॥ योमामतिथिमायातमातिथ्येननिमंत्र्यच॥ अदत्वाभुक्तवांस्तस्यसद्यस्तेदर्शयेफलम् ॥ ४५॥

पिदोषोव्रतवैगुण्यं यत्कृत्वायस्मिन्कृते ॥ ३९ ॥ एवंद्विजैःसहविचार्यनिश्चिनोति अंभसेति व्रतस्यपारणंसमाप्ति तत्अशितमाहुःअशितंनेतिचाहुः श्रुतिश्च अपोऽश्नातितन्नैवाशितंनैवानशितमिति ॥ ४० ॥ प्रत्याचष्टप्रत्यैक्षत ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रचलत्कंपमानंगात्रंयस्य भ्रुकुटिभ्यांकुटिलमाननंयस्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ क्रुद्धमहिंपावकोदावाग्निरिव ॥ ४८ ॥ निष्फलमुद्वीक्ष्य ॥ ४९ ॥ अनुषक्तंपृष्ठतःसंसक्तं मेरोर्गुहांविविक्षुरधावत् ॥ ५० ॥
॥ ५१ ॥ अरणमेषमाणःशरणमिच्छन् अजिततेजसोहरेश्चक्रात् ॥ ५२ ॥ एतत्सर्वंयस्यभ्रूभंगमात्रेणतिरोभविष्यति कदा क्रीडायाअवसा
ने तदपिकदा द्विपरार्धसंज्ञेकाले ॥ ५३ ॥ अतोवयंसर्वेयस्यनियममाज्ञांप्रपन्नाःप्राप्ताःसंतोलोकहितंयथाभवतिएवंतंनियंमभूम्न्यर्पितंवहा

एवंब्रुवाणउल्कृत्यजटांरोषविदीपितः॥तयासनिर्ममेतस्मैकृत्यांकालानलोपमाम् ॥ ४६ ॥ तामापतंतींज्व
लतीमसिहस्तांपदाभुवम्॥ वेपयंतींसमुद्वीक्ष्यनचचालपदान्नृपः॥ ४७॥ प्राग्दिष्टंभृत्यरक्षायांपुरुषेणमहा
त्मना॥ ददाहकृत्यांतांचक्रंक्रुद्धाहिमिवपावकः॥ ४८॥ तदभिद्रवदुद्वीक्ष्यस्वप्रयासंचनिष्फलम्॥दुर्वासादु
द्रुवेभीतोदिक्षुप्राणपरीप्सया ॥ ४९ ॥ तमन्वधावद्भगवद्रथांगंदावाग्निरुद्धूतशिखोयथाऽहिम्॥तथाऽनुष
क्तंसनिरीक्ष्यमाणोगुहांविविक्षुःप्रससारमेरोः ॥ ५० ॥ दिशोनभःक्ष्मांविवरान्समुद्रान्लोकान्सपालांस्त्रिदि
वंगतःसः॥ यतोयतोधावतितत्रतत्रसुदर्शनंदुष्प्रसहंददर्श ॥ ५१ ॥ अलब्धनाथःसयदाकुतश्चित्संत्रस्तचि
त्तोऽरणमेषमाणः॥ देवंविरिंचंसमगाद्विधातस्वात्मयोनेऽजिततेजसोमाम्॥५२॥ ब्रह्मोवाच स्थानं
मदीयंसहविश्वमेतत्क्रीडावसानेद्विपरार्धसंज्ञे ॥ भ्रूभंगमात्रेणहिसंदिधक्षोःकालात्मनोयस्यतिरोभविष्य
ति॥५३॥ अहंभवोदक्षभृगुप्रधानाःप्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः ॥ सर्वेवयंयन्नियमंप्रपन्नामूर्ध्न्यर्पितंलोक
हितंवहामः॥ ५४॥ प्रत्याख्यातोविरिंचेनविष्णुचक्रोपतापितः ॥ दुर्वासाःशरणंयातःशर्वंकैलासवासिनम्
॥५५॥ श्रीरुद्रउवाच वयंनतातप्रभवामभूम्नियस्मिन्परेऽन्येऽप्यजजीवकोशाः ॥ भवंतिकालेनभवंति
हीदृशाःसहस्रशोयत्रवयंभ्रमामः॥ ५६॥

मः अतस्तद्रुक्तद्रोहिणंत्वांरक्षितुंनसमर्थोऽहमितिशेषः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् ॥ ५४ ॥ ५५॥ श्रीरुद्रोऽपिप्रत्याचष्टे वयमितिचतुर्भिः भूम्नि
महति महत्त्वमेवाह यस्मिन्परमेश्वरे अजाब्रह्माणस्तएवजीवास्तेषांकोशाउपाधिभूताब्रह्मांडवियहाईदृशादृश्यमानब्रह्मांडप्रमाणाअन्येऽ
पिभवंतिजायंतेनश्यंतिच यत्रयेषुब्रह्मांडेषुलोकेशाभिमानिनोवयंभ्रमामः ॥ ५६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ननुसर्वज्ञस्यतवभ्रमःकुतस्तत्राह अहमिति ॥ ५७ ॥ पारदर्शनाःसर्वज्ञाअपियस्यमायांनविद्मः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ हेसतामीप्सितमामा मवपाहि ॥ ६१ ॥ अपराधंनिवेदयन्प्रार्थयते अजानतेति अघंदुःखं अपचितिंनिष्कृतिंनपश्यामीतिचेत्तत्राह यस्यतवनाम्निकीर्तितेनरक स्थोऽपिमुच्यतेतस्यतवकिमशक्यमितिभावः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ नआशासेनस्पृहयामि ॥ ६४ ॥ इमंपरंचलोकंहित्वा ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ प्रतीतं

अहंसनत्कुमारश्चनारदोभगवानजः॥ कपिलोऽपांतरतमोदेवलोधर्मआसुरिः ॥ ५७॥ मरीचिप्रमुखाश्चान्येसिद्धेशाःपारदर्शनाः॥ विदामनवयंसर्वेयन्मायांमाययावृताः ॥ ५८॥ तस्यविश्वेश्वरस्येदंशस्त्रंदुर्विषहंहिनः॥ तमेवशरणंयाहिहरिस्तेशंविधास्यति॥ ५९॥ ततोनिराशोदुर्वासाःपदंभगवतोययौ ॥ वैकुंठाख्यंयदध्यास्तेश्रीनिवासःश्रियासह॥ ६०॥ संदह्यमानोऽजितशस्त्रवह्निनातत्पादमूलेपतितःसवेपथुः॥ आहाच्युतानंतसदीप्सितप्रभोकृतागसंमाऽवहिविश्वभावन॥ ६१॥ अजानतातेपरमानुभावंकृतंमयाऽघंभवतःप्रियाणाम्॥ विधेहितस्यापचितिंविधातर्मुच्येतयन्नाम्न्युदितेनारकोपि॥ ६२॥ श्रीभगवानुवाच अहंभक्तपराधीनोह्यस्वतंत्रइवद्विज॥ साधुभिर्ग्रस्तहृदयोभक्तैर्भक्तजनप्रियः॥ ६३॥ नाहमात्मानमाशासेमद्भक्तैः साधुभिर्विना॥ श्रियंचात्यंतिकींब्रह्मन्येषांगतिरहंपरा॥ ६४॥ येदारागारपुत्राप्तान्प्राणान्वित्तमिमंपरम्॥ हित्वामांशरणंयाताःकथंतांस्त्यक्तुमुत्सहे॥ ६५॥ मयिनिर्बद्धहृदयाःसाधवःसमदर्शनाः॥ वशेकुर्वंतिमांभक्त्यासत्स्त्रियःसत्पतिंयथा॥ ६६॥ मत्सेवयाप्रतीतंचसालोक्यादिचतुष्टयम्॥ नेच्छंतिसेवयापूर्णाःकुतोऽन्यत्कालविद्रुतम्॥ ६७॥ साधवोहृदयंमह्यंसाधूनांहृदयंत्वहं॥ मदन्यत्तेनजानंतिनाहंतेभ्योमनागपि॥ ६८॥ उपायंकथयिष्यामितवविप्रशृणुष्वतत्॥ अयंह्यात्माभिचारस्तेयतस्तंयातुवैभवान्॥ ६९॥ साधुषुप्रहितंतेजःप्रहर्तुःकुरुतेऽशिवम्॥ तपोविद्याचविप्राणांनिःश्रेयसकरेउभे॥ तएवदुर्विनीतस्यकल्पंतेकर्तुरन्यथा॥ ७०॥

प्राप्तमपि ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ आत्मनस्तवैवअभिचारोहिंसायतोभूत्तमेवयातु ॥ ६९ ॥ अशिवमनर्थं तपोविद्यासंपन्नस्यममकथमनर्थःसमजनीतिमास्मविस्मयंकार्षीरित्याह तपइति ॥ ७० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ७१ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ पंचमेविष्णुचक्रंतुप्रसाद्यप्राणसंकटात् ॥ दुर्वासारक्षितस्तेनतथा तद्दृत्तमीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ सउद्यमनमितिच्छेदः सुलोपःपादपूरणार्थः ॥ २ ॥ ज्योतिषांनक्षत्राणांपतिःसोमस्त्वं मात्राणिइंद्रियाणिच त्वच्छ क्त्यैवाम्यादयःस्वंस्वंकार्यंकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ सहस्रमरायस्यहेसहस्रार स्वस्तिशरणंभूयाः इडस्पतेपृथ्वीपते ॥ ४ ॥ ब्राह्मणरक्षणंतवयुक्तमे वेत्याह त्वंधर्मइति नचतवेयमतिस्तुतिरित्याह पौरुषंपुरुषस्येश्वरस्यपरंतेजःसामर्थ्यंत्वं अयंभावःसऐक्षतेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंभगवतःशोभनंद

ब्रह्मंस्तद्गच्छभद्रंतेनाभागतनयंनृपम्॥ क्षमापयमहाभागंततःशांतिर्भविष्यति॥ ७१ ॥ ॥इतिश्रीभागवते महापुराणेनवमस्कंधेअंबरीषचरितेचतुर्थोऽध्यायः॥ ४ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच एवंभगवतादिष्टोदुर्वासाश्चक्रतापितः॥ अंबरीषमुपावृत्यतत्पादौदुःखितोऽग्रहीत्॥ १ ॥तस्यसोद्यमनंवी क्ष्यपादस्पर्शविलज्जितः॥ अस्तावीत्तद्धरेरस्त्रंकृपयापीडितोभृशम् ॥ २॥ अंबरीषउवाच त्वमग्निर्भगवा न्सूर्यस्त्वंसोमोज्योतिषांपतिः॥ त्वमापस्त्वंक्षितिर्व्योमवायुर्मात्रेंद्रियाणिच॥ ३॥ सुदर्शननमस्तुभ्यंसहस्रा राच्युतप्रिय॥ सर्वास्त्रघातिन्विप्रायस्वस्तिभूयाइडस्पते॥ ४॥ त्वंधर्मस्त्वमृतंसत्यंत्वंयज्ञोखिलयज्ञभुक्॥ त्वं लोकपालःसर्वात्मात्वंतेजःपौरुषंपरम्॥५॥ नमःसुनाभाखिलधर्मसेतवेत्यधर्मशीलासुरधूमकेतवे॥ त्रैलो क्यगोपायविशुद्धवर्चसेमनोजवायाद्भुतकर्मणेगृणे ॥ ६ ॥ त्वत्तेजसाधर्ममयेनसंवृतंतमःप्रकाशश्चधृतो महात्मनाम्॥ दुरत्ययस्तेमहिमागिरांपतेत्वद्रूपमेतत्सदसत्परावरम्॥७॥

र्शनंसुदर्शनंततएवसर्वंजातमतस्त्वमेवसर्वात्मेति ॥ ५ ॥ हेसुनाभअद्भुतकर्माणंत्वांकःस्तोतुंसमर्थःअतस्तुभ्यंकेवलंनमोगृणइत्यन्वयः अद्भुतक र्मत्वमेवाह अखिलानांधर्माणांसेतवेमर्यादारूपाय अतएवाधर्मशीलानामसुराणांधूमकेतवेदाहकाय त्रैलोक्यंगोपायतीतितथा विशुद्धम त्युज्ज्वलंवर्चस्तेजोयस्यतस्मै ॥ ६ ॥ तदेवप्रपंचयति त्वत्तेजसेतिद्वाभ्यां सूर्यादीनांप्रकाशश्चत्वयैवरूप्यतेप्रकाश्यतइतित्वद्रूपम् ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हेअजितअनंजनेनश्रीहरिणायदाविसृष्टस्त्वंतदादैत्यदानवानांबलंप्रविष्टःसंस्तेषांवाद्वादीर्नृभिदन्विराजसे पाठांतरेऊर्ज्जितादैत्यदानवायस्मिंस्त द्बलं पूर्वपदेनसंधिरार्षः ॥ ८ ॥ किंच त्वयाभगवन्नियुक्तेनखलानामेवदंडःकार्यःसाधवस्तुरक्षणीयाअतोविप्रस्यरक्षणेनास्माननुगृहाणेत्या ह सत्वमिति हेजगत्त्राण सएवंभूतस्त्वंखलानामेवप्रहारार्थंनिरूपितोनियुक्तः अतोऽस्मत्कुलस्यैदेवहेतवेभाग्यलाभायविप्रस्यभद्रंविधेहितदेव

यदाविसृष्टस्त्वमनंजनेनवैबलंप्रविष्टोऽजितदैत्यदानवम्॥ बाहूदरोर्वंघ्रिशिरोधराणिवक्षण्नजस्रंप्रधनेवि राजसे ॥ ८ ॥ सत्वंजगत्त्राणखलप्रहाणयेनिरूपितःसर्वसहोगदाभृता॥ विप्रस्यचास्मत्कुलदैवहेतवेविधे हिभद्रंतदनुग्रहोहिनः॥ ९॥ यद्यस्तिदत्तमिष्टंवास्वधर्मोवास्वनुष्ठितः ॥ कुलंनोविप्रदैवंचेद्विजोभवतुविज्वरः ॥ १० ॥ यदिनोभगवान्प्रीतएकःसर्वगुणाश्रयः॥ सर्वभूतात्मभावेनद्विजोभवतुविज्वरः ॥ ११ ॥ श्रीशु कउवाच इतिसंस्तुवतोराज्ञोविष्णुचक्रंसुदर्शनम्॥ अशाम्यत्सर्वतोविप्रंप्रदहद्राजयाऽऽज्ञया॥ १२॥ समु क्तोऽस्त्राग्नितापेनदुर्वासाःस्वस्तिमांस्ततः॥ प्रशशंसतमुर्वीशंयुंजानःपरमाशिषः॥ १३॥ दुर्वासाउवाच॥ अहोअनंतदासानांमहत्त्वंदृष्टमद्यमे॥ कृतागसोऽपियद्राजन्मंगलानिसमीहसे॥१४॥ दुष्करःकोनुसाधूनां दुस्त्यजोवामहात्मनाम्॥ यैःसंगृहीतोभगवान्सात्वतामृषभोहरिः॥ १५॥ यन्नामश्रुतिमात्रेणपुमान्भवति निर्मलः॥ तस्यतीर्थपदःकिंवादासानामवशिष्यते॥ १६॥ राजन्ननुगृहीतोहंत्वयातिकरुणात्मना॥ मदघंपृ ष्ठतःकृत्वाप्राणायन्मेऽभिरक्षिताः॥ १७॥ राजातमकृताहारःप्रत्यागमनकांक्षया ॥ चरणावुपसंगृह्यप्रसा द्यसमभोजयत् ॥ १८ ॥ सोऽशित्वादृतमानीतमातिथ्यंसार्वकामिकम्॥ तृप्तात्मानृपतिंप्राहभुज्यतामिति सादरम्॥१९॥ प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मितवभागवतस्यवै॥दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा॥२०॥

नोऽनुग्रहः ॥ ९ ॥ सर्वसुकृतार्पणेनविप्ररक्षांप्रार्थयते यद्यस्तीतिद्वाभ्यां विप्रोदैवंदेवतायस्मिंस्तत् ॥ १० ॥ ११ ॥ राज्ञस्तस्यैवयाज्ञया ॥१२॥ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ राजेत्यादिश्लोकद्वयंशुकोक्तिः प्रीतोऽस्मीतिश्लोकद्वयंपुनश्चविप्रोक्तिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ आत्मनि मेधायेनतेनातिथ्येन ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

भूरियंतत्रस्थोजनःकीर्तयिष्यति ॥ २१ ॥ २२ ॥ तस्यधैर्यातिशयमाह गतोमुनिर्यावतानागतस्तावत्संवत्सरोऽतिक्रांतइति ॥ २३ ॥ द्विज स्योपयोगेनभोजनेनअतिपवित्रमाहरत्बुभुजे स्ववीर्यंचधैर्यादिलक्षणंपरानुभावंभगवतःप्रभावंमेने ॥ २४ ॥ एवंविधाअनेकेगुणायस्यसः आविरिंचान्विरिंचपदसहितान्भोगान्निरयप्रायानपश्यदित्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

कर्मावदातमेतत्तेगायंतिस्वःस्त्रियोमुहुः॥कीर्तिंपरमपुण्यांचकीर्तयिष्यतिभूरियम्॥२१॥ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्त्यराजानंदुर्वासाःपरितोषितः ॥ ययौविहायसामंत्र्यब्रह्मलोकमहैतुकम्॥ २२ ॥ संवत्सरोऽत्यगा त्तावद्यावतानागतोगतः ॥ मुनिस्तद्दर्शनाकांक्षोराजाऽभक्षोबभूवह ॥ २३ ॥ गतेचदुर्वाससिसोंऽबरीषो द्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत्॥ ऋषेर्विमोक्षंव्यसनंचबुद्धामेनेस्ववीर्यंचपरानुभावम्॥२४॥एवंविधानेक गुणःसराजापरात्मनिब्रह्मणिवासुदेवे॥ क्रियाकलापैःसमुवाहभक्तिंययाविरिंचान्निरयांश्चकार ॥ २५ ॥ अथांबरीषस्तनयेषुराज्यंसमानशीलेषुविसृज्यधीरः ॥ वनंविवेशात्मनिवासुदेवेमनोदधद्धस्तगुणप्रवाहः ॥ २६ ॥इत्येतत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्यभूपतेः॥ संकीर्तयन्ननुध्यायन्भक्तोभगवतोभवेत् ॥ २७॥ ॥इति श्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेअंबरीषचरितंनामपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच विरूपःकेतुमान्शंभुरंबरीषसुतास्त्रयः॥ विरूपात्पृषदश्वोऽभूत्तत्पुत्रस्तुरथीतरः॥ १ ॥ रथीतरस्याप्रजस्यभा र्यायांतंतवेऽर्थितः॥ अंगिराजनयामासब्रह्मवर्चस्विनःसुतान् ॥ २ ॥ एतेक्षेत्रेप्रसूतावैपुनस्त्वांगिरसाःस्मृ ताः॥ रथीतराणांप्रवराःक्षत्रोपेताद्विजातयः ॥ ३ ॥

षष्ठारंभेऽबरीषस्यवंशमुक्त्वाततःपरम् ॥ षष्ठाद्यष्टभिरध्यायैरिक्ष्वाकोर्वंशउच्यते ॥ १ ॥ तत्रषष्ठेशशादादिर्मांधात्रंतोनिरूप्यते ॥ प्रसंगात्सौभ रेराख्यामांधातृतनयापतेः ॥ २ ॥ १ ॥ तंतवेसंतानार्थम् ॥ २ ॥ येअंगिरसाजनिताएतेरथीतरस्यक्षेत्रेप्रसूतत्वेनरथीतरगोत्राःसंतःअंगिरसो वीर्येणप्रसूतत्वादांगिरसाश्च पुनरपिरथीतराणामन्येषांजातानांप्रवरामुख्याःस्मृताः यतःक्षत्रोपेताःब्राह्मणाइत्यर्थः ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवंमनोर्दशसुपुत्रेषुपृषध्रश्वकविश्वविरक्तत्वान्नवंशप्रवर्तकौ करूषादीनांचसप्तानांवंशास्तारतम्यक्रमेणोक्ताः इदानीमतिविततमिक्ष्वाकोवंशमाह क्षुवतस्त्वित्यादिनायावत्सोमवंशप्रस्तावः क्षुतंकुर्वतोमनोर्घ्राणतोजज्ञे श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रानितिपूर्वोक्तंबाहुल्याभिप्रायेणेतिद्रष्टव्यं पुत्राणांशतेज्येष्ठाः ॥ ४ ॥ आर्यावर्तःपुण्यभूमिर्मध्यंविंध्यहिमालयोः तस्मिन्पुरस्तात्समुद्रपर्यंतंमंडलविभागेनपंचविंशतिर्नृपा अभवन् हेनृपतथैवपश्चाच्चपंचविंशतिः मध्येतुज्येष्ठास्त्रयः अपरेत्वन्यतोदक्षिणोत्तरादिषु ॥ ५ ॥ विकुक्षिरेवशशादइतिविश्रुतइतिवक्ष्य

क्षुवतस्तुमनोर्जज्ञेइक्ष्वाकुर्घ्राणतःसुतः ॥ तस्यपुत्रशतज्येष्ठाविकुक्षिनिमिदंडकाः ॥ ४ ॥ तेषांपुरस्ताद्भव
न्नार्यावर्तेनृपानृप ॥ पंचविंशतिःपश्चाच्चत्रयोमध्येपरेऽन्यतः ॥ ५ ॥ सएकदाऽष्टकाश्राद्धइक्ष्वाकुःसुतमादि
शत् ॥ मांसमानीयतांमेध्यंविकुक्षेगच्छमाचिरम् ॥ ६ ॥ तथेतिसवनंगत्वामृगान्हत्वाक्रियार्हणान् ॥ श्रांतो
बुभुक्षितोवीरःशशंचाददपस्मृतिः ॥ ७ ॥ शेषंनिवेदयामासपित्रेतेनचतद्गुरुः ॥ चोदितःप्रोक्षणायाहदुष्टमेत
दकर्मकम् ॥ ८ ॥ ज्ञात्वापुत्रस्यतत्कर्मगुरुणाऽभिहितंनृपः ॥ देशान्निःसारयामाससुतंत्यक्तविधिरुषा ॥ ९ ॥
सतुविप्रेणसंवादंजापकेनसमाचरन् ॥ त्यक्त्वाकलेवरंयोगीसतेनावापयत्परम् ॥ १० ॥ पितर्युपरतेऽभ्येत्य
विकुक्षिःपृथिवीमिमाम् ॥ शासदीजेहरिंयज्ञैःशशादइतिविश्रुतः ॥ ११ ॥ पुरंजयस्तस्यसुतइंद्रवाहइतीरि
तः ॥ ककुत्स्थइतिचाप्युक्तःशृणुनामानिकर्मभिः ॥ १२ ॥ कृतांतआसीत्समरेदेवानांसहदानवैः ॥ पार्ष्णिग्रा
होवतोवीरोदेवैर्दैत्यपराजितैः ॥ १३ ॥

तितत्रहेतुमाह सएकदेतिचतुर्भिः ॥ ६ ॥ क्रियार्हणान्श्राद्धार्हान् आदत्अभक्षयत् ॥ ७ ॥ तद्गुरुर्वसिष्ठः प्रोक्षणायश्राद्धोचितसंस्कारा
य ॥ ८ ॥ त्यक्तोविधिःसदाचारोयेनतम् ॥ ९ ॥ सतुइक्ष्वाकुः जापकेनवसिष्ठेन राज्यभोगेनविरक्तोयोगीसंस्तेनयोगेनकलेवरंत्यक्त्वासयत्परं
तत्त्वंतदवाप ॥ १० ॥ शासत्पालयन्हरिमीजे ॥ ११ ॥ दैत्यपुरस्यजयात्पुरंजयः इंद्रोवाहोयस्येतींद्रवाहः ककुदिस्थितत्वात्ककुत्स्थइ
तिचशशादसुतस्यत्रीणिनामानितत्तत्कर्मनिमित्तानि ॥ १२ ॥ तान्येवव्याचक्षाणआह कृतांतइतिसप्तभिः कृतंविश्वमंतयतीतितथा पार्ष्णि
ग्राहःसहायः ॥ १३ ॥

॥१०॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इंद्रोयदिममवाहनंस्यात्तर्हिदैत्यान्हनिष्यामीतितेनवाहनत्वेनदत्तःसन्निद्रोलज्जयातदनंगीकुर्वन्विष्णोर्वचनात्तस्यवाहनत्वायमहान्वृषोबभूवेत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ येऽभिमुखंययुस्तान्यमंदर्शयितुंसदेहानेवभल्लैरनयदित्यर्थः ॥ १७ ॥ तच्चदृष्ट्वाअन्येदुद्रुवुः स्वमालयंपातालम् ॥ १८ ॥ इतिएतैःकर्मभिःपुरंजयादिनामभिःआदृतोव्याख्यातः पाठांतरे आहूतइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ शाबस्तिःशाबस्तस्यपुत्रःकुव

वचनाद्देवदेवस्यविष्णोर्विश्वात्मनःप्रभो ॥ वाहनत्वेवृतस्तस्यबभूवेंद्रोमहावृषः ॥ १४ ॥ ससन्नद्धोधनुर्दिव्यमादायविशिखान्शितान् ॥ स्तूयमानःसमारुह्ययुयुत्सुःककुदिस्थितः ॥ १५ ॥ तेजसाऽप्यायितोविष्णोःपुरुषस्यपरात्मनः ॥ प्रतीच्यांदिशिदैत्यानांन्यरुणत्त्रिदशौःपुरम् ॥ १६ ॥ तैस्तस्यचाभूत्सुमहद्युद्धंतुमुलंलोमहर्षणम् ॥ यमायभल्लैरनयद्दैत्यान्येऽभिययुर्मृधे ॥ १७ ॥ तस्येषुपाताभिमुखंयुगांताग्निमिवोल्बणम् ॥ विसृज्यदुद्रुवुर्दैत्याहन्यमानाःस्वमालयम् ॥ १८ ॥ जित्वापुरंधनंसर्वंसश्रीकंवज्रपाणये ॥ प्रत्ययच्छत्सराजर्षिरितिनामभिरादृतः ॥ १९ ॥ पुरंजयस्यपुत्रोभूदनेनास्तत्सुतःपृथुः ॥ विश्वरंधिस्ततश्चंद्रोयुवनाश्वश्चतत्सुतः ॥ २० ॥ शाबस्तस्तत्सुतोयेनशावस्तीनिर्ममेपुरी ॥ बृहदश्वस्तुशाबस्तिस्ततःकुवलयाश्वकः ॥ २१ ॥ यःप्रियार्थमुतंकस्यधुंधुनामासुरंबली ॥ सुतानामेकविंशत्यासहस्रैरहनद्वृतः ॥ २२ ॥ धुंधुमारइतिख्यातस्तत्सुतास्तेचजज्वलुः ॥ धुंधोर्मुखाग्निनासर्वेत्रयएवावशेषिताः ॥ २३ ॥ दृढाश्वःकपिलाश्वश्चभद्राश्वइतिभारत ॥ दृढाश्वपुत्रोहर्यश्वोनिकुंभस्ततत्सुतःस्मृतः ॥ २४ ॥ बर्हणाश्वोनिकुंभस्यकृशाश्वोऽथास्यसेनजित् ॥ युवनाश्वोभवत्तस्यसोनपत्योवनंगतः ॥ २५ ॥ भार्याशतेननिर्विण्णऋषयोस्यकृपालवः ॥ इष्टिंस्मवर्तयांचक्रुरैंद्रींतेसुसमाहिताः ॥ २६ ॥ राजातद्यज्ञसदनंप्रविष्टोनिशितर्षितः ॥ दृष्ट्वाशयानान्विप्रांस्तान्पपौमंत्रजलंस्वयम् ॥ २७ ॥

लयाश्वकएवधुंधुमारइतिख्यातः ॥ २१ ॥ तत्रकारणमाह यइति सुतानामेकविंशत्यासहस्रैर्वृतःसन्हतवान् ॥ २२ ॥ धुंधुमारइतिचेतिचकारस्यान्वयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अथतस्मान्निकुंभात्कृशाश्वः ॥ २५ ॥ भार्याणांशतेनसहअस्यपुत्रार्थंमिंद्रदेवत्यामिष्टिंवर्तयामासुः स्मेत्याश्चर्ये ॥ २६ ॥ तदेवाह राजेतिषड्भिः तर्पितस्तृषितःसन्जलार्थंप्रविष्टोमंत्राभिमंत्रितंजलंपत्न्यैदेयंस्वयंपपौ ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

व्युदकंनिरुदकं पुंसवनंपुत्रोत्पत्तिकारणम् ॥ २८ ॥ अहोदैवबलमेवमुख्यंबलंपुरुषबलंतुनकिंचिदितिवदंतईश्वरायनमस्कारंचकुः ॥ २९ ॥ ॥३० ॥ अयंकंधास्यतिपास्यतीतिदुःखितैर्विप्रैरुक्तेसतितस्यामिष्ट्यामाराधितइंद्रोमांधातापाताहेवत्समारोदीरितिब्रुवन्देशिनीतर्जनीमदादित्यर्थः ॥ ३१ ॥ तस्यपितायुवनाश्वोभिन्नकुक्षिरपिनममारकितुकालांतरेतपसासिद्धिमन्वगात् ॥ ३२॥ मांधातुर्महिमानमाह त्रसद्दस्युरितिषड्भिः अंगहेराजन्यस्मान्मांधातुर्दस्यवउद्विग्नाःकंपिताःसंतस्रसंतिअतइंद्रोयस्यत्रसद्दस्युरितिनामविदधौ समांधातापृथिवीमेकःशशासेत्युत्तरेणान्व

उत्थितास्तेनिशाम्याथव्युदकंकलशंप्रभो ॥ पप्रच्छुःकस्यकर्मेदंपीतंपुंसवनंजलम्॥२८॥राज्ञापीतंविदित्वाथईश्वरप्रहितेनते॥ईश्वरायनमश्चक्रुरहोदैवबलंबलम्॥२९॥ततःकालउपावृत्तेकुक्षिंनिर्भिद्यदक्षिणम्॥युवनाश्वस्यतनयश्चक्रवर्तीजजानह ॥३० ॥ कंधास्यतिकुमारोयंस्तन्यंरोरूयतेभृशम्॥मांधातावत्समारोदीरितींद्रोदेशिनीमदात् ॥ ३१ ॥ नममारपितातस्यविप्रदेवप्रसादतः॥ युवनाश्वोऽथतत्रैवतपसासिद्धिमन्वगात्॥३२॥ त्रसद्दस्युरितींद्रोऽगविदधेनामतस्यवै॥ यस्मात्त्रसंतित्युद्विग्नादस्यवोरावणादयः ॥ ३३ ॥ यौवनाश्वोऽथमांधाताचक्रवर्त्यवनींप्रभुः॥ सप्तद्वीपवतीमेकःशशासाच्युततेजसा ॥३४॥ईजेचयज्ञंक्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः॥ सर्वदेवमयंदेवंसर्वात्मकमतींद्रियम् ॥३५॥द्रव्यंमंत्रोविधिर्यज्ञोयजमानस्तथर्त्विजः॥ धर्मोदेशश्चकालश्चसर्वमेतद्यदात्मकम्॥३६॥यावत्सूर्यउदेतिस्मयावच्चप्रतितिष्ठति॥सर्वंतद्यौवनाश्वस्यमांधातुःक्षेत्रमुच्यते॥३७॥शशाबिंदोर्दुहितरिंबिंदुमत्यामधान्नृपः॥पुरुकुत्समंबरीषंमुचुकुंदंचयोगिनम्॥३८॥ तेषांस्वसारःपंचाशत्सौभरिंवव्रिरेपतिं॥ यमुनांऽतर्जलेमग्नस्तप्यमानःपरंतपः ॥ ३९ ॥ निर्दीतिंमीनराजस्य वीक्ष्यमैथुनधर्मिणः॥ जातस्पृहोनृपंविप्रःकन्यामेकामयाचत॥ ४० ॥

यः ॥ ३३ ॥ अच्युतस्यतेजसा अप्रच्युततेजसेतिवा ॥ ३४ ॥ आत्मविदपिसःयज्ञंविष्णुमीजे तमेवविशिनष्टि सर्वदेवमयमितिसार्धेन ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ प्रतितिष्ठतिअस्तंगच्छति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ प्रसंगात्सौभरेश्चरितमाह तेषामितियावत्समाप्ति तेषांस्वसारःमांधातुःकन्याः ननु महातापसस्यकुतोविवाहप्रसंगःकथंवाजराजर्जरंतंराजकन्यावव्रिरेतदाह यमुनांतर्जलइतिषड्भिः ॥ ३९ ॥ नृपंमांधातारम् ॥ ४० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सोऽपिमांधातास्वयंवरेकामंगृह्णतामित्याह सविप्रःस्त्रीणामप्रियंमांविचित्यानेनाहंप्रत्युक्तोऽतआत्मानंतथासाधयिष्यामीतिव्यवसितोनिश्चि
तवानितिद्वयोरन्वयः अप्रियत्वेहेतुः जरठावद्धः ॥ ४१ ॥ वलीभिर्युक्तःपलितश्च एजत्कःकंपमानशिराः तापसत्वादिनावाअसंमतोऽहमिति
कृत्वा तथेत्यस्यप्रपंचः सुरस्त्रीणामपीप्सितंकिंपुनर्मनुजेंद्राणांयाःस्त्रियस्तासामिति ॥ ४२ ॥ ततःकिंवृत्तंतदाह मुनिरितिद्वाभ्यां क्षत्राप्रतीहा
रेण पंचाशताऽपिराजकन्याभिःसएकएववरोवृतः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तस्यगार्हस्थ्यंवर्णयति सइतिचतुर्भिः बह्वृचइतिसंत्रसामर्थ्यमुक्तं ताभिः

सोऽप्याहगृह्यतांब्रह्मन्कामंकन्यास्वयंवरे॥ सविचिंत्याप्रियंस्त्रीणांजरठोऽयमसंमतः॥ ४१ ॥ वलीपलितए
जत्कइत्यहंप्रत्युदाहृतः॥ साधयिष्येतथात्मानंसुरस्त्रीणामपीप्सितम्॥ किंपुनर्मनुजेंद्राणामितिव्यवसितःप्र
भुः॥ ४२॥ मुनिःप्रवेशितःक्षत्राकन्यांऽतःपुरमृद्धिमत्॥ वृतश्चराजकन्याभिरेकःपंचाशतावरः॥ ४३ ॥ ता
सांकलिरभूद्यांस्तदर्थेऽपोह्यसौहृदम्॥ ममानुरूपोनायंवइतितद्गतचेतसाम्॥ ४४॥ सबह्वृचस्ताभिरपार
णीयतपःश्रियाऽनर्घ्यपरिच्छदेषु॥ गृहेषुनानोपवनामलांभःसरस्सुसौगंधिककाननेषु॥४५॥महार्हशय्यास
नवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमाल्यकैः॥ स्वलंकृतस्त्रीपुरुषेषुनित्यदारेमेऽनुगायद्विजभृंगबंदिषु॥ ४६॥
यद्गार्हस्थ्यंतुसंवीक्ष्यसमद्वीपवतीपतिः॥ विस्मितःस्तंभमजहात्सार्वभौमश्रियाऽन्वितः॥ ४७॥ एवंगृहेष्वभि
रतोविषयान्विविधैःसुखैः॥ सेवमानोनचातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः॥ ४८ ॥ सकदाचिदुपासीनआत्माप
ह्नवमात्मनः॥ ददर्शबह्वृचाचार्योमीनसंगसमुत्थितम्॥ ४९॥

सहरेमइत्युत्तरेणान्वयः करेमे अपारणीयंदुरंतंयत्तपस्तस्यश्रियासमृद्धाअनर्घ्याःपरिच्छदायेषुतेषुगृहेषु तथानानाविधेषूपवनेषुच अमला
न्यंभांसियेषांतेषुसरस्सुच कथंभूतेषु सौगंधिकानांकह्लाराणांचकाननानिस्तोमायेषु ॥ ४५ ॥ कथंभूतेषुगृहादिषु स्वलंकृताःस्त्रियःपुरुषा
श्चयेषु अनुगायंतोद्विजाश्चपक्षिणःभृंगाश्चबंदिनश्चयेषु कथंभूतः महार्हशय्यादिभिरुपलक्षितःसन् ॥ ४६ ॥ स्तंभंगर्वम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥
आत्मनोपह्नवंतपोहानिंददर्श ॥ ४९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

संश्वासौचरितव्रतश्चयोऽहंतस्य ब्रह्मतपः ॥ ५० ॥ मिथुनव्रतिनांदांपत्यधर्मवतांचेत्यदिप्रसंगस्तार्हितद्वृत्तिषुईश्वरार्थधर्मपरेष्वेवकार्यइतिशेषः ॥ ५१ ॥ संगाज्जातंदोषंप्रपंचयति एकइति पंचाशताभार्याभिःसंबंधात्पंचाशत्आसमभूवमित्यर्थः ततश्चसुतैःपंचसहस्रसर्गआसं प्रत्येकंतासुपुत्रशतरूपेणोत्पत्तेः उभयकृत्यानिऐहिकपारत्रिकाणिकर्माणितद्विषयाणांमनोरथानां अर्थभावःपुरुषार्थबुद्धिर्यस्य न्यासोऽत्रसंगत्यागएव वानप्रस्थधर्मइत्यर्थः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ आध्यात्मिकींगतिंब्रह्मणिलयम् ॥ ५५ ॥ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॥७॥ मांधातुरन्वयःप्रोक्तःसप्तमेयत्रगीयते ॥ पुरुकुत्सस्यचाख्यानंहरिश्चंद्रस्यचोत्तमम् ॥१॥ पुत्रप्रवरःपुत्रश्रेष्ठःसपितामहेनयुवनाश्वेन

अहोइमंपश्यतमेविनाशंतपस्विनःसच्चरितव्रतस्य॥अंतर्जलेवारिचरप्रसंगात्प्रच्छादितंब्रह्मचिरंधृतंयत्'५०
संगंत्यजेतमिथुनव्रतिनांमुमुक्षुःसर्वात्मनानविसृजेद्बहिरिंद्रियाणि॥एकश्चरन्रहसिचित्तमनंतईशेयुंजीत
तद्व्रतिषुसाधुषुचेत्प्रसंगः॥५१॥एकस्तपस्व्यहमथांभसिमत्स्यसंगात्पंचाशदासमुतपंचसहस्रसर्गः॥नांतं
व्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानांमायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः॥५२॥एवंवसन्गृहेकालंविरक्तोन्यास
मास्थितः॥वनंजगामानुययुस्तत्पत्न्यःपतिदेवताः॥५३॥तत्रतप्त्वातपस्तीक्ष्णमात्मकर्षणमात्मवान्॥स
हैवाग्निभिरात्मानंयुयोजपरमात्मनि॥५४॥ताःस्वपत्युर्महाराजनिरीक्ष्याध्यात्मिकींगतिम्॥अन्वीयुस्तत्प्रभा
वेनअग्निंशांतमिवार्चिषः॥५५॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेसौभर्याख्यानेषष्ठोऽध्यायः
॥६॥ ॥७॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच मांधातुःपुत्रप्रवरोयोंऽबरीषःप्रकीर्तितः॥पितामहेनप्रवृतोयौव
नाश्वश्चतत्सुतः॥१॥हारीतस्तस्यपुत्रोऽभून्मांधातृप्रवराइमे॥नर्मदाभ्रातृभिर्दत्तापुरुकुत्सायतोरगैः॥२॥

प्रवृतःपुत्रत्वेनस्वीकृतः अतएवतस्यमांधातृप्रवर्ग्यत्वं तत्सुतःअंबरीषस्यसुतः ॥ १ ॥ इमेयौवनाश्वांबरीषहारितामांधातृगोत्रस्यप्रवराःअवांतर
विशेषप्रवर्तकाः यद्वा यौवनाश्वविशेषणं पितामहेनमांधात्रासहआर्षेयवरणेप्रवृतः मांधाताप्रवरोयेषांतेइमेअंबरीषयौवनाश्वहारीताः य
थाहाश्वलायनः हरितकुत्सपिंगदर्भभैमगवानामांगिरसांबरीषयौवनाश्वेतिमांधातारंहैकेब्रुवते अतीत्यांगिरसंमांधात्रांबरीषयौवनाश्वेतीति
पुरुकुत्सस्यवंशंकथयिष्यन्नादौतावत्तस्यविवाहंप्रभावंचाह उरगैर्भ्रातृभिर्यादत्तानर्मदातया ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वध्यान्वधार्हान् ॥ ३ ॥ सचपुरुकुत्सोनागाल्लब्धवरोभूत् वरमाह इदंनर्मदयारसातलानयनादिकंस्मरतांसर्पादभयमिति देहकृत्पिता त्रसद्द स्योःसुतोऽनरण्यइत्यर्थः ॥ ४ ॥ त्रयःशंकवइवदुःखहेतवोदोषायस्यासौत्रिशंकुः तदुक्तंहरिवंशे पितुश्चापरितोषेणगुरोर्दोग्ध्रीवधेनच अ प्रोक्षितोपयोगाच्चत्रिविधस्तेव्यतिक्रमइति ॥ ५ ॥ परिणीयमानविप्रकन्याऽपहरणात्क्रुद्धस्यगुरोःपितुःशापात् कौशिकस्यविश्वामित्रस्य तेजसाप्रभावेन ॥ ६ ॥ तेनैवकौशिकेन पक्षिणोःआडीबकयोः विश्वामित्रोराजसूयदक्षिणाच्छलेनहरिश्चंद्रसर्वस्वमपहृत्ययातयामासतच्छु

तयारसातलंनीतोभुजगेंद्रप्रयुक्तया ॥ गंधर्वानवधीत्तत्रवध्यान्वैविष्णुशक्तिधृक् ॥ ३ ॥ नागाल्लब्धवरःसर्पा दभयंस्मरतामिदम् ॥ त्रसद्दस्युःपौरुकुत्सोयोनरण्यस्यदेहकृत् ॥ ४ ॥ हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मादरुणोऽथनिबंध नः ॥ तस्यसत्यव्रतःपुत्रस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः ॥ ५ ॥ प्राप्तश्चांडालतांशापाद्गुरोःकौशिकतेजसा ॥ सशरीरोग तःस्वर्गमद्यापिदिविदृश्यते ॥ ६ ॥ पातितोवाक्शिरादेवैस्तेनैवस्तंभितोबलात् ॥ त्रैशंकवोहरिश्चंद्रोविश्वामि त्रवसिष्ठयोः ॥ यन्निमित्तमभूद्युद्धंपक्षिणोर्बहुवार्षिकम् ॥ ७ ॥ सोऽनपत्योविषण्णात्मानारदस्योपदेशतः ॥ वरुणंशरणंयातःपुत्रोमेजायतांप्रभो ॥ ८ ॥ यदिवीरोमहाराजतेनैवत्वांयजेइति ॥ तथेतिवरुणेनास्यपुत्रो जातस्तुरोहितः ॥ ९ ॥ जातःसुतोह्यनेनांगमांयजस्वेतिसोऽब्रवीत् ॥ यदापशुर्निर्दशःस्यादथमेध्योभवेदिति ॥ १० ॥ निर्दशेचसआगत्ययजस्वेत्याहसोऽब्रवीत् ॥ दंताःपशोर्यज्जायेरन्नथमेध्योभवेदिति ॥ ११ ॥ जाता दंतायजस्वेतिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् ॥ यदापतंत्यस्यदंताअथमेध्योभवेदिति ॥ १२ ॥ पशोर्निपतितादंताय जस्वेत्याहसोऽब्रवीत् ॥ यदापशोःपुनर्दंताजायंतेऽथपशुःशुचिः ॥ १३ ॥

त्वाकुपितोवसिष्ठोऽपिविश्वामित्रंत्वमाडीभवेतिशशापसोऽपित्वंबकोभवेतिवसिष्ठंशशाप तयोश्चयुद्धमभूदितिप्रसिद्धम् ॥ ७ ॥ हरिश्चंद्रोहवैध सऐक्ष्वाकोराजापुत्रआसेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंहरिश्चंद्रस्यचरितमाह सोऽनपत्यइत्यादियावत्समाप्ति कथंशरणंयातस्तदाह पुत्रोमेजायताम् ॥ ८ ॥ यदिवीरःपुत्रोमेजायेततर्हितेनैवपुरुषपशुनात्वांयजेयजामीतिभाषयातथेत्युक्तवतावरुणेननिमित्तेनास्यरोहितोनामपुत्रोजातः ॥ ९ ॥ जाते पुत्रेसवरुणोजातःसुतोमामनेनयजस्वेत्यब्रवीत् यदापशुर्निर्दशःनिर्गतदशदिवसःस्यादित्यत्रसराजाऽब्रवीदित्यनुषंगः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

राजन्हेवरुणराजन्यःपशुर्यदासान्नाहिकःकवचसंबंधार्हःसंग्रामसमर्थः अथतदाशुचिः ॥ १४ ॥ इत्येवंततंकालंवंचयताराज्ञाउक्तःप्रार्थितोदेवोवरुणस्तंतंकालंप्रत्यैक्षतेत्यर्थः ॥ १५ ॥ चिकीर्षितमात्मनापशुनावरुणयजनम् ॥ १६ ॥ ततश्चकुपितेनवरुणेनग्रस्तंअतएवजातंमहदुदरं यस्यतंपितरंश्रुत्वा ॥ १७ ॥ समांवर्षम् ॥ १८ ॥ द्वितीयेचवर्षेतत्रहाअभ्येत्याभ्येत्यतथैवतंप्रतिषेधन्किंचित्किंचिदाह ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ वरुणेन

पुनर्जातायजस्वेतिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् ॥ सान्नाहिकोयदाराजन्राजन्योथपशुःशुचिः ॥ १४ ॥ इतिपुत्रानुरागेणस्नेहयंत्रितचेतसा ॥ कालंवंचयतातंतमुक्तोदेवस्तमैक्षत ॥ १५ ॥ रोहितस्तदभिज्ञायपितुःकर्मचिकीर्षितम् ॥ प्राणप्रेप्सुर्धनुष्पाणिररण्यंप्रत्यपद्यत ॥ १६ ॥ पितरंवरुणग्रस्तंश्रुत्वाजातमहोदरम् ॥ रोहितोग्राममेयायतमिंद्रःप्रत्यषेधत ॥ १७ ॥ भूमेःपर्यटनंपुण्यंतीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ॥ रोहितायादिशच्छक्रःसोऽप्यरण्येवसत्समाम् ॥ १८ ॥ एवंद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेपंचमेतथा ॥ अभ्येत्याभ्येत्यस्थविरोविप्रोभूत्वाहवत्रहा ॥ १९ ॥ षष्ठंसंवत्सरंतत्रचरित्वारोहितःपुरीम् ॥ उपव्रजन्नजीगर्तादक्रीणान्मध्यमंसुतम् ॥ २० ॥ शुनःशेपंपशुंपित्रेप्रदायसमवंदत ॥ ततःपुरुषमेधेनहरिश्चंद्रोमहायशाः ॥ २१ ॥ मुक्तोदरोऽयजद्देवान्वरुणादीन्महत्कथः ॥ विश्वामित्रोऽभवत्तस्मिन्होताचाध्वर्युरात्मवान् ॥ २२ ॥ जमदग्निरभूद्ब्रह्मावसिष्ठोऽयास्यसामगः ॥ तस्मैतुष्टोददावींद्रःशातकौंभमयंरथम् ॥ २३ ॥ शुनःशेपस्यमाहात्म्यमुपरिष्टात्प्रचक्ष्यते ॥ सत्यसारांधृतिंदृष्ट्वासभार्यस्यचभूपतेः ॥ २४ ॥ विश्वामित्रोभृशंप्रीतोददावविहतांगतिम् ॥ मनःपृथिव्यांतामद्भिस्तेजसापोऽनिलेनतत् ॥ २५ ॥

मुक्तमुदरंयस्य महत्सुकथायस्यसः ॥ २२ ॥ आत्मवान्जमदग्निरध्वर्युरभूत् अयास्योमुनिःसामगउद्गाताअभूदित्यर्थः ॥ २३ ॥ उपरिष्टात् विश्वामित्रसुताख्यानप्रसंगेन ॥ २४ ॥ अविहतांगतिंज्ञानं तामेवगतिमाहसार्धाभ्यां मनःपृथिव्यांधारयन्ज्ञानकलांध्यात्वातयाअज्ञानं विनिर्दहंस्तांचहित्वामुक्तोमुक्तबंधनस्तस्थावित्यन्वयः मनोमूलोहिसंसारः मनश्चान्नमयं अन्नमयंहिसोम्यमनइतिश्रुतेः अतोऽन्नशब्दवाच्यायांपृथिव्यांमनोधारयन्एकीकुर्वंस्तांपृथिवीमद्भिरेकीकुर्वन्नपस्तेजसातत्तेजोऽनिलेन ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तंचखेआकाशेतच्चभूतादावहंकारेतंचभूतादिमहंकारंमहात्मनिमहत्तत्वेतस्मिन्विषयाकारंव्यावर्त्यज्ञानकलांज्ञानांशमात्मत्वेनध्यात्वातयाध्यानवृत्तिरूपयाआत्मावरकमज्ञानंविनिर्दहन् ॥ २६ ॥ निर्वाणसुखसंविदातांचहित्वामुक्तबंधःसन्अनिर्देश्येनाप्रतर्क्येणस्वेनभावेनस्वस्वरूपेण तस्थौ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अष्टमेरोहितस्योक्तोवंशोयत्राभवन्नृपः ॥ सगरःकपिलाक्षेपाग्निर्दग्धायस्यसूनवः ॥ १ ॥ चंपस्तस्मादभूत्येनचंपापुरीनिर्मिता अतश्चंपात्सुदेवः ॥ १ ॥ ह

खेवायुंधारयंस्तच्चभूतादौतंमहात्मनि ॥ तस्मिन्ज्ञानकलांध्यात्वातयाऽज्ञानंविनिर्दहन् ॥ २६ ॥ हित्वातांस्वेनभावेननिर्वाणसुखसंविदा ॥ अनिर्देश्याप्रतर्क्येणतस्थौविध्वस्तबंधनः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ हरितोरोहितसुतश्चंपस्तस्माद्विनिर्मिता ॥ चंपापुरीसुदेवोतोविजयोयस्यचात्मजः ॥ १ ॥ भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापि बाहुकः ॥ सोऽरिभिर्हृतभूराजासभार्योवनमाविशत् ॥ २ ॥ वृद्धंतंपंचतांप्राप्तंमहिष्यनुमरिष्यती ॥ और्वेण जानतात्मानंप्रजावंतंनिवारिता ॥ ३ ॥ आज्ञायास्यैसपत्नीभिर्गरोदत्तोऽधसासह ॥ सहतेनैवसंजातःसगराख्योमहायशाः ॥ ४ ॥ सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरोयत्सुतैःकृतः ॥ यस्तालजंघान्यवनान्शकान्हैहयबर्बरान् ॥ ५ ॥ नावधीद्गुरुवाक्येनचक्रेविकृतवेषिणः ॥ मुंडान्श्मश्रुधरान्कांश्चिन्मुक्तकेशार्धमुंडितान् ॥ ६ ॥ अनंतर्वाससःकांश्चिदवहिर्वाससोपरान् ॥ सोऽश्वमेधैरयजतसर्ववेदसुरात्मकम् ॥ ७ ॥ और्वोपदिष्टयोगेनहरिमात्मानमीश्वरम् ॥ तस्योत्सृष्टंपशुंयज्ञेजहाराश्वंपुरंदरः ॥ ८ ॥ सुमत्यास्तनयाद्दृप्ताःपितुरादेशकारिणः ॥ हयमन्वेषमाणास्तेसमंताद्व्यखनन्महीं ॥ ९ ॥

ताभूर्यस्य ॥ २ ॥ और्वेणऋषिणा आत्मानंदेहं प्रजावंतंसगर्भम् ॥ ३ ॥ गरोविषं तेनगरेणसहैवजातः ॥ ४ ॥ ५ ॥ गुरुवाक्येनऔर्ववचनेन कांश्चिदहत्वैवविकृतवेषिणश्चके तदेवाह मुंडानिति मुक्तकेशान्अर्धमुंडितांश्च ॥ ६ ॥ ७ ॥ और्वेणोपदिष्टोयोगउपायस्तेन ॥ ८ ॥ यस्य द्वेभार्येसुमतिःकेशिनीच तत्रसुमत्याः पुत्राणांप्रभावंमृत्युंचाह सुमत्याइतिषड्भिः ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १० ॥ एषवाजिहरइतिब्रुवंतोऽभिययुः षष्टिसहस्राणिपरिच्छेदकतयासंतियेषां उन्मिमेषलोचनोन्मीलनंचकार ॥ ११ ॥ १२ ॥ के चित्तुकपिलस्यकोपाग्निनादग्धाइतिवर्णयंतितन्निराकरोति नेति कुतइत्यतआह सत्त्वधामनिशुद्धसत्त्वमूर्तौ जगतःपवित्रःशुद्धिकरःआत्मायस्यतस्मिन्कथंविभाव्यतेसंभाव्यते असंभावनायांदृष्टांतः भुवोरजःखेकथंभाव्यतेइति ॥ १३ ॥ किंच यस्ययेनईरितासत्प्रवर्तितातस्यविपश्चितःसर्वज्ञस्यकथंपृथङ्मतिररिमित्रादिभेददृष्टिः ॥ १४ ॥ तदेवंसुमत्याःपुत्रेषुमृतेषुकेशिन्याःपौत्रेणाश्वःसमानीतः पितृव्योद्धरणप्रयत्नः

प्रागुदीच्यांदिशिहयंददृशुःकपिलांतिके ॥ एषवाजिहरश्चौरआस्तेमीलितलोचनः ॥ १० ॥ हन्यतांहन्यतांपापइतिषष्टिसहस्रिणः ॥ उदायुधाअभिययुरुन्मिमेषतदामुनिः ॥ ११ ॥ स्वशरीराग्निनातावन्महेंद्रतेजसः ॥ महद्व्यतिक्रमहताभस्मसादभवन्क्षणात् ॥ १२ ॥ नसाधुवादोमुनिकोपभर्जितानृपेंद्रपुत्राइतिसत्त्वधामनि ॥ कथंतमोरोषमयंविभाव्यतेजगत्पवित्रात्मनिखेरजोभुवः ॥ १३ ॥ यस्येरितासांख्यमयीदृढेहनौर्ययामुमुक्षुस्तरतेदुरत्ययम् ॥ भवार्णवंमृत्युपथंविपश्चितःपरात्मभूतस्यकथंपृथङ्मतिः ॥ १४ ॥ योऽसमंजसइत्युक्तःसकेशिन्यानृपात्मजः ॥ तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामपितामहहितेरतः ॥ १५ ॥ असमंजसआत्मानंदर्शयन्नसमंजसम् ॥ जातिस्मरःपुरासंगाद्योगीयोगाद्विचालितः ॥ १६ ॥ आचरन्गर्हितंलोकेज्ञातीनांकर्मविप्रियम् ॥ सरय्वांक्रीडतोबालान्प्रास्यदुद्वेजयन्जनम् ॥ १७ ॥ एवंवृत्तःपरित्यक्तःपित्रास्नेहमपोह्यवै ॥ योगैश्वर्येणबालांस्तान्दर्शयित्वाततोययौ ॥ १८ ॥ अयोध्यावासिनःसर्वेबालकान्पुनरागतान् ॥ दृष्ट्वाविसिस्मिरेराजन्राजा चाप्यन्वतप्यत ॥ १९ ॥ अंशुमांश्चोदितोराज्ञातुरंगान्वेषणेययौ ॥ पितृव्यखातानुपथंभस्मांतिददृशेहयम् ॥ २०

कृतइतिदर्शयितुमाह योसमंजसइतिउक्तःकेवलमज्ञैर्वस्तुतस्तुसमंजसएवसतुकेशिन्याःसुतः क्षेत्रजत्वमिवप्रतीतंवारयति तस्यैवनृपस्यात्मनो देहाज्जातः ॥ १५ ॥ तस्यकथामाहचतुर्भिः असमंजसःपुरापूर्वजन्मनियोगीसन्संगाद्धेतोर्योगाद्विचालितः ॥ १६ ॥ अतइदानींजातिस्मरः सन्संगपरिहारायजनमुद्वेजयन्लोकेगर्हितंज्ञातीनांचविप्रियंकर्माचरन्क्रीडतोबालान्सरय्वांप्रास्यत्प्राक्षिपदितिद्वयोरन्वयः ॥ १७ ॥ एवं विधंवृत्तंकर्मयस्यसः ॥ १८ ॥ १९ ॥ पितृव्यखातमनुयःपंथास्तंययौ भस्मांतिभस्मसमीपे ॥ २० ॥ ॥१४॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अजानंतोऽवजानंतोऽप्यनुकंप्यावयंत्विति तुष्टावषड्भिरीशानमंशुमानेवमाशयः ॥ २१ ॥ अजनःअजोब्रह्माऽपित्वामद्यापिनपश्यतिनचबुद्ध्यते कथंभूतं आत्मनःस्वस्मात्परंपरमेश्वरं कैर्हेतुभिः समाधियुक्तिभिः समाधिनाऽप्यपरोक्षंनपश्यतियुक्तिभिः परोक्षमपिसम्यङ्नबुद्ध्यतइत्यर्थः अपरेअर्वाचीनास्तुकुतस्त्वांपश्येयुः अर्वाचीनत्वेहेतुः तस्यब्रह्मणोमनश्चशरीरंचधीश्चसत्त्वतमोरजःकार्याणिताभिर्येविविधादेवतिर्यङ्नराणांसर्गास्तेषुसृष्टास्तत्रापिवयमप्रकाशाअज्ञाःकुतःपश्यामेत्यर्थः ॥ २२ ॥ अपरेतर्हिकिंपश्यंतितदाह येदेहभाजस्तेस्वस्मिन्सम्यक्स्थितमपित्वांनविदुःकिंतुगुणानेवविपश्यंति अथवानगुणान्अपितुतमएवपश्यंति यतस्त्रिगुणाबुद्धिरेवप्रधानंयेषामतोबहिरेवप्रकाशोज्ञानंयेषांबुद्धिपरतंत्रतयाजायत्स्वप्नयोर्विषयान्पश्यंतिसुषुप्तौतमएवकेवलंनतुनिर्गुणंत्वां सर्वत्रहेतुः यद्यतःतस्यतवमाययेतिवामोहितंचेतोयेषांते ॥ २३ ॥

तत्रासीनंमुनिंवीक्ष्यकपिलाख्यमधोक्षजम् ॥ अस्तौत्समाहितमनाःप्रांजलिःप्रणतोमहान् ॥ २१ ॥ अंशुमानुवाच नपश्यतित्वांपरमात्मनोऽजनोनबुद्ध्यतेऽद्यापिसमाधियुक्तिभिः ॥ कुतोऽपरेतस्यमनःशरीरधीविसर्गसृष्टावयमप्रकाशाः ॥ २२ ॥ येदेहभाजस्त्रिगुणप्रधानागुणान्विपश्यंत्युतवातमश्च ॥ यन्मायया मोहितचेतसस्तेविदुःस्वसंस्थंनबहिःप्रकाशाः ॥ २३ ॥ तंत्वामहंज्ञानघनंस्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः ॥ सनंदनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यंकथंहिमूढःपरिभावयामि ॥ २४ ॥ प्रशांतमायागुणकर्मलिंगमनामरूपंसदसद्विमुक्तम् ॥ ज्ञानोपदेशायगृहीतदेहंनमामहेत्वांपुरुषंपुराणम् ॥ २५ ॥

तथाऽप्यहंविचारेणज्ञास्यामीतिचेत्तत्राह तंत्वामहंविमूढःकथंपरिभावयामिविचारयामि कथंभूतं ज्ञानघनंशुद्धज्ञानमूर्तिं स्वतएवप्रध्वास्तौमायागुणनिमित्तौभेदमोहौयेषांतैर्विभाव्यंविचिंत्यं अयंभावः ज्ञानघनत्वान्नतावत्ज्ञानविषयत्वं विचारविषयत्वेऽपिमायागुणैरभिभूतोऽहंनविचारेसमर्थइति ॥ २४ ॥ हेप्रशांततस्मात्त्वांपुरुषंपुराणंकेवलंनमामेत्यन्वयः पुराणपुरुषत्वेहेतुः मायायागुणाःकर्माणिचविश्वसृष्ट्यादीनिलिंगानिचब्रह्मादिरूपाणियस्यतं प्रशांतत्वेहेतुः सदसद्भ्यांकार्यकारणाभ्यांपुण्यपापाभ्यांवाविमुक्तं अतःअनामरूपंतत्तत्कृतनामरूपशून्यंकिंतुज्ञानोपदेशायगृहीतःप्रकटितोदेहःशुद्धसत्त्वमूर्तिर्येनतं यद्वा हेप्रशांतमायेतिहेअगुणेतिचसंबोध्यकर्मभिःसृष्ट्यादिकार्यैर्लिंगानियस्येतियोज्यं यद्वा प्रशांतामायागुणादयोयस्मिन्नित्येकमेवपदम् ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्वभाग्यंश्लाघते त्वन्मायेतिद्वाभ्यां कामादिभिर्विभ्रांतानिचेतांसियेषांतेइमेसर्वेगृहादिषुभ्रमंति ॥ २६ ॥ हेसर्वभूतात्मन्नःअस्माकंत्वत्कृप
यैवघटितात्त्वद्दर्शनादतिदृढोऽपिमोहमयःपाशश्छिन्नः कथंभूतः कामादीनामाशयआश्रयः त्वत्प्रसादेनकृतार्थोस्मीत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥
अश्वंलब्ध्वाऽपिसाकांक्षंप्रत्याह इमेचेति ॥ २९ ॥ तंपरिक्रम्येतिशुकोक्तिः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीका

त्वन्मायारचितेलोकेवस्तुबुद्ध्यागृहादिषु ॥ भ्रमंतिकामलोभेर्ष्यामोहविभ्रांतचेतसः ॥ २६ ॥ अद्यनःसर्वभू
तात्मन्कामकर्मेंद्रियाशयः ॥ मोहपाशोदृढश्छिनोभगवंस्तवदर्शनात् ॥ २७ ॥ श्रीशुकउवाच इत्थंगी
तानुभावस्तंभगवान्कपिलोमुनिः ॥ अंशुमंतमुवाचेदमनुगृह्यधियानृप ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच अ
श्वोऽयंनीयतांवत्सपितामहपशुस्तव ॥ इमेचपितरोदग्धागंगांऽभोर्हतिनेतरत् ॥ २९ ॥ तंपरिक्रम्यशिरसाप्र
साद्यहयमानयत् ॥ सगरस्तेनपशुनाक्रतुशेषंसमापयत् ॥ ३० ॥ राज्यमंशुमतिन्यस्यनिःस्पृहोमुक्तबंधनः ॥
और्वोपदिष्टमार्गेणलेभेगतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेसगरोपाख्याने
अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच अंशुमांश्चतपस्तेपेगंगानयनकाम्यया ॥ कालंमहांतं
नाशक्नोत्ततःकालेनसंस्थितः ॥ १ ॥ दिलीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तःकालमेयिवान् ॥ भगीरथस्तस्यपुत्रस्तेपेससु
महत्तपः ॥ २ ॥ दर्शयामासतंदेवीप्रसन्नावरदाऽस्मिते ॥ इत्युक्तःस्वमभिप्रायंशशंसावनतोनृपः ॥ ३ ॥ कोऽ
पिधारयितावेगंपतंत्यामेमहीतले ॥ अन्यथाभूतलंभित्त्वानृपयास्येरसातलम् ॥ ४ ॥ किंचाहंनभुवंयास्ये
नरामय्यामृजंत्यघम् ॥ मृजामितदघंकुत्रराजंस्तत्रविचिंत्यताम् ॥ ५ ॥

यांअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ नवमेंशुमतोवंशःखट्वांगावधिवर्ण्यते ॥ गंगांभूतलमानिन्येयस्यपौत्रोभगीरथः ॥ १ ॥ यथासगरःपौ
त्रायराज्यंदत्वातपस्तेपेतथाअंशुमांश्चस्वपुत्रायराज्यंदत्वामहांतंकालंतपस्तेपेइतिचकारस्यार्थः नाशक्नोत् गंगामानेतुमितिशेष संस्थितोमृ
तः ॥ १ ॥ कालंमृत्युमेयिवान्प्राप्तः ॥ २ ॥ तंप्रत्यात्मानंदर्शयामास तेवरदास्मीतिगंगयोक्तःसन्स्वमभिप्रायंपूर्वजोद्धरणंशशंसकथयामास
॥ ३ ॥ आहगंगा कोऽपिगगनात्पतंत्यामेवेगंधारयिताधारयिष्यति ॥ ४ ॥ किंच आमृजंतिक्षालयिष्यंतितत्रोपायोविचिंत्यताम् ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अघंभिनत्तीत्यघभित्हरिरास्ते अतःअघंहरंतिहरिष्यंति ॥ ६ ॥ आत्माकथंभूतःयस्मिन्निदंविश्वमोतंग्रथितमूर्द्धतंतुषुशाटीपटइवप्रोतंचति र्यक्तंतुषुपटइव असौसर्वाधारस्त्वद्वेगंधारयिष्यतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ इत्येवंगंगामुक्त्वा तच्छ्रुत्वेतिपाठेश्रावयित्वेत्यर्थः ॥ ८ ॥ राज्ञाऽभिहितंतथे त्यंगीकृत्य हरेःपादेनपूतंजलंयस्याः ॥९ ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रसंगाद्गंगामाहात्म्यमाहचतुर्भिः यत्यस्याजलस्पर्शमात्रेणतच्चकेवलंदेहभस्मभि

भगीरथउवाच साधवोन्यासिनःशांताब्रह्मिष्ठालोकपावनाः॥ हरंत्यघंतेंगसंगात्तेष्वास्तेह्यघभिद्धरिः॥६॥ धारयिष्यतितेवेगंरुद्रस्त्वात्माशरीरिणाम्॥ यस्मिन्नोतमिदंप्रोतंविश्वंशाटीवतंतुषु ॥ ७॥ इत्युक्त्वासनृपोदे वंतपसाऽतोषयच्छिवम्॥ कालेनाल्पीयसाराजंस्तस्येशःसमतुष्यत॥८॥तथेतिराज्ञाऽभिहितंसर्वलोकहितः शिवः॥ दधारावहितोगंगांपादपूतजलांहरेः॥९॥ भगीरथःसराजर्षिनिन्येभुवनपावनीम्॥यत्र[illegible]तृणांदे हाभस्मीभूताःस्मशेरते॥ १० ॥ रथेनवायुवेगेनप्रयांतमनुधावती ॥ देशान्पुनंतीनिर्दग्धानासिंचत्सगरात्म जान्॥ ११॥ यज्जलस्पर्शमात्रेणब्रह्मदंडहताअपि॥ सगरात्मजादिवंजग्मुःकेवलंदेहभस्मभिः॥ १२॥भस्मी भूतांगसंगेनस्वर्याताःसगरात्मजाः॥ किंपुनःश्रद्धयादेवींयेसेवंतेधृतव्रताः ॥ १३॥ नह्येतत्परमाश्चर्यंस्वर्धु न्यायदिहोदितम्॥ अनंतचरणांभोजप्रसूतायाभवच्छिदः॥१४॥ संनिवेश्यमनोयस्मिन्श्रद्धयामुनयोऽम लाः॥त्रैगुण्यंदुस्त्यजंहित्वासद्योयातास्तदात्मताम्॥१५॥श्रुतोभगीरथाज्जज्ञेतस्यनाभोऽपरोऽभवत्॥ सिंधु द्वीपस्ततस्तस्मादयुतायुस्ततोऽभवत् ॥ १६॥ ऋतुपर्णोनलसखोयोऽश्वविद्यामयान्नलात् ॥ दत्वाऽक्षहृदयं चास्मैसर्वकामस्तुतत्सुतः ॥ १७ ॥ ततःसुदासस्तत्पुत्रोमदयंतीपतिर्नृपः॥ आहुर्मित्रसहंयंवैकल्माषांघ्रिमु तक्वचित्॥ वसिष्ठशापाद्रक्षोऽभूदनपत्यःस्वकर्मणा ॥ १८॥

रेवनसाक्षात् ब्रह्मणिस्वकृतेनदंडेनहताअपि ॥१२॥ तांश्रद्धयायेसेवंतइतितत्प्रयंचयति भस्मीभूतेनांगेनयःसंगस्तेन ॥ १३ ॥ १४॥ अनंतस्यवि शेषणंसंनिवेश्येति त्रैगुण्यंदेहसंबंधम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ नलस्यसखाअयात्प्राप्तःतत्सुतःऋतुपर्णस्यसुतः ॥ १७ ॥ तत्पुत्रःसौदासः ॥ १८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नरहःनरहस्यम ॥ १९ ॥ मृगयांचरन्कंचिद्राक्षसंजघानतस्यभ्रातरंमुमोच ॥ २० ॥ सभ्रातापलाय्यगतः अघमनिष्टम् सूदःपाचकस्तद्रूपधरःसन्राज्ञोगृहेवर्तमानः ॥ २१ ॥ अभक्ष्यमंजसाविलोक्य एवंनरमांसव्यवहारेण ॥ २२ ॥ वसिष्ठएवतंशापंद्वादशवार्षिकंचक्रे ॥ २३ ॥ रुशतीःतीक्ष्णाःअपःस्वपादयोर्जहौनान्यत्र तत्रहेतुः दिशइति एवमनेनमित्रसहमपिदर्शितम् मित्रस्यकलत्रस्यवाचःसहनात् ॥ २४ ॥ तदेवं

राजोवाच किंनिमित्तोगुरोःशापःसौदासस्यमहात्मनः॥ एतद्वेदितुमिच्छामःकथ्यतांनरहयोयदि ॥ १९ ॥
श्रीशुकउवाच सौदासोमृगयांकंचिच्चरन्रक्षोजघानह॥ मुमोचभ्रातरंसोऽथगतःप्रतिचिकीर्षया॥ २० ॥
सचिंतयन्नघंराज्ञःसूदरूपधरोगृहे॥ गुरवेभोक्तुकामायपक्वानिन्येनरामिषम्॥ २१॥परिवेक्ष्यमाणंभगवान्विलोक्याभक्ष्यमंजसा॥ राजानमशपत्क्रुद्धोरक्षोह्येवंभविष्यसि॥ २२॥ रक्षःकृतंतद्विदित्वाचक्रेद्वादशवार्षिकम्॥ सोऽप्यपोऽजलिनादायगुरुंशप्तुंसमुद्यतः॥ २३॥वारितोमदयंत्यापोरुशतीःपादयोर्जहौ॥ दिशःखमवनींसर्वंपश्यन्जीवमयंनृपः॥ २४॥ राक्षसंभावमापन्नःपादेकल्माषतांगतः॥ व्यवायकालेददृशेवनौकोदंपतीद्विजौ॥ २५॥ क्षुधार्तोजगृहेविप्रंतत्पत्याहाकृतार्थवत्॥ नभवान्राक्षसःसाक्षादिक्ष्वाकूणांमहारथः॥ २६॥ मदत्यंत्याःपतिर्वीरनाधर्मंकर्तुमर्हसि॥ देहिमेऽपत्यकामायाअकृतार्थंपतिंद्विजम्॥ २७॥ देहोऽयंमानुषोराजन्पुरुषस्याखिलार्थदः॥ तस्मादस्यवधोवीरसर्वार्थवधउच्यते॥ २८॥ एषहिब्राह्मणोविद्वांस्तपःशीलगुणान्वितः॥ आराधयिषुर्ब्रह्ममहापुरुषसंज्ञितम्॥सर्वभूतात्मभावेनभूतेष्वंतर्हितंगुणैः॥ २९॥सोऽयंब्रह्मर्षिवर्यस्तेराजर्षिप्रवराद्विभो॥ कथमर्हतिधर्मज्ञवधंपितुरिवात्मजः॥ ३० ॥

राक्षसत्वेकल्माषांघ्रित्वेचकारणमुक्त्वास्वकर्मणाऽनपत्यइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति व्यवायकालइत्यादिनाकर्मणाअप्रजइत्यंतेन वनमोकोनिवासेययोस्तौवनौकसौचतौदंपतीच पृथक्पदत्वेसकारालोपआर्षः ॥ २५ ॥ अकृतार्थवत्दीनवत् ॥ २६ ॥ अकृतार्थमसमाप्तरतिम् ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ सर्वभूतानामात्मेतिभावनयाआराधयितुमिच्छुः यद्वा सर्वभूतात्मभावेनभूतेषुस्थितमपिगुणैरंतर्हितंब्रह्मेतिसंबंधः पाठांतरे अंतर्हितः सोयमित्युत्तरेणान्वयः ॥ २९ ॥ ३० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

भ्रूणस्यश्रोत्रियस्यगर्भस्यसतइतिवा बभ्रोर्गोः सतांमतोभवान्वधंकथंसाधुमन्यतइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ क्षणमपियेनविनानजीविष्यामिसोऽयंय
दिभक्षःक्रियतेतर्हिमृतकंयथामृतप्रायांमांपूर्वंभक्षय ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ दिधिषुंगर्भाधानकर्तारम् ॥ ३४ ॥ आधानान्मैथुनात् हेअकृतप्रज्ञमृ
त्युर्मयादर्शितः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तदेवंकर्मणाअप्रजः ॥ ३८ ॥ अबिभृद्धारेत्यर्थः नव्यजायतनप्रासूत अतोवसिष्ठएवतस्याउदर

तस्यसाधोरपापस्यभ्रूणस्यब्रह्मवादिनः॥ कथंवधंयथावभ्रोर्मन्यतेसन्मतोभवान् ॥ ३१ ॥ यद्ययंक्रियतेभ
क्षस्तर्हिमांखादपूर्वतः॥ नजीविष्येविनायेनक्षणंचमृतकंयथा ॥ ३२ ॥ एवंकरुणभाषिण्याविलपंत्याअना
थवत्॥ व्याघ्रःपशुमिवाखादत्सौदासःशापमोहितः॥ ३३ ॥ ब्राह्मणीवीक्ष्यदिधिषुंपुरुषादेनभक्षितम्॥ शोचंत्या
त्मानमुर्वीशमशपत्कुपितासती ॥ ३४ ॥ यस्मान्मेभक्षितःपापकामार्तायाःपतिस्त्वया ॥ तवापिमृत्युराधा
नादकृतप्रज्ञदर्शितः ॥ ३५ ॥ एवंमित्रसहंशप्त्वापतिलोकपरायणा ॥ तदस्थीनिसमिद्धेऽग्नौप्रास्यभर्तुर्गतिंग
ता ॥ ३६ ॥ विशापोद्वादशाब्दांतेमैथुनायसमुद्यतः ॥ विज्ञायब्राह्मणीशापंमहिष्यासंनिवारितः ॥ ३७ ॥ तत
ऊर्ध्वंसतत्याजस्त्रीसुखंकर्मणाऽप्रजः ॥ वसिष्ठस्तदनुज्ञातोमदयंत्यांप्रजामधात् ॥ ३८ ॥ सावैसप्तसमागर्भ
मबिभ्रन्नव्यजायत ॥ जघ्नेऽश्मनोदरंतस्याःसोऽश्मकस्तेनकथ्यते ॥ ३९ ॥ अश्मकान्मूलकोजज्ञेयःस्त्रीभिःप
रिरक्षितः ॥ नारीकवचइत्युक्तोनिःक्षत्रेमूलकोऽभवत् ॥ ४० ॥ ततोदशरथस्तस्मात्पुत्रऐडविडस्ततः ॥ राजावि
श्वसहोयस्यखट्वांगश्चक्रवर्त्यभूत् ॥ ४१ ॥ योदेवैरर्थितोदैत्यानवधीद्युधिदुर्जयः ॥ मुहूर्तमायुर्ज्ञात्वैत्यस्वपुरं
संदधेमनः ॥ ४२ ॥ नमेब्रह्मकुलात्प्राणाःकुलदैवान्नचात्मजाः ॥ नश्रियोनमहीराज्यंनदाराश्चातिवल्लभाः ॥ ४३

मश्मनाजघान सउत्पन्नःसुतोऽश्मकः ॥ ३९ ॥ स्त्रीभिःसंवेष्ट्यपरशुरामात्परिरक्षितःअतोनारीकवचइत्युक्तः निःक्षत्रेसतिक्षत्रवंशस्यमूलम
भवदतोमूलकइतिचोक्तः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ प्रसन्नैर्देवैर्वरंवृणीष्वेत्युक्तेखट्वांगेनोक्तंप्रथमंतावन्ममायुःकथ्यतामिति देवैश्चोक्तंमुहूर्तमात्रमिति
तज्ज्ञात्वादेवैर्दत्तेनविमानेनशीघ्रंस्वपुरमेत्यमनःपरमेश्वरेसंदधे ॥ ४२ ॥ एतदेवस्वसाधुवृत्तानुस्मरणपूर्वकंतत्कृतेननिश्चयेनदर्शयति नेतिसप्त
भिः कुलदैवात्ब्रह्मकुलात्सकाशान्मेप्राणादयोनातिवल्लभानातिप्रियाः ॥ ४३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ४४ ॥ मङ्गंमम भूतभावनोहरिस्तस्मिन्नेवभावनायस्यसोहंतंकामंनदृणे ॥ ४५ ॥ तत्रहेतुः यइति विक्षिप्तानींद्रियाणिधीश्चयेषांतेदेवाअपि ॥ ४६ ॥ अथतस्मात्प्रकृत्यास्वभावेनात्मनिरूढंगुणेषुसंगंविश्वकर्तुर्भावेनहित्वातमेवाहंप्रपद्ये ॥ ४७ ॥ अन्यभावंदेहाद्यभिमानरूपमज्ञानंहित्वा ॥ ४८ ॥ स्वभावमेवाह यत्तदिति शून्यवत्कल्पितम् वागाद्यविषयत्वात् वासुदेवइतियंगृणंति ब्रह्मणएवभक्तानुग्रहार्थमाविष्कृ

नबाल्येऽपिमतिर्मर्त्यमधर्मैरमतेक्वचित्॥ नपश्याम्युत्तमश्लोकादन्यत्किंचनवस्त्वहम् ॥ ४४ ॥ देवैःकामवरोदत्तोमर्त्यंत्रिभुवनेश्वरैः ॥ नदृणेतमहंकामंभूतभावनभावनः॥ ४५ ॥ येविक्षिप्तेंद्रियधियोदेवास्तेस्वर्हदिस्थितम्॥ नविंदंतिप्रियंशश्वदात्मानंकिमुतापरे॥४६ ॥ अथेशमायारचितेषुसंगंगुणेषुगंधर्वपुरोपमेषु॥रूढंप्रकृत्यात्मनिविश्वकर्तुर्भावेनहित्वातमहंप्रपद्ये ॥ ४७॥ इतिव्यवसितोबुद्ध्यानारायणगृहीतया ॥ हित्वाऽन्यभावमज्ञानंततःस्वंभावमाश्रितः॥४८॥यत्तद्ब्रह्मपरंसूक्ष्ममशून्यंशून्यकल्पितम्॥ भगवान्वासुदेवेतियंगृणंतिहिसात्वताः ॥ ४९ ॥ ॥ इ०भा०म०नवमस्कंधेसूर्यवंशानुवर्णनेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच खट्वांगाद्दीर्घबाहुश्चरघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः ॥ अजस्ततोमहाराजतस्माद्दशरथोऽभवत्॥ १ ॥ तस्यापिभगवानेषसाक्षाद्ब्रह्ममयोहरिः॥ अंशांशेनचतुर्द्धाऽगात्पुत्रत्वंप्रार्थितःसुरैः ॥ २ ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाइतिसंज्ञया॥ तस्यानुचरितंराजन्ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः॥ श्रुतंहिवर्णितंभूरित्वयासीतापतेर्मुहुः॥३॥

ततनोर्वासुदेवत्वात् ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशमेप्राहखट्वांगवंशेश्रीरामसंभवम् ॥ तच्चरित्रंचलंकेशंहत्वायोध्यागमावधि ॥ १ ॥ खट्वांगाच्चदीर्घबाहुः ॥ १ ॥ २ ॥ ऋषिभिर्वाल्मीकिमुख्यैर्भूरिवर्णितंत्वयामुहुःश्रुतंतथापिसंक्षेपतःकथ्यमानंशृणु ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यंथकोटिभिराकीर्णमद्भुतंरामविक्रमं अध्यायद्वयतोवक्ष्यन्नेकश्लोकेसमस्यति सकोशलेंद्रःश्रीरामोनोऽस्मानवतात्पातु कथंभूतः यो गुर्वर्थेपितुःसत्यस्यपालनार्थंत्यक्तराज्यःसन् पद्मवदतिसुकुमाराभ्यांपद्भ्यां तदेवाह प्रियायाःपाणिनाऽपिस्पर्शेनास्निक्षमाययोस्ताभ्यांप्रतिवनं व्यचरत् हरींद्रोहनुमान्सुग्रीवोवाअनुजोलक्ष्मणस्ताभ्यांमृजिताअपनीतापथरुजामार्गश्रमोयस्य शूर्पणख्यावैरूप्यात्कर्णनासिकाच्छेदाद्धेतोः तयाप्रलोभितेनरावणेनापहारात्प्रियेणकलत्रेणविरहस्तेनरुट्तयाआरोपितयोर्भ्रुवोर्विजृंभेणैवत्रस्तोऽब्धिर्यस्मात् ततस्तद्विज्ञापनेनबद्धः सेतुर्येन ततःखलारावणादयएवदवोवनंतस्यदहनः ॥ ४ ॥ संक्षेपतोवर्णितंरामचरितमादितआरभ्यविस्तरेणाह विश्वामित्राध्वरइत्यादिना

गुर्वर्थेत्यक्तराज्योव्यचरदनुवनंपद्मपद्भ्यांप्रियायाःपाणिस्पर्शाक्षमाभ्यांमृजितपथरुजोयोहरींद्रानुजाभ्याम्॥वैरूप्याच्छूर्पणख्याःप्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृंभत्रस्ताब्धिर्बद्धसेतुःखलदवदहनःकोशलेंद्रोऽवतान्नः॥४॥विश्वामित्राध्वरेयेनमारीचाद्यानिशाचराः॥पश्यतोलक्ष्मणस्यैवहतानैर्ऋतपुंगवाः॥५॥योलोकवीरसमितौधनुरैशमुग्रंसीतास्वयंवरगृहेत्रिशतोपनीतम्॥ आदायबालगजलीलइवेक्षुयष्टिंसज्जीकृतंनृपविकृष्यबभंजमध्ये॥६॥जित्वाऽनुरूपगुणशीलवयोंऽगरूपांसीताऽभिधांश्रियमुरस्यभिलब्धमानाम्॥मार्गे व्रजन्भृगुपतेर्व्यनयत्प्ररूढंदर्पंमहीमकृतयस्त्रिरराजबीजाम्॥७॥

यावदुत्तराध्यायसमाप्ति पश्यतएवलक्ष्मणस्य तमप्यनपेक्ष्यैवहताइत्यर्थः यच्छब्दानांसकोशलेंद्रोऽवतादित्यनेनैवान्वयः ॥ ५ ॥ लोकेये वीरास्तेषांसमितौसमाजेऐशंत्रैयंबकंधनुरिक्षुयष्टिमिवलीलयैवादायसज्जीकृतमारोपितंविकृष्यमध्येबभंज हेनृप उग्रंकठिनंगरिष्ठं तदाहवाहकानांत्रिभिःशतैरुपनीतं बालगजस्यलीलेवलीलायस्यसः ॥ ६ ॥ अनुरूपाणिस्वयोग्यानिगुणशीलादीनियस्यास्तांसीतासंज्ञांपूर्वमुरसिअभिलब्धोमानोययातांश्रियंजित्वाधनुर्भंगमहानादश्रवणक्षुभितस्यभृगुपतेर्दर्पंव्यनयदपनीतवान् कथंभूतस्य त्रिःसप्तकृत्वोराजबीजशून्यांमहींयोऽकरोत्तस्य ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

इदानींगुर्वर्थइतिश्लोकंविवृण्वन्नाह यइति कदाचित्कैकेय्यास्तुष्टेनराज्ञात्वदपेक्षितंदास्यामीतिप्रतिश्रुतं ततःश्रीरामस्ययुवराज्याभिषेकस मयेतयाभरतस्यराज्यंरामस्यचवनेवासःप्रार्थितस्तदासत्यपाशेनपरिवीतस्यपितुर्निदेशमाज्ञांशिरसाजगृहे ततोराज्यादिकंत्यक्त्वासभार्योवनं ययौ दुस्त्यजस्यापिसहर्षत्यागेदृष्टांतः मुक्तसंगोयोगीअसून्प्राणानिवेति ॥ ८ ॥ रक्षसोरावणस्यस्वसुःशूर्पणखायाअशुद्धबुद्धेः सीतांजिघृ क्षोःकामातुरायाइतिवा रूपंव्यकृतविकारमनयत् तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्याबंधवोयेषुतांश्चतुर्दशसहस्रंजघान अपारणीयमलंघ्यमस ह्यंकोदंडंपाणौयस्यसः ॥ ९ ॥ सीतायाःकथाश्रवणेनदीपितोदृच्छयोयस्यतेनसीतांहरिष्यतःस्वस्माद्गीतेनस्वस्याश्रमादपकर्षणार्थंसृष्टंमारी

यःसत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशंस्त्रैणस्यचापिशिरसाजगृहेसभार्यः ॥ राज्यंश्रियंप्रणयिनःसुहृदोनिवासंत्य क्त्वायययौवनमसूनिवमुक्तसंगः ॥ ८ ॥ रक्षःस्वसुर्व्यकृतरूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् ॥ जघ्नेचतुर्दशसहस्रमपारणीयकोदंडपाणिरटमानउवासकृच्छ्रम् ॥ ९ ॥ सीताकथाश्रवणदीपितदृच्छयेनसृष्टं विलोक्यनृपतेदशकंधरेण ॥ जघ्नेऽद्भुतैणवपुषाश्रमतोऽपकृष्टोमारीचमाशुविशिखेनयथाकमुग्रः ॥ १० ॥ रक्षोधमेनवृकवद्विपिनेऽसमक्षंवैदेहराजदुहितर्यपयापितायाम् ॥ भ्रात्रावनेकृपणवत्प्रिययावियुक्तःस्त्रीसं गिनांगतिमितिप्रथयंश्चचार ॥ ११ ॥ दग्ध्वात्मकृत्यहतकृत्यमहन्कबंधंसख्यंविधायकपिभिर्दयितागतिंतैः ॥ बुद्धाऽथवालिनिहतेप्लवगेंद्रसैन्यैर्वेलामगात्समनुजोऽजभवार्चितांघ्रिः ॥ १२ ॥

चंविलोक्यजघान कथंभूतं अद्भुतैणवपुषास्वर्णहरिणदेहेनोपलक्षितंअतएवप्रलोभेनाश्रमतस्तेनापकृष्टःसन् कंदर्पंयथाउग्रःश्रीरुद्रः ॥ १० ॥ ततश्चरक्षोऽधमेनरावणेनअसमक्षमपनीतायां प्रियायावियुक्तोभ्रात्रालक्ष्मणेनसहकृपणवद्वनेचचारकिमभिप्रायःसन् इतिअनेनप्रकारेणस्त्री संगिनांदुःखोदर्कांगतिंप्रख्यापयन् ॥ ११ ॥ आत्मार्थेनकृत्येनकर्मणारावणेनसहयुद्धेनहतंकृत्यंशास्त्रीयंदहनादिकंयस्यतंजटायुषंपुत्रइवद ग्ध्वाकबंधंस्वयंहणायप्रसारितबाहुंराक्षसमहन् अथवालिनिहतेतैःकपिभिर्दयितायागतिंबुद्धाअजभवाभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसमनुजोवेलां समुद्रतीरमगात् ॥ १२ ॥

॥ १८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रत्रिरात्रमुपवासेनप्रतीक्षितोऽपिसिंधुर्यदानोपस्थितस्तदायस्यरोषविभ्रमेणक्रोधलीलयाविवृत्तोयःकटाक्षस्तस्यपातनंसभ्रांतानक्रामकराश्च यस्मिन् भयेनगीर्णोग्रस्तःस्तंभितोघोषोयेनससिंधुरेतद्वक्ष्यमाणंबभाषे अर्हणमर्घादिकं रूपीमूर्तिमान् ॥ १३ ॥ भाषणमेवाह नत्वामिति द्वाभ्यां एतावत्पर्यंतंनुनिश्चितंत्वांनविदामनजानीमइत्यर्थः इदानींतुज्ञातोऽसीत्याह यदितिपृथक्पदं यस्येत्यर्थः यद्वशेभ्यःसत्वादिभ्यःसुरग णादयोभवंतिसभवानिति ॥ १४ ॥ कामंयथेच्छंजलमाक्रम्यप्रयाहि अवमेहंपुरीषप्रायं त्रैलोक्यंरावयतिआक्रंदयतीतितथातंजहि हेवी रयद्यपितवजलंप्रतिबंधकंनभवतितथापीहसेतुंबध्नीहि तर्हिकिमर्थं तेयशसोविस्ताराय तदेवाह यंसेतुमुपेत्यदुष्करंकर्मावेक्ष्यत्वद्यशोगास्यं

यद्रोषविभ्रमविवृत्तकटाक्षपातसंभ्रांतनक्रमकरोभयगीर्णघोषः ॥ सिंधुःशिरस्यर्हणंपरिगृह्यरूपीपादार विंदमुपगम्यबभाषएतत् ॥ १३ ॥ नत्वांवयंजडधियोनुविदामभूमन्कूटस्थमादिपुरुषंजगतामधीशम् ॥ य त्सत्त्वतःसुरगणारजसःप्रजेशामन्योश्चभूतपतयःसभवान्गुणेशः ॥ १४ ॥ कामंप्रयाहिजहिविश्रवसोऽवमे हंत्रैलोक्यरावणमवाप्नुहिवीरपत्नीम् ॥ बध्नीहिसेतुमिहतेयशसोवितत्यैगायंतिदिग्विजयिनोयमुपेत्यभूपाः ॥ १५ ॥ बद्धोदधौरघुपतिर्विविधाद्रिकूटैःसेतुंकपींद्रकरकंपितभूरुहांगैः ॥ सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकै र्लंकांविभीषणदृशाविशदग्रदग्धाम् ॥ १६ ॥ सावानरेंद्रबलरुद्धविहारकोष्ठश्रीद्वारगोपुरसदोवलभीविटंका ॥ निर्भज्यमानधिषणध्वजहेमकुंभशृंगाटकागजकुलैर्ह्रदिनीवघूर्णा ॥ १७ ॥

तिभूपास्तम् ॥ १५ ॥ तद्वाक्यमभिनंद्ययत्कृतंतदाह बद्धेति विविधैरद्रीणांकूटैःशृंगैःसेतुंबद्धाअथेसीतान्वेषणेहनुमतैवदग्धांलंकामाविशत् कथंभूतैःशृंगैः कपींद्राणांकरैःकंपितानिभूरुहाणामंगानिशाखादीनियेषुतैः बिभीषणदृशाबुद्धा कैःसहाविशत् सुग्रीवादयःप्रमुखायेषांतै रनीकैः ॥ १६ ॥ ततश्चसालंकाघूर्णाप्रचलिताबभूव कथंभूना वानरेंद्राणांबलैरुद्धाविहारादयोयस्यां निर्भज्यमानाधिषणादयोयस्यांसा तत्रविहारःक्रीडास्थानं कोष्ठंधान्यागारादि श्रीःकोशः द्वारंगृहादीनां गोपुरंपुरद्वारं सदःसभा वलभीप्रासादादिपुरोभागच्छादिनी विटंकः कपोतपालिका धिषणंवेदिकादि शृंगाटकंचतुष्पथम् ॥ १७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

रक्षःपतीरावणः पुत्रमिंद्रजितंप्रहस्तादीश्चसमहिनोत्प्रायुंक्त ॥ १८ ॥ असिशूलादिभिर्दुर्गमांतांयातुधानपृतनांसुग्रीवादिभिरन्वितःश्रीरामोऽ
भ्यगात् मरुत्सुतोहनुमान् ऋक्षोजांबवान् ॥ १९ ॥ तेरघुपतेरनीकपाअंगदाद्याःसर्वेरावणस्यइभादिभिर्यद्वरूथसैन्यंतत्रद्वंद्वंयथाभवतितथाभि
पत्यसंगम्यद्रुमादिभिर्जघ्नुः कान् सीतायाअभिमर्शेनहतंमंगलंयस्यसरावणईशोयेषांतान् ॥ २० ॥ स्वबलस्यनष्टिनाशमवेक्ष्यरुष्टःक्रुद्धः
सन्यानकंपुष्पकंविमानंरथंवाआरुह्यश्रीराममभिससार अथतंस्वःस्यंदनेस्वर्गस्थेइंद्रस्यरथेमातलिनाइंद्रसारथिनोपनीतेद्युमतिदीप्तियुक्तेवि

रक्षःपतिस्तदवलोक्यनिकुंभकुंभधूम्राक्षदुर्मुखसुरांतनरांतकादीन्॥ पुत्रंप्रहस्तमतिकायविकंपनादीन्सर्वा
नुगान्समहिनोदथकुंभकर्णम्॥१८॥तांयतुधानपृतनामसिशूलचापप्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गाम्॥सु
ग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगंधमादनीलांगदर्क्षपनसादिभिरन्वितोगात् ॥ १९ ॥ तेऽनीकपारघुपतेरभिपत्यसर्वे
द्वंद्वंवरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः॥जघ्नुर्द्रुमैर्गिरिगदेषुभिरंगदाद्याःसीताऽभिमर्शहतमंगलरावणेशान्॥२०॥
रक्षःपतिःस्वबलनष्टिमवेक्ष्यरुष्टआरुह्ययानकमथाभिससाररामम् ॥ स्वस्यंदनेद्युमतिमातलिनोपनीतेवि
भ्राजमानमहनन्निशितैःक्षुरप्रैः॥ २१ ॥रामस्तमाहपुरुषादपुरीषयन्नःकांतासमक्षमसताऽपहृताश्ववत्ते ॥
त्यक्तत्रपस्यफलमद्यजुगुप्सितस्ययच्छामिकालइवकर्तुरलंघ्यवीर्यः॥२२॥एवंक्षिपन्धनुषिसंधितमुत्ससर्ज
बाणंसवज्रमिवतद्धृदयंविभेद॥सोसृग्वमन्दशमुखैर्न्यपतद्विमानाद्धाहेतिजल्पतिजनेसुकृतीवरिक्तः॥२३॥
ततोनिष्क्रम्यलंकायायातुधान्यःसहस्रशः॥ मंदोदर्यासमंतस्मिन्प्ररुदंत्यउपाद्रवन्॥ २४ ॥ स्वान्स्वान्बंधून्य
रिष्वज्यलक्ष्मणेषुभिरर्दितान्॥ रुरुदुःसुस्वरंदीनाघ्नंत्यआत्मानमात्मना॥ २५॥

भ्राजमानमहनत्अहन् ॥ २१ ॥ हेपुरुषादपुरीषराक्षसपुरीषप्राय यद्यस्मादपहृता श्ववत् श्वायथाअसमक्षंगृहंप्रविश्यकिमपिहरतितद्वत्
तस्मान्जुगुप्सितस्यकर्मणःकर्तुस्तेऽद्यकालइवालंघ्यवीर्योऽहंफलंयच्छामि अधर्मकर्तुःपुंसःकालोयथायच्छतीतिवा ॥ २२ ॥ रिक्तःक्षीणपु
ण्यःसुकृतीविमानादिव विमानात्पुष्पकान्न्यपतदितिवा ॥ २३ ॥ राक्षसस्त्रीणांविलापमाह ततइतिपंचभिः मंदस्त्वल्पमुदरंयस्यास्तयारावण
भार्ययासह ॥ २४ ॥ २५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

परैरर्दितापीडिता ॥ २६ ॥ २७ ॥ गृध्राणामन्नंभक्ष्यः नरकहेतवेनरकभोगाय ॥ २८ ॥ सांपरायिकमौर्ध्वदेहिकम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ आत्म
नःस्वस्यसंदर्शनेनयआह्लादस्तेनविकसन्मुखपंकजंयस्यास्ताम् ॥ ३१ ॥ यानंपुष्पकं भ्रातृभ्यांलक्ष्मणसुग्रीवाभ्याम ॥३२ ॥ आयुश्चदत्वातेना
पिसहैवययौ ॥ ३३ ॥ गोमूत्रपक्वयवान्नभोजनं भ्रातरंभरतम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ स्वशिबिरात्रामंविनाऽयोध्यामप्रविशन्स्वस्यवासंयत्रनिर्मि

हाहताःस्मवयंनाथलोकरावणरावण ॥ कंयायाच्छरणंलंकात्वद्विहीनापरार्दिता ॥ २६ ॥ नैवंवेदमहाभाग
भवान्कामवशंगतः॥ तेजोऽनुभावंसीतायायेननीतोदशामिमाम् ॥ २७॥ कृतैषाविधवालंकावयंचकुलनं
दन ॥ देहःकृतोन्नंगृध्राणामात्मानरकहेतवे ॥२८॥ श्रीशुकउवाच स्वानांविभीषणश्चक्रेकोशलेंद्रानुमोदि
तः॥ पितृमेधविधानेनयदुक्तंसांपरायिकम् ॥ २९ ॥ ततोददर्शभगवानशोकवनिकाश्रमे ॥ क्षामांस्वविरह
व्याधिंशिंशपामूलमास्थिताम् ॥ ३० ॥ रामःप्रियतमांभार्यांदीनांवीक्ष्यान्वकंपत ॥ आत्मसंदर्शनाह्लादवि
कसन्मुखपंकजाम्॥३१॥आरोप्यारुरुहेयानंभ्रातृभ्यांहनुमद्युतः॥विभीषणायभगवान्दत्वारक्षोगणेशता
म् ॥३२॥ लंकामायुश्चकल्पांतंययौचीर्णव्रतःपुरीम्॥अवकीर्यमाणःकुसुमैर्लोकपालार्पितैःपथि ॥३३॥उप
गीयमानचरितःशतधृत्यादिभिर्मुदा॥गोमूत्रयावकंश्रुत्वाभ्रातरंवल्कलांबरम्॥३४॥महाकारुणिकोऽतप्य
ज्जटिलंस्थंडिलेशयम् ॥ भरतंप्राप्तमाकर्ण्यपौरामात्यपुरोहितैः॥ पादुकेशिरसिन्यस्यरामंप्रत्युद्यतोऽग्रजम्
॥ ३५ ॥ नंदिग्रामात्स्वशिबिराद्गीतवादित्रनिःस्वनैः॥ ब्रह्मघोषेणचमुहुःपठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः॥३६॥स्वर्णकक्ष
पताकाभिर्हैमैश्चित्रध्वजैरथैः ॥ सदश्वैरुक्मसन्नाहैर्भटैःपुरटवर्मभिः ॥ ३७ ॥ श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यै
श्चैवपदानुगैः॥ पारमेष्ठ्यानुपादायपण्यान्युच्चावचानिच ॥ ३८॥

तवांस्तस्मात्सकाशात्गीतादिभिर्युक्तोरामंप्रत्युद्यतःअभिमुखंययौ ब्रह्मघोषेणमहताघोषेणपठद्भिः ॥ ३६ ॥ स्वर्णरसाक्ताःकक्षाःप्रांतायासां
ताभिःपताकाभिः हैमैरितिचत्वारिरथविशेषणानि ॥ ३७ ॥ पारमेष्ठ्यानिराजार्हाणिछत्रचामरादीनि ॥ ३८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

प्रेम्णाप्रक्लिन्नहृदयमीक्षणेचनेत्रेयस्य ॥ ३९ ॥ नेत्रजैर्जलैःस्नापयन्नाश्लिष्य येऽर्हसत्तमाःकुलवृद्धाः ॥ ४० ॥ तेभ्योपिनमनंचक्रे ॥४१ ॥ अयोध्याप्रवेशप्रकारमाह पादुकेइतिसार्द्धैस्त्रिभिः ॥ ४२ ॥ धनुश्चनिषंगौचतान् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ गुरुपत्नीःकैकेय्याद्याः वयस्यान

॥ २० ॥

पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णाप्रक्लिन्नहृदयेक्षणः॥ पादुकेन्यस्यपुरतःप्रांजलिर्बाष्पलोचनः॥ ३९॥ तमाश्लिष्यचिरं दोर्भ्यांस्नापयन्नेत्रजैर्जलैः॥ रामोलक्ष्मणसीताभ्यांविप्रेभ्योयेऽर्हसत्तमाः॥ ४०॥ तेभ्यःस्वयंनमश्चक्रेप्रजाभिश्चनमरुतः॥ धुन्वंतउत्तरासंगान्पतिंवीक्ष्यचिरागतम्॥ ४१॥ उत्तराःकोशलामाल्यैःकिरंतोननृतुर्मुदा॥ पादुकेभरतोगृह्याच्चामरव्यजनोत्तमे॥ ४२॥ विभीषणःससुग्रीवःश्वेतच्छत्रंमरुत्सुतः॥ धनुर्निषंगाञ्छत्रुघ्नःसीतातीर्थकमंडलुम्॥ ४३॥ अबिभ्रदंगदःखड्गंहैमंचर्मर्क्षराण्नृप॥ पुष्पकस्थोऽन्वितःस्त्रीभिःस्तूयमानश्चबंदिभिः॥ ४४॥ विरेजेभगवान्राजन्ग्रहैश्चंद्रइवोदितः॥ भ्रातृभिर्नंदितःसोऽपिसोत्सवांप्राविशत्पुरीम्॥ ४५॥ प्रविश्यराजभवनंगुरुपत्नीःस्वमातरम्॥ गुरून्वयस्यावराजान्पूजितःप्रत्यपूजयत्॥ ४६॥ वैदेहीलक्ष्मणश्चैवयथावत्समुपेयतुः॥ पुत्रान्स्वमातरस्तास्तुप्राणांस्तन्वइवोत्थिताः॥ आरोप्यांकेऽभिषिंचंत्योबाष्पौघैर्विजहुःशुचः॥ ४७॥ जटानिर्मुच्यविधिवत्कुलवृद्धैःसमंगुरुः॥ अभ्यषिंचद्यथैवेंद्रंचतुःसिंधुजलादिभिः॥ ४८॥ एवंकृतशिरःस्नानःसुवासाःस्रग्व्यलंकृतः॥ स्वलंकृतैःसुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्ययाबभौ॥ ४९॥ अग्रहीदासनंभ्रात्राप्रणिपत्यप्रसादितः॥ प्रजाःस्वधर्मनिरतावर्णाश्रमगुणान्विताः॥ ५०॥ जुगोपपितृवद्रामोमेनिरेपितरंचतम्॥ त्रेतायांवर्तमानायांकालःकृतसमोऽभवत्॥ ५१॥ रामेराजनिधर्मज्ञेसर्वभूतसुखावहे॥ वनानिनद्योगिरयोवर्षाणिद्वीपासिंधवः॥ ५२॥ सर्वेकामदुघाआसन्प्रजानांभरतर्षभ॥ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशोकभयक्लमाः॥ ५३॥ मृत्युश्चानिच्छतांनासीद्रामेराजन्यधोक्षजे॥ एकपत्नीव्रतधरोराजर्षिचरितःशुचिः॥ ५४॥

॥ २० ॥

वरजांश्च ॥ ४६ ॥ बाष्पौघैरभिषिंचंत्यःशुचःशोकान्विजहुः शेषंस्पष्टम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ५५ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥१०॥ ॥७॥ ॥ ततश्चैकादशेऽयोध्यामावसन्ननुजैःसह ॥ यज्ञादियच्चकारेशोरामस्तदनुवर्ण्यते ॥ १ ॥ २ ॥ तदंतरातासांदिशांमध्येयावतीभूस्तांब्राह्मणएवार्हतीतिमन्यमानः ॥ ३ ॥ अयंश्रीरामः तत्तदासौमंगल्यमाभरणादिकं

स्वधर्मंगृहमेधीयंशिक्षयन्स्वयमाचरन् ॥ प्रेम्णाऽनुवृत्त्याशीलेनप्रश्रयावनतासती ॥ धियाक्रियाचभावज्ञा भर्तुःसीताहरन्मनः॥५५॥ ॥इतिश्रीभा०म०नवमस्कंधेश्रीरामचरितेदशमोऽध्यायः॥ १० ॥ ॥७॥

श्रीशुकउवाच भगवानात्मनात्मानंरामउत्तमकल्पकैः ॥ सर्वदेवमयंदेवमीजआचार्यवान्मखैः ॥ १ ॥ होत्रेऽददाद्दिशंप्राचींब्रह्मणेदक्षिणांप्रभुः ॥ अध्वर्यवेप्रतीचींचउदीचींसामगायसः॥ २ ॥ आचार्यायददौशेषां यावतीभूस्तदंतरा ॥ मन्यमानइदंकृत्स्नंब्राह्मणोऽर्हतिनिःस्पृहः ॥ ३ ॥ इत्ययंतदलंकारवासोभ्यामवशेषितः॥ तथाराज्ञ्यपिवैदेहीसौमंगल्यावशेषिता ॥४॥तेतुब्रह्मण्यदेवस्यवात्सल्यंवीक्ष्यसंस्तुतम्॥प्रीताःक्लिन्नधियस्त स्मैप्रत्यर्प्येदंबभाषिरे॥५॥अप्रत्तंनस्त्वयाकिंनुभगवन्भुवनेश्वर ॥ यन्नोऽतर्ददयंविश्यतमोहंसिस्वरोचिषा ॥६॥नमोब्रह्मण्यदेवायरामायाकुंठमेधसे ॥ उत्तमश्लोकधुर्यायन्यस्तदंडार्पितांघ्रये ॥ ७ ॥ कदाचिल्लोकजिज्ञासुर्गूढोराज्यामलक्षितः ॥ चरन्वाचोऽशृणोद्ग्रामोभार्यामुद्दिश्यकस्यचित् ॥ ८ ॥ नाहंबिभर्मित्वांदुष्टामसतींपरवेश्मगाम् ॥ स्त्रीलोभीविभृयांसितांरामोनाहंभजेपुनः ॥ ९ ॥ इतिलोकाद्बहुमुखादुराराध्यादसंविदः ॥ पत्याभीतेनसात्यक्ताप्राप्ताप्राचेतसाश्रमम् ॥ १० ॥ अंतर्वत्न्यागतेकालेयमौसासुषुवेसुतौ ॥ कुशोलवइतिख्यातौतयोश्चक्रेक्रियामुनिः ॥ ११ ॥ अंगदश्चित्रकेतुश्चलक्ष्मणस्यात्मजौस्मृतौ ॥ तक्षःपुष्कलइत्यास्तांभरतस्यमहीपते॥ १२॥सुबाहुःश्रुतसेनश्चशत्रुघ्नस्यबभूवतुः॥गंधर्वान्कोटिशोजघ्नेभरतोविजयेदिशाम् ॥१३॥

तावन्मात्रमवशेषितंयस्याः तद्व्यतिरिक्तंहिरण्यादिसर्वंददावित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ अप्रत्तंकिमदत्तंसर्वंदत्तमित्यर्थः विश्यप्रविश्य ॥ ६ ॥ न्यस्तदंडैर्मुनिभिःअर्पितौचित्तेन्यस्तावंघ्रीयस्यतस्मैतेष्वर्पितावंघ्रीयेनेतिवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ असंविदःअज्ञात् प्राचेतसोवाल्मीकिस्तस्याश्रमंप्राप्ता ॥ १० ॥ अंतर्वत्नीगर्भिणी क्रियाःजातकर्माद्याः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ईश्वरोऽपिशुचोरोद्धुंनाशक्नोत् नचातिचित्रमेतत् स्त्रीपुंसोःप्रसंगआसक्तिःत्रासमावहतीतितथा विभक्तेरलुगार्षः सर्वत्रैवभयावहइतिपाठांतरंसुगमम् ॥ १७ ॥ किमुतेतिप्रासंगिकोक्तिः अग्निहोत्रमजुहोत् प्रभुःरामः ॥ १८ ॥ आत्मज्योतिर्निजंधाम ॥ १९ ॥ जलधिबंधनमस्रपूगैश्वरक्षसांवधइतीदंकविभिराश्चर्यमिववर्णितमपियशःस्तुतिर्नभवति तत्रहेतुःअधिकसाम्याभ्यांविमुक्तंधामप्रभावोयस्य तस्यकिंकपयःसहायाः अतःसुयीवाद्याश्रयणंयथालीलामात्रंतथैवेदमपि युक्तंचैतदित्याह सुराणांयाञ्चयाआत्तास्वीकृतालीलार्थातनुर्ये

॥ २१ ॥

तदीयंधनमानीयसर्वंराज्ञेन्यवेदयत् ॥ शत्रुघ्नश्चमधोःपुत्रंलवणंनामराक्षसम् ॥ १४ ॥ हत्वामधुवनेचक्रेमथुरांनामवैपुरीम् ॥ मुनौनिक्षिप्यतनयौसीताभर्त्राविवासिता ॥ १५ ॥ ध्यायंतीरामचरणौविवरंप्रविवेशह ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्रामोरुंधन्नपिधियाशुचः ॥ १६ ॥ स्मरंस्तस्यागुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः ॥ स्त्रीपुंप्रसंगएतादृक्सर्वत्रत्रासमावहः ॥ १७ ॥ अपीश्वराणांकिमुतग्राम्यस्यगृहचेतसः ॥ ततऊर्ध्वंब्रह्मचर्यंधारयन्नजुहोत्प्रभुः ॥ त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्नीहोत्रमखंडितम् ॥ १८ ॥ स्मरतांस्वदिविन्यस्यविद्धंदंडककंटकैः ॥ स्वपादपल्लवंरामआत्मज्योतिरगात्ततः ॥ १९ ॥ नेदंयशोरघुपतेःसुरयाञ्चयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः ॥ रक्षोवधोजलधिबंधनमस्रपूगैःकिंतस्यशत्रुहननेकपयःसहायाः ॥ २० ॥ यस्यामलंनृपसदस्सुयशोऽधुनाऽपिगायंत्यघघ्नमृषयोदिगिभेंद्रपट्टं ॥ तन्नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबुजंरघुपतिंशरणंप्रपद्ये ॥ २१ ॥ यैःसंस्पृष्टोऽभिदृष्टोवासंविष्टोऽनुगतोऽपिवा ॥ कोशलास्तेययुःस्थानंयत्रगच्छंतियोगिनः ॥ २२ ॥ पुरुषोरामचरितंश्रवणैरुपधारयन् ॥ आनृशंस्यपरोराजन्कर्मबंधैर्विमुच्यते ॥ २३ ॥

नतस्य ॥ २० ॥ एवंविधलीलाप्रयोजनंदर्शयन्प्रणमति यस्ययशःनृपाणांयुधिष्ठिरादीनांसदस्सुऋषयोमार्कंडेयादयोगायंति दिगिभेंद्राणां पट्टवदाभरणरूपं तत्पर्यंतंव्याप्तमित्यर्थः नाकपालादेवाःवसुपालावसुधापालाश्चतेषांकिरीटैर्जुष्टंपादांबुजंयस्यतंरघुपतिं पाठांतरेतत्तस्यरघुपतेर्जुष्टंपादांबुजंप्रपद्यइत्यर्थः ॥ २१ ॥ सरामःसंविष्टउपवेशितःअनुगतोवायैस्तेकोशलदेशवासिनःसर्वेऽपियत्रयोगिनोगच्छंतितत्स्थानंययुः ॥ २२ ॥ आनृशंस्यपरउपशमनिष्ठःसन्विमुच्यते ॥ २३ ॥

॥ २१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सरामःस्वयंकथमवर्ततभ्रातॄन्प्रतिवाकथमवर्तत कथंभूतान् आत्मनःआत्मांशभूतान् तस्मिन्वाईश्वरेतेभ्रात्रादयःअनुअनंतरंकथमवर्ततेतिप्र श्नत्रयम् ॥ २४ ॥ तत्रश्रीरामस्यभ्रात्रादिषुप्रवृत्तिप्रकारमाह अथेति अनेनैवभ्रातॄणामपितदाज्ञाऽनुसारितयाप्रवृत्तिरुक्ता ॥ २५ ॥ अथसिंहासनस्वीकारानंतरंपुरीवर्णयति त्रिभिः गंधोदकैर्मदंबिंदुभिश्चआसिक्तामार्गायस्यां सुतरांमत्तामिवसमृद्धां वाइतिवितर्के पाठांतरेवासितरां कामोन्मत्तांगामिवेत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ पौराणांतस्मिन्वृत्तिमाह तमुपेयुरिति वराहरूपेणत्वयोद्धृतामिमांपृथ्वींपाहीति ॥ २९ ॥

राजोवाच कथंसभगवान्रामोभ्रातॄन्वास्वयमात्मनः॥ तस्मिन्वातेऽन्ववर्ततप्रजाःपौराश्चईश्वरे ॥ २४ ॥
श्रीशुकउवाच अथादिशद्दिग्विजयेभ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः॥ आत्मानंदर्शयन्स्वानांपुरीमैक्षतसानुगः॥ २५॥
आसिक्तमार्गांगंधोदैःकरिणांमदसीकरैः॥ स्वामिनंप्राप्तमालोक्यमत्तांवासुतरामिव ॥ २६॥ प्रासादगोपुर
सभाचैत्यदेवगृहादिषु॥ विन्यस्तहेमकलशैःपताकाभिश्चमंडिताम्॥ २७॥ पूगैःसवृंदैरंभाभिःपट्टिकाभिःसु
वाससम्॥ आदर्शैरंशुकैःस्रग्भिःकृतकौतुकतोरणाम्॥ २८॥ तमुपेयुस्तत्रतत्रपौराअर्हणपाणयः॥ आशि
षोयुयुजुर्देवपाहीमांप्राक्त्वयोद्धृताम्॥ २९॥ ततःप्रजावीक्ष्यपतिंचिरागतंदिदृक्षयोत्सृष्टगृहास्त्रियोनराः॥
आरुह्यहर्म्याण्यरविंदलोचनमत्तमनेत्राःकुसुमैरवाकिरन्॥ ३०॥ अथप्रविष्टःस्वगृहंजुषृंस्वैःपूर्वराजभिः॥
अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदम्॥ ३१॥ विद्रुमोदुंबरद्वारैर्वैदूर्यस्तंभपंक्तिभिः॥ स्थलैर्मारकतैःस्व
च्छैर्भातंस्फटिकभित्तिभिः॥ ३२॥ चित्रस्रग्भिःपट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः॥ मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैःकां
तकामोपपत्तिभिः॥ ३३॥

प्रजानांतस्मिन्वृत्तिमाह ततःप्रजाइति॥ ३०॥ स्वयंकथमवर्ततेतितस्योत्तरमाह अथेतियावत्समाप्ति स्वगृहंप्रविष्टःसंस्तस्मिन्रेमइतिपंचमेना न्वयः गृहंवर्णयति सार्धैस्त्रिभिः अनंताःयेऽखिलानांरत्नादीनांकोशास्तैराढ्यंअनर्घ्याउरवःपरिच्छदायस्मिन्॥३१॥ विद्रुममयाउदुंबरादेहल्यो येषुतैर्द्वारैः स्वच्छैःस्थलैः तृतीयांतानांमंडितमितितृतीयेनान्वयः ॥ ३२ ॥ वाससांमणीनांचअंशुकैर्दीप्तिभिः चित्चैतन्यंतद्वदुल्लासैःउज्वलैः यद्वाचिदितिक्वचित् वैदूर्यस्तंभादिषुयथाशोभमुज्वलैर्मुक्ताफलैर्मंडितमित्यर्थः कांताःकमनीयाःकामोपपत्तयोभोगसाधनानिताभिः ॥३३॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

भूषणानांभूषणभूतैः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ नृणांमध्ये यद्वानृणांनृभिरभिध्यातमंघ्रिपल्लवंयस्येति ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवम स्कंधेटीकायामेकादशोध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ द्वादशेरामपुत्रस्यकुशस्यान्वयउच्यते ॥ एवमिक्ष्वाकुपुत्रस्यशशादस्येरितोन्वयः ॥ १ ॥ कुशस्यरामपुत्रस्यअतिथिः तत्सुतस्तस्यसुतः ॥ १ ॥ अर्कसंभवःअर्कस्यांशात्संभूतः ततोविधृतेर्हिरण्यनाभः कथंभूतः जैमिनेः

धूपदीपैःसुरभिभिर्मंडितंपुष्पमंडितैः॥ स्त्रीपुंभिःसुरसंकाशैर्जुष्टंभूषणभूषणैः॥ ३४ ॥ तस्मिन्सभगवान्रामः स्निग्धयाप्रिययेषया ॥ रेमेस्वारामधीराणामृषभःसीतयाकिल ॥ ३५ ॥ बुभुजेचयथाकालंकामान्धर्ममपीडयन्॥ वर्षपूगान्बहून्नृणामभिध्यातांघ्रिपल्लवः॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेश्रीरामोपाख्यानेएकादशोऽध्यायः॥ ११ ॥ ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच कुशस्यचातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतोनभः॥ पुंडरीकोऽथतत्पुत्रःक्षेमधन्वाऽभवत्ततः ॥ १ ॥ देवानीकस्ततोऽनीहःपारियात्रोथतत्सुतः॥ ततोबलस्यलस्तस्माद्वज्रनाभोऽर्कसंभवः॥ २ ॥ खगणस्तत्सुतस्तस्माद्विधृतिश्चाभवत्सुतः ॥ ततोहिरण्यनाभोभूद्योगाचार्यस्तुजैमिनेः ॥ ३ ॥ शिष्यःकौशल्यअध्यात्मंयाज्ञवल्क्योऽध्यगाद्यतः॥ योगंमहोदयमृषिर्हृदयग्रंथिभेदकम् ॥ ४ ॥ पुष्योहिरण्यनाभस्यध्रुवसंधिस्ततोऽभवत्॥ सुदर्शनोग्निवर्णश्चशीघ्रस्तस्यमरुःसुतः ॥ ५ ॥ योऽसावास्तेयोगसिद्धःकलापग्राममाश्रितः॥ कलेरंतेसूर्यवंशंनष्टंभावयितापुनः॥ ६ ॥ तस्मात्प्रसुश्रुतस्तस्यसंधिस्तस्याप्यमर्षणः॥ महस्वांस्तत्सुतस्तस्माद्विश्वसाह्वोऽन्वजायत ॥ ततःप्रसेनजित्तस्मात्तक्षकोभवितापुनः ॥ ७ ॥ ततोबृहद्बलोयस्तुपित्रातेसमरेहतः॥ एतेहीक्ष्वाकुभूपालाअतीताःशृण्वनागतान् ॥ ८ ॥ बृहद्बलस्यभवितापुत्रोनामबृहद्रणः॥ उरुक्रियस्ततस्तस्यवत्सवृद्धोभविष्यति॥ ९ ॥

शिष्योयोगाचार्यः ॥ २ ॥ तदाह यतःसकाशात् कौशल्योयाज्ञवल्क्यऋषिरध्यात्मंयोगमध्यगात् महांतउदयाःसिद्धयोयस्मिन्तंहृदयग्रंथेर्भेदकंच ॥ ४ ॥ ५ ॥ मरुंविशिनष्टि योऽसाविति पुनर्भावयिताभावयिष्यति ॥ ६ ॥ ७ ॥ पित्राअभिमन्युना ॥ ८ ॥ ९ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १० ॥ ११ ॥ तत्तस्मादमित्रजित् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ निष्ठावंशस्यस्थितिस्तस्याअंतः तदेवाह इक्ष्वाकूणामिति ॥ १५ ॥ ॥ इति श्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ इक्ष्वाकोरेवपुत्रस्यनिमेर्वंशस्त्रयोदशे ॥ वर्ण्यते जज्ञिरेयत्रब्रह्मज्ञाजनकादयः ॥ १ ॥ निमेरौरसःपुत्रोनाभूदितिदर्शयन्कथामाह निमिरित्येकादशभिः सत्रमारभ्यवसिष्ठमृत्विजमवृतवत्रे ॥१॥

प्रतिव्योमस्ततोभानुर्दिवाकोवाहिनीपतिः॥ सहदेवस्ततोवीरोबृहदश्वोऽथभानुमान्॥ १० ॥ प्रतीकाश्वोभानुमतःसुप्रतीकोऽथतत्सुतः ॥ भवितामरुदेवोऽथसुनक्षत्रोऽथपुष्करः ॥ ११ ॥ तस्यांतरिक्षस्तत्पुत्रःसुतपास्तदमित्रजित् ॥ बृहद्राजस्तुतस्यापिबर्हिस्तस्मात्कृतंजयः ॥ १२ ॥ रणंजयस्तस्यसुतःसंजयोभवितातताः ॥ तस्माच्छाक्योथशुद्धोदोलांगलस्तत्सुतस्मृतः ॥ १३ ॥ ततःप्रसेनजित्तस्मात्क्षुद्रकोभवितातताः॥ रणकोभवितातस्मात्सुरथस्तनयस्ततः ॥ १४ ॥ सुमित्रोनामनिष्ठांतएतेबार्हद्बलान्वयाः॥ इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभविष्यति॥ यतस्तंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेश्रीरामचरितवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥९॥ ॥ श्रीशुकउवाच निमिरिक्ष्वाकुतनयोवसिष्ठमवृतर्त्विजम् ॥ आरभ्यसत्रंसोऽप्याहशक्रेणप्राग्वृतोऽस्मिभोः ॥ १ ॥ तंनिर्वर्त्यागमिष्यामितावन्मां प्रतिपालय॥ तूष्णीमासीद्बृहपतिःसोपींद्रस्याकरोन्मखम् ॥ २ ॥ निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमारभतात्मवान् ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नागमद्यावतागुरुः ॥ ३ ॥ शिष्यव्यतिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यगुरुरागतः॥ अशपत्पतताद्देहोनिमेःपंडितमानिनः॥४॥ निमिःप्रतिददौशापंगुरवेऽधर्मवर्तिने॥तवापिपतताद्देहोलोभाद्धर्ममजानतः॥५॥ इत्युत्ससर्जस्वंदेहंनिमिरध्यात्मकोविदः॥ मित्रावरुणयोर्जज्ञेउर्वश्यांप्रपितामहः ॥ ६ ॥

तंशक्रस्यमखंनिर्वर्त्य प्रतिपालयप्रतीक्षस्वेति गृहपतिर्निमिः ॥ २ ॥ इदंजीवितंचलमस्थिरंविद्वान् ॥ ३ ॥ इंद्रस्यमखंनिर्वर्त्यागतोगुरुःशिष्यस्यव्यतिक्रममन्यायंवीक्ष्यनिमेर्देहःपतत्वित्यशपत् ॥ ४ ॥ ५ ॥ उर्वशीदर्शनात्स्कन्नंरेतस्ताभ्यांकुंभेनिषिक्तंतस्मात्पितामहोवसिष्ठोजज्ञे त दाह मित्रावरुणयोरिति तथाचश्रुतिः कुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमिति ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ७ ॥ यदिप्रसन्नाःप्रभवःसमर्थाश्चेत्तर्हिजीवत्वित्यूचुः ॥ ८ ॥ यस्यदेहस्ययोगंनवांछंतिअपितुमोक्षायैवभजंति ॥ ९ ॥ १० ॥ निर्मिर्विदेह एवसन्नुष्यतांवसतु कामंयथेच्छं एवंसतियुष्माभिःप्रार्थितंजीवितमस्यभविष्यति नचदेहबंधइतिभावः सचअध्यात्मसंस्थितोलोचनयोःस्थि

गंधवस्तुषुतद्देहंनिधायमुनिसत्तमाः ॥ समाप्तेसत्रयागेथदेवानूचुःसमागतान् ॥ ७ ॥ राज्ञोजीवतुदेहोयंप्रसन्नाःप्रभवोयदि ॥ तथेत्युक्तेनिमिःप्राहमाभून्मेदेहबंधनम् ॥ ८ ॥ यस्ययोगंनवांछंतिवियोगभयकातराः ॥ भजंतिचरणांभोजंमुनयोहरिमेधसः ॥ ९ ॥ देहंनावरुरुत्सेहंदुःखशोकभयावहम् ॥ सर्वत्रास्ययतोमृत्युर्मत्स्यानामुदकेयथा ॥ १० ॥ देवाऊचुः विदेहउष्यतांकामंलोचनेषुशरीरिणाम् ॥ उन्मेषणनिमेषाभ्यांलक्षितोध्यात्मसंस्थितः ॥ ११ ॥ अराजकभयंनृणांमन्यमानामहर्षयः ॥ देहंममंथुःस्मनिमेःकुमारःसमजायत ॥ १२ ॥ जन्मनाजनकःसोभूद्वैदेहस्तुविदेहजः ॥ मिथिलोमथनाज्जातोमिथिलायेननिर्मिता ॥ १३ ॥ तस्मादुदावसुस्तस्यपुत्रोभून्नंदिवर्धनः ॥ ततःसुकेतुस्तस्यापिदेवरातोमहीपते ॥ १४ ॥ तस्माद्बृहद्रथस्तस्यमहावीर्यःसुधृत्पिता ॥ सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वैहर्यश्वोथमरुस्ततः ॥ १५ ॥ मरोःप्रदीपकस्तस्माज्जातःकृतिरथोयतः ॥ देवमीढस्तस्यसुतोविश्रुतोऽथमहाधृतिः ॥ १६ ॥ कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाथतत्सुतः ॥ स्वर्णरोमासुतस्तस्यह्रस्वरोमाव्यजायत ॥ १७ ॥ ततःसीरध्वजोजज्ञेयज्ञार्थंकर्षतोमहीम् ॥ सीतासीराग्रतोजातातस्मात्सीरध्वजःस्मृतः ॥ १८ ॥ कुशध्वजस्तस्यपुत्रस्ततोधर्मध्वजोनृपः ॥ धर्मध्वजस्यद्वौपुत्रौकृतध्वजमितध्वजौ ॥ १९ ॥ कृतध्वजात्केशिध्वजःखांडिक्यस्तुमितध्वजात् ॥ कृतध्वजसुतोराजन्नात्मविद्याविशारदः ॥ २० ॥

तःसन्नुन्मेषणनिमेषाभ्यांतत्यवर्तकत्वेनलक्षितोवर्ततइतिशेषः ॥ ११ ॥ तदेवंमृतादपिनिमेर्देहाद्वंशप्रवृत्तिंदर्शयति अराजकभयमिति ॥ १२ ॥ तस्यान्वर्थानित्रीणिनामान्याह जन्मनाअसाधारणेनजनएवजनकः यद्वा स्वदेहद्वाराजनकत्वात्सनिमिर्जनकोऽभूदित्यर्थः मिथिलायेननिर्मिताइत्यनेनव्युत्पत्त्यंतरमर्थादुक्तम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ सुधृत्सुधृतिस्तस्यपिता ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तस्यकेशिध्वजस्यभानुमान् ॥ २१ ॥ २२ ॥ तस्मात्सुपार्श्वकः ॥ २३ ॥ अग्निसंभवः अग्नेरंशात्संभूतः ॥ २४ ॥ यद्यस्मात्सुभाषणः ॥२५॥
॥ २६ ॥ योगेश्वरायाज्ञवल्क्यादयस्तेषांप्रसादेन ॥ २७ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
चतुर्दशादिभिःसोमवंशमाहसमाप्तितः ॥ यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः ॥ १ ॥ चतुर्दशेगुरोःपत्न्यांतारायांसोमजाद्बुधात् ॥ जा

खांडिक्यःकर्मतत्त्वज्ञोभीतःकेशिध्वजस्ततः॥भानुमांस्तस्यपुत्रोऽभूच्छतद्युम्नस्तुतत्सुतः ॥ २१ ॥ शुचिस्तत्तन
यस्तस्मात्सनद्वाजस्ततोऽभवत्॥ ऊर्ध्वकेतुःसनद्वाजाद्जोऽथपुरुजित्सुतः ॥ २२ ॥ अरिष्टनेमिस्तस्यापिश्रु
तायुस्तत्सुपार्श्वकः॥ ततश्चित्ररथोयस्यक्षेमधिर्मिथिलाधिपः॥ २३ ॥ तस्मात्समरथस्तस्यसुतःसत्यरथस्त
तः॥ आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुर्योग्निसंभवः॥ २४ ॥ वस्वनंतोऽथतत्पुत्रोयुयुधायत्सुभाषणः॥ श्रुतस्ततोज
यस्तस्माद्विजयोऽस्मादृतःसुतः॥ २५ ॥ शुनकस्तत्सुतोजज्ञेवीतहव्योधृतिस्ततः॥ बहुलाश्वोधृतेस्तस्यकृतिर
स्यमहावशी॥२६॥एतेवैमिथिलाराजन्नात्मविद्याविशारदाः॥ योगेश्वरप्रसादेनद्वंद्वैर्मुक्तागृहेष्वपि॥ २७॥
इ०भा०म०न०निमिवंशानुवर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच अथातःश्रू
यतांराजन्वंशःसोमस्यपावनः॥ यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः ॥ १ ॥ सहस्रशिरसःपुंसोनाभि
ह्रदसरोरुहात्॥ जातस्यासीत्सुतोधातुरत्रिःपित्रसमोगुणैः ॥ २॥ तस्यदृग्भ्योऽभवत्पुत्रःसोमोऽमृतमयःकि
ल॥ विप्रौषध्युडुगणानांब्रह्मणाकल्पितःपतिः॥ ३ ॥ सोऽयजद्राजसूयेनविचित्यभुवनत्रयम् ॥ पत्नींबृहस्प
तेर्दर्पात्तारांनामाहरद्बलात्॥ ४ ॥ यदासदेवगुरुणायाचितोऽभीक्ष्णशोमदात्॥ नात्यजत्तत्कृतेजज्ञेसुरदान
वविग्रहः॥ ५ ॥ शुक्रोबृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपम्॥ हरोगुरुसुतंस्नेहात्सर्वभूतगणावृतः॥ ६ ॥

तश्चैलःषडुर्वश्यामायुर्मुख्यानजीजनत् ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ दृग्भ्यःआनंदाश्रुभ्यः अतएवामृतमयः किलेत्याश्चर्ये पाठांतरेदृशःनेत्रात् वक्ष्यमाण
दर्पकारणमाह विप्रेति ॥३॥ सोमस्यपुत्रोबुधइतिद्वारेणाह पत्नीमितिसार्द्धैर्नवभिः ॥४॥ तत्कृतेतन्निमित्तम् ॥५॥ सुराणांदानवानांचविग्रहेकार
णमाह शुक्रइति असुरैःसहितः उडुपमग्रहीदित्यर्थः संधिरार्षः गुरोःसुतंबृहस्पतिमग्रहीत् अंगिरसःसकाशात्मामविद्योहरइतिप्रसिद्धिः ॥ ६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ ७ ॥ निवेदितोविज्ञापितः विश्वकृत्ब्रह्मा अवैत्अबुद्धयत ॥ ८ ॥ बृहस्पतिराह त्यजत्यजेति परैराहितंगर्भं गर्भेत्यक्तेभस्मीकरिष्यतीतिबि
भ्यतींप्रत्याह नाहमिति सांतानिकःसंतानार्थी सांतानिकेइतिपाठेसत्पुत्रेइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रहःएकांते ॥ १३ ॥ पुरूरवस

सर्वदेवगणोपेतोमहेंद्रोगुरुमन्वयात्॥ सुरासुरविनाशोभूत्समरस्तारकामयः ॥ ७॥ निवेदितोऽथांगिरसा
सोमंनिर्भर्त्स्यविश्वकृत्॥ तारांस्वभर्त्रेप्रायच्छदंतर्वत्नीमवैत्पतिः ॥ ८ ॥ त्यजत्यजाशुदुष्प्रज्ञेमत्क्षेत्राद्धितं
परैः ॥ नाहंत्वांभस्मसात्कुर्यांस्त्रियंसांतानिकःसति ॥ ९ ॥ तत्याजव्रीडितातारांकुमारंकनकप्रभम्॥ स्पृहा
मांगिरसश्चक्रेकुमारेसोमएवच॥ १० ॥ ममायंनतवेत्युच्चैस्तस्मिन्विवदमानयोः॥ पप्रच्छुर्ऋषयोदेवानैवो
चेव्रीडितातुसा॥ ११ ॥ कुमारोमातरंप्राहकुपितोऽलीकलज्जया॥ किंनावोचस्यसद्वृत्तेआत्मावद्यंवदाशुमे
॥ १२ ॥ ब्रह्मातांरहआहूयसमप्राक्षीच्चसांत्वयन्॥ सोमस्येत्याहशनकैःसोमस्तंतावदग्रहीत् ॥ १३ ॥ तस्या
त्मयोनिरकृतबुधइत्यभिधांनृप॥ बुद्ध्यागंभीरयायेनपुत्रेणापोडुराण्मुदम्॥ १४॥ ततःपुरूरवाजज्ञेइलायां
यउदाहृतः॥ तस्यरूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान्॥ १५ ॥ श्रुत्वोर्वशींद्रभवनेगीयमानान्सुरर्षिणा॥
तदंतिकमुपेयायदेवीस्मरशरार्दिता॥ १६॥ मित्रावरुणयोःशापादापन्नानरलोकताम्॥ निशम्यपुरुषश्रे
ष्ठंकंदर्पमिवरूपिणम्॥ १७॥ धृतिंविष्टभ्यललनाउपतस्थेतदंतिके ॥ सतांविलोक्यनृपतिर्हर्षेणोत्फुल्ललोच
नः॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचादेवींदृष्टतनूरुहः ॥ १८॥ राजोवाच स्वागतंतेवरारोहेआस्यतांकरवामकि
म्॥ संरमस्वमयासाकंरतिर्नौशाश्वतीःसमाः॥ १९॥ उर्वश्युवाच कस्यास्त्वयिनसज्जेतमनोदृष्टिश्चसुंद
र॥यदंगांतरमासाद्यच्यवतेहरिरंसया॥ २०॥

उर्वश्यामायुःप्रमुखाःषट्पुत्राजाताइतिवक्तुंकथामाह तस्येत्यादिनायावत्समाप्ति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ननुदेवीकुतोमनुष्यस्यांतिकमुपा
गच्छेत्तत्राह मित्रावरुणयोःशापान्नरलोकतांमनुष्यभावमापन्नासती ॥ १७ ॥ १८ ॥ नौआवयोरस्त्विति ॥ १९ ॥ यस्यतवांगांतरंचक्षुः
आसाद्यरिरंसयारंतुमिच्छयाहस्फुटंनच्यवतेनापयाति यद्यस्मादितिवा ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

शापावसानेभाषाभंगमिषेणजिगमिषोस्तस्याभाषाबंधमाह एताविति द्वाभ्याम् उरणकौमेषौनिक्षेपरूपौरक्षस्व श्लाघ्यःसएवस्त्रीणांवरःस्मृतःअतोविजातीयत्वंनदोषइतिभावः ॥ २१ ॥ हेवीरघृतंमेभक्ष्यंस्यात् अमृतंवाआज्यमितिश्रुतेः देवानांचामृताशित्वात् मैथुनादन्यत्रविवाससंत्वांनेक्षिष्येइतिप्रतिपेदेअंगीकृतवान् ॥ २२ ॥ तदेवाह अहोइति ॥ २३ ॥ २४ ॥ पद्मकिंजल्कस्यगंधइवगंधोयस्यास्तस्यामुखामोदेन

एतावुरणकौराजन्न्यासौरक्षस्वमानद ॥ संरंस्येभवतासाकंश्लाघ्यःस्त्रीणांवरःस्मृतः ॥ २१ ॥ घृतंमेवीरभक्ष्यंस्यान्नेक्षेत्वाऽन्यत्रमैथुनात् ॥ विवाससंतत्तथेतिप्रतिपेदेमहामनाः ॥ २२ ॥ अहोरूपमहोभावोनरलोकविमोहनम् ॥ कोनसेवेतमनुजोदेवींत्वांस्वयमागताम् ॥ २३ ॥ तयासपुरुषश्रेष्ठोरमयंत्यायथाऽर्हतः ॥ रेमेसुरविहारेषुकामंचैत्ररथादिषु ॥ २४ ॥ रममाणस्तयादेव्यापद्मकिंजल्कगंधया ॥ तन्मुखामोदमुषितोमुमुदेऽहर्गणान्बहून् ॥ २५ ॥ अपश्यन्नुर्वशींमिंद्रोगंधर्वान्समनोदयत् ॥ उर्वशीरहितंमत्वमास्थानंनातिशोभते ॥ २६ ॥ तउपेत्यमहारात्रेतमसिप्रत्युपस्थिते ॥ उर्वश्याउरणौजह्रुर्न्यस्तौराजनिजायया ॥ २७ ॥ निशम्याक्रंदितंदेवीपुत्रयोर्नीयमानयोः ॥ हतास्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना ॥ २८ ॥ यद्विश्रंभादहंनष्टाल्लतापत्याचदस्युभिः ॥ यःशेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापुमान् ॥ २९ ॥ इतिवाक्सायकैर्विद्धःप्रतोत्रैरिवकुंजरः ॥ निशिनिस्त्रिंशमादायविवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा ॥ ३० ॥ तेविस्फूर्ज्योरणौतत्रव्यद्योतंतस्मविद्युतः ॥ आदायमेषावायांतंनग्नमैक्षतसापतिम् ॥ ३१ ॥ ऐलोऽपिशयनेजायामपश्यन्विमनाइव ॥ तच्चित्तोविह्वलःशोचन्बभ्रामोन्मत्तवन्महीम् ॥ ३२ ॥ सतांवीक्ष्यकुरुक्षेत्रेसरस्वत्यांचतत्सखीः ॥ पंचप्रहृष्टवदनाःप्राहसूक्तंपुरूरवाः ॥ ३३ ॥

मुषितःप्रलोभितःसन् ॥ २५ ॥ २६ ॥ महारात्रेमध्यरात्रे महानिशाद्वेघटिकेरात्रौमध्यमयामयोरितिस्मृतेः ॥ २७ ॥ जिगमिषोस्तस्याःपरुषोक्तिमाह हताऽस्मीतिसार्धेन नपुंसानपुंसकेन ॥ २८ ॥ यथानारीतथासंत्रस्तःशेते ॥ २९ ॥ ३० ॥ विद्युतःविशिष्टद्युतिमंतोव्यद्योतंतदीप्तिमकुर्वत यद्वातदैवतडितःप्रकाशंतइत्यर्थः नग्नमैक्षत अतोभाषाभंगान्निर्जगामेतिज्ञेयम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तस्याःसखीश्चपंचवीक्ष्य सूक्तंवचनंशोभनंहयेजायेइत्यादि ॥ ३३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवार्थतआह अहोइतिद्वाभ्याम् अनिर्दृत्यमत्कृतांनिर्दृतिमप्राप्य पाठांतरेमांनिर्दृतिंगमयित्वामंत्राननुच्चेतिवा वचांसिकृणववाहैगोष्ठीःकरवावहै ॥ ३४ ॥ सुदेहोऽतिकमनीयोऽयंममदेहः ॥ ३५ ॥ पुरूरवोमाम्रथाइत्यादितस्याःसूक्तंतदप्यर्थतआह माम्रथाइतिचतुर्भिः माम्रियस्त्वं पुरुषोऽसि अतोधैर्यमावहेतिभावः इमेवृकाःप्रसिद्धाइंद्रियाणिवात्वाइतित्वांमास्मअद्युर्भक्षयेयुः इंद्रियवशोमाभवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रियेनिमित्तेसाहसंयासाम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ तंसांत्वयति संवत्सरांतइति ॥ ३९ ॥ अपराणीतिवचनादंतर्वत्नीमुपालभ्यज्ञात्वा ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अ

अहोजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि॥ मांत्वमद्याप्यनिर्दृत्यवचांसिकृणवावहै॥ ३४ ॥ सुदेहोयंपतत्यत्रदेविदूरंवृतस्त्वया॥खादंत्येनंवृकागृध्रास्त्वत्प्रसादस्यनास्पदम्॥ ३५॥ उर्वश्युवाच माम्रथाःपुरुषोसित्वंमास्मत्वाऽद्युर्वृकाइमे॥ क्वापिसख्यंनवैस्त्रीणांवृकाणांवृदयंयथा॥ ३६॥ स्त्रियोह्यकरुणाःक्रूरादुर्मर्षाःप्रियसाहसाः॥ घ्नंत्यल्पार्थेऽपिविश्रब्धंपतिंभ्रातरमप्युत ॥ ३७ ॥ विधायालीकविश्रंभमज्ञेषुत्यक्तसौहृदाः॥ नवंनवमभीप्संत्यःपुंश्चल्यःस्वैरवृत्तयः॥ ३८॥ संवत्सरांतेहिभवानेकरात्रंमयेश्वर ॥ वत्स्यत्यपत्यानिचतेभविष्यंत्यपराणिभोः ॥ ३९ ॥ अंतर्वत्नीमुपालभ्यदेवींसप्रययौपुरम्॥ पुनस्तत्रगतोब्दांतेउर्वशींवीरमातरम्॥४०॥ उपलभ्यमुदायुक्तःसमुवासतयानिशम्॥ अथैनमुर्वशीप्राहकृपणंविरहातुरम् ॥ ४१ ॥ गंधर्वानुपधावेमांस्तुभ्यंदास्यंतिमामिति ॥ तस्यसंस्तुवतस्तुष्टाअग्निस्थालींददुर्नृप ॥ उर्वशींमन्यमानस्तांसोबुद्ध्यतचरन्वने ॥ ४२ ॥ स्थालींन्यस्यवनेगत्वागृहानाध्यायतोनिशि ॥ त्रेतायांसंप्रवृत्तायांमनसित्रय्यवर्तत॥ ४३॥ स्थालीस्थानंगतोऽश्वत्थंशमीगर्भंविलक्ष्यसः॥ तेनद्वेअरणीकृत्वाउर्वशीलोककाम्यया॥ ४४ ॥

नेनाग्निनाकर्मकृत्वातद्वशादुर्वशींप्राप्स्यतीत्यभिप्रायेणाग्निस्थालींददुः सतुतांस्थालीमेवोर्वशीमन्यमानस्तयासहितोवनेविचरन्नेयमुर्वशीकिंत्वग्निस्थालीत्यबुद्ध्यत ॥ ४२ ॥ ततश्चतांस्थालींवनेस्थापयित्वागृहानूगत्वानिशिनित्यंतामेवाध्यायतस्तस्यमनसित्रेतायांत्रयीअवर्ततकर्मबोधकंवेदत्रयंप्रादुरभूत् ॥ ४३ ॥ ततःस्थालीस्थानंगतःसनूशम्यागर्भेजातमश्वत्थंविलक्ष्यअस्मिन्नसावग्निरस्तीतिविशेषेणलक्षयित्वातेनाश्वत्थेनद्वेअरणीकृत्वाऽग्निममंथेतिशेषः शमीगर्भादग्निममंथेतिश्रुतिः ॥ ४४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

मथनप्रकारमाह अधरारणिमुर्वशींध्यायन्नुत्तरारणिमात्मानंध्यायन्नुभयोर्मध्येयत्काष्ठंतत्प्रजननंपुत्रंध्यायन् तथाचमंत्रः उर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवाइति ॥ ४५ ॥ तस्यतेनकृतान्निर्मंथनाद्विभावसुरग्निर्जातः कथंभूतः जातवेदोधनंभोग्यंयस्मात् सचत्रय्याविद्ययाविहितेनाधानसंस्कारेणत्रिवृत्आहवनीयादिरूपःसन्राज्ञापुरूरवसापुत्रत्वेकल्पितःपुण्यलोकप्रापकत्वात् ॥ ४६ ॥ तदाह तेनेति ॥ ४७ ॥ नन्वनादिर्वैदत्रयबोधितोब्राह्मणादीनामिद्राद्यनेकदेवयजनेनस्वर्गप्राप्तिहेतुःकर्ममार्गःकथंसादिरिववर्ण्यतेतत्राह एकएवेतिद्वाभ्यां पुराकृतयुगेसर्ववाङ्मयःसर्वासां

उर्वशींमंत्रतोध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् ॥ आत्मानमुभयोर्मध्येयत्तत्प्रजननंप्रभुः॥४५॥तस्यनिर्मंथनाज्जातोजातवेदाविभावसुः॥ त्रय्यासविद्ययाराज्ञापुत्रत्वेकल्पितस्त्रिवृत् ॥ ४६ ॥तेनायजतयज्ञेशंभगवंतमधोऽक्षजम् ॥ उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयंहरिम् ॥४७॥ एकएवपुरावेदःप्रणवःसर्ववाङ्मयः ॥ देवोनारायणोनान्यएकोऽग्निर्वर्णएवच ॥४८॥ पुरूरवसएवासीत्त्रयीत्रेतासुखेनृप ॥ अग्निनाप्रजयाराजालोकंगांधर्वमेयिवान् ॥ ४९ ॥ ॥ इ० भा० म० न० ऐलोपाख्यानेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥श्रीशुकउवाच ऐलस्यचोर्वशीगर्भात्षडासन्नात्मजानृप ॥ आयुःश्रुतायुःसत्यायूरयोऽथविजयोजयः ॥ १ ॥ श्रुतायोर्वसुमान्पुत्रःसत्यायोश्चश्रुतंजयः ॥ रयस्यसुतएकश्चजयस्यतनयोऽमितः ॥ २ ॥ भीमस्तुविजयस्याथकांचनोहोत्रकस्ततः ॥ तस्यजह्नुःसुतोगंगांगंडूषीकृत्ययोऽपिबत् ॥ जह्नोस्तुपूरुस्तत्पुत्रोबलाकश्चात्मजोऽजकः ॥ ३ ॥ ततःकुशःकुशस्यापिकुशांबुर्मूर्तयोवसुः ॥ कुशनाभश्चचत्वारोगाधिरासीत्कुशांबुजः ॥ ४ ॥

वाचांबीजभूतः प्रणवएकएववेदः देवश्चनारायणएकएव अग्निश्चैकएवलौकिकः वर्णश्चैकएवहंसोनाम ॥ ४८ ॥ वेदत्रयीतुपुरूरवसःसकाशादासीत् एयिवान्प्राप अयंभावः कृतयुगेसत्त्वप्रधानाःप्रायशःसर्वेऽपिध्याननिष्ठाः रजःप्रधानेतुत्रेतायुगेवेदादिविभागेनकर्ममार्गःप्रकटोबभूवेत्यर्थः ॥४९ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःपंचदशेगाधिरैलपुत्रान्वयेजनि ॥ यद्दौहित्रसुतोरामःकार्तवीर्यमहन्नृपा ॥ १ ॥ १ ॥ सुयहत्वायाल्पादिक्रमेणश्रुतायुःप्रभृतिषण्णांवंशानाह श्रुतायोरित्यादिना एकसंज्ञःअमितस्तत्संज्ञः ॥ २ ॥ जह्नोः पूरुस्तस्यबलाकस्तस्याजकः ॥ ३ ॥ गाधेःपुत्रोविश्वामित्रोब्रह्मर्षिरभूदित्युत्तराध्यायांतेवक्ष्यतिगाधेरभून्महातेजाइत्यादिना ॥ ४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्रतावत्तदुपोद्घातत्वेनभृगुवंशसंभवस्यऋचीकस्यचरित्रंप्रसक्तानुप्रसक्तेनचपरशुरामावतारचरितमाह तस्यसत्यवतीमित्यादिना विसदृश मननुरूपंभार्गवमृचीकम् ॥ ५ ॥ दक्षिणवामयोरेकतःश्यामःकर्णोयेषां सर्वस्मिन्नंगेचंद्रस्येववर्चोयेषांनचेदमपिपर्याप्तमस्मत्कन्यायाःयतःकु शिकाःकौशिकावयम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ उभयैःपत्न्यैब्राह्मैर्मंत्रैःश्वश्वेतुक्षात्रैरित्यर्थः ॥ ८ ॥ यावत्स्नात्वामुनिर्नागतस्तावद्भार्यायांभर्तृस्नेहात्पु

तस्यसत्यवतींकन्यामृचीकोऽयाचतद्विजः॥ वरंविसदृशंमत्वागाधिर्भार्गवमब्रवीत्॥ ५॥ एकतःशामकर्णा नांहयानांचंद्रवर्चसाम् ॥ सहस्रंदीयतांशुल्कंकन्यायाःकुशिकावयम् ॥ ६ ॥ इत्युक्तस्तन्मतंज्ञात्वागतःसव रुणांतिकम् ॥ आनीयदत्वातानश्वानुपयेमेवराननाम् ॥ ७ ॥ सऋषिःप्रार्थितःपत्न्याश्वश्वाचापत्यकाम्य या॥ श्रपयित्वोभयैर्मंत्रैश्चरुंस्नातुंगतोमुनिः ॥ ८ ॥ तावत्सत्यवतीमात्रास्वचरुंयाचितासती॥ श्रेष्ठंमत्वात यायच्छन्मात्रेमातुरदत्स्वयम्॥ ९ ॥ तद्विज्ञायमुनिःप्राहपत्नींकृत्यमकारषीः ॥ घोरोदंडधरःपुत्रोभ्रातातेब्रह्म वित्तमः॥ १० ॥ प्रसादितःसत्यवत्यामैवंभूदितिभार्गवः॥ अथतर्हिभवेत्पौत्रोजमदग्निस्ततोऽभवत्॥ ११॥ साचाभूत्सुमहापुण्याकौशिकीलोकपावनी॥ रेणोःसुतांरेणुकांवैजमदग्निरुवाहयाम् ॥ १२ ॥ तस्यांवैभा र्गवऋषेःसुतावसुमदादयः॥ यवीयान्जज्ञएतेषांरामइत्यभिविश्रुतः॥ १३॥ यमाहुर्वासुदेवांशंहैहयानां कुलांतकम्॥ त्रिःससप्तकृत्वोयइमांचक्रेनिःक्षत्रियांमहीम्॥ १४॥ दुष्टंक्षत्रंभुवोभारमब्रह्मण्यमनीनशत्॥ र जस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपिकृतेंऽहसि॥ १५॥ राजोवाच किंतदंहोभगवतोराजन्यैरजितात्मभिः॥ कृतं येनकुलंनष्टंक्षत्रियाणामभीक्ष्णशः॥ १६॥

व्याःसत्यवत्याश्चरुंश्रेष्ठंमत्वातयामात्रासत्यवतीयाचितासतीब्राह्मंमंत्राभिमंत्रितंस्वचरुंमात्रेअयच्छत्प्रादात् मातुश्चरुंक्षात्रमंत्राभिमंत्रितंस्व यमदत्आदत् ॥ ९ ॥ कष्टंजुगुप्सितं तदेवाह तेपुत्रोघोरोभविष्यतिभ्रातातुब्रह्मवित्तमोभविष्यतीति ॥ १० ॥ एवंमाभूदितिप्रसादितोभार्गव आह अथतर्हिपौत्रोघोरोभविष्यति जमदग्निःपुत्रोऽभवदित्यर्थः ॥ ११ ॥ साचसत्यवतीकौशिकीनद्यभूत् ॥ १२ ॥ भार्गवऋषेर्जमदग्नेःसु ताः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अनीनशन्नाशयामास तदेवाह रजस्तमोवृतमिति पाठांतरेसुगमम् ॥ १५ ॥ १६ ॥

कार्तवीर्यार्जुनेनकृतमपराधंवक्तुंतस्यदर्पहेतुमैश्वर्यादिकमाह हैहयानामितिषड्भिः परिकर्मभिःपरिचर्याभिर्दत्तंदत्तात्रेयमाराध्य ॥ १७ ॥ अ
व्याहतमिंद्रियादिकंचलेभे ॥ १८ ॥ यत्रयस्मिन्नैश्वर्यैअणिमादयोगुणाः ॥ १९ ॥ रेवांभसिनर्मदायाम् ॥ २० ॥ रावणोदिग्विजयेमाहि
ष्मत्याःसमीपेदेवपूजांकुर्वन्प्रवाहस्यावरोधात्प्रतिस्रोतसःसत्याःसरितोजलैर्विप्लावितंस्वशिबिरमालक्ष्यतस्यतद्वीर्यंनसेहे ॥ २१ ॥ ततश्चकृत
किल्बिषःक्रीडंतमभिभवितुंप्रवृत्तःसनृगृहीतः माहिष्मत्यांस्वपुर्यांकपिरिवसन्निरुद्धश्चपुनश्चावज्ञयायेनमुक्तः ॥ २२ ॥ इदानींतत्कृतमप

श्रीशुकउवाच हैहयानामधिपतिरर्जुनःक्षत्रियर्षभः॥ दत्तंनारायणस्यांशमाराध्यपरिकर्मभिः॥ १७॥ बा
ह्वन्दशशतंलेभेदुर्धर्षत्वमरातिषु॥ अव्याहतेंद्रियौजःश्रीस्तेजोवीर्ययशोबलम्॥ १८॥ योगेश्वरत्वमैश्वर्यंगुणा
यत्राणिमादयः॥ चचाराव्याहतगतिर्लोकेषुपवनोयथा ॥ १९ ॥ स्त्रीरत्नैरावृतःक्रीडन्रेवांभसिमदोत्कटः॥
वैजयंतींस्रजंबिभ्रद्गुरोधसरितंभुजैः॥ २० ॥ विप्लावितंस्वशिबिरंप्रतिस्रोतःसरिज्जलैः॥ नामृष्यत्तस्यतद्वीर्यं
वीरमानीदशाननः॥ २१ ॥ गृहीतोलीलयास्त्रीणांसमक्षंकृतकिल्बिषः ॥ माहिष्मत्यांसन्निरुद्धोमुक्तोयेनक
पिर्यथा॥ २२॥ सएकदातुमृगयांविचरन्विपिनेवने ॥ यदृच्छयाश्रमपदंजमदग्नेरुपाविशत्॥ २३॥ तस्मै
सनरदेवायमुनिरर्हणमाहरत्॥ ससैन्यामात्यवाहायहविष्मत्यातपोधनः॥ २४ ॥ सवीरस्तत्रतद्दृष्ट्वाआत्मै
श्वर्यातिशायनम्॥ तन्नाद्रियताग्निहोत्र्यांसाभिलाषःसहैहयः॥ २५॥ हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरान्हर्तुमचोदयत्॥
तेचमाहिष्मतींनिन्युःसवत्सांक्रंदतींबलात्॥ २६ ॥ अथराजनिनिर्यातेरामआश्रमआगतः॥ श्रुत्वातत्तस्य
दौरात्म्यंचुक्रोधाहिरिवाहतः॥ २७॥ घोरमादायपरशुंसतूणंचर्मकार्मुकम् ॥ अन्वधावतदुर्धर्षोमृगेंद्रइववू
थपम्॥ २८ ॥

राधंदर्शयन्नाह सएकदेत्यादिना ॥ २३ ॥ अर्हणमातिथ्यादि. हविष्मत्याकामधेन्वा ॥ २४ ॥ तदर्हणंनाद्रियततस्मिन्नातुष्यत् यतोऽग्निहो
त्र्यांहोमधेनौसाभिलाषः सहैहयःहैहयैःसहवर्तमानः ॥ २५ ॥ दर्पाद्धेतोःऋषेर्हविर्द्धानीमग्निहोत्रधेनुंहर्तुनरानचोदयत्प्रेरितवान् ॥ २६ ॥
तद्धौरात्म्यंहविष्मत्याहरणम् क्रोधयुक्तःअहिरिवचुक्रोध ॥ २७ ॥ सतूणंकार्मुकंचर्मआदाय ॥ २८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ऐणेयंचर्मकृष्णाजिनमंबरंयस्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ प्रहरन्परश्वधोयस्य मनश्चअनिलश्चतयोरिवौजोवीर्ययस्य परेषांचक्रंसैन्यंसूदयतीतित थाछिन्नाभुजाऊरवःकंधराश्चयेषाम् हताःसूताःवाहनानिचयेषांतेवीरानिपेतुः ॥ ३१ ॥ विष्टक्णाःचर्मादयोयस्य ॥ ३२ ॥ पंचशतेषुधनुः

तमापतंतंभृगुवर्यमोजसाधनुर्धरंबाणपरश्वधायुधम्॥ ऐणेयचर्मांबरमर्कधामभिर्युतंजटाभिर्ददृशेपुरींविशन् ॥ २९ ॥ अचोदयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्गदासिबाणर्ष्टिशतघ्निशक्तिभिः ॥ अक्षौहिणीसप्तदशातिभीषणास्तारामएकोभगवानसूदयत् ॥३०॥ यतोयतोऽसौप्रहरत्परश्वधोमनोऽनिलौजाःपरचक्रसूदनः॥ ततस्ततश्छिन्नभुजोरुकंधरानिपेतुरुर्व्यांहतसूतवाहनाः॥३१॥दृष्ट्वास्वसैन्यंरुधिरौघकर्दमेरणाजिरेरामकुठारसायकैः॥ विष्टक्णचर्मध्वजचापविग्रहंनिपातितंहैहयआपतद्रुषा ॥ ३२ ॥ अथार्जुनःपंचशतेषुबाद्भिर्धनुःषु बाणान्युगपत्ससंदधे॥ रामायरामोऽस्रभृतःसमग्रणीस्तान्येकधन्वेषुभिरच्छिनत्समम्॥३३॥ पुनःस्वहस्तैरचलान्मृधेऽघ्रिपानुत्क्षिप्यवेगादभिधावतोयुधि ॥ भुजान्कुठारेणकठोरनेमिनाचिच्छेदरामःप्रसभंत्वहेरिव ॥ ३४॥ कृत्तबाहोःशिरस्तस्यगिरेःशृंगमिवाहरत्॥ हतेपितरितत्पुत्राअयुतंदुद्रुवुर्भयात्॥३५॥ अग्निहोत्रीमुपावर्त्यसवत्सांपरवीरहा॥ समुपेत्याश्रमंपित्रेपरिक्लिष्टांसमर्पयत्॥३६॥ स्वकर्मतत्कृतंरामःपित्रेभ्रातृभ्यएववच॥ वर्णयामासतच्छ्रुत्वाजमदग्निरभाषत॥३७॥ रामराममहाबाहोभवान्पापमकारषीत्॥ अवधीन्नरदेवंयत्सर्वदेवमयंव्रथा॥३८॥वयंहिब्राह्मणास्तातक्षमयाऽर्हणतांगताः॥ ययालोकगुरुर्देवःपारमेष्ठ्यमियात्पदम्॥ ३९॥क्षमयारोचतेलक्ष्मीर्ब्राह्मीसौरीयथाप्रभा॥ क्षमिणामाशुभगवांस्तुष्यतेहरिरीश्वरः॥४०॥

षुसोऽर्जुनोरामायसंदधे एकमेवधनुर्यस्यसःपाठांतरेएकएववंधःसंधानंयेषांतैरिषुभिः तानिधनूंषिसमंसहतत्क्षणमेवाच्छिनत् ॥ ३३ ॥ मृधे साधनभूतानचलानंघ्रिपांश्चोत्क्षिप्यअभिधावतस्तस्यभुजानूचिच्छेद अहेःफणाइवेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ समर्पयत्समार्पयत् ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अर्हणतांपूज्यताम् ॥ ३९ ॥ सौरीसूर्यस्यप्रभेव ॥ ४० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तीर्थसंसेवया चकराद्यमनियमैश्च अच्युतेचेतनाचित्तंयस्यसः ॥ ४१ ॥ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ९ ॥
षोडशेऽथार्जुनसुतैर्जमदग्नौहतेमुहुः ॥ रामात्क्षत्रवधःप्रोक्तोविश्वामित्रस्यचान्वयः ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ किंचिदीषत्चित्ररथेगंधर्वराजेस्पृहा
यस्याःसा किंचिन्नसस्मारेतिवा ॥ ३ ॥ कलशंपुरोधायअग्रेनिधाय ॥ ४ ॥ व्यभिचारंमानसंज्ञात्वा ॥ ५ ॥ आज्ञाऽतिलंघिनांधातृणांमा

राज्ञोमूर्धावसिक्तस्यवधोब्रह्मवधाद्गुरुः ॥ तीर्थसंसेवयाचांहोजह्यंगाच्युतचेतनः ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेनवमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥९॥ श्रीशुकउवाच पित्रोपशिक्षितोरामस्तथेति
कुरुनंदन ॥ संवत्सरंतीर्थयात्रांचरित्वाश्रममाव्रजत् ॥ १ ॥ कदाचिद्रेणुकायातागंगायांपद्ममालिनम् ॥ गं
धर्वराजंक्रीडंतमप्सरोभिरपश्यत ॥ २ ॥ विलोकयंतीक्रीडंतमुदकार्थंनदींगता ॥ होमवेलांनसस्मारकिंचि
च्चित्ररथेस्पृहा ॥ ३ ॥ कालात्ययंतंविलोक्यमुनेःशापविशंकिता ॥ आगत्यकलशंतस्थौपुरोधायकृतांजलिः
॥ ४ ॥ व्यभिचारंमुनिर्ज्ञात्वापत्न्याःप्रकुपितोऽब्रवीत् ॥ घ्नतैनांपुत्रकाःपापामित्युक्तास्तेनचक्रिरे ॥ ५ ॥ रामः
संबोधितःपित्राभ्रातॄन्मात्रासहावधीत् ॥ प्रभावज्ञोमुनेःसम्यक्समाधेस्तपसश्चयः ॥ ६ ॥ वरेणच्छंदयामा
सप्रीतःसत्यवतीसुतः ॥ वव्रेहतानांरामोऽपिजीवितंचास्मृतिंवधे ॥ ७ ॥ उत्तस्थुस्तेकुशलिनोनिद्रापायइवांज
सा ॥ पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यंरामश्चक्रेसुहृद्वधम् ॥ ८ ॥ येऽर्जुनस्यसुताराजन्स्मरंतःस्वपितुर्वधम् ॥ रामवीर्य
पराभूतालेभिरेशर्मनक्वचित् ॥ ९ ॥ एकदाश्रमतोरामेसभ्रातरिवनंगते ॥ वैरंसिसाधयिषवोलब्ध्वाच्छिद्राउ
पागमन् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाऽभ्यगारआसीनमावेशितधियंमुनिम् ॥ भगवत्युत्तमश्लोकेजघ्नुस्तेपापनिश्चयाः
॥ ११ ॥ याच्यमानाःकृपणयाराममात्राऽतिदारुणाः ॥ प्रसह्यशिरउत्कृत्यनिन्युस्तेक्षत्रबंधवः ॥ १२ ॥

तुश्चवधेसंचोदितःसन् मुनेर्यःसमाधिस्तपश्चतयोःप्रभावज्ञः यदिनहन्यांतर्हिमामपिशक्तुंसमर्थः यदितुहन्यांतर्हिमयिसंतुष्टःसंस्तानपिजीवयि
तुंसमर्थइतिजानन्नित्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ नन्वतिनिंदितंतत्कथंकृतवांस्तत्राह पितुर्विद्वानिति ॥ ८ ॥ पूर्वोक्तएवाभिप्रायः सर्वक्षत्रियवधेकार
णंवक्तुमाह येऽर्जुनस्यसुताइत्यादिना ॥ ९ ॥ १० ॥ भगवतिआवेशिताधीर्येनतम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ १३ ॥ १४ ॥ दुःखादीनांवेगेनविमोहितः ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मघ्नैर्विहताश्रीर्यस्यास्तां हेराजन्सरामस्तेषांशीर्षभिर्माहिष्मत्यांमध्येमहां
तंगिरिंचक्रे ॥ १७ ॥ तेषांरक्तेनअब्रह्मण्यानांभयावहांघोरांनदींचक्रे तथाऽपिसर्वक्षत्रियवधेकिंकारणंतदाह हेतुंकृत्वेतिसार्धेन अमंगलका

रेणुकादुःखशोकार्तानिघ्नंत्यात्मानमात्मना ॥ रामरामेहितातेतिविचुक्रोशोच्चकैःसती ॥ १३ ॥ तदुपश्रुत्यदू
रस्थोहारामेत्यार्तवत्स्वनम् ॥ त्वरयाश्रममासाद्यददर्शोपितरंहतम् ॥ १४ ॥ तद्दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगवि
मोहितः ॥ हातातसाधोधर्मिष्ठत्यक्ताऽस्मान्स्वर्गतोभवान् ॥ १५ ॥ विलप्यैवंपितुर्देहंनिधायभ्रातृषुस्वयम् ॥
प्रगृह्यपरशुंरामःक्षत्रांतायमनोदधे ॥ १६ ॥ गत्वामाहिष्मतींरामोब्रह्मघ्नविहतश्रियम् ॥ तेषांसशीर्षभीरा
जन्मध्येचक्रेमहागिरिम् ॥ १७ ॥ तद्रक्तेननदींघोरामब्रह्मण्यभयावहाम् ॥ हेतुंकृत्वापितृवधंक्षत्रेऽमंगलका
रिणि ॥ १८ ॥ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवींकृत्वानिःक्षत्रियांप्रभुः ॥ स्यमंतपंचकेचक्रेशोणितोदान्ह्रदान्नव ॥ १९ ॥
पितुःकायेनसंधायशिरआदायबर्हिषि ॥ सर्वदेवमयंदेवमात्मानमयजन्मखैः ॥ २० ॥ ददौप्राचींदिशंहोत्रे
ब्रह्मणेदक्षिणांदिशम् ॥ अध्वर्यवेप्रतीचींवैउद्गात्रेउत्तरांदिशम् ॥ २१ ॥ अन्येभ्योऽवांतरदिशःकश्यपायच
मध्यमाम् ॥ आर्यावर्तमुपद्रष्ट्रेसदस्येभ्यस्ततःपरम् ॥ २२ ॥ ततश्चावभृथस्नानविधूताशेषकिल्बिषः ॥ सर
स्वत्यांब्रह्मनद्यांरेजेव्यभ्रइवांशुमान् ॥ २३ ॥ स्वदेहंजमदग्निस्तुलब्ध्वासंज्ञानलक्षणम् ॥ ऋषीणांमंडलेसो
ऽभूत्सप्तमोरामपूजितः ॥ २४ ॥ जामदग्न्योपिभगवान्रामःकमललोचनः ॥ आगामिन्यंतरेराजन्वर्तयिष्य
तिवैबृहत् ॥ २५ ॥ आस्तेऽद्यापिमहेंद्राद्रौन्यस्तदंडःप्रशांतधीः ॥ उपगीयमानचरितःसिद्धगंधर्वचारणैः ॥ २६ ॥
एवंभृगुषुविश्वात्माभगवान्हरिरीश्वरः ॥ अवतीर्यपरंभारंभुवोऽहन्बहुशोनृपान् ॥ २७ ॥

रिणिअन्यायवर्तिनिसति ॥ १८ ॥ त्रिःसप्तकृत्वोरेणुकयादुःखावेशादुरस्ताडनंकृतंततोरामस्तावत्कृत्वःक्षत्रमुत्सादितवानितिप्रसिद्धिः ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ संज्ञानंस्मृतिस्तदेवलक्षणंचिह्नंयस्यतंस्वदेहंलब्ध्वासऋषीणांमंडलेसप्तमोऋषिरभूत् ॥ २४ ॥ बृहत्ब्रह्मवेदं
वेदप्रवर्तकेषुसप्तर्षिष्वेकतमोभविष्यतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ भुवोभारमहन् भारमेवाह नृपानिति ॥ २७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तदेवंप्रसक्तानुप्रसक्तंसमाप्यप्रस्तुतमाह गाधेरिति महातेजाविश्वामित्रः ॥ २८ ॥ तेसर्वेलिंगसमवायन्यायेनप्राणभृतउपदधातीतिवन्मधुच्छंदसएवोच्यंतेइत्यादि तथाचश्रुतिः तस्यहविश्वामित्रस्यैकशतंपुत्राआसुःपंचाशदेवज्यायांसोमधुच्छंदसःपंचाशत्कनीयांसइत्यादि तत्रचविश्वामित्रपुत्रेषुभार्गवस्याजीगर्तस्यदेवरातस्यज्येष्ठत्वमवगम्यते तथाआश्वलायनबौधायनादिभिःकौशिकानांदेवरातप्रवरत्वमुक्तं प्रवरश्चतस्मिन्नेववंशेअवांतरभेदोनतुवंशांतरं तथाचस्मृतिः एकएवऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वंविनाभृग्वंगिरोगणादिति ॥ २९ ॥ तत्कुतोभृगुवंशभवस्यदेवरातस्यकौशिकप्रवरत्वमित्याशंक्यतदुपपादयन्नाह पुत्रंकृत्वेत्यादियावत्समाप्ति पूर्वमजीगर्तसुतत्वेनमध्यमत्वेनपितृ

गाधेरभून्महातेजाःसमिद्धइवपावकः॥ तपसाक्षात्रमुत्सृज्ययोलेभेब्रह्मवर्चसम्॥२८॥विश्वामित्रस्यचैवासन्पुत्राएकशतंनृप॥ मध्यमस्तुमधुच्छंदामधुच्छंदसएवते॥ २९॥ पुत्रंकृत्वाशुनःशेपंदेवरातंचभार्गवम्॥ आजीगर्तंसुतानाहज्येष्ठएवप्रकल्प्यताम्॥ ३०॥ योवैहरिश्चंद्रमखेविक्रीतःपुरुषःपशुः॥स्तुत्वादेवान्प्रजेशादीन्मुमुचेपाशबंधनात्॥३१॥योरातोदेवयजनेदेवैर्गाधिपुतापसः॥ देवरातइतिख्यातःशुनःशेपःसभार्गवः॥ ३२॥ येमधुच्छंदसोज्येष्ठाःकुशलंमेनिरेनतत्॥ अशपत्तान्मुनिःक्रुद्धोम्लेच्छाभवतदुर्जनाः॥ ३३॥ सहोवाचमधुच्छंदाःसार्धंपंचाशतातताः॥ यन्नोभवान्संजानीतेतस्मिंस्तिष्ठामहेवयम्॥ ३४॥ ज्येष्ठंमंत्रदृशंचक्रुस्त्वामन्वंचोवयंस्महि॥विश्वामित्रःसुतानाहवीरवंतोभविष्यथ॥येमानंमेऽनुगृह्णंतोवीरवंतमकर्तमाम्॥३५

भ्यांममतांविहायविक्रीतत्वात्तस्यकृपयासुतानाह ज्येष्ठएवप्रकल्प्यतामिति ॥ ३० ॥ एतदेवस्पष्टयितुंविशिनष्टि यइतिद्वाभ्यां मुमुचेअमुच्यत ॥ ३१ ॥ भार्गवोऽपिगाधिपुत्रोगाधेर्वंशजेषुदेवरातइतिख्यातः ॥ ३२ ॥ तत्तस्यज्येष्ठत्वंकुशलंनमेनिरे मध्यमस्यानर्थावहत्वंदृष्ट्वानांगीकृतवंतः मुनिर्विश्वामित्रः ॥ ३३ ॥ पंचाशताकनिष्ठैःसाकंसमध्यमोमधुच्छंदाउवाच नोऽस्माकंयज्ज्येष्ठत्वंकनिष्ठत्ववाभवान्पितासंजानीतेमन्यतेतस्मिन्वयंतिष्ठामेति ॥ ३४ ॥ एवमुक्तामंत्रदृशंकस्यनूनंकतमस्यामृतानामित्यादिमंत्राणांद्रष्टारंशुनःशेपंज्येष्ठंचक्रुः तदाह वयंसर्वेत्वामन्वंचःस्महिअनुगंतारः कनिष्ठाःस्मइत्यर्थः ततःप्रसन्नोविश्वामित्रस्तान्सुतानाह वीरवंतःपुत्रवंतोभविष्यथ येयूयंमेमानंपूज्यत्वमनुगृह्णंतः अनुवर्तमानाःसंतोमांवीरवंतंपुत्रवंतमकर्तकृतवंतइत्यर्थः ॥ ३५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

हेकुशिकाएषदेवरातोवोयुष्मदीयःकौशिकएव यतोवीरोमत्पुत्रस्तमेनमन्वितअनुगच्छत अन्येचाष्टकादयस्तस्यसुताआसन् ॥ ३६ ॥ उपसंहरति एवमिति एकेशप्राएकेऽनुगृहीताअन्यस्तुपुत्रत्वेनस्वीकृतइत्येवंकौशिकगोत्रंपृथग्विधंनानाप्रकारंजातंतच्चप्रवरांतरमापन्नंप्राप्तं हियस्मादेवंदेवरातज्येष्ठत्वेनतत्कल्पितम् ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

एषवःकुशिकावीरोदेवरातस्तमन्वित ॥ अन्येचाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ॥ ३६ ॥ एवंकौशिकगोत्रंतुविश्वामित्रैःपृथग्विधम् ॥ प्रवरांतरमापन्नंतद्धिचैवंप्रकल्पितम् ॥ ३७ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच यःपुरूरवसःपुत्रआयुस्तस्याभवन्सुताः ॥ नहुषःक्षत्रवृद्धश्चरजीरंभश्चवीर्यवान् ॥ १ ॥ अनेनाइतिराजेंद्रशृणुक्षत्रवृधोऽन्वयम् ॥ क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः ॥ २ ॥ काश्यःकुशोगृत्समदइतिगृत्समदादभूत् ॥ शुनकःशौनकोयस्यबह्वृचप्रवरोमुनिः ॥ ३ ॥ काश्यस्यकाशिस्तत्पुत्रोराष्ट्रोदीर्घतमःपिता ॥ धन्वंतरिर्दैर्घ्यतमआयुर्वेदप्रवर्तकः ॥ ४ ॥ यज्ञभुग्वासुदेवांशःस्मृतमात्रार्तिनाशनः ॥ तत्पुत्रःकेतुमानस्यजज्ञेभीमरथस्ततः ॥ ५ ॥ दिवोदासोद्युमांस्तस्मात्प्रतर्दनइतिस्मृतः ॥ सएवशत्रुजिद्वत्सक्रतध्वजइतीरितः ॥ तथाकुवलयाश्वेतिप्रोक्तोऽलर्कादयस्ततः ॥ ६ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिवर्षशतानिच ॥ नालर्कादपरोराजन्मेदिनींबुभुजेयुवा ॥ ७ ॥ अलर्कात्संततिस्तस्मात्सुनीथोऽथसुकेतनः ॥ धर्मकेतुःसुतस्तस्मात्सत्यकेतुरजायत ॥ ८ ॥

आयोःसप्तदशेत्वैलज्येष्ठपुत्रस्यपंचसु सुतेषुक्षत्रवृद्धादिचतुर्णांवंशवर्णनम् ॥ १ ॥ इदंश्रीकृष्णावतारप्रस्तावायवंशानुक्रमणमैलादिक्रमेणप्रक्रांतमितियस्यवंशेकृष्णावतारस्तस्यवंशोऽतिविततत्वादंतेनिरूप्यते अतःपुरूरवसःपुत्राणांपंचानांकनिष्ठानांवंशानुक्त्वेदानींप्रथमस्यवंशमाह यइति एवंनहुषययातियदुप्रभृतिष्वपिद्रष्टव्यम् ॥ १ ॥ क्षत्रवृद्धःक्षत्रवृद्धस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ दीर्घतमसःपिता ॥ ४ ॥ स्मृतमात्रएवार्तिरोगदुःखंनाशयतीतितथा ॥ ५ ॥ ततःप्रतर्दनादिशब्दवाच्यात्द्युमतःसकाशादलर्कादयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अलर्कात्संततिः ॥ ८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

खमारोपयतीतितथा ॥ ५ ॥ ततःप्रतर्दनादिशब्दवाच्यात्द्युमतःसकाशादलर्कादयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अलर्कात्संततिः ॥ ८ ॥

सत्यकेतोर्धृष्टकेतुस्तस्मात्सुकुमारस्तस्माद्वीतिहोत्रस्तस्यभर्गः अतोभर्गात्भार्गभूमिः ॥ ९ ॥ काशयःकाशेर्वैश्याः काशेःप्रपितामहस्यक्षत्रवृद्धस्यान्वयमयंतीतितथा ॥ १० ॥ ततःअनेनसःशुद्धोजज्ञे ॥ ११ ॥ कृतकृत्यःसः यतआत्मवान्ज्ञानी अतःपुत्रोत्पादनंनकृतवानित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ तेषांमतिभ्रंशायगुरुणाबृहस्पतिनाअभिचारविधानेनाग्नौहूयमानेसति ॥ १५ ॥ सिंहावलोकनेनाह क्षात्रवृद्धात्क्ष

धृष्टकेतुःसुतस्तस्मात्सुकुमारःक्षितीश्वरः॥वीतिहोत्रस्यभर्गोतोभार्गभूमिरभून्नृपः॥९॥इतीमेकाशयोभूपाः क्षत्रवृद्धान्वयायिनः॥ रंभस्यरभसःपुत्रोभर्गीरश्वाक्रियस्ततः॥ १० ॥ तस्यक्षेत्रेब्रह्मजज्ञेधृणुवंशमनेनसः॥ शुद्धस्ततःशुचिस्तस्माच्चिककुद्धर्मसारथिः॥ ११ ॥ ततःशांतरयोजज्ञेकृतकृत्यःसआत्मवान्॥ रजेःपंचशतान्यासन्पुत्राणामितौजसाम्॥ १२ ॥ देवैरभ्यर्थितोदैत्यान्हत्वेंद्रायाददाद्दिवम्॥ इंद्रस्तस्मैपुनर्दत्वागृहीत्वा चरणौरजेः॥ १३ ॥ आत्मानमर्पयामासप्रह्लादाद्यरिशंकितः॥ पितर्युपरतेपुत्रायाचमानायनोददुः॥ १४ ॥ त्रिविष्टपंमहेंद्रायययज्ञभागान्समाददुः॥ गुरुणाहूयमानेऽग्नौबलभित्तनयान्रजेः ॥ १५ ॥ अवधीद्भ्रंशिता न्मार्गान्नकश्चिदवशेषितः॥ कुशात्मतिःक्षात्रवृद्धात्संजयस्तत्सुतोजयः॥ १६ ॥ ततःकृतःकृतस्यापिजज्ञेहर्यवनोनृपः॥ सहदेवस्ततोहीनोजयसेनस्तुतस्सुतः॥ १७॥ संकृतिस्तस्यचजयःक्षत्रधर्मामहारथः॥ क्षत्रवृद्धान्वयाभूपाःधृणुवंशंचनाहूषात्॥ १८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेचंद्रवंशानुवर्णनेसप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच यतिर्ययातिःसंयातिरायतिर्वियतिःकृतिः॥ षडिमेनहुषस्यासन्निंद्रियाणीवदेहिनाम्॥ १ ॥ राज्यंनैच्छद्यतिःपित्रादत्तंतत्परिणामवित् ॥ यत्रप्रविष्टःपुरुषआत्मानंनावबुद्धते॥ २ ॥ पितरीभ्रंशितेस्थानादिंद्राण्याधर्षणाद्द्विजैः॥ प्रापितेऽजगरत्वंवैययातिरभवन्नृपः॥ ३ ॥

क्षत्रवृद्धपौत्रात्कुशात्मतिःप्रतेःसंजयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इतिनवमस्कंधेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अष्टादशेययातेस्तुनाहुषस्यकथोच्यते ॥ यस्यपंचसुपुत्रेषुकनीयानयहीज्जराम् ॥ १॥१॥ २ ॥ तस्यराज्यस्यपरिणाममनर्थावहत्वंवेत्तीतितथा तत्रहेतुः यत्रेति स्थानात्स्वर्गात् द्विजैरगस्त्यादिभिः ॥ ३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

यवीयसोभ्रातृनादिशत् काव्यस्यशुक्रस्यवृषपर्वणश्चकन्याभ्यांकृतदारःसन् ॥ ४ ॥ ५ ॥ नात्रप्रतिलोमतादोषःईश्वरघटनादितिदर्शयन्क थामाह एकदेत्यादिनाप्रतिजयाहतद्वचइत्यंतेन गुरोःशुक्रस्यदेवयान्यापुत्र्याचव्यचरदितिद्वयोरन्वयः ॥ ६ ॥ कलगीताःअलयोयेषुतानिन लिनीपुलिनानियस्मिन्पुरोद्याने अबलाशर्मिष्ठा ॥ ७ ॥ सिंचतीःसिंचंत्यः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अजानतीस्वीयंमत्वागुरुपुत्र्यावासःसमव्ययत्पर्य

चतस्रष्वादिशद्दिक्षुभ्रातॄन्भ्रातायवीयसः॥ कृतदारोजुगोपोर्वीकाव्यस्यवृषपर्वणः॥ ४॥ राजोवाच ब्र ह्मर्षिर्भगवान्काव्यःक्षत्रबंधुश्चनाद्रुषः॥ राजन्यविप्रयोःकस्माद्विवाहःप्रतिलोमकः ॥ ५॥ श्रीशुकउवाच एकदादानवेंद्रस्यशर्मिष्ठानामकन्यका॥सखीसहस्रसंयुक्तागुरुपुत्र्याचभामिनी॥६॥देवयान्यापुरोद्यानेपु ष्पितद्रुमसंकुले॥व्यचरत्कलगीतालिनलिनीपुलिनेऽबला॥७॥ताजलाशयमासाद्यकन्याःकमललोचनाः॥ तीरेन्यस्यदुकूलानिविजह्रुःसिंचतीर्मिथः॥८॥वीक्ष्यव्रजंतंगिरिशंसहदेव्यावृषस्थितम्॥ सरसोत्तीर्यवासां सिपर्यधुर्वीडिताःस्त्रियः॥९॥शर्मिष्ठाऽजानतीवासोगुरुपुत्र्याःसमव्ययत् ॥ स्वीयंमत्वाप्रकुपितादेवयानीद मब्रवीत्॥१०॥ अहोनिरीक्ष्यतामस्यादास्याःकर्मत्यसांप्रतम्॥ अस्मद्धार्यंधृतवतीशुनीवहविरध्वरे॥११॥ यैरिदंतपसास्रष्टंमुखंपुंसःपरस्यये॥ धार्यतेयैरिहज्योतिःशिवःपंथाश्चदर्शितः॥१२॥ यान्वदंत्युपतिष्ठंतेलो कनाथाःसुरेश्वराः॥ भगवानपिविश्वात्मापावनःश्रीनिकेतनः॥१३॥ वयंतत्रापिभृगवःशिष्योऽस्यानःपिता ऽसुरः॥ अस्मद्धार्यंधृतवतीशूद्रोवेदमिवासती॥१४॥एवंशपंतींशर्मिष्ठागुरुपुत्रीमभाषत॥ रुषाश्वसंत्युरं गीवधर्षितादष्टदच्छदा॥१५॥ आत्मवृत्तमविज्ञायकत्थसेबहुभिक्षुकि॥किंनप्रतीक्षसेऽस्माकंगृहान्बलिभु जोयथा॥१६॥एवंविधैःसुपरुषैःक्षिप्त्वाचार्यसुतांसतीम्॥शर्मिष्ठाप्राक्षिपत्कूपेवासआदायमन्युना॥१७॥

धात् ॥ १० ॥ असांप्रतमन्याय्यम् ॥ ११ ॥ अन्यायमेवब्राह्मणोत्कर्षवर्णनेनव्यनक्ति यैरितित्रिभिः येब्राह्मणाःपरस्यपुंसोमुखंमुखादुत्पन्न त्वेनतृप्तिदातृत्वेनश्रेष्ठाइत्यर्थः ज्योतिर्ब्रह्म पंथावेदमार्गः ॥ १२ ॥ १३ ॥ तदेवंब्राह्मणमात्रमेवतावत्पूज्यंतत्रापिभृगवः अस्याश्वपितानःशि ष्यःएवंसत्यप्यस्माभिर्धार्यंवासइयमसतीधृतवती ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ निषिद्धोयंप्रतिलोमसंबंधइतिचेत्तत्राह एषइति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणमेवत्वंवृणीहिकिमनेनाग्रहणेतिचेत्तत्राह नब्राह्मणइति बृहस्पतेःसुतःकचःशुक्रान्मृतसंजीवनींविद्यामध्यगात् तदाचदेवयानीतंपतिंचकमे सचगुरुपुत्रीममपूज्येतिनतामुदवहत् ततश्चकुपिता सतीतवेयंविद्यानिष्फलाभवत्वितिशशाप सचतवब्राह्मणःपतिर्नभवेदितितांशशाप तदेतदाह यमहमशपंतस्यशापात् ॥ २२ ॥ अश

तस्यांगतायांस्वगृहंययातिर्मृगयांचरन्॥ प्राप्तोयदृच्छयाकूपेजलार्थीतांददर्शह ॥ १८ ॥ दत्वास्वमुत्तरंवास स्तस्यैराजाविवाससे॥ गृहीत्वापाणिनापाणिमुज्जहारदयापरः ॥ १९ ॥ तंवीरमाहौशनसीप्रेमनिर्भरयागिरा॥ राजंस्त्वयागृहीतोमेपाणिःपरपुरंजय॥२०॥ हस्तग्राहोपरोमाभूद्गृहीतायास्त्वयाहिमे॥ एषईशकृतोवीरसंबंधोनौनपौरुषः॥ २१ ॥ यदिदंकूपलग्नायाभवतोदर्शनंमम॥ नब्राह्मणोमेभविताहस्तग्राहोमहाभुज॥ कचस्यबार्हस्पत्यस्यशापाद्यमशपंपुरा॥२२॥ ययातिरनभिप्रेतंदैवोपहृतमात्मनः॥ मनस्तुतद्गतंबुद्धाप्रतिजग्राहतद्वचः॥२३॥गतेराजनिसावीरेतत्रस्मरुदतीपितुः॥ न्यवेदयत्ततःसर्वमुक्तंशर्मिष्ठयाकृतम्॥ २४॥दुर्मनाभगवान्काव्यःपौरोहित्यंविगर्हयन्॥ स्तुवन्वृत्तिंचकापोतींदुहित्रासयसौपुरात् ॥ २५॥ वृषपर्वातमाज्ञायप्रत्यनीकविवक्षितम्॥ गुरुंप्रसादयन्मूर्ध्नापादयोःपतितःपथि॥२६॥क्षणार्धमन्युर्भगवान्शिष्यंव्याचष्टभार्गवः॥कामोऽस्याःक्रियतांराजन्नैनांत्यक्तुमिहोत्सहे॥२७॥तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीमनोगतम्॥ पित्रादत्तायतोयास्येसानुगायातुमामनु॥२८॥स्वानांतत्संकटंवीक्ष्यतदर्थस्यचगौरवम्॥देवयानींपर्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत्॥ २९॥

स्त्रीयत्वादनभिप्रेतमपिदैवेनोपहृतंप्रापितंबुद्धातद्गतंतस्यांसकामंस्वंमनश्चबुद्धानस्वधर्मेमदीयंमनःप्रविशेदितितस्यावचःप्रतिजग्राहअंगीकृतवान् ॥ २३ ॥ शर्मिष्ठासंबंधोऽपिदैववशादेवाभवदितिदर्शयन्नाह गतेराजनीतिनवभिः उक्तंभिक्षुकीत्यादि कृतंकूपेप्रक्षेपादि ॥ २४ ॥ कापोतीमुंछवृत्तिम् ॥ २५ ॥ प्रत्यनीकादेवास्तेविवक्षिताजयंप्रापणीयाइत्यभिप्रेतंयस्यतथाभूतंज्ञात्वा प्रत्यनीकानांविवक्षितमितिवा ॥ २६॥२७॥ सानुगासखीसहितांशर्मिष्ठामामनुयात्विति ॥२८॥ तत्तस्मान्निर्गतात्शुक्रात्संकटंवीक्ष्य तत्तस्मादवस्थितादर्थस्यप्रयोजनस्यगौरवंचवीक्ष्य ॥ २९॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तल्पेनाधाः नोपगच्छेरित्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अपत्यार्थमृतुकालेप्रार्थनात्तस्याःकामपूरणंधर्ममवेक्ष्यशुक्रस्यवचश्चस्मरन्दिष्टंदैवप्रापित
मेवतत्संगमभ्यपद्यत नतुकामतइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ आसुर्याःशर्मिष्ठायाः भर्तुःसकाशात् ॥ ३४ ॥ उपमंत्रयन्प्रसादयन् ॥ ३५ ॥ वि
कृतंरूपंकरोतीतितथा ॥ ३६ ॥ तेदुहितरिकामैरद्याप्यतृप्तोऽस्मि कामानांभोगैरितिवा शुक्रआह तर्हियोऽभिधास्यतिअभितोधारयिष्य

नाहुषायसुतांदत्वासहशर्मिष्ठयोशना ॥ तमाहराजन्शर्मिष्ठामाधास्तल्पेनकर्हिचित् ॥ ३० ॥ विलोक्यौशन
सींराजन्शर्मिष्ठासप्रजांक्वचित् ॥ तमेववव्रेरहसिसख्याःपतिमृतौसती ॥ ३१ ॥ राजपुत्र्यार्थितोऽपत्येधर्म
चावेक्ष्यधर्मवित् ॥ स्मरन्शुक्रवचःकालेदिष्टमेवाभ्यपद्यत ॥ ३२ ॥ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत ॥ द्रु
ह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ॥ ३३ ॥ गर्भसंभवमासुर्याभर्तुर्विज्ञायभामिनि ॥ देवयानीपितुर्गेहंययौ
क्रोधविमूर्च्छिता ॥ ३४ ॥ प्रियामनुगतःकामीवचोभिरुपमंत्रयन् ॥ नप्रसादयितुंशेकेपादसंवाहनादिभिः
॥ ३५ ॥ शुक्रस्तमाहकुपितःस्त्रीकामानृतपूरुष ॥ त्वांजराविशतांमंदविरूपकरणीनृणाम् ॥ ३६ ॥ ययाति
रुवाच अतृप्तोऽस्म्यद्यकामानांब्रह्मन्दुहितरिस्मते ॥ व्यत्यस्यतांयथाकामंवयसायोभिधास्यति ॥ ३६ ॥
इतिलब्ध्व्यवस्थानःपुत्रंज्येष्ठमवोचत ॥ यदोतातप्रतीच्छेमांजरांदेहिनिजंवयः ॥ ३८ ॥ मातामहकृतांवत्स
नतृप्तोविषयेष्वहम् ॥ वयसाभवदीयेनरंस्येकतिपयाःसमाः ॥ ३९ ॥ यदुरुवाच नोत्सहेजरसास्थातुमंत
राप्राप्तयातव ॥ अविदित्वासुखंग्राम्यंवैतृष्ण्यंनैतिपूरुषः ॥ ४० ॥ तुर्वसुश्चोदितःपित्राद्रुह्युश्चानुश्चभारत ॥
प्रत्याचख्युरधर्मज्ञात्यनित्येनित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥ अपृच्छत्तनयंपूरुंवयसोनंगुणाधिकम् ॥ त्वमग्रजवद्वत्स
मांप्रत्याख्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥

तितस्यवयसाकामंव्यत्यस्यतांयथेच्छंजराव्यत्ययंयातुव्यत्ययंनीयतामितिवा यद्वा व्यत्यस्येतिच्छेदः तांजरांव्यत्यस्यसंगमयेत्यर्थः ॥ ३७ ॥
इतिलब्धंव्यवस्थानंजरायाव्यवस्थितिर्यैनसः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यतोनधर्मज्ञाः अनित्येचयौवनेनित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥ त्वंजरांकिंयही
ष्यसीत्यपृच्छत् प्रत्याख्यानंमाकृथाइत्याह नत्वमिति ॥ ४२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आत्मकृतःस्वदेहकर्तुःप्रत्युपकारंकर्तुंकोनुक्षमस्तथापिपितुर्योंचितंतत्कुर्यात्सउत्तमः यस्तुप्रोक्तकारीसमध्यमः यस्त्वश्रद्धयाकुर्यात्सोऽधमः अकर्तापितुरुच्चरितंपुरीषप्रायः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ जुजुषेसेवितवान् ॥ ४५ ॥ यथोपजोषंयथाप्रीतिजुजुषे ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नानेव भातियावदिंद्रियप्रवृत्तिः तदुपरमेनाभाति स्वप्नमायाभ्यांसहितोमनोरथएवेत्यर्थः ॥४९॥ ५० ॥ मनःसुखंकामभोगंकर्दिंद्रियैःकुत्सितैःपराङ्मु

पूरुरुवाच कोनुलोकेमनुष्येंद्रपितुरात्मकृतःपुमान्॥प्रतिकर्तुंक्षमोयस्यप्रसादाद्विंदतेपरम्॥४३॥उत्तमश्चे तितंकुर्यात्प्रोक्तकारीतुमध्यमः ॥ अधमोऽश्रद्धयाकुर्यादकर्तोच्चरितंपितुः ॥ ४४ ॥ इतिप्रमुदितःपूरुःप्रत्यगृ ह्णाज्जरांपितुः॥सोऽपितद्वयसाकामान्यथावज्जुजुषेनृप॥४५॥समद्वीपपतिःसम्यक्पितृवत्पालयन्प्रजाः॥ यथोपजोषंविषयान्जुजुषेऽव्याहतेंद्रियः॥ ४६ ॥ देवयान्यप्यनुदिनंमनोवाग्देहवस्तुभिः ॥ प्रेयसःपरमांप्री तिमुवाहप्रेयसीरहः॥ ४७॥ अयजद्यज्ञपुरुषंक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः॥ सर्वदेवमयंदेवंसर्ववेदमयंहरिम्॥४८॥ यस्मिन्निदंविरचितंव्योम्नीवजलदावलिः॥ नानेवभातिनाभातिस्वप्नमायामनोरथः॥ ४९ ॥ तमेवह्रदिवि न्यस्यवासुदेवंगुहाशयम्॥नारायणमणीयांसंनिराशीरयजत्प्रभुम्॥५०॥एवंवर्षसहस्राणिमनःषष्ठैर्मनःसु खम्॥ विदधानोऽपिनात्यप्यत्सार्वभौमःकर्दिंद्रियैः ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेऽष्टाद शोऽध्यायः॥ १८॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच सइत्थमाचरन्कामान्स्त्रैणोपङ्क वमात्मनः ॥ बुद्धाप्रियायैनिर्विण्णोगाथामेतामगायत ॥ १ ॥ शृणुभार्गव्यमूंगाथांमद्विधाचरितांभुवि॥ धीरायस्यानुशोचंतिवनेग्रामनिवासिनः॥ २॥

खैरिंद्रियैः ॥ ५१ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऊनविंशेययातिःस्वंचेष्टितंनन्वजोपमम् ॥ देवया नींसमाश्राव्यविरक्तोमुक्तिमाप्तवान् ॥ १ ॥ भुक्तभोगामजांहास्यन्नजवद्दृत्तमात्मनः ॥ विडंबयन्प्रियामाहनिर्वेदयितुमात्मवान् ॥ २ ॥ का मानाचरन्नुपभुंजानः गाथामितिहासम् ॥ १ ॥ मद्विधेनमत्सदृशेनाचरितामनुष्ठितां मद्विधस्याचरितंयस्यामितिवा यस्यग्रामनिवासिनःका मिनोमद्विधस्याचरितंवनेस्थिताधीराःशोचंतितस्यगाथांशृणु ॥ २ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आत्मानमनुलक्ष्याह वस्तइति प्रियामनुलक्ष्याह अजामिति वनेसंसारेप्रियंविषयम् ॥ ३ ॥ रोधसीतटे विषाणाग्रेणमृदादिकमुद्धृत्यतीर्थनिर्गमायमार्गंव्यधत्त ॥ ४ ॥ बद्ध्वाइतिशर्मिष्ठाप्रमुखाःकामयामासुः कांतंप्रतिकामिनीःकामवत्यः ॥ ५ ॥ पीवानंपुष्टं श्मश्रुलंश्मश्रुबहुलं रतिसमर्थमित्यर्थः मीढ्वांसंरेतःसेक्तारं याभेकोविदमभिज्ञमतएवप्रेष्ठंनावबुद्ध्यतनान्वबुद्ध्यत ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्वामिनमिनिशुक्राभिप्रायेणाह ॥८ ॥

वस्तएकोवनेकश्चिद्विचिन्वन्प्रियमात्मनः॥ ददर्शकूपेपतितांस्वकर्मवशगामजाम्॥ ३ ॥ तस्याउद्धरणोपायं वस्तःकामीविचिंतयन्॥ व्यधत्ततीर्थमुद्धृत्यविषाणाग्रेणरोधसी॥ ४ ॥ सोत्तीर्यकूपात्सुश्रोणीतमेवचकमे किल॥ तयाद्दतंसमुद्वीक्ष्यबद्ध्योजाःकांतकामिनीः॥५॥ पीवानंश्मश्रुलंश्रेष्ठंमीढ्वांसंयाभकोविदम्॥ सएको ऽजदृषस्तासांबद्धीनांरतिवर्धनः॥ रेमेकामग्रहग्रस्तआत्मानंनावबुद्ध्यत ॥ ६ ॥ तमेवप्रेष्ठतमयारममाणम जान्यया॥ विलोक्यकूपसंलग्नानास्पृष्यद्वस्तकर्मतत्॥ ७॥ तंदुर्हृदंसुहृद्रूपंकामिनंक्षणसौहृदम्॥ इंद्रियाराम मुत्सृज्यस्वामिनंदुःखितायया॥ ८ ॥ सोऽपिचानुगतःस्त्रैणःकृपणस्तांप्रसादितुम् ॥ कुर्वन्निडविडाकारंनाश क्नोत्यथिसंधितुम्॥ ९॥ तस्यास्तत्रद्विजःकश्चिदजास्वाम्यच्छिनद्रुषा॥ लंबंतंदृषणंभूयःसंदधेऽर्थाययोगवित् ॥ १० ॥ संबद्धदृषणःसोऽपित्यजयाकूपलब्धया॥ कालंबहुतिथंभद्रेकामैर्नाद्यापितुष्यति॥ ११ ॥ तथाहंकृ पणःसुभ्रुभवत्याःप्रेमयंत्रितः॥ आत्मानंनाभिजानामिमोहितस्तवमायया ॥ १२ ॥ यत्पृथिव्यांव्रीहियवं हिरण्यंपशवःस्त्रियः॥ नदुह्यंतिमनःप्रीतिंपुंसःकामहतस्यते॥ १३॥ नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्य ति॥ हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्धते॥ १४ ॥

इडविडाकारंबस्तजातिशब्दं संधितुंप्रसादयितुम् ॥ ९ ॥ दृषणमच्छिनत्जरयासंभोगासमर्थमकरोत् अर्थायस्वपुत्र्याःकामोपभोगाय योग विदुपायज्ञः जराव्यत्ययेनरतिशक्तिददावित्यर्थः ॥ १० ॥ कूपलब्धयासह कामैःसेव्यमानैर्नतुष्यति ॥ ११ ॥ १२ ॥ ननुतर्हिपुनरपिबहवो विषयाःसेव्यंतांततोमनसिप्रीतेकामोपशांत्यामोहोनिवर्तेतेतिचेत्तत्राह यदितिद्वाभ्यां नदुह्यंतिनपूरयंति ॥ १३ ॥ हविषाघृतेनकृष्णवर्त्माऽग्नि रिव ॥ १४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तर्हिकदाकेनोपायेनवामनसःसंपूर्णाप्रीतिःस्यात्ययाकामोपशमःस्यादित्यतआह यदेतिषड्भिः अमंगलंभावंरागद्वेषादिवैषम्यम् ॥ १५ ॥ दुःखानिनितरांवहतीतितथाताम् ॥ १६ ॥ स्त्रीसन्निधानंतुसर्वथात्याज्यमित्याह मात्रेति अविविक्तंसंकीर्णमासनंयस्यसः कर्षतिआकर्षति ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ननुतृष्णात्यागस्यातिदुष्करत्वात्कथंब्रह्मणिमनसआधानंस्यात्तत्राह दृष्टमिति योनानुध्यायेत् नसंविशेत्नचोपभुंजीत तत्रद

यदानकुरुतेभावंसर्वभूतेष्वमंगलम् ॥ समदृष्टेस्तदापुंसःसर्वाःसुखमयादिशः ॥ १५ ॥ यादुस्त्यजादुर्मतिभि र्जीर्यतोयानजीर्यते ॥ तांतृष्णांदुःखनिवहांशर्मकामोद्धृतंत्यजेत् ॥ १६ ॥ मात्रास्वस्रादुहित्रावानाविविक्तासनोभवेत् ॥ बलवानिंद्रियग्रामोविद्वांसमपिकर्षति ॥ १७ ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंमेविषयान्सेवतोऽसकृत् ॥ तथाऽपिचानुसवनंतृष्णातेषूपजायते ॥ १८ ॥ तस्मादेतामहंत्यक्त्वाब्रह्मण्याधायमानसम् ॥ निर्द्वंद्वोनिरहंकारश्चरिष्यामिमृगैःसह ॥ १९ ॥ दृष्टश्रुतमसद्बुध्वानानुध्यायेन्नसंविशेत् ॥ संस्तुतिंत्वात्मनाशंचतत्रविद्वान्सआत्मदृक् ॥ २० ॥ इत्युक्तानाहुषोजायांतदीयंपूरवेवयः ॥ दत्वास्वांजरसंतस्मादाददेविगतस्पृहः ॥ २१ ॥ दिशिदक्षिणपूर्वस्यांद्रुह्युंदक्षिणतोयदुम् ॥ प्रतीच्यांतुर्वसुंचक्रउदीच्यामनुमीश्वरम् ॥ २२ ॥ भूमंडलस्यसर्वस्यपूरुमर्हत्तमंविशाम् ॥ अभिषिच्याग्रजांस्तस्यवशेस्थाप्यवनंययौ ॥ २३ ॥ आसेवितंवर्षपूगान्षड्वर्गंविषयेषुसः ॥ क्षणेनमुमुचेनीडंजातपक्षइवद्विजः ॥ २४ ॥ सतत्रनिर्मुक्तसमस्तसंगआत्मानुभूत्याविधुतत्रिलिंगः ॥ परेऽमलेब्रह्मणिवासुदेवेलेभेगतिंभागवतींप्रतीतः ॥ २५ ॥ श्रुत्वागाथांदेवयानीमेनेप्रस्तोभमात्मनः ॥ स्त्रीपुंसोःस्नेहवैक्लव्यात्परिहासमिवेरितम् ॥ २६ ॥ यासन्निवासंसुहृदांप्रपायामिवगच्छताम् ॥ विज्ञायेश्वरतंत्राणांमायाविरचितंप्रभोः ॥ २७ ॥ सर्वत्रसंगमुत्सृज्यस्वप्नौपम्येनभार्गवी ॥ कृष्णेमनःसमावेश्यव्यधुनोल्लिंगमात्मनः ॥ २८ ॥

ष्टश्रुतयोरनुध्यानादौ सआत्मदृक्भवति ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ तस्यपुरोर्वंशेस्थापयित्वा ॥ २३ ॥ विषयेषुशब्दादिषु आसेवितंषड्वर्गंषडिंद्रियसुखंमुमुचेतत्त्याज यद्वाविषयेषुआसेवितंसेवांकारितंषण्णामिंद्रियाणांवर्गंमुमुचेउपैक्षतेत्यर्थः ॥ २४ ॥ विधुतंनिरस्तंत्रिगुणात्मकंलिंगंयेन प्रतीतःप्रख्यातः ॥ २५ ॥ प्रस्तोभमेवाह परिहासमिवेति यद्वा प्रस्तोभंनिवृत्तिमार्गेप्रोत्साहनंमेने ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कथंसमावेश्यतदाह नमइति नमनादिभिःसमावेश्येत्यर्थः शुकोवानमस्करोति ॥ २९ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
विंशेपितृप्रसादान्नराजासनमहोन्नतेः ॥ पूरोर्वंशेहिदौष्यंतेर्भरतस्येर्यतेयशः ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ तत्सुतःअहंयातेःसुतः ॥ ३ ॥ धर्मेयुश्वसत्येयु
श्वव्रतेयुश्वधर्मसत्यव्रतेयवः ॥ ४ ॥ वनेयुश्वावमःस्मृतः एवंदशैतेऋतेयुप्रमुखास्तस्यरौद्राश्वस्यघृताच्यामप्सरसिपुत्राजाताः अप्सरसइतिषष्ठी

नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे ॥ सर्वभूताधिवासायशांतायबृहतेनमः॥ २९ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेनवमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः॥ १९ ॥ ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच पूरोर्वंशंप्रवक्ष्यामियत्रजातो
ऽसिभारत ॥ यत्रराजर्षयोवंश्याब्रह्मवंश्याश्चजज्ञिरे ॥ १ ॥ जन्मेजयोह्यभूत्पुरोःप्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः ॥ प्रवी
रोऽथनमस्युर्वैतस्माच्चारुपदोऽभवत् ॥ २ ॥ तस्यसुद्युरभूत्पुत्रस्तस्माद्बहुगवस्ततः ॥ संयातिस्तस्याहंयातीरौ
द्राश्वस्तत्सुतःस्मृतः ॥ ३ ॥ ऋतेयुस्तस्यकुक्षेयुःस्थंडिलेयुःऋतेयुकः ॥ जलेयुःसंततेयुश्चधर्मसत्यव्रतेयवः॥ ४ ॥
दशैतेप्सरसःपुत्रावनेयुश्चावमःस्मृतः ॥ घृताच्यामिंद्रियाणीवमुख्यस्यजगदात्मनः ॥ ५ ॥ ऋतेयोरंतिभारो
भूत्रयस्तस्यात्मजानृप ॥ सुमतिर्ध्रुवोऽप्रतिरथःकण्वोप्रतिरथात्मजः ॥ ६ ॥ तस्यमेधातिथिस्तस्मात्प्रस्कण्वा
द्याद्विजातयः ॥ पुत्रोभूत्सुमतेरैभ्योदुष्यंतस्तत्सुतोमतः ॥ ७ ॥ दुष्यंतोमृगयांयातःकण्वाश्रमपदंगतः ॥ तत्रा
सीनांस्वप्रभयामंडयंतींरमामिव ॥ विलोक्यसद्योमुमुहेदेवमायामिवस्त्रियम् ॥ ८ ॥ बभाषेतांवरारोहांभटैः
कतिपयैर्वृतः ॥ तद्दर्शनप्रमुदितःसन्निवृत्तपरिश्रमः ॥ ९ ॥ पप्रच्छकामसंतप्तःप्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा ॥ कात्वं
कमलपत्राक्षिकस्यासिद्धृदयंगमे ॥ १० ॥ किंवाचिकीर्षितंत्वत्रभवत्यानिर्जनेवने ॥ व्यक्तंराजन्यतनयांवे
द्म्यहंत्वांसुमध्यमे ॥ नहिचेतःपौरवाणामधर्मेरमतेक्वचित् ॥ ११ ॥

सप्तम्यर्थे वशवर्तित्वेदृष्टांतः जगतात्मनःजगतआत्मभूतस्य मुख्यस्यप्राणस्येंद्रियाणीव ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ दुष्यंतस्यशकुंतलायांभरतःपुत्रोऽ
भवदितिकथाद्वारेणाह दुष्यंतोमृगयामितिपंचदशभिः तामाश्रममंडयंतींस्त्रियंविलोक्यमुमुहेअमुञ्चत् ॥ ८ ॥ तस्यादर्शनेनप्रमुदितोऽतएवस
न्निवृत्तःपरिश्रमोयस्य ॥ ९ ॥ १० ॥ पौरवाणांचेतोनह्यधर्मेरमते अतोमच्चेतसस्त्वयिरमणादेवाहंत्वांराजन्यतनयांवेद्मि ॥ ११ ॥

विश्वामित्रस्यात्मजाऽहंमेनकायांजातातयाचस्वर्गंगच्छंत्याऽत्रत्यक्ता अतोराजकन्यैवाहमित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ किंकरवामेत्यादिवा क्यात्तदभिप्रायंज्ञात्वाह उपपन्नमिति ॥ १४ ॥ गांधर्वविधिनामिथःसमयपूर्वकेण ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ दुरत्ययंविक्रांतंविक्रमणंयस्य ॥ १८ ॥ १९ ॥ भस्त्राचर्मपात्रंतद्वत् माताआधारपात्रं पितुरेवतुपुत्रः तत्रहेतुः येनेति आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः भरस्वपुषाण अनेनभरत नामनिरुक्तम् ॥ २० ॥ किंच रेतोधाःरेतःसेक्ता वंशकृत्पुत्रोयमक्षयात्पितरंनयति तथाचश्रुतिः पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः तस्मा

शकुंतलोवाच विश्वामित्रात्मजैवाहंत्यक्तामेनकयावने ॥ वेदैतद्भगवान्कण्वोवीरकिंकरवामते ॥ १२ ॥ आस्यतांत्यरविंदाक्षगृह्यतामर्हणंचनः ॥ भुज्यतांसंतिनीवाराउष्यतांयदिरोचते ॥ १३ ॥ दुष्यंतउवाच उपपन्नमिदंसुभ्रुजातायाःकुशिकान्वये ॥ स्वयंहिदृणतेराज्ञांकन्यकाःसदृशंवरम् ॥ १४ ॥ ओमित्युक्तेयथाधर्ममुपयेमेशकुंतलाम् ॥ गांधर्वविधिनाराजादेशकालविभागवित् ॥ १५ ॥ अमोघवीर्योराजर्षिर्महिष्यांवीर्यमादधे ॥ श्वोभूतेस्वपुरंयातःकालेनासूतसासुतम् ॥ १६ ॥ कण्वःकुमारस्यवनेचक्रेसमुदिताःक्रियाः ॥ बद्धाम्रगेंद्रांस्तरसाक्रीडतिस्मसबालकः ॥ १७ ॥ तंदुरत्ययविक्रांतमादायप्रमदोत्तमा ॥ हरेरंशांशसंभूतंभर्तुरंतिकमागमत् ॥ १८ ॥ यदानजग्राहराजाभार्यापुत्रावनिंदितौ ॥ शृण्वतांसर्वभूतानांखेवागाहाशरीरिणी ॥ १९ ॥ माताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः ॥ भरस्वपुत्रंदुष्यंतमाऽवमंस्थाःशकुंतलाम् ॥ २० ॥ रेतोधाःपुत्रोनयतिनरदेवयमक्षयात् ॥ त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला ॥ २१ ॥ पितर्युपरतेसोऽपिचक्रवर्तीमहायशाः ॥ महिमागीयतेतस्यहरेरंशभुवोभुवि ॥ २२ ॥ चक्रंदक्षिणहस्तेस्यपद्मकोशोऽस्यपादयोः ॥ ईजेमहाभिषेकेणसोऽभिषिक्तोविराड्विभुः ॥ २३ ॥

त्पुत्रइतिप्रोक्तःस्वयमेवस्वयंभुवेति पाठांतरे मातापित्रोःपुत्रंप्रतिविवादेयमक्षयात्धर्मनिर्णेतुर्यमस्यसभायाःसकाशात्रेतोधाःरेतःसेक्तापितैवधर्मेणविजित्यपुत्रंनयतिनतुमातेत्यर्थः ततश्चभार्यापुत्रौस्वीकृतवानितिज्ञेयम् ॥ २१ ॥ चक्रवर्तीबभूवेतिशेषः तस्यमहिमागीयतेतदर्थेतेश्लोकाअभिगीताइत्यादिवक्ष्यमाणश्रुत्या हरेरंशभुवःअंशाज्जातस्य ॥ २२ ॥ तत्रलिंगमाह चक्रमिति ॥ २३ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

गंगायामनुलोमंपंचपंचाशतावाजिभिरीजे पुरोधायपुरोहितंकृत्वा यमुनायामनुचयमुनायाश्चानुलोमम् ॥ २४ ॥ अष्टाधिकसप्ततिमेध्यान् अश्वान्बबंध किंकुर्वन् वसुधनंप्रकर्षेणददत् साचीगुणेप्रकृष्टगुणवतिदेशेऽग्निश्चितोऽभूत् यस्मिन्नग्निचयनेदेशेवासहस्रंब्राह्मणाःभरतेनभूरिदा नेनदत्तागावबद्धशःप्रत्येकंबद्धंविभेजिरेविभज्यजगृहुः चतुरशीत्यधिकैस्त्रयोदशसहस्रैरेकंबद्धंभवति तथाहि हिरण्येनपरीवृतान्कृष्णान्शुक्लद तोमृगान् मण्णारेभरतोददाच्छतंबद्धानिसप्तचेतिश्रुत्युक्तानिसप्ताधिकशतंबद्धानिश्रीशुकेनोत्तरश्लोकेचतुर्दशलक्षत्वेनसंगृहीतानि अदात्कर्म णिमण्णारेनियुतानिचतुर्दशेति एवंचतुर्दशलक्षाणांसप्ताधिकशतभागोबद्धमित्युक्तं इयंचबद्धसंख्याश्लोकेनसंगृह्यते चतुर्दशानांलक्षाणांसप्ता

पंचपंचाशतामेध्यैर्गंगायामनुवाजिभिः ॥ सामंतेयंपुरोधाययमुनायामनुप्रभुः ॥ २४ ॥ अष्टसप्ततिमे ध्याश्वान्बबंधप्रददद्वसु ॥ भरतस्यहिदौष्यंतेरग्निःसाचीगुणेचितः ॥ सहस्रंबद्धशोयस्मिन्ब्राह्मणागाविभेजिरे ॥ २५ ॥ त्रयस्त्रिंशच्छतंत्यश्वान्बद्धाविस्मापयन्नृपान् ॥ दौष्यंतिरत्यगान्मायांदेवानांगुरुमाययौ ॥ २६ ॥ मृगानशुक्लदतःकृष्णान्हिरण्येनपरीवृतान् ॥ अदात्कर्मणिमण्णारेनियुतानिचतुर्दश ॥ २७ ॥ भरतस्यमहत्क र्मनपूर्वेनापरेनृपाः ॥ नैवापुर्नैवप्राप्स्यंतिबाहुभ्यांत्रिदिवंयथा ॥ २८ ॥ किरातहूणान्यवनानंध्रान्कंकान्ख शाञ्छकान् ॥ अब्रह्मण्यान्नृपांश्चाहन्म्लेच्छान्दिग्विजयेऽखिलान् ॥ २९ ॥ जित्वापुराऽसुरादेवान्येरसौ कांसिभेजिरे ॥ देवस्त्रियोरसांनीताःप्राणिभिःपुनराहरत् ॥ ३० ॥ सर्वकामान्दुदुहतुःप्रजानांतस्यरोदसी ॥ स मास्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षुचक्रमवर्तयत् ॥ ३१ ॥

धिकशतांशकः बद्धंचतुरशीत्यधिकसहस्राणित्रयोदश ॥ २५ ॥ देवानामपिमायांवैभवमत्यगात्अत्यशेत यतः गुरुंपूज्यंहरिमाययौप्राप्तः तदं शभवत्वात् मायवत्तरइतिपाठक्रमेःश्रुत्यनुसारेण मायावतांश्रेष्ठोहरिरेवासाविति अर्थः ॥ २६ ॥ मृगान्श्रेष्ठगजान् भद्रमंद्रमृगादयोगजजाति भेदाः मण्णारेइत्यस्यश्रुतिपदस्यव्याख्यानंकर्मणीति कस्मिंश्चित्कर्मविशेषे केचित्तुमण्णारेतीर्थइतिव्याचक्षते ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पुरा देवान्जित्वायेऽसुरारसौकांसिरसातलादिस्थानानिभेजिरेतैःप्राणिभिर्बलिभिर्देवस्त्रियोरसातलंनीताःसतीःपुनराहरत्आनिन्ये प्राणिभिरन्यैर्म नुष्यादिभिःसहनीताइतिवा पणिभिरितिपाठेपणयोऽसुरास्तैर्नीताःसतीः यद्वा पणयोदूतास्तैर्दूतान्प्रस्थाप्याहरदित्यर्थः ॥ ३० ॥ त्रिणवसाह स्रीःसमाःसप्तविंशतिसहस्रंवत्सरान् चक्रंसेनाआज्ञावा ॥ ३१ ॥

तस्यवैराग्येणमोक्षप्रकारमाह सइति मृषेतिविचार्यैतिशेषः ॥ ३२ ॥ नानुरूपाःमत्सदृशानभवंतीतिभर्त्राईरितेसतिव्यभिचारशंकयाऽस्मा
स्यक्ष्यतीतिभयात्पुत्रान्जघ्नुःपुनःपुत्राणांदर्शनेवैसादृश्यानुसंधानेनत्यजेन्नान्यथेत्याशयेनहतवत्यः ॥ ३३ ॥ वितथेव्यर्थेसतितदर्थंपुत्रार्थंम
रुत्सोमेनयागेनयजतस्तस्यप्रसन्नाःसंतोमरुतोभरद्वाजंनामपुत्रमुपाददुःसमर्पयामासुः ॥ ३४ ॥ मरुतांभरद्वाजागमप्रकारंप्रदर्शयन्नाह अंत
र्वत्न्यामितिचतुर्भिः अंतर्वत्न्यांगर्भिण्यांभ्रातुरुतथ्यस्यपत्न्यांममतायांचौर्येणमैथुनायकदाचित्प्रवृत्तोबृहस्पतिस्तदाद्वितीयगर्भस्यावकाशाभा
वादाक्रोशपूर्वकंगर्भस्थेनवारितस्ततःक्रुद्धोबृहस्पतिरंधोभवेतितंगर्भंशप्त्वावलाद्वीर्यन्यषिंचत्ततोबृहस्पतेःशापाद्गर्भस्थोदीर्घतमाअंधोबभूवतेन
चतद्वीर्यंपार्ष्णिप्रहारेणयोनेर्बहिर्निःसारितंभूमौपतितंसद्यएवकुमारोऽभवत् ॥ ३५ ॥ तंचपरवीर्यजंभर्तुस्त्यागाद्विशंकितांसतींत्यक्तुकामां

**ससम्राड्लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट्श्रियम्॥ चक्रंचास्खलितंप्राणान्मृषेत्युपररामह॥३२॥तस्यासन्नृप
वैदर्भ्यःपत्न्यस्तिस्रःसुसंमताः॥ जघ्नुस्त्यागभयात्पुत्रान्नानुरूपाइतीरिते॥ ३३॥ तस्येवंवितथेवंशेतदर्थंयज
तःसुतम्॥मरुत्सोमेनमरुतोभरद्वाजमुपाददुः॥३४॥ अंतर्वत्न्यांभ्रातृपत्न्यांमैथुनायबृहस्पतिः॥ प्रवृत्तोवारि
तोगर्भंशप्त्वावीर्यमवासृजत्॥३५॥ तंत्यक्तुकामांममतांभर्तृत्यागविशंकिताम्॥नामनिर्वचनंतस्यश्लोक
मेनंसुराजगुः॥ ३६॥ मूढेभरद्वाजमिमंभरद्वाजंबृहस्पते॥ यातौयदुक्तापितरौभरद्वाजस्ततस्त्वयम्॥ ३७॥**

ममतांप्रतिसुराएनंबृहस्पतेर्ममतायाश्चविवादरूपंश्लोकंजगुः किमर्थंजगुरतआह तस्यनामनिरुच्यतेयेनतत् तन्नामनिर्वचनेनैवभर्तुस्त्यागशं
कामपाकर्तुमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ तत्रपुत्रंत्यक्तायांतींममतांबृहस्पतिराह हेमूढेइमंपुत्रंभरपुषाण भर्तुर्बिभेमीतिचेत्तत्राह द्वाजमेकस्यक्षेत्रेअन्य
स्यबीजादित्येवंद्वाभ्यांजातमतस्तस्याप्ययंपुत्रइतिनतस्माद्भयशंकेत्यर्थः एवमुक्तासतींतंप्रत्याह हेबृहस्पतेत्वमिमंभरयतोद्वाजंद्वाभ्यामावा
भ्यामन्यायतोजातं अतोनाहमेकाकिनीभरामीत्यर्थः यद्यस्मादेवमुक्तापितरौममताबृहस्पतीविवदमानौपुत्रंपरित्यज्ययातौततोहेतोरयंभर
द्वाजइति पाठांतरेयस्त्यागदुःखात्पितरौयातावित्यर्थः ॥ ३७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वितथंव्यभिचारसंभवात्तमात्मजंवितथंनिरर्थकंमत्वाममताव्यसृजत्तत्याज पाठांतरेआदिजंप्रथमजंभर्तुर्वीर्याज्जातमेवमुख्यमात्मजंमत्वा
बृहस्पतेर्जातंतत्याजेत्यर्थः एवंतयात्यक्तंमरुतोऽबिभ्रन्अबिभरुः तदेवंमरुद्भिःप्राप्तोयंभरतस्यान्वयेवितथेसतिदत्तः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांविंशोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ९ ॥ ॥ एकविंशेतुदौष्यंतेःसुतस्यान्वयउच्यते ॥ रंतिदेवाजमी
ढादेर्यत्रकीर्तिःप्रतन्यते ॥ १ ॥ भरतस्यान्वयेवितथेसतिदत्तत्वाद्वितथसंज्ञोभरद्वाजः सचब्राह्मणोऽपिभरतस्यदत्तःपुत्रोजातइतितद्वंशोनुकम्य

**चोद्यमानासुरैरेवंमत्वावितथमात्मजम् ॥ व्यसृजन्मरुतोऽबिभ्रन्दत्तोऽयंवितथेऽन्वये ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच वितथस्यसुतो
तोमन्युर्बृहत्क्षत्रोजयस्ततः ॥ महावीर्योनरोगर्गःसंकृतिस्तुनरात्मजः ॥ १ ॥ गुरुश्चरंतिदेवश्चसंकृतेःपांडुनंद
न ॥ रंतिदेवस्यहियशइहामुत्रचगीयते ॥ २ ॥ वियद्वित्तस्यददतोलब्धंलब्धंबुभुक्षतः ॥ निष्किंचनस्यधीरस्य
सकुटुंबस्यसीदतः ॥ ३ ॥ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपिबतःकिल ॥ घृतपायससंयावंतोयंप्रातरुपस्थितम्
॥ ४ ॥ कृच्छ्रप्राप्तकुटुंबस्यक्षुत्तृड्भ्यांजातवेपथोः ॥ अतिथिर्ब्राह्मणःकालेभोक्तुकामस्यचागमत् ॥ ५ ॥ तस्मै
संव्यभजत्सोऽन्नमादृत्यश्रद्धयान्वितः ॥ हरिंसर्वत्रसंपश्यन्सभुक्तांप्रययौद्विजः ॥ ६ ॥ अथान्योभोक्ष्यमाणस्य
विभक्तस्यमहीपते ॥ विभक्तंव्यभजत्तस्मैवृषलायहरिंस्मरन् ॥ ७ ॥ यातेशूद्रेतमन्योगादतिथिःश्वभिरावृतः ॥
राजन्मेदीयतामन्नंसगणायबुभुक्षते ॥ सआदृत्यावशिष्टंयद्बहुमानपुरस्कृतम् ॥ ८ ॥ तच्चदत्वानमश्चक्रेश्व
भ्यःश्वपतयेविभुः ॥ ९ ॥**

ते वितथस्यसुतोमन्युस्तस्माद्बृहत्क्षत्रजयमहावीर्यनरगर्गाःपंचपुत्राबभूवुः ॥ १ ॥२॥ वियद्वित्तस्यवियतोगगनादिवोद्यमंविनादैवादुपस्थितमे
ववित्तंभोग्यंयस्य यद्वा वियद्यंप्राप्तुवद्वित्तंभोग्यंयस्य तदेवाह बुभुक्षतोऽपिसतोलब्धंलब्धंददतः तत्प्रपंचयति निष्किंचनस्येत्यादिसार्धैःपं
चदशभिः ॥ ३ ॥ अपिबतोजलपानमप्यकुर्वतः घृतादित्रयाणांद्वंद्वैक्यं तोयंच ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अधान्योवृषलोऽतिथिरागमत् विभक्त
स्यकुटुंबार्थमन्नादिकंविभक्तवतः ॥ ७ ॥ सगणायश्वयूथसहिताय ॥ ८ ॥ ९ ॥

उच्छेषमुर्वरितमेकमेवतर्पयतीति ॥ १० ॥ ११ ॥ परदुःखासहिष्णुतयासर्वेषांदुःखंस्वयंभोक्तुमाशास्ते नेति अणिमाद्यष्टसमृद्धियुक्तांगतिमपिमोक्षमपिचाहंनकामये तर्हिकिंकामयसेतदाह अखिलदेहभाजामार्तिदुःखंतत्तद्भोक्तृरूपेणांतःस्थितःसन्नहंप्रपद्येप्राभुयामित्येवंकामये येनतद्दुःखभोक्तृकामयाहेतुभूतेननतेसर्वेअदुःखाभवंति ॥ १२ ॥ ननुदुःखंकिमितिप्रार्थयसे परदुःखनिवृत्त्यैवममसर्वंदुःखनिवृत्तिरित्याह क्षुत्तृडिति कृपणस्यजंतोर्जीवनहेतोर्जलस्यार्पणान्मेसर्वेक्षुत्तृडादयोनिवृत्ताः ॥ १३ ॥ इत्येवंसंभाष्य ॥ १४ ॥ त्रिभुवनाधीशाब्रह्मादयःमायाःतदी

पानीयमात्रमुच्छेषंतच्चैकपरितर्पणम् ॥ पास्यतःपुल्कसोऽभ्यागादपोदेह्यशुभस्यमे॥१०॥ तस्यतांकरुणांवाचंनिशम्यविपुलश्रमाम्॥कृपयाभृशसंतप्तइदमाहामृतंवचः॥ ११॥ नकामयेऽहंगतिमीश्वरात्परामष्टर्द्धियुक्तामपुनर्भवंवा॥ आर्तिंप्रपद्येऽखिलदेहभाजामंतस्थितोयेनभवंत्यदुःखाः ॥ १२॥ क्षुत्तृट्श्रमोगात्रपरिश्रमश्चदैन्यंक्लमःशोकविषादमोहाः॥ सर्वेनिवृत्ताःकृपणस्यजंतोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे ॥ १३॥ इतिसंभाष्यपानीयंम्रियमाणःपिपासया॥पुल्कसायददाद्धीरोनिसर्गकरुणोनृपः॥१४॥तस्यत्रिभुवनाधीशाफलदाःफलमिच्छताम्॥आत्मानंदर्शयांचक्रुर्मायाविष्णुविनिर्मिताः॥१५॥सवैतेभ्योनमस्कृत्यनिःसंगोविगतस्पृहः॥ वासुदेवेभगवतिभक्त्याचक्रेनमःपरम्॥१६॥ ईश्वरालंबनंचित्तंकुर्वतोनन्यराधसः॥ मायागुणमयीराजन्स्वप्नवत्प्रत्यलीयत॥१७॥ तद्भसंगानुभावेनरंतिदेवानुवर्तिनः॥अभवन्योगिनःसर्वेनारायणपरायणाः॥१८॥गर्गाच्छिनिस्ततोगार्ग्यःक्षत्राद्ब्रह्मत्यवर्तत॥दुरितक्षयोमहावीर्यात्तस्यत्रय्यारुणिःकविः॥१९॥ पुष्करारुणिरित्यत्रयेब्राह्मणगतिंगताः ॥ बृहत्क्षत्रस्यपुत्रोऽभूद्धस्तियद्धस्तिनापुरम्॥ २० ॥

यधैर्यपरीक्षाऽर्थंप्रथममायावपलादिरूपेणप्रतीताःसंतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ परंकेवलंवासुदेवेभक्त्यानमश्चक्रेनतुतान्किमपियाचितवान् ॥ १६ ॥ अनन्यराधसःईश्वरातिरिक्तफलांतरानपेक्षस्य प्रत्यलीयतआत्मन्येवलीनाबभूव ॥ १७ ॥ १८ ॥ मन्युसुतस्यवंशमुक्त्वातत्सुतस्यैवगर्गस्यवंशमाह गर्गादिति महावीर्यस्यवंशमाह दुरितक्षयः तस्यत्रय्यारुणिःकविःपुष्करारुणिश्चेतित्रयःपुत्राः ॥ १९ ॥ कथंभूताःयेअत्रक्षत्रवंशेब्राह्मणगतिंब्राह्मणरूपतांगतास्ते मन्युपुत्राणांपंचानांज्येष्ठस्यवंशमाह बृहत्क्षत्रस्येति यद्येनहस्तिनापुरंकृतमित्यर्थः ॥ २० ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अजमीढादयस्त्रयोहस्तिनःपुत्राः ॥ २१ ॥ अजमीढादेवान्यःपुत्रोबृहदिषुर्नामाभवत् ॥ २२ ॥ २३ ॥ पारस्यतनयोनीपःनीपस्यपुत्रशतं ॥ २४ ॥ सएवकृत्व्यांकृत्वीसंज्ञायांशुककन्यायांब्रह्मदत्तंजनयामास तदुक्तंहरिवंशादिषु पराशरकुलोत्पन्नःशुकोनाममहायशाः व्यासादरण्यांसंभूतोविधूमोग्निरिवोज्ज्वलन् सतस्यांपितृकन्यायांवीरिण्यांजनयिष्यति कृष्णंगौरप्रभुंशंभुंतथाभूरिश्रुतंजयं कन्यांकीर्तिमतींषष्ठींयोगिनींयोगमातरं ब्रह्मदत्तस्यजननींमहिषीमणुहस्यचेति यद्यपिशुकयुत्पत्त्यैवविमुक्तसंगोनिर्गतस्तथापिविरहातुरंव्यासमनुयांतंदृष्ट्वाळायाशुकंनि

अजमीढोद्विमीढश्चपुरुमीढश्चहस्तिनः॥ अजमीढस्यवंश्याःस्युःप्रियमेधादयोद्विजाः॥ २१ ॥ अजमीढाद्बृहदिषुस्तस्यपुत्रोबृहद्धनुः॥ बृहत्कायस्ततस्तस्यपुत्रआसीज्जयद्रथः ॥ २२ ॥ तत्सुतोविशदस्तस्यसेनजित्समजायत॥ रुचिराश्वोदृढहनुःकाश्योवत्सश्चतत्सुताः ॥ २३॥ रुचिराश्वसुतःपारःपृथुसेनस्तदात्मजः ॥ पारस्यतनयोनीपस्तस्यपुत्रशतंत्वभूत् ॥ २४ ॥ सकृत्व्यांशुककन्यायांब्रह्मदत्तमजीजनत्॥ सयोगीगविभार्यायांविष्वक्सेनमधात्सुतम्॥ २५॥ जैगीषव्योपदेशेनयोगतंत्रंचकारह॥ उदक्स्वनस्ततस्तस्माद्बह्लादोबार्हदीषवाः॥ २६॥ यवीनरोद्विमीढस्यकृतिमांस्तत्सुतःस्मृतः॥ नाम्नासत्यधृतिर्यस्यदृढनेमिःसुपार्श्वकृत् ॥ २७॥ सुपार्श्वात्सुमतिस्तस्यपुत्रःसन्नतिमांस्ततः॥ कृतीहिरण्यनाभाद्योयोगंप्राप्यजगौस्मषट् ॥ २८ ॥ संहिताःप्राच्यसाम्नांवैनीपोत्युग्रायुधस्ततः॥ तस्यक्षेम्यःसुवीरोथसुवीरस्यरिपुंजयः॥ २९॥ ततोबहुरथोनामपुरुमीढोऽप्रजोऽभवत् ॥ नलिन्यामजमीढस्यनीलःशांतिःसुतस्ततः॥ ३०॥ शांतेःसुशांतिस्तत्पुत्रःपुरुजोऽर्कस्ततोऽभवत्॥ भर्म्याश्वस्तनयस्तस्यपंचासन्मुद्गलादयः॥ ३१ ॥

र्मायगतवांस्तदभिप्रायेणैवगार्हस्थ्यादिव्यवहारइत्यविरोधः सब्रह्मदत्तोयोगी गविवाचिसरस्वत्याम् ॥ २५ ॥ सएवयोगतंत्रंचकार बार्हदीषवाःबृहदिषोर्वंश्याइमे दीर्घत्वमार्षम् ॥ २६ ॥ सुपार्श्वकृत्सुपार्श्वस्यपिता ॥ २७ ॥ प्राच्यसाम्नांषट्संहिताजगौविभज्याध्यापितवान् ॥ २८॥ ॥ २९ ॥ अजमीढस्यवंश्याःप्रियमेधादयःकेचिद्ब्राह्मणाबभूवुर्बृहदिषुप्रभृतयःक्षत्रियाश्चेतिवंशद्वयमुक्तम् तस्यैववंशांतरमाह नलिन्यामिति यावत्समाप्ति ॥ ३० ॥ ३१ ॥

मुद्गलएकोयवीनरादयश्चत्वारइत्येवंपंच ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ भार्म्यात्भर्म्याश्चपुत्रान्मिथुनंचाभूत् तदेवाह दिवोदासःपुमान्अहल्याचकन्यके
ति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इतिनवमेटीकायामेकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्वाविंशेतुदिवोदासवंशमु

यवीनरोबृहदिषुःकांपिल्यःसंजयःसुताः॥ भर्म्याश्वःप्राहपुत्रामेपंचानांरक्षणायहि॥ ३२ ॥ विषयाणामल
मिमेइतिपंचालसंज्ञिताः॥ मुद्गलाद्ब्रह्मनिर्वृत्तंगोत्रंमौद्गल्यसंज्ञितम्॥ ३३॥ मिथुनंमुद्गलाद्भार्म्यादिवोदासः
पुमानभूत्॥ अहल्याकन्यकायस्यांशतानंदस्तुगौतमात्॥ ३४॥ तस्यसत्यधृतिःपुत्रोधनुर्वेदविशारदः॥ श
रद्वांस्तत्सुतोयस्मादुर्वशीदर्शनात्किल॥ ३५॥ शरस्तंबेऽपतद्रेतोमिथुनंतदभूच्छुभम्॥ तद्दृष्ट्वाकृपयाऽगृह्णा
च्छंतनुर्मृगयांचरन्॥ कृपःकुमारःकन्याचद्रोणपत्न्यभवत्कृपी॥ ३६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवम
स्कंधेएकविंशोऽध्यायः॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच मित्रेयुश्चदिवोदासाच्यवनस्तत्सु
तोनृप॥ सुदासःसहदेवोथसोमकोजंतुजन्मकृत्॥ १॥तस्यपुत्रशतंतेषांयवीयान्पृषतःसुतः॥ द्रुपदोद्रौपदीत
स्यधृष्टद्युम्नादयःसुताः॥ २॥ धृष्टद्युम्नाद्धृषकेतुर्भार्म्याःपंचालकाइमे॥ योऽजमीढसुतोत्यन्यक्षःसंवरणस्त
तः॥ ३॥ तपत्यांसूर्यकन्यायांकुरुक्षेत्रपतिःकुरुः॥ परीक्षित्सुधनुर्जह्नुर्निषधाश्चःकुरोःसुताः॥ ४॥ सुहोत्रोऽ
भूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथततःकृती॥ वसुस्तस्योपरिचरोबृहद्रथमुखास्ततः॥ ५॥ कुशांबमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपा
द्याश्चचेदिपाः॥ बृहद्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्यतत्सुतः॥ ६॥ जज्ञेसत्यहितोऽपत्यंपुष्पवांस्तत्सुतोजहुः॥
अन्यस्यांचापिभार्यायांशकलेद्वेबृहद्रथात्॥ ७॥

क्षाऽथवर्णिताः॥ ऋक्षवंशेजरासंधपार्थदुर्योधनादयः॥ १॥ ३॥ तस्यसोमकस्यपुत्राणांशतंबभूव तेषांजंतुर्ज्येष्ठोयवीयान्पृषतः॥ २॥
अजमीढस्यैववंशांतरमाह यइति ततःसंवरणात्कुरुः॥ ३॥ ४॥ तस्यकृतिनःउपरिचरोवसुःततस्तस्यवसोःबृहद्रथोमुखमादिर्येषाम्॥ ५॥
तानेवाह कुशांबेति तत्सुतःपुष्पवान्जज्ञे तस्यापत्यंसत्यहितइतियोज्यम्॥ ६॥ ७॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तेमात्रावहिरुत्सृष्टेजरयाचाभिसंधिते॥ जीवजीवेतिक्रीडंत्याजरासंधोऽभवत्सुतः॥८॥ ततश्चसहदेवोऽभू
त्सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः॥ परीक्षिदनपत्योभूत्सुरथोनामजाह्नवः॥ ९॥ ततोविदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोऽ
भवत्॥ जयसेनस्तत्तनयोराधिकोऽतोऽयुतोत्यभूत्॥१०॥ ततश्चक्रोधनस्तस्मादेवातिथिरमुष्यच॥ ऋष्य
स्तस्यदिलीपोभूत्प्रतीपस्तस्यचात्मजः॥ ११॥ देवापिःशंतनुस्तस्यबाह्लीकइतिचात्मजाः॥ पितृराज्यंपरित्य
ज्यदेवापिस्तुवनंगतः॥ १२॥ अभवच्छंतनूराजाप्राङ्महाभिषसंज्ञितः॥ यंयंकराभ्यांस्पृशतिजीर्णंयौव
नमेतिसः॥ १३॥ शांतिमाप्नोतिचैवाग्र्यांकर्मणातेनशंतनुः॥ समाद्वादशतद्राज्येनववर्षयदाविभुः॥ १४॥
शंतनुर्ब्राह्मणैरुक्तःपरिवेत्तात्वमग्रभुक्॥ राज्यंदेह्यग्रजायाशुपुरराष्ट्रविवृद्धये॥ १५॥ एवमुक्तोद्विजैर्ज्येष्ठं
छंदयामाससोऽब्रवीत्॥ तन्मंत्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशितोगिरा॥ १६॥ वेदवादातिवादान्वैतदादेवोववर्ष
ह॥ देवापिर्योगमास्थायकलापग्राममाश्रितः॥ १७॥ सोमवंशेकलौनष्टेकृतादौस्थापयिष्यति॥ बाह्लीका
त्सोमदत्तोभूद्भूरिर्भूरिश्रवास्ततः॥ १८॥ शलश्चशंतनोरासीद्गंगायांभीष्मआत्मवान्॥ सर्वधर्मविदांश्रेष्ठो
महाभागवतःकविः॥ १९॥

जरयाराक्षस्या ॥ ८ ॥ यत्यस्मात्सोमापेःश्रुतश्रवाःकुरोःपुत्रःपरीक्षिदनपत्यः जाह्नवःजह्नोःपुत्रः ॥ ९ ॥ अतोराधिकादयुतोऽभूदित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्यप्रतीपस्यदेवापिशंतनुबाह्लीकाः ॥ १२ ॥ प्राक्पूर्वजन्मनिमहाभिषइतिसंज्ञायस्यसः ॥ १३ ॥ यदादेवोनववर्षतदाशं तनुस्तत्रकारणंब्राह्मणान्पप्रच्छ ॥ १४ ॥ ब्राह्मणैश्चैवमुक्तः दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोऽग्रजेस्थिते परिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वज इतिस्मृतेर्योऽग्रभुक्भुवनमग्रतोभुनक्ति अयंत्वादृशोऽपिप रिवेत्तैवभवत्यतस्तद्दोषपरिहारायराज्यमग्रजायदेहितदोदृष्टिर्भविष्यतीत्येवमुक्तः ॥ १५ ॥ शंतनुर्वनंगत्वाज्येष्ठंछंदयामास राज्ञःप्रजापाल नादिःपरोधर्मःअतस्त्वंराज्यंस्वीकुर्वितिप्रार्थितवान् ततःपूर्वमेवतस्यमंत्रिणाअश्मरावसंज्ञेनदेवापिपाखंडीकृत्यराज्यानर्हंकर्तुंयेप्रहिताविप्रा स्तैःपाखंडमताश्रययागिरावेदात्भ्रंशितःसन् ॥ १६ ॥ वेदवादस्यातिवादान्निंदावचनानिसोऽब्रवीत् ततस्तस्यपातित्येनराज्यानर्हत्वेजातेशंत नोर्दोषाभावाद्देवोववर्षेत्यर्थः ॥ १७ ॥ ततःसोमदत्तात्भूरिःभूरिश्रवाःशलश्चेतित्रयः ॥ १८ ॥ १९ ॥

रामोजामदग्न्यः दाशकन्यायामिति उपरिचरस्यवसोर्वीर्येणमत्स्यगर्भादुत्पन्नादाशैःकैवर्तैःपालिताअतोदाशकन्येतिप्रसिद्धायांसत्यवत्यां ॥ २० ॥ नाम्नातत्समाननाम्नाचित्रांगदेनगंधर्वेणयुद्धेहतः यस्यांसत्यवत्यांशंतनुपरिग्रहात्पूर्वमेव ॥ २१ ॥ वेदागुप्तायेन यतोऽहंजातइदंभाग वतंचाध्यगामधिगतवानस्मि ॥ २२ ॥ २३ ॥ स्वयंवरात्भीष्मेणबलादुपानीते ॥ २४ ॥ मात्रासत्यवत्याउक्तइतिनिषेधाभावमाह अपति

वीरयूथाग्रणीर्येनरामोऽपियुधितोषितः ॥ शंतनोर्दाशकन्यायांजज्ञेचित्रांगदःसुतः॥ २०॥ विचित्रवीर्यश्चा वरजोनाम्नाचित्रांगदोहतः॥ यस्यांपराशरात्साक्षादवतीर्णोहरेःकला ॥ २१ ॥ वेदगुप्तोमुनिःकृष्णोयतोऽह मिदमध्यगाम्॥ हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः ॥ २२ ॥ मय्यंपुत्रायशांतायपरंगुह्यमिदंज गौ॥ विचित्रवीर्योऽथोवाहकाशिराजसुतेबलात्॥ २३॥ स्वयंवरादुपानीतेअंबिकांऽबालिकेउभे॥तयोरा सक्तस्तदयोगृहीतोयक्ष्मणामृतः॥ २४॥ क्षेत्रेऽप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः॥ धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरं चाप्यजीजनत् ॥ २५ ॥ गांधार्योधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपुत्रशतंनृप ॥ तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका ॥ २६॥ शापान्मैथुनरुद्धस्यपांडोःकुंत्यांमहारथाः॥ जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधिष्ठिरमुखास्त्रयः॥ २७॥नकुलः सहदेवश्चमाद्र्यांनासत्यदस्रयोः॥ द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्तेपितरोऽभवन् ॥ २८ ॥ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यः श्रुतसेनोवृकोदरात्॥ अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः ॥ २९॥ सहदेवसुतोराजन्श्रुतकर्मातथा परे॥ युधिष्ठिरात्तुपौरव्यांदेवकोऽथघटोत्कचः॥ ३० ॥ भीमसेनाद्धिडिंबायांकाल्यांसर्वगतस्ततः॥ सहदेवा त्सुहोत्रंतुविजयासूतपार्वती॥ ३१ ॥

रपत्यलिप्सुर्देवरादुरुप्रयुक्तादृतुमतीयादित्यादिवचनात् ॥ २५ ॥ दुःशलानामकन्याचजज्ञे ॥ २६ ॥ अरण्येमृगशापात्मैथुनेनरुद्धस्यप्रति बद्धस्य ॥ २७ ॥ नासत्यदस्राभ्यामश्विनीकुमाराभ्यां पंचभ्योयुधिष्ठिरादिभ्यःपंचाभवन् ॥ २८ ॥ २९ ॥ तथाऽपरेभार्यातरेषु ॥ ३० ॥ कालीचान्याभीमस्यभार्यातस्यांभीमसेनात्सर्वगतोनामपुत्रोऽभवदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

उलूप्यांनागकन्यायां मणिपूरपतेःसुतायांपुत्रिकाधर्मेणदत्तायांबभ्रुवाहनमसूत अतस्तत्पुत्रःसन्नपिसपुत्रिकासुतः मातामहसुतइत्यर्थ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तुरसंज्ञंपुरोहितंकृत्वा ॥ ३७ ॥ भविष्यानाह तस्यपुत्रइतियावत्समाप्ति याज्ञवल्क्यात्क्रियाज्ञा नंपरंचात्मानंशौनकात्प्राप्स्यतिअस्त्रज्ञानंचकृपाचार्यादितिद्रष्टव्यं याज्ञवल्क्यात्त्रयीमधीत्यकृपादस्त्राण्यवाप्येतिवैष्णवोक्तेः क्वचित्तुअस्त्र

करेणुमत्यांनकुलोनिरमित्रंतथार्जुनः॥ इरावंतमुलूप्यांवैसुतायांबभ्रुवाहनम् ॥ मणिपूरपतेःसोऽपितत्पुत्रः पुत्रिकासुतः॥ ३२॥ तवतातःसुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ सर्वातिरथजिद्वीरउत्तरायांततोभवान्॥ ३३॥ परिक्षीणेषुकुरुषुद्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा॥ त्वंचकृष्णानुभावेनसजीवोमोचितोंऽतकात्॥ ३४॥तवेमेतनयास्तातजनमेजयपूर्वकाः॥ श्रुतसेनोभीमसेनउग्रसेनश्चवीर्यवान ॥ ३५ ॥ जनमेजयस्त्वांविदित्वातक्षकान्निधनंगतम्॥ सर्पान्वैसर्पयागाग्नौसहोष्यतिरुषाऽन्वितः॥ ३६॥ कावषेयंपुरोधायतुरंतुरगमेधयाट्॥ समंतात्पृथिवींसर्वांजित्वायक्ष्यतिचाध्वरैः ॥ ३७॥ तस्यपुत्रःशतानीकोयाज्ञवल्क्यात्त्रयींपठन्॥ अस्त्रज्ञानंक्रियाज्ञानंशौनकात्परमेष्यति॥ ३८॥ सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाश्वमेधकः॥ असीमकृष्णस्तस्यापिनिमिचक्रस्तु तत्सुतः॥ ३९॥ गजाह्वयेहृतेनद्याकौशांब्यांसाधुवत्स्यति ॥ उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्कविरथःसुतः॥४०॥ तस्माच्चवृष्टिमांस्तस्यसुषेणोऽथमहीपतिः॥ सुनीथस्तस्यभवितानृचक्षुर्यत्सुखीनलः॥४१॥ परिप्लवःसुतस्तस्मान्मेधावीसुनयात्मजः॥ नृपंजयस्ततोदूर्वास्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति॥ तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकःसुदासजः॥ ४२॥ शतानीकाद्दुर्दमनस्तस्यापत्यंबहीनरः॥ दंडपाणिर्निमिस्तस्यक्षेमकोभवितानृपः॥ ४३॥ ब्रह्मक्षत्रस्यवैप्रोक्तोवंशोदेवार्षिसत्कृतः॥ क्षेमकंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ॥ ४४॥

ज्ञानंकृपादित्येवपाठः॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यद्यस्मात्सुखीनलःपुत्रः ॥ ४१ ॥ तस्मात्परिप्लवात्सुनयस्तस्यात्मजोमेधावीत्यर्थः तस्मात्सुदासस्ततःशतानीकइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

बृहद्रथस्यजरासंधस्तस्यसहदेवस्तस्यमार्जारिः यस्मान्मार्जारेःश्रुतश्रवाः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सहस्रसंवत्सरमेतेभाव्याभूपालास्ततःपरं
भाव्यानूद्वादशस्कंधेवक्ष्यति ॥४८॥ ॥ इतिनवमेटकायांद्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥ ॥ ७ ॥ त्रयोविंशेत्वनोर्द्रुह्योस्तुर्वसोश्चान्वयःक्रमात् ॥ य

अथमागधराजानोभवितारोवदामिते॥भवितासहदेवस्यमार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः॥ ४५॥ ततोयुतायुस्तस्या
पिनिरमित्रोऽथतत्सुतः॥ सुनक्षत्रःसुनक्षत्राद्बृहत्सेनोथकर्मजित्॥ ४६॥ ततःसृतंजयाद्विप्रःशुचिस्तस्यभवि
ष्यति॥ क्षेमोऽथसुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रःशमस्ततः॥ ४७॥ द्युमत्सेनोऽथसुमतिःसुबलोजनिततातः॥ सुनीथः
सत्यजिदथविश्वजिद्यद्रिपुंजयः॥ बार्हद्रथाश्चभूपालाभाव्याःसाहस्रवत्सरम्॥ ४८॥ ॥ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेनवमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः॥ २२॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच अनोःसभानरश्चक्षुःपरोक्षश्चसुता
स्त्रयः॥ सभानरात्कालनरःसृंजयस्तत्सुतस्ततः॥ १॥ जनमेजयस्तस्यपुत्रोमहाशीलोमहामनाः॥ उशीनर
स्तितिक्षुश्चमहामनस आत्मजौ॥ शिबिर्वनःशमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः॥ २॥ वृषादर्भःसुवीरश्चभद्रः
कैकेयआत्मजाः॥ शिबेश्चत्वारएवासंस्तितिक्षोश्चरुशद्रथः॥ ३॥ ततोहेमोऽथसुतपाबलिःसुतपसोऽभवत्॥
अंगवंगकलिंगाद्याःसुह्मपुंड्रांध्रसंज्ञिताः॥४॥ जज्ञिरेदीर्घतमसोबलेःक्षेत्रमहीक्षितः॥ चक्रुःस्वनाम्नाविषया
नृषडिमान्प्राच्यकांश्चते॥ ५॥ खनपानोंऽगतोजज्ञेतस्माद्दिविरथस्ततः॥ सुतोधर्मरथोयस्यजज्ञेचित्ररथोऽ
प्रजः॥ ६॥ रोमपादइतिख्यातस्तस्मैदशरथःसखा॥ शांतांस्वकन्यांप्रायच्छदृष्यशृंगउवाहताम्॥ ७॥ देवे
वर्षतियंरामाआनिन्युर्हरिणीसुतम्॥ नाट्यसंगीतवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः॥८॥

दोश्चवंशोऽनुक्रांतोयावज्ज्यामघसंभवः ॥ १ ॥ तदेवंययातेःपुत्राणांपंचमस्यपूरोर्वंशोऽनुक्रांतइदानींचतुर्थस्यवंशमनुक्रामति अनोरितिकर्ण
स्यजगतीपतेरित्यंतेन ॥ १ ॥ तस्यजनमेजयस्यमहाशीलोमहामनाः चत्वारउशीनरात्मजाः संधिरार्षः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥८॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

सतुराज्ञोनपत्यस्यनिरूप्येष्टिंमरुत्वतः॥ प्रजामदाद्दशरथोयेनलेभेऽप्रजःप्रजाः॥ ९ ॥ चतुरंगोरोमपादात्पृथुलाक्षस्तुतत्सुतः॥ बृहद्रथोबृहत्कर्माबृहद्भानुश्चतत्सुताः॥ १० ॥ आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथउदाहृतः॥ विजयस्तस्यसंभूत्यांततोधृतिरजायत॥ ११ ॥ ततोधृतव्रतस्तस्यसत्कर्माऽधिरथस्ततः॥ योसौगंगातटेक्रीडन्मंजूषांऽतर्गतंशिशुम्॥ १२॥ कुंत्यापविद्धंकानीनमनपत्योऽकरोत्सुतम्॥ वृषसेनःसुतस्तस्यकर्णस्यजगतीपतेः॥ १३ ॥ द्रुह्योश्चतनयोबभ्रुःसेतुस्तस्यात्मजस्ततः॥ आरब्धस्तस्यगांधारस्तस्यधर्मसुतोधृतः॥ १४ ॥ धृतस्यदुर्मनास्तस्मात्प्रचेताःप्राचेतसंशतम्॥ म्लेच्छाधिपतयोऽभूवन्नुदीचींदिशमाश्रिताः॥ १५॥ तुर्वसोश्चसुतोवन्हिर्वन्हेर्भर्गोऽथभानुमान्॥ त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापिकरंधमउदारधीः॥ १६ ॥ मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रःपुत्रंपौरवमन्वभूत्॥ दुष्यंतःसपुनर्भेजेस्वंवंशंराज्यकामुकः॥ १७ ॥ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्ययदोर्वंशंनरर्षभ॥ वर्णयामिमहापुण्यंसर्वपापहरंनृणाम् ॥ १८ ॥ यदोर्वंशंनरःश्रुत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते॥ यत्रावतीर्णोभगवान्परमात्मानराकृतिः॥ १९ ॥ यदोःसहस्रजित्क्रोष्टानलोरिपुरितिश्रुताः॥ चत्वारःसूनवस्तत्रशतजित्प्रथमात्मजः॥ २० ॥ महाहयोवेणुहयोहैहयश्चेतितत्सुताः॥ धर्मस्तुहैहयसुतोनेत्रःकुंतेःपितातताः॥ २१ ॥ सोऽहंजिरभवत्कुंतेर्महिष्मान्भद्रसेनकः॥ दुर्मदोभद्रसेनस्यधनकःकृतवीर्यसूः॥कृताग्निःकृतवर्माचकृतौजाधनकात्मजाः॥ २२ ॥ अर्जुनःकृतवीर्यस्यसप्तद्वीपेश्वरोऽभवत्॥ दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः॥ २३ ॥ ननूनंकार्तवीर्यस्यगतिंयास्यंतिपार्थिवाः॥ यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः॥ २४ ॥

जः ॥ २० ॥ २१ ॥ कुंतेःसोहंजिःसोहंजेर्महिष्मान्महिष्मतोभद्रसेनकस्तस्यदुर्मदोधनकश्चेतिद्वौपुत्रौ कृतवीर्यस्यजनकःकृतवीर्यादयश्चत्वारोधनकस्यात्मजाइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अनष्टमविनाशंवित्तंयेनतथाविधंस्मरणंयस्यसः अक्षय्यंषड्वसुषडिंद्रियविषयंबुभुजे ॥ २५ ॥ २६ ॥ और्वस्यतेजसासगरेणोपसंदृतमित्यर्थः ॥ २७ ॥ तेषांतालजंघपुत्राणांज्येष्ठः तस्यमधोःपुत्रशतंवृष्णिर्ज्येष्ठोयस्मिन् यतोमधोर्वृष्णेर्यदोश्चहेतोरिदंकुलम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ चतुर्दशमहारत्नानितत्तज्जातिश्रेष्ठानियस्यसः तानिचमार्कंडेयपुराणेवर्णितानि गजवाजिरथस्त्रीषुनिधिमाल्यांबरद्रुमाः शक्तिपाशमणिच्छत्र

पंचाशीतिसहस्राणिह्यव्याहतबलःसमाः॥ अनष्टवित्तस्मरणोबुभुजेऽक्षय्यषड्वसु ॥ २५ ॥ तस्यपुत्रसहस्रेषुपंचैवोर्वरितामृधे॥ जयध्वजःशूरसेनोवृषभोमधुरूर्जितः॥२६॥ जयध्वजात्तालजंघस्तस्यपुत्रशतंत्वभूत्॥ क्षत्रंयत्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंदृतम्॥ २७॥तेषांज्येष्ठोवीतिहोत्रोवृष्णिःपुत्रोमधोःस्मृतः॥ तस्यपुत्रशतंत्वासीद्वृष्णिज्येष्ठंयतःकुलम्॥ २८॥ माधवावृष्णयोराजन्यादवाश्चेतिसंज्ञिताः॥ यदुपुत्रस्यचक्रोष्टोःपुत्रोवृजिनवांस्ततः॥ २९॥ श्वाहिस्ततोरुशेकुर्वैतस्यचित्ररथस्ततः॥शशबिंदुर्महायोगीमहाभोजोमहानभूत्॥ ३०॥ चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः॥ तस्यपत्नीसहस्राणांदशानांसुमहायशाः॥ ३१॥ दशलक्षसहस्राणिपुत्राणांतास्वजीजनत्॥ तेषांतुषट्प्रधानानांपृथुश्रवसआत्मजः॥ ३२॥ धर्मोनामोशनातस्यहयमेधशतस्ययाट्॥ तत्सुतोरुचकस्तस्यपंचासन्नात्मजाःशृणु॥ पुरुजिद्रुक्मरुक्मेषुपृथुज्यामघसंज्ञिताः॥३३॥ज्यामघस्त्वप्रजोऽप्यन्यांभार्यांशैव्यापतिर्भयात्॥नाविंदच्छत्रुभवनाद्भोज्यांकन्यामहारषीत्॥ ३४॥ रथस्थांतांनिरीक्ष्याहशैव्यापतिममर्षिता॥ केयंकुहकमत्स्थानंरथमारोपितेतिवै॥ ३५॥ स्नुषातवेत्यभिहितंस्मयंतीपतिमब्रवीत्॥ अहंवंध्याऽसपत्नीचस्नुषामेयुज्यतेकथम्॥ ३६॥

विमानानिचतुर्दशेति दशानांपत्नीसहस्राणांभार्यायुतस्यप्रत्येकंलक्षंलक्षमित्येवंतासुपुत्राणांदशलक्षसहस्राणिजनयामास पृथुयशाइत्यादयः पृथुश्रवसः षट्प्रधानाःश्रेष्ठायेषांतेषांमध्येपंचआत्मजाआसंस्तान्शृणु तानेवाह पुरुजिदिति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ भार्याभयादेवैकभार्यस्यवंध्यापतेर्ज्यामघस्यापुत्रस्यतद्भयमेवपुत्रप्रदमभवदितिदर्शयन्नाह ज्यामघस्त्विति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ यदिमेसपत्नीस्यात्तर्हिस्नुषेयंयुज्येतापिनत्वेतदस्तीत्याह असपत्नीचेति ॥ ३६ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

अतिभयव्याकुलआह जनयिष्यसीति भार्याभयप्रकंपमानस्त्रिन्नसर्वांगस्यराज्ञःप्राणसंकटमालोक्यानुकंपितास्तेनपूर्वंबहुकालमाराधिता श्वविश्वेदेवाःपितरश्चतथेत्यन्वमोदंत ॥ ३७ ॥ ततश्चदेवताप्रसादेनजनयिष्यसीतिप्रतिवचनमुहूर्तगुणेनचनिष्टत्तरजस्काऽपिशैब्यागर्भमधात् तस्यचमहिमापराशरादिभिरुक्तः यथोक्तम् भार्यावश्यास्तुयेकेचिद्भविष्यंत्यथवामृताः तेषांतुज्यामघःश्रेष्ठ.शैब्यापतिरभून्नृपइति ॥ ३८ ॥

जनयिष्यसियंराज्ञितस्येयमुपयुज्यते ॥ अन्वमोदंततद्विश्वेदेवाःपितरएवच ॥ ३७ ॥ शैब्यागर्भमधात्कालेकुमारंसुषुवेशुभम् ॥ सविदर्भइतिप्रोक्तउपयेमेसुषांसतीम् ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेयदुवंशानुवर्णनेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच तस्यांविदर्भोजनयत्पुत्रौनाम्नाकुशक्रथौ ॥ तृतीयंरोमपादंचविदर्भकुलनंदनम् ॥ १ ॥ रोमपादसुतोबभ्रुर्बभ्रोःकृतिरजायत ॥ उशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेदिश्चैद्यादयोनृप ॥ २ ॥ क्रथस्यकुंतिःपुत्रोभूद्धृष्टिस्तस्याथनिर्वृतिः ॥ ततोदशार्होनाम्नाऽभूत्तस्यव्योमःसुतस्ततः ॥ ३ ॥ जीमूतोविकृतिस्तस्ययस्यभीमरथःसुतः ॥ ततोनवरथःपुत्रोजातोदशरथस्ततः ॥ ४ ॥ करंभिःशकुनेःपुत्रोदेवरातस्तदात्मजः ॥ देवक्षत्रस्ततस्तस्यमधुःकुरुवशादनुः ॥ ५ ॥ पुरुहोत्रस्त्वनोःपुत्रस्तस्यायुःसात्वतस्ततः ॥ भजमानोभजिर्दिव्योवृष्णिर्देवावृधोऽधकः ॥ ६ ॥ सात्वतस्यसुताःसप्तमहाभोजश्चमारिष ॥ भजमानस्यनिम्लोचिःकिंकिणोवृष्णिरेवच ॥ ७ ॥ एकस्यामात्मजाःपत्यामन्यस्यांचत्रयःसुताः ॥ शताजिच्चसहस्राजिदयुताजिदितिप्रभो ॥ ८ ॥ बभ्रुर्देवावृधसुतस्तयोःश्लोकौपठंत्यमू ॥ यथैवभृणुमोदूरात्संपश्यामस्तथांऽतिकात् ॥ ९ ॥

॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ चतुर्विंशेविदर्भस्यपुत्रत्रयसमुद्भवाः ॥ वंशानानामुखाःप्रोक्तारामकृष्णोद्भवावधि ॥ १ ॥ १ ॥ चैद्यादयोदमघोषादयः ॥ २ ॥ ३ ॥ ततोदशरथाच्छकुनिः पुराणांतरादेवमादिविशेषोद्रष्टव्यः ॥ ४ ॥ ततःकुरुवशादनुः अनोःपुत्रःपुरुहोत्रः ॥ ५ ॥ ६ ॥ महाभोजश्चेत्येवंसप्त मारिषहेआर्य ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ ४० ॥

ततस्तदुपदेशेनयेपंचषष्ट्यादिसंख्याःपुरुषास्तेअमृतत्वंमोक्षंप्राप्ताः ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्ययुधाजितःशिनिरनमित्रश्च ॥ १२ ॥ तस्यसत्यकः ॥ १३ ॥ सत्यकस्यपुत्रोयुयुधानस्तस्यजयस्तस्यकुणिस्ततःकुणेर्युगंधरः अनमित्रस्यैवापरोवृष्णिर्नामपुत्रः ॥ १४ ॥ अक्रूरःप्रमुखोयेषामित्यतद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः ॥ १५ ॥ अतोऽक्रूरातिरिक्तान्द्वादशदर्शयति आसंगइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ पृथुरेकः विदूरथाद्याअन्येचबहवः

बभ्रुःश्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधःसमः॥ पुरुषाःपंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टच॥ १०॥ येऽमृतत्वमनुप्राप्ता बभ्रोर्देवावृधादपि॥ महाभोजोऽपिधर्मात्माभोजाआसंस्तदन्वये॥ ११॥ वृष्णेःसुमित्रःपुत्रोऽभूद्युधाजिच्च परंतप॥ शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिघ्नोऽभूदनमित्रतः॥ १२॥ सत्राजितःप्रसेनश्चनिघ्नस्याप्यासतुःसुतौ॥ अनमित्रसुतोयोऽन्यःशिनिस्तस्याथसत्यकः॥ १३॥ युयुधानःसात्यकिर्वैजयस्तस्यकुणिस्ततः॥ युगंधरोऽनमित्रस्यवृष्णिःपुत्रोऽपरस्ततः॥ १४॥ श्वफल्कश्चित्ररथश्चगांदिन्यांचश्वफल्कतः॥ अक्रूरप्रमुखाआसन्पुत्राद्वादशविश्रुताः॥ १५॥ आसंगःसारमेयश्चमृदुरोमृदुविद्विरिः॥ धर्मवृद्धःसुकर्माचक्षेत्रोपेक्षोऽरिमर्दनः॥ १६॥ शत्रुघ्नोगंधमादश्चप्रतिबाहुश्चद्वादश॥ तेषांस्वसासुचीराख्याद्यावक्रूरसुतावपि॥ १७॥ देववानुपदेवश्चतथाचित्ररथात्मजाः॥ पृथुर्विदूरथाद्याश्चबहवोवृष्णिनंदनाः॥ १८॥ कुकुरोभजमानश्चशुचिःकंबलबर्हिषः॥ कुकुरस्यसुतोवह्निर्विलोमातनयस्ततः॥ १९॥ कपोतरोमातस्यानुःसखायस्यचतुंबुरुः॥ अंधकोदुंदुभिस्तस्मादरिद्योतःपुनर्वसुः॥ २०॥ तस्याहुकश्चाहुकीचकन्याचैवाहुकात्मजौ॥ देवकश्चोग्रसेनश्चचत्वारोदेवकात्मजाः॥ २१॥ देववानुपदेवश्चसुदेवोदेववर्धनः॥ तेषांस्वसारःसप्तासन्धृतदेवादयोनृप॥ २२॥

विपृथुधामाद्याइतिपाठेआद्यशब्देनविदूरथोऽप्युक्तःततश्चशूरोविदूरथादासीदितिवक्ष्यमाणनिर्देशोपपत्तिः ॥ १८ ॥ कुकुरादयश्चत्वारोंऽधकस्यसुताइतिज्ञेयं तथाचपराशरः कुकुरोभजमानश्चशुचिःकंबलबर्हिषः तथाअंधकस्यपुत्राइति ॥ १९ ॥ अनोरंधकोंऽधकात्दुंदुभिरित्यपितद्वचनादेवज्ञेयम् ॥ २० ॥ २१ ॥ धृतदेवाआदिर्यासांशांतिदेवादीनांषण्णाम् ॥ २२ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ताःसप्त ॥ २३ ॥ औग्रसेनयउग्रसेनस्यसुताः ॥ २४ ॥ वसुदेवस्ययेअनुजादेवभागादयस्तेषांस्त्रियोभार्याः अंधकसुतानांचतुर्णांप्रथमस्यकुकुरस्यवंशउक्तः ॥ २५ ॥ द्वितीयस्यभजमानस्यवंशमाह शूरोविदूरथादिति भजमानाच्चविदूरथःपुत्रोऽभूद्विदूरथाच्चशूरइति पराशरादिवचनात् यद्वा पृथुर्विदूरथाद्याश्चेतिपूर्वोक्तचित्ररथात्मजाद्विदूरथात् ॥ २६ ॥ देवमीढस्ययःशूरोनामपुत्रस्तस्य देवमीढोल्लदीकस्यैवसुतः यथाहपराशरःतस्यापिकृतवर्मशतधनुर्देवमीढुषाद्याःपुत्राबभूवुः देवमीढस्यशूरस्तस्यापिमारिषानामपत्न्यभवत् ॥ २७ ॥ तस्यांचासौदशपुत्रा

शांतिदेवोपदेवाचश्रीदेवादेवरक्षिता ॥ सहदेवादेवकीचवसुदेवउवाहताः ॥ २३ ॥ कंसःसुनामान्यग्रोधःकंकःशंकुःसुहूस्तथा ॥ राष्ट्रपालोऽथस्तृष्टिश्चतुष्टिमानौग्रसेनयः ॥ २४ ॥ कंसाकंसवतीकंकाशूरभूराष्ट्रपालिका ॥ उग्रसेनदुहितरोवसुदेवानुजस्त्रियः ॥ २५ ॥ शूरोविदूरथादासीद्भजमानःसुतस्ततः ॥ शिनिस्तस्मात्स्वयंभोजो ल्लदीकस्तत्सुतोमतः ॥ २६ ॥ देवबाहुःशतधनुःकृतवर्मेतितत्सुताः ॥ देवमीढस्यशूरस्यमारिषानामपत्न्यभूत् ॥ २७ ॥ तस्यांसजनयामासदशपुत्रानकल्मषान् ॥ वसुदेवंदेवभागंदेवश्रवसमानकम् ॥ २८ ॥ स्रृंजयंश्यामकंकंकशमीकंवत्सकंवकम् ॥ देवदुंदुभयोनेदुरानकायस्यजन्मनि ॥ २९ ॥ वसुदेवंहरेःस्थानंवदंत्यानकदुंदुभिम् ॥ पृथाचश्रुतदेवाचश्रुतकीर्तिःश्रुतश्रवाः ॥ ३० ॥ राजाधिदेवीचैतेषांभगिन्यःपंचकन्यकाः ॥ कुंतेःसख्युःपिताशूरोऽपुत्रस्यपृथामदात् ॥ ३१ ॥ सापदुर्वाससोविद्यांदेवहूतींप्रतोषितात् ॥ तस्यावीर्यपरीक्षार्थमाजुहावरविंशुचिम् ॥ ३२ ॥ तदैवोपागतंदेवंवीक्ष्यविस्मयमानसा ॥ प्रत्ययार्थंप्रयुक्तामेयाहिदेवक्षमस्वमे ॥ ३३ ॥ अमोघंदर्शनंदेविआधत्सेत्वयिचात्मजम् ॥ योनिर्यथानदुष्येतकर्ताहंतेसुमध्यमे ॥ ३४ ॥

नजनयत् वसुदेवपूर्वानिति ॥ २८ ॥ आनकाश्चनेदुः ॥ २९ ॥ हरेःप्रादुर्भावस्यस्थानम् ॥ ३० ॥ पृथायाःकन्यकावस्थायांकर्णोत्पत्तिप्रकारमाह कुंतेरितिपंचभिः ॥ ३१ ॥ कदाचिद्गृहमागतंदुर्वाससंपृथापरिचर्यादिनातोषयामास ततश्चसातस्माद्देवहूतीदेवाद्ज्ञानहेतुंविद्यामवापतदाह सापेति ॥ ३२ ॥ देवमुपागतंवीक्ष्यसाप्राह प्रत्ययार्थंपरीक्षार्थंमयाविद्याप्रयुक्तानतुत्वयाकिंचित्कार्यमित्यभिसंधिनाअतोयाहीत्येवमुक्तोरविरुवाच ॥ ३३ ॥ अमोघंदेवदर्शनमिति कन्याहमितिचेत्तत्राह यथायोनिर्नदुष्येततथाऽहंकर्ताकरिष्यामि ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ आवंत्यौविंदानुविंदौ ॥ ३९ ॥ तदेवंवसुदेवस्यभगिनीनांपतीन्पुत्रांश्चोक्त्वातद्भ्रातॄणांनवानांपत्नीःपुत्रांश्चाह दे

इतितस्यांसआधायगर्भंसूर्योदिवंगतः॥ सद्यःकुमारःसंजज्ञेद्वितीयइवभास्करः॥ ३५॥ तंसाऽत्यजन्नदीतो येरुच्छ्रालोकस्यबिभ्यती॥ प्रपितामहस्तामुवाहपांडुर्वैसत्यविक्रमः॥ ३६॥ श्रुतदेवांतुकारूषोवृद्धशर्मासमग्रहीत्॥ यस्यामभूद्दंतवक्रऋषिशापोदितेःसुतः॥ ३७॥ कैकेयोधृष्टकेतुश्चश्रुतकीर्तिमविंदत॥ संतर्दनाद यस्तस्यांपंचासन्कैकयाःसुताः॥ ३८॥ राजाधिदेव्यामावंत्यौजयसेनोऽजनिष्टह॥ दमघोषश्चेदिराजःश्रुत श्रवसमग्रहीत्॥ ३९॥ शिशुपालःसुतस्तस्याःकथितस्तस्यसंभवः॥ देवभागस्यकंसायांचित्रकेतुबृहद्बलौ ॥ ४०॥ कंसवत्यांदेवश्रवसःसुवीरइषुमांस्तथा॥ कंकायामानकाज्जातःसत्यजित्पुत्रजित्तथा॥ ४१॥ सृंज योराष्ट्रपाल्यांचवृषदुर्मर्षणादिकान्॥ हरिकेशहिरण्याक्षौशूरभूम्यांचश्यामकः॥ ४२॥ मिश्रकेश्यामप्सर सिवृकादीन्वत्सकस्तथा॥ तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यांवृकआदधे॥ ४३॥ सुमित्रार्जुनपालादीन्शमीका त्तुसुदामिनी॥ कंकश्चकर्णिकायांवैकृतधामजयावपि॥ ४४॥ पौरवीरोहिणीभद्रामदिरारोचनाइला॥ दे वकीप्रमुखाआसन्पत्न्यआनकदुंदुभेः॥ ४५॥ बलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम्॥ वसुदेवस्तुरोहिण्यांरु तादीनुदपादयत्॥ ४६॥ सुभद्रोभद्रवाहश्चदुर्मदोभद्रएवच॥ पौरव्यास्तनयात्येतेभूताद्याद्वादशाभवन् ॥ ४७॥ नंदोपनंदकृतकशूराद्यामदिरात्मजाः॥ कौशल्याकेशिनंत्वेकमसूतकुलनंदनम्॥ ४८॥ रोचनायाम तोजाताहस्तहेमांगदादयः॥ इलायामुरुवल्कादीन्यदुमुख्यानजीजनत्॥ ४९॥ विपृष्ठोधृतदेवायामेकआ नकदुंदुभेः॥ शांतिदेवात्मजाराजन्श्रमप्रतिश्रुतादयः॥ ५०॥

वभागस्येतिनवभिःश्लोकार्धैः॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ वसुदेवस्यपत्नीःपुत्रांश्चाह पौरवीत्येकादशभिः॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ कौशल्याभद्रा॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University, Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥५१॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ अष्टमस्तुस्वयमेवासीन्नतुकर्मादिनाहेतुनाताभ्यांजनितोवा यतोऽसौहरिः ॥५५॥ तदेवोपपादयति यदेतित्रिभिः ॥ ५६ ॥ ईशस्यमायानियंतुःपरस्यअसंगस्य द्रष्टुःसाक्षिणः आत्मनःसर्वगस्य नह्येवंभूतस्यमायाविनोदंविनाजन्मनःकर्मणोवाहेतुःसंभवतीत्यर्थः ॥५७॥ किंच यस्यमायाचेष्टितंपुंसोजीवस्यानुग्रहस्तस्यजीवानुग्राहकस्यकुतःकर्मादिपारतंत्र्येणजन्मादिसंभवः अनुग्रहमेवाह हियस्मात्तदेवस्थित्यादयेइष्यते प्रलयेलीनोपाधेर्जीवस्यधर्माद्यसंभवादुपाधिसृष्ट्यादिनाधर्मादिसंपादनेनानुग्रहः तथाआत्मलाभायमोक्षायचे

राजानःकल्पवर्षाद्याउपदेवसुतादश॥ वसुर्हंससुवंशाद्याःश्रीदेवायास्तुषट्सुताः॥५१॥ देवरक्षितयालब्धा
नवचात्रगदादयः॥ वसुदेवःसुतानष्टावादधेसहदेवया ॥ ५२ ॥ पुरुविश्रुतमुख्यांस्तुसाक्षाद्धर्मोवसूनिव ॥
वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥ ५३॥ कीर्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः ॥ ऋजुंसंमर्दनंभद्रंसंक
र्षणमहीश्वरम्॥५४॥ अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिल॥सुभद्राचमहाभागातवराजन्पितामही॥५५॥
यदायदेहधर्मस्यक्षयोवृद्धिश्चपाप्मनः॥ तदातुभगवानीशआत्मानंसृजतेहरिः॥ ५६॥ नह्यस्यजन्मनोहेतुः
कर्मणोवामहीपते॥ आत्ममायांविनेशस्यपरस्यद्रष्टुरात्मनः॥५७॥यन्मायाचेष्टितंपुंसःस्थित्युत्पत्त्यप्ययाय
हि॥ अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभायचेष्यते ॥ ५८ ॥ अक्षौहिणीनांपतिभिरसुरैर्नृपलांछनैः॥ भुवआक्रम्य
माणायाअभारायकृतोद्यमः॥ ५९ ॥ कर्माण्यपरिमेयाणिमनसाऽपिसुरेश्वरैः॥सहसंकर्षणश्चक्रेभगवान्म
धुसूदनः॥६०॥कलौजनिष्यमाणानांदुःखशोकतमोनुदम्॥अनुग्रहायभक्तानांसुपुण्यंव्यतनोद्यशः॥६१॥
यस्मिन्सत्कर्णपीयूषेयशस्तीर्थवरेसकृत्॥ श्रोत्रांजलिरुपस्पृश्यधुनुतेकर्मवासनाम्॥६२॥

ष्यते तत्रहेतुः तेनैवश्रूयमाणेनतस्यस्थित्यादेर्निवृत्तेः ॥ ५८ ॥ तस्यचेष्टितंभूमेरनुग्रहइत्याह अक्षौहिणीनामितिद्वाभ्यां अभारायभारपरिहाराय ॥५९॥ सुरेश्वरैरपिमनसापिअपरिमेयाणिअवितर्क्याणि संकर्षणसहितश्चक्रे ॥ ६० ॥ संकल्पमात्रेणभूभारहरणसमर्थस्यापिकर्मकरणं यशोविस्तारद्वाराभक्तानुग्रहार्थमित्याह कलाविति द्वाभ्यां दुःखशोकतमांसिनुदतीतितथातद्यशोव्यतनोत् ॥ ६१ ॥ यस्मिन्सतांकर्णपीयूषेयशोरूपेतीर्थवरेश्रोत्रमेवांजलिःपानसाधनंयस्यसपुरुषःसकृदपिउपस्पृश्यआचमनमात्रंकृत्वातत्सौंदर्याकृष्टचित्तःकर्मवासनांधुनुते ॥ ६२ ॥

तदेवाहद्वाभ्यां भोजादिभिःश्लाघनीयमीहितंयस्य सर्वैरंगैरम्ययामूर्त्याच ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ तत्प्रदर्शनार्थंमुखशोभामाह यस्याननंदृशिभिर्नैत्रैःपिबंत्योनार्योनराश्चनततृपुर्नतृप्ताः निमेषोन्मेषमात्रव्यवधानमप्यसहमानास्तत्कर्तुर्निमेःकुपिताश्चबभूवुः कथंभूतमाननं मकरकुंडलाभ्यां चारूकर्णोभ्राजंतौकपोलौचतैःसुभगं सुविलासोहासोयस्मिन् नित्यमुत्सवोर्यस्मिन् ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णस्यचरितंसमासतोवर्णयतिजातइतिद्वा

भोजदृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकैः॥ श्लाघनीयेहितःशश्वत्कुरुस्रंजयपांडुभिः ॥ ६३॥ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यैर्विक्रमलीलया॥ नृलोकंरमयामासमूर्त्यासर्वांगरम्यया॥ ६४॥ यस्याननंमकरकुंडलचारुकर्णभ्राजत्कपोलसुभगंसुविलासहासम्॥ नित्योत्सवंनततृपुर्दृशिभिःपिबंत्योनार्योनराश्चमुदिताःकुपितानिमेश्च॥६५॥जातोगतःपितृगृहाद्व्रजमेधितार्थोहत्वारिपून्सुतशतानिकृतोरुदारः॥ उत्पाद्यतेषुपुरुषःक्रतुभिःसमीजेआत्मानमात्मनिगमंप्रथयन्जनेषु॥६६॥ पृथ्व्याःसवैगुरुभरंक्षपयन्कुरूणामंतःसमुत्थकलिनायुधिभूपचम्वः॥ दृष्ट्याविधूयविजयेजयमुद्घिघोष्यप्रोच्योद्धवायचपरंसमगात्स्वधाम ॥ ६७॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायामष्टादशसाहस्र्यांनवमस्कंधेश्रीसूर्यसोमवंशानुकीर्तनेयदुवंशानुकीर्तनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः॥ २४॥ ॥समाप्तश्चायंनवमःस्कंधः॥९॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

भ्यां जातोनिजेनरूपेणपश्चात्पुरुषोमनुष्याकारःसन्व्रजंगतः व्रजवासिनामेधिताअर्थायेन तेषुदारेषुसुतानांशतान्युत्पाद्य आत्मनिगमंस्वकीयंवेदमार्गम् ॥ ६६ ॥ अंतःसमुत्थेनकलिनानिमित्तेनगुरुभारंक्षपयन्दृष्ट्यैवभूपचमूर्विधूयविजयेजयमर्जुनेनजितमित्येवमुद्घोषंकृत्वापरंतत्त्वमुद्धवायोपदिश्यस्वधामसम्यक्स्वेनैवरूपेणजगामेति ॥ ६७ ॥ ॥ इतिश्रीधरस्वामिविरचितायांश्रीभागवतभावार्थदीपिकायांनवमस्कंधेटीकायांचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ समाप्तश्चायंनवमःस्कंधः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कंधः समाप्तः ॥

150668

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

451

श्यामानंदसिंह

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

453

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

154

150668

ARCHIVES DATA BASE
2011 - 12

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

455

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA